

GOVERNMENT OF INDIA

DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

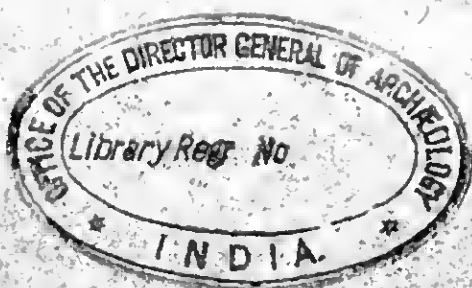
**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

Acc.No. 10643

CALL No. 394.269593/ Cul.

D.G.A. 79.

11.11.11
8001

พระราชพิธี ๑๒ เดือน

The Festivals of the twelve months

~~E 12 76~~
by 50

His Majesty the late King Culalongkorn

printed and distributed by

1943

Lady Se

(35/1)

at the Cremation of

Chao Phraya Nararatna rajmanit (To)

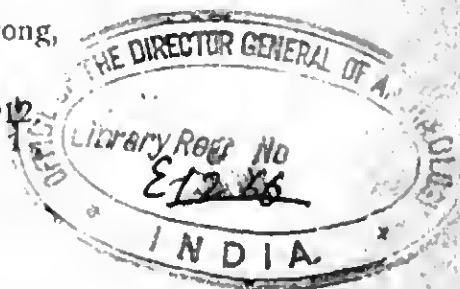
With a preface of His Royal Highness

Prince Damrong,

394.269593

Cul

Bangkok 1943

E 12 61

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 10 643

Date 30.6.61

Ref. No. 394.269593/1.12

เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าจอมมารดาเสในรัชกาลที่ ๕

พิมพ์แจกในงานปลงศพเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต)

ว. ศ. ๑๓๑๑

—

—

—

สารบัญ

ตอนที่ ๑

เดือนสิบสอง

พระราชพิธีจองเปรียง	หน้า ๓
พิธีทักทาย	๗
การฉลองไตรปิ	๓๐
การถวายพระประทับ	๓๔
ผ้าป่าบรรพตาคักคิ	๒๕
กาตานุภาต	๒๗
การแจกเบี้ยหวัด	๓๔
ฉัตรมงคล	๓๗

เดือนอ้าย

อธิบายพระราชพิธีไถ่หัว	๔๕
การเลี้ยงขนมเมอง	๕๓
เทศน์นามหาราติ	๕๓

เดือนยี่

อธิบายพระราชพิธีบูชาภิเศก	๕๖
พระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย	๕๖
การถวายผ้าจำพรรษา	๗๓

เดือนสาม

อธิบายพระราชพิธีฉานยเทาะห์	หน้า ๘๑
พิธีควาราตรี	„ ๘๕
มาฆบูชา	„ ๘๘
เลี้ยงพระตรุษจีน	„ ๙๐๑

เดือนสี่

อธิบายพระราชพิธีรดเจด	„ ๙๐๕
อธิบายพระราชพิธีต้มพัจฉาณัท	„ ๙๐๘
อธิบายพระราชพิธีอาพาธพินาศ	„ ๙๒๓
พระราชพิธีต้มพัจฉาณัท	„ ๙๒๘
กาตานุภาตตรุษ	„ ๙๖๘

เดือนห้า

อธิบายพระราชพิธีในเดือน ๕	„ ๙๗๒
การตั้งเขตเวทคา, สมโภชเครื่อง, เถียงโต๊ะบี่ใหม่.	„ ๙๗๕
พระราชพิธีศรีสัตตนาคนาน	„ ๙๗๘
อธิบายพิธีคเชนทร์ควัดนาน	„ ๑๐๓๘
ทอดเชือกคามเชือก	„ ๑๐๒๗
แห่สระต้นานใหญ่	„ ๑๐๓๒
แห่คเชนทร์ควัดนาน	„ ๑๐๓๘
ส่งกรานต์	„ ๑๐๕๒
จำด้วยพระทรายแดงเข้าบิณฑ	„ ๑๐๗๕
การพระราชกุศลในส่งกรานต์	„ ๑๐๘๕

การส่งมูรธาภิเศก	หน้า ๒๙๓
การตั้งปกรณัมพระอัฐวิชัยมัจจุ	„ ๓๐๓
การตั้งปกรณัมพระบรมทนต	„ ๓๐๗
การตั้งส่งนำพระพุทธรูปแดงดีย์	„ ๓๐๘
วินิจฉัยเรื่องเงินเบยเมือตรุ่ส่งกรานต์	„ ๓๑๒

เดือนหก

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล	„ ๓๑๘
การวิสาขบูชา	„ ๓๔๔

ตอนที่ ๒

เดือนเจ็ด

อธิบายพระราชพิธีในเดือน ๗	หน้า ๓
พระราชพิธีเดือนทะ คือทั้งข้าง	„ ๒
พระราชพิธีทูลนำถ้ำพระบาท	„ ๔
ส่งตากกัตร	„ ๑๐
หล่อเทียนพรรษา	„ ๒๐
ทำบุญพระอัฐวิชัยมัจจุพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์	„ ๒๓

เดือนแปด

การพิธีเข้าพรรษา	„ ๒๕
การทรงผนวชเจ้านาย	„ ๓๗
การฉลองเทียนพรรษา	„ ๔๓
การตั้งพระราชมณเฑียรสถาน	„ ๕๓
การส่งมูรธาภิเศก	„ ๖๐

ส่วนพระราชพิธีเดือน ๓๑ ที่ยังขาดอยู่เดือนหนึ่งนั้น ได้เรียงคำ
อธิบายพอสังเขป แด่คหบดีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ เจ้าฟ้ามหาดลามาตา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พิมพ์ไว้พอให้ครบพิธี
ทั้ง ๓๒ เดือน

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๓๑

อุภัยรพำพ.ภพ.

พระราชนิพนธ์

คำนำ

เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน

พระราชพิธีซึ่งมีสำหรับพระนคร ที่ได้เคยประเพณีมาแต่ก่อนจนถึง
ปัจจุบันนี้ อาศัยรัชที่มาเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งมาตามตำราโดยตำรา
ที่นับถือพระเป็นเจ้า อิศวร นารายณ์ อย่างหนึ่งมาตามพระพุทธศาสนา
แต่พระที่มาจากกันเหตุทั้งสองอย่างนี้ มาดะรตนกันเป็นพิธีอีกอย่างหนึ่ง
ขึ้นก็มี ด้วยอาศัยรัชที่แต่เดิมพระเจ้าแผ่นดินตราพระนครถือศาสนา
พราหมณ์ การใด ๆ ซึ่งนับว่าเป็นศรีวัดดีก็มรดแก่พระนครตามคัมภีร์
โดยตำรา ก็ประเพณีเป็นราชประเพณีสำหรับพระนครตามแบบอย่างนั้น
ครั้นเมื่อภายหลังพระเจ้าแผ่นดินตราพระนครนับถือพระพุทธศาสนา ถึง
ว่าพระพุทธศาสนาที่เป็นต้นเดิมแท้ ไม่มีฤกษ์พิธีของอันใด ด้วยพระ
พุทธเจ้าย่อมตรัสว่าฤกษ์ดี ยามดี ครัวดี ชนบดี การบูชาเดิน ด้รวงดี
ทั้งปวงย่อมอาศัยความสุจริตในไตรทวาร ถึงแม้ว่าการซึ่งจะเป็นมงคล
แต่เป็นอวธมงคลก็ ก็อาศัยรัชที่ทั้งปวงประเพณีการสุจริตทุกจริตเป็น
ที่คง เพราะฉะนั้นการพระราชพิธีใด ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องเจ้าอยู่ในพระพุทธ
ศาสนา ซึ่งมีคำอ้างว่ามาตามทางพุทธศาสนานับเขาเป็นคู่กับโดยตำรา
จะอ้างว่าพระพุทธเจ้าบัญญัติฤกษ์แนะนำไว้ ให้ทำนั้นไม่ได้ มีอย่างเดียวแต่

การพระราชพิธีทรงปวง บางอย่างต้องกับคำที่พระพุทธเจ้าตรัสตรัสเจริญ
 บางอย่างต้องกับคำที่พระพุทธเจ้าตรัสติเคียน เมื่อว่าโดยย่อแล้ว การ
 อันใดที่เป็นอุจจริตในไตรทวาร พระพุทธเจ้าก็ตรัสตรัสเจริญการดังนี้ว่า
 เป็นต้น การตั้งใดที่เป็นอุจจริตก็ย่อมทรงติเคียนว่าการตั้งนั้นเป็นการชั่ว
 เพราะฉะนั้น การพระราชพิธีที่อ้างว่าตามพุทธดำเน็นนั้นควรจะต้องเข้าใจ
 ว่าเป็นแต่ตัวอย่าง ความประพฤติของผู้ ซึ่งนับถือพระพุทธดำเน็นได้
 ประพฤติมาก่อน การที่ประพฤตินั้นไม่เป็นการมีโทษที่พระพุทธเจ้าจะ
 พึงติเคียน การพระราชพิธีเช่นนั้นนับว่าเป็นการมาตามทางพุทธดำเน็น
 แต่ส่วนพระราชพิธีซึ่งกะปะปนกันทั้งพุทธดำเน็นแลโดยดำเน็นนั้นก็เกิด
 ขึ้นด้วย เคิมทีพระเจ้าแผ่นดินแตรฐฐานับถือดำเน็นพราหมณ์คงว่ามา
 แล้ว ครั้นเมื่อได้รับพระพุทธดำเน็นมาถือพระพุทธดำเน็น ไม่รู้เป็น
 ปฏิบัติกัฏกกันกับดำเน็นอื่น ๆ เหมือนดำเน็นพระเยซูฤาดำเน็นหมัก
 พระพุทธเจ้า มีพุทธประสงค์อย่างเดียวกัน แต่จะแสดงเหตุที่เป็นจริงอยู่อย่างไร
 แดทางที่จะระงับคัมภุชได้ดียุอย่างไร ตามซึ่งพระองค์ตรัสรู้ด้วยพระ
 อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์ไม่พยากรณ์กล่าวแก่ ในกัฏยคำความ
 เห็นของชนทั้งปวงที่กล่าวแก่งแย่งกันอยู่ต่าง ๆ ด้วยเห็นไม่เป็นประโยชน์อัน
 ใด เมื่อว่าโดยย่อที่สุดแล้วผู้ ที่ถือพระพุทธดำเน็นแท้ก็ไม่มีเหตุอันใดซึ่ง
 สมควรระงับถือถกทางโดยดำเน็น แต่ผู้ ซึ่งนับถือพระพุทธดำเน็นในชั้น
 หลัซึ่งยังไม่ได้บันลุมรรคผล ย่อมมีความหวาดหวั่นสั่นสั่นเหมือนด้วยไทย
 อันตรายต่าง ๆ แต่มีความปรารถนาต่อความเจริญรุ่งเรืองแรงกล้า เมื่อ
 ได้เคยประพฤตินับถือถกถว้เกรงพระเป็นเจ้า แดเทพยดาซึ่งว่ามีฤทธิอำนาจ
 อาจระงับโทษแก่ตนเองผู้อื่นได้ ในเหตุซึ่งมิใช่เป็นความยุติธรรมแท้ ก็คือ

มันตาให้เกิดไข้เจ็บต่าง ๆ โดยความโกรธความเกลียดชังไม่เคารพนอบ
 นอบบูชาตน ฤาอยู่ดี ๆ สมใจร้ายขึ้นมากก็ทำพิธีสังให้คนทั้งปวงดำนา
 ด้วยความเจ็บไข้กันดารด้วยสเบียงอาหารเป็นต้น จึงได้คิดทำการบูชา
 เสด็จทรงให้เป็นเครื่องป้องกันความผิด อันผู้มีอำนาจมีใจเช่นนี้จะถือว่า
 เป็นการหมิ่นประมาทไม่เคารพนอบนอบ ฤาประจบประแจงไว้จะได้สบาย ๆ
 ใจไม่มีใจร้ายขึ้นมา ความเชื่อก็ว่ามันหมายในการอย่างหนึ่งฝังอยู่ในใจคน
 ทั้งปวงตั้งลูกหลานมาหลายสิบชั่วคน แดงอาไศรยเหตุผลซึ่งเป็นการมเหียร
 เป็นไปเฉพาะถูกครหาเข้ามีอยู่เนื่อง ๆ เป็นเครื่องประกอบให้คิดเห็นว่า
 เป็นเพราะผีต่างเจ้านายก็กลัว โกรธเช่นกล่าวมาแล้ว จึงทำให้ความหวาด
 หวั่นกลัวเกรงนั้นไม่ขาดสูญไปได้ เมื่อมีความกลัวอันตรายอยู่ดังนี้แล้ว
 ส่วนความปรากฏจะอยากคืออยากสบายนั้นแรงกล้า ก็ชักพาให้หันเข้าหา
 ความอ่อนหวานหรือร้องเสด็จทรงบูชาให้ช่วยแรงเข้าอีก ตามความปรากฏ
 อันแรงกล้าด้วยเหตุดังนี้แล ถึงแม้ว่าคนไทยก็ขอพระพุทธรูปสำนึกก็ยังหา
 อาจที่จะระงับการบูชาเสด็จทรงไม่ได้ ไม่ การพระราชพิธีตามได้ยศาสตร์
 จึงยังไม่ได้เลิกถอน เป็นแต่ความนับถืออ่อนน้อมไป ตกอยู่ในท่าได้ดี
 กว่าไม่ทำ ไม่เสียหายอันใดนัก แต่การพิธีทั้งปวงนั้นก็ยอมเลิกยกเว้นแต่
 การสุจริตในไตรทวาร ไม่รับดทซึ่งเป็นการทุจริตของพวกพราหมณ์
 สิบคนบางพวกซึ่งมีดททริยการเช่นฆ่าสัตว์ขายยาเป็นต้น มาถือเป็นธรรมเนียม
 นิยมบ้านเมืองให้เป็นการขัดขวางต่อพระพุทธรูปสำนึก แดงการพระราชพิธี
 อันใดซึ่งมีแต่พราหมณ์อย่างเดียว ก็ยอมเพิ่มเติมการพระราชกุศลซึ่ง
 เป็นส่วนทานมัย คีตมัย ภาวนามัย เจือปนเข้าในพระราชพิธีนั้นยกเป็นต้น
 เหตุ การบูชาเสด็จทรงเทพยดาพระอิศวรพระนารายณ์เป็นต้น เปดียนดง

ไปแปลปถายเหตุ ทำไปตามเคย ตกอยู่ในเคยทำมาแต่ก็ทำดีกว่าไม่ทำ
แต่การที่ท่านนี้ไม่เป็นการมีโทษอันใด แต่ไม่เบียดเบียนหอยเงินทองอัน
ใดมากนัก ซึ่งกล่าวมาทั้งปวงนี้เพื่อจะแสดงให้ทราบชัดในเบื้องต้นว่า
พระราชพิธีทั้งปวงนี้ทำสำหรับประโยชน์อันใด แต่เพื่อว่าผู้มีความสงสัย
ว่า พระเจ้าแผ่นดินตราษฎรภักดิ์พระพุทธรูปต่างนา เหตุใดจึงทำพิธีตาม
ถัทธิโดยดำตรอยู่ ความดำริของท่านผู้ที่ปกครองแผ่นดินมาแต่ก่อนคิด
เห็นการดังเช่นกล่าวมานี้แต่ จึงยังได้ทำการพระราชพิธีทั้งปวงซึ่งเป็น
การสำหรับพระนครสืบมา

ก็แต่พระราชพิธีที่มีมาในพระราชกำหนดกฎหมายแต่โบราณ ซึ่งได้ตั้ง
ขึ้นแต่แรกสร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ แต่งพระราชพิธีประจำ
เดือน ๑๒ เดือนไว้ ว่าเป็นการซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทำว่าเป็นการแปล
มงคลสำหรับพระนครทุกปีมิได้ขาดนั้น คือ เดือนห้า การพระราชพิธีเผด็จ
ศึกตบฉกรรออกฉนาม เดือนหกพิธีไฟคำขวัญจรดพระราชวังศักดิ์ เดือนเจ็ด
ทอดนํ้าต่างพระบาท เดือนแปดเข้าพรรษา เดือนเก้าตุลาการ เดือนสิบ
ภัทรบทพิธีดํารท เดือนสิบเอ็ดอาศัษุขยแข่งเรือ เดือนสิบสองพิธีของ
เปรียงตบชุดดอยโคม เดือนอ้ายไล่เรือ เถลิงพิธีตรียัมพวาย เดือนยี่การ
พิธีบูชายัญเสก เดือนพระโคกนเคียง เดือนสามการพิธีทนายย์ เดือนสี่
การพิธีดัมพจักรฉินท์

การพระราชพิธีที่กล่าวมา ๑๒ อย่างนี้ คงได้ทำอยู่ที่กรุงเทพ ฯ น
แต่เดือนห้า เดือนหก เดือนสิบ เดือนสิบสอง เดือนสี่ แต่พิธีเดือนอ้าย
เปลี่ยนมาเป็นเดือนยี่ ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่ง
ว่า เปลี่ยนมาแต่กรุงเก่าแล้ว ด้วยเหตุว่าเดือนอ้ายพึงเป็นเวลาไม่ดี

ถนนหนทางเป็นน้ำเป็นโคลนทั่ว ข้ายมาเคียนยี่พอให้ถนนแห้ง แต่พระ
ราชพิธีเคียนเจ็ด เคียนเก้า เคียนสิบเอ็ด เคียนยี่ ที่เปลี่ยนขึ้นไปเป็นเคียน
ข้าย แด่พิธีเคียนตามนั้นคำราชูญเฒ่า ไม่ได้ทำที่กรุงเทพฯ ๑ ถึงที่กรุง
เก่าที่ทำบ้างเว้นบ้าง ไม่เป็นการเต็มอทุกปีตลอดไป แต่พิธีเคียนแปดนั้น
เป็นส่วนการพระราชกุศลในพระพุทธศาสนา เห็นจะเป็นส่วนเกิดขึ้นใหม่
เมื่อถึงพระพุทธศาสนา แต่พิธีพราหมณ์เคียนนั้นตามราชูญไม่ได้เค้าเงื่อนเลย
ถึงพิธีที่ราชูญเฒ่าไม่ได้ทำในกรุงเทพฯ ๑ นี้ก็ได้เค้าเงื่อนทุก ๆ พิธี เว้นแต่
เคียนแปด ฤๅชรอยจะเป็นพิธีซึ่งไม่เป็นการสุจริตในไคร่ทวารอย่างหนึ่ง
อย่างไร ไม่สมควรแก่ผู้ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาจะทำ จึงได้ยกเลิก
เสียตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินถือพระพุทธศาสนา มา เปลี่ยนเป็นพิธีตามพุทธ
ศาสน์จึงได้สูญไป ที่ว่านี้เป็นแต่การคาดคะเน ส่วนการพระราชพิธีที่
กรุงเทพฯ ๑ นั้น คงตามอย่างเก่าแต่เคียนห้า เคียนหก เคียนสิบ เคียนสิบ
สอง เคียนยี่ เคียนสี่ เท่านั้นก็ ยังมีพระราชพิธีที่เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม
ขึ้นใหม่ จนเกือบจะครบสิบสองเคียนเหมือนของเก่า ซึ่งคิดจะกล่าว
ต่อไปในเบื้องหน้า

การซึ่งคิดจะเรียบเรียงพระราชพิธีสิบสองเคียน ลงในหนังสือวิ
ญานครั้งนั้น ด้วยเห็นว่าคำโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส ซึ่งสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาดากรมสมเด็จพระบวรราชปรีชาทรงแต่ง
ขึ้นไว้ กรรมดัมปาติก็มีกลายนี้ ได้นำมาลงไว้ในหนังสือวิญาน
เกือบจะตลอดอยู่แล้ว แต่คำโคลงนั้นท่านก็ทรงไม่ทันจบครบสิบสองเคียน
แต่ในตำนานความนั้นว่าความด้อยคทั่วไปจนการนักขัตฤกษ์ ซึ่งเป็นส่วน
ของราชนิเวศน์ ข้อความที่ว่าพิธีการมากกว่าตัวโคลงที่จะทำ จึงต้องประจุ

ถ้อยคำคงให้แน่น บางทีผู้ซึ่งไม่สู้ดีนักดีในการกาพย์โกลงก็อ่านไม่เข้าใจ
แต่ในกรณีได้คิดที่จะช่วยกันแต่ง เรียบเรียงข้อความในความประพฤติก
ของราษฎรประชาชนในกรุงสยาม ซึ่งได้เฝ้าการนักชดถุกษตามฤกษ์เดือน
เพื่อจะให้เป้นประโยชน์ให้คนภายหลังทราบการงาน ซึ่งเราได้ประพฤติก
เป้นประเพณีบ้านเมืองอยู่ในบัดนี้ ฤๅในชั้นพวกเราก่อนที่มิได้ทราบ
ได้เห็นการประพฤติกทั่วไปของชนทั้งปวงก็จะได้ทราบ เหมือนอย่างช่วยกัน
สืบสวนมาเล่าสู่กันฟัง ส่วนในการพระราชพิธีประพฤติกเป้นไปอยู่ในราช
การนักเป้นข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเวลาประชุมพระบรมวงษานุวงษ
แต่ข้าราชการพร้อมกันคราวหนึ่ง ๆ ครั้นจะรวบรวมลงเป้นเรื่องเดียวกัน
กับการนักชดถุกษของราษฎร ก็จะเป็นความยืดยาวปะปนพันเผื่อกันไป
จึงได้คิดแยกออกไว้เสียต่างหาก คิดกำหนดแบ่งข้อความเป้น ๑๒ ส่วน
ส่วนตะเคียน กำหนดจะให้ ใ้ได้ออกในวันต้นเดือนครึ่งหนึ่งไปจนตลอดปี
แต่เดือนหนึ่งจะมากบ้างน้อยบ้างตามการที่มามากแต่น้อย หวังใจว่าคงจะ
เป้นประโยชน์แก่ผู้ซึ่งจะใคร่ทราบเวลาประชุมราชการได้ ตามสมควรแก่
เรื่องราวซึ่งนับว่าเป็นแต่พระราชพิธี ดังนี้

เดือน ๑๒

๑ พระราชพิธีจองเปรียง

การพระราชพิธีในเดือน ๑๒ ซึ่งมีมาในกฎมณเฑียรบาลว่า พิธี
จองเปรียง ดยุดดอยโคม ครอบงำในความพิศดาร ในกฎหมายนั้นเอง
ก็ไม่มีข้อความใดกล่าวถึงแต่โคม แต่การจุดโคมอย่างหนึ่งอย่างใดชัดเจน
ฤๅจะเป็นด้วยเป็นการจัด ผู้ที่แต่งก็ชื่อว่าใคร ๆ ก็เห็นตัวอย่างอยู่แต่ไม่
ต้องกล่าว มีความแปลกออกไปนิดเดียว แต่ที่ว่าพิธีจองเปรียง
ดยุดดอยโคม แดเดิม “ ดงน้ำ ” เข้าอีกคำหนึ่ง คำที่ว่า “ ดงน้ำ ”
นี้จะแปลว่ากระไรก็สันนิษฐานยาก จะเข้าใจว่าเอาโคมที่เป็นโครงไม้ ไม้หุ้ม
ผ้าที่ชักอยู่บนเสามาแต่ต้นเดือนตคตลงแล้วไปทิ้งลงในน้ำ ก็ดูเคอะไม่ได้อะไร
การเลย ฤๅอีกอย่างหนึ่งจะเป็นวิธีว่าเมื่อตคตโคมแล้ว ดยุดกระทรงส้มคิ
ว่าเอาโคมนั้นดอยไปตามถักรัฟราหมณ์ ที่พอใจดอยอะไร ๆ จัดอยู่เช่น
กับดอยบาปดั่งบาป จะก็ชื่อว่าเปดอยเคราะห์ ดอยโศกอย่างไรก็ได้
ดอยกรรมมัง การก็ตรงกันกับดอยกระทรง ทางที่จะส้มคิว่าดอยโคม
ข้อความตามกฎมณเฑียรบาลมีอยู่แต่เท่านั้น

ส่วนการพระราชพิธี ซึ่งได้ประเพณีอยู่ในประจจุบันนั้นนับว่าเป็นพระ
ราชพิธีพราหมณ์ มิได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปแต่อย่างใด กำหนดก
ยโคมนั้นตามประเพณีโบราณว่าถ้ามีโคมมีธิกมาก ให้ยกโคมตั้งแต่วัน
ขึ้นค่ำหนึ่งไป จนถึงแรมต้องค่ำเป็นวันตคตโคม ถ้ามีโคมไม่มีธิกมาก

ให้ยกโคมนั้นสิบห้าคำ เคียงซ้ายขึ้นคำหนึ่งเป็นวันลดโคม อีกนัยหนึ่งว่า
 กำหนดตามโหราศาสตร์ว่าพระอาทิตย์ถึงราชพิจักร พระจันทร์อยู่ราช
 พุศศกเมื่อใด เมื่อนั้นเป็นกำหนดที่จะยกโคม อีกนัยหนึ่งกำหนดด้วย
 ดวงดาวฤกษ์คือดาวอุกไถ่ ถ้าเห็นดาวอุกไถ่นั้น ตั้งแต่คำเจอนุ่งเมื่อ
 ใดเป็นเวลายกโคม การที่ยกโคมนั้นตามคำโบราณ กล่าวมาว่า
 ยกขึ้นเพื่อบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสาม คือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม
 การซึ่งว่าบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามนี้เป็นต้นคำราชเที ในเวลาถือได้ยศาสตร์
 แต่คืนเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนา ก็กล่าวด้วยบูชาพระ
 บรมด้าววิริยธาดู พระจุฬามณีในครุฑตั้งขนิภพ แลบูชาพระพุทธบาท
 ซึ่งปรากฏอยู่ณหาดทรายเรียกว่านมะทานเที เป็นที่ฝังนาคทั้งปวงดัง
 การบูชาอยู่ แต่ถึงว่าโคมไร้ยางอ้างว่าบูชาพระบรมด้าววิริยธาดูพระพุทธ
 บาทดังนี้แล้ว ก็ยังเป็นพิธีของพราหมณ์พวกเดียว ก็ตั้งแต่เริ่มพระ
 ราชพิธีพราหมณ์ก็เข้าพิธีที่โรงพิธีในพระบรมมหาราชวัง แลเวลาเช้าถวาย
 น้ำพระมหาสังข์ตลอดจนวันลดโคม เทียนซึ่งจะจุดในโคมนั้นก็ทำเปรี๊ยะ
 คือไขข้อพระโคซึ่งพราหมณ์นำมาถวายทรงทา การที่บูชากันด้วยน้ำมัน
 ไขข้อโคนั้นก็เปรี๊ยะพิธีพราหมณ์เที เป็นธรรมเนียมสืบมาจนแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่าการพระราชพิธี
 ทั้งปวงควรจะให้เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาทุก ๆ พระราชพิธี จึงโปรดให้
 มีการสดุดมนต์เย็นฉันทเช้าก่อนเวลาที่จะยกโคม พระสงฆ์ที่สดุดมนต์
 นั้นพระราชทานไทย ๑ พระครูปริตไทย ๕ พระราชาคณะรามัญ ๑ พระครู
 ปริตรามัญ ๕ รวมเป็น ๑๑ รูป เวลาทรงศีลแล้วก่อนสดุดมนต์ มี
 อาลักษณ์อ่านคำประกาศแต่งตั้งเรื่องพระราชพิธี แลพระราชดำริห์ซึ่ง

ทรงจัดเพิ่มเติม แด่พระราชทานแม่พระราชกุศลแก่เทพยดาทั้งปวง แล้วพระ
 องค์จึงได้สดมภ์คตต่อไป เวลานั้นพระฤกษ์ทรงรตนน้ำดังขัณฑ์เดิมเส้าโคม
 ไชยแล้วจึงได้ยก พระองค์เสด็จขึ้นโศในเวลายกเด้านั้นด้วย ครั้นพระ
 องค์ขึ้นแล้วถวายไทยทานขอค้ำน้ำนั้นได้กะเกลี้ยงโคม ให้ต้องเรื่องกันกับ
 พระราชพิธี การสดมภ์คตของพระยกโคมนั้น พระบาทสมเด็จพระจอม
 เสด็จเจ้าอยู่หัว เสด็จออกไม่ว่าใครจะขาด เสด็จโคมไชยประเทียบนั้นตั้ง
 อยู่หน้าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์แต่เดิมมา มีโคมไชยสามคัน โคมประ
 เทียบสามคัน เสด็จใช้ไม้แก่นยาว ๑๓ วา เสด็จโคมไชยที่ยอดเส้ามี
 ฉัตรผ้าขาวโครงไม้ไผ่ ๘ ชั้น โคมประเทียบ ๘ ชั้น เสด็จแตะเกียบทาบุน
 ขาวตลอด มีหงษ์ถูกพรวนคิตรีขึ้นไปให้มั่งเสียงดัง ตัวโคมโครงไม้ไผ่
 หุ้มผ้าขาว โคมบริวารเส้าไม้ไผ่ ๓๐๐ คัน ฉัตรยอด ๓ ชั้นทำด้วยกระดาศ
 ปลายฉัตรเป็นธง ตัวโคมโครงไม้ไผ่มีกระดาศ โคมไชยโคมประ
 เทียบเป็นพนักงานตีตำรวจ โคมบริวารเป็นพนักงานตำรวจนอกตำรวจชั้นม
 รบพระราชวังมีโคมเส้าไม้ไผ่ตัวโคมข้างในด้านเป็นรถอม มีกระดาศ
 เป็นรูปกระบอบตรง ๆ เป็นของกรมล้อมพระราชวังทำปากตามใบเส้ามากำ
 แหงมีจำนวนโคม ๒๐๐ ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว โปรดให้เพิ่มเติมขึ้นที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมโคมไชย ๒ คัน โคม
 บริวาร ๑๐ คัน แต่ใช้โคมแก้วกระดาศสีเขียวดีแสดสีน้ำเงินดีเหลืองดีขาว
 อย่างละคู่ การพระราชพิธียกเส้าโคมไชยนี้ เมื่อเวลาเสด็จประทับอยู่
 พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ก็ทำที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ เมื่อเวลาเสด็จไป
 ประทับอยู่ในพระที่นั่งฝ่ายบูรพทิศก็ทำที่พระที่นั่งสุทธยศวรียบ้าง ด้วย
 มีเส้าโคมไชยขึ้นในที่นั้น แต่เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาศตามหัวเมือง

มีพระราชวังแห่งใด ก็โปรดให้ยกเสาศาสนาสำหรับพระราชวังนั้น คือ
 ที่วังจันทร์เกษม วังนารายณ์ราชินเวศน์ แดพระนครคีรี แดที่วังประ
 ถมเจดีย์ทุกแห่ง เทียนซึ่งสำหรับจุดโคมไสยคันตะ ๒๔ เล่ม (ฤกษ์เสาศา
 โคมไสยทางพระที่นั่งอนันตสมาคมก็เปน ๓๒ เล่ม) พื้นที่ห้องนมัสการ
 เล่มยาว ๆ พอจุดได้ตลอด ๓ ชั่วโมงยังเหลือเสด ในเวลาดวงมณฑัก
 โคมไสย เจ้าพนักงานนำเทียนไปเข้าพิธีด้วย แล้วจึงเก็บไว้ถวายวัน
 ตะ ๒๔ เล่มถวายครบสำหรับหนึ่ง เวลาพลมเสด็จพระราชดำเนินออกประ
 ทับที่เสาศาสนา มหาเด็กลำพานเทียน ๒๔ เล่ม กับเทียนชนวนซึ่งเสียบ
 อยู่กับเชิงเล่ม ๑ วางมาในพานเล่ม ๑ ชนถวาย พระมหาราชครูพิธีจึงนำ
 คดัมเบียงชนถวาย บ่ายพระภักตร์สู่ทิศศรีของวันนั้น แล้วทรงเจิมเทียน
 ทั้งหมดด้วยเบียง เปนรูปอุณาโลมด้วยคาถา (อรหัง สัมมา สัมพุทโธ)
 แล้วจึงทรงทาเบียงทั่วทุกเล่มเทียน ชักเทียนออกจากมัต ๖ เล่ม พระ
 มหาราชครูจึงจุดเทียนชนวน ซึ่งมีมาแค่โรงพิธีจากโคมซึ่งตามเพลิงพิธี
 มานี้ ถวายทรงเทียนชนวนซึ่งเสียบมากับเชิง จุดเพลิงจากเทียน
 ชนวนพราหมณ์ แล้วทรงบริกรรมคาถา (ทิวาตปติอาทิจโจ จนถิง
 มังกลัตถปติทริยา) แล้วจึงทรงจุดเทียน ๖ เล่มนั้นเมื่อติดทั่วกันแล้วทรง
 อธิฐานด้วยคาถา (อรหัง สัมมา สัมพุทโธ) จนตลอดแล้วจึงได้พระราช
 ทานเทียนเล่ม ๑ ให้กรมพระตำรวจรับไปปักในโคมไสยคันตะหนึ่ง ที่เหลือ
 นั้นอีก ๕ เล่ม พระราชทานพระเจ้าลูกเธอไปทรงจุดในโคมไสยโคมประ
 เทียบ ในเวลาเมื่อทรงชักสายโคมไสย เจ้าพนักงานประโคมแตรดัง
 ช้องไชยพิณพาทย์จนสิ้นเวลาที่ยกโคม มีแต่ยามแรกยามเดียว เมื่อยก
 โคมเสร็จแล้วจึงพระราชทานเทียนสำหรับโคมไสยโคมประเทียบ ที่ยังเหลือ

อยู่อีก ๓๘ เถม สำหรับไว้เปลี่ยนอีก ๓ ขาม แต่เทียบชนวนที่เทียบอยู่
บนเชิง ให้กรมพระตำรวจรับไปจุดโคมบวการ เทียบชนวนซึ่งเหลือ
อยู่อีกเถมหนึ่งนั้นพระราชทานพระมหาราชครูพิธี สำหรับจะได้นำมาเป
นชนวนจุดเพลิงถวายในคืนหลัง ๆ ค่อยไป

การจุดโคมไชยนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
ออกทรงจุดเองไม่มีใครจะขาด แต่ครั้งเมื่อมีเส้าโคมทางนำพระที่นั่งอนันต
สมาคมขึ้น ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกโคมทางพระที่นั่ง
อาภรณ์พิโมกข์ขึ้น โปรดให้พระเจ้าลูกเธอเสด็จมาทรงยกโคมที่นำพระที่
นั่งอนันตสมาคมเอง ตลอดจนโคมบวการทั้ง ๑๒ คั่นโดยมาก แต่การ
ซึ่งยกโคมนั้นได้ความว่า เมื่อในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเวลา
ยกโคมยามแรกเป็นเวตาเข้าที่พระบรมมหาราชวัง ไม่ได้เสด็จออกทรงยกโคมโดย
ต่อคราวที่ ๒ เวตาเสด็จออกทรงธรรม มหาดเล็กจึงได้นำเทียนถวายทรง
จุดพระราชทานให้กรมพระตำรวจออกเปลี่ยน แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้
เสด็จออกบ้างไม่ออกบ้าง ถ้าไม่เสด็จออกพราหมณ์ก็ต้องตั้งเปรียงแ
เพลิงเข้าไปข้างใน ทรงจุดพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ ออกมายกโคม
เหมือนอย่างในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ในเวลาที่ไม่ได้เสด็จ
ออกนั้น แต่มีเส้าโคมในพระบรมมหาราชวังปักประจำทุกตำแหน่งเจ้านาย
ถ้าเป็นตำแหน่งเจ้าฟ้าเจ้าชายให้เส้าไม้แก่นท้าวขาว ๕ ชั้นโคมโครงไม้
ไผ่หุ้มผ้าขาวอย่างเดียวกัน ประเทียบมีครบทุกพระองค์ ถ้าเป็นตำแหน่ง
พระองค์เจ้าฤๅเรือนข้างในให้เส้าไม้ไผ่ โคมโครงไม้ไผ่มีคิกระดากอย่าง
โคมบวการมีที่ทุกตำแหน่ง แต่โคมทั้งปวงนี้ใช้ตามตะเกียงด้วยถั่วกับ
ฤๅษามทั้งสี่ชั้น เหมือนโคมบวการข้างนอกตามวังเจ้านาย ซึ่งอยู่นอก

พระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่พระราชวังบวรเป็นต้นลงไป ก็มีเจ้าโคมแต่
ในพระราชวังบวรเท่านั้น มีโคมไสยโคมประเทียบโคมบวรารค้ายใน
พระบรมมหาราชวัง เจ้าฟ้ามีเจ้าโคมเหมือนโคมไสยแต่ใช้ฉัตร ๕ ชั้น
เจ้านายนอกนั้นตามแต่เจ้าของจะทำ

ในการพระราชพิธีของเปรียงนั้น มีหน้าที่ของกรมมหาดเล็กซึ่งมักจะ
ลืมๆไม่รู้สักบ่อย คือเวลาเย็นพมพนักงานนำเทียนออกมาส่ง ทางที่
ก็ไม่มีใครรับ เวลาจะทรงก็ต้องเรียกกันเวรเวลายอย่างหนึ่ง ฤกกัรับ
เทียนมาแล้ว เวลาจะนำเข้าไปถวายมักจะจุเทียนชนวนเข้าไปถวาย
การที่มหาดเล็กทำดังนี้เป็นการไม่ระวังในหน้าที่ของตัวแต่ไม่รู้จักจำ อีก
อย่างหนึ่ง เมื่อเสด็จออกพระราชทานเทียนให้พระเจ้าลูกเธอ ฤกกัไม่ได้เสด็จ
ออกพระราชทานเทียนให้พระเจ้าลูกเธอออกไป ก็เป็นหน้าที่ของมหาดเล็ก
ที่จะเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอไปทรงจุดโคมทุก ๆ เจ้า แต่ช่วยชักสายใน
เวลาที่ทรงชักโคมนั้นด้วย

ส่วนพนักงานของกรมพระตำรวจนั้น เป็นหน้าที่เจ้ากรมปลัดกรม
จำเจ้าของเวร ต้องมาคอยรับเทียนไปคิดในโคมไสยใบแรกที่ทรงชัก
เมื่อเวลาทรงชักต้องคอยโรยหางเชือก ฤกกัเวลาฝนตกลงมาเชือกเปียก
ชื้นฉีกฝืด ก็ต้องเข้ามาช่วยสาวเชือกชักโคมนั้นด้วยอีกคนหนึ่ง แต่รับ
เทียนสำหรับเปลี่ยน โคมแดงเทียนชนวนไปจุดโคมบวร ในการพระราช
พิธีของเปรียงมีการที่สำหรับจะไม่เรียนร้อยพร้อมเพรียงอยู่เพียงเท่านั้น

ที่ ๒๒ พิธีกะติเกยา

การพระราชพิธีกะติเกยา ตามคำพระมหाराชครูพิธีได้กล่าวว่าการพระราชพิธีนี้แต่ก่อนได้เคยทำในเดือนอ้าย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลื่อนมาทำในเดือนสิบสอง การซึ่งจะกำหนดทำพระราชพิธีเมื่อใดนั้น เป็นพนักงานของโหรต้องเขียนฎีกาถวาย ในฎีกานั้นว่าโหรมีข้อใดคำนวณพระฤกษ์ พิธีกะติเกยากำหนดวันนั้น ๆ พระมหाराชครูพิธีจะได้ทำพระราชพิธีเช่นนั้น ๆ ลงท้ายทำว่าจะมีคำทำนาย แต่ไม่ปรากฏว่าได้้นำคำทำนายนั้นมากราบเพ็ดทูลทูลอันใดต่อไปอีก ชรอยจะเป็นด้วยทำนายดีทุกปีจนทรงจำได้ แล้วรับสั่งห้ามเสีย ไม่ให้ต้องกราบทูลแต่ครั้งใดมาไม่ทราบเลย การซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เลื่อนพิธีมาทำในเดือนสิบสองนั้น คือกำหนดเมื่อพระจันทร์เสวยฤกษ์กฤติกาเต็มบริบูรณ์เวลาไร เวลานี้เป็นกำหนดพระราชพิธี การซึ่งทรงกำหนดเช่นนั้นจะแปลมาจากข้อพระนั้นเอง การที่พระมหाराชครูพิธีว่าเมื่อก่อนทำเดือนอ้ายนั้น เป็นการเลื่อนลงมาเสียคือแต่เดิมมักทำเดือนสิบสอง ครั้นเมื่อพิธีครีയാพวายนเลื่อนไปทำเดือนนี้ แล้วการพิธีจึงเลื่อนตามลงไปเดือนอ้าย เพราะพิธีนี้เป็นพิธีตามเพลิงคอยรับพระเป็นเจ้าจะได้เสด็จลงมา ดูเป็นพิธีน่าน้ำพิศตรียาพวาย ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กลับขึ้นไปทำเดือนสิบสอง

นกเพราะจะให้ถูกกับชื่อพริตติงที่ว่ามาแล้ว พระราชพิธีนี้คงตกอยู่ใน
 ระหว่างกลางเดือนสิบสอง เดือนไปข้างหน้าข้างหลังข้างเล็กน้อย
 คงจะเกี่ยวกับพระราชพิธีของเปริยงอยู่เสมอ การที่ท่านคือปลุกเกยชน
 ที่หน้าเดอะสถานตามเกย สถานพระอิศวรเกย ๓ สถานมหาวิฆเนศวร
 เกย ๓ สถานพระนารายณ์เกย ๓ เกยสูง ๔ ดอกเท่ากัน ที่ข้างเกย
 เอมุดโกกับดินผดุมกันก่อเปนเขาสูงดอกหนึ่ง ทั้ง ๔ ทิศเรียกว่าพัพโต
 แล้วเอาหม้อใหม่ ๓ ใบกับเชือกกรอบนอกเรียกว่าบาตรแก้ว มีหลอดเหล็ก
 วิดาศร้อยได้ ค้ายดินเก่าเส้น แล้วมีถุงเข้าเปลือกกวางทั้งลงไว้ในหม้อนั้น
 ทั้ง ๓ หม้อ แล้วเอาไม้ยาว ๔ ดอกเรียกว่าไม้เทพทนต์ปลายพันผ้า
 สำหรับชุบน้ำมันจุตไฟ ครั้นเวลาค่ำพระมหाराชสุริยบุชาไม้เทพทนต์
 แดบาตรแก้วแล้วอ่านคำสำหรับจุตไฟในบาตรแก้ว แล้วรตนห้าตั้งขันเจิม
 ไม่นั้น ครั้นจบวิธีแล้วจึงได้นำบาตรแก้วแลไม้เทพทนต์ออกไปที่หน้าเดอะ
 สถาน เอาบาตรแก้วตั้งบนหลังกริมเกย เอาปลายไม้เทพทนต์ที่หุ้ม
 ผ้าชุบน้ำมันจุตไฟพุ่งไปที่พัพโตทั้ง ๔ ทิศ เป็นการเลี้ยงทาย ทิศ
 บุรพาดมมุติว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทิศทักษิณดมมุติว่าเป็นสมเด็จพระมหาน
 ทิศประจิมว่าเป็นอำมาตย์มนตรี ทิศอุดรว่าเป็นราชบุตร พุ่งเกยที่หนึ่ง
 แล้วเกยที่สองที่สามต่อไป จนครบทั้งตามเกยเปนไม้สิบสองอัน แล้ว
 ตามเพลิงในบาตรแก้วไว้ อีกตามคั่น ดมมุติว่าตามเพลิงคอยรับพระเปน
 เจ้าจะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกย์ เมื่อพุ่งไม้แล้วกลับเข้าไปสดับบุชาเข้าดอก
 บุชาบาตรแก้ว ที่จุตไฟไว้หน้าเดอะสถานทั้ง ๓ สถาน คือนั้นไปอีก
 สองวันก็ไม่พริตติงอันใด วันที่ตามนำบาตรแก้วเข้าไปในเดอะสถาน รค
 นาดังฉบับเพลิงเปนเสร็จการพระราชพิธี

การพระราชพิธีอภิเษกนั้น เป็นพิธีพราหมณ์แท้แต่เหตุผลดัดเลี่ยน
 ถ้อยมาก จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่รู้อะไรทรงเดิมการ
 พิธีสงฆ์ๆแก่ใจเพิ่มเติมอันใดได้ แต่เปลี่ยนกำหนดให้ถูกรื้ออย่างเดียว
 คงอยู่ด้วยเป็นพิธีราชาฤกษ์เพียง ๖ บาทเท่านั้น

ที่ ๓ การฉลองไตรยปี

การฉลองไตรย^๕นี้ ไม่ปรากฏว่าเป็นธรรมเนียมมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า
 ญาประการใด แต่เป็นธรรมเนียมมีมาในกรุงรัตนโกสินทร์แต่เดิมไม่นับ
 ว่าเป็นพระราชพิธี เป็นการพระราชกุศลประจำปี ซึ่งนำมากด่าใน^๕ด้วย
 เพราะเหตุว่าการฉลองไตรย^๕นี้เองอยู่ในพระราชพิธีของเปรียง แดดย
 พระประทับ ความประสงค์ของการฉลองไตรย^๕นี้ คือว่าพระสงฆ์^๕ซึ่ง
 ได้รับยศเป็นราชาคณะถานานุกรมเปรียญพิธีกรรมบางองค์ ฤๅกิตานัฏ
 พระทรงรู้จักพระช่างตามเนรเปรียญ แดพระบรมวงษานุวงษ^๕ที่ทรงผนวช
 เป็นภิกษุก็ดีตามเนรก็ดึกเกินกว่าพรรษาหนึ่งขึ้นไป ท่านทั้งปวง^๕ได้พระ
 ราชทานไตรยจีวรดำรับหนึ่ง ในเวลาแต่จึงพระราชดำเนนพระราชทานพระ
 กะฐินทุกปีมี^๕เกี่ยวข้องในการกะฐิน พระสงฆ์^๕แต่ตามเนรทั้งปวงเหล่านี้มี
 จำนวนทั้งในกรุงแต่หัวเมืองมี^๕หนึ่งอยู่ใน ๕๐๐ เด^๕ขึ้นไปถึง ๖๐๐ รูป ทั้ง
 ที่ได้รับกะฐินหลวงด้วย เมื่อผ้าไตรยที่ได้พระราชทานไปแก่พระสงฆ์^๕เป็น
 อันมากดังนี้ ก็ควรจะเป็นที่ชื่นชมยินดีในการพระราชกุศลที่ได้ทรงบริจาค
 ไปเป็นอันมากนั้น จึงได้มีการพระราชกุศล^๕ขึ้นในกลางเดือนนั้นกำหนด
 วันขึ้น ๑๑ ทำให้มีนาคพระราชคณะถานานุกรมเปรียญทั้งปวง บันดา
 ซึ่งได้รับพระราชทานไตรยปีมาประชุมพร้อมกัน ในพระบรมมหาราชวัง
 ทั้งในกรุงหัวเมืองยกแต่หัวเมืองไกล ถ้าการสะดวกฉลองไตรย^๕
 ทำที่หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระสงฆ์^๕ไทยต่อมณฑลพระที่นั่งอมรินท

วินิจฉัย^{๒๕}ทรง^{๒๕}สน พระสงฆ์สามัญญสวคณนคที่พระที่นั่งคูศิตาภิรมย์ ถ้าทำ
 ข้างพระที่นั่งฝ่ายบูรพทิศ พระสงฆ์ไทยคณะมหานิกายสวคณนคที่พระที่นั่ง
 อนันตสมาคม คณะธรรมยุติกนิกายสวคณนคที่พระที่นั่งประพาศพิพิธภักดี
 ซึ่งแปลตงพระที่นั่งศิวาโดยมหาปราสาทในพระอุโบสถ^{๒๕} แต่ครั้นเมื่อภายหลัง
 รื้อพระที่นั่งประพาศพิพิธภักดีทำใหม่ ก็ยกมาสวคณนครวมกันในพระ
 ท้องอนันตสมาคม^{๒๕}ทั้ง ๒ คณะ แต่คณะสามัญญสวคณนคที่พระที่นั่ง
 สุทโธธวีย์ การสวคณนคมีแต่วันขึ้น ๑๓ ค่ำวันเดียว ต่อขึ้นไปแบ่งพระ
 สงฆ์ออกเป็นสามส่วน มาฉันในท้องพระโรงวันละส่วน เข้ามีนทบาท
 ในพระบรมมหาราชวังวันละ ๒ ส่วน เปลี่ยนกันไปตลอดทั้ง ๓ วัน คือ
 ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำวัน ๑๕ ค่ำวันแรมค่ำ ๑ การทวงบาตรในพระบรมมหา
 ราชวังก็อย่างนักขัตฤกษ์ คือมีผ้าลาดตามทางที่พระสงฆ์เดิน และมี
 เครื่องนมัสการพานทองน้อยเครื่องห้าตั้งทวงบาตร มีของปลาบาตรทวิ
 ขนกว่าแต่ก่อน เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เจ้าจอมข้างในแต่งตัวตักบาตรฉลองใคร่^{๒๕} ห่มผ้าห่มนอนคาดเอวเรียบร้อย
 แพรเชี่ยนทองผูกแต่งตัวต่าง ๆ ไปอีกก็มีเป็นคราว ๆ แต่ไม่เป็นการเสมอ
 ตลอดไป ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำวันแรมค่ำ ๑ เวลาดวงคืนมีทวงธรรม
 พระราชาคณะผู้ใหญ่ถวายเทศนากระฐินทาน อนุโมทนาการพระราชกุศล
 ที่ได้เสด็จไปพระราชทานพระกระฐินภักดี ๑ จักรทานอนุโมทนาพระราช
 กุศลที่ได้พระราชทานโดยมีแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงภักดี ๑ ปฏิบัติธรรม
 ทานอนุโมทนาที่ได้ทรงปฏิบัติธรรมพระอารามทั้งปวงภักดี ๑ เครื่อง
 ภักดีเทศทั้ง ๓ ภักดี นับในจำนวนเทศนา ๓๐ ภักดีซึ่งเป็นจำนวนการ
 พระราชกุศลประจำปี คือมีเครื่องภักดีคล้าย ๆ บริกขารพระกระฐิน

คือมีตะบะยาแป้น มีเงินคืบเทียน ๑๐ คำตั้งแถวนมต่าง ๆ ที่เกณฑ์
พระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายในเป็นเจ้าของกันท์

การฉลองไตรยนี้ ในรัชกาลก่อน ๆ ก็สดมมนต์เลี้ยงพระเถรเทศนาที่
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตลอดมา ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ย้ายสดมมนต์เลี้ยงพระไปพระที่นั่งฝ่ายบรรพทิศ แต่ยัง
คงมาทรงธรรมที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพราะเป็นทางที่จะได้เสด็จลง
ทรงโดยพระประทับในเวลาเมื่อทรงธรรมแล้ว ในประจวบนั้นทรงพระราช
ดำริเห็นว่าพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่กว้างขวาง ใหญ่กว่าพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย จึงโปรดให้การฉลองไตรยทั้งปวงคงอยู่เหมือนเมื่อ
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำกักเตือนในการฉลองไตรยนี้ เมื่อวันขึ้น ๑๓ ค่ำพระสงฆ์ ที่สด
มนต์ถึง ๕๐๐ เศษ ๖๐๐ รูป เทียนซึ่งถวายพระสงฆ์ ในเวลาสดมมนต์
จมน้ำมันมาก มหาเด็กควรจะต้องคอยรับ แลเวลาที่พระเจ้าลูกเธอจะ
ไปถวายควรต้องคอยยกตามอย่าให้ต้องร้องรอกันแน่นเข้าไป

อนึ่งจะต้องเตือนอย่างจิด ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าเวลาพระสงฆ์
ฉันแล้วจำจะต้องยกจำจะต้องทรงพระดำเนินโขนทก ไม่มีเหตุการอันใด
ที่จะยกเว้นพระดำเนินโขนทกได้เลยในเวลาพระสงฆ์ฉันแล้ว ซึ่งมหาเด็ก
บางคนทำอีก ๆ อีก ๆ ไม่แน่ใจว่าจะทรงฤาไม่ทรง ฤาทอดธุระเสีย
ว่าไม่ทรงนั้นเป็นการเซอะแท้ ไม่มีข้อห้ามเกี่ยวอย่างใดเลย อนึ่งในเวลา
เมื่อสดมมนต์จบแวดเวลาเลี้ยงพระแล้ว มีเสด็จออกขุนนางข้าราชการเข้า
ทูลใบบอกแด่ข้าราชการต่าง ๆ ได้เหมือนออกขุนนางตามเคย

หนึ่งในเวลาค่ำที่ทรงธรรมนั้น พอเสด็จออกมหาดเล็กก็ต้อนำ
 เทียนชนวนเข้าไปถึงทรงจุดเครื่องบูชาเทวดาแล้ว ต้องคอยรับเทียนทูลบูชาพระ
 มหาเสวตรดิตร ซึ่งจะปล่อยให้ทรงจุดทรงวางในตะบะอย่างเช่นมหาดเล็ก
 เคยทำมาบ่อย ๆ นั้นไม่ถูก เมื่อรับเทียนนั้นไปแล้วเคยไปติดที่บัวหลังพระ
 มหาเสวตรดิตรซึ่งไม่เห็นมหาดเล็กไปติดมาช้านานแล้ว จะไม่มีใคร
 รู้ฎาประการใดสงสัยอยู่ เมื่อทรงจุดเทียนเทวดาแล้วทรงจุดเทียนคูหนึ่งต่อ
 ไม่ต้องรอกอยจนทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว จึงยกไปให้เป็นการขำ
 ยัศยว พอทรงจุดแล้วก็ยกไป ถ้ากรรมาคันกว้างคงบนกรรมาคัน
 ทั้งเชิง ถ้ากรรมาคันแคบมีจกถ ถอนเทียนออกปักที่จกถ ถ้า
 กรรมาคันแคบมีม้าตั้งข้าง ๆ ให้ตั้งบนม้า ถ้าที่ถอนเทียนออกติดกับถ
 กรรมาคันนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรด ได้กริ้ว
 มาหลายครั้งแล้ว แต่เดี๋ยวนี้ก็มีราย ๆ อยู่บ้างไม่สู้หนักนัก ขอให้
 เข้าใจว่าไม่โปรดเหมือนกัน

ที่ ๔ การถอยพระประทับ

การถอยพระประทับที่ปดอยกระทังนี้ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงด้วยกัน ไม่เฉพาะแต่การทอดวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ไม่ได้ ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์หรือพราหมณ์อันใดเกี่ยวข้องเนื่องในการถอยประทับนั้น เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าถอยโคมลงน้ำ เช่นกล่าวมาแล้ว แต่ควรนับว่าเป็นราชประเพณี ซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ตั้งแต่พระนครยังอยู่ฝ่ายเหนือ เมื่อคราวจุลในกฎมนเทียรบาลซึ่งได้ยกมาอ้างในเมืองกัน ต่อความที่ข้าพเจ้าของเปรียงถนุดถอยโคมลงน้ำไป มีความคือไปว่า “ตั้งระทาคอกไม้ในพระเมรุ ๔ ระทาคอก ๒ โถง” การเรื่องนี้ก็จะตรงกันกับที่มอดอกไม้เพลิงทั่ววัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ที่ขุดหาทรายมาบูชาหอพระในพระบรมมหาราชวัง ต่อขึ้นไปก็ว่าด้วยการถอยประทับ การถอยประทับที่ว่าในกฎหมายนี้มีเนื้อความเข้าใจเรื่องนพมาศ ซึ่งว่าทำวศรัฎฐาภิเศก ซึ่งเป็นทำวพระด้นมเอก แต่ครั้งพระเจ้าอรรณมหาราชคือพระร่วง ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่กรุงตั้งอยู่บนฝั่งโขงไทย ได้กล่าวไว้ว่าในเวลาฤกษ์เดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จลงประพาศในถ้ำน้ำตามพระราชพิธีในเวลากลางคืน พระอรคมเหสีและพระด้นมฝ่ายใน ตามเสด็จในเรือพระที่นั่งทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ ซึ่งราษฎรเล่นในแม่น้ำตามกำหนดนี้ เมื่อนางนพมาศได้เข้ามาบรรณาการ จึงได้คิดอ่านทำกระถางถวายพระเจ้า

แผ่นดิน เป็นรูปดอกบัวแต่รูปต่าง ๆ ให้ทรงลอยตามสายน้ำไหล แดกคิคำ
 ขมิบร้องขึ้นขมิบถวายให้พระเจ้าแผ่นดินทรงพระตำหนักหรือพระที่นั่ง เทียบ
 ขนานกันให้ใหญ่กว้าง สำหรับพระสนมฝ่ายในจะได้ตามแต่จึ่งประกาศ
 ได้มาก ๆ ข้นกว่าแต่ก่อน แดพระสนมที่ตามแต่จึ่งประกาศในการพระราช
 พิธีนั้น ย่อมตกแต่งประดับประดากายเป็นอันมาก เมื่อพระสนมทั้งปวง
 ได้ตามแต่จึ่งด้วยกันโดยมากดังนี้ พระเจ้าแผ่นดินก็ตั้งพระราชทาน
 เครื่องวัดกาอาภรณ์ต่าง ๆ ทัวไปเป็นที่ชื่นชมยินดีทั่วกัน มีข้อความ
 พิศดารยิ่งยาว เนื้อความก็คล้ายคดถึงกันกับจดหมายถ้อยคำขุนหลวงหา
 วัด ซึ่งได้กล่าวไว้พระเจ้าแผ่นดินทรงเก่า ๆ ฤาเป็นพระเจ้าอยู่หัวบรม
 โกษนั้นเอง แต่จึ่งลงเรือพระที่นั่งทรงพระบัญชาว่าเครื่องราชอาภรณ์
 ล้วนแต่ทำด้วยเงิน แล้วต้องลงไปตามถ่าน้ำ มีจุดคอกไม้เพลิงที่หน้าพระ
 อารามต่าง ๆ ข้อความยิ่งยาวอีกแต่ไม่รับประกันว่าฉบับที่ตีพิมพ์ ใ้้นั้นเป็น
 ความจริงทั้งนี้ เพราะข้าพเจ้าได้อ่านฉบับเดิมนี้ซ้ำนานมาแล้ว จะ
 ถูกต้องกันฤาไม่ถูกต้องไม่ได้ตรวจตราดูเขี่ย แต่ข้อความก็ถึงเป็นรอย
 เคียวกัน กับที่มีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลได้ความว่า ในฤดูเดือนสิบ
 ต้องเป็นเวลาที่น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาเต็มฝั่ง ทั้งเป็นเวลาที่ดินถูกฝน
 ในกลางเดือนพระจันทร์ก็เต็มดวงส่องใส เป็นสมัยที่สมควรจะวันเริง
 ในถ่าน้ำในเวลาดวงคืน พระเจ้าแผ่นดินจึงได้แต่จึ่งลงประกาศตาม
 ถ่าน้ำพร้อมด้วยพระราชบริพารฝ่ายใน เป็นประเพณีมีมาแต่กรุงสุโขทัย
 ฝ่ายเหนือโน้นแล้ว

การเก่าแก่ไว้จะขอว่าแต่ที่กรุงเทพฯ นี้ การลอยประทีปในเดือน ๑๒
 เป็นการใหญ่กว่าลอยประทีปในเดือน ๑๑ ด้วยอากาศปราศจากฝน แดการ

พระราชกุศลก็นับการกตางดีมากกว่ากตางคิน นับว่าเป็นเวลาว่างกว่า
เดือน ๑๑ ที่ในพระบรมมหาราชวังนำวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีดอก
ไม้พุ่มบูชา ๑๐ พุ่ม แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุด ชาวที่นำ
เทียนชนวนมากถวายทรงจุดในเวลาทรงธรรมกตางคิน แต่ส่วนซึ่งบูชาหอ
พระในพระบรมมหาราชวัง มักพุ่มดอกไม้หอม ๆ ที่ศาลาที่ทรงมาคร
ช้างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เสด็จพระราชดำเนินทรงจุดดอกไม้ก่อนที่จะ
ออกทรงธรรม มีเครื่องขี้ผึ้งพาทย์ผู้หญิงประโคมด้วย

การถวายพระประทับเป็นเวลาที่เสด็จออกนอกกำแพงพระราชวัง แล
กำแพงพระนครเวลายกตางคิน จึงได้จัดการป้องกันรักษาแข็งแรง การ
ที่จัดตั้งป้อมปืนเป็นธรรมเนียมเดิม ในเวลาที่บ้านเมืองไม่ปรกติเรียบร้อย
แฉะให้เป็นการครึกครื้นในแม่น้ำ ก็จะมีตามอย่างโบราณที่เป็นการ
เสด็จพระราชดำเนินประพาศดำเนินน้ำก็เป็นการสมควรกันอยู่ ด้วยเรือที่ทอด
ทวนรักษาการนั้นก็เป็นเรือในกระบวนเสด็จพระราชดำเนินทั้งสิ้น แต่ถ้า
จะเทียบกับการขึ้นหลังในประจวบนี้ ที่เสด็จไปวังเจ้านายในเวลากตางคิน
ฤๅเสด็จลงทอดพระเนตรโคมในเวลาเฉลิมพระชนม์พรรษา การป้องกัน
รักษาน้อยกว่าดยประทับมากหลายเท่า ก็เป็นไปตามเวลาที่บ้านเมือง
เปลี่ยนแปลงไป แต่การดยประทับนี้ยังคงอยู่ตามแบบเดิมเหมือนอย่าง
เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกระยาสารท แลเสด็จประพาศตามธรรมเนียม
ที่พลอยนำทำราชวรวิธมีเรือมัดตักสองลำจอดขนานกัน
ในเรือมัดตักนั้นแต่เดิมดำในกันน้ำ เป็นที่พระบรมมหาราชวังที่ทรงพระบังคน
ดูเหมือนว่าจะเป็นที่ประทับอยู่นาน ๆ ดังแต่หัวค่ำไปจนถึง เช้าที่สำหรับ
คองนมพระสุพรรณราช แลมีรับพระสุธารสอย่างเช่นเสวยพระกระยาหาร

การบ่อนักวิชาห้ามเรือที่ไม่ให้เงินในทุนตั้งแต่หัวค่ำไปจน คึกเวลาดังนั้น
ดูเหมือนว่าในครั้งใดครั้งหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จลงไปประทับอยู่
แต่หัวค่ำจนดึกเวลาดอยพระประทับตรงด้วยในทึน แต่ครั้นมาถึงแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๕ ให้เลิกที่ตรงที่พระบรมมหาราชวัง
เครื่องพระสุธารซึ่งเจ้าพนักงานยังจัดอยู่ตามเคย ในเรือมัตตังก็จะต้อง
ดำเนินกันมาจนถึงหัวเรือท้ายเรือ ข้างหัวเรือท้ายเรือเป็นข้างนำ ที่ตรง
มานี้ดักหัวเรือท้ายเรือมีมานับออกไปในน้ำ ยังมีให้เจ้าพนักงานที่อยู่
หัวเรือท้ายเรือได้เห็นเข้ามาข้างใน ต่อเมื่อเวลาจะปล่อยเรือกระทุง
ได้ชักมานั้น ข้างเหนือมีมานทองดักเค้นแนวพนักข้างในอีกชั้นหนึ่งเพราะ
ใกล้ที่ประทับ ในระหว่างมานนั้นเป็นที่สำหรับทำดวงแก้วประจำคอย
รับเรือกระทุง ข้างใต้เป็นที่สำหรับเจ้าคุณท้าวนางแก้วแก่ฤๅเจ้านายซึ่งไม่
ต้องจุกระทุงเฝ้าในเรือมัตตังก็ด้านนอก เรือมัตตังก็ด้านในเป็นที่พนักงาน
นั่งนอกพนัก ในพนักเป็นที่เจ้าจอมอยู่อย่างหนึ่ง ส่วนในพนักเรือมัตตังก็
ด้านนอกนั้นทอดพระที่นั่งเคียงพระแสงเป็นที่ประทับ มีเจ้าจอมอยู่อย่างเฝ้าอยู่ใน
นั้นแต่เฉพาะที่เชิญเครื่องกับพระเจ้าลูกเธอที่ตามเสด็จ ข้างเรือมัตตังก็ด้าน
นอกตรงช่องพนักทอดที่ประทับเป็นที่ทรงจุกระทุง ต่อขึ้นไปเป็นที่เจ้านาย
แต่เจ้าจอมจุกระทุง ที่หัวเรือมัตตังก็นอกมานี้มีเจ้าพนักงานลงประจำ
คือกรมวัง ๑ กรมทหารในจางวางเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น ๘ กรมพระ
แสงคัน ๑ กรมพระตำรวจนายเรือ ๒ รวมหัวเรือ ๑๒ ท้ายเรือมัตตังก็
กรมวัง ๑ จางวางหัวหมื่นมหาดเล็ก ๒ กรมทหารในเจ้ากรมปลัดกรม
ขุนหมื่น ๘ กรมพระแสงคัน ๑ กรมตำรวจนายเรือ ๑ ภายหลังเดิมราช
เอกเคอแถมปลคน ๑ บ้าง ๒ คนบ้าง แต่เดิมทหารบันแคตตังกัน ๑ ข้าง

หัวเรือมดตงกมไชตตงเรือสำปัน มีโคมเพชรจอกประจำอยู่เสมอแนวที่
 เจ้าคุณนั่งตำ ๑ ข้างท้ายเรือมดตงกมเรือทหารในตำ ๑ เรือพันพรมราช
 สำหรับปล่อยกระตงตำ ๑ การล้อมวงในตำน้ำทอดทุ่นเป็นสามสาย สาย
 ใหม่แพหยวกgrayเป็นระยะมีได้ประจำทุกแพตอดนำเรือมดตงก เรือประจำ
 ทุ่นสายในข้างเหนือหน้า กรมกองกระเวธวา ๑ กรมกองกลางขวา ๑ ประตุ
 กรมพระกระดาโหม ๑ เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา ๑ เจ้ากรมพระตำรวจ
 สนมขวา ๑ เรือกรมสรรพากรในสรรพากรนอก ๑ ใต้น้ำหัวเรือมดตงก
 ทุ่นสายใน กรมกองกระเวธซ้าย ๑ เรือประตุกรมมหาดไทย ๑ กรมกอง
 กลางซ้าย ๑ เจ้ากรมพระตำรวจนอกซ้าย ๑ เจ้ากรมพระตำรวจสนม
 ซ้าย ๑ เรือท่นกรมท่ากลาง ๑ ภายหลังนี้เดิมเรือทหารทอดสมอดักเห็น
 น้ำท้ายน้ำขึ้นอีก ข้างเหนือหน้ากรมทหารนำ ๔ ตำ ข้างใต้น้ำทหารนำ ๒ ตำ
 ทุ่นสายกลางเหนือหน้า เรือท่นกรมอาษาจาม ๒ ตำ เรือท่นกรมเรือ
 กนิชวา ๑ เรือสิ่งโตกรมอาษาใหญ่ขวา ๑ เรือต่างกรมทอนทองขวา ๑
 เรือเหรากรมอาษารองขวา ๑ เรือกิกเตนกรมเวธทองขวา ๑ เรือท่นสาม
 พระคลังทอดเรือ ๑ ข้างใต้น้ำเรือกรมอาษาจาม ๒ ตำ เรือกรมเรือกนิ
 ซ้าย ๑ เรือสิ่งโตกรมอาษาใหญ่ซ้าย ๑ เรือต่างกรมทอนทองซ้าย ๑
 เรือเหรากรมอาษารองซ้าย ๑ เรือกิกเตนกรมเวธทองซ้าย ๑ เรือท่นสาม
 พระคลังทอดเรือ ๑

ที่ท่นกลางตรงหน้ามดตงก มีเรือคอกไม้เพิง ๒ ตำ เรือพิณพาทย์
 เหนือหน้า ๑ ตำ ท้ายหน้า ๑ ตำ เรือกลองแขกเหนือหน้า ๑ ตำ ท้ายหน้า ๑ ตำ
 มีเรือเจ้ากรมพระตำรวจในซ้าย ๑ ใหญ่ซ้าย ๑ อยู่ใต้น้ำ เรือเจ้ากรม
 ตำรวจในขวา ๑ ใหญ่ขวา ๑ อยู่เหนือหน้าจับท่นสายกลางทงต้น มีเรือ

ทหารปืนใหญ่เต็มใหม่อยู่นอกท่นซ้ายกลางเหนือหน้า ๑ ถ้า ท้ายหน้า ๑ ถ้า
 ท่นซ้ายนอกเหนือหน้า มีเรือกรมกองตระเวนขวา ๑ เรือประตุกรม
 มหาไทย ๑ เรือท่นกรมอาสาวิเศษขวา ๑ กรมท่าดูขวา ๑ กรมเกณฑ์
 หัตถ์อย่างฝรั่งขวา ๑ กรมคุ้มรักษาขวา ๑ ท้ายน้ำกรมกองตระเวนซ้าย ๑
 เรือประตุกรมพระกระดาโหม ๑ เรือกรมอาสาวิเศษซ้าย ๑ กรมท่าดูซ้าย ๑
 กรมเกณฑ์หัตถ์อย่างฝรั่งซ้าย ๑ กรมคุ้มรักษาซ้าย ๑

บันดาเรือที่ทอดท่นทั้งปวงมีบันหลักของบันจ่ารงค์ มีโคมเพ็ชร
 โคมดำนประจำทุกดำเรือ แต่เจ้ากรมพระตำรวจนั้นแท้แต่จ้งลงไปถึงท่า
 ราชวรดิฐ แล้วจึงได้ลงเรือไปจับท่นตามหน้าที่ เวลาแต่จ้งขึ้นเจ้ากรม
 พระตำรวจไม่ได้แท้แต่จ้ง ในเวลาเมื่อทอดพระประทับนั้นเรือคอนมัก
 โคมกล้มบัว พายขึ้นล่องอยู่ทั้งข้างนอกข้างในท่นซ้ายในจนตลอดเวลา
 แต่จ้งขึ้น บนฝั่งข้างฝั่งควนคอกมีเจ้ากรมปลัดกรมไพร่หลวงประจำรักษา
 ตรงหน้าเรือมดลึง ๕ กอง ข้างฝั่งควนคอกบนขดลาพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย
 มีพิณพาทย์ผู้หญิงดำรับ ๑ โขดหนึ่งรายตามขดลา เจ้าจอมอยู่งาน
 ประจำโอมยามแต่เช้าแก่กับแต่จ้งบนพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ทหารรักษา
 บ้อม ๒ บ้อมแถวทางตลอดเข้ามาจนในพระบรมมหาราชวัง เจ้ากรม
 ปลัดกรมไพร่หลวงคองอีก ๒ กอง ก็อยู่ข้างใต้ฉนวนคอง ๑ ทำ
 ฐานนางคอง ๑

กระทงหลวงซึ่งดำหรับทรงดอยท่นมาแต่เดิมนั้น คือเรือรูปปลัด
 ท่าง ๆ เรือศรี เรือไชย เรือโอ เรือคอน และมีเรือหยวกคึดเทียน ๒ เถ่ม
 รูปคอก ๑ หัวร้อย แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าโปรดให้
 ยกเรือหยวกคองเสีย เหลืออยู่สี่สิบห้าสิบดำ แต่เรือที่ทอดประทับนั้น

ของหลวงขำรุดชุตโหมไป โปรตให้ขอแรงพระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการ
 ทำขึ้นทุกกรม เรือหลวงที่ยังเหลืออยู่เรือพระบรมวงษานุวงศ์ขึ้น
 พระชนม์ตั้งมาเป็นหลวงถวายทรงจุกก่อนตอนหนึ่ง แลวิ่งถึงเรือดำเภา
 ซึ่งพระยาโชฎึกกราชเศรษฐีเป็นผู้แต่ง แลวิ่งถวายเรือพระบรมวงษานุวงศ์
 ค่อยไป แต่เรือข้าราชการนั้นเป็นเรือกระบวนเมื่อรับตั้งให้ปล่อยเมื่อใด
 จังจุกเทียบปล่อยมาตามกลางน้ำหว่างทุ่งขึ้นในกับเรือบัลลังก์ เคยปล่อย
 อยู่ในเวลาจุกดอกไม้ เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ปีระกาปีศก ๓๓๘๘ มีจออยู่ศก ๓๓๘๘ โปรตให้พระบรมวงษานุวงศ์
 ข้าราชการทำกระธงใหญ่ถวาย เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จดหมายไว้ว่า
 “ ครั้นมาถึง เดือนสิบสอง ขึ้นสิบสี่ค่ำ สิบห้าค่ำ แรมค่ำหนึ่ง พิธี จองเปรี๊ยะ
 เติมได้ โปรตให้ขอแรงพระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลข้าราชการ
 มีกำลังพาหนะมากทำกระธงใหญ่ ผู้ต้องเกณฑ์คือเป็นถึงบ้าง ทำเป็น
 แพหยดกบบ้าง กว้างแปดศอกบ้าง เก้าศอกบ้าง กระธงสูงตลอดยอก
 สิบศอกสิบเอ็ดศอกทำประกวดประชันกันต่าง ๆ ทำอย่างเขาพระสุเมรุ
 ทวีปทั้ง ๔ บ้าง แลทำเป็นกระจาดอื่น ๆ บ้าง วิจิตรไปด้วยเครื่องสด
 คนทำกันนับร้อย คิดในการลงทูลทำกระธงทั้งคำเสียงคนเสียงพระช่าง
 เบ็ดเสร็จก็ถึงยี่สิบซึ่งบ้าง ย่อมกว่ายี่สิบซึ่งบ้าง กระธงนั้นวันสิบสี่ค่ำ
 เครื่องเขี้ยว สิบห้าค่ำเครื่องขาว แรมค่ำหนึ่งเครื่องแดง ดอกไม้สดก็
 เลือกลาตามลักระธง แลมีจักรกลไกต่างกันทุกกระธง มีมโหรีขับร้อง
 อยู่ในกระธงนั้นก็มบ้าง เหลือที่จะพรรณนาว่ากระธงท่านผู้นั้นทำอย่างนั้น ๆ
 คิดดูการประกวดประชันจะเอาชนะกัน คงพิเศษต่าง ๆ กัน เรือมาตุกระธง
 ตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือขุดจากกระธงขึ้นไปเช้าที่แต่บ่าย ๕ โมง เรือ

เมื่อยศเดียวด้นกันหัดก็ไม่ใครจะไหวดูเป็นอัศจรรย์ เรือข้าราชการต
 ราษฎรมาด้นเต็มไปทั้งแม่น้ำ ที่ต้องขอแรงทำกระตงนั้น ในพระบรมวงษา
 นุวงศ์ผู้ใหญ่ คือ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ๑ กรมหมื่นรักษนเรศ (คือ
 หม่อมไกรสร) ๑ กรมหมื่นเดชอดิศร (คือกรมสมเด็จพระเอกาธิศร) ๑
 กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ (คือกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์) ๑ ขุนนาง ท่าน
 เจ้าพระยาอภัยภูธร ๑ ท่านเจ้าพระยาพระคลัง (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์
 ใหญ่) ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีพัชริน (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย) ๑
 พระยาพิไชยวารี (คือเจ้าพระยาภิรมย์ภักดี) ๑ พระยาราชมนตรี (มุ) ๑
 พระยาโชฎิกราชเศรษฐี (ทองจีน) ๑ รวม ๑๐ กระตง”

คำเล่าถึงกระตงใหญ่ ๒ ปี นมัสการเรื่องราวดยศยาวมาก ครั้นจะ
 ว่าก็จะยืดยาวหนักไป เห็นว่าที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่าได้นกฟอสดมควร
 อยู่แล้ว แต่กระตงใหญ่เช่นนั้นไม่มีต่อไป เพราะทรงทราบว่าต้องลง
 ทุนมาก จึงให้เลิกเสีย เจ้านายข้าราชการฝ่ายในจึงรับทำกระตงใหญ่
 แทน กระตงใหญ่ฝ่ายในเช่นที่ทำกันนั้นน่าสงไสยว่าจะมีมาแต่รัชกาลที่ ๑
 ที่ ๒ แล้ว แต่ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ แต่ไม่มีตัวผู้ที่จะบอกเล่า
 จึงไม่ดำมารถที่จะกล่าวว่าเป็นธรรมเนียมเดิมได้ กระตงข้างในนั้นขนาด
 ย่อมลงมาเพียง ๓ ดอก ๔ ดอก จนถึง ๖ ดอก ในชั้นหลังลงมาตัวผู้
 ทำนั้น คงเป็นผู้ทำขึ้นที่ประจำทั้ง ๓ วันอยู่แต่กรมขุนกัลยาสุนทร กรม
 หมื่นอัปสรสุดาเทพ แลเจ้าคุณปรางดาท นอกนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้ากันท้าววันตะกระตง พระเจ้าน้องนางเธอเจ้ากันท้าววันตะกระตงหนึ่งบ้าง
 ด้องกระตงบ้าง พระองค์เจ้าดวงเดือนมวันหนึ่ง พระองค์เจ้าดวงนวัน
 เด็จจึงลงมาอยู่ในพระบรมมหาราชวังทำวันหนึ่ง คงอยู่ในมกระตงวันหนึ่ง

เจ้ากระตงแปดกระตง ใช้ประดับด้วยเครื่องสดรูปภาพพัทธของมรดกอก
 ไม่มีเครื่องกุดไก่อื่นใครรูปกระตงก็ขึ้นที่ไม่ได้เปลี่ยน ผู้ใดเคยทำอย่างใด
 ก็ทำตามเคย ประกอบประชันกันแต่รูปภาพเครื่องสดแตกดอกไม้ ทรัพย์สินประ
 คับคดแต่ง กระตงหนึ่งก็ขึ้นอยู่ในห้องซึ่งด้ามตีบคำดัง มีมาจนตลอด
 รัชกาลที่ ๓ รูปกระตงเหล่านี้เขียนอยู่ทั่วคานานาวารามหลายอย่าง
 ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ มัคคค้อมาอีก ๒ ปี ทรงทราบว่าเป็นการเปลืองเงิน
 พระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายในมีผลประโยชน์น้อยจึงโปรดให้เลิกเสีย เกณฑ์
 เรือพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายหน้าเดิมขึ้นตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ภายหลังจึง
 โปรดให้มีเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช แต่เรือไชยแต่งแทนกระตงใหญ่
 สองลำ บันดาเครื่องสูงที่ประจำตามกระตงเปลี่ยนเป็นฉัตรเทียบหว่าง
 ฉัตรมั่งแซก ธงที่นักสารถถือหื้อเรือท้ายเรือก็มั่งเทียบประจำ ตามกระ
 ตงเรือคงเรียงเทียบใหญ่ มีเทียบด้อมยาว ๆ จุกทุกกระตง ในบุษบกเรือ
 พระที่นั่งอนันตนาคราช ตั้งพระพุทธรูปหิ้งคั่นน้อย นำบุษบกตั้งเครื่อง
 นมัสการของทิศ แต่เรือไชยดำหลังคังพานพุ่มไม่มีเครื่องนมัสการ ทรง
 จุกเทียบเรือพระที่นั่งสองลำก่อน แล้วจึงได้จุกเทียบเรือกระตงต่อไป เรือ
 พระที่นั่งนพายว่องเห่ต้องลงไปตามด้านน้ำ แล้วจึงทวนน้ำกลับขึ้นมาใน
 ระหว่างทวนสายกวดกับสายนอก

ครั้นถึงในแผ่นดินพระจุปล้นนี้ เรือไชยดำหลังเปลี่ยนเป็นเรือสุพรรณ
 หงษ์ ซึ่งซำรุดทรงซ่อมแซมขึ้นใหม่บ้าง พระพุทธรูปพุทธรูปหิ้งคั่นน้อย
 ยกเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษาวันรัชกาลที่ ๔ จึงได้เปลี่ยนพระ
 ไชยวัฒน์ ในแผ่นดินพระจุปล้นนี้ถึงในเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชแทน ส่วน
 กระตงใหญ่นั้นทรงพระปรารภว่ายังไม่เคยทอดพระเนตรมาแต่เดิม สมเด็จ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาดาม กรมดมเด็จพระมาราบประบัษ
 แดพระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายใน จึงได้พร้อมกันทำถวายทอดพระเนตร กระ
 ทงดมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเนั้น มีเครื่องจักรกลไถอย่างกระทงช้างนำ
 แด่ก่อน แด่กระทงพระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายในเป็นอย่างกระทงช้างใน
 เมื่อได้ทอดพระเนตรแล้ว ก็ไม่ได้โปรดให้มค่อไปทุกปี นาน ๆ จึงมีคราว
 หนึ่ง จนในครั้งหลังที่สุดนี้ ดมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี พระ
 นางเจ้าพระราชเทวี ได้ทำถวายเป็นอย่างกระทงช้างนำ มีเครื่องจักร
 กลไถทงดามกระทงอีกคราวหนึ่ง กระทงใหญ่หนทรงจุคภายหลังเมื่อต้น
 เรือดอยประทับทั้งปวง ถ้ามีไถมีกระทงใหญ่ก็เป็นการครึกครื้นเอิกเกริก
 ยิ่งกว่าทุกปี

อนึ่งการดอยพระประทับเนั้น แต่เดิมมาข้าราชการซึ่งเข้ามาเฝ้าใน
 พระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่เวลาแล้วก็ตามคนต่างกลับไปบ้าน อยู่แต่ที่
 ต้องประจำราชการในหน้าที่ แต่ครั้นเมื่อมีไถมีกระทงใหญ่ท่านเสนาบดีผู้ซึ่ง
 ถูกเกณฑ์กระทง ทั้งฤาเหวกระทงของคัวตงไปคอยรับเสด็จอยู่ที่หลังค้ำ
 หนักแพ ครั้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินลงไปถึงที่นั้น ก็ได้ทรงทักทวย
 เวลาเสด็จขึ้นก็พระราชทานถว้พระราชกุศล แดชมเชยกระทงต่าง ๆ บ้าง
 ครั้นภายหลังมาถึงว่าการที่เกณฑ์กระทงใหญ่นั้นเลิกแล้ว ท่านผู้ใหญ่ทั้ง
 ปวงก็ปรึกษากันเห็นว่า การซึ่งข้าราชการตามเสด็จลงไปอยู่หลังค้ำหนัก
 แพนเนเป็นการดมควร ด้วยประเพณีจะเสด็จออกจากพระราชวังไปใน
 ที่แห่งใด มีเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมไข้ แดพระราชทานเพลิงเป็นต้น
 ท่านเสนาบดี แดข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ก็ต้องไปรับเสด็จ พระราชดำเนิน
 ทุกแห่ง การดอยพระประทับเนั้นเป็นเวลาเสด็จออกจากพระราชวัง

เวลาถางดิน ก็สมควรจะมีข้าราชการลงไปรักษาอยู่ด้านหลังให้เป็นการ
มั่นคงแข็งแรงยิ่งกว่าเวลาอื่น เมื่อท่านผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อมกันดังนี้แล้ว
ก็ได้มาคอยเฝ้าประจำอยู่จนเวลาเสด็จขึ้นทุกวัน ทั้งเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบ
สองจนตลอดอายุของท่าน ผู้คนปรึกษาทั้งปวงนั้น ครั้นตกมาถึงแผ่น
ดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเสนาบดีดำรงเก้ายังอยู่
ข้างดำรงใหม่ก็ทำตามกันเป็นธรรมเนียมยิ่งขึ้นมา ในฤดูเดือนสิบเอ็ดนี้ก็
จะยังไม่ราดฝน ข้าราชการที่มาคอยรับเสด็จต้องเปียกฝน จึงโปรด
ให้ก่อเตี้ยงเป็นหลังคาแก่งออกมาจากฉนวน เป็นที่สำหรับข้าราชการเฝ้า
แต่เตี้ยงนั้นเป็นอย่างเดียว ๆ สำหรับหมอบ ครั้นแผ่นดินประจุนั้นเปลี่ยน
เป็นขึ้น ข้าราชการเข้าไปยืนในนั้นก็ไม่เห็นหน้า ครั้นเมื่อมีกิจธุระ
ก็คดทางแห่งตรงจึงได้ รอดูเสวยยังหาได้ทำเช่นใหม่ไม่ แต่ท่านเสนาบดีที่มา
เฝ้าอยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ครั้นภายหลัง
ถึงลงมาเสด็จลงดอยพระประทับพัก ๆ นักเข้า ส้มเต๋จ.เจ้าพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงษ์ ซึ่งเปนหัวหน้าเสนาบดีอยู่ในเวลานั้น นอนหัวค่ำวันไม่ได้
มาบ้างไม่มาบ้างจนปลาย ๆ ลงมา พอเกิดเด็กกรรมเนี่ยมเสนาบดีเข้าจึง
ก็เดยหายสูญไปด้วยกันทั้งหมด คงมาอยู่แต่ปกติตลอดของเสนาบดีข้าราชการ
ทั้งหมด ๆ เฝ้าประจำอยู่ จนตลอดมาถึงแผ่นดินประจุนั้น

กำหนดที่หมายในการเสด็จลงดอยพระประทับ พอเสด็จพระราชดำ
เนินถึงเกย ก็ชักโคมสัญญาขึ้นที่เสาชิง เมื่อโคมขึ้นแล้วจึงประโคม
พิณพาทย์กลองแขกแตรวงทั่วกัน เมื่อเสด็จลงประทับในเรือบัลลังก์
แล้วรออยู่จนเรือตำรวจออกจันทัน จึงได้เสด็จพระราชดำเนินออกประทับ
ที่ชานเรือนบัลลังก์ พระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์มาของก็ออกประทับด้วย

แต่เมื่อกี้ชีวิตละครกับพระองค์ไว้กับเส้าพนักร ข้างขวาเป็นที่สมเด็จพระ
บรมราชเทวี พระราชเทวีประทับจุดเทียนข้างคอนท้ายเรือกระทรงข้างซ้าย
ธรรมเนียมในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า มีพระเจ้าลูกเธอพระ
องค์หนึ่งบ้างต้องพระองค์บ้าง คือกรมหมื่นอัมพรตศุภาเทพเป็นต้น ค่อย
หนีไปเจ้าจอมอยู่งานที่เป็นคนโปรดตักเปลี่ยนกันอีก ๔ คน ครั้นมาถึงแผ่น
ดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า แต่แรกเจ้าจอมอยู่งานจุด แต่ครั้นเมื่อ
มีเหตุการณ์ภัยความขึ้น ก็เปลี่ยนเป็นพระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าราช
วรวงษ์เธอจุฑา แล้วยกกลับเป็นเจ้าจอมอยู่งานบ้างเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา
ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ พระเจ้าน้องนางเธอจุฑาเดิมอดอดตมาคงอยู่อย่าง
เช่นเมื่อในปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้เปลี่ยน
แปลงอันใด เมื่อจุฑาเรือกระทรงไปถึงเรือดำเภามาเป็นกำหนดจุฑาคอกไม้
จึงทรงจุฑาคอกไม้ขึ้นจน เมื่อเรือคอกไม้เห็นคอกไม้ขึ้นจนที่มัดตึงก็ จึง
ได้จุฑาคอกไม้ มีพุ่ม กระถางระฆากพุ่ม ตะไลพะเนียงมะพร้าวกรวด พุ่มมะพร้าว
แต่มีเรือทหารในจุฑาคอกไม้หน้าในท่นขึ้นในไปกว่าจะเสร็จขึ้น ในเรือมัดตึงก็
มีคอกไม้หน้าถวายทรงจุฑาต้องตะลุ่ม

หนึ่งในเดือนสิบสองนี้ มีเรือผ้าป่าของหลวงเรียกว่าผ้าป่าบันดา
ก็ตั้งคนละ ๘ ลำ ยึดท่นสายกลางอยู่ข้างเหนือหน้า ผ้าป่านี้พระราชทาน
แต่พระราชอาคันตุกะพระครูหัวเมือง ที่เข้ามาในการฉลองใครเปลี่ยนไปวัน
ละ ๘ รูป เวลาถวายพระประทักษิณแล้วทรงพระดำเนินโดยท่นแล้วแต่ตั้งขึ้น
ตกโคมตัญญาเป็นกำหนด

หนึ่งการทอดผ้าป่าวิเศษ ซึ่งเป็นของหลวงแต่ก่อนเคยมีมาบ้าง เป็น
ครั้งเป็นคราวแต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผ้าป่า

วัดประทุมวันคิด ๆ กันไปหลายปี พึ่งมาขาดตอนในปลายแผ่นดิน ในการ
ผ้าป่านั้น เสด็จพระราชดำเนิน โดย เรือกระบวน อย่างพระราชทาน พระกระฐิน
เวลาบ่ายพระสงฆ์สดุดพระพุทธรูปในพระอุโบสถ มีเรือกระจากผ้าป่า
จอดเรียงรายอยู่ในหน้าพระอุโบสถ มีเครื่องประโคมพิณพาทย์แตรการ
เด่น คือเพลงแตรดาวขับแพนเป็นต้นเด่นในเรือเวลาสดุดมนต์ขับ ประ
ทับแตรที่พระที่นั่งเกรงทรงมหรสพหนึ่ง เวลารุ่งเช้าพระสงฆ์รับบิณฑ
บาตเรือในสระ ๓๐ รูป เวลาเพลรับพระราชทานฉันแล้ว เสด็จพระ
ราชดำเนินกลับ

ในแผ่นดินพระจุมนั้น มีวัดประทุมวันครั้งหนึ่งเป็นการเอิกเกริก
โกดาดใหญ่ ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ แต่งเรือผ้าป่า
ตามแต่ผู้ใดจะแต่งอย่างไร บ้างก็ทำเป็นรูปยักษ์รูปสัตว์ต่าง ๆ บ้างก็
เป็นกระจากซ้อนกันสามชั้นห้าชั้น ประกวดประชันกันโดยความคิด แล้ว
มีเรือการเล่นต่าง ๆ ถมมอญรำขับแพนเพลงเสภาว่า พินพาทย์หลาย
ลำรับ ชักผ้าป่าผ่านหน้าพระที่นั่งสดุดนิพนธ์เป็นกระบวนแห่มีเรือราษฎร
มาช่วยแห่ผ้าป่าหลายร้อยลำ ชักผ้าป่าแต่เวลาตกดึกจนเวลาค่ำจึง
ได้ถึงประทุมวัน แล้วจอดเรือผ้าป่าเรียงรายอยู่ตามในสระตอนข้างหน้าวัด
วางเรือการเล่นเป็นระยะไปรอบสระ มีเรือราษฎรเข้าไปขายของกินต่าง ๆ
ตามแต่ผู้ใดจะไป ในเวลาค่ำนั้นเรือราษฎรที่ไปค้าผ้าป่าเต็มแน่นไปทั้ง
สระจนเวลาจวนสว่างจึงได้ทอดผ้าป่า ประทับแตรหนึ่งแสดงสดุดมนต์
ถวายพระเหมือนอย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ้าป่า
วัดประทุมวันนี้ คงได้ทอดอยู่ในข้างแรมเดือน ๑๒ เวลากลางคืน
มีแล้วทุกครั้ง ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปประทับอยู่บางปิ่นเนื่อง ๆ

เมือยังไม่ได้สร้างวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ก็ได้มีการผ้าป่าวัดชุมพลนิภา-
 ยาราม มีกระบวนแห่บ้างไม่มีบ้าง แต่เจ้าพระราชดำเนินเข้าในกระบวน
 แห่ก็มี เป็นการเปิดเตี๊ยนออกธรรมเนียม เครื่องของไทยทานเป็นของ
 หลวงบ้าง ของกรมพระตำรวจแถมหาเด็กที่ตามแต่เจ้าพระราชดำเนินจัก
 ถวายช่วยในการพระราชกุศล คนตะลึ่งตองตึงบ้าง ครั้นเมื่อมีวัด
 นิเวศน์ธรรมประวัติก็เพิ่มจำนวนของผ้าป่ามากจนพอทั้งตองวัด เวลา
 มีการฉลองผ้าป่าในสระ มีเรือการเดินต่าง ๆ ตามสมควร แต่เรือราชวร
 ที่อยู่ในหมู่บ้านเหล่านั้น เข้ามาดการเดินเป็นอันมาก ครั้นเวลาถึงก็
 ชักผ้าป่าไปทอดทั้งตองวัด แต่เจ้าพระราชดำเนินบ้าง ไม่ได้แต่เจ้าบ้าง
 มีแต่การทรงบาตรไม่ได้ตอดมนต์เลี้ยงพระ ถ้ามีใครแต่เจ้าพระราชดำเนิน
 พระราชทานพระกระฐินเดือน ๑๑ ก็มีผ้าป่าเดือน ๑๑ ถ้าพระราชทานพระ
 กระฐินเดือน ๑๒ ก็มีผ้าป่าเดือน ๑๒ ถ้าไม่ได้แต่เจ้าพระราชดำเนินการผ้าป่า
 นั้นก็เลิก ถ้ามีที่แต่เจ้าพระราชดำเนินขึ้นไปเมืองดพบูรก็มีผ้าป่าดมณ
 ชดชนธิ์ เพิ่มขึ้นอีกตวงหนึ่ง ราชวรชักผ้าป่าให้ไปตามด้านข้างแต่
 เวลาเช้า ตามแต่พวกใดจะพาไปแห่งใดไม่มีกำหนด ต่อเวลาค่ำจึงได้มา
 จอดเรือที่หน้าแท่นประทับในท้องพระหมมาศ มีการเดินแลดูตอดไม้
 เพลิงเป็นการฉลอง จนเวลาถึงก็ชักผ้าป่าไปทอด การทอดผ้าป่า
 ตามวัดต่าง ๆ เช่นนี้ไม่เป็นการมีเดมอ เป็นการนอกแบบแต่จะโปรด
 ให้มีแห่งใด ก็มีขึ้นเป็นครั้งเป็นคราว วัดอื่น ๆ ที่ไม่เคยมีผ้าป่า เช่นวัด
 ราชบพิธเป็นต้นก็มี จะพรรณาที่จะยืดยาวไป

ที่ ๕ กาตานุกาล

การพระราชกุศลซึ่งเรียกว่า กาตานุกาลตามเคยเป็นการเกิดขึ้นใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพิเศษขึ้นกว่าเก่า
ที่เคยมีแต่สังกรานตครั้งหนึ่ง เดือนเว้นอยู่ห้าเดือน คือเดือนเจ็ด
เดือนเก้า เดือนอ้าย เดือนยี่ เดือนสาม เดือนหกนั้นมคธการพระ
ราชพิธี ฤๅการพระราชกุศลทุก ๆ เดือน ในเดือนสิบต้องกาตานุกาล
ควรจะตกอยู่ในวันแรมค่ำหนึ่งเหมือนเดือนสิบเอ็ด แต่เพราะเวลาเขายัง
คิดถึงพระสงฆ์ฆราวาสใคร ซึ่งมันเปลี่ยนกันฉันเป็นสามพวก เป็นพระ
สงฆ์จำนวนมาก จึงได้แยกไปทำเสียในวันแรมต้องคำต่อการฆราวาส
หนึ่งพระสงฆ์ ซึ่งต้องนิมนต์กับปรณกาตานุกาล ตามรายองค์พระอัฐิ
ในจำนวนเดือนสิบต้องนี้ ก็ใช้พระราชอาณาเขตานุกรมปเรียญหัวเมือง
ซึ่งต้องแบ่งฉันในวันแรมค่ำหนึ่งนั้นด้วย การพระราชกุศลกาตานุกาลใน
เดือนสิบต้องนี้ทำที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ไม่ได้ยกไปพระที่นั่งอนันต
สมาคมตามการฆราวาส ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไม่โปรดให้เชิญพระบรมอัฐิและพระอัฐิ ไปตั้งที่พระที่นั่งอนันต
สมาคมแต่เดิมมา เมื่อคิดการคกแต่งฤๅซ่อมแซมพระที่นั่งอมรินท
รวินิจฉัย ก็ได้ทำที่พระที่นั่งสุทไธสน์มหาปราสาทบ้าง พระที่นั่งสุทไธสวรรย
บ้าง จำนวนพระบรมอัฐิพระอัฐิซึ่งตั้งกับปรณ ในวันกาตานุกาล
ทั้งปวงเท่ากันทุก ๆ เดือน เว้นไว้แต่สังกรานต พระสงฆ์นั้นใช้พระ

อารามซึ่งเป็นที่พระอัฐิฉันได้ทรงปฏิสังขรณ์ถาวรสร้างขึ้นใหม่   ถ้าพระ
อัฐิใดไม่ได้ทรงปฏิสังขรณ์แต่ทรงสร้างพระอาราม   ก็ใช้พระอารามซึ่ง
เป็นที่พระญาติวงศ์อันใกล้ชิดได้ทรงสร้างแต่ทรงปฏิสังขรณ์   ฤๅที่พระ
สงฆ์องค์นั้นนับเนื่องในพระวงศ์ทางหนึ่งทางใดก็ใช้ได้บ้าง   ในการกา-
นุกาตอื่น ๆ พระสงฆ์จะมีภาระคงเหมือนกันทุก ๆ คราว   ไม่ใคร่เปลี่ยนแปลง
แต่ในเดือนสิบสองขึ้นเปลี่ยนเป็นหัวเมือง   มีพระนามถวายข้อวัดตาม
ที่ได้จดหมายต่อไปนี้

- ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย   วัดสุพรรณดาราม
- ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย   วัดไชยพฤกษมาลา
- ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว   วัดศาลาปูน
- ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว   วัดเสนาศนาราม
- ๕ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก   วัดสุพรรณดาราม
- ๖ กรมสมเด็จพระเทพสุดาองค์   วัดพนัญเชิง
- ๗ กรมสมเด็จพระศรีสุทธาภรณ์   วัดประถมเจดีย์
- ๘ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช   วัดอัมพวันเจติยาราม
- ๙ กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี   วัดอัมพวันเจติยาราม
- ๑๐ กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี   วัดเสนาศนาราม
- ๑๑ กรมสมเด็จพระศรีสุทธาภรณ์   วัดคงคาราม
- ๑๒ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี   วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ
- ๑๓ สมเด็จพระประทุมอมราชินี   วัดอัมพวันเจติยาราม
- ๑๔ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว   เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ   วัด

บรมวงษานุวงศ์

๑๕ สมเด็จพระเจ้าไชยิกาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี วัดเจ้า
คณะใหญ่ในเมืองราชบุรี

๑๖ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี
กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์ วัดมหาสมณาราม

๑๗ สมเด็จพระนางเจ้าสุชนากุลมณีรัตน์ พระบรมราชเทวี วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๑๘ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมฉัตรเฉลิมราชมณเฑียรวิมล
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๑๙ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา วัตนนิเวศน์
ธรรมประวัติ

๒๐ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศรีพัชรกิติยาภา วัตน
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๒๑ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ วัตน
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๒๒ สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์
วัดปรมัยยิกาวาส

๒๓ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี วัดชุมพลนิกายาราม

๒๔ พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคยานารีรัตน์ วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๒๕ พระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุทธาลัย วัดศาลาปูน

๒๖ พระชนกใน กรม สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี วัด
กระวีการาม

๒๗ พระชนนีในกรมดมเด็จพระศรีสุทธาโดย วัดศาลาปูน

๒๘ พระชนนีในกรมดมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี วัดนิเวศน์ธรรม
ประวัติ

พระพุทธรูปซึ่งตั้งในการกาถาณุกาถณ ไร่พระชนมพรรษาวันในรัช.
กาลที่ ๓ ที่ ๒ เป็นพระพุทธรูปอุ้มบาตร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นด้วยทองคำ แล้วทรงพระราชอุทิศถวายทั้ง ๒ พระ
องค์ พระห้ามสมุทรสำหรับรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างขึ้นด้วยทองคำ ใน
แผ่นดินปัจจุบันนี้ แล้วทรงพระราชอุทิศถวาย พระพุทธรูปหิ้งค์จำลอง
ประจำรัชกาลที่ ๔ พระพุทธรูปยืนอุ้มบาตรตามพระชนมพรรษาวันกรม
ดมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระพุทธรูปยืนถวายเนตรตามพระชนม
พรรษาวันกรมดมเด็จพระศรีสุทธาโดย วัดเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงหล่อด้วยทองคำใน
รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชอุทิศถวาย พระพุทธรูปดำริทรงหล่อด้วย
ทองคำในรัชกาลปัจจุบันนี้ ทรงพระราชอุทิศถวายกรมดมเด็จพระ
เทพศิรินทราบรมราชินี เป็นพระพุทธรูป ๗ องค์ด้วยกัน

เวลาเช้าเสด็จออกพระสงฆ์ขึ้น เมื่อทรงประเคนแล้วเจ้าพนักงาน
กรมภูษามาเถา จึงได้เชิญพระบรมอัฐิพระอัฐิ ทรงพระราชนิพนธ์
คือพระราชนิพนธ์องค์หนึ่งพระบรมอัฐิ แดพระอรรคมเหษณ์แดพระญาติ
วงศ์อันสนิทในรัชกาลนั้นรวมกันไป แล้วจึงมีพระเสด็จเชิญพระอัฐิ
นอกนั้นคือไปอีก พระบรมอัฐิพระอัฐิที่ตบั้นพระที่นั่งเสด็จนครวัดคือ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอัฐิพระองค์ ดมเด็จพระประสูติบรมมหาไปย
กาธิบดี กรมดมเด็จพระเทพสุทนต์ กรมดมเด็จพระศรีสุทธาโดย
ดมเด็จพระบุปผารักษ์ ได้ภักยมาหาหน้า ดมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี   สมเด็จพระศรีสุทธาราชาธิราช   สมเด็จพระ
 เทพศิรินทราธิบดี   สมเด็จพระเจ้าประยุบมโอยิกาเชอ   สมเด็จพระ
 เจ้าโอยิกาเชอกรมหลวงศรีสุนทรเทพ   กรมหลวงเทพวดี   สมเด็จพระ
 เจ้าอนองนาง.เชอ   เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภคินี   กรมหลวงวิสุทธิ
 กระจ่าง   ตั้งที่ชนนถพระที่นั่งเสด็จนคร   สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา
 กุมารรัตน์   พระบรมราชเทวี   สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ   เจ้าฟ้าภรรณา
 ภรณ์เพชรรัตน์   เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย   เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง   เจ้า
 ฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์   ตั้งที่โตะจัน   ข้างพระที่นั่งเสด็จนคร   สมเด็จพระ
 พระบรมราชมาตามหัยกาเชอ   สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี
 พระอรรคชายาเธอ   พระองค์เจ้าเสาวภาคยนาวรัตน์   พระชนกในกรม
 สมเด็จพระศรีสุทธาราชาธิราช   พระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี
 พระชนนีในกรมสมเด็จพระศรีสุทธาราชาธิราช   พระชนนีในกรมสมเด็จพระเทพ
 ศิรินทราธิบดี   มีเครื่องทองน้อย   ตั้งที่กานเคียงพระที่นั่งเสด็จนคร
 คำนวณออก   ดำหรับทรงนมัสการพระบรมอัฐิที่ดีดำรง   พระสงฆ์ฉัน
 ถั่วทรงทอดผ้าห่มนอนสองชั้น   มีฉลากพระนามพระอัฐิที่ดีดำรง
 ถั่วถวายไทยธรรมหมากพลูรูปเทียนร่มธงห้า   ถั่วมีสติปัฏฐานอีก
 ๕๐๐ รูป   พระสงฆ์มาฉันจนไปสติปัฏฐานในพระราชวังบวร ๕ รูป
 คือกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท   วัดสุทธวรณคาราราม   กรม
 พระราชวังบวรมหาเสนานุกรักษ์   วัดทรงธรรม   กรมพระราชวังบวรมหา
 ศักติพลเดช   วัดโพชนนตพลเดช   พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 วัดสมุหประคิษฐ์   กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ   วัดศาลาปูน   ถั่วมี

ดัมป์ปรณรายร้อยอีก ๓๐๐ รูป พระราชทานดัมป์ปรณพระอัฐิพระ
บรมวงษาของในหอพระนาค ๓๐๐ รูป

หนึ่งในการฉลองไตรสามเณรเปรียญที่ได้รับไตรปิ ได้เข้ามา
บิณฑบาตในพระบรมมหาราชวังทั้ง ๓ วันแต่ไม่ได้ฉัน จึงได้เคยยกมา
ฉันในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พร้อมกับวันพระราชกุศลถาตานุภาต
ด้วยแถวหนึ่งต่างหาก

การซึ่งมักจะขาดในการพระราชกุศลถาตานุภาตนี้ คือหุ้มแพรไม่ได้
เป็นธุระในการตั้งเครื่องนมัสการ ให้แค้นหาคัดเด็กเฒ่าไปตั้ง ครั้นเมื่อถวาย
เทียนชนวนทรงจุดพระบรมมณเฑาะว์นั้นก็ว่าเพนพอ สันธุระ ครั้นเมื่อจะทรง
จุดเครื่องนมัสการทงน้อย ต้องเรียกเทียนชนวนจึงถวายอยู่หนึ่ง ๆ

อีกอย่างหนึ่งขาดก็ขาดไม่มากถวายฉลากดัมป์ปรณ ทรงทอด
ผ้าไปโตกกงตางแล้วจึงจึงกระหัดกระหอบมาภายหลัง ต้องเสด็จพระราช
ดำเนินกลับชนมาทอดฉลากอีกเที่ยวหนึ่ง นอกนั้นก็ไม่ว่าจะมีการขาด
อันใด ด้วยเคยมีอยู่หนึ่ง ๆ เว้นไว้แต่โรคของมหาดเล็ก ซึ่งเป็นโรครักษา
ไม่หายเหมือนโรคกระสาย คือพระตำนิโนทก คงจะนั่งพูดพด้าม
พานั่งหลับตาเสียต้องเรียกเอะอะหนึ่ง ๆ

ที่ ๒ การแจกเบี้ยหวัด

การแจกเบี้ยหวัดไม่มีกำหนดแน่ว่าวันใด แต่คงอยู่ในวันจันทร์ฤๅ
วันพฤหัสบดีวันเดือนสิบสอง ธรรมเนียมการแจกเบี้ยหวัดนั้น แต่เดิมก็
ไม่มีการมงคลอันใด เพียงมีขันในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้วยทรงพระปรารภเรื่องเจ้านายที่ทรงผนวช แต่ก่อนมาเคยได้เบี้ยหวัด
ตามกรมเหมือนอย่างฝ่ายคฤหิรัญ ผู้ซึ่งมารับเบี้ยหวัดแทนเจ้าซึ่งทรงผนวช
นั้น ไม่ได้ดัดกล่ากัญอันใดมาจากเจ้านายเป็นคำอนุญาตให้รับ เมื่อรับ
ไปแล้วไปนุ่งเสี้ยก็มีโดยมาก ไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ผู้ที่ได้ ครั้นจะ
ว่ากล่าวทวงถามขึ้นก็เป็นการขัดอยู่ด้วยดีจนจบที่ อีกประการหนึ่งการซึ่ง
พระราชทานเบี้ยหวัด นั้นชื่อว่าพระราชทานเงินแต่พระบรมวงศานุวงศ์
ที่ทรงผนวชโดยตรง ๆ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชทรงประวัติดิ
ตามวินัยโดยเคร่งครัด ก็เป็นที่รังเกียจว่าเงินนั้นเป็นอกปัมมีย์ไม่ควรรับ
พระราชทรัพย์ซึ่งต้องจำหน่ายไปเป็นอันมากนั้น ก็ไม่เป็นประโยชน์แต่พระ
บรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงผนวชโดยมาก พระราชทรัพย์ที่ดวงก็เป็นอันเสีย
เปล่า เพราะพระองค์ได้ทรงผนวชอยู่นาน ได้ทรงทราบการทั้งปวง
เหล่านี้แล้ว จึงได้ทรงคิดแก้ไขเสียใหม่ทำเป็นคำทรงพระราชอุทิศ ต่อ
สิ่งซึ่งควรแก่สมณบริโภคนามจำนวนเงินเบี้ยหวัด มีพระราชหัตถเลขาแด่
พระราชกฤษฎีกาประจำเป็นสำคัญ พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์
ซึ่งได้รับเบี้ยหวัดนั้น มอบให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นกัมปัมมียการก มารับ

เงินจากเจ้าพนักงานแต่ในท้ายตัวดำคัญนั้น มีพระบรมราชานุญาตว่า
ถ้ากับบิณฑการปฏิบัติไม่บริบูรณ์ตามสมควร ก็ให้มาร้องต่อพระยา
ราชภักดีได้ด้วย

การซึ่งจะพระราชทานตัวดำคัญนั้น ก็เป็นเหตุที่ควรจะต้องให้มี
เวลา ที่พระบรมวงษานุวงศ์ทรงผนวชได้เข้ามาทรงรับต่อพระหัตถ์ อีก
ประการหนึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่า พระราชทรัพย์ซึ่งจะจับจ่ายไป
เป็นอันมาก ก็ควรจะเริ่มจำหน่ายในการพระราชกุศล ในพระพุทธศาสนา
ก่อนจ่ายไปแก่ผู้อื่น

อนึ่งก็ควรจะมีการสมโภชให้เป็นมงคลแก่ศิริราชสมบัติ เมื่อทรง
พระราชดำริหังดังนี้แล้ว จึงโปรดให้มีการมงคลในวันแรกแจกเบี้ยหวัด
ให้เชิญเฉพาะแต่พระราชวงษานุวงศ์ บันดาลที่ทรงผนวชเข้ามารับพระราช
ทานนั้น ดำริบังคับเป็นดำริมหาดวง ค่อนั้นไปเป็นของเจ้าพนักงานกรมพระ
พระคลังมหาสมบัติหามาคนละดำริบ แต่ให้ตั้งโต๊ะเชิญพระสยาม
เทวาธิราชมีเครื่องตั้งเวียงคังแร่ทองคำซึ่งเกิดในพระราชอาณาเขต อัน
ก่อเป็นเขามออย่างย่อม ๆ แต่เงินซึ่งจะแจกเบี้ยหวัด ทั้งสมุดบาญชี
แต่กระดานดำหรับแจกเบี้ยหวัด ตั้งบายศรีแก้วทองเงิน พระสงฆ์ฉัน
แล้วทรงจุตเทียนเครื่องตั้งเวียงเทวดา ไหว้ว่าบูชาเทวดาแล้วอดักษณ
อ่านคำประกาศกระแสพระราชดำริหังซึ่งกล่าวมาแล้ว แต่มีข้อความ
เดิมพิศดารออกไปอีกข้อหนึ่ง ว่าพระบรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช
ไม่ได้ช่วยราชการแผ่นดินอันใด ก็รอบที่จะยกเบี้ยหวัดเสียเหมือนข้าราชการ
ที่กราบถวายบังคมตามวถ่วงพรรษาหนึ่งไปแล้ว แต่ทรง
พระราชดำริเห็นว่าพระบรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช กันนับว่าเป็นผู้มี

ความชอบอยู่ที่ได้นำให้พระบรมราชวงศ์เป็นญาติในพระพุทธศาสนา ความ
 ในคำประกาศข้อนี้ ข้าพเจ้าไม่ผู้เห็นชอบด้วย เพราะเห็นว่าพระ
 บรมวงษานุวงศ์ซึ่งมีได้ทรงผนวช แต่มิได้ช่วยราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง
 อย่างไรก็ดี แต่ที่ข้าพระพุดความชั่วให้เป็นทีเดื่อมเสียพระเกียรติยศ
 เช่นพระองค์เจ้าดำยอง ก็เห็นแต่ผู้มึนอยู่กับวัง ก็ยังได้รับพระราชทาน
 เบี้ยหวัดถึง ๕ ชั่ง แลเงินชดเชยซึ่งเคยเรียกว่าเงินกลางมี ก็ยังคงได้
 ไม่ได้ลดทอนอันใด นี่เป็นตัวอย่างว่าไม่เป็นแต่ไม่ได้ช่วยราชการ ข้า
 พระพุดความชั่วด้วย ที่ไม่ได้ช่วยราชการอยู่เฉย ๆ เปด่า ๆ เช่นเจ้าวังนำ
 มีพระองค์ที่ทรงเป็นกัน ก็มีเป็นอันมาก ถ้าจะเทียบกันในชั้นหม่อม
 เจ้าพระกับหม่อมเจ้าที่เป็นภคินีกันแล้ว หม่อมเจ้าที่รับราชการมี
 หหลายองค์จริงอยู่ แต่ที่ไม่ได้รับราชการมีโดยมาก ที่สุดจนที่ผู้มึนก็
 ยังได้เบี้ยหวัดอยู่ปีละ ๖ บาท ถ้าจะว่าไม่ได้ช่วยราชการควรตัดเบี้ยหวัด
 แล้ว ต้องนับว่าควรตัดทั้งสิ้น ถ้าจะว่าไปพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรง
 ผนวช ต้องเข้ามาราชการในการพระราชพิธีต่าง ๆ มากกว่าพระองค์เจ้า
 หม่อมเจ้าที่อยู่เฉย ๆ ไม่ทำอะไรโดยมาก ความชั่วข้อนี้ไม่น่าจะยกขึ้น
 ประกาศ แต่ไม่อาจแก้ไข ด้วยเห็นว่าคำข้างต้นเป็นการยกโทษ พระ
 บรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวชอยู่หน่อย ๆ ก็จริง แต่ยกโทษขึ้นเพื่อจะ
 แสดงความชอบที่ได้นำให้พระบรมราชวงศ์เป็นญาติกับพระพุทธศาสนา
 ความยกย่องอันนี้ จะเป็นที่ต้องพระไทยพระบรมวงษานุวงศ์ที่ ทรง ผนวช
 ไม่มีผู้ใดกระแวงรังเกียจข้อนี้ที่กล่าว ถ้ายกความข้อนี้เสีย บางทีก็
 จะเป็นทศกถิกินแห่งของพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรงผนวช ซึ่งเคยทรงฟัง
 คำประกาศนี้มาแต่ก่อน ว่าข้าพเจ้าไม่นับถือยกย่องความชอบของท่าน

เหมือนอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่อง อีก
 ประการหนึ่งการใด ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้แล้ว
 ถ้าไม่เป็นการขัดข้องต่อกาลสมัยอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าก็ไม่ได้คิดจะเปลี่ยนแปลง
 รื้อถอนอย่างหนึ่งอย่างใดเลย เพราะฉะนั้นจึงได้คงคำประกาศนั้นไว้
 ครั้นจะไม่ว่าไว้ในที่นี้ ซึ่งมักได้เกิดวาทะถ้อยคำก็จะดังได้ยั่วข้าพเจ้า
 เก็บข้อความในคำประกาศนั้นไม่หมด ฤๅถ้าผู้ซึ่งมักคริครองจะคิดเห็น
 เหตุซึ่งไม่ควรจะกล่าวในคำประกาศ ซึ่งข้าพเจ้าคิดเห็นก็จะกล่าวคัดค้าน
 ต่าง ๆ จึงกล่าวไว้เพื่อจะให้เห็นว่าคำประกาศข้อนี้ ได้เห็นเหตุแล้วว่ามี
 ทางที่จะคิดได้ แต่ยังเป็นที่ยอมรับของไทยของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรง
 ผนวชที่เป็นเจ้าของพระนามอยู่ จึงมิได้ยกถอนเปลี่ยนแปลง ด้วยการ
 เคยเป็นมาแล้วไม่อยากจะก่อให้เกิดข้อขัดข้องโดยต่าง ๆ ในท้ายประกาศนั้น
 ก็เป็นทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลแก่เทพยดาเป็นต้น เมื่ออ่าน
 ประกาศจบแล้ว เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ ทรงรับน้ำ
 พระมหาสังข์ทรงเจิมเทวรูปแด่ทองคำเงิน พราหมณ์รับน้ำสังข์เจิม
 ภายหลังแล้ว พระราชทาน ตัวดำคัญ แก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ ทรงผนวชทุก
 พระองค์ แล้วทรงพระดำเนินในทหพระสงฆ์ประกาศศัพท์ แล้วสดุดา
 (ทานัญจะบิยะวาจาจะ) แล้วอธิเรกถวายพระพรดา เมื่อพระไปแล้ว
 จึงได้เริ่มแจกเบี้ยหวัด กับเบี้ยการกของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช
 นำตัวเข้ามารับเงินแจกเสร็จแล้ว จึงได้พระราชทานเบี้ยหวัดพราหมณ์ไพร่
 ค่อนั้นไปจึงถึงทหารในข้างสืบหมู่ตามธรรมเนียม

คำตักเตือนในการเริ่มแจกเบี้ยหวัดนี้ เทียนชนวนซึ่งดำหรับทรง
 จุกเครื่องตั้งเขยนัน เป็นหน้าที่ของมหาดเล็กไม่ควรจะเหลียวแลต่อ

อย่างหนึ่งอย่างใดเลย   อนึ่งเงินพระคลังข้างในซึ่งเคยพระราชทานเดิม
 เบี้ยหวัดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ   กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ๑๐ ซึ่งเป็น
 นำที่ของมหาเถรศักดิ์รับมาจากเก่าแก่นำไปส่งเจ้าพนักงานคลัง อาดักษณ์
 ต้องคอยถวายตัวสำคัญตั้งแต่เวลาที่ทรงเจมเงินแล้วไป   พระค้ำยิโนทก
 ต้องทรงเว้นไม่ได้

ที่ ๗ นิติมณฑล

ธรรมเนียมแต่ก่อนมีมาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อเปลี่ยนใหม่ถึงเดือนหก
พนักงานข้างหน้าข้างในบันดาซึ่งรักษาเครื่องราชูปโภค แด่รักษา
ตำแหน่งหน้าที่มีพระทวารแต่ประคองเป็นต้น ต้องทำการส่ม โขยเครื่อง
ราชูปโภคแต่ตำแหน่งซึ่งตนรักษาราวหนึ่ง ข้างฝ่ายหน้าแต่ก่อนมาถึง
มีตัวคมนต์เคียงพระค้อยก้ม แต่ข้างฝ่ายในนั้นแต่เครื่องดังเคย
เครื่อง ประโคม แด้ว ร้อย ดอกไม้ เปน ตา ข่าย อุบะ มาโดย แว่น ตาม กำดัง
มากแต่น้อย เปนส่วนของเจ้าพนักงานทำเองหาได้เกี่ยวข้องเป็นการหลอวง
ไม่ ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เด็ดขาด
เกิดกบฏด้วยราชสมบัติบรมราชาภิเศกในวัน ๕ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำปีพุทธ
ศก จุลศักราช ๑๒๓๓ จึงทรงพระราชมาริห์ว่าวันบรมราชาภิเศกนั้นเป็น
มหามงคลสมัย ซึ่งประเทศทั้งปวงที่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองย่อมนับถือ
วันนั้นว่าเป็นวันนักขัตฤกษ์มงคลกาล แต่ในกรุงสยามนี้เฉยๆ อยู่ไม่ได้ มี
การนักขัตฤกษ์อันใด ครั้นการบรมราชาภิเศกของพระองค์เฉพาะ
ตรงกับสมัยที่เจ้าพนักงานเคยส่ม โขยเครื่องศิริราชูปโภคแต่เดิมมา ควร
ที่จะมีการส่ม โขยพระมหาเศวตฉัตร ให้เป็น盛典มงคลแก่ราชสมบัติ
จึงได้ ทรงพระราชมาริห์จัดการพระราชกุศลซึ่งพระราชทานชื่อว่านิติมณฑล
ขึ้น แต่ข้อความซึ่งจะอธิบายในพระราชมาริห์ให้เข้าใจกันในเวลานั้น
ว่า เป็นการทำบุญวันบรมราชาภิเศก เป็นการเข้าเฝ้าของชนใน

เวลานั้น ฤๅจะเป็นข้อทู่เถียงทั้งถึงไปว่าเป็นการไม่เคยมี จึงได้ทรงพระ
ราชดำริห์ ให้ปรากฏว่า เป็นการด่มโทษเครื่องราชูปโภคอย่างเก่าซึ่ง
ไม่มีผู้ใดจะทู่เถียงได้ จนผู้ทู่เถียงใหญ่ก็ไม่มีใครทู่เถียงว่าผิดทรงดัด
แปลว่าทำบุญอะไร ยกไว้แต่กรมด่มเด็จพระเชราดิศร ซึ่งข้าพเจ้ามิ
ได้ฟังรับสั่งท่านเอง แต่สังเกตได้ ในคำฉันทักถ่อมพระมหาเสวตรฉัตร ซึ่ง
รู้ได้ว่าท่านเข้าพระไทย แด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามหา
กรมด่มเด็จพระบารามประบัณฑ์ ซึ่งได้สนทนากัน

เพราะฉะนั้น การพระราชพิธีฉัตรมงคลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการงดอดมนต์ในวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
วัน ๑๔ ค่ำฉันทพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท วัน ๑๔ ค่ำงดอดมนต์ ๑๕ ค่ำ
ฉันทพระที่นั่งไพศาลทักษิณ วัน ๑๕ ค่ำงดอดมนต์แรมค่ำ ๓ ฉันทพระที่นั่ง
อนันตสมาคม ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ การพระราชพิธีฉัตร
มงคลท่านผู้บัญชาการก็ได้คงทำอยู่เดือนหกเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้ทักท้วง
ฉันทก็ไม่ตลอดไปได้ ด้วยกรมหลวงวงษาธิราชสนิท แด่สมเด็จพระเจ้าพระ
ยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ไม่เห็นด้วย เที่ยงไปตามทางที่เป็นด่มโทษพระ
ที่นั่ง อ่างคำฉันทก็ไม่อ่าน ข้าพเจ้าเป็นเด็กมีน้ำหนัคน้อย แด่ก็เป
นการไม่พอที่จะวิวาทกันด้วยเหตุไม่เป็นเรื่อง จึงได้นั่งระงับเสีย มีผู้เห็น
ด้วยแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอองค์เดียว แต่ท่านก็เถียงไม่ชนะฤๅไม่
สู้อยากเถียงเป็นธรรมดา การจึงได้ทำเดือน ๖ เรื่อยมาจนถึงปีกราบเบญจ
ศก เมื่อสร้างตราจุลจอมเกล้าเปลี่ยนได้ด้วยพาโลเป็นทำบุญ ตาม
พระราชบัญญัติวันประชุมตราจุลจอมเกล้า ถิ่นนี้ได้อยู่ว่าเพราะเครื่อง
ราชอิสริยยศจุลจอมเกล้า พาให้เป็นที่ยินยอมพร้อมใจกันเปลี่ยนมา

เดือน ๑๒ ได้โดยไม่มีใครทักท้วงว่าอะไร   ถิ่นการที่ได้เลี้ยงกันใน
 มเด็จพระเอกทัศ^๕น้อยขึ้น   ในบึงจอดศกเป็นบึงแรกทำการฉัตรมงคลในเดือน
 ๑๒ เป็นการเรียบร้อย   เหมือนไม่ได้เคยมีการฉัตรมงคลมาแต่ก่อนเลย
 ที่เดียว   การฉัตรมงคลดังทำตามแบบอย่างซึ่งได้ทำมาในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเต็มตามตำราทุกอย่าง   เพิ่มขึ้น
 แต่อาตมกะณอ่านคำประกาศยังสดุดีในวันแรม ๑๒ ค่ำ   ฟังเกิดมึน
 เมื่อมีมเด็จพระเจ้าวาศก ๑๒๔๔   กับการที่ประชุมถวายบังคมพระบรมรูป
 ซึ่งมึนตามกฎหมายตราจุลจอมเกล้า   ตั้งแต่บึงจอดศกมาจนบึงแดงศรี
 ศกถวายบังคมพระบรมรูปที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์   ต่อถึงมีมเด็จพระเจ้าวาศก
 จึงได้ย้ายมาพระที่นั่งศิวิไลโดยมหาปราสาท   กับพระที่นั่งซึ่งมีการสมโภช
 นัยก็ย้ายไปข้าง   คือเวลาต่อมาพระที่นั่งอนันตสมาคมย้ายมาทำที่พระที่
 หนึ่งอมรินทร์ วนาฉัย   การแล้วก็กลับไปทำที่พระที่นั่งอนันตสมาคมตาม
 เดิม   เวลาต่อมาพระที่นั่งไพศาลทักษิณ   ย้ายมาทำที่พระที่นั่งจักรกริมหา
 ปราสาท   การที่ย้ายไปย้ายมาเช่นนั้น   เป็นแต่ตามเหตุผลครั้งหนึ่งคราว
 หนึ่งแล้วก็ดังที่ไปตามเดิม   การพระราชกุศลนั้น   คือพระราชคณะ
 พระกรุณนิตยภัตวันละ ๓๐ รูป   ถวายพระพุทธรูป   เวลาเช้าฉัน ดำริ
 ที่เลี้ยงพระเป็นของหลวงดำริหนึ่ง   นอกนั้นขอแรงพระบรมวงษานุวงษ
 แด่ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทองเป็นต้น   หาดำริกับคนละดำริ
 ถวายพระสงฆ์   ในวันแรม ๑๑ ค่ำวันหนึ่ง   แรม ๑๓ ค่ำวันหนึ่ง   วัน
 แรม ๑๒ ค่ำเป็นของพระบรมวงษานุวงษฝ่ายใน   ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ดำริ
 มีของไทยทานเล็กน้อย   ถวายพระซึ่งได้ฉันดำริด้วย   ที่นั้นมีการ
 ตั้งพระไชยดำริห์แผ่นดินหารรักษาที่พระแท่นเสด็จฉัตร   ตั้งเครื่องราช

กุฎกัณฑ์แลพระแสงประจำแผ่นดิน มีเครื่องนมัสการทองน้อยทั้งเวลา
 เย็นเวลาเช้า แดงต้นไม้ทองเงิน ๒ คู่ เวลาเช้าตั้งเครื่องดังเว
 ยบายศรีแถวทองเงินมีแว่นเวียนเทียน เวลาค่ำได้ตั้งออกทรงจุดเทียน
 เครื่องนมัสการ แล้วอาถัษณอ่านคำประกาศเป็นกลอนดิลิต สมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมมาลา กรมสมเด็จพระบวรราชปักษ์ทรงแต่ง
 แดงพระราชดำริห์เรื่องพิธีตลอดจนถึงกฎหมายตราจุลจอมเกล้า ลง
 ปลายขอพรตามธรรมเนียมคำประกาศทั้งปวง แล้วพระสงฆ์จึงได้สด
 พระพุทธรูป เวลาเช้าทรงประเคนพระสงฆ์ฉันแล้วถวายเครื่องไทยทาน
 ยะภาต์พิพัฒน์ยานแด่คณาจารย์ผู้ศรัทธาแล้วจึงถวายอดิเรก แต่ในวันกลาง
 คือแรม ๑๒ ค่ำ ซึ่งเป็นวันพระสงฆ์ฉันพระสงฆ์ปฏิบัติกันภายในนั้น มีตั้ง
 กรอบพระกริ่ง จุดเทียนคัมภีร์ในเวลากลางคณาจารย์ผู้ศรัทธา นำบริ
 ถวายตรงในเวลานั้นนั้น แต่วันแรม ๑๓ ค่ำ ๑๓ ค่ำไม่มี พระสงฆ์
 กลับไปแล้วทรงจุดเทียนเครื่องดังเว ย ไหรุชา พราหมณ์อ่านคุชัคคานี
 ซึ่งกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงแต่งจบแล้ว จึงได้จุดแว่นเวียนเทียน
 พระบรมวงษานุวงศ์เคยมีรูปเทียนจุลบุชาพระมหาเสวตครณิทรในเวลานั้นด้วย
 เวลาเวียนเทียนมีขลุ่ย โยงเวียนเทียนแล้วทรงเจิมพระมหาเสวตครณิทร แด
 เครื่องราชกุฎกัณฑ์แลพระแสงแล้ว พราหมณ์จึงได้บริษัณด้วยขลุ่ย
 ไหรุณยาศ์สมพุทธพระมหาเสวตครณิทรต่อไป เสนอเจ้าการกรมโหรเวลา
 หนึ่ง ๆ ทั้ง ๓ วัน

การพิเศศในวันแรมสิบสองค่ำ คือเวลาเช้าต้องโหม เวลาเที่ยง
 เวลาบ่าย ๕ โมง ทหารบกทหารเรือยิงสลุดตำบลละ ๓๐๐ นัด แบ่งเป็น ๓
 เวลา เวลาบ่าย ๕ โมง พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการประชุมพร้อม

กษัตริย์พระองค์หนึ่งนามว่ามณฑลมาคม หวังว่ามองเงินรวมเสียเยียบกับเงินเข้า
อัครราชบัณฑิตใน ประดับด้วยเครื่องอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน รวม
เสียกรุยหน้าออก ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานด้วยสร้อยตราจุลจอมเกล้า
ด้วยสร้อยด้วย เสด็จพระราชดำเนินออกพระที่นั่งอนันตสมาคม พระ

บรมวงษานุวงศ์แลมหาดเล็กเฝ้าประจำที่อยู่ก่อน ข้าราชการเดินเข้ามา
เฝ้าเป็นลำดับแล้วไปประจำตามที่ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
แก่ผู้ซึ่งควรจะได้รับตามกฎหมายแล้ว พระราชทานผู้ซึ่งได้รับเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์เก่าใหม่แก่ข้าราชการทั่วกัน แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนิน
สู่พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท ทรงจุดเครื่องนมัสการทองคำตั้งด้วย
ถาดบังคมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เจ้า
พนักงานประโคมแตรสังฆมโหรีทักทวงลงพระที่นั่ง เสด็จพระบรมโอรสา
ธิราชทรงจุดเครื่องทองน้อยตั้งเครื่อง พระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการ
การผู้ใหญ่ผู้น้อยจุดเทียนคันทน์ที่ราว ถวายบังคมพระบรมรูปก่อนไปตามลำดับ
พระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายในแลภรรยาราชการ บันดาลที่
ได้รับพระราชทานกล่องแห้วจุลจอมเกล้า ประชุมที่พระที่นั่งศิวาลัยมหา
ปราสาทมุขตะวันตก จุดธูปเทียนถวายบังคมพระบรมรูปเหมือนข้างหน้า
เป็นเสร็จการประชุมตามกฎหมายตราจุลจอมเกล้าในวันเดียวกัน

คำกักเตือนในการฉัตรมงคล พระสงฆ์ที่จมาตมณฑลได้รับพระ
ราชทานฉัตร ควรจะใช้ตาดิบัตรทองแลผ้าบาตรเชิงบาตร ในการบรม
ราชาภิเศกในปีกาเบญจศก แลถ้าพอจะมาได้ ไม่ควรจะมีคืบเหมือนเขื่อน
เขาไปเที่ยวตมณฑลเดียวกันเดียวกัน เช่นพระธรรมเจดีย์วัดอรุณ แลพระ
ธรรมภาณพิลาศวัดประยุรวงษ์ เพราะเป็นการสำคัญคล้ายถือน้ำพระ

พิพัฒน์ดีจา พระบรมวงษานุวงศ์เสวยราชการ ถ้าไม่ป่วยไข้มากก็ไม่
 ควรจะขาด ในเวลาถวายบังคมพระบรมรูปซึ่งเป็นการแสดงความเคารพ
 นับถือ ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งห้าพระองค์มีละคร ถ้าอยู่
 ที่ ๆ ก็ควรที่จะมาเวียนเทียนสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ซึ่งเป็นหน้าที่ของคน
 จะคือพิทักษ์รักษา โดยความซื่อสัตย์ทุกเวลา มหาค
 เล็กอย่างเดิมเทียนชนวนเครื่องทองน้อย ทั้งเวลาเช้าเวลาค่ำแฉเวลาจุดเครื่อง
 ดังเวกกับทั้งโรคสำคัญ คือพระตำหนักโศก ภูษามาดามักจะไม่ใคร่
 จำได้ ในการที่จะเชิญพระครอบพระกริ่งมาตั้งในวันสงกรานต์วันแรมสิบ
 เดือนค่ำ แต่ไม่มีใครจะคอยเชิญพระครอบขึ้นตั้งที่ ในเวลาพระสงฆ์กลับ
 ไปแล้วในวันแรมสิบสองค่ำ แลข้าเรอไม่ได้เตรียมที่จะเข้ามาตั้งถวาย
 ในที่ตรง แลเจ้าเซ่งผู้ดำหรับรับเข้ามาที่เคยโคมทุกปีมิได้ขาดเลย
 อนึ่งข้าขอว่าผู้หญิงแล้วผู้ใจง่ายเป็นธรรมดา โดยมาก เพราะ
 ไม่ใคร่มีผู้ใดที่จะได้ใจตรวจตราหนัก ถือน้ำก็ไม่ใคร่มาว่าไม่ได้อะไรก็
 แล้วไป แต่ถวายบังคมพระบรมรูปนี้ อยากได้ก็ต้องอยากได้หับ
 จนตัวฉัน แค่นี้ได้ ไปแล้วก็เกียจคร้านไม่ใคร่มีใครมาถวายบังคมพระ
 บรมรูปตามแบบอย่าง

การพระราชพิธีแด่พระราชกุศล ในจำนวนเดือนสิบสองเป็นเดรัจฉาน
 เพียงฉัตรมงคลเพียงเท่านั้น

เดือนซ้าย

การพระราชพิธีในเดือนซ้าย ตามที่มาในกฎมณเฑียรบาลว่าได้เรือ
 เกล็ดพิธีตรียัมพวาย เช่นได้นับเลขอธิบายในคำนำหน้าว่าเป็นพิธีเปลี่ยนกัน
 กับเดือนนี้ แต่การที่เปลี่ยนกันนั้นประสงค์ว่าแต่ตรียัมพวายซึ่งยังเป็นพิธี
 ยังคงทำอยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่พิธีได้เรือซึ่งอยู่นาพิธีตรียัมพวายนั้นคงยัง
 เป็นเดือนซ้ายอยู่ พิธีนี้เป็นพิธีได้นำตามคำที่กล่าวกันมา พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับตั้งอยู่เนื่อง ๆ เป็นต้นว่าการที่ยกโคมโธย
 ในพิธีของเปรียงนั้นถือกันว่าการโคมโธยยังไม่ได้ตกแล้ว น่ายังไม่ตก
 นัยหนึ่งว่าการไม่ยกโคมโธยแล้วน้ำจะลด การที่ยกโคมโธยนั้นเป็นเครื่องหมาย
 เห็นควรจะให้หน้าอยู่เคียงกันเขาให้เท่าตัวถึงก่อน เป็นพิธีอุปการะแก่การนา
 อยู่ด้วย แต่มีคำกล่าวไว้ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ถ้าเวลายังไม่ได้ตกโคมโธย ถึงว่าจะหนาวเท่าหนาวอย่างไร ที่จะสวม
 เสื้อเข้าเผ้านั้นไม่ได้ ก็ควรว่าแรงให้หนัก รับผิดชอบให้ไปวิดน้ำเข้านาท้อง
 ต่ำนามหลวง แต่ข้อที่กล่าวโคมโธยเป็นท่านมียศกัน ถึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับตั้งว่าเขาวาเขาวาอยู่ ก็ไม่เห็นลงในประกาศ
 พระราชพิธีของเปรียง จะเป็นด้วยทรงเห็นข้างเถะหนักฤาอย่างไร แต่
 นับว่า เป็น พิธี ที่กระวน กระวาย ขวนขวาย จะให้ น้ำ อยู่ เคียง กัน เขา ให้ นาน
 หน่อยหนึ่ง ส่วนการพระราชพิธีได้เรือนั้นเป็นพิธีข้างจะให้หน้าตกเร็ว ๆ
 ก็ถึงเดือนซ้ายแล้วน่ายังมากไม่ตก เมื่อดึกเข้าไปในวงแก้ห่มรุ่งลงเลย

ในน้ำ ถึงโดยว่าจะค้างอยู่ก็เปนเข้าเมด็ดหักถอยไป เพราะเกี่ยวไม่ได้
 ด้วยน้ำมาก จึงต้องกระวนกระวายชวนชวายนที่จะให้น้ำดก การพั่นคง
 จะต้องทำในเดือนอ้าย จะเลื่อนไปเดือนยี่ก็เปนเวลาเกินด้วยการไป ตาม
 ในกฎมณเฑียรบาลกล่าวไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินแด่พระอรรคมเหษ์พระเจ้า
 ลูกเขยหลานเขยแด่พระธนม แต่งอย่างเต็มยศโบราณดงเรือพระที่นั่ง
 เจ้าพระยามหาเสนาที่ชอง มีจดหมายไว้ว่า ครนถึงท้ายบ้านรุนเด้อออก
 ยืนทรงพั่น ครนถึงประตูไชยทรงดำว คอยข้างจะทำธุระเหต้อเกินมาก
 แต่การที่ท้าวอย่างนี้ คงจะเปนพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งมีพระ
 อัยยาไศรยแด่พระอาการที่ประพฤติกองใจเช่นนั้นเปนปกติพระองค์ เหมือน
 อย่างแผ่นดินพระเพทราชาที่ทรงถือพั่นฝักมะขามเสมอ ๆ เด้อจออกใน
 การชักพระบรมศัทรงโมกพั่นด้ามครั่งให้ทั้งทาน ก็คงจะไม่เป็นตำแหน่ง
 สำหรับพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องทรงโมกพั่นเช่นนั้นทั่วทุกพระองค์ เปน
 แต่เฉพาะพระอัยยาไศรยของพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นเป็นเช่นนั้น ซึ่งจะเอา
 มาเรียบเรียงหนังสือในครั้งอื่นคราวอื่น ว่าทรงโมกพั่นฝักมะขามเช่นนั้น
 ก็เป็นการไม่จริง แด่เป็นการไม่ควรด้วย เหมือนทรงดำวก็คงจะเปน
 เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ใด พระองค์หนึ่งได้เคย ทรง ทำเช่นนั้น แด่ว
 จดหมายไว้ เหมือนอย่างพระเพทราชาโมกพั่นฝักมะขาม ที่จะว่าถ้า
 ด้พระราษพิไถเรือเด้อจะต้องทรงดำวก็ ทรงดำวก็ไปเสมอนั้นไม่ได้ แด
 พิชไถเรือก็เห็นได้ชัดว่าไม่เป็นพิชที่ท่าเสมอ ไซ้ว่าแต่ไม่เสมอทุกปี ไม่
 เสมอทุกแผ่นดินด้วย เพราะฉนั้นจึงควรตั้งนิฐานว่า ซึ่งอ้างว่าพระเจ้า
 แผ่นดินทรงเช่นนั้นเป็นการเฉพาะพระองค์ ต้องเข้าใจว่าไม่เป็นพิชทำทุกปี
 ทำแต่ปีใดจะต้องการที่จะให้น้ำดก พั่นได้ทำที่กรุงเทพ ฯ ครนหนึ่งเมือ

ปีเถาะตรีศก ๓๓๘๓ เป็นกรที่รู้แน่ชัดว่าได้ทำแต่เมื่อมีมเสงตัมปศก ๓๓๔๗
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จะได้อำญาไม่ได้ทำ
ไม่มีผู้ใดเล่าให้ฟัง ดังเกิดได้แต่ในคำประกาศเทวดาซึ่งมีอยู่เป็นจำนวน
ครึ่งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า แต่ฉบับนั้นคงจะเป็นเขียน
คัดลอกใหม่เมื่อปีเถาะตรีศก พอจะสังเกตจำนวนถลายมือในสองรัช-
กาลได้ จึงควรเข้าใจว่าการพิชิตคงจะทำในปีมเสงตัมปศก แผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ครั้งหนึ่ง ในปีเถาะตรีศกแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้เรียกว่าพิชิตได้เร็ว
เรียกว่าพิชิตได้ช้า ครั้นมาถึงแผ่นดินปัตยุบันนั้นปีมแมตรีศก ๓๒๓๓ นานมาก
เกือบจะเท่ากับที่นานมากมาแต่ก่อนก็ไม่ได้ทำ เป็นอันเลิกสูญกัน บัดนี้
จะยกแต่รายการ พระราชพิชิตได้ช้าเมื่อ ปีเถาะตรีศก มาว่าไว้ พอเป็นตัวอย่าง
ด้วยพิชิตคงจะไม่มีอีกต่อไปภายหน้า การที่ท่านว่าขึ้นไปตั้งประชุมกันที่วัด
ท้ายเมืองแขวงเมืองนนทบุรี มีอาลักษณ์ถวายรับบันทึกอ่านคำประกาศ
ตั้งตั้งยาริฐานนจัดการพระรัตนไตรยแด่เทพยดา แด่พระเจ้าแผ่นดินซึ่งนับ
เป็นสมมุติเทพยดา แล้วอย่างความตั้งตั้งซึ่งได้มีความนับถือต่อเทพยดาทั้ง
สาม คืออิศวรเทพยดา อุปปาคิกเทพยดา สมมุติเทพยดา ขอให้นำถล
ถอยลงไปตามความประสงค์ ข้อใจความในคำประกาศมีอยู่เพียงเท่านี้
แต่พระพุทธรูปซึ่งใช้ในการพระราชพิชิตได้นั้น ที่ปรากฏในคำประ-
การศ มีชื่อแต่พระไชยพระคันธารราชย์ หามีพระห้ามสมุทรไม่ แต่ได้
ทราบจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปกเกล้าฯ วิจารณ์ว่า เมื่อเวลา
ปีเถาะตรีศกนั้นท่านฟังทรงผนวชได้ ๓ พรรษา ทราบว่าเกิดมีชื่อเดียวกัน
ด้วยเรื่องพระห้ามสมุทร ซึ่งจะเชิญไปได้น้ำ ว่าจะเป็นอย่างที่ยกพระ

หัตถ์ก็เลยถูกต้องพระหัตถ์เป็นห้ามสมุทรเน้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตัดสินไว้ว่าถูกต้องพระหัตถ์ เป็นเหตุให้พ่อต้น-
นิฐานได้ว่าพระดำหริ่มได้นำตามคำประกาศ ซึ่งอ้างถึงว่าพระคันธาร
ราชอยู่ดูไม่เข้าเรื่องกันกับที่จะให้น้ำน้อยนั้น ถ้าจะได้ ไซ้คงจะได้ ไซ้ใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ด้วยเป็นเวลาที่แรกทรง
สร้างอยู่ข้างจะโปรดปรานมาก การที่เอามาไซ้ในการได้นำ ก็คงจะ
ถือว่าพระพุทธรูปมากมายอย่างนั้น เป็นที่ทำให้น้ำฝนตกลงมาได้ก็คงจะทำ
ให้แห้งได้ ด้วยในเวลานั้นคำหริ่มคำราชันใดก็สูญหาย เป็นแต่ทำไป
ตามอดีตโนมัตตาเหตุผลที่จะเกณฑ์ ให้พระพุทธรูปเจ้าทำพิธี มีเค้าเงื่อนอัน
ใดก็ยกหยิบเอามา พอเป็นเหตุที่คงให้การพระราชพิธีเนื่องในพระพุทธร
ดำสนา ซึ่งก็ถือว่าเป็นที่ตั้งแห่งความดีดีคิมงคลยิ่งใหญ่มากว่าเทพยดา ครั้น
ต่อมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไปเห็นเค้าเรื่อง
ที่ทรงมานะชีวิต พระพุทธรูปเจ้าเสด็จอยู่ในที่ที่มีน้ำท่วมโดยรอบ ก็ไม่ท่วม
ถึงพระองค์เป็นเค้ามุดคึกว่าพระคันธารราชอยู่ จึงได้เปลี่ยนพระห้ามสมุทร
การซึ่งใจทยเถียงกันนั้นก็จะเป็นอย่างไม่เคยใช้มา แต่พอรู้ได้ว่าคงไซ้พระ
ห้ามสมุทรเป็นเน้

แต่การพิธีที่ขึ้นไปทำอย่างไรต่อไป ก็ได้แต่คำราชัดเจน เป็นแต่
ได้ทราบตามคำบอกเล่าว่ามีกระบวนการแห่งคล้ายเสด็จพระราชดำเนินพระกระษิณ
เชิญพระพุทธรูปมากมายลงเรือพระที่นั่งมาน้ำ แล้วมีเรือศรีโสมคยา
ดำหริ่มพระสงฆ์ตามมาภายหลัง เรือดำหนึ่งมีพระราชาคณะรูป ๓
มีถ่านน้ำสองข้าง กลางตั้งเครื่องนมัสการ แต่เวลาที่มาตามทางนั้น
พระสงฆ์จะสวดคาถาอันใดก็ไม่ได้ความ ได้ทุกถกามพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ก็ไม่ทรงทราบ ด้วยเวลานั้นยังมีได้ทรงเกี่ยวข้องในการพระราชพิธี การทรงปวงนคกอยู่ด้วยพระเชษฐพินทั้งสี่ จะหาแก้วมุตอันใดที่ควรจะใช้ ในการพระราชพิธีก็ไม่เห็นมี บางทีจะเป็นคาภาเก็บเด็กประสมน้อย ทำขึ้นใหม่คล้ายคาภาดอดห่อพระไชย ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตทรงแจกให้สวดในรัชกาลที่ ๔ เป็นคาภาที่มีคำไชยะไชยะน้อย ๆ เห็นว่าจะยกมาจากมหาไชย คาภาได้น้ำนี้ถ้าโดยจะมีวัดใด ก็คงจะเป็นของทำใหม่คล้ายเช่นนั้น

การซึ่งมีกระบวนเด็จพระราชดำเนิน อย่างพิธีได้เรือครึงกรุงเก่า นั้น ในปีเกาะตรีศกนทราบว่ากรมพระราชวังบวรมหาดัศกพิพลเดช เด็ดขึ้นไปแทนพระองค์ มีกระบวนเรือตั้งเรือกันเรือตามเหมือนอย่างกระบวนกระฐิน ไปตั้งกระบวนมาแต่เมืองนนทบุรี ลงไปจนถึงปากน้ำเหมือนกันแต่เรือได้เห็นว่าไม่ทรงดำรงเปนแน่ การพระราชพิธีได้เรือฤาได้น้ำเก็บความได้เพียงเท่านั้น

ส่วนพิธีเดือนยี่มาในกฎมณเฑียรบาล ซึ่งว่ายกชนมาเดือนยี่ คือพิธีบุษยาสกเศกอย่างหนึ่ง พิธีเดือนพระโคกนเดียงอย่างหนึ่ง ทั้ง ๒ พิธีก็ไม่ได้ทำที่กรุงเทพ ฯ เลย พิธีบุษยาสกเศกนั้นถ้าจะเทียบหรือกับพิธีกระตึกเกยาก็เป็นชื่อพิธีสำหรับเดือนยี่ แต่กรุงเก่าจะยกมาทำเดือนยี่ฤาไม่ยกมาก็ยังว่าแน่ไม่ได้ ด้วยพิธีกระตึกเกยที่เป็นชื่อพิธีเดือนยี่ต้องยังยกไปเดือนยี่ได้ แต่ถ้าพิธีนี้ยังคงอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะโปรดให้ไปทำเดือนยี่เปนแน่ ได้พบในจดหมายทำให้การรุดหลวงหวาดคิดว่าได้ในเดือนยี่ เพราะฉะนั้นจึงต้องยกพิธีบุษยาสกเศกไปว่าในเดือนยี่ แต่เดือนพระโคกนเดียงนั้นคงจะยกมาทำในเดือนยี่แน่

การพระราชพิธีเจวียนพระโคก^๕กันเดย^๕นั้น มีในกฎมณเฑียรบาลว่านำพระ
 โคอุสุภราชซึ่งแต่งตัวเขาบูทองประดับเพชร^๕นั้น มีเครื่องประดับกับ
 ตามหูด้ายสพายไซ^๕ใหม่ ขนย่นบนแท่นสูง ๒ ศอก มีเงินทองแก้วแหวนแ
 แพรพรรณต่าง ๆ กองอยู่ใต้ท้อง ตั้งพานทองรองหน้าคนโทของ พระโค
 นั้นแปรหน้าไปทางทิศอุดร ตั้งกุ่มน้ำคือกองเพลิงพิธี ตรงหน้าพระโค
 มีบายศรีส้มโขพระราชมารดาประจำที่ส้ม ทำพิธีบูชาฤกษ์ตลอดคืนยังรุ่ง
 พระราชกุมารบ่อนหน้า ครั้นเวลารุ่งเช้ามีกระบวนแห่เสด็จพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงถือดอกบัวทอง พระอรรคมเหสีทรงถือดอกบัวเงิน แห่ประทักษิณ
 พระโคอุสุภราชเฝ้ารอบแล้วมีส้มโขเลี้ยงลูกขุน พระราชพิธีทำในพระ
 ราชวัง แต่เห็นจะเลิกมาแต่ช้านานทีเดียว จนในคำให้การขุนหลวง
 หาวัดก็ไม่มีปรากฏ พิธีเจวียนพระโค^๕ เป็นพิธีโมโคเต็มที จึงไม่ต้องอยู่
 ได้ช้านาน ซึ่งเก็บมาว่า^๕เพราะในเดือนอ้ายไม่มีพิธีอันใด มีแต่การ
 พระราชกุศตประจำปี

ที่ ๘ การเลี้ยงขนมเบอง

กำหนดเลี้ยงขนมเบองนี้ ว่าเมื่อพระอาทิตย์ออกสู่ทางใต้ตกนิจ
 เป็นวันที่หยุด จะกลับขึ้นเห็นอยู่ในองศา ๘ องศา ๘ ในราศีขึ้นเป็นถึง
 กำหนดเลี้ยงขนมเบอง ไม่กำหนดแน่ว่าเป็นกี่ค่ำวันใด การเลี้ยงขนม
 เบองนี้ ไม่ได้มีวัดคณนคัก่อนอย่างเช่นพระราชพิธีอื่นใด กำหนดพระ
 ดงมัตถ์แต่เจ้าพระ พระราชาคณะ ๘๐ รูป ฉะนั้นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
 ขนมเบองเนเณเทศพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายใน ท้าวนางเจ้าจอมมารดา
 เก่าเล่าแก่พนักงาน คาคประวาทังเตาตะเตงข้างห้องพระโรง การซึ่ง
 กำหนดเลี้ยงขนมเบองนี้นับเป็นอย่างครุศุคราวหนึ่ง แดเฉพาะค้องที่กึ่งมี
 มั่นมากจึงเป็นเขตทาเลี้ยงขนมเบอง แต่การเลี้ยงขนมเบองในแผ่นดิน
 ประจุบันนี้ ไม่ได้ได้ตั้งออกมาหลายปีแล้ว ค่อนอยู่ข้างจะเป็นการมืด ๆ

ที่ ๙ เทศนามหาชาติ

...

มีการพระราชกุศลในเดือนช้ายนี้อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการประจำปี
 อยู่ แต่เป็นการซึ่งเลื่อน ๆ มา มีไร่แบบกำหนด คือเทศนามหาชาติ

เทศนาสำหรับแผ่นดิน เป็นพระราชกุศลนิจดมัยมีมาแต่เดิมนั้น ๓๓
 กัณฑ์ ซึ่งมีกำหนดเครื่องกัณฑ์คล้ายปกริขารกะฐิน คือผ้าไตรพร
 เงิน ๓๐ ตำดั่ง ขนมต่าง ๆ ดังเช่นกล่าวมาในเทศนาเดือน ๓๒ นั้น

ขรรณเนียมแต่เดิมเคยเป็นเทศนามหาชาติ ๒ จบ ๒๖ กัณฑ์ อริยดัจ ๔ กัณฑ์
 เดือนสิบสอง ๓ กัณฑ์ รวมเป็นเทศนาวิเสศสำหรับแผ่นดิน ๓๓ กัณฑ์
 ในรัชกาล ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ในเดือนสิบเช็ดวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ มีมหาชาติ
 แรม ค่ำ ๓ มีอริยดัจครบทั้ง ๓๐ กัณฑ์ เมื่อเทศนาจบแล้วจึงเสด็จลงถอย
 พระประทับ แต่ในรัชกาล ที่ ๓ นั้น ถ้ามีใครมีพระองค์เจ้าหม่อมเจ้า
 ทรงผนวชเป็นภิกษุแล้วสามเณรมาก มีทั้งมีมหาชาติ มีใครมีพระ
 องค์เจ้าแหหม่อมเจ้าทรงผนวช ก็เปลี่ยนเทศนาปฐมสมโพธิแบ่งวันละ
 ๑๐ กัณฑ์ ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 กตางเดือนสิบเช็ดต้องกับการฉลองพระพุทธรูปพระชนม์พรรษา ซึ่ง
 ทรงทำการเคิมขึ้น ในเมื่อรัชกาลที่ ๓ แรมมีพระพุทธรูปประจำพระชนม์
 พรรษานั้น เคยฉลองในวันเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ด้วยวันเฉลิมพระชนม์
 พรรษาในรัชกาลที่ ๓ นั้น คงตกอยู่ในเดือน ๔ ข้างแรมเดือน ๕ ข้างขึ้น
 พระพุทธรูปหล่อในเดือน ๔ ข้างขึ้นถึงเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ก็ได้ฉลองทุกปี
 ครั้นมาถึงในรัชกาลที่ ๔ วันประสูติเดิมอยู่ในเดือน ๓๑ จึงได้โปรดให้
 เดือนการหล่อพระชนม์พรรษามาหล่อในเดือน ๑๐ การฉลองพระชนม์
 พรรษา จึงได้มาฉลองในเดือนสิบเช็ดขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ที่พระที่นั่ง
 อนันตสมาคม เทศนามหาชาติก็ต้องเลื่อนไป มีเทศนาวิเสศเปลี่ยนแทน
 วันละกัณฑ์ การเทศนามหาชาตินั้นคงไปตกอยู่ในเดือน ๑๒ ข้างขึ้นบ้าง
 ข้างแรมบ้าง ไม่กำหนดแน่ แต่มักจะโปรดให้มีแต่จบเดียว แต่มี
 อริยดัจรวมเป็น ๑๘ กัณฑ์ ยกมหาชาติ ๓๓ กัณฑ์นั้นไปเป็นเทศนาวิเสศ
 ในกตางเดือนสิบเช็ด ๓ กัณฑ์ ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ๔ กัณฑ์
 ยังคงเหลือเทศนาวิเสศอยู่อีก ๖ กัณฑ์ ได้สำหรับรายใช้ ไม่ในการพระ

ราชกุศตต่าง ๆ ไม่ให้ต่ำกว่าจำนวนเดิม ๓๓ ถิ่นที่ ถ้าบางมีมีเจ้าพระ
 เจ้าธนบุรี อย่างเช่นมีข้าพเจ้าบวรที่เมืองมหาชาติ ๒ จมเต็ม ๓๐ ถิ่นที่
 บ้าง ถ้าเป็นเช่นนั้นเทศน์วิเศษก็คงเป็นอันเดิมขึ้นอีก ๗ ถิ่นที่ รวม
 เป็น ๔๐ ถิ่นที่ แต่ครั้นตกมาถึงแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พุทธรูปพระชนมพรรษา ไม่ตกเดือนสิบเอ็ดก็จริง แต่ต้องทำบุญวัน
 ประสูติ วันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในกลางเดือน
 สิบเอ็ด จึงเดือนมหาชาติมีตามเดิมไม่ได้ บังช้าเดือนสิบสอง เมื่อ
 เดือนฉัตรมงคลมาทำในเดือนสิบสอง ก็ทำให้การในเดือนสิบสองมากจน
 ไม่ใคร่มีเวลาว่าง เทศน์มหาชาติจึงต้องเลื่อนต่อไปเดือนอ้าย ซึ่งเป็น
 เดือน ว่าง แต่ถึง กระนั้น ก็ถูก คราวเสด็จหัวบ้านหัวเมืองเสียไม่ได้ มีเรื่อง
 แดเจ้านายที่ทรงผนวชก็ไม่ใคร่มีใครอยู่ถึงเดือนอ้าย จึงไม่ชวนจะให้มีความ
 เพราะถนนเทศน์มหาชาติจึงได้มีบ้างไม่ได้มีบ้าง บ้างมีก็มี ๒ จม บ้างมี
 จมเดียว สุดแท้แต่มีเวลาพอสมควรเท่าใด แต่มีจนเคยโดยมาก

การเทศน์มหาชาติแต่ใน ๓ รัชกาลก่อนนั้น เทศน์พระที่นั่งเสด็จ
 นิตร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยแห่งเดียว ยกไว้แต่มีพระบรมศพ
 อยู่บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จึงได้ยกขึ้นไปเทศน์บนพระแท่นมุก
 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวนั้น เคยยกไปมีที่พระที่นั่งอนันตสมาคม แต่แรกข้างในวัง
 ไม่ได้ ยื่น จึงได้ย้ายเข้าไปมีที่พระที่นั่งทรงธรรมข้างใน ข้าราชการที่
 เข้าไปในการเทศน์นั้น เฉพาะแต่เจ้านายเจ้าพนักงานกรมพระตำรวจแ
 มหาดเล็ก บนพระที่นั่งทรงธรรมเป็นข้างในวังทั้งชั้น ครั้นแผ่นดิน
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีมาเทศน์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยไปตามเดิม เพราะ

แต่เจ้าอยู่ทางนี้ เมื่อพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต้องซ่อมแซมใหม่ จึงได้
ยกมาเทศน์ที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

การตกแต่งเครื่องบูชาเทศน์นานน แบบที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
หลังพระที่นั่งแถวตะวันตกมุขกึ่งไม้ มีดอกไม้วัยห้อยย้อยเป็นพวงภูผา
ตามกิ่งไม้ทั่วไป บนพระแท่นถมคังพานพุ่มดอกไม้ พานทองต้องชัน
ขนาดใหญ่ขนาดเล็กเรียงดองแถว ตระเบทมคังหน้าแพรกเข้าตอกคอก
มรดกวาง แต่มิพานเครื่องทองน้อยแก้วห้าตำหรับตั้งตะเกียงแก้ว แซก
ตามระหว่างเครื่องทองน้อย ตรงนำพระที่นั่งแถวตะวันตกออกไป ตัว
หมากพนมพานทองมหากระฐินต้องพาน หมากพนมใหญ่พานแว่นฟ้าต้อง
พาน แล้วพานนี้เปลี่ยนเป็นโคมเวียน มีต้นไม้เงินทองตั้งรายดองแถว
กระทางต้นไม้ตัดลายคราม โคมพโสมแก้วรายตลอดทั้งดองข้าง นำ
แถวมีกรงนกคุ้มบน ซึ่งติดกับหม้อแก้วแดงปลาทองตั้งบักช่องกลาง
ปลายแถวต้องชันเทียนคาภาพัน ตามตะเกียงกิ่งที่เต้าแขวนฉากเทศน์ทั้ง
๓๓ กัณฑ์ นาท้องพระโรงมีซุ้มตะเกียง ๔ ซุ้ม มีราชวัตรฉัตรของผูกคัน
กลด้วยคันฮ้อยตามธรรมเนียม แต่กั้นว่าเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นเวลาเดินเครื่องแก้ว กำลังมีราคามากนัก
ในห้องฉากซึ่งเป็นที่พักประทับในพระเจดีย์พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตั้ง
เครื่องแก้วเป็นเครื่องนมัสการโต๊ะหมู่ แต่มีเครื่องประดับต่าง ๆ งคงาม
ยิ่งนัก เจ้านายข้าราชการฝ่ายในก็มีตระเบทมเครื่องบูชาเป็นเครื่องแก้ว
เครื่องทองเครื่องถมประภวศปรชนกันเป็นการถนัดกันมานานมาก แต่ใน
ชั้นหลังมานี้ ในพระฉากมีแต่เครื่องนมัสการแก้วโต๊ะประดับกระจกสำรับ
เคียงเท่านั้น แต่เจ้านายข้าราชการฝ่ายในยังมีเครื่องบูชา เช่น แก้ว ขิง ไข่

ตระบอย่างเก่า ๆ ชื่นสาว ๆ ก็เป็นโต๊ะเป็นพานย่อ ๆ ลงไป เล่นแต่ดีดอก
ไม้ดอกโหด ไม่แข็งแรงเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่กำเทศน์ที่พระที่นั่งทรง
ธรรมจัตมาหมู่ตรงหน้าธรรมาคัน มีเครื่องแก้วต่าง ๆ ฝรั่งบ้างจีนบ้างมากกว่า
ที่เทศน์ที่ของพระโรง แต่ยกคันไม้เงินทอง ใช้ตั้งคันไม้สวดรายออกไป
กึ่งที่ตั้งเครื่องกัณฑ์ ในเทศน์มหาชาติหลวง ได้มีเป็นการใหญ่ ใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย เกณฑ์พระบรมวงษา
นุวงศ์ ข้าราชการทำกระຈาคใหญ่บูชากัณฑ์เทศน์นคราาหนึ่ง มาเมื่อ
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้างเจ้าบวชเป็นเนรได้
ถวายเทศน์มกระຈาคใหญ่เป็นรูปเรือดำเกา ทำที่นำพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
เป็นกัณฑ์เทศน์เฉพาะตัวคนเดียวนคราาหนึ่ง

ธรรมเนียมเดี๋ยงออกมหาชาติ กัณฑ์แรกทศพร เจ้ากรมปลัดกรม
พระตำรวจต้องนำตะเกียงที่ข้มเข้ามาถวายทรงจุดข้มตะเกียง ค่อไป
ไม่ต้องถวายอีก มหาเดี๋ยงค่อขอยเปลี่ยนเทียนเครื่องนมัสการ ในเวลา
ที่เดี๋ยงไปทรงประเคนเครื่องกัณฑ์ ให้เดี๋ยงเดี๋ยง ทนเดี๋ยงกลับมาประทับ
ทุกครัง เวลาทรงจุดเทียนเดี๋ยงต้องรับเทียนประจำกัณฑ์ แดเทียน
คาภาพันทุกคราา ไม่มีเวลาขยแฉ่น นอกนั้นไม่มีการอันใดซึ่งจะค่อ
ขาดเหลือ

เดือนยี่

การพระราชพิธีในเดือนยี่ คงนับพระราชพิธีบุษยาสีเสกมาได้ เพราะเหตุผดอันไค้กล้าไ้แล้วในเดือนอ้าย ไ้แต่ให้การร่นหลวงหาไ้ไค้กล้าไ้ว่า พระเจ้าแผ่นดินเดี๋ย้นประทับบนกงดอกไม้เจ็ดสีเดี๋ย จำเรียพระนระชา พราหมณ์ทั้ง ๘ คนถวายพร แต่ในคำที่สมเดี๋ยพระ เจ้ามรมวงษ์เชอเจ้าฟ้ามหาผาธา กรมสมเดี๋ยพระบารามปรบักษัทรงเดำ ให้ฟังนั้น ว่าทำเปนมณฑปดอกไม้ดัด พระเจ้าแผ่นดินทรงเคี๋ยงทอด อย่างตรงมูรขาสีเสก ประทับบนมณฑปดอกไม้ดัดนั้นเดี๋ยตรงมูรขาสีเสก เมือดอบกบักฏมณเฑียรบาลในการพระราชพิธีบุษยาสีเสกนี้ ก็ไ้ไค้กล้า พิศดารในที่แห่งใด แต่ไปสมถันกับคำที่กล้าว่าตรงมูรขาสีเสกนอยู่แห่ง หนึ่ง ในจำนวนพระราชพิธีมีถ้านาน ๑๗ อย่าง มีชื่อบุษยาสีเสกใน จำนวนนั้นด้วย จะหาข้อความให้ถ้อยคั้นไปถ้านไ้ได้ ถ้อยเปนมพระ ราชพิธีโพยมยานอย่างเชี๋ยง เหมือนพิธีเดี๋ยนพระโคกนเดี๋ยงจึงไ้ตั้งถ้อย

ที่ ๑๐ การพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรียปวาย

• • •

การพระราชพิธีตรียัมปวายซึ่งเปเลี่ยนมาแต่เดือนอ้าย , การพิธีซึ่ง กำหนดทำในเดือนอ้าย คงจะเปเหตุด้วยนับเปเลี่ยนมีเฮาถันฤทธุนาถเป นปีใหม่ของพราหมณ์ค้ำเช่นแต่ก่อนเราเคยใช้มา แต่การที่เลี่ยนเปเดือน

ห่านจะไว้^๕ใจ^๕แรง^๕ค่อ^๕เมื่อ^๕ว่า^๕ถึง^๕ถึง^๕กรา^๕น^๕ต์^๕ การ^๕ที่^๕เล^๕ื่อน^๕มา^๕เป^๕น^๕เค^๕น^๕ย^๕น^๕ก^๕ ได้^๕
กล่าว^๕แล^๕ว^๕ใน^๕คำ^๕นำ^๕ บั^๕ค^๕น^๕จะ^๕ขอ^๕ถ^๕ว^๕ถ^๕ด^๕ค^๕ค^๕ว^๕ม^๕แต่^๕เพ^๕ียง^๕ด^๕ร^๕ย^๕ม^๕พ^๕ว^๕าย^๕ด^๕ร^๕ย^๕ว^๕น^๕
เป^๕น^๕พ^๕ิ^๕ร^๕บ^๕ี^๕ห^๕ม^๕ของ^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ คร^๕ว^๕ก^๕น^๕ก^๕บ^๕พ^๕ิ^๕ร^๕ี^๕ม^๕ห^๕ะ^๕ห^๕ร^๕ำ^๕ของ^๕พ^๕ว^๕ก^๕แ^๕ก^๕เจ้า^๕เซ^๕น^๕
น^๕ับ^๕เป^๕น^๕ท^๕ำ^๕บ^๕ญ^๕ต^๕ร^๕ุ^๕ศ^๕เ^๕ล^๕ย^๕น^๕บ^๕ี^๕ห^๕ม^๕ จ^๕ึง^๕เป^๕น^๕พ^๕ิ^๕ร^๕ี^๕ห^๕ย^๕ของ^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕

พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕พ^๕ว^๕ก^๕ซ^๕ึง^๕ต^๕ง^๕อ^๕ย^๕ใน^๕กร^๕ว^๕ง^๕เท^๕พ^๕ ๑ บั^๕ค^๕น^๕ ก^๕เ^๕ป^๕น^๕เท^๕ช^๕ก^๕เ^๕า^๕ของ^๕
พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ซ^๕ึง^๕มา^๕ด^๕เ^๕ป^๕ร^๕เท^๕ช^๕เ^๕น^๕เ^๕ด^๕ย^๕ แต่^๕ใน^๕ร^๕ณ^๕ะ^๕ด^๕เ^๕ก^๕อ^๕น^๕เม^๕ือ^๕น^๕คร^๕ศ^๕ี^๕ร^๕ร^๕ม^๕
ร^๕า^๕ช^๕เป^๕น^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ห^๕ย^๕ว^๕้าง^๕ฝ^๕ำ^๕ย^๕ไ^๕ว^๕ เร^๕ือ^๕ถ^๕ก^๕ำ^๕ไป^๕มา^๕ค^๕ำ^๕ข^๕า^๕ย^๕อ^๕ย^๕ู่^๕ท^๕ง^๕ฝ^๕ัง^๕ห^๕ะ^๕เ^๕
ค^๕ิ^๕ข^๕ว^๕้าง^๕ฝ^๕ัง^๕เ^๕า^๕ถึง^๕เม^๕ือ^๕น^๕คร^๕ศ^๕ี^๕ร^๕ร^๕ม^๕ร^๕า^๕ช^๕ ว^๕้าง^๕ฝ^๕ัง^๕ด^๕ว^๕น^๕ต^๕ก^๕เ^๕ำ^๕ท^๕ำ^๕ง^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ต^๕ร^๕ัง^๕
พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕จ^๕ได้^๕เ^๕า^๕มา^๕ที่^๕เม^๕ือ^๕ง^๕น^๕คร^๕ศ^๕ี^๕ร^๕ร^๕ม^๕ร^๕า^๕ช^๕มา^๕ก^๕ แ^๕ล^๕ว^๕จ^๕ง^๕ข^๕น^๕มา^๕ถึง^๕กร^๕ว^๕
เท^๕พ^๕ ๑ เป^๕น^๕การ^๕ส^๕ค^๕ว^๕ก^๕ด^๕ก^๕ว^๕ำ^๕ที่^๕จะ^๕เ^๕ิน^๕ฝ^๕ำ^๕น^๕เ^๕ด^๕ร^๕ค^๕น^๕พ^๕ำ^๕ร^๕า^๕ม^๕ญ^๕ ซ^๕ึง^๕เป^๕น^๕บั^๕จ^๕า^๕
ม^๕ิ^๕ต^๕ร^๕ของ^๕กร^๕ว^๕ง^๕เท^๕พ^๕ ๑ ต^๕ง^๕ส^๕ก^๕ด^๕ท^๕ำ^๕ง^๕อ^๕ย^๕ว^๕้าง^๕ฝ^๕ำ^๕ย^๕เ^๕น^๕อ^๕ เพราะ^๕ณ^๕น^๕เ^๕า^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕
ใน^๕เม^๕ือ^๕ง^๕น^๕คร^๕ศ^๕ี^๕ร^๕ร^๕ม^๕ร^๕า^๕ช^๕ไ^๕ม่^๕ด^๕ัน^๕ส^๕ก^๕จ^๕น^๕ถึง^๕บั^๕ค^๕น^๕ มี^๕เท^๕ว^๕ส^๕ถ^๕า^๕น^๕ มี^๕เ^๕ำ^๕ข^๕ิง^๕ข^๕ำ^๕
ซ^๕ึง^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ย^๕ัง^๕ค^๕ง^๕ท^๕ำ^๕พ^๕ิ^๕ร^๕ี^๕ แต่^๕เป^๕น^๕อ^๕ย^๕ำ^๕ง^๕ย^๕อ^๕ ๑ ตาม^๕มี^๕ตาม^๕เ^๕ก^๕ิ^๕ต^๕ เ^๕น^๕พ^๕ิ^๕ร^๕ี^๕
ด^๕ร^๕ย^๕ม^๕พ^๕ว^๕าย^๕เ^๕า^๕แต่^๕ก^๕ระ^๕ด^๕า^๕ง^๕เ^๕น^๕เ^๕ว^๕อ^๕น^๕เป^๕น^๕ส^๕ัง^๕เ^๕ป^๕เ^๕น^๕ด^๕ัน^๕ ที่^๕เ^๕ำ^๕มา^๕อ^๕ย^๕ใน^๕กร^๕ว^๕
เท^๕พ^๕ ๑ ใน^๕ซ^๕น^๕ห^๕ล^๕ัง^๕ ๑ น^๕ี้^๕ก^๕มี^๕ด^๕ิ^๕ย^๕มา^๕ก^๕ จ^๕น^๕พ^๕ด^๕ด^๕ำ^๕เ^๕น^๕ย^๕ง^๕เป^๕น^๕ช^๕า^๕ว^๕น^๕อ^๕ก^๕อ^๕ย^๕ก^๕มี^๕
เ^๕น^๕พ^๕ระ^๕ก^๕ร^๕ุ^๕ช^๕น^๕ญ^๕า^๕จ^๕า^๕ร^๕ิ^๕ย^๕บ^๕ิ^๕ค^๕า^๕ห^๕ล^๕อ^๕ง^๕สุ^๕ร^๕ิ^๕ยา^๕เท^๕เว^๕ศ^๕ร^๕เ^๕ด^๕ย^๕ก^๕น^๕เป^๕น^๕ด^๕ัน^๕ ถ^๕ก^๕ิ^๕ร^๕เ^๕ว^๕ท^๕ม^๕น^๕ค^๕
อ^๕น^๕ค^๕อ^๕ก^๕ไ^๕ม่^๕ไ^๕ก^๕ร^๕เ^๕ค^๕ิ^๕ต^๕เ^๕ป^๕ล^๕ก^๕ก^๕น^๕ เป^๕น^๕ด^๕เ^๕ด^๕เ^๕อ^๕น^๕ ๑ ง^๕ง^๕ไป^๕เ^๕ห^๕มี^๕อ^๕น^๕พ^๕ระ^๕ส^๕ง^๕ข^๕ใน^๕กร^๕ว^๕
เท^๕พ^๕ ๑ แ^๕ล^๕ห^๕ว^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ ข^๕ร^๕อ^๕ย^๕ห^๕ว^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ว^๕้าง^๕ไ^๕ด^๕ค^๕ง^๕แต่^๕เม^๕ือ^๕ง^๕น^๕คร^๕ศ^๕ี^๕ร^๕ร^๕ม^๕ร^๕า^๕ช^๕น^๕มา^๕
จ^๕ะ^๕เป^๕น^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ที่^๕มี^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ด^๕ิ^๕ย^๕มา^๕ก^๕ จ^๕น^๕เม^๕ือ^๕ง^๕เพ^๕็^๕ร^๕บ^๕ุ^๕ก^๕ย^๕ัง^๕มี^๕บ^๕ำ^๕น^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕
ต^๕ง^๕ส^๕ิ^๕บ^๕ค^๕ระ^๕ก^๕ฤ^๕ก^๕น^๕มา^๕ร^๕ำ^๕น^๕า^๕น^๕จ^๕น^๕ถึง^๕เ^๕ด^๕ย^๕น^๕

ถ^๕ก^๕ิ^๕ร^๕ของ^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ท^๕น^๕บั^๕ค^๕อ^๕พ^๕ระ^๕เป^๕น^๕เจ้า^๕ต^๕ำ^๕ง^๕ ๑ บ^๕ำ^๕ง^๕พ^๕ว^๕ก^๕น^๕บั^๕ค^๕อ^๕พ^๕ระ^๕
อ^๕ิ^๕ศ^๕ว^๕ร^๕มา^๕ก^๕ก^๕ว^๕ำ^๕พ^๕ระ^๕น^๕า^๕ร^๕า^๕ย^๕น^๕ บ^๕ำ^๕ง^๕พ^๕ว^๕ก^๕น^๕บั^๕ค^๕อ^๕พ^๕ระ^๕น^๕า^๕ร^๕า^๕ย^๕น^๕มา^๕ก^๕ก^๕ว^๕ำ^๕พ^๕ระ^๕อ^๕ิ^๕ศ^๕ว^๕ร^๕

บางพวกนับถือพรหม บางพวกไม่ใคร่พุดถึงพรหม บัดนี้จะว่าแต่เฉพาะ
 พวกพราหมณ์ซึ่งเรียกว่า ไหฺรคาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ทำพระราชพิธีตรียัมปวาย
 ตรียัมปวายอันเป็นต้นเรื่องที่จะกล่าวแต่พวกเดียว พราหมณ์ไหฺรคาจารย์
 พวกนี้เป็นพราหมณ์ที่ดำหริ่งใช้การพระราชพิธีในกรุงสยามทั่วไป ตั้งแต่
 การบรมราชาภิเศกเป็นต้น เว้นไว้แต่ที่เกี่ยวของด้วยข้างจึงเป็นพนักงาน
 พราหมณ์ฤคิมาศ พราหมณ์ไหฺรคาจารย์พวกนี้นับถือพระอิศวรว่าเป็น
 ใหญ่กว่าพระนารายณ์ นับถือพระอิศวรคล้ายพระยะโฮวาฤาพระอ้าห์ล่า
 ที่ฝรั่งแฉกนับถือกัน พระนารายณ์นั้นเป็นพนักงานดำหริ่งแต่ที่จะอวดต
 ลงมาเกิดในมนุษย์โดยย ฤาอวดตไปในเทวโลกยเอง คล้ายกันกับ
 พระเยซูฤาพระมหัศ แปลกกันกับพระเยซูแต่ที่อวดตไปแล้วยอมทำร้าย
 แก่ผู้กระทำผิด คล้ายมหัศซึ่งรวมให้มนุษย์ทั้งปวงถือสาตนาตามลัทธิ
 ของตน ควรจะเห็นได้ว่าสาตนาทั้งสามนี้มีรากง่าวแก่มูลอันเดียวกัน แต่
 สาตนาของพราหมณ์เป็นสาตนาเก่ากว่าสาตนาของยฮวยกันทั้งปวงจะ
 ถือสาตนามีผู้สร้างโดยยเช่นนี้ทั้งกันอยู่แต่ก่อนแล้ว เพราะความคิดเห็น
 ว่าสิ่งใดจะเป็นขึ้นเองไม่ได้ยอมมีผู้สร้าง การที่มนุษย์ทั้งปวงจะได้รับความ
 ชอบความผิดต้องมิผู้ลงโทษแลผู้ให้มาเห็นๆ เมื่อเห็นพร้อมใจกันอยู่อย่าง
 นั้นจึงเรียกผู้อำนาจนั้นว่า ศิวะ ฤายะโฮวะ ฤาอ้าห์ล่า ตามสำเนียงภาษา
 ก็เพราะสาตนาพราหมณ์เป็นสาตนาเก่า ได้กล่าวถึงพระนารายณ์อันรับใช้
 พระอิศวรลงมาปราบปรามผู้ซึ่งจะทำอันตรายแก่โลกยหนึ่ง ๆ เมื่อมีผู้คิด
 เห็นขึ้นว่าความประพฤติของมนุษย์ทั้งปวงในเวลานั้นไม่ถูกต้อง ก็เข้าใจว่า
 ตัวเป็นพระนารายณ์ผู้รับใช้ของพระอิศวรลงมาตั้งสอน ฤาปราบปรามมนุษย์
 แต่กระบวนที่จะมาทำนั้นก็ตามแต่อัทธิยาไศรย แลความสามารถของผู้ที่

เชื้อตัวว่าอดดารมา ฤๅแต่ตั้งอ้างว่าตัวอดดารมาด้วยความมุ่งหมายคือ
 ประโยชน์ซึ่งจะได้ ในที่สุดอันคนเห็นว่าเป็นการดีการชอบนั้น พระเยซู
 ความเยอหยิ่งยกตนว่าเป็นลูกพระยะโฮวา คือพระอิสวร แต่ไม่มีกำลัง
 ดำรงที่ระปรามปรามมนุษย์ด้วยคำตรารูช ถูไ้ไรแต่ถ้อยคำตั้งตอนจน
 ถึงอันครายมาถึงตัวก็ต้องรับอันตราขริงไม้กางเขน พวกศิษย์หาถ้กถือว่า
 เป็นการรับบาปแทนมนุษย์ ตามอาการกิริยาซึ่งพระเยซูได้ประพฤติเป็นคน
 ใจอารีมาแต่เดิม ตามความนับถือที่จะคิดเห็นไป ฝ่ายมหันต์เกิดภายหลัง
 พระเยซู เพราะไม่สู้ชอบใจในคำตั้งตอนของพระเยซู จนคิดจะเปลี่ยน
 แปลงอยู่แล้วนั้นจึงสามารถที่จะเห็นได้ว่า ซึ่งพระเยซูอ้างว่าเป็นลูกพระ
 ยะโฮวานั้นเป็นการเยอหยิ่งเกินไปแต่ไม่สู้น่าเชื่อ ทั้งการที่จะบ้งกันรักษา
 ชีวิตตามทางพระเยซูประพฤติมานั้นก็ไม่เป็นการบ้งกันได้ จึงได้คิดของ
 ตุ่มกำลังคำตรารูชระปรามปรามด้วยอำนาจ แล้วจึงตั้งตอนภายหลัง อ้าง
 ตัวว่าเป็นแต่ผู้รับใช้ของพระอาห์ล่า ให้อำนาจแก่ความคิดลงมาตั้งตอน
 มนุษย์ทั้งปวง การซึ่งมนุษย์ทั้งปวงเชื่อถือผู้ ซึ่งอ้างว่ารับใช้พระอิสวร
 ฤๅพระยะโฮวาพระอาห์ล่าลงมาเช่นนั้น ถ้ด้วยอาไศรยในคัมภีร์ของ
 พราหมณ์ได้กล่าวไว้ว่า พระนารายณ์ได้รับใช้พระอิสวรลงมาเป็นคราว ๆ
 นั้นเอง จนถึงปัจจุบันเดี๋ยวนั้นยังไม่สิ้นความคิดเห็นอย่างนี้ ยังมีมะหะดี
 อดดารลงมาตามคำทำนายของมหันต์ มุ่งหมายจะประกาศแก่มนุษย์ทั้ง
 ปวงว่าเป็นอดดารตามอย่างเก่า แต่เป็นเวลาดาวเคราะห์ร้ายถูกราวที่มนุษย์
 ทั้งปวงเจริญขึ้นด้วยความรู้ ไม่ใคร่มีผู้ใดเชื่อถือ จนเราอาจทำนายได้
 เป็นแน่ว่า ต้มไปภายหน้าพระอิสวรคงจะไม่อาจใช้ใครลงมาได้ อีก ถึง
 ลงมาคงจะไม่มีผู้ใดเชื่อถือ

แต่ถึงว่าสาธนาทั้งสามเป็นสาธนาเดียวกันก็ดี ข้อความที่ลงกันอยู่
ก็แต่เหตุผลที่เป็นรากง่าว แต่วิธีที่จะบูชาเส้นตรงและอาการความประพฤติ
ของพระเปนเจ้านั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงยากยิ่งกันไปตามความประพฤติที่
จะเข้าใจง่ายในประเทศนั้น แลตามจำนวนคนในประเทศนั้น ๆ ตกแต่ง
เรียบเรียงขึ้น ก็มันดาคัมภีร์สร้างโดยยั้งปวงย่อมกล่าวถึงการซึ่งพระ
เปนเจ้าได้ทำนั้นแปลกประหลาดต่าง ๆ ตามแต่จะว่าไป ที่ไม่นำทำไปทำ
ก็มี ที่ควรจะทำได้เร็วไปทำช้า การที่เห็นว่ามันจะต้องทำช้าไปทำได้เร็ว ๆ
การที่ไม่พอที่จะรวดเร็วก็รวดเร็วไปได้ต่าง ๆ การที่ไม่พอที่จะเพิกเฉยก็
เพิกเฉย จะยกหยิบเรื่องมาอ้างก็จะชักให้ยืดยาวหนักไป จะขยั่นย่อ
ข้อความลงตามความประสงค์ในเหตุที่จะกล่าวมันว่า มันดาคัมภีร์เรื่อง
ใด ๆ ซึ่งเป็ของแต่งไว้แต่โบราณ ผู้แต่งย่อมมีความรู้เลวี่ชาน้อย ด้วย
ยังไม่มีเวลาที่ใคร่ทดลองสืบสวนเทียบเคียงการเท็จจริงให้ตลอดไป มุ่ง
หมายแต่ความคืออย่างหนึ่ง แลก็แต่งหนังสือเรื่องราวตามชอบใจของตน
ซึ่งคิดเห็นว่าจะเป็นเหตุชักต่อใจคนให้นับถือมากขึ้น แลจะได้เชื้พั่งคำ
ตั้งสอนในทางที่ดีซึ่งเป็ที่มุ่งหมาย มิใช่จะกล่าวมุสาโดยไม่มีประโยชน์
จึงเห็นว่ามันไม่เป็การมีโทษอันใด เมื่อคิดเห็นเช่นนั้นแลก็จะเรียบเรียงหนังสือ
ลงว่าอะไรก็เรียงไปตามชอบใจ ไม่คิดเห็นว่าคนภายหลังจะมีวิชาความ
รู้มากขึ้นจะคิดค้านถ้อยคำของตน ฤๅแม้แต่เพียงนึกสงสัยประการใดไม่
ความคิดของคนแต่ก่อนเช่นนั้นก็ใช้ว่าจะเป็นการผิดไปก็เดียว ด้วยเหตุว่า
มนุษย์ทั้งปวงในเวลาหนึ่ง ก็ย่อมมีความรู้ความเห็นน้อยกว่าผู้ที่แต่งหนังสือ
นั้น ต้องเชื้ถือหนังสือนั้นว่าเป็นความจริงความก็สืบถูกลหตามต่อ ๆ มา
ถึงว่าถูกลหตามต่อลงมาภายหลังจะนึกสงสัยโดยสันเท้ห้บ้าง ก็เป็ความผิด

ใหญ่ที่จะหมิ่นประมาทต่อความประพฤติของพระпенเจ้า แต่ผู้ซึ่งจะไม่คิด
 เลยเพราะเคยนับถือเสียตั้งแต่เกิดมานั้น โดยมาก น้อยก็คงต้องดูมากไม่
 ได้อยู่เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นก็มิควรตำหนิพราหมณ์ฤ็พระยะโฮวาพระ
 ข้าห์ดำ จึงได้มีเรื่องราวลดหย่อนคำที่ไม่น่าเชื่อถืออยู่ในนั้นทุก ๆ ฉบับ คำซึ่ง
 ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปภายหน้านั้น บางที่จะดูเหมือนผิด ๆ พระпенเจ้าไป
 บ้าง จึงขอแสดงความประสงค์ไว้เสียแก่เบื้องต้นว่า ข้าพเจ้าไม่ได้คิด
 จะยกข้อทู่หมิ่นว่าพระпенเจ้ามีฤ็ไว้ในเรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้ เปนอัน
 ยกเว้นเสียไม่กล่าวถึงในข้อนั้นทีเดียว เพราะใช้กาลที่จะกล่าวถึงและ
 ทู่หมิ่นกันในเวลานี้ ถ้าจะเป็นคำหมิ่นประมาทบ้างก็ไม่ได้ คิดหมิ่นประมาท
 พระпенเจ้าอันจะมีอยู่จริงฤ็ไม่จริงนั้น เปนแต่เห็นประหลาดในถ้อยคำ
 ของผู้ที่แต่งเรื่องราวอันไม่ยุติด้วยเหตุด้วยผล เพราะเป็นการด่วงเวลาที
 ควรจะใช้ จึงเป็นการจบอันไปบ้างเท่านั้น เมื่อท่านท้วงได้จำถ้อยคำ
 ที่กล่าวไว้แล้วจงอ่านเรื่องราวก่อนไปเถิด เมื่อจะว่าด้วยความประพฤติ
 ของพระпенเจ้าทั้งปวง ซึ่งผู้อยู่ในประเทศใดต่างก็มิควร พระпенเจ้าก็
 ประพฤติพระองค์เป็นคนชาติหนึ่ง ดังเช่นกล่าวมาแต่บัดนี้ พระอิสวรของ
 พราหมณ์ที่อยู่ในกรุงสยามนี้ประพฤติพระองค์เป็นอย่างชาวอินเดีย ก็ไม่
 เสวียนเนื้อสัตว์ โปรดเจ้าเม้าเข้าคอกกด้วยอ้อยมะพร้าวเผือกมันหม่น
 ตามที่พวกพราหมณ์ในประเทศอินเดียกินเป็นอาหารอยู่ แต่ก็อีกกันว่าพระ
 อิสวรนั้นเปนพระคุณ ก็เป็นผู้ที่จะส่งเคราะห์เทพตามมนุษย์ยกขึ้นมารักษา
 ไม่ให้จะมีโทษแก่ผู้ใด โดยจะต้องทำบ้างก็เป็นการจำเป็นโดยเสียไม่ได้
 หดง ๆ ล้ม ๆ เช่นครั้งปราบตรีบุรุษเป็นต้น เมื่อแสดงกรไปไม่สำเร็จแล้ว
 ก็ไม่ถึงความเพียรที่จะทำต่อไป มอบธุระให้พระนารายณ์เสียทีเดียว โดย

ว่ามักจะทรงกริ้วโกรธจนกำหนดที่ความผิดเล็กน้อยในการปฏิบัติวิธธาก
มีจุดตะเกียงเป็นต้น จะสาปสรรค์ให้ลงมาททุกข์ทรมานโดยก่าดั่งกริ้ว
ครั้งหนึ่ง ก็ยังทรงพระเมตตาให้มีกำหนดพันโทษ แต่ให้เป็นประโยชน์
แก่การเรื่องอื่น มีให้เป็นเมี่ยมหนุมานเป็นรางวัล แดบออกหนทางพระราม
เป็นต้น เพราะพระอิศวรเต็มไปด้วยความกรุณาไม่เลือกว่าคนใดๆคนชั่ว
เพราะใครไปต้งพิริวต้องจะขออินใดก็ได้สัมปรากษา จะไปก็ๆไปชั่วตาม
แต่ตัวผู้ใดไป เพราะพระไทยคิมพันอันใหม่อยู่เป็นนิจดังนี้ จึงได้มีพระ
นามปรากฏว่าพระคุณ

ส่วนพระนารายณ์มีพระอาการตามที่กล่าวว่ เมื่ออยู่ปรกติเสมอ
ย่อมบรมมอยู่ในกลางทถณ้านมเป็นนิจ คือเมื่อเวลาใดมีการอันใดซึ่ง
พระอิศวรจะต้องการ รับสั่งใช้ให้ไปปรามปรามผู้ซึ่งประทุรร้ายแก่โลกย์
ทั้งปวงจึงได้ปลุกขึ้น เพราะณนั้นพระนารายณ์จึงเป็นแต่ผู้ทำลาย ที่สุด
โดยปลุกขึ้นเพื่อการมลงคณเช่น โสกันต์พระขันธกุมาร ก็ทรงขัดเคืองบริภาษ
จนพระเคียรพระขันธกุมารหายไป พระอิศวรต้องซ่อมแซมแก้ไขด้วยคี่สะ
ข้าง เพราะเหตุณนั้นจึงมีคำกล่าวว่พระนารายณ์ยอมไม่ประสิทธิ์พรอวย
สัตว์ดีมีงคดแต่สักครั้งหนึ่งเคย ที่สุดจนเครื่องบูชาในเวลาพระราษพิชิต-
ปว้ายก็ห้ามมิให้นำมาถวายด้วยกถวัพิศม์ จะแจกให้แก่ผู้ คิม่นาก็ไม่ได้
ต้องแจกให้แก่ยากจนวิพก แต่ก็อกันว่ก้าวันแรม ๕ ค่ำซึ่งเป็นวันส่งพระ
นารายณ์นั้นคือวันพิศม์ มักจะเกิดเหตุคี่วันพันแทงกันชุกชุม (เพราะเดือนมีค
คนไม่ใคร่ไป) พราหมณทั้งปวงต้องระวังกันเป็นกวชขัน เพราะพระ
นารายณ์เป็นพนักงานแต่ด้างผตาญเช่นนี้ จึงได้มีนามปรากฏว่พระเคษ
เป็นคู่กันกับพระคุณ

ส่วนพระมหาวชิเสกขรนั้น คือพระขันธกุมารซึ่งพระเคียรเป็นช้าง
 เป็นโอรสพระอิศวรเป็นครุฑช้าง พราหมณีย่อมหมักมือโดยฤทธิ์เดชของ
 พระองค์เองบ้าง โดยจะให้ลูกพระไทยพระอิศวรเป็นการตั้งพี่บ้าง จึง
 เป็นพระเป็นเจ้าอีกองค์หนึ่ง

เทวดาทั้งที่เป็นของสำหรับพระนครจึงทำเป็นตามสถาน สถานหนึ่ง
 พระอิศวร สถานกลางพระมหาวชิเสกขร อีกสถานหนึ่งพระนารายณ์
 การพระราชพิธีตรียัมพวายแต่ครั้งปาวนี้ ทำที่เทวดาทั้งตามนั้น

ความมุ่งหมายของการพิธีตรียัมพวายทำนั้น ว่าพระอิศวรเป็นเจ้า
 เสด็จลงมาเยี่ยมโดยปีละครั้ง ครึ่งหนึ่งกำหนด ๓๐ วัน วันเดือนยัย
 ขึ้น ๗ ค่ำเป็นวันเสด็จลงมา แรมค่ำ ๓ เป็นวันเสด็จกลับ ต่อขึ้นในวัน
 ค่ำ ๓ พระนารายณ์เสด็จลงมา แรม ๕ ค่ำเสด็จกลับ การที่เดือนมา
 เดือนไหนกำหนดซึ่งเสด็จลงมาแต่ก่อนก็จะไม่เป็นการยากอันใด ด้วย
 พราหมณีย่อมถือตัวว่าเป็นผู้ถือประแสงสวรรค์ด้ายกันกับไป เมื่อไม่
 อ่านเวทเมื่อบริการถวายก็เสด็จไม่ได้ด้วยเอง การซึ่งรับรองพระอิศวรนั้น
 ก็จัดการรับรองให้เป็นการสนุกสนานครึกครื้นตามเรื่องราวที่กล่าวไว้ คือมี
 เทพยดาทั้งหลายมาเฝ้าประชุมพร้อมกัน เป็นคันทว่าพระอาทิตย์พระจันทร์
 พระพรหมพระคงคา ซึ่งพราหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดานมาฝังไว้หน้าขมรม
 โลกมาดทั้งสี่มาเดินเซอศได้ซึ่งช้าถวาย พระยานาคฤเทพยดาว่ากัน
 เป็นต้องอย่างอยู่ ก็มารำเดินพ่นน้ำฤดาคน้ำถวายบันดาในการพระราช
 พิธีตรียัมพวาย ส่วนพระอิศวรนั้นเป็นการครึกครื้นมีผู้คนไปรับแจกเข้า
 ดอกเข้าเฝ้าที่เหลือนจากดวงสังเวทยเป็นสัตว์ดิรัจฉาน แต่ส่วนการพระราช
 พิธีตรียัมพวายของพระนารายณ์นั้นทำเป็นการเงียบ ด้วยพระองค์ไม่โปรดใน

การไซไซเอตี้ มีพื้นเป็นโบราณอยู่ตามที่ได้อ่านมาแต่ดั้น ความมุ่ง
หมายของการพระราชพิธีมีความนิยมตั้งกล่าวมานี้

มีความพิศดารในกฎมณเฑียรบาลแต่เฉพาะว่าด้วยเรื่องตำนาน คือ
ตรงมูรธาภิเศกอย่างเดียว ดึงท้ายไปว่าด้วยเรื่องถวายอุลูป ก็เป็น
บรรยายแต่ชื่อพนักงานผู้รับ หาได้ความชัดเจนอย่างไรไม่ว่าแต่ข้อซึ่งว่า
พิธีตรียัมพวายมีตรงมูรธาภิเศกด้วยนั้นเป็นการเลื่อนลอย ไม่ได้ยืนยันในที่อื่น
ถึงในพระราชพิธีทบทวนว่าตำนาน ๑๗ อย่างก็ไม่มีพิธีตรียัมพวาย แต่ถ้าจะ
กสิศตามเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือโดยดำตรมาก อย่างเช่นพระ
นารายณ์มหาราช ที่จะไปด้วยทรงรับมัยในพระนามว่าเป็นพระเป็นเจ้า
จนคนเห็นปรากฏว่าเป็นสัตว์ ฤๅเป็นด้วยทรงเด่นวิชาซึ่งมาอยู่คงกระพัน
ชาติที่ผลิตผลิตไปอย่างใด จนมีจดหมายแห่งหนึ่งได้อ่านไว้ โดยคำชัด
เจนว่า สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงนับถือโดยดำตรมากกว่าพุทธดำถัน
ดังนี้ เมื่อจะเทียบดูเหตุผลซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระราชพงษาวดารที่คนเป็น
อันมากได้อ่านก็จะพอเห็นได้ว่า คำที่กล่าวด้วยเรื่องทรงนับถือโดยดำตร
นั้นจะไม่เป็นคำที่กล่าวโดยไม่มีมูลทีเดียวนัก คือได้ทรงสร้างเทวรูปหุ้ม
ด้วยทองคำทรงเครื่องลงยาราชาวงศ์ประดับหัวแหวน ดำหรับตั้งในการพระ
ราชพิธีเป็นหลายองค์ แต่ในการพิธีตรียัมพวายก็เป็นอันปรากฏชัดว่าได้
เสด็จไปส่งพระเป็นเจ้าถึงเทวสถานทุกบั้นมิได้ขาด จนถึงเวลาที่มิเหตุอัน
เข้าใจว่าพระไตรภูวนาทิศของนิ คิตจะประทุรกายในวันซึ่งเสด็จส่ง
พระเป็นเจ้าแน่ชัดแต่ก็ยังไม่รับตั้งว่าจะทำอย่างไรก็ตามเกิด แต่จะไปส่ง
พระเป็นเจ้าให้ถึงเทวสถานจงได้ มีพยานเจ็ดคำที่เขาถั่วไว้ดังนี้พอ
สนับสนุนได้ว่าพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงนับถือโดยดำตร (ถึงไม่ยิ่งกว่า

ตามที่เขากล่าวว่าจะ) มาก ก็ประเพณีพระเจ้าแผ่นดินซึ่งจะทำการบรม
ราชาภิเษก ^{นี้} เบื้องหน้าแต่รับพระสุพรรณบัฏแล้วก็ต้องทรงรับตั้งจาด
พราหมณ์อันมหาราชาครูพิธีประสิทธิ์ ^{นี้} กวายนทรงก่อนที่จะรับเครื่องราช
กกุธภัณฑ์ทั้งปวง ^{นี้} นับว่าเหมือนบวชเป็นพราหมณ์ดำเนินครั้งหนึ่งทุก
พระองค์ ^{นี้} ก็ในพิธีครั้นมีพวายนพราหมณ์ทั้งปวงต้องส่นานกายสระเกล้า
เพื่อจะรับพระเป็นเจ้าทอณ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงรู้ลึกพระองค์ว่าเป็น
พราหมณ์อยู่น้อย ๆ ^{นี้} หนึ่งเช่นนั้นจะสร้างมูรธาภิเษกจริงคงจะได้ตอกกระมัง

ในจดหมายคำให้การขุนหลวงหาวัด ^{นี้} ที่ทรงนึกเออะ ๆ ไม่ได้ออก
ชื่อพิธีครั้นมีพวายน แต่พรรณากิ่งเรื่องเล่าซึ่งซ้ำกับซึ่งซ้ำ แต่พระยาพล
เทพยืนซึ่งซ้ำต้องยืนต้นเดียว ยืนต้องคั่นกุ่มเป็นต้น ไม่มีข้อความใด
ว่าด้วยแห่แห่นฤการพิธีในทอดกานประการใด แต่การสร้างมูรธาภิเษก
ตามซึ่งกล่าวไว้นั้นไม่ได้นั้น ในกรุงรัตนโกสินทร์เคย การที่เป็นอยู่ในประ
จุบันนี้คงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า แต่ก่อนมาเป็นแต่พิธีพราหมณ์ พระราช
ทานเงินแต่ตั้งช่วยแต่มีการแห่แห่นตามธรรมเนียม ^{นี้} แต่ครั้นแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับว่าพิธีเหมือนพิธีมะหะหร้าของ
แขกเจ้าเซ็น แลพิธีบูชาในพระพุทธศาสนาเป็นพิธีใหญ่สำหรับพระนคร
อยู่ข้างจะทรงเป็นพระราชธุระมาก จึงได้โปรดให้พิธีตั้งเพิ่มเติมขึ้นด้วย

พระสงฆ์รับพระราชทานฉันทพิธีหนึ่งสุโขทัยในวัน ๗ คำเวลาดำ
ซึ่งเป็นวันทอดพระเนตรแห่กลับ ^{นี้} แลตั้งออกเลี้ยงพระเสด็จแล้วพอทันเวลา
แห่กลับ พระสงฆ์ฉันทพิธีพร้อมกันทั้ง ๑๕ รูป คือพระราชาคณะ ๓ รูป) พระ
พิธีกรรม ๑๒ รูป มีเครื่องไทยทานดั่งมรรจงเท่าหมากพลูรูปเทียน แด
มัทกระจากเข้าเฝ้าเข้าตอกเผือกมัทนกลด้วยอ้อยมะพร้าวหน้าศาลาทราย กวายน

ให้ต้องทนกับการพิชิต เวลากลางคืนในวันขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ
แบ่งส่วนคมนต์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามวันละ ๕ รูป พระ
ราชาคณะรูป ๑ พิชัยธรรม ๔ รูปทุกคน ในชั้นแรกเสด็จพระราชดำเนิน
ออกทุกคน แต่ภายหลังมากักจิบ ๆ ไป การที่เสด็จออกนั้นดูเป็นแทน
เสด็จทอดทานซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในกรุงเก่าเสด็จทุกปี ที่หน้าพระพุทธร
ปฏิมากรแก้วมรกต มีพานเข้าตอกมะพร้าวด้วยอ้อยคั่งบูชาเหมือนอย่าง
เช่นพราหมณ์ตั้งหน้าเทวรูปในเทวสถาน ทรงจุดเครื่องนมัสการถวายราช
บัณฑิตอ่านคำบูชา แดงพระราชดำริห์ใหม่เบื้องต้นที่ทรงเห็นว่าการพระ
ราชพิธีควรจะเนื่องด้วยพระพุทธรูปเสด็จมา แล้วจึงได้ว่าบรรดาพระพุทธร
คุณถวายเข้าเฝ้าเข้าตอกผลไม้ต่าง ๆ เป็น ๓ ครั้ง มีข้อความต่าง ๆ กัน
ถ้อยอย่างพราหมณ์ยกอุบายถวายพระเป็นเจ้า เมื่อจบคำบูชาถวายเข้า
ตอกนั้นแล้วจึงได้ส่วนคมนต์ต่อไปทั้งสามวัน ครั้นวันแรม ๕ ค่ำเริ่มพระ
ราชพิธีตรีปวายก็มิพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน พระราชาคณะไทย ๓
รามัญ ๓ พระครูปริตไทย ๔ รามัญ ๔ ถวายเครื่องไทยทานเหมือนอย่าง
พระราชพิธีตรีมพาย เวลาค่ำส่วนคมนต์ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม แต่ไม่มีคำบูชาเจืออยู่ข้างจะบ้นักพิศม์หน่อย ๆ การพิธีซึ่ง
ที่เกี่ยวในสองพิธีมอญเท่านั้น

ในการพระราชพิธีนี้ต้องมีข้าราชการผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งรับที่สมมติว่า
เป็นพระอิศวรเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลกย์ ตามที่พราหมณ์คอยอยู่นั้น
ตำแหน่งผู้ซึ่งรับที่สมมตินี้ แต่ก่อนเคยคงอยู่ในเจ้าพระยาพลเทพซึ่งเป็น
เกษตราธิบดีผู้เดียว เป็นตำแหน่งเดิมแต่ครั้งกรุงเก่ามาจนตลอดถึงรัชกาล
ที่ ๓ ในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นว่างตอนนั้น ครั้นต่อมาตอนปลายเจ้าพระยา

พลเทพ (ฉิม) ถึงอัญญกรรมไม่ทรงตั้งเจ้าพระยาพลเทพต่อไป โปรดให้
 เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ซึ่งยังเป็นพระยาราชสุภาวดีชั้นวังหน้าแทนมีหนึ่ง
 คอไปก็เปลี่ยนเป็นเจ้าพระยาธรรมานุรักษ์ (เสือ) ซึ่งยังเป็นพระยาราช
 นิกรเป็นผู้ขึ้น มีคำเต๋ว่ารับสั่งให้ข้าราชการออกมาดูแน่ ครั้นเวลาเสด็จ
 ออกขุนนางรับสั่งถามว่างามอย่างไรบ้าง มีผู้ทูลว่างามเหมือนที่พระองค์
 คอไปเป็นเจ้าพระยาอมราช (คู่) เมื่อยังเป็นพระยาสุรเสนาได้ขึ้นวังหน้า
 แต่ไม่เปลี่ยนทุกปีขึ้นหนึ่งแล้วก็ซ้ำๆ ไป คอจึงรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราช
 คำให้เห็นว่าเจ้าพระยาพลเทพต้องแก้ทุกปี บัดนี้ต้องคงก็เหมือนจักร
 มณฑลที่กรองกรอย - เป็นการโกโรโตเตไปไม่ครัดครั้น แต่ก่อนมา
 ทำเนียบข้าราชการผู้ใหญ่อื่นๆ ยังมีช่องมีคราวที่ต้องถูกเห่
 ษณานใหญ่ ครั้นเมื่อเกิดพระราชพิธีศพนครวัดสวนนันทนาการ
 ทำเนียบดีแล้วข้าราชการทั้งปวง ก็เป็นอันไม่มีที่จะได้ โอกาสแห่ง
 อันใดให้เป็นเกียรติยศอย่างแต่ก่อน อนึ่งบางทีก็เป็นที่หนักหนาว่าต้องถูก
 แห่งทุกปี. ต้องแจกจ่ายเลี้ยงดูกระบวนเปลื้องเงินทองไปมาก จึงทรง
 พระราชดำริเห็นว่าข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชนานพาทอง เป็น
 ผู้ที่ได้รับยศประโคนมณฑลชนมมโชนแห่ง ควรจะให้ ได้ให้เต็ม
 เกียรติยศเดียวคนละครั้งหนึ่งๆ จึงได้ โปรดให้ข้าราชการ ที่ได้รับพระ
 ราชนานพาทองเปลี่ยนกันขึ้นวังหน้ามีตะคน บางท่านที่มีคุณพิเศษต่าง ๆ
 ก็พระราชทานเสด็จบ้างกอดบ้างถ้าพอโหมดเกยดวงยาบ้าง เป็นการ
 เพิ่มเติมยศชั้นกว่าสามัญ จึงเป็นธรรมเนียมติดต่อกันมาจนถึงรัชกาล
 ปัจจุบันนี้ ข้าราชการผู้ ซึ่งต้องขึ้นวังหน้านี้ต้องกราบทูลถวายบังคมลา
 เจ้าพระยาหน้าที่จะไปขึ้นวังหน้า คนที่เข้ากระบวนเป็นคนจ่ายกำหนดอยู่

ใน ๘๐๐ คือตำรวจตรวมเสียคาตวิคคกถือหวายเส้น ๓๖ คาบเวน ๓๐
คาบได้ ๓๐ คาบตั้ง ๓๐ คาบสองมือ ๓๐ พริ้วแม่รัก ๓๐ คาบชเถย ๓๐
ตรวมทางเงร่ว^๕ เดอ^๕ แดงหมวกหนึ่งตำรวจตรวมเสียอัดคักโพกผ้า ๑๘ คน
บโทน ๓๐๐ เป็นคนในคัวหุ่งคาโกงคาตผ้าตายร่ว^๕ เดอ^๕ บัดดูแดงบัดดู
เขี้ยวคพายกระบี่เหล็ก ขุนหมื่น ๒๐๐ เดอ^๕ อย่างน้อยแพรดต่าง ๆ หุ่ง
ม่วงโพกพระขนิพของคพายกระบี่เหล็กทองเหลือง ตำรวจ^๕ ขุนหมื่น ๕๐ หุ่ง
ยกลือ^๕ เข้มขาวโพกพระขนิพของคพายกระบี่เหล็กเงิน กตองชนะ ๑๐ คู
ตรวมเดอ^๕ แดง จำปี ๑ เดอ^๕ ร่ว^๕ คุ่มบั้งแดง กันฉิ่งแดงนำ ๒ คันหลัง ๒ คัน
ตรวมเดอ^๕ มีตำรวจทางเงร่ว^๕ ปุม คนหามเสด็จโรงโพรหาม ๑๒ คนทางเง
มีตำดู^๕ เดอ^๕ ขาวคาตเกี้ยว คูเคี้ยง ๘ คน หดวงในกรมท่า ๒ กรมเมือง ๒
กรมวัง ๒ กรมนา ๒ แต่งคัวหุ่งสนับเพลา หุ่งยกลือ^๕ เข้มขาวโพกคาต
อภิรมกันด้นพันแดง ๑ บั้งควัน ๓ ตรวม^๕ เดอ^๕ มีตำรวจทางเง^๕ แดง ร่ว^๕
หลัง^๕ ขุนหมื่น ๕๐ แต่งคัว^๕ เป็นอย่างช้างนำ หว่าง^๕ ร่ว^๕ ทนายของคัวเองดับตะ
๖ คน หุ่งผ้าใหม่จั้นเดอ^๕ เข้มขาวอัดคัก คับ^๕ ที่หนึ่งที่สองถือคาบกระบี่
คับ^๕ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ถือเครื่องยศ ค่อนันไปถือหอ^๕ ก้าวทวนเป็นคับ ๆ
ค่อไปเป็นทนายเดอ^๕ อีก ๒๐๐ ตามแต่จะมี ร่ว^๕ นอกถือมี^๕ ได้หวาย ๓๐ ถือ
ง้าว ๓๐ กระบองหุ้มปลาย ๓๐ ถือทิว ๑๐๐ ทวนเคยมี่มาแต่โบราณไม่
เคยขาดเลย ส้มมคิกัน^๕ ว่าเป็นถูง^๕ ปั้น แต่^๕ ที่จริง^๕ ตกลถมด้นคับ^๕ ปิวกัง^๕ งามดี
อยู่ กระบวน^๕ ที่เกณ^๕ ทกำหนดเพียงเท่า^๕ นี้ แต่^๕ ผู้^๕ ซึ่งต้อง^๕ ให้คิดแต่งกระบวน
คาม^๕ ก่า^๕ ดั่ง^๕ ของคัวเอง เพิ่มเติม^๕ เป็นกระบวน^๕ นำ^๕ บ้าง^๕ กระบวน^๕ หลัง^๕ บ้าง
ถึง ๒ พัน ๓ พันจน^๕ ด้น^๕ พันคน^๕ กั้ม

หนึ่งมีธรรมเนียมเกิดใหม่ คือใครเป็นผู้ต้องให้ได้รับราชการอยู่ในกรมใด ก็ทำทรงเป็นรูปตราตำแหน่งเย็บลงในพื้นผ้าตุ๋นแดงนำไปนำกรรมวน เป็นของเกิดขึ้นเมื่อมีทหารให้เสด็จกิจของหน้า ก็ตั้งเป็นคำรำใช้กันมา ตลอดจนถึงกรรมวนที่เป็นของเจ้าของหามาเองนั้น ถ้าผู้ใดอยู่ในกรมใดก็มักจะจัดเครื่องแห่นให้เข้าเรื่องกัน เป็นต้นว่าได้ว่าการคลังก็มีคนถือกระดานแจกเบี้ยหวัด เป็นต้นก็มีคนถือสมุด เป็นอาษาหกเหล่าก็มีคนหาบ โป่งเพิ่ม เป็นต้นไม่มีกำหนดนิยมว่าอย่างไร แต่ตั้งท้ายแล้วคงเป็นโค้ง ๆ โฉ่งฉ่างอยู่เป็นธรรมดาทุก ๆ กรรมวน

ตัวพระยาผู้ขึ้นซึ่งข้าแต่ดวงฟ้าเยียบนับ ตัวซึ่งนั้นเรียกว่ามาวซุน มีชายห้อยอยู่ข้างเบี่ยงหน้า ถวายเสื้อเยียบนับคาดเข็มขัดสวมเสื้อครุยดำพอกเกยตามบันดาคักก็ การแห่ซึ่งนั้นเป็นหน้าที่ของกรมเกษตรราธิการ ฤาจะเรียกว่ากรมนาเป็นต้นหมายแต่จัดกรรมวนทั่วไป การซึ่งนำทวนซึ่งข้าคกพนักงานเป็นของกรมนาอยู่นั้น ก็ชรอยจะคิดมาจากจรดพระนังคัล ซึ่งเป็นหน้าที่ของกรมนาแท้ การขึ้นซึ่งนั้นก็จะว่าข้างหน้าที่ใกล้เคียงแล้ว น่าจะเอาเจ้าพระยาบรมมหาราชว่า แต่เห็นจะเป็นมาเพราะง่ายที่ได้เคยแล้วจึงได้รวมอยู่คนเดียว

วันขึ้น ๗ ค่ำเวลาเช้า ตั้งกรรมวนแห่แล้วก็ราชบุรณ ไปตามทางถนนรอบกำแพงพระนครโดยวงถนนมารุ่งเมือง ในวันแรกหยุดพักโรงมานพฤา "มาหก" ปลุกไว้ริมเชิงสะพาน นอกเขตกำหนดเขตพรหมณีน่านกระดานซึ่งข้าซึ่งสมมติว่าจะไปชวนมารับพระยา เมื่อพระยามาถึงโรงมานพแล้ว ก็นำกระดานนั้นกลับคืนไปได้ ในทอดถากันแล้วปล่อยกระดาน ซึ่งชวนไว้ที่เด้าซึ่งข้าแล้วเอาเรือกรักให้ตั้งคักอยู่

ทัพเสนาหนึ่ง สมมติว่าเอากระดานแผ่นที่เอาไปเก็บไว้ในเทวสถานขึ้นไป
 แหวนแล้วจึงได้รื้อหน้าตั้งขลุ่ยเจิมเสร็จแล้ว นำพระยาไปที่ชมรม โรง
 ชมรมนั้นทำเป็นปราโม ไม่คาดผ้าขาวเป็นเพดานมีม่านดำด้าน กวาง
 ชมรมตั้งราวไม้ ไม่ห่มผ้าขาวสำหรับนั่งราวหนึ่ง สำหรับฟังราวหนึ่ง
 นำพระยาเข้าไปนั่งราว ยกเท้าขาวพาดเข้าซ้ายเท้าซ้ายยืนพื้น มี
 พราหมณ์ยืนข้างขวา ๔ คน ข้างซ้ายเกณฑ์หลวงในกรมมหาดไทย ๒ คน
 กรมพระกระดาโหม ๒ คนไปยืน มีพราหมณ์เป่าสังข์อยู่เบื้องหน้า ๒ คน
 เมื่อพระยาไปถึงชมรมแล้ว ตั้งรูปเทียนไปบูชาพระศรีด้ายกมุขในวิหารวัด
 ดุสิตทางเวลาเช้าเย็น เมื่อแต่ก่อนที่ข้าพเจ้าไปเคยอยู่ เห็นตัวพระยาเข้า
 ไปในวัดนมัสการพระถึงวิหารที่เดียวกัน เวลานั้นมีมกตองชนะต้นนำ
 เข้าไปแต่คนนำกลับออกมา แต่ภายหลังนั้นว่าไม่ได้เข้าไปเห็นจะเป็นยอกันลง
 ด้วยแต่จ้อออกเย็นจะไม่ทันเวลาได้ จึงเข้าเป็นต้น จึงได้เลยเดินไปที่เดียว
 นาดิวันซึ่งได้ ซึ่งเข้ากระดานละ ๔ คน ๓ กระดาน มีเต้าไม้ไม่ปลายผูก
 ทุงเงินปักไว้ กระดานแรก ๓ คำตั้ง กระดานที่สอง ๓๐ บาท กระ
 ดานที่สาม ๒ คำตั้ง นาดิวันซึ่งได้ ซึ่งเข้าครั้งแรกขึ้นไปนั่งถวายบังคมแด
 หนึ่งได้ ไปจนซึ่งเข้าโยนแรงจึงได้ถูกขึ้นยืน คนนำคอยคาบเงินที่ผูกไว้บน
 ปลายไม้ คนหลังคอยแก้ท้ายให้ตรงเต้าเงิน กรนได้ ซึ่งเข้าเสร็จตาม
 กระดานแล้ว ตั้งกระบองกลดมาตามถนนบำรุงเมืองเลยดวงถนนทอง
 สยามไชย เมื่อกระบองแห่ม้าถึงหน้าพลับพลา กระบองที่ถืออาวุธต้อง
 กลดปล่อยอาวุธลง แต่ก่อนมาไม่ได้มีเสด็จพระราชดำเนินออกทอด
 พระเนตรเลย ฟังมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เมื่อเสด็จมาถึงท้ายพระที่นั่ง
 ดุสิตไชยสวัสดิ์ พระยาแดงจากเสด็จเดินมา ... จนถึงหน้าพระที่นั่งที่ปลูก

อ่อนไว้ถวายบังคม พระราชทานผลกัณฑ์พฤกษ์ ๒๐๐ ผล ถวายบังคม
 อีกครั้งหนึ่ง แล้วเดินไปจนสุดท้ายพระที่นั่งชนเสด็จกลับไปที่ชมรม
 วัน ๘ คำเป็นวันแรมมีเพ็ญพรหมณ วัน ๘ คำคือกระบวนแถวศิราษ
 บุรณมากอยอยู่หน้าวัดพระเชตุพน เวลาเสด็จออกให้เรียกกระบวนแห่
 เมื่อใดจึงได้เดินกระบวน หยุดถวายบังคมแด่พระราชทานผลกัณฑ์พฤกษ์
 ๒๐๐ ผล เหมือนอย่างวัน ๘ คำ กระบวนเดินไปโดยวออกถนนบำรุง
 เมืองพักที่โรงชมรมที่หนึ่งข้างขวานออกเหมือนวัน ๘ คำ แต่ไม่ต้องพักโรง
 มาณพ แต่ไม่ต้องมีกระบวนมารับด้วยแถวอยู่แต่เช้าแล้ว นาดินได้ ซึ่งช้า
 ๓ กระดาน เงินที่ผูกปลายไม้ก็เท่ากันกับวันแรก เมื่อได้ซึ่งช้าแล้วนาดิน
 ทั้ง ๓๒ คนยกขันที่เรียกขันสาคร มีน้ำเต็มในขันมาตั้งหน้าชมรม ว่าเล่น
 ด่านักนักกรมสามเสน แล้วพระยาย้ายไปนั่งชมรมที่ ๒ ที่ ๓ นาดินก็
 ยกขันตามไปว่าเล่นที่หน้าชมรม ด่าน้ำแห่งละสามเสน ๆ เป็นเสร็จการ
 แห่กัณฑ์ลงไปตามถนนบำรุงเมืองข้างขวานออก แล้ววอนนมัสการพระเจ้า
 นครไปที่ประชุมหน้าวัดราชบุรณ ในการขึ้นชิงช้านี้มีเงินเบี้ยเลี้ยงของหลวง
 พระราชทานสิบคำตั้ง พระยาย้ายชิงช้าเคยแจกคู่เคียงคนละคำตั้งหนึ่ง
 ตัวนายคนละกัณฑ์คำตั้งบ้างบาทหนึ่งบ้าง นายรองคนละสองคำตั้ง โพร
 แจกคนละคำตั้งเสมอหน้า ถ้ามีกระบวนมากก็ต้องลงทุนรอนกันมาก ๆ
 ทั้งเงินที่เข้าโรงครัวเลี้ยงแถมเงินแจก แลผ้าห่มเครื่องแต่งตัวกระบวน
 เพิ่มเติมบ้าง

ในการได้ชิงช้า เคยมีเจ้านายเสด็จไปทอดพระเนตรเนื่อง ๆ
 เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นอัมพรสฤคเทพ
 เสด็จครั้งหนึ่ง เจ้านายฝ่ายในก็ตามไปมากด้วยกัน ในแผ่นดินพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าลูกเธอเสด็จทุกมามีได้ขาด เสด็จ
ไปเล่นกระบวนช้าง บางคราวเวลาเย็นถึงทรงเลี้ยงทรงนมก็มี แต่ที่
เล่นปรกติเวลาเช้าวันหนึ่ง ทรงยกคาคพรตคีตฉนิทของทรงด้อยประแ
ข้าพเจ้าเคยเป็นผู้ไปอยู่เสมอไม่ขาด ความที่อยากไปคืนหนึ่งใจเต็มเกือบ
นอนไม่หลับ แต่ความเหินเมื่อเครื่องแต่งตัวหนักเป็นที่สุดแล้ว ยังเวลา
แต่งตัวเช่นนั้น แต่ก่อนไม่ใช่ตัวรวมเสื้อแต่คนผัดฝุ่นกระเบื้องหนึ่ง ไปบนหลังช้าง
ถ้าถูกมีที่หนาวชนชั้นไปตลอดทางยังจำกลิ่นอายรัชชาติได้อยู่ ถ้าเวลา
เจ้านายเสด็จเช่นนั้น ไปประทับที่ศาลาวัดสุดท้ายคืนหนึ่งออกแห่งประ
ตุพระวิหาร ที่เป็นพลับพลาเปลื้องเครื่อง ผู้ซึ่งกำกับไปมักจะบังคับ
ให้แหวกม่านหลังชมรมให้เห็นตัวพระยา แลได้คนที่ไปยืนมุงเป็นกลุ่ม
ให้แหวกช่อง เมื่อถึงเวลารำเล่นมักจะให้เยื้องขึ้นมาอยู่ข้าง ๆ ชมรม
ด้วยศาลาที่คืนหนึ่งอยู่หลังชมรม ในแผ่นดินประจวบนั้นก็มักจะถูกเธอไปดูอยู่
เนื่อง ๆ เป็นกระบวนช้างบ้างรถม้าบ้างวอบ้าง เป็นการประจวบไม่ต้องเล่า
ส่วนการพระราชพิธีที่พราหมณ์ทำนั้น ตั้งแต่วันขึ้น ๖ ค่ำ บันดา
พราหมณ์ทั้งปวงประชุมกันชำระกายผูกพรต คือคาดเชือกไว้ที่ต้นแขน
ข้างหนึ่งเป็นวันจะตั้งพิธี ตั้งแต่นั้นไปต้องกินถั่วไม่กินเนื้อสัตว์แต่ไม่
อยู่ด้วยภรรยา พราหมณ์ทั้งปวงผูกพรตอยู่สามวัน คือตั้งแต่วันขึ้น ๗
ค่ำ ๘ ค่ำ ๙ ค่ำ พันนั้นไปถือออกพรต เว้นไว้แต่พระมหाराชครูพิธีที่เป็น
ผู้จะทำพิธีต้องผูกพรตไปตลอด ๑๕ วัน แตนอนประจำอยู่ในเทวสถานไม่
ได้กับไปบ้าน ครั้นวันขึ้น ๗ ค่ำเวลารุ่งเช้า พระมหाराชครูอ่านเวท
เปิดประตูเรือนแก้วไภรตาศึกษาโดย เชิญพระเป็นเจ้าเสด็จลง แล้วจึง
ได้ไปรับพระยาที่โรมานพตามซึ่งถั่วมาถั่วนั้น เวลาค่ำเป็นเวลาทำ

พระราชพิธีเริ่มทำพิธีชำระกายจนเจิม แลทำกระตุ้หรือต้มตุ้หรืออ่าน
 คำสำหรับแก้ดวงรูปเมื่อดังขบรูชาเสร็จแล้ว มีพราหมณ์คู่สวดขึ้นเรียงซ้อนข้อ ๆ
 กัน ๔ คน ยกพานเข้าคอกสวดคนละบทวรรคคนละหม้อหาเวรตัก วรรค
 สวดคนที่สองสวดเรียกโกรายะตัก วรรคสามคนที่สามสวดเรียกส่าระวะตัก
 วรรคสี่คนที่สี่สวดเรียกเวรตัก เมื่อจบทั้งสี่ ๔ คนแล้วจึงว่าพร้อมกันทั้ง ๔
 คนเรียกถอริมาวาย ในเวลาว่าถอริมาวายนั้นเมื่อดังขบ รูว่าสามจบหยุด
 แล้วสวดซ้ำอย่างเดิมอีก ถึงถอริมาวายเมื่อดังขบรูอีก เมื่อดังขบรูครบสิบ
 สามครั้งเรียกว่ากัณฑ์หนึ่งเป็นจบ ค่อนั้นไปพระมหाराชครูขึ้นแก้ดวงรูป
 เทียนกระดิ่งเมื่อดังขบรูซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจบแล้ววางรูปเทียนถวายแล้ว
 บูชาพานดอกไม้ อ่านเวทถวายดอกไม้รายชื่อพระเป็นเจ้าทั้งปวงจบแล้ว
 คู่สวดทั้ง ๔ คนนั้น ยกอุทุมมอย่างเช่นเข้ามาถวายในท้องพระโรงอีกคนละ
 ครั้งเป็นการถวายเข้าคอก แล้วจึงเอาเข้าคอกนั้นแจกคนที่ไปประชุมฟังอยู่
 ในที่นั้นให้กินเป็นสวัสดิมงคลกันเสน่หยาจรรไร เป็นเสร็จการในเทว
 สถานใหญ่ แล้วเลิกไปทำที่สถานกลางค่อไปอีก การพิธีที่สถานกลาง
 คือสถานพระมหาวิฆเนศวรนั้นก็เหมือนกันกับสถานใหญ่ คือสถานพระ
 อิศวร แต่สวดต้องมากขึ้นไปเป็นสิบเจ็ดจบจึงจะลงกัณฑ์ แล้วก็มีแจก
 เข้าคอกเหมือนสถานใหญ่ การพิธีทำเหมือน ๆ กันอย่างทักถ่ามาแล้ว
 คดอกลงสิบคน ที่หน้าเทวรูปทั้งสองเทวสถานนั้นตั้งโต๊ะกองเข้าคอกมัน
 เผือกมะพร้าวอ่อนกล้วยอ้อยถึงละมาก ๆ เป็นกองโตทุกคืน

การซึ่งคนพอใจพูดกันชุม ๆ ว่ากระดานลงหลุม ๆ เป็นเครื่องสำหรับ
 ทำให้หนาว ฤๅเขตรของความหนาวอย่างไรก็ไม่เข้าใจชัด เห็นแต่
 ร้องกันว่ากระดานลงหลุมแล้วหนาวนัก บางที่ก็พูดถึงไก่ ๆ ไม่รู้ว่าเขา

หมายเอาเหตุการณ์ใด คือในเดือนยี่หนาวจัดแล้วมีคนบ่นจนว่าหนาว
มักจะมีคนผู้ใหญ่ ๆ ว่ายังกระตาดงหลุมเดือนสามจะหนาวยิ่งกว่านี้ พูด
เป็นจริงเป็นจังไปไม่รู้ว่กระตาดอะไรงหลุมในเดือนสาม แต่ที่มีกระตาด
งหลุมอยู่เรื่องหนึ่ง ในพิธีนั้นงเสี้ยแต่ก่อนคำที่ว่านั้นแล้ว คือเมื่อ
วันขึ้น ๘ ค่ำ เวลาจวนรุ่งพระมหाराชครูเชิญกระตาดสามแผ่น แผ่นหนึ่ง
ยาวสี่ศอกกว้างสองศอกหนึ่ง สดักเป็นรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์แผ่นหนึ่ง
เป็นรูปนางพระธรณีแผ่นหนึ่ง เป็นรูปพระคงคาแผ่นหนึ่ง ทาสีขาว สมมติ
ว่าเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ลงมาประชุมเฝ้า
พระอิศวรบูชาในเทวสถานแล้ว จึงเชิญออกมาที่หลุมขุดไว้ตรงหน้าชมรม
หลุมนั้นกว้างสองศอกสี่เหลี่ยมดั่งนี้ ในนั้นปูอิฐวางขลัง คือหย้าคาซึ่ง
พราหมณ์มักจะใช้รองอะไร ๆ ในการพิธีทั้งปวง แล้วมีราวดำหุ้มึง
กระตาด เอากระตาดนั้นวางลงในหลุมเพียงอยู่กับราว มีชมรมสี่เส้า
คาดเพดานกันม่านด้ายรอบ ข้างนอกมีราววัด ๔ มุม บักฉัตรกระตาดผูก
ยอคล้องยอคล้อง พระอาทิตย์ พระจันทร์นั้น งหลุมที่หนึ่งข้าง
ตะวันตก นางพระธรณีงหลุมกลาง พระคงคางหลุมสุดท้ายข้าง
ตะวันออก นำกระตาดนั้นหันมาข้างใต้ตรงชมรมที่พระยานั่ง การที่เชิญ
กระตาดงหลุมนี้ ทำแล้วเสร็จในเวลาจวนรุ่งขึ้นวัน ๘ ค่ำ ซึ่งเป็นวัน
แห่เวลาเย็นนั้น แล้วกระตาดนั้นอยู่ทหลุมสามวัน วันขึ้น ๓๒ ค่ำ เวลา
ย่ำรุ่งเชิญกระตาดขึ้นจากหลุมไปเก็บไว้ในเทวสถานตามเดิม

ในวันเดือนยี่แรมคำหนึ่ง เป็นวันพิธีตรีมพิวายเดตรปีวายค่อกัน
เวลาเช้าครูปราหมณ์ประชุมกันที่สถานพระนารายณ์ พระมหाराชครูอ่าน
เวทเปิดทวารเหมือนอย่างเช่นเปิดถวายพระอิศวร เวลาเย็นประชุมกันที่

สถานที่พระนารายณ์อีกเวลาหนึ่ง สวดบูชาอย่างเช่นที่ทำในสองสถาน
 ก่อนนั้น เป็นแต่เปลี่ยนชื่อเป็นพระนารายณ์คงศวคณาเวศดึก แปร
 กันคำว่าชั้น ศิวาสะเทวะ ค่อยไปก็สวด โกรายะดึก สารวะดึก เวศดึก
 แล้วสวด โธวัชตุโน พร้อมกัน ๔ คน เป้าตั้งสวด ๘ จบ เป็นกัณฑ์หนึ่ง
 ตามที่บังคับไว้ แต่เวลาสวดพราหมณ์คู่สวดยืนเรียงเป็นดับ เสมอหน้า
 กันทั้ง ๔ คน ค่อนั้นไปก็ทำเหมือนอย่างเช่นที่กล่าวมาแล้ว เสร็จการ
 ที่สถานพระนารายณ์แล้ว มาทำที่สถานมหาวิฆเนศวร เหมือนอย่าง
 เช่นที่เคยทำอยู่นอก พิธีทั้งสองสถานนี้ ต้องรับให้แล้วเสียแต่เย็น
 เพราะจะต้องเตรียมการที่จะทำที่สถานใหญ่ต่อไป เป็นวันเห็นน้อยมาก
 ของพราหมณ์ เพราะทั้งรับทั้งส่ง ครั้นเวลาค่ำพอเดือนขึ้นเดินกระบวณแห่
 ซึ่งเรียกกันตามสามัญว่าแห่พระนเรศวร ฤๅที่ร้องกันว่าพระนเรศวรเดือน
 หงายพระนารายณ์เดือนมืด แห่พระนเรศวรนั้น คือแห่พระอิศวรเวลา
 จะเสด็จกลับจากโลกย์นี้โปรดแสงสว่างแจ้งให้แห่ในเวลาค่ำเดือนขึ้น กระ
 บวณนั้นเกณฑ์ขึ้นหมื่นกรมม้าแข่งนอกแข่งในเกาะทอง แลขอแรง
 ขนแกะกัณฑ์ตามที่หาได้ ซึ่งมีถ้อยเขียนเป็นกระบวณนำ แล้วถึงตำรวจ
 นำวัวถ้อยธรมังกรคู่ ๑ ตำรวจถ้อยโคมัว ๘๐ ถอดงแอกเดินหว่างกระบวณ
 หาม ๔ ตี ๒ ปี ๑ ถัดมาพิณพาทย์หาม ๔ ตี ๓ ปี ๑ ค่อนนั้นมากของ
 ชนะ ๒๐ มีจำปาจากทองตั้ง ๒ แตรทอง ๖ แตรฝรั่ง ๕ เครื่องสูงที่แห่พระ
 นั้นใช้พันทา เครื่องนำห้าชั้น ๖ เจ็ดชั้น ๒ มังแซก ๔ พวกพราหมณ์
 ขึ้นหมื่นถ้อยเดินสองแถว ค่อยถอยชนะมาจนถึงนำเสด็จหงษ์ ฉัตร
 เทียน ๔ คันเป็นของพราหมณ์ทำถวาย เดินนำเสด็จหงษ์ ๒ คัน เดิน
 หลังเสด็จเทวรูป ๒ คัน เสด็จยกหงษ์แดงเทวรูปนั้นไว้เสด็จไกล

แต่เสด็จทรงใช้เพดานทอง ๆ เสด็จทรงรูปเป็นฉัตรซ้อน ๆ ขึ้นไป
 ทำนบระบายนางทั้งสี่ รอบเสด็จมีราวติดเทียน เทวรูปซึ่งตั้งมาหนึ่งรูป
 พระอิศวร พระอุมา พระมหาวีรเนศวร มีพราหมณ์ถือสังข์เดินนำ ๔ คน
 มีพิศ โบกบังสุรย์ พระมหาราชครูแต่ปลัดหลวงขึ้นเดินเป็นคู่เคียงหุ้มจับ
 ชายหนึ่ง โจงชายหนึ่ง ถือเทียนเล่มใหญ่ ๆ ไปข้างเสด็จพระ เครื่อง
 หงส์เจ็ดชั้น ๒ หัวชั้น ๔ มังแซก ๒ ค่อนั้นไปเกณฑ์ครุผู้หญิงสาว ๆ
 แต่งเป็นพราหมณ์ถือเทียนเดินแห่สองแถวอยู่ในรั้วคน ค่อนั้นไปถึงโคม
 บัวตำรวจอีก ๔๐ แล้ว ถึงมัจกรมม้าแลม้าชเลยศักดิ์ตามแต่จะหาได้อยู่
 ภายหลังอีก เดินแห่แต่เทวสถานมาตามถนนบำรุงเมือง เดียวลง
 ถนนสนามไชย ในเมื่อผ่านคืนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เสด็จออกทุกปีมิได้ขาด โปรดให้ปักพุ่มดอกไม้เพลิงบูชาพระเป็นเจ้า
 ๓๐ พุ่ม พอเสด็จพระมาถึงหน้าพระที่นั่ง บ่ายเสด็จหันหน้าเข้าตรงพระ
 ที่นั่งพราหมณ์เป่าสังข์ โองการถวายไชย ทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้วจัด
 เทวรูปในห้องภูษามาถวาย ซึ่งแปลเทวรูปสำหรับเข้าพิธี ในพระแท่น
 มณฑลองค์เล็ก ๆ ตามองค์ คือพระอิศวร พระอุมา พระมหาวีรเนศวร
 ขึ้นบนพานทองสองชั้น มีดอกไม้สดประดับในพานเต็มทั้งสองชั้นกับรูป
 เทียนเครื่องนมัสการ ทรงเริ่มแต่ประสูติแล้วจุดเทียนนมัสการ ๒ คู่
 เหลือไปสำหรับบูชาที่เทวสถาน ๒ คู่ แล้วภูษามาถวายเชิญเทวรูปไปขึ้น
 เสด็จขึ้นบนถาดกำมะลอ ออกประตูเทวาพิทักษ์ไปส่งขึ้นเสด็จโถง ที่ตั้ง
 พระเป็นเจ้าหันหน้าไปขึ้นหงส์ด้วย แต่เทวรูปซึ่งสำหรับตั้งไปนั้นมี
 เรืองราวที่จะต้องเล่าอยู่หนึ่งน้อยหนึ่ง คือรูปมโหฬารนั้นเป็นของพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว แต่ยังทรงพระเยาว์ ด้วยก็อกันว่ากำมธมหาวิฆเนศวรแล้ว
 ทำให้เจริญสวัสดิมงคล แต่ผู้ซึ่งจะรับไปบูชาเนี่ยถ้าไม่ได้รับจากผู้ที่เคย
 ปฏิบัติบูชามาแต่ก่อน เอาไปไว้มีกัมไ้ใช้เก็บต่าง ๆ จึงต้องมอบกัน
 ค่อย ๆ ไป ครั้นเมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๘ ขวบ ทรงคิดซื้อเจ้ากรรมให้ไป
 หมั้นพิชเนศวรสวรรค์สัก ๑ เวลาเห็นเทวรูปนั้น จึงรับสั่งว่าไหน ๆ
 ก็ไปเอาชื่อเขาเลี้ยงท่านมาซื้อแล้ว จะให้พระองค์นี้ไปสำหรับบูชาเหมือน
 อย่างเช่นพระองค์ท่านได้เคยทรงบูชามาแต่ก่อน จึงพระราชทานนำสังข์
 ทรงเจิมแล้ว มอบพระองค์นั้นพระราชทาน เอาพระองค์อื่นไปขึ้นหงษ์
 แทนจนตลอดรัชกาล ครั้นมาถึงแผ่นดินพระจุลจอมเกล้า ข้าพเจ้าจึงได้ทำ
 มุขบกเด็ก ๆ มุขทองคำตั้งเทวรูปนั้นไว้ แล้วจึงได้ ไข่มุขบกทองคำนั้น
 ตั้งบนพานทองสองชั้นอีกทีหนึ่ง สำหรับเชิญไปขึ้นหงษ์ เทวรูปมหาพิช
 เนศวร ก็เปลี่ยนเอาองค์ที่ใส่พระราชทานนั้น ไปขึ้นหงษ์ตามเดิม

ที่หน้าพระตำหนักหนึ่งโรงหนึ่ง ทั้งวันแรมค่ำหนึ่งแรมห้าค่ำ
 หนึ่งแรมหกค่ำไม่เพ็ดนั้น เกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว เป็นการอนุโลมตามพระราชพิธีลดขลุ่ยโคม ที่มมาใน
 กฎมณเฑียรบาล ในคำซึ่งว่าที่หน้าพุทธาวาศตั้งระทา ๔ ระทา หน้า ๒ โรง
 เมื่อแห่กลับไปถึงพระตำหนักแล้วทำพิธีต่อไป คือมีเศียรคังพระอิศวร
 เคียง ๑ ชั้นรองลงมาเรียกว่าภทวิรูปุทธอดัง โยเบี่ยงอย่างเช่นพระที่
 หนึ่งภทวิรูปุทธสำหรับบรมราชาภิเศก เคียงหนึ่งคังเบญจกรรภแล้วตั้ง
 คังข้างขวา ถัดคังข้างซ้าย ถัดทางพระตำหนักตั้งหงษ์คังคังดาบ
 อันหนึ่งเรียกว่าพิพโค คือต่างว่าภูเข่า ท่านเก่า ๆ ท่านก็พอใจมันกันว่า
 ทำไม่จึงไม่ใช่ก่อนหินมาใช้คังดาบ แต่ก็ไม่เห็นมีใครอาชนักไรเพราะ

เคยใช้มาแต่ก่อน พระมหाराชครูทำกระดุกหรือวิสูตรเจิมจันทน์อานเวท
 สอดถึงวาดพราหมณ์ ซึ่งเรียกว่าราตรีแดงแหวงเกาบินแล้ว พราหมณ์
 คู่ตัว ๔ คนตัวบุญ ๑๑ จบกันที่หนึ่ง เหมือนเช่นอย่างตัวมาทุกคืน
 พระครูแก่งรูปประณามบูชาเข้าดอกคอกไม้ แล้วคู่ตัวยกอุทุมเช่น
 ทุกวัน แต่ในวันนั้นไม่แจกเข้าดอกแก่คนทั้งปวงที่ไป ยกไว้เป็นของส่วน
 ถวายหลวง แล้วพระมหाराชครูอานเวทจบหนึ่งชื่อทรงสาร จบสองชื่อไตร
 พัดแล้วทักษิณบูชาสาร วันน้ำเบญจกรรภถด้วยถวายรูปเทียนคอกไม้
 บูชาตั้งธกต แล้วอานเวทส่วนหนึ่งอีกจบหนึ่ง แล้วจึงเชิญพระ
 อิศวรพระอุมาพระมหาพิณเศวต ตรงนำด้วยกตแล้วตั้งธแล้วจึงเชิญ
 ชนภัทรมิฐทำสาครบูชาอานเวท ชื่อสารเหลืองจบแล้ว ที่ ๒ ชื่อมาโดย
 ที่ ๓ ชื่อตั้งวาด แล้วจึงเชิญเทวรูปตั้งบนพานทองขาวคันทักษิณ
 ไปรอบททองหงษ์ เมื่อถึงคิลาบตเรียกบัพพะโดนัยยกเท้าขาวก้าวเหยียบขึ้น
 บนคิลาบตหนึ่ง แล้วก็เดินเวียนคอกไป เมื่อมาถึงคิลาบตเหยียบอีกจน
 ครบสามครั้ง จึงเชิญเทวรูปขึ้นบนบุษบกหงษ์ ในระหว่างนั้นเป่าสังข์
 ถอดจากพระชนหงษ์ แล้วจึงได้หยุกแล้วอานเวทบูชาหงษ์ บูชาพระ
 ฤๅษี แล้วจึงว่าสรเรณูไกรดาศ เหมือนพระเจ้าแผ่นดินชนภัท
 รมิฐพราหมณ์ที่ว่าสรเรณูไกรดาศอย่างเดียวกัน แล้วอานเวทส่งพระ
 อุมาจบแล้ว อานสัคคี่แล้วอานตรงนำพิณเศวตเทียน ๘ เล่มมีคอกไม้ตั้ง
 ไว้ ๘ ทิศ อานเวทเวียนไปตามทักษิณาวฏ์ทั้ง ๘ ทิศเรียกว่าไตรทวาร
 ก่อนไปพราหมณ์ ๒ คนจึงได้ว่าซักถามหงษ์ อย่างเดียวกันกับกล่อม
 ชนพระอยู่เจ้านาย ๓ บท เป่าสังข์ ๓ ถา แล้วอานเวทส่งสารส่งพระเป
 เ้าบท ๓ แล้วจึงอานเวทบิณฑวารคิลาโดยอีกจบ ๓ จึงได้เป็นเสร็จ

การในเวลาดำเนินนั้น   กว่าจะได้เสร็จคงอยู่ใน ๗ หุ่มนๆ ๗ หุ่มน เด็ด
ทุกขไม่ต่ำกว่านั้น

การเข้าหยังนี้   เป็นกรรมนิยมโบราณ   ที่พระเจ้าแผ่นดินเคย
เสด็จไปส่งพระเปนเจ้ากึ่งเขตสถาน   ตามเข่นที่กล่าวมาแล้ว   แต่พระ
เจ้าแผ่นดินในบรมราชวงษ์ประจุบันนี้   ไม่ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินส่ง
พระเปนเจ้าเช่นแต่ก่อนเคย   หึ่งมาขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว   ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนช้างตามอย่างแต่ก่อน
ครั้งหนึ่ง   การที่เสด็จส่งพระเปนเจ้า   มีแบบแผนฤๅเกือบจะว่าว่าง
หมายคึกอยู่ในกรมช้างเข้าใจกันขึ้นทราบ   แลแต่กันต่อมาว่าเสด็จนั้น
ทรงช้างพระที่นั่งจะคอ   นายตำรวจใหญ่เป็นควาญพระที่นั่ง   ทรงพระแสง
ของ้าว   เครื่องช้างพระที่นั่งใช้เครื่องแถบกลม   เพราะเป็นเวลาดางคืน
มีเจ้านายแถวหน้าช้างพาดพิงตามเสด็จด้วยหลายช้าง   การซึ่งพระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว   ได้เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวน
ช้างนั้นก็เป็นการดองเด่นตามอย่างเก่า   ถ้าจะพูดตามใจหารเดียว   ก็
เรียกว่าได้ ไม่ทรงเห็นเป็นการจำเป็นอย่างใดเป็นแน่   แต่มิครั้งเดียว   ต่อ
มาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินอีกก็เป็นกระบวนพระราชยาน   อยู่ข้างเป็นการ
พาพระเจ้าลูกเธอไปทอดพระเนตรมากกว่าส่งพระเปนเจ้า   แต่พระเจ้า
ลูกเธอเสด็จไปทอดพระเนตรนั้นเป็นเรื่องๆ   เกือบจะแทบทุกขที่ว่าได้
เหมือนอย่างพิรุเจ้าเซ็น   จนพระมหाराษฎร์ทรงหาของแจกพระเจ้าลูกเธอ
เตรียมไว้เป็นของประจักษ์   ก็ขอจดปากกว้างอย่างยอมๆ กรอกเข้าเฝ้า
เข้าทอดถวายบังคมจะส่งเป็นคั้นแจกให้ทั่วกัน   ถ้ามีใครเจ้านายไม่ได้เสด็จ
ไป   ก็ตามเข้ามาถวายถึงในวังพร้อมกับวันถวายอุบ   ค่ายกันกับ

ของแจกในเวลาไปดูเจ้าเซ็น คือมีขวดเซรามิกเครื่องหวนๆ ต่างๆ
มีเปลือกข่มโอเป็นต้น แปลกกันแต่เจ้าเซ็นมีเทียนมัตถ์น้ำพระมัตถ์ด้วย
เท่านั้น ในแผ่นดินประจวบนั้นเคยได้จักรพรรดิหนึ่งเป็นกระบวณกร แต่ที่
พระเจ้าลูกเธอไปทุกบั้นเล็กไป ด้วยเห็นว่าเป็นเวลาดีก็มาก การซึ่ง
ได้จักรพรรดิมาขึ้นเก้าใหม่ แด่เจ้านายได้จึงไปนี้ก็มีแต่เฉพาะวันแรมค่ำ
หนึ่งวันเดียว วันห้าค่ำไม่มีด้วยกตัญญูพิศมิตังกล่าวมาแล้ว

รุ่งขึ้นวันแรมต้องคำพระมหาราชครู แด่พราหมณ์ทั้งปวงจัดของ
ถวายเข้ามาตั้งในท้องพระโรง มีพาน ๒ ชั้นเข้าดอก ๒ พาน นอกนั้น
มีเข้าเม่ากล้วยมะพร้าวอ่อนอ้อย เถยไปจนกระทั่งถึงชนมหยายสิบได้
เวลาได้จอกออกพระมหาราชครูถวายน้ำดื่ม พราหมณ์ ๒ คนเป่าดื่ม แล้ว
เจ้ากรมปลัดกรม ๓ คนยกพานเข้าดอกว่าอุบลคนละครึ่งครบ ๓ คราวแล้ว
เป็นเสร็จการ การที่ยกอุบลนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รับสั่งว่าถ้าเจ้านายที่พระมารดาเป็นเจ้าควรครั้นน้ำพระเต้าเบญจครรภ แด
ว่าธรรมเจริญไกรลาสในเวลาได้ดีขึ้นพระอยู่ได้ แล้วก็ถวายอุบลได้ เมื่อ
ข้าพเจ้าเป็นพระเจ้าลูกเธออยู่ตั้งแต่เด็กมา ถ้าพราหมณ์มายกอุบลถวาย
เมื่อใดก็โปรดให้ยกอุบลให้ข้าพเจ้าครั้งหนึ่งทุกปีมิได้ขาด ในปีแรกที่จะ
ยกพระมหาราชครูพิธิ (พุ่ม) เป็น ผู้ยกเองไม่ได้คัดค้านบรมราชาช้าง
ท้ายรับสั่งว่าไม่ถูก ซึ่งเคยยกถวายพระองค์ท่านมาแต่ก่อน เคยคัด
ค้านบรมราชาช้างท้ายออกเสีย แต่นั้นมาก็ยกอุบลไม่มีคำบรมราชาตลอด
มาจนข้าพเจ้าเป็นเจ้าแผ่นดิน ครั้นเมื่อลูกชายใหญ่โตขึ้น พระมหา
ราชครูพิธิ (พุ่ม) ตายเสีย พระมหาราชครูเดียนเป็นผู้ยกก็ว่าบรม
ราชาเรื่อยไป เห็นจะจำของเก่าไม่ได้ด้วยเด็กวังมาเดียนานเดียนั้นก็รวมๆ

ตกลงเป็นไต่ถกกันจนยอมกัน เมื่อเวลายกอุบลถวายแด่แจเงินพระราช
ทานพระมหาราชครู^๕หนึ่ง ๑๐ คำตั้งถัม ๓๒ คำตั้งถัม แต่ในเกณฑ์นั้น ๕
คำตั้ง นอกนั้นเป็นรางวัลให้คนที่เห็นของถวายมาก เจ้ากรมอีกคน
หนึ่ง ๓ คำตั้ง ปลัดกรม ๒ คำตั้ง หอวงสุริยาเทเวศร์คำตั้งถึง พระาหมณ^๖
นอกนั้นททรง^๗รู้จักคุ้นเคย ๔ บาทบ้าง คำตั้งบ้าง บาทหนึ่งบ้าง จนถึงตั้ง
หนึ่ง แล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าตากเรือทรม^๘อุบลนั้นแจกด้วยคนละ
เล็กถ่น้อยอีกส่วนหนึ่ง ต่อขึ้นไปพระาหมณ^๖ไปถวายวงนำแด่เจ้านายแ
ขุนนางทั้งปวง เขาจะแจกจ่ายกันอย่างไรไม่ทราบเลย แต่มีหนึ่งที่จะ
ได้มาก ๆ อยู่

ต่อขึ้นไปก็ทำพิธีถวายในสถานาราย^๙แห่งเดียว เช่นทำมาใน
วันแรมค่ำหนึ่ง^{๑๐}ทุกวัน ตลอดจนถึงวันแรมห้าค่ำแห่งพระนาราย^{๑๑}อีกครั้ง
หนึ่ง กระทบกันทั้งปวงก็เหมือนกันกับแห่งพระอิศวร ยกแต่แต่ตั้ง
หงษ์ ในแต่ตั้งพระนาค^{๑๒}รูปพระนาราย^{๑๓}พระลักษมี พระมเหศวรี^{๑๔} แห่ง
ก่อนเวลาเดือนขึ้นคืนมาตามถนนบำรุงเมือง มาลงถนนสนามไชยเหมือน
วันก่อน เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็แต่เจ้า
พระวราชดำเนินออกทรงจุดดอกไม้ แต่ตั้งเทวรูปน้อยมีแต่รูปพระนาราย^{๑๕}
องค์เดียวตั้งบนพานทองสองชั้น แต่ในแผ่นดินพระจุล^{๑๖}นั้นแต่ตั้งออกบ้างไม่
ได้แต่ตั้งออกบ้าง ไม่ได้ออกเป็นพื้น ภูษามาตกแต่งเทวรูปมากถวายทรง
เจิม แดพรหมผู้ว่า^{๑๗}ที่พระที่นั่งจักรวาล^{๑๘} แล้วเชิญขึ้นแต่ตั้งกันถกต่อไป
เหมือนอย่างแต่ก่อน การซึ่งทำพิธีในเทวสถานนั้นก็เหมือนกันกับที่สถาน
พระอิศวร แปลกแต่ตัวเจิมถ้อยคำก็เยื้องกันไม่บังเอิญน้อย เดิม

หนังสือเวียนเหมือนคราวส่งพระอิสริย
เสร็จลงในวันแรม ๕ ค่ำนั้น

การพระราชพิธีศรีปวายก็เปนอัน

ของพระราชทานในการพระราชพิธีศรีปวาย ศรีปวาย ต้องพิธี
พระมหาราชครูได้เงินทักษิณบูชาสถานละ ๖ บาททั้ง ๓ สถาน ค่าอุ้มภ
อีก ๒ สถาน ๆ ๓ บาทให้เอง คู่สัตว์สถานละ ๕ คนได้คนหนึ่งวันละเพียง
สถานใหญ่สถานกลางมีพิธี ๓๐ วันเปนเงินสถานละ ๕ บาท สถาน
นารายณ์ มีพิธี ๕ วันเปนเงิน ๓๐ ตำดั่ง ของบูชาเทวรูปสถานใหญ่สถาน
กลางสถานละ ๓๐ ตำดั่ง สถานนารายณ์ ๕ ตำดั่ง ตั้งหมั่น ๕๗ ชั่ง
๓๐ ตำดั่ง

หนึ่งในการพิธีศรีปวายศรีปวายนี้พราหมณ์ ได้มีการส้มโอยเทวรูป
แต่ทำบุญตามทางพุทธศาสนาด้วย คือวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๒ เวลาบ่าย
มีสัตว์คมนต์ในเทวดสถาน ๓๓ รูป รุ่งขึ้นวันแรม ๖ ค่ำเวลาเช้าถึงพระ
ที่สัตว์คมนต์ ดำริบที่เตียงพระแต่ไทยทานของพราหมณ์เอง ในเวลาเช้า
วันถึงพระมีราชครูพาบุตรหลานมา โยนจุกที่เทวดสถาน มีจำนวนคน
โยนจุกตั้งแต่ ๑๕๐ คนเศษขึ้นไปจน ๓๘๐ คน พระราชครูพิธีได้แจกเงิน
คนละเพียงหนึ่งท่อน แลแจ้งความว่ามีจำนวนมากขึ้นทุกปี ครั้นเวลา
บ่ายมีเวียนเทียนเทวรูป ของหลวงมีบายศรีของชายชวา แตรดั่ง
พิณพาทย์กลองแขกไปประโคมในเวลายื่นเทียนด้วย

ที่ ๑๑ การถวายผ้าจำพรรษา

การพระราชกุศลอันเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาศัยเหตุที่ทรงพระปรารภเรื่องพระบรมอัฐิซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระอารามข้าง ด้วยพระราชนัดดั่งจะบำเพ็ญพระราชกุศลเพิ่มเติมให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ตามเยี่ยงอย่างผู้ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา แต่โบราณได้ทำมาบ้าง จึงได้เกิดถวายผ้าจำพรรษาคืออรุณราชวราราม แด่วัดราชโอรสขึ้น แด่วัดพระเชตุพนไม่มีด้วยพระมาก เจ้านายในรัชกาลที่ ๑ ก็มีน้อยพระองค์เหลือเกินที่จะกระเกณฑ์ผู้ใด แต่กำหนดที่จะถวายเมื่อใดนั้นไม่แน่ สุดแต่ว่างราชการเวลาใดในเขตจรัลราช คือตั้งแต่เดือน ๑๒ แรมค่ำหนึ่งไปจนถึงเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำเป็นใช้ได้ทั้งนั้น การที่ท่านนบวาค่าก่อนวันที่จะเสด็จพระ พระสงฆ์สดมณฑิโนพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม แต่ไม่ได้เป็นการเสด็จพระราชดำเนิน ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จพระราชดำเนินเสด็จพระ พระสงฆ์ฉันในพระอุโบสถดำรงรับหลวง ๒๐ รูป พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยเสด็จทรงเสด็จพระ เปนส่วนในพระบวรราชวังที่พระวิหาร ๓๐ รูป ต่อมาว่างวังนาก็ไม่มีส่วนวังนาก็เมื่อวังนาก็เป็นส่วนวังนาคือ ๓๐ รูป นอกนั้นแต่ก่อนเกณฑ์เจ้านายในรัชกาลที่ ๒ ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ไม่เกณฑ์เจ้านายดำรงรับอื่น ครั้นเมื่อท้ายรัชกาลที่ ๔ เจ้านายรัชกาลที่ ๒ บกพร่องไปบ้าง จึงโปรดให้เจ้านายตกเธอบางองค์ที่ทรงพระเจริญแล้วช่วยด้วยบ้าง ครั้นมาถึงแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลที่ ๒ ยิ่งน้อยลง ก็ต้องเกณฑ์เจ้านายราชวงศ์แห่งอื่นของเชื้อ
 วงษ์เชื้อเข็ญช่วย จนภายหลังมาขึ้นต้องเป็นอันมีต้องมาทั้งเจ้านายราช
 วงษ์แห่งอื่นเชื้อ คือราชวงศ์ต้องถูกเลี้ยงพระวัดราชโอรสด้วย น้อง
 เชื้อต้องถูกเลี้ยงพระวัดราชประดิษฐด้วย มีหนึ่งต้องถูกเกณฑ์เลี้ยงพระ
 หาดาย ๆ องค์ ของหลวงนงเลี้ยงพระแล้วถวายผ้าขาวเป็นของตั้ง ๒๐
 พับ พระที่ฉันทถวายส่งมรรจงเท่าหมากพลูรูปเทียนแดงอย่างมังกรมีนจุเข้า
 ดำมกปลา จ่ายเงินให้มหาดเล็กนายเวรหุ้มแพร ๕ เหวให้เป็นผู้จัดเป็น
 เงินอย่างละ ๑ บาท ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมโกศวัดราชโอรส รุ่งขึ้นเลี้ยงพระ
 เหมือนวัดอรุณ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้
 เด็ดจพระราชดำเนินเลย แต่ในแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี พระ
 ตั้งที่ฉันทด้านของหลวงในวัดราชโอรสตกลงเป็น ๓๐ รูป ผ้าขาว ๓๐ พับ
 ของไทยทานก็เหมือนวัดอรุณ ด้านเจ้านายนั้นในสองวัดนี้ท่านเคยดัด
 ปกรณ์พระบรมอัฐิทุกปี แต่ไม่เป็นการมากมายอันใด ก็องค์ละ
 ร้อยเพื่อองการร้อยตั้งตั้งฤาในชวร้อยห่อ เป็นดัดกับปกรณ์ด้ามัญแต่เฉพาะเจ้า
 นายในแผ่นดินนั้น เจ้านายอื่น ๆ ที่ขอแรงไปช่วยก็ไม่ได้มีผู้ใดทำ การ
 ซึ่งทรงพระราชดำริให้ให้ถวายผ้าจำพรรษาชนแต่แรกนั้น ก็ดัดเป็นทนิมยนิค
 ของเจ้านายฝ่ายในที่ใดเป็นเวลาไปเที่ยวคราวหนึ่ง ได้พบปะกันกับเจ้านาย
 ผู้ชายที่เป็นพี่น้องเฉพาะญาติวงศ์ที่เป็นผู้ร่ายมาแล้ว ถวายเข้าของกันเป็น
 ของเรือกของสวนต่าง ๆ เมื่อกลับมาแล้วก็นำของถวายที่ได้มานั้นขึ้น
 ถวายทุก ๆ พระองค์ แลยังเล่ากันถึงกันนั้นไปได้นาน ๆ เป็นการสนุกสนาน
 หนึ่งวันวันเวียงมาก แต่ครั้นภายหลังมาเข้าทุกปี ๆ เข้าก็จัดชักให้เจ้านาย
 ทรงเกียจคร้านไม่ใคร่เสด็จ แต่การที่เกณฑ์ตำรวจนั้นก็น่าขัน ๆ ตามลำดับ

ด้วยต้นพระสนมไปองค์หนึ่งผู้ยังกับมรรทุก ถูกเข้างองค์หนึ่งถึง ๔ ถึง ๕
 ทุนรอนกับภพร้องเข้าไปจนเหลือต้นนั้น ส่วนผู้ซึ่งเคยมาเข้ามาแหกก็ล้ม
 คายหายจากฤๅเบือหมายไปด้วยกัน ในชั้นหลังมานี้เป็นการผิดเต็มที่
 เห็นว่าการเรื่องถวายผ้าจำพรรษาให้ น่าที่จะต้องปรนการผัดเปลี่ยนไป
 ตามสมัย ด้วยมีตัวอย่างวัดพระเชตุพนก็เคยยกเว้นมาแต่ก่อน ถ้าจะยืน
 อยู่เช่นนี้ต่อไปเจ้าแผ่นดินมากจน ๆ วัดก็จะต้องมีทุกองค์ เจ้านายใน
 รัชกาลก่อน ๆ หมดไป ต้องเกณฑ์เจ้านายที่ยังมีอยู่ไปใช้เนื้อแท่งก็จะต้อง
 เกณฑ์มากขึ้น จนถึงเจ้านายองค์หนึ่งต้องถวายพระถ้ำรูปสิบรูปฤๅ
 ยี่สิบรูปก็เห็นจะมากเกินไปนัก ถ้าเจ้านายในรัชกาลไหนสิ้นไปแล้วควรจะ
 ยกเว้นวัดนั้นได้ คงได้แต่ผ้าขาวของหลวงที่เป็นส่วนของสงฆ์ก็เห็นจะดี
 แต่ก็จะทำเช่นนั้นเข้า เขาจะนึกหาว่าทำให้ผิดอธิปไตยธรรมฤๅอย่างไร
 ก็ไม่แน่ใจ แต่เจ้านายคงเห็นด้วยโดยมาก จะเป็นก็แต่ที่อาราม แด
 ในเวลานี้ก็ยังไม่ควรที่จะจัดด้วย จึงตกลงเอาเป็นพักไว้ที่

แต่ด้วยประการประคองวัดราชบพิธต้องวัดนี้ เป็นคนละอย่างกันอยู่กับ
 วัดอรุณวัดราชโอรส วัดราชประดิษฐ์นั้นคิดว่าถาวรมนิยมที่มีด้ามัญ
 สมาริกในหอสมุดศรีญาณยังคงอยู่ตราบได้ การถวายพระถวายผ้าจำ
 พรรษาคงยังมีอยู่ได้ ไม่เป็นที่ผิด ด้วยเหตุว่าส่วนเงินค่าเช่าค่าน้ำวัดประยูร
 วงษาราม ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระ
 เจ้าลูกเธอแบ่งเป็น ๔๔ ส่วนตามพระราชประสงค์เดิมนั้น ข้าพเจ้าได้เอา
 มาแบ่งเป็น (๕๘) ส่วนแจกให้แก่เจ้านายที่มีตัวอยู่พอให้ทั่วกัน แล้วมีข้อ
 บังคับสำหรับที่จะเป็นส่วนแบ่งปันสืบไปภายหน้าไว้ว่า ส่วนซึ่งแบ่งได้เป็น
 (๕๘) ส่วนนั้นไปแบ่งเป็นส่วนเดิม ๔๔ ส่วนพิเศษ (๑๔) ถ้าเจ้านายซึ่ง

เปนเจ้าของส่วนเดิมต้นพระชนม์ ยกส่วนเดิมให้แก่ผู้ซึ่งได้ส่วนพิเศษ ถ้า
 เจ้านายผู้ซึ่งได้รับส่วนเดิมเปลี่ยนส่วนพิเศษแล้ว ฤๅได้แต่ส่วนพิเศษอยู่
 ต้นพระชนม์ไปให้ยกส่วนพิเศษนั้นเสีย เมื่อต่อไปภายหน้าเหลือแต่ส่วนเดิม
 ๔๔ ส่วนแล้ว จะไม่แจกส่วนให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งซ้ำเปนสองส่วนตามส่วนต่อไป
 จะเลือกกักผู้ซึ่งเนื่องในพระราชวงษ์ ฤๅผู้ที่ได้อุปการะแก่ราชตระกูล
 อันสืบมาแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนผู้รับส่วนให้คง
 อยู่ ๔๔ ส่วนเสมอ ผู้ซึ่งได้รับส่วนทั้ง ๔๔ นั้นนับเปนสามัญสมาชิกในหอ
 สมุทวชิรญาณ พระสงฆ์วัตรราชประดิษฐ์คงไม่มีมากเกินกว่า ๔๘ รูป
 คือเปนส่วนสำหรับหลวง ๕ รูป ส่วนสามัญสมาชิก ๔๔ รูป สมาชิก
 คงต้องเกณฑ์เลี้ยงพระมีตะกรังเสมอคนละรูปเท่านั้น จึงเห็นว่าถ้าธรรมเนียม
 ที่แจกเงินค่าเช่าคึกหน้าวัดประยุรวงษ์ แด่หอสมุทนี้ยังคงอยู่ตราบใด
 การเลี้ยงพระถวายผ้าจำพรรษาวัตรราชประดิษฐ์ยังจะคงอยู่ได้ตราบนั้น
 แต่การเลี้ยงพระถวายผ้าจำพรรษา วัตรราชประดิษฐ์ในพระอุโบสถ
 ก็มีสวดมนต์ด้วยกันกับวันเลี้ยงพระวัตรราชโอรส รุ่งขึ้นแต่เช้าเลี้ยงพระ แต่
 พระสงฆ์มีน้อยไม่พอเจ้านายที่มีตัว ก็คงเปนแต่ของหลวงแด่เจ้านายที่
 นางหนึ่งนางเธอต้องเกณฑ์ แต่ท่านพวกลูกท่านเล่นกันใหญ่มีของถวาย
 พระองค์ละรูป ลงทุนลงรอนกันองค์ละมาก ๆ แล้วข้ามัสดับปรกณ
 เหมือนอย่างเช่นท่านแต่ก่อน ท่านทำกันมาในสองวันนั้นด้วย ผ้าของ
 สงฆ์ส่วนหลวง ๕ พับ แต่ส่วนวัตรราชบริพารนั้นเป็นคนละเรื่องคนละอย่าง
 กับสามัญวัน เดิมก็ไม่ไ้มีมา ครั้นเมื่อเกิดขึ้นก็ไม่มีสวดมนต์สวด
 พรอันใดไม่เปนราชการแท้ เหตุที่ปรารภมีขึ้นนั้นเพราะเวลาเช้า ๆ ออกไป
 เทียวที่สวนธารณรมย์ในเขตรจักรกาด เกิดคิดพร้อมกันขึ้นอยากจะไป

เทียบวัดอย่างหนึ่ง เพราะมีศัพตูกเล็กๆ ที่ไม่ได้เผรฝังทิ้งไว้ในวัดแต่มี
 กระตุกไปฝังไว้ในวัด เป็นโอกาสที่จะหาช่องไปทำบุญเยี่ยมเยียนที่
 ฝังศพฝังกระดูกอีกชนหนึ่งจึงได้มีขึ้น แต่ภายหลังสมเด็จพระเจ้าบรม
 วงษ์เธอท่านทรงเห็นเป็นการเกื่อนๆ ไม่เข้าแบบเข้าอย่างไป ท่าน
 ก็ไปเกณฑ์ให้พระสวดมนต์คล้ายๆ กับสามวัด การที่เตียงพระนั้นยังคง
 อยู่ตามเดิม เมื่อตอนแรกๆ ถูกล้อยกว่าพระก็เกณฑ์ให้หาสำรับ
 เตียงพระคนละองค์ เหลือหนึ่งเป็นของเจ้านายแต่เจ้าจอมมารคานที่ได้นัด
 ประโยชน์มาก สุดแต่มีพระมากน้อยเท่าใดก็เกณฑ์ลงไปตามลำดับ
 ครั้นที่หลังถูกล้อยกขึ้นเท่าพระก็ลงเกณฑ์แต่ถูก เมื่อถูกล้อยกไปว่าพระก็
 เกณฑ์ทองตะคนหนึ่งบ้างสองคนบ้าง รวมกันเป็นสองคนต่อสำรับก็มี
 คนเดียวก็มี แต่เป็นสำรับเจ้าของหามาไม่ไรของหลวงทองสิ้น เมื่อ
 ฉนั้นแล้วเจ้าของสำรับถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ กำหนดให้มีเพียงจิ๋ว
 ฤๅสงฆ์หนึ่ง กับไทยทานเล็กน้อยแต่ก็ไม่พังกัน หาไทยทานไปคน
 ละมากๆ เกือบเป็นเงินกฐินผ้าไตรทุกคน คิดดูราคาของที่ซื้อคนหนึ่ง
 อย่างแรงถึงสามชั่ง อย่างต่ำเพียงชั่งหนึ่งทำเช่นนั้นมาหลายปี จน
 เมื่อผู้ทูลเกล้าฯ ถวายเห็นว่าของซึ่งลงทุนซื้อมาเป็นราคามาก ส่วนพระสงฆ์
 ผู้ที่ได้รับไปนั้น ที่ชอบแต่ต้องการใช้ก็มี ที่ไม่ชอบใจไม่ต้องการจะ
 ไปเก็บคงทิ้งไว้ ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดเหมือนอย่างเป็นอย่างไม่มีราคา
 ก็มักจะเอาของนั้นไป เเล่ดังแตกเปลี่ยนเอาสิ่งของที่ต้องการใช้ โดยราคาถูก
 ส่วนผู้ที่ลงทุนนั้นคือลงทุนมาก แต่ประโยชน์ผู้ได้ได้น้อยไป มี
 ประโยชน์อยู่แต่ผู้ขายของ จึงคิดว่าเสนาสนะซึ่งเป็นที่ย่อยอาไศรยของ
 พระสงฆ์ ก็เป็นเครื่องเกื้อกูลแก่ความสุขของพระสงฆ์ทั่วกัน ไม่

เฉพาะหน้า แด่พระสงฆ์ปวช้ใช้วัดสันติมี กวจะยกเงินค่าซื้อของ
ไว้เป็นของสำหรับปฏิสังขรณ์เสนาสน แด่สำหรับเป็นกีดานภัตตาคารพระสงฆ์
ปวช้ใช้เป็นคั้น จึงได้ทูลปลุกเสกพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากรแด่พระ
สงฆ์ในวัดราชบพิทักษ์เห็นชอบด้วยพร้อมกัน จึงได้จัดการที่เปลี่ยนธรรม-
เนียมใหม่ในปีกุนนพศก ให้มีแต่เจ้าวัดแต่เจ้ารูปเทียนหมากพุด แล้ว
ให้เรียรายเจ้าลูกเธอเดิมของคฤหัสถ์ทั้งหก รวมเงินนั้นไว้เป็นของกลาง
สำหรับวัดเช่นกล่าวมาแล้ว ส่วนผ้าซึ่งถวายเป็นของทั่วไปนั้น คือ
บันดาเจ้าจอมมารดาแต่เจ้าจอมอย่างนั้นมีผ้าดงบ้างผ้าชุบอบ้าง คน
หนึ่งตั้งแต่ ๒๐ ผืนลงมาจนผืนหนึ่งไปกองกลางโบสถ์แล้ว ว่าค่าถวาย
ตามธรรมเนียมถวายผ้าอย่างธรรมเนียมกนิยาย ตามแต่พระสงฆ์จะแบ่ง
ผ้ากันเอง ส่วนของหลวงมีแต่เบญหวัด วัดราชประดิษฐถวายสมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ วัดราชบพิตรถวายพระองค์เจ้าพระอรุณ เป็น
การนอกธรรมเนียมส่วนพระคลังข้างที่ เมื่อเสร็จการเลี้ยงพระแล้วจึง
ออกไปทำบุญที่ ๆ ผังศพผังกระดูกวางพวงมาลัยดอกไม้มัน ซึ่งเก็บ
จากในสวนธารณรมย์ทำไปสำหรับที่ทุก ๆ แห่ง ฤๅผู้อื่นใครจะมีไปก็
ตามเที่ยววางตามชอบใจ แล้วทอผ้าตัดกับปรณของหลวงผ้าขาวพับ
เท่าจำนวนพระสงฆ์ตามเถรในวันนั้น เทียบทอดได้ตามที่ผังศพแต่ผัง
กระดูกไม่เป็นกำหนดแน่ว่าแห่งใดเท่าใด ส่วนมารดาญาติพี่น้องของศพ
แต่กระดูกนั้น ก็มีของทำบุญไปทอดไว้ที่ ๆ ผังศพที่ผังกระดูกตามแต่ใคร
จะมีมากน้อยเท่าใด แล้วพระสงฆ์จึงออกมาชักเป็นผ้าบังสุกุล ตาม
แต่จะแบ่งปันกัน เป็นเสร็จการทำบุญที่วัดราชบพิ

การซึ่งเก็บเงินค่าของไทยทานรวมเป็นเงินกลางนี้ เจ้านายพินาง
 น้อยนางเธอน้อยยาเธอ คิดเห็นชอบด้วยหลายองค์ นึกกันได้ว่าใน
 มีชาวสัมฤทธิ์ศักดิ์นี้ จะออกเงินเรียรายสำหรับวัดราชประดิษฐบ้าง แต่
 คิดกำหนดกันว่า จะต้องจำนวนเพียงองค์ละ ๕ ตำดั่ง ด้วยวัดราชบพิตรนั้น
 จะลดจากจำนวนเดิมลงมามากนักไม่ควร จึงคงเป็นองค์ละซึ่ง ถึงว่าจะ
 เป็นเงินลดต่ำกว่าจำนวนเดิมบ้าง ก็ยังมีส่วนผู้ที่เกิดใหม่เพิ่มขึ้นใช้
 หนี้ แต่ผู้ซึ่งถูกเกณฑ์รวมกันเป็นสองคนต่อตำรับ ก็ต้องแยกกันออกไป
 ไปเป็นคนละซึ่ง เงินไม่ต่ำกว่าจำนวนราคาสิ่งของ ที่พระสงฆ์ได้อยู่แต่
 ก่อนนัก แต่เพราะลงทุนเดิมไว้แรงเสียแล้วเงินจึงได้ตั้งอยู่ ส่วนวัด
 ราชประดิษฐ์นี้เจ้านายข้างน่าไม่ได้ถูกจึงคิดเฉลี่ยที่ เจ้านายข้างในเคยเสียอยู่
 แบ่งเฉลี่ยออกมาข้างน่า ก็เห็นว่าจะไม่ต่ำกว่าแต่ก่อน แต่การซึ่งเรียราย
 เงินสำหรับวัดนี้ ไม่เป็นหน้าที่ของผู้นี้ ซึ่งเป็นสามัญสมาชิกของหอสมุด
 ซึ่งมีได้เป็นพระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะ
 ต้องเสีย เป็นแต่จะขอแรงให้เลี้ยงพระอย่างเดียว เมื่อเจ้านายที่เป็น
 พระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหมดไปแล้ว
 เงินส่วนกลางนี้ก็ต้องเป็นอันหมดไปด้วยอยู่เอง

ส่วนวัดราชบพิตรนั้น ในเรื่องเงินเรียรายก็เหมือนกันกับวัดราช
 ประดิษฐ์ แต่ไม่เป็นการจำเป็นที่สามัญสมาชิกในหอสมุดเดียวกัน จะ
 ต้องไปเลี้ยงพระเหมือนอย่างวัดราชประดิษฐ์ ได้ คิดไว้ว่าจะหาประโยชน์
 อย่างหนึ่งอย่างใด เป็นส่วนสำหรับให้แก่หอพระสมุด ทำนองเดียวกันกับ
 ตักนันทวัดประยุรวงษ์ ให้มีสามัญสมาชิกขึ้นใหม่อีกพวกหนึ่ง เป็น

การเกิดถูกแก้หอดมุด   แลดำหรับเลี้ยงพระวัดราชบพิธต่อไปด้วย   แต่
การยังหาสำเร็จตลอดไปไม่

คำตกเดือนดำหรับถวายน้ำจำพรรษา   ที่วัดอรุณวัดราชโอรส
ถ้าเสด็จก็มีเครื่องดำหรับขาดต้องถวายอยู่ ๒ ตั้ง   คือพานเทียนแดพระ
ตำชิโนทก   แต่ที่วัดราชประดิษฐ์นั้นมิได้เสด็จออกไป   คือมหาดเล็ก
ต้องรับเงินเบี้ยหวัด   สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์จากข้างในออกไปคอย
ถวายในเวลาเมื่อเลี้ยงพระแล้ว   อาลักษณ์ต้องเขียนตัวเตรียมไว้ด้วย
แต่ส่วนวัดราชบพิธนั้นเป็นพระบวณข้างใน   อาลักษณ์ต้องตั้งตัวเจ้ามา
ข้างใน   นอกนั้นก็ไม่มีการ

เตือนสาม

การพระราชพิธีในเดือนสามนี้ กฎมณเฑียรบาลจดหมายเหตุไว้ว่า
 พิธีชานยเกาะห์ แต่ในจดหมายเหตุหลวงหาข้อใดข้อหนึ่งว่าพิธีเกาะห์นั้น
 ก็เป็นอย่างเดียวกัน คือพิธีเผาเข้า ซึ่งเรียกกันเป็นภาษาไทยก็เรียก
 แต่ในกฎมณเฑียรบาลกำหนดว่าห้ามว่าเผาเข้าไม่มี ในจดหมายคำ
 ให้การขุนหลวงหาข้อใดถึงคำราชพิธีนั้นว่า พระจันทร์ทศกัณฐ์เป็นผู้
 ฉลองพระองค์ออกไปทำการพิธี ทั้งโรงพิธีทั้งนา เห็นจะเป็นทุ่งหันตรา
 ซึ่งเป็นทุ่งนาหลวง มีกระบวนแห่ออกไปเล่นแรกนา แล้วเอารวงเข้า
 มาทำเป็นฉัตรปักไว้หน้าโรงพิธี พระจันทร์ทศกัณฐ์ทั้งโรงพิธี แล้วจึงเอา
 ไฟจุดรวงเข้าที่เป็นฉัตรนั้น มีคนซึ่งแต่งตัวเสื้อเขียวพวกหนึ่ง เสื้อ
 แดงพวกหนึ่ง สวมเชือกทองที่จะคล้ายๆ กับอินทรีพรมฏาโตะพอ สมมติ
 ว่าเป็นพระอินทร์พวกหนึ่ง พระพรมพวกหนึ่ง เข้ามาแย่งรวงเข้ากัน
 ข้างไหนแย่งได้มีคำทำนาย แต่คำทำนายนั้นก็จะอยู่ในคำพิธีกะติเกยาคี
 ๒๒ ทงน การซึ่งทำพิธีเลี้ยงทายเช่นนี้มีบ่อย ๆ หลายพิธี ผู้ซึ่งจะแรก
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ คัดตงพิธีนั้น คงจะเป็นคนที่มิใจหวาดหวั่นต่อภัยอันตราย อยากรู้
 ดั่งนำว่าจะดีร้ายอย่างไรอยู่เสมอ ๆ แต่ไม่มีท่าทางที่จะรู้ได้เช่นนั้น
 ให้ได้ทั้งใจทุกคราว เพราะจะแหงนคิ้วตาคุฟ้างที่เฉย ๆ อยู่ก็มีเหตุมี
 การได้ ฤๅไม่รู้ได้ทั้งใจก็ต้องเล่นเลี้ยงทายอย่างเดียวกันกับเทพพระบท
 เป็นการแก้กระหายไปคราวหนึ่ง ๆ ถ้าไม่เช่นนั้นก็เป็นอุบายซึ่งจะระงับใจ

คนที่พุ่งเข้าซึ่งเรือนมิดรเขื่อนาง แล้วก็การทุจริตเป็นเจ้าข้าพลอย
 ให้เกิดการยุ่งยิ่งหยุกหยิกขึ้น เมื่อเห็นว่าเสี่ยงทายได้นิมิตรคืออยู่ ก็ระ
 ไม่อาจคิดอ่านพุ่งเข้าฟันฟันแต่ดินไปได้ จึงได้พอใจเสี่ยงทายให้คนเห็น
 มาก ๆ เป็นการแสดงน้ำใจฟ้าดินแลพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินให้
 เป็นที่เกรงขามแก่คนทั้งปวง แต่ครั้นเมื่อการเข้าเข้าทุก ๆ บัดก็เหมือนกัน
 เป็นตึกพื้กตกตายเป็นจืดไปไม่ต้องถามถึง จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นโคมลอย
 แต่ในการพิชิตเข้านี้ มีจดหมายในพระราชพงษาวดาร แผ่นดิน พระบรมราชา
 ธิราช ซึ่งเรียกกันตามปรกติของแผ่นดินที่ถ่วงนำไปก่อนหน้าแผ่นดินประจุบัน
 ว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ (ขออธิบายนอกเรื่องหน่อยหนึ่ง ว่า
 การที่เรียกว่าพระบรมราชาธิราชพระองค์นี้ ว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรม
 โกศติดมาจนประจุบันนั้น เพราะเป็นพระราชบิดาของเจ้าฟ้าอุทุมพร
 กรมขุนพรพินิจ ที่เรียกกันว่าขุนหลวงหาบซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓๒
 แดเจ้าฟ้าเอกทัศน์ ซึ่งเป็นกรมขุนอนุรักษ์มนตรีพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง
 เรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ที่สุดบรมราชวงษนั้น คำที่
 เรียกในพระบรมโกศ เรียกมาแต่แผ่นดินของพระองค์ ที่ออกพระนามก่อน
 แต่อยู่ในราชสมบัติน้อยวัน แลยังทรงพระชนม์อยู่ ไม่ได้ไปอยู่ที่ในพระบรม
 โกศแทนพระองค์ก่อน ฉะนั้นบรมโกศจึงได้ติดอยู่ในพระบรมราชาธิราช
 ซึ่งเป็นผู้อยู่ในพระโกศภายหลังใคร ๆ หมด การซึ่งเรียกติดต่อมาถึงที่
 กรุงเทพฯ นี้ก็ด้วยเหตุว่าเจ้านายแลข้าราชการก็ล้วนเป็นแต่ขุนนางเก่า เคย
 เรียกติดปากมาแต่กรุงยังไม่เสียแล้ว แลพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสิ้นพระชนม์
 ภายหลัง ก็เป็นพระองค์ที่สุ่ซึ่งไม่ได้ทรงพระบรมโกศ เป็นแต่ถงหีบ
 ผังได้ เมื่อจะถวายพระเพลิงก็ค่อตั้งพอเป็นตั้งเขปถวายพระเพลิง ถ้า

จะเรียกพระบรมหีบฏาพระบรมลึงก์ครุฑอยู่ จึงได้ออกพระนามเดไปเปน
 พระที่นั่งดุริยามรินทร ที่ว่าในแผ่นดินพระพุทธรูปฟ้า แต่ครั้นเมื่อ
 ถ่วงมาถึงแผ่นดินพระพุทธรูปเล็กหาล้างมา พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดที่
 สวรรคตลงใหม่ ก็เรียกว่าในพระบรมโกศทุกพระองค์ แต่ในพระ
 บรมโกศเก่าท่านไม่มีฉายาอื่น ก็คงเรียกในพระบรมโกศอยู่ตามเดิม
 แต่มักจะเข้าใจกันเฉ ๆ ไป มีผู้ถามข้าพเจ้าว่าทำไมท่านถึงชื่อโกศ
 เช่นนั้น ถ้าชื่อแต่ยังมีพระชนม์อยู่ก็ดูเป็นการทักเค็มที่ ก็ต้องอธิบาย
 ตามเช่นกล่าวมานี้ ส่วนที่กรุงเทพ ฯ นั้นพระเจ้าแผ่นดินเคยไม่โปรดให้เรียก
 ในพระบรมโกศมาตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๓ แล้ว ครั้นนั้นเรียกพระเจ้าอยู่หัวใน
 รัชกาลที่ ๑ ว่าพระพุทธรูปเจ้าหลวงในพระบรมโกศบ้าง แผ่นดินคันฉ่อง
 เรียกพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ว่า พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศบ้าง
 แผ่นดินกลางบ้าง จึงได้ โปรดให้ออกพระนามตามพระนามพระพุท
 ธิมากรในวัดพระศรีรัตนศาสดารามว่า พระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกย์
 พระพุทธรูปเล็กหาล้างโดยนัยเดียวกันแล้ว ครั้นพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาล
 ที่ ๓ สวรรคต ก็กลับเรียกพระนามเป็นพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ
 อีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรด จึงได้ถวาย
 พระนามเสียเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แทนฉายาที่ว่าพระ
 พุทธรูปเล็กหาล้าง แต่มีคำประกาศไว้ก็มี ส่วนพระองค์เองก็ทรง
 ใช้นามเสียเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจะกันใน
 พระบรมโกศจะได้กับพระที่นั่งพระที่นั่งนาคพลับพลา แต่ครั้นสวรรคตลงก็
 ไม่ฟังขึ้นเรียกกันไปทั้งแผ่นดินแผ่นดินทราย เรียกไม่ใช้เรียกเปล่า ๆ ขึ้น
 เป็นทักข้าพเจ้าอยู่ด้วย ตามกิริยาแต่เดิยที่เรียกกับทงเหตุการณ์ที่เปนอยู่

ในเวลานั้น ถ้าผู้ใดได้อ่านพระราชพงษาวดารในตอนแผ่นดินพระบรมโกศ
 กับแผ่นดินสุริยยามรินทร์ ก็พอจะคบเค้าได้บ้าง แต่ผู้ซึ่งเรียกไม่ได้ก็คิดจะ
 ทัก เป็นแต่พูดตามเขาไปนั่นมีโดยมาก แต่ทั้งนี้จะอย่างไรก็ดีข้าพเจ้า
 ไม่ชอบใจในถ้อยคำที่จะเรียกเช่นนั้น ให้ออกรำคาญใจ เห็นเป็นเขาทัก
 อยู่รำไป จึงได้ฝันแก่เสียนส่งมหายไปได้มานานแล้ว ยังอยู่แต่คนแก่
 กันเก่าที่ซุ่มซบไม่รู้หายเพื่อเชื้อไปบ้างไม่ควรจะถือ บัดนี้จะขอกล่าว
 ถึงเรื่องความในพระราชพิธีนั้นต่อไป) ในพระราชพงษาวดารแผ่นดินพระ
 บรมโกศนั้นจดหมายไว้ว่า ถิ่นน่าผดเจ้าเสด็จออกไปที่นาหลวงทุ่งหันตรา
 บันทุกเจ้าลงในระแทะ แล้วให้พระราชวงษานุวงศ์แดพระดนมกำหนดฝ่าย
 ในเซ็นเข้าเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง แล้วเขาพวณเข้าทำนศรใหญ่ แด
 ยาศูไปถวายพระราชอาคันตามพระอารามหลวงทุกที่มีได้แจ้ง การเซ็น
 เข้าตามท้าวานตอกันกับพิธีเผาเข้า ในแผ่นดินพระบรมโกศนั้นเล่นพิธีมาก
 ด้วยเป็นระดูเวทมนต์คาถายู่คงกระพันชาตรีหมอลูกกระทำจนถึงนัก รวบรวม
 ใจความลงว่า การพิธีเผาเข้านั้นเป็นการคู่กันกับพิธีจรดพระนังคัล เพื่อ
 ให้เป็นการสวัสดิคิมงคลแก่รัฏฐาหาร ซึ่งเป็นเดิมนับสำหรับพระนคร ได้
 ข้อความตามพิธีเผาเข้าแต่เท่านี้

ที่ ๑๒ พิศิยวาทรี

ส่วนการพิชิตของพราหมณ์ ซึ่งเรียกว่าคิยาวาตรี ซึ่งเป็นพิชิต
 มาแต่โบราณ จะขาดสูญเสียแต่ครั้งใดก็ไม่ปรากฏ ดังแต่กรุง
 รัตนโกสินทร์นี้มายังไม่เคยทำ พึงมาขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหมู่กษัตริย์พระองค์ที่ไม่ทำปาวณาแต่ไม่ทำอุโบสถ
 ในวันมหาปาวณา เป็นการละเลยข้อสำคัญคามวินัยบัญญัติเสีย ซึ่งจะ
 ไก่ก่ด่าต่อไปในเดือนสิบเอ็ด ส่วนพิศิยวาทรีนี้เป็นพิธีดอยบาป
 ของพราหมณ์คล้าย ๆ มหาปาวณา จึงโปรดให้ทำคามธรรมนิยมเดิม
 พิธีทำในวันเดือนสามขึ้น ๑๕ ค่ำ คือเวลาค่ำพระมหाराชครูทำพิธีเริ่ม
 แต่กระสู่ที่ข้อคัมสู่ทตามแบบเหมือนพิธีทั้งปวง แล้วเขาเฝ้าบักดีเฝ้า
 เชือกผูกคอหม้อโยงเฝ้าทั้งสี่ ภายใต้ม้อตั้งพระศิวะดั่งค้ เเจาะหม้อ
 ให้น้ำหยดลงมาได้ทีละน้อย เขาขลังสอดไว้ในช่วงหม้อที่เจาะนั้นเฉพาะ
 ครบพระศิวะดั่งค้ ให้น้ำหยดลงถูกพระศิวะดั่งค้ทีละน้อย แล้วให้ตกลง
 มาตามรางซึ่งรองรับพระศิวะดั่งค้ ซึ่งพราหมณ์ในประเทศอินเดีย ซึ่ง
 ข้าพเจ้าเคยไปเห็นเรียกว่าโยนิ แล้วมีหม้อรองที่ปากรางนั้น เติมน้ำแฉ
 เปลี่ยนหม้อไปจนตลอดรุ่ง เวลาใกล้รุ่งทำพิธีหุงเข้าหม้อหนึ่ง ในเทวดสถาน
 เจริญนาผางนาดานมเหยแฉเครื่องเทศต่าง ๆ สุกแล้วแจกกันกินคนละเล็ก
 คนละน้อยทุกคนทั่วกัน พอได้อรุณก็พากันลงอาบน้ำในคลองสระผมด้วย
 น้ำที่รับพระศิวะดั่งค้ ผมนที่รองในเวลาฉะนั้นเก็บดอยไปตามน้ำเรียกว่า

ถอยบาป เป็นเสด็จการพิชิตวราตรีในวันเดียวกัน แต่การพิชิตนี้ไม่มี
 ของหลวงพระราชมณเฑียร เป็นของพราหมณ์ทำเอง เมื่อพิเคราะห์ดูการ
 ที่ท่านเห็นว่าจะเป็นกรายอมาแต่เดิมแล้ว ในเมืองเบนนาร์ดี คือ
 เมืองพาราณสี ซึ่งข้าพเจ้าเคยไปเห็นเองในที่นั้น เบื้องหน้าแต่เวลาจวน
 อรุณพราหมณ์ทั้งปวงนับด้วยพันคน มีหม้อทองเหลืองคนละใบทูนศีรษะ
 เดินลงไปริมฝั่งแม่น้ำคงคา นึ่งที่แทนกอบ้างก้อนศิลาในน้ำบ้าง เอา
 หม้อทองเหลืองตักน้ำขึ้นมาเสกมันแล้ววันปากดังหน้า เสกอะไรต่อไป
 อีกหน่อยหนึ่ง แล้วโคจรในน้ำคำศีรษะลงในน้ำสามครั้งแล้ว ศวกักดิน
 ที่ท่านมากลึงตัวแทนข้าบู่ เวลาจะถูกับบริกรรมคาถาอะไรอีกแล้วอาบหน้า
 ดังตัวหมัดคนนั่งผ้าห่มผ้า เอาหม้อทองเหลืองตักน้ำทูนศีรษะเดินมาที่วัด
 พราหมณ์ ในวัดนั้นมัตถ์ได้เทวรูป ต้นฐานเหมือนปรางค์อย่างโบราณ
 มีมุขยื่นออกมา ที่มุขนั้นพราหมณ์ฤๅษีสักกาย ๆ ยืนอยู่มีพวงมาลัย
 ดอกดาวเรืองร้อยสวมคออกทองอยู่เป็นอันมาก ที่รอบบริเวณเทวสถาน
 นั้นมีพระเบียงคล้ายพระระเบียงล้อมรอบ ในระเบียงนั้นไม้ไผ่เตา ๆ
 คล้ายกับที่เรานี้ เอามาเดินเชือกดี ถ้ามแห่งได้หลายตัว ในถาน
 นี้แต่เทวสถานถึงระเบียงรอบนั้นประมาณสัก ๓๐ วาโดยรอบ เค็มไป
 ด้วยศิระดังคั้งอยู่บนฐานที่เรียกว่าโยนิ สูงตั้งแต่ ๕ นิ้ว ๖ นิ้วขึ้นไปจน
 ๒ ศอกได้ ๒ ศอก หลายร้อยอันนับไม่ถ้วน ที่อย่างเล็ก ๆ เพียงนิ้ว
 หนึ่งสองนิ้ว ตั้งไว้บนฐานบัตรของเทวสถานก็มีโดยรอบ ห่อด้วย
 ทองเหลืองก็มีทำด้วยศิลาที่มี เมื่อคนที่เข้าไปพลึงประตูเทวสถาน ท่าน
 ฤๅษีฤๅษพราหมณ์ผู้ใหญ่ที่อยู่บนมุขเทวสถานนั้น โยนพวงมาลัยดอก
 ดาวเรืองมาเฉพาะสวมคอทุกคน เมื่อข้าพเจ้าไปนั้นไม่รู้ตัวว่าจะเดินกัน

อย่างไร เปนแต่บอกว่ถ้าจะเข้าไปดูต้องถอยของเท้า ชุนนางอังกฤษ
 ที่เปนผู้พาไปนั้น ก็ต้องยอมถอยครองเท้าเข้าไปเหมือนกัน พอใกล้
 ประตูเข้าไปรู้สึกว่อะไรหิวลงมากที่หัว แลดูเห็นพวกมาโดยดกคาวเรื่อง
 ส่วนคอกอยู่แล้ว ยังไม่รู้ว่มาจากแห่งใด ต่อคนที่ตามเข้าไปภายหลัง
 ไตรพบวงมาโดยนั้นอีกจึงได้เห็นว่ท่านฤๅษีคนนั้นชว้างแม่นอย่างเอก ก็
 เร็วฉับ ๆ ไม่ได้ขาดมือเลย เห็นคนที่เข้าไปก่อน ๆ นั้น เขาน้ำในหม้อ
 ของเหลียงที่ทูนคี่สะไปรดศีรษะถึงคี่ แล้วเขาหม้อไบนั่นเองรองน้ำที่ไหลทาง
 รางแล้วเดินทูนคี่สะกลับออกมา ในพื้นถานเทวดาถานนั้นเป็นน้ำของเประ
 ไปทั้งต้น บางคนจึงจะไม่ไหวฉับ แต่ที่เข้าไปรดน้ำแล้วกลับนั้นมิโดยมาก
 งามได้ความว่ศีรษะถึงคี่ที่มากแน่นเต็มไปเช่นนั้น ดูกแต่เกิดมาเป็นพรหมณ์
 พวคนั้นแล้ว ต้องสร้างศีรษะถึงคี่รูปหนึ่ง ๆ ทุกคนสำหรับที่จะรดน้ำ
 สะหัว วัดฤๅษีเทวดาถานเช่นนี้ในเมืองเบนนาร์มีหลายสิบแห่ง มักจะ
 ตั้งอยู่ริม ๆ น้ำกว้างบ้างแคบบ้าง สูงบ้างต่ำบ้าง แต่ท่วงที่คล้าย ๆ กัน
 ทั้งหมด ครั้นเมื่อกลับออกมาจากที่นั้นแล้ว เห็นตามทางกำลังหุงเข้า
 เกือบจะทุกแห่ง หุงด้วยหม้อของเหลียงไบนั่นเอง คนหนึ่งก็หุงหม้อหนึ่ง
 กินคนเดียวไม่ปะปนกับผู้อื่นใด เรื่องที่อาบน้ำในแม่น้ำนี้ ถึงคี่มหาธรรมา
 เบนนาร์ดีเอง แลต้นมก้านก็จะต้องลงอาบเหมือนกัน ตัวท่านมหาธรรมา
 ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังเอง ที่จะอาบนั้นใช้เรือชานคี่สะเปนรูปสัตว์ คล้าย
 กับที่รับข้าพเจ้าข้ามฟากไปที่รามนครซึ่งเปนนกขี้ผึ้ง แต่ฟังดูตามถ่านนั้นเห็น
 จะเปนนการหุงกันได้บ้างถึงไรไม่ทุกวัน ฤๅจะไรเห็นคล้ายอชชะมะยาได้
 บ้างอย่างไรไม่ทราบเลย พิศัศจรรย์ว่ครั้นจะมาจากเรื่องตนเอง ถึง
 เรื่องหุงเข้าก็เปนนอาหารอร่อยของชาวอินเดีย ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยไปกินเลี้ยง

ตัวเอง ได้ตามดูรสชาติที่พระมหाराชครูก็บอกว่ากลิ่นไม่ใคร่ตรง
 เพราะพรหมณ์พวกนี้เป็นไทยเสียแล้ว จึงต้องบ่มพิรด้วยควาประพฤติ
 แปลกกัน จึงได้กลายเป็นพิรตามที่คนชั้นใหม่ ๆ เช่นเราเข้าใจว่าเป็นการ
 ต่างว่า ฤาเย่ ๆ ดังนี้

ที่ ๑๓ การพระราชกุศตมาฆบูชา

การมาฆบูชา^๕ แต่เดิมก็ไม่ได้เคยทำมา พังเกิดขึ้นเมื่อแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตามแบบโบราณบัณฑิตย
ได้นิยมไว้ว่า วันมาฆบูชา^๖นี้มีพระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์ เป็น
วันที่พระอรหันต์พุทธสาวก ๑๒๕๐ ได้ประชุมกันพร้อมด้วยองค์สี่ประการ
เรียกว่าจาตุรงคสันนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนา โอวาทปาฏิโมกข์^๗
ในที่ประชุมพระสงฆ์เป็นการประชุมใหญ่ แด่เป็นการอัศจรรย์ในพระ
พุทธศาสนา นักปราชญ์ได้ถือเอาเหตุนี้^๘ ถอนการลักการบูชาพระ
พุทธเจ้าแต่พระอรหันต์ ๑๒๕๐ พระองค์นั้น ให้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม
ใสได้ดังเวช การพระราชกุศตนั้นเวลาเช้า พระสงฆ์วัดบวรนิเวศน์^๙แด
ฉัตรราชประดิษฐ์ ๓๐ รูป ฉะนั้นในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
เวลาค่ำเสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระสงฆ์สดุดทำวัตร
เย็นเหมือนอย่างทั่ววัดแล้ว จึงได้สดุดมนต์^{๑๐}ไป มีสดุดคาทา โอวาท
ปาฏิโมกข์ด้วย สดุดมนต์จบทรงจุดเทียนรายตามราวรอบพระอุโบสถ
๑๒๕๐ เล่ม มีประโคมด้วยอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้มีเทศนาโอวาท
ปาฏิโมกข์^{๑๑}กัณฑ์ ๑ เป็นเทศนาทั้งภาษามคธและภาษาสยาม เครื่องกัณฑ์
จ্বর^{๑๒}เนื้อดินหนึ่ง เงิน ๓ ตำลึงและขนมต่าง ๆ เทศน์จบพระสงฆ์^{๑๓}สดุด
มนต์รับศัพท์ทั้ง ๓๐ รูป การมาฆบูชา^{๑๔}เป็นเดือนสามบ้างเดือนสี่บ้าง ตาม
วิธีปักขคณนาฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่คงอยู่ในเดือนสามโดยมาก พระ

บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทุกปีมิได้ขาด แต่ใน
แผ่นดินปัจจุบันนี้เสด็จออกบ้างไม่ได้ออกบ้าง เพราะมักจะเป็นเวลาประ
ทับกับที่เสด็จประพาสหัวเมืองน้อย ๆ ถ้าถูกคราวเสด็จพระราชดำเนินไป
ประพาสบางปิ่น ๆ พระพุทธบาท พระพุทธฉาย พระประภมเจดีย์ พระแท่น
ทองวัง ก็ทรงทำมาฆบูชาในสถานที่นั้น ๆ ซึ่งอีกส่วนหนึ่งต่างหากนอก
จากในพระบรมมหาราชวัง

ที่ ๑๔ เติงพระตุรุคั่น

การณเกิดชนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วย
ทรงพระปรารภของซึ่งพวกจีนนำมาถวายในตุรุคั่น เป็นของสดุดุกรเบ็ด
ไก่อพร้อมกันหลาย ๆ คน มาก ๆ จนเหลือเฟือ ก็ควรที่จะให้เป็นไปใน
พระราชกุศล จึงได้โปรดให้มีเติงพระสงฆ์พระภิกษุสามเณร
ทั้งสามวัน แต่ไม่มีสวดมนต์ พระสงฆ์ฉันวันละ ๓๐ รูปเปลี่ยนทุกวัน ตาม
คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์ แด่ท้าว
นางข้างในจัดเรือขนมจีนมาจอดที่หน้าค่านักแพ พวกภรรยาข้าราชการ
ผู้ใหญ่ ๆ ก็ทรงรู้จักเคยเข้าแทนที่จัดเรือขนมจีนมาถวายผลัดเปลี่ยนเวรกัน
ไปทั้งสามวัน ตัวก็มาเฝ้าด้วย แล้วให้ทนายเลื่อกกรมวังคอยรับขึ้นมา
ถวายพระสงฆ์ฉัน แล้วจึงได้เติงข้าราชการต่อไป พระสงฆ์ฉันแล้ว
ถวายสงฆ์ฉันหนึ่ง หมากพลูรูปเทียนกับใบชาห่อหนึ่ง แล้ววิธินุโมทนา
ของพระสงฆ์ในการตุรุคั่นนั้น ไม่เหมือนกันทั้งสามวันแต่ไหนแต่ไรมา ตาม
วันก็มีศัพท์พุทธานุสสาวะวันก็ไม่มี แต่เห็นว่าเป็นการพระราชกุศล ตาม
ธรรมเนียมเช่นนี้ โดยจะไม่มีศัพท์พุทธานุสสาวะวันก็ไม่ใช่การขาดเหลืออันใด
ทั้งมีแต่ไม่มี แต่ในการตุรุคั่นนี้จ่ายเงินให้ช้อปปลาปล่อยวันละ ๓๐ ตำลึง
บันทุกเรือมาจอดอยู่ที่แพลอย เวลาทรงพระดำเนินโหนก แล้วโปรด
ให้พระเจ้าลูกเธอมาลงโปรดที่เรือปลา แล้วศกปลานนั้นปล่อยไปนำที่หนึ่ง
ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า การที่ทนาย

ตรุษจีน^๕ เถียง^๕นมจีน^๕นั้นไม่ใช่ของจีน เป็นแต่สักว่าชื่อเป็นจีน ให้ทำเขา
 เหลวที่โรงเรือยกเข้ามา^๕ เถียงพระสงฆ์^๕แทนนมจีน เป็นของหัวม้าชาว
 เครื่องทำ แล้วทรงสร้างศาลหลังดาเก้ง^๕ หนา^๕ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย
 ศาลหนึ่ง ให้เชิญเทวรูป^๕ แดง^๕ เหว็ดมุก^๕ ในหอแก้ว^๕ ลงไปตั้ง มีเครื่อง
 ตั้ง^๕ เวียง^๕ ตำวัน^๕ อาลักษณ์อ่านประกาศ^๕ เปนตำกวด^๕ อนลิตตาม^๕ เนื้อความ
 ของดาเก้ง^๕ แดง^๕ พร^๕ ข้าง^๕ ปลาย^๕ เปนการเทวพล^๕ ให้เจ้า^๕ เจ้า^๕ อย่าง^๕ เด่น
 ข้าง^๕ จีน ที่พระพุทธรูป^๕ ก็มีเครื่อง^๕ เสนอ^๕ อย่าง^๕ จีน^๕ ตั้ง^๕ เพิ่ม^๕ เติม^๕ เข้า^๕ พระ^๕ ด้วย แด
 ให้มีโค^๕ มุก^๕ ต่าง^๕ บัน^๕ ทุก^๕ ของ^๕ กวาย^๕ ตรุษ^๕ จีน คือ^๕ แดง^๕ อุทิศ^๕ นม^๕ เรง^๕ กระ
 เทียม^๕ คอง^๕ ถึง^๕ โคน้ำ^๕ ตาด^๕ ทราย^๕ ชุ่ม^๕ เปน^๕ ต้น^๕ วัน^๕ ละ^๕ ๓^๕ โค^๕ กวาย^๕ พระ^๕ ราช
 ณะ^๕ ผู้^๕ ใหญ่^๕ ซึ่ง^๕ นำ^๕ ฉิน^๕ โคน^๕ บัน^๕ ทุก^๕ ของ^๕ แด^๕ ยืน^๕ กวาย^๕ คัว^๕ ที่^๕ โรง^๕ เรือ^๕ ริม^๕ ทาง^๕ เด^๕ ด้^๕ จ
 แต่^๕ โข^๕ บาง^๕ ตัว^๕ กับ^๕ บัน^๕ ทุก^๕ ได้^๕ คร^๕ ึ่ง^๕ หนึ่ง^๕ บ้าง^๕ ธิ^๕ หนึ่ง^๕ บ้าง^๕ บาง^๕ ตัว^๕ กับ^๕ บัน^๕ ทุก^๕ ไม่
 ได้^๕ โดย^๕ เปน^๕ แต่^๕ มุก^๕ ต่าง^๕ มา^๕ ยืน^๕ โคม^๕ ๆ อยู่^๕ รอง^๕ ถัก^๕ กอง^๕ อยู่^๕ นำ^๕ โค^๕ เปน^๕ พิน^๕ การ
 เถียง^๕ พระ^๕ ที่^๕ พระ^๕ ท^๕ ึ่ง^๕ ราช^๕ ก^๕ ิจ^๕ วิ^๕ ญ^๕ ฉ^๕ น^๕ น^๕ เมื่อ^๕ แผ่น^๕ ดิน^๕ พระ^๕ บาท^๕ ส^๕ ้ม^๕ เดี^๕ จ^๕ พระ^๕ ึ่ง^๕
 เก^๕ ด้^๕ เจ้า^๕ อยู่^๕ หั้ว^๕ พระ^๕ สง^๕ ฆ์^๕ ึ่ง^๕ ข้าง^๕ ตัว^๕ น^๕ ออก^๕ ที่^๕ ประ^๕ ท^๕ ับ^๕ อยู่^๕ ข้าง^๕ ตัว^๕ น^๕ ค^๕ กร^๕ ิม
 ำ^๕ เพื่อ^๕ จะ^๕ ได้^๕ ท^๕ อด^๕ พระ^๕ เน^๕ ตร^๕ ทาง^๕ ำ^๕ นำ^๕ ไค^๕ ด้^๕ ค^๕ ว^๕ อก^๕ คร^๕ ึ่ง^๕ แผ่น^๕ ดิน^๕ พระ^๕ บาท^๕
 ส^๕ ้ม^๕ เดี^๕ จ^๕ พระ^๕ จอม^๕ เก^๕ ด้^๕ เจ้า^๕ อยู่^๕ หั้ว^๕ ับ^๕ ด้^๕ ัง^๕ ว่า^๕ ธรรมเนียม^๕ ซึ่ง^๕ จะ^๕ ด้^๕ ึง^๕ ที่^๕ ประ^๕ ท^๕ ับ^๕ ค^๕ ้อง^๕
 อยู่^๕ ข้าง^๕ พระ^๕ ราช^๕ วัง^๕ ด้^๕ ำ^๕ รั^๕ ับ^๕ ที่^๕ จะ^๕ หนึ่ง^๕ ำ^๕ ตาม^๕ แบบ^๕ เก^๕ ำ^๕ ที่^๕ เตรี^๕ ым^๕ หน^๕ ึ^๕ มาก^๕ กว่า^๕
 เตรี^๕ ым^๕ ด้^๕ ซึ่ง^๕ เคย^๕ ทรง^๕ เยา^๕ ะ^๕ เย^๕ ธรรมเนียม^๕ ต่าง^๕ ๆ มี^๕ ผู้^๕ พระ^๕ ศ^๕ ษา^๕ าร^๕ ให้^๕ เป^๕ ็น
 ึ่ง^๕ ोन^๕ กระ^๕ ท^๕ ก^๕ เป^๕ ็น^๕ ด้^๕ ัน^๕ แต่^๕ ธรรมเนียม^๕ เช่น^๕ ัน^๕ ึ่ง^๕ ึง^๕ เป^๕ ็น^๕ แบบ^๕ แผน^๕ ใช้^๕ มา^๕ ข^๕ ำ^๕ น^๕ ำ^๕ น^๕
 แด^๕ ธรรมเนียม^๕ ำ^๕ เจ้า^๕ ของ^๕ บ^๕ ำ^๕ ำ^๕ เจ้า^๕ ของ^๕ เร^๕ ือน^๕ ก็^๕ ก^๕ ัง^๕ จะ^๕ ด้^๕ ้อง^๕ รั^๕ ับ^๕ แรก^๕ อยู่^๕ นำ^๕ ประ^๕ ะ^๕ ฐ^๕ ที่^๕ จะ^๕
 เข้า^๕ ใน^๕ เร^๕ ือน^๕ ัน^๕ ัน^๕ ำ^๕ ออก^๕ ข^๕ ำ^๕ น^๕ ออก^๕ ผู้^๕ ซึ่ง^๕ มา^๕ ห^๕ ำ^๕ ำ^๕ ด้^๕ ้อง^๕ มา^๕ จาก^๕ ภ^๕ าย^๕ น^๕ ออก^๕ ัน^๕
 ัน^๕ ำ^๕ เข้า^๕ ข^๕ ำ^๕ ใน^๕ ึง^๕ รั^๕ ับ^๕ ด้^๕ ึง^๕ ให้^๕ เป^๕ ด้^๕ ีย^๕ ้น^๕ พระ^๕ สง^๕ ฆ์^๕ ไป^๕ ึง^๕ ทาง^๕ ตัว^๕ น^๕ ค^๕ ท^๕ อด^๕ ที่^๕

ประทับทางสวนออกใช้มาจนตลอดรัชกาล ครั้นถึงแผ่นดินพระบรมชนก
 เสด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านเห็นว่า ซึ่งที่ประทับมาอยู่ข้างใน
 นั้น ไม่เป็นทางที่จะเห็นน้ำเห็นท่าให้เป็นที่สบาย จึงได้ขอลดับเปลี่ยนไป
 อย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แลขอให้มีเรือขนม
 จันทน์อย่างเก่า ให้ภรรยาของท่านแต่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จักขนม
 จันทน์มาถวายแด่มาเฝ้าเหมือนอย่างแต่ก่อน ในการตรุษจันทน์สมเด็จพระเจ้าพระยา
 อยู่ข้างจะเป็นธุระเห็นส่งกันส่งนานมาก ตัวท่านเองก็อยู่ด่าหิมามาเฝ้าพร้อม
 กับขุนนางทั้ง ๒ วันทุก ๆ ปีมิได้ขาดเลย เพราะเป็นการเวลาเข้าฤกษ์
 อารมณ์ท่านด้วย เพราะฉนั้นการเลี้ยงตรุษจันทน์จึงได้ มีขุนนางผู้หลักผู้
 โหญ่มาพริกพร้อมแน่นหนาว่าพระวราพิชัย ฤกษ์การพระราชกุศลอื่น ๆ
 แต่เรื่องเกาเหลาเลี้ยงพระนั้น เป็นของที่อันเหลือที่จะอื่น, แล้วผู้ทำ
 ก็ล้มตายหายจากกร่อย ๆ ลงก็เลยจะลายหายไปเอง คงอยู่แต่เรือขนม
 จันทน์ทุกวันนี้ ที่พระส่งขนมนี้ภายหลังมากก็กลายเป็นอย่างแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยครั้งนั้นท่านทรงคิดดีนธรรม
 เข้มทอดกัณฑ์ไว้เป็นแบบอย่างเสียแล้ว ผู้จัดการทั้งปวงก็ต้องลงตาม
 แบบนั้นเป็นหลักฐาน

การตรุษจันทน์ในเดือนยี่ข้าง เดือนสามข้าง ตามอย่างปฏิทินจัน
 เหวจะตัดดินฉนวนใหม่ แดการภายหลังนั้นเพิ่มเติมขึ้นในพระยาไวยุ
 ราชเศรษฐี แดพระยาสวัสดิ์ความดีรู้เดียงเห็น จักเครื่องโต๊ะอย่างจันทน์
 คงเลี้ยงเจ้านายผู้ใหญ่ที่เก่งพุทธรัตนสถาน ครั้นต่อมาก็เป็นอันเลี้ยงที่ทอง
 พระโรง ในเวลาบ่ายวันเสวยหม่นนั้นตลอดมาจากทุกวันนี้

คำตักเตือนในการตรุศัจน์ ในการเลี้ยงพระตรุศัจน์ นอกจาก
 พระเตาชีโนทกที่เป็นโรคสำหรับตัวของมหาดเล็ก ก็ยังมีเทียนชนวนที่
 สำหรับพระราชทานพระเจ้าลูกเธอไปจุดเทียนดังเคยทอดา มหาดเล็ก
 ต้องคอยเจริญแต่จฤตามแต่จไปด้วย อนึ่งเมื่อพระราชทานน้ำพระเตา
 ชีโนทก ให้พระเจ้าลูกเธอไปปลดอยปลา มหาดเล็กต้องเจริญแต่จฤ
 ตามแต่จดังไปที่แพดอยระวังรักษาพระเจ้าลูกเธอ ภูษามาตาดังถวาย
 พระกตคองกันอย นอกนั้นก็ไม่ว มีอันใดขาดเหลือนัก

เดือนสี่

ในกฎมณเฑียรบาลาษฎรข้อยพระราชนิพนธ์ว่า เดือนสี่การตั้งพิจา
 ราชทินนั้ แต่ครั้นเมื่อค้นดูความพิศดารที่นับเป็นรายเดือนไปจะตายเสียไม่ได้
 ความชัดเจน จะเป็นด้วยเดือนสิบสองเดือนยี่มีพิธีที่ตายอย่าง คือ
 จองเปริยงดศรุดอยโคม ได้เรือ งานแจกดอกไม้ วงมณฑล ผู้
 ที่เก็บ ฉบบมา เรียบ เรียงเต็มหน้าที่จะเรียงเป็นเดือน ๆ ให้ตลอดทั้งสิบสอง
 เดือน ครั้นมีพิธีแซก ๆ เข้ามากเผด็ออกไปว่าเป็นแต่เรียงพิธีทั้งปวง ว่า
 ครั้นมีพวดยา แล้วจึงถึงเดือนพระโคตรบ่ออกจำหน่ายเผาเข้าไม่มี ค่อ
 ไปพิธีเบาะเพก ว่าพิธีการยี่ดยาวแต่มีครวมอย่างถึงจนไม่รู้ว่าจะทำอะไร
 ลงปลายจึงได้เคยย้ายไปอินทราภิเศกอุ่นไป คงได้ความลอคออกมา
 นิดหนึ่งแต่ว่าการพระราชนิพนธ์ผิดจกสัก ครั้งในปรกษัยพระที่นั่งกลาง
 พระโรง แดว่าเพื่อไปด้วยตำแหน่งเผ้าแหจนไม่ได้ควมว่ากระไร พุค
 เหมือนรู้กันอยู่แล้ว เป็นแต่บอกว่าจะทำที่นั้นหนาที่หนา แต่การพระ
 ราชพิธีตั้งพิจาราชทินนั้ ย่อมเป็นการคิดค่อกันกับเดือนห้าทางแต่ก่อนมา
 แดในประจจุบันนี้ จะแยกเดือนกันให้ชัดก็ยาก จึงเป็นการจำเป้นที่
 จะต้องกล่าวถึงพิธีตั้งพิจาราชทินนั้ ฤาครุ่กันเคยไปจนกระทั่งถึงเดือนห้า
 ก่อนหน้าสงกราณดับข้าง

เมื่อว่าเช่นตามทางโบราณ มีพระราชพิธีอันหนึ่งซึ่งคิดค่อกันกับ
 ตั้งพิจาราชทินนั้เรียกว่า ดศแจก ครั้น คำดศแจกนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า

เป็นรศเจตร คำดคนั้น เปลี่ยนตัว ร เป็นตัว ด ไป คำเจตรนั้น
 เกินไม่นำไปอันหนึ่ง ถ้าเปลี่ยนตัว ด เป็นตัว ร อ่านว่ารศ ดดไม่
 นำเจตรเสียอันหนึ่งอ่านว่า เจตร คงได้ความว่า รศนำเคื่อนห้า
 ตัวพิช รศเจตรนั้น คงจะเป็นพิชเดิม ที่สืบมาแต่ข้างดาวพุงคำ เพราะ
 ในทุกวันนี้ หัดเมืองดาวพุงคำ เช่นเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมือง
 ลำพูน เป็นต้น เจ้าเมืองยังต้องลงอาบน้าในแม่น้ำเป็นพิชเคื่อนห้า แต่
 เขาได้ ในหมู่สังกรานต์ มีอยู่จนทุกวันนี้ จะขอยกเรื่องราวในพิชเมือง
 ดาวได้ ไม่กล่าวในที่นี้ เพราะผู้ที่ได้ไปเห็นมามีมากด้วยกันจะเรียบเรียงได้
 ที่กว่าข้าพเจ้า ที่กล่าวเดี๋ยวนี้จะขออ้างเพียงว่าพิชนเป็นอย่างของดาว
 พุงคำ กับบรมราชวงศ์เชียงรายตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ลงมาเป็น
 เรือดำของเงี้ยวฤดากร จึงได้มีธรรมเนียมนี้คิดต้องลงมาจนถึงกรุงเก่า
 แต่จะได้ทำลงมาเพียงแผ่นดินใดก็ไม่ปรากฏ มีเหตุพอที่จะเชื่อได้ว่า
 ในรัชกาลหลัง ๆ ลงมาถึงกรุงเก่าก็ไม่ได้ทำ จดหมายขุนหลวงหาจกก็ไม่
 ได้พูดถึงเลย

พิชรศเจตรที่เข้ามาในกฎมณเฑียรบาลนั้น ดูเหมือนหนึ่งจะปลูกโรง
 ฤาษอดแพอยู่กลางแม่น้ำ แพนนั้นถ้าจะทำก็คล้าย ๆ กับที่ลงตรง ข้าง
 ดาวเขาใช้เปนซุ้มใบไม้ปักกลางน้ำเพราะน้ำคั้น แต่ของเราน้ำลึกก็ร้ายจะ
 ใช้เปนแพ ในแพที่ตรงนั้นก็เป็นข้างน้ำข้างในดูในเวลานั้นเป็นสามส่วน
 ส่วนหนึ่งเป็นขางน้ำสำหรับพระสงฆ์แลเจ้านายขุนนาง ส่วนกลางเป็นที่
 ตรง ส่วนข้างในเป็นที่สำหรับพระบรมมหาราชวังในจดหมายนั้นเข้าเรียก
 ว่า สมเด็จพระภริยาเจ้าทั้งสอง แลถูกเชอหลานเธอ แม้เจ้าพระต้นมออก
 เจ้าทั้งปวง ในที่ตรงนั้นมีเรียกว่าไม่พุ่มปักได้ ไม่นั้นพุ่มผ้าแดง ที่

จะเห็นหลักไฉนในเพลงตรง เป็นยศชั้นสูงชั้นค่าด้วย เวลาที่ตั้งตรงนั้น
กำหนดถึงสามเวลา เวลาเช้าทรงถ่ายทั้งดำรับ เวลากลางวันทรงไฟรับ
ดำรับ เวลาเย็นไม่ปรากฏว่าทรงอันใด เวลาตรงน้ำเข้าแดดกลางวันเสร็จ
แล้วมีเสียงลูกขุน เวลาบ่ายมีการมหรสพไม่งุ้มกุ่มคุดาคีไม่เล่นแพน
ป้ายเชือกหนังฟุ้งหอกยิงธนู ที่ออกชื่อนามนั้นเป็นพลับพลาฤกษ์มณฑป
มีกำหนดยศเป็นชั้น ๆ ว่าพระราชกุมารบนปราสาทสามชั้น พระราชันักดา
คู่หาตอนเดียว นาคหมื่นเอกมณฑปห้าชั้น นาคหมื่นโทมณฑปสามชั้น
นาคห้าพันราชคฤห์สามตอน นาคสามพันสองพันหกคฤห์สองตอน นาค
พันสี่พันสองคฤห์ตอนเดียวมีงา นาคพันคฤห์ตอนเดียว นาคแปดร้อย
หกร้อยเพดานปรางมีริม นาคห้าร้อยสี่ร้อยปรางเปล่า เป็นที่เผ้าอย่างออก
ชื่อนาม เทือกเบญจนาพรที่หนึ่งสุดไรศุภริย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำขึ้น เพื่อประสงค์จะเปลี่ยนการออกชื่อนาม
อย่างโบราณ ครั้นเวลาบ่ายตรงอีกครั้งหนึ่ง บันดาข้าราชการผู้ใหญ่
ต้องมีผ้าถุงห่มตามดำรับดำหรับเปลี่ยนลงอาบนํ้า แต่เวลาเย็นนั้นมี
จดหมายไว้ว่าเสร็จตรงแล้ว ทรงดำอาบเสร็จเสร็จจงเรือเข้ามา
ท้าวพระยาลูกขุนนั่งผ้าถุงนำมาที่เดียว ในที่นี้จะว่าดัดผ้าแล้ว โศคน้ำ
ว้ายคุ่มคัมตามเสร็จจนที่เดียวๆ ฤกว่านั่งผ้าที่ลงน่านมาทั้งเบียดๆ
ก็ไม่ได้ความชัด วิไลคนโบราณฤาคนเก่าๆ ทุกวันนั้นก็ ถ้าจะ
จดหมายเป็นคำหรับคำราอันใด มักจะจ้อยๆ ให้ผู้ทไปอ่านนั้นไมใคร
จะเข้าใจต้องได้ถามด้วยปากอีกทีหนึ่ง เมื่ออ่านไม่เข้าใจต้องถามดังนี้
แล้ว ก็มักจะยิ้มแย้มรื่นเริงไปว่าถ้อยคำที่ตลกถาวเป็นถ้อยๆ จนนึก
หนึ่งก็กินความมาก แต่ผู้ทอ่านหากเป็นเด็กเด็กแต่ไม่มีปัญญา ใจเรวไม่

คริตรองเทียบเคียงจึงไม่เข้าใจ เมื่อเวลาแปลให้ก็ยอมจะกล่าวว่าง่าย ๆ
 นิดเดียว ดังที่บอกเป็นไปเป็นพรางให้ คิดเอาเอง ถ้าผู้ทักมานั้น
 ยังไม่เข้าใจก็เอาเป็นเชอะซะเลยคน ถ้าผู้ทักมานั้นดีไม่ออกเข้าใจก็ไม่
 เป็นความผิดของผู้ที่คิดดีไม่ออก เป็นความกรุณาของท่านผู้ที่บอกเล่า
 ต่อดีไป ให้ถึงได้ตัวหัวเราะสำทับว่าง่ายนิดเดียวต่อไปใหม่ กินทั้งชา
 ฆาตต้อง วิธตั้งต่อนของคนโบราณเช่นนี้ ท่านผู้อ่านคงจะได้เคยพบปะ
 บ้างฉันใด จดหมายสำหรับตำราอันใดก็มักจะทำย่อ ๆ ต่อให้คนปากคน
 หูมเช่นนี้ โดยมาก เพราะฉะนั้นจะเอาข้อความอันใดในเรื่องรตเจตรนักรู้ไม่
 มีหลักฐานต่อไปอีก ได้ เนื้อความเพียงเท่านี้

มีแนวขอบกลอยอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในร่างรับสั่งการพระราชพิธี
 มีสัมพัจฉรฉินท์ แต่ก็เป็นธรรมเนียมที่รวมเด็กไปเสียแล้ว แต่จะเข้า
 เค้าเรื่องรตเจตรนได้บ้างคอกกระมัง ด้วยการพระราชพิธีรตเจตรนได้
 ความตามกฎหมายนั้นชัดเจนว่า เป็นการที่ทำการออกสดนามใหญ่ คือ
 ด้ระดำนาน ฤๅกเรนทรวัดำนาน ซึ่งส่งภรณ์จะมีมาก่อนนคเรนทรวัดำนาน
 นั้นมิได้คืออยู่แล้ว จึงไม่ควรจะคิดเห็นว่า การรตเจตรนจะเป็นหน้า
 พระสงฆ์ในเวลาส่งภรณ์ ถ้าจะเป็นในเดือนห้าก็คงเพียงวันขึ้นค่ำหนึ่ง
 เท่านั้นเป็นแน่ เพราะฉะนั้นถ้าจะเทียบกับกรที่ได้อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ
 คราวหนึ่งซึ่งยังปรากฏอยู่ในร่างหมาย จะเข้าเค้าได้คอกกระมัง คือ
 ในการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ มีกำหนดให้ปลุกโรงที่พระสงฆ์สดหน้า
 มีคุ่มซึ่งเรียกว่านางแดงไปตั้งหลายใบ มีขันเชิงคุ่มหนึ่งมีกาดักหน้าวั
 ะกั้วแลผ้าชุบสงฆ์พร้อม แล้วให้ภูษามาตารับหน้าอบแป้งสดไปสำหรับ
 ถวายพระสงฆ์แลอยู่ข้างธุระมาก เกินกว่าที่จะเห็นว่าเป็นแค่สำหรับพระ

ราชพิธี เพราะพระสงฆ์ต้องมาสดุดยูนัยคำคันยั้งรุ่ง จะได้พัก
 ผ่อนอาบน้ำได้ คือเกณฑ์ให้มีพวงดอกไม้สดไปแขวนที่โรงพระสงฆ์หน้า
 นั้นถึงวันฉัตรสิบพวง คือโรงก็จะไม่เด็กนักจึงได้แขวนดอกไม้มากถึงเพียง
 นั้น เกินกว่าที่จะจัดไว้สำหรับพระสงฆ์เพียงห้ารูป แต่ผู้ซึ่งรวม ๆ
 เดียวในชั้นหลัง ๆ ต่อมาเห็นจะเป้นเข้าใจว่าสำหรับพระสงฆ์ห้ารูป ด้วย
 พระแก้วท่านไม่ว่ายอยากอาบน้ำกันโดยมากจะไม่มีผู้ใดไปอาบ จัดไว้
 เกือบ ๆ จึงได้โดยเด็กไป ที่จริงของเดิมเห็นจะจัดสำหรับพระสงฆ์ที่มานั้น
 ในการพระราชพิธีต่างทั้งหมด ถ้าการที่พระสงฆ์นั้นจะเป็นเรื่องรศเจตร
 นั้นแล้ว ก็คงจะเป็นการรศเจตรมากกว่าแต่เดิมหลายย่อมาแล้ว เพราะ
 การที่รศเจตรกันอย่างเดิมนั้น อยู่ข้างจะกาหนดเหลือเกินแต่ต้องทำพระ
 มากวันยังคำไม่ได้หยุดได้หย่อน จึงได้ตกลงรวม ๆ ลงมาจนโดยดล
 ไป เดียวกันถามใครก็ไม่มีความรู้ถึงเรื่องโรงสงฆ์พระนั้นเลย ได้ความ
 ในเรื่องซึ่งจะเกี่ยวข้องในรศเจตร ฤๅจตุรเจตรอยู่เพียงเท่านั้น

แต่ในจดหมายคำให้การขุนหลวงหาวัด มีความแจ่มออกไปกว่านี้
 เปนธรรมเนียมชั้นหลัง มีว่ากึ่งตงอาฎานาฎยสูตรธรรมมงคลสมโภช
 พระสมโภชเครื่องแก้วว่าร้อยไปจนถึงทอดเชือกแดงระต๋าน ซึ่งเป้นการ
 ในเดือนห้าก่อนสงกรานต์ ที่นับว่าเป็นปลายครุฑด้วย ในการชั้นหลัง
 นี้คงจะไม่ผิดกับที่ได้ทำอยู่ในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้

วิธีทำบุญป้อนอย่างเช่นทำอยู่ในพิธีฉัตรพัชรนิทน์ นี้ เปนวิธีการบูชา
 ของชาวลังกาเขาทำบุญนี้ใหม่ พร้อมกันจัดเครื่องสักการะบูชาพระ
 รัตนไตรย เป้นการนักรัตนฤกษ์ใหญ่ นิมนต์พระสงฆ์มาสดุดตามวัน วัน
 ที่ตาม จึงได้ ประกาศเทวดา แม่ด่อนบุญให้ แก่เทพยดา แลยักษ์ นาค กุมภนิทน์

มันคาอมหุขทั้งปวงตลอดถึงสัตว์วิเศษาน ขอฟรให้บ้านเมืองอยู่เย็น
 เป็นสุข ทำให้ลัทธิบุญทั้งปวงเป็นภาษาดังกา ยังใช้ต่อมาจนถึงการพระ
 ราชพิธีสัมพัจฉรฉนิตทุกวันนี้ การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉนิต ซึ่งเป็น
 ส่วนหนึ่งในพระพุทธศาสนาแต่มีใช้ทำตามพุทธโอวาท เป็นของคนที่ถือ
 พุทธสาส์นามาแต่ก่อน ประกอบการทำขึ้นใหม่แต่แถบข้างด่างทริม ๆ ทเด
 ลับดูในหัวเมืองลาวทางฝ่ายตวันออกตวันตก ก็ไม่ได้ความว่าเมืองใด
 ได้ทำการพิธีสำหรับเมืองคล้ายคลึงกันกับการพิธีครุกัน มีที่ปรากฏว่า
 ได้ทำอยู่แต่เมืองนครศรีธรรมราช กับเมืองเขมรอีกสองแห่ง เมืองเขมร
 แต่ก่อนก็เป็นเมืองมีท่าดงทเด แต่เมืองนครศรีธรรมราช ก็เป็นเมือง
 ทำค้าขายคงได้ก่ดมาแต่ในเดอนี้ จึงเห็นว่าพหุมนเฉพาะแต่เมือง
 ดังกา ไม่ได้มีมาแต่ประเทศอินเดีย เป็นพิธีเกิดขึ้นใหม่ เมื่อพระ
 พุทธสาส์นาตกมาอยู่ในลังกาทวีป มันคาการพระราชพิธีทั้งปวงซึ่งเนื่อง
 ไปด้วยพระพุทธสาส์นาแล้วพิธีสัมพัจฉรฉนิต น้อยข้างกาหัด แลดู่นวายนมากกว่า
 ทุกพิธี ด้วยเป็นความคิดของคนในชั้นหลังที่มีความรู้แล้ว ความเชื่อ
 ก็พระพุทธโอวาทเสื่อมลง หวาดหวั่นต่อภัยอันตรายก่ดขึ้น จึงได้คิด
 อานแก้ไข หันเหียนลงหาการที่ถืออยู่เป็นปรกติบ้านเมือง ฝ่ายข้าง
 ประเทศอื่น ๆ คือแถบเรา ก็เป็นเมืองนับถือพระพุทธสาส์นา แต่นิยม
 ยินดีในความรู้อะไรดังกา ประกอบด้วยความหวาดหวั่นต่อภัยทั้งปวง
 เมืองใดไปมากังกัน ทราบณัษบรมเนียมที่เดียนดอกลายแบบมาทำบ้าง
 เพราะพิธีนาทางทเดข้างฝ่ายทิศตวันตกข้างใต้ จึงไม่แผ่ขึ้นไปถึงหัว
 เมืองลาวข้างฝ่ายเหนือเหมือนดลทพิธีอื่น ๆ แดการที่รับพิธีมาทำนคง
 จะเป็นเมืองนครศรีธรรมราชได้รับก่อน ด้วยเมืองนครศรีธรรมราช

บอกเด็ก ๆ กรอกหน้าเขว่งถึงไม่ผูกไว้ที่บันไดเรือน เรียกว่าเข้ามอกระ
 บอกหน้า สำหรับเจ้าพวงมโหรีตามถนน จะต้องวิ่งไปวิ่งมาเห็นดเห็นย
 หิวโหยโรยแรง จะได้หยิบกินไปพวง ห้ามไม่ให้กำมิดสำวะลงทาง
 ดอง ด้วยเข้าใจว่าฉันจึงขุนละมุนอยู่ตามใดก็ขุนรุ่งรองจะไปเมี่ยงไปเมื่อน
 บางทีที่เป็นโคโมโบโต ๆ ก็ร้องให้ร้องห่มส่งสารคนนั้นคนนั้นทักวักใคร่
 ก็มี การซึ่งว่าฉันมีเช่นนี้ ในตัวอาณานิธิยสูตรเองก็ไม่ได้ว่า พระ
 สังฆิกไม่ได้พูดว่าฉันได้มี ตามความที่คาดคะเนไปมีความจริงอยู่อย่าง
 หนึ่ง แต่ในคำประกาศเทวดาเวลาฉันมีซึ่งมีได้นับก็พระพุทธเจ้าต่าง
 เปนนิคคาธิยวิ มิสายที่ระรักษาพระเจ้าแผ่นดิน แดพระบรมวงษานุวงษ
 ราชวรได้ให้ออกไปเสียนอกขอบเขากักราพ ทรอยจะได้ยินคำประกาศ
 อันนี้ ต่อให้เข้าใจภาณยักษ์ภาณพระว่าเป็นผู้ควาได้มีผู้เข้าใจกันซึมซาบ
 เกือบจะแปลได้ทุกคำตลอดทั้งภาณยักษ์ภาณพระ มงคลนั้นก็ก่อดัทธิกัน
 ไปต่าง ๆ ไม่ถูกทั้งวันทั้งดอง คือพวกที่เข้าใจกันซึมซาบว่าฉันเป็น
 วันได้มี ถ้าไม่สมควรมงคลแต่พิสดมภ์ก็กระของเพชรฤาเขาวางไว้ใกล้ ๆ
 ตัว มีจะวิ่งมาโคนหกดัมหกดุก ฤาจะมาแถบดินเหต้ออกตาหุดอกฤา
 จะทำให้บวชใช้อันตราต่าง ๆ ข้างพวกที่ไม่เชื่อถือในเรื่องมีดวงมีเด้นเด่า
 ก็มักจะอดไม่ได้ ยากจะดำรงอดก็อดเก่งอดฉลาดว่าตัวเป็นคนไม่
 กัดมีไม่เชื่อว่าฉันมี ไม่ยอมงดมงคลพิสดมภ์ไม่ยอมถือกระของเพชร
 หักเราะเยาะเย้ยผู้ซึ่งงดวมซึ่งถือไปต่าง ๆ ความคิดทั้งต้องอย่าง
 เป็นนิคทั้งสิ้น

การพระราชพิธีตั้งพิจาณินท์ เปนการพิธีประจำมีสำหรับพระนคร
 ทำเพื่อจะให้เปนสวัสดิคิมงคลแก่พระนคร แดพระเจ้าแผ่นดินแดพระบรมวงษา

หลวงข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในตลอดจนราษฎร การที่ได้รวบรวมมรดกแต่
 พิสมรแจกจ่ายกระบองเพชรให้ ก็คือ ก็เพื่อจะให้เป็นที่หมายว่า ผู้^{นั้น}
 ใดเข้าอยู่ในพระราชพิธี ฤๅให้ได้เห็นว่ สิ่งซึ่งเป็นมรดกอันจะเกิดขึ้น
 ด้วยคุณปรีดที่พระสงฆ์วัดนั้น ทั้งอยู่ในตัวผู้^{นั้น}แล้ว เมื่อจะเปรียบดู
 อย่างง่าย ๆ ว่าการบรมราชาภิเศกเฉลิมพระราชมณเฑียร เวลาสด
 มนต์พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระมหาเมตตา การโกนจุกลงทำแต่งงานบ่าว
 สาวเจ้าตัวผู้ซึ่งจะรับตัววัดมรดก อันพระสงฆ์จะมาเจริญปรีดให้เฉพาะ
 ผู้^{นั้น}ที่รวบรวมมรดก ผู้^{ที่}รวบรวมมรดกซึ่งออกขอมาเหล่านี้ย่อมมีสาย
 ดิญจันโยง คงแต่แทนฤๅน้ำเตยที่ทั้งพระฤๅใช้สายเดียวกับที่พระสงฆ์ก็
 ผูกโยงติดไว้กับท้ายมรดก การซึ่งใช้สายดิญจันนั้นก็ใช้มรดกที่ดี เป็น
 เครื่องให้ระใจของผู้ปรากฏา ก็คือผู้ปรากฏาตัววัดมรดกจากที่พระสงฆ์
 เจริญปรีด เมื่อนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญปรีดเปล่า ๆ ก็เป็นส่วนตัว
 มรดกอยู่แล้ว แต่ดูไม่เห็นจริงระใจระใจจึงได้ทำมรดกสรวมที่ศีรษะโยง
 สายดิญจันมาให้ถึงเป็นสายโทรศัพท์ ให้ตัววัดมรดกนั้นเด่นมาทางนั้นเป็น
 เครื่องปลื้มใจอุ้นใจเจริญความยินดีมาก ในการบรมราชาภิเศกเฉลิม
 พระราชมณเฑียรที่ดี การโกนจุกลงทำแต่งงานบ่าวสาวก็ดี ก็ไม่ได้
 สวดภาณยักษ์ภาณพระ ไม่ได้อ่านคำประกาศเรื่องขัณฑ์ขัณฑ์ดังแต่ไม่ได้
 ยิ่งเป็นเวดาคำ ซึ่งจะเปนเครื่องให้ผู้คนตระหนกตกใจ เหตุใดจึงต้องใช้
 มรดก ก็เหตุด้วยประสงค์จะให้เป้นทางมาของความส่วนตัวมรดก แต่
 เปนเครื่องปลื้มใจว่าตัวได้รับตัววัดมรดกอันเกิดจากปรีดคุณ เพราะ
 ฌนั้นจึงต้อง กล่าว ว่าผู้^{ซึ่ง}เข้าใจว่ามรดกพิสมรกระบองเพชรเป็นเครื่องกันผี
 ที่ต้องอุ้นวายเฉพาะในวันนั้นวันเดียวนั้น เปนการเข้าใจผิดกตัญญูมากเกินไป

ข้างฝ่ายผู้ทอดกตัญญูทอดกตัญญู บัญญา ไม่ยอมสร่วม มงคลพิศมร ถือกะ
 มของเพชรนั้น หมายถึงตัวพนักตัวผู้พนักเชื่อผู้ ๆ ที่แท้ ไม่พนักตัวผู้เชื่อผู้จริง
 ยังทอดกตัญญูทอดกตัญญูในภวที่กนทั้งปวงกตัญญูทำได้ ถึงจะพนักตัวผู้
 ยังอยู่ในไม่พนักเชื่อ โดยว่าจะไม่เชื่อได้จริง ๆ ก็ยังไม่เป็นคนมีปัญญา
 ตามทอຍากจะทอดทั้งตามประการ ก็ทอดกตัญญูทอดกตัญญู ไม่เชื่อทอด
 บัญญา ถ้ามีปัญญาจริงย่อมจะคิดเห็นได้ว่าภวที่พรวณามาแล้ว คือ
 การเลื่อมพระราชมณเฑียรการโกนจุกดงท่าแต่งงานบ่าวสาวนั้น เขากัด
 ผู้ฤไม่เขาจึงได้สร่วมมงคล ถ้ามีปัญญาจริงแล้วจะต้องพิจารณาเห็นว่า
 การซึ่งสร่วมมงคลนั้น เพื่อจะให้ปรากฏว่าตัวเป็นผู้ได้รับสวัสดิ์ ในการ
 พระราชพิธีใหญ่สำหรับพระนคร ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้ออกพระราชทรัพย์
 ให้ทำมงคลพิศมรกระของเพชร สำหรับพระราชนานพระบรมวงษานุวงศ์
 แด่ข้าราชการทั้งปวงทั่วไป ไม่ได้ทรงทำโดยทรงคืนเด่นเหมือนอย่างผู้ที่
 กตัญญูถึงเงินทั้งได้กตัญญูมาแล้ว ถ้าจะเถียงว่าแต่ก่อนท่านจะกตัญญูบ้างคอก
 กระมัง จะเป็นพูดแก้แทนกันไปก็จะอ้างพยานให้เห็นได้ว่าสวดมนต์วันพระ
 ในท้องพระโรงฤพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ซึ่งเป็นเวรประจำพระราชวังมาแต่
 โบราณนั้นที่สวดมนต์ตามลำดับอย่างเก่า มีภาณยักษ์ภาณพระเหมือนกัน
 ถ้าเช่นนั้นวันพระใดจะถึงภาณยักษ์ภาณพระ จะมีต้องแจกมงคลให้สร่วม
 กันหมดฤ ควรจะต้องคิดเห็นว่า เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงพระมหา
 กรุณาแก่พระบรมวงษานุวงศ์แด่ข้าราชการทั้งปวง จะให้ได้รับความ
 สวัสดิ์คิมงคลทั่วกัน จึงแจกมงคลให้สร่วมตามบันดาศักดิ์ แต่วิธีทกข
 ว่ามงคลที่สร่วมเป็นเครื่องรองรับความสวัสดิ์คิมงคลนั้น เปนตฤโบราณ
 เคยถือมาอย่างเดียวกันกับท่าน้ำมนต์ ต้องเอาเทียนคว่ำลงให้มีดีผิงหยก

ดงเนินน้ำเป็นดอกพิกุล ด้วยเศกเปด้า ๆ ดูเป็นน้ำเฉย ๆ ไป ไม่มีไม่
 เห็นเป็นก้อนเป็นคันระลอกระใจ เป็นธรรมชาติที่ก่อขึ้นมา มีใช้ของ
 พระเจ้าแผ่นดินชั้นหลัง ๆ กิดขึ้น ใช้เป็นประเพณีบ้านเมืองทั่วไปตลอด
 ถึงผู้ที่จะอะอะอะดองไม่ยอมสรวมนงคณัน ถ้าจะมีการทำบุญอันใดที่
 บ้านก็จะยังโยงสายสัญญาณให้พระสวดอยู่ทุกแห่งไม่ว่าใด ๆ การซึ่งพระ
 เจ้าแผ่นดินยังพระราชทานมรดกอยู่นั้น ก็เหมือนกันกับผู้ทอดก่องยังใช้
 สายสัญญาณอยู่นั้นนั้นแหละ เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดเข้ามาในวันพระราชพิธี
 สัมพัจฉรชิต ก็ไม่ควรเลยที่จะทำเรื่องเกี่ยวกับอวดดีอวดขบถ ขาหน้า เขา
 มงคลไปขยับขยับหัวเราะเยาะเย้ยเป็นการอวดดีต่าง ๆ ซึ่งน่าจะเห็นว่าเป็น
 การหมิ่น ประมาท พระเจ้าแผ่นดิน แต่คนทั้งปวงว่า เขาอะอะ รุ่ม ร่ามไป หมก
 ฉลาดแต่ตัวคนเดียว การที่เพื่อเจ้ามาด้วยเรื่องมงคลนี้ ใช้ว่าจะดินแดน
 ไปรดปรานมงคลอย่างหนึ่งอย่างใด เว้นแต่เมื่อยังไม่เด็กเล็กก็ยังไม่อยาก
 ให้ผู้ใดหมิ่นประมาท แต่ถ้าจะเด็กเมื่อใดก็จะยอมเด็กโดยง่ายไม่เป็นข้อ
 ขัดขวางอันใด เพราะเหตุว่ามงคลทั้งปวงย่อมจะเกิดได้ด้วยกายวาจาใจ
 อันตั้งอยู่ในความสุจริต การที่พระสงฆ์มาเจริญปริตพุทธมนต์อันใดจะเป็น
 สวดดีมงคลก็เป็นได้ทางหูทางใจ ไม่ได้มาทางสายสัญญาณ บัดนี้จะกล่าว
 ถึงอาชฏานาฏียสูตรโดยสังเขป เพื่อให้เป็นเครื่องรับรองกับการที่กล่าว
 มาข้างต้นว่ามีไว้รู้ควาได้ดังนี้ ความในอาชฏานาฏียสูตรนี้ว่าท้าวมหา
 ราชซึ่งเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า บันดาลยอมมนุษย์ทั้งปวง
 ที่นับถือพระพุทธเจ้าก็มี ที่ไม่นับถือก็มี เพราะพวกมนุษย์เหล่านั้นเกิดด้วย
 บัญญัติที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ละเว้นมีเบญจเวระวิรัตต์เป็นต้น เพราะ
 ฉะนั้นเมื่อเสด็จของพระพุทธเจ้าไปอยู่ที่ราวป่าที่เปลี่ยว พวกมนุษย์ทั้งปวง

เหล่านั้ยอมจะมามีคเณนต่าง ๆ ทำมหาราชทั้งดั่งได้รออนุญาต
 คอพระพุทเจ้า ให้ โปรดให้สาวกจำคากานมัตการพระพุทเจ้าทั้งเจ็ด
 พระองคเณนดัดดีดะเนมัตกเณนคณนี้ไว้ เมื่อจะไปอยู่ในราวป่าฤทที่ดั่งค
 ที่เป็ดยว พวกอมนุษย์ทั้งปวงจะมามีคเณนประการใดก็ให้สาวกคากา
 นมัตการนั้ช นมนุษย์ทั้งปวงก็จะมีคเณนถว้เกรงหตมถัดไปไม่ทำอัน
 ไคได้ พระพุทเจ้าทรงรับคเณนคณภาพ ทำมหาราชทั้งดั่งถากถัมไป
 นั้เปเนอใจความของภานนั้กษ ภานพระนั้กถาวถิงเวดารุงชนเมื่อพระ
 ดั่งช้ประชมพรอัมกัน พระพุทเจ้าครัดเรียกพระดั่งช้ทั้งปวงถัดถ้ทรง
 ถ่าเรอื่งที่ทำมหาราชลงมาทูลนตามเนอความเห่มนภานนั้กษ แด
 อนุญาตให้พระดั่งช้จำคากานมัตการนั้ไว้ มีอใจความในภานพระถ่าน

ถ่าวได้ยอาจริยผู้แต่งหนังสือคเณนจะถ่าให้เพระ ให้ความพิศการ
 ก็ไปเก็บเอาเรอื่งราวต่าง ๆ อย่างเน่นยกมาจากคากานหาดมัยดุดรเนอน
 มาก คานนทานที่ถ่าเนนของถ่าถ่าอยู่บ้างเพ่มเติมลง ถ่าถิ่งเรอื่ง
 บานเรอื่งเนอื่งที่อยู่ของทำมหาราช ซึ่งพระภานนั้กษมาสาวดเรียกกันว้า
 รอื่ง ตามคนที่ไม่เข้าใจเปลกกันว้าพระถ่านปดอมผู้ให้ ไปดัยคี่ ๆ ดอมน
 ค้าที่ช้า ๆ นั้กเปเนคาราชของภาษามคธ จะแต่งหนังสืออันใดก็แต่งช้า ๆ
 ชาก ๆ จนเรอื่งเนนภาษาไทยไม่ได้ อย่างเน่นยักไววากนั้กษว้า ซึ่งเนน
 ถ่าออกช้อยกษผู้ชายกษผู้หญิงคี่ ๆ ไม่ได้ โกรชจึงเดยเนน ก็เข้าใจกัน
 ว้าเนนการชู้เน่นชัมได้ ผู้ฟังไม่เข้าใจว้าพระถ่านชู้ผู้ เนนอันทั้งชู้ทั้ง
 ปดอมใหม่ไป การทยคยวถอยเจอยไปทงหลายเนนเปเนด้านวนของอาจริย
 ชาวดังกาผู้แต่งหนังสือจะให้ เพระพิศการ

แต่ยังส่วนตัวผู้ครั้นเองที่อ้างว่าทำมหาราชลงมาเผ่น ถ้าเป็นผู้ที่
 มักจะคิดก็จะมีความสงสัยว่าจะเป็นกร้างเถะอย่างไรอยู่ ความข้อนี้
 จะขอโต้เถียงได้ว่า ผู้ครั้นเห็นจะมาตามทางระชัคค์ผู้ซึ่งพระพุทธเจ้า
 ครัตเอง เปรียบเขาเรื่องโบราณที่เล่า ๆ กันอยู่เป็นพื้น แล้วมายกขึ้น
 เปรียบว่าเมื่อพระอินทร์รบกับยักษ์ มีกำหนดในหมายธงเทวดาที่เป็นแม่ทัพ
 ฉนโค ดาวของพระพุทธเจ้าที่ไปอยู่ในราวป่าที่เปลี่ยว ก็ให้ลูกใจมัน
 ในคุณพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ ก็จะเป็นเครื่องนำมาซึ่งความกลัวหวาด
 หวนตึงต๋อน การที่พระพุทธเจ้ายกเอาเรื่องพระอินทร์รบกับยักษ์เป็น
 เหตุที่จะตั้งสอนดาวกันนี้ ก็ใช้ท่านจะยืนยันว่าพระอินทร์รบกับยักษ์คราว
 หนึ่งเป็นแน่ละ ตถาคคได้เห็นเองรู้เองก็หาไม่ เป็นแต่ท่านว่าเขาเล่า
 กันมา ก็อบจะเหมือนกับยายกับตาปลุกกัปลุกงาให้หลานเผ่า ที่เล่า
 กันอยู่ในปัจจุบันนี้ แต่เป็นเรื่องเหมาะที่จะยกมาเปรียบจึงได้ยกมาเปรียบ
 ส่วนคนภายหลังที่ได้ยินพระสูตรอันนี้ ไม่ประพฤติตามแต่พระพุทธเจ้า
 อนุญาตตั้งสอนให้ระฤกก์ถึงคุณพระรัตนโคจรในเวลาอยู่ที่เปลี่ยว ไปเข้าใจ
 ผิดเชื่อเอาว่าพระอินทร์ได้รบกับยักษ์เป็นแน่ เพราะพระพุทธเจ้าได้เล่า
 การซึ่งเป็นทางนี้เพราะพระพุทธเจ้าส่งมาดั่งมาถึง ๒๔๐๐ ปีเศษ การซึ่ง
 คนแต่ชั้น ๒๔๐๐ ปีพูดกันเป็นการจิต ๆ อยู่ตามสัญญาไป คงอยู่แต่ในสูตรนี้
 ก็เข้าใจเขาเป็นการแปลกทума เหมือนไม่มีผู้ใคร ๆ แต่พระพุทธเจ้าซึ่ง
 บันดูวิชาสามารถจะระฤกกาที่ดั่งมาแต่ได้ จึงทำให้เข้าใจเถะเถะไป
 ส่วนข้อที่ พระพุทธเจ้า อนุญาตให้ ระฤก กถึงคุณ พระรัตนโคจรใน เวลา อยู่ ที่
 เปลี่ยว แลเวลาจิตใจด้วยภยันอันตรายนั้นเล่า ใช้ท่านจะคิดว่า เขาเข้าใจ
 ะไรให้หนักถึงตถาคคเกิด ตถาคคจะไม่ช่วย เหมือนอย่างเช่นนิทาน

เล่า ๆ กันว่า ยักษ์ฤาษีคนใดคนหนึ่งซึ่งพอใจจะตั้งไว้กับผู้อื่นหนึ่ง
 ซึ่งเป็นผู้มีคุณฤาษีทั้งรัก แต่หากเป็นคนที่จะเรียกว่ามีบุญญาเคราะห์ร้าย
 อย่างยิ่งไม่ได้ เช่นกับตัวที่มีในเรื่องนิทานกลอน ๆ ทั้งปวง มีฤทธิ
 เจริญมากเหาะเหินเดินอากาศได้ แต่ไม่มีความศรัทธาเข้าก็ไม่ใคร่ได้กิน
 เดินทอดน่องอยู่ในถ้ำต่าง ๆ ซึ่งมีผู้อยากจะเป็นเช่นนั้น ๆ เพราะได้เข้า
 พัดดาเขาตลกต่างเป็นเมื่อย ก็หาไม่ คำที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่สาวกเหล่านั้น
 ประสงค์เพื่อจะอุดหนุนสาวกซึ่งยังไม่มั่นคงแก่ผล มีความหวาดสั่นค่อ
 ภัยอยู่เป็นนิจ ให้มีความแก่ตัวกล้าโดยเชื่อในความศรัทธาของพระพุทธเจ้า
 แล้วออกไปอยู่ในที่สงัดบำเพ็ญเพียรให้ได้มั่นคงตามประสงค์ วิสัย
 พระพุทธเจ้าจะตรัสเทศนาสั่งสอนผู้ใดย่อมตัดไปโดยตรง มุ่งหมาย
 แต่ประโยชน์ ไม่ใช่ทางอ้อมค้อมซึ่งเป็นการจะทำให้เสียเวลา ฤาไม่พอ
 แก่วิสัยของบุคคลจะเชื่อก็ได้ เช่นกับจะนั่งแปดอยู่ว่าไม่มีคอกอย่า
 ให้กตัญญูเตี้ยตั้น จะต้องอธิบายยืดยาวเสียเวลา จึงได้คิดเสียว่าให้เชื่อ
 พระคุณความรู้ของพระพุทธเจ้าเถื่อนทางอันดีของพระธรรม ซึ่งจะนำไป
 ผู้ปฏิบัติตามบันฑิตธรรมวิเศษ แต่ให้เชื่อคุณความปฏิจจของพระอริย
 สังฆ ซึ่งได้บันฑิตวิธาเต็มตามที่ตามพระพุทธเจ้าตรัสสอนแล้วนั้นให้มั่นใจ ก็
 จะไม่มีภัยอันตราย ความมุ่งหมายที่จะต้องการ คือให้สาวกซึ่งเป็น
 บุคคลหายกลัวผืนน้ำได้เหมือนกัน แต่เป็นทางตัดได้ง่ายเร็วกว่าที่จะ
 อธิบายแก่ผู้ซึ่งมีปัญญาแสดงความเชื่อยังอ่อน การซึ่งชนภายหลังเข้าใจพระ
 สู้ครต่าง ๆ เกินกว่าความต้องการไปเช่นนั้น จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้า
 กลายเป็นพิริวตองเศก ๆ เป้า ๆ ไม่ได้โดยมาก

ในเรื่องอาชานาฏยสูตรนี้ ถ้าจะพูดตามความเห็นที่คิดเห็นว่าจะ
 เป็นการร่างเถาะ แล้วก็เห็นว่าจะมาจากชรัคสูตรนี้เอง แต่ว่าโดย
 ดังกาฎาจารย์ก็ ที่จะให้ไว้แก่พระพุทธเจ้าโคตมพระองค์เดียวดูจะไม่ใคร่
 จะพออิมไม่ละใจ อยากให้ท่านมาช่วยกันมาก ๆ หลายไม่หลายมือ เช่น
 ดัมพทุเตให้ไว้พระพุทธเจ้าตังพันคั้งหมื่น อาชานาฏยสูตรนี้อยากจะให้พระ
 พุทธเจ้ามากองค์ออกไปช่วยแรงกันให้มากขึ้น จึงได้แต่งขึ้นใหม่ เก็บ
 ชรัคสูตรบ้าง มหาสมัยสูตรบ้าง ผสมกันเข้าเป็นอาชานาฏยสูตรขึ้น
 ตามความต้องการ ที่ยังไม่ละใจแต่ถึงเดิมโมเมสัพเพชาด้วย อย่าง
 เช่นสวดมหาพรตสิบสองค่านานก็มี แต่เมื่อจะได้อัดใจได้เกิดดังควร
 จะกล่าวได้ว่า ข้อสำคัญทั้งสูตรก็อยู่เพียงคำนมัสการ ถ้าผู้ที่เชื่อถือ
 มั่นในคุณพระรัตนไตรย มีภยอันตรายคัมภีร์ดังตึงตื้นในใจ ฤาเป็น
 แต่ใจอ่อนไปไม่กล้าหาญ เมื่อกล่าวคำนมัสการด้วยความถ่อมมันต่อพระ
 คุณความศรีสวัสดิ์ของพระพุทธเจ้า ก็คงจะให้ประโยชน์ต่อผู้ซึ่งกล่าวคาถา
 นั้น ให้มีใจมั่นคงไม่หวั่นหวอนต่อภยอันตราย คงเป็นการมีคุณอยู่บ้าง
 เป็นแท้ แต่การที่เอามาเอะอะสวดซ้ำ ๆ ซาก ๆ กันก็อยู่ข้างจะมากสัก
 หน่อย แล้ววิธีที่สวดนั้นเคยเป็นแต่ไป เพื่อความนั่นก็จะเปนตวัภยณะ
 แต่ค่อย ๆ มากขึ้นเพี้ยนไปจึงชักให้ความเพี้ยน แต่ถึงอย่างไรก็ดี เป็น
 ประเพณีบ้านเมืองที่ได้เคยประพฤติมา เมื่อยังไม่ได้เลิกถอนเสียก็ควร
 จะถือเอาตามสมควรแก่ที่พิจารณาเห็นว่าเป็นดีเพียงไร ตามใจของตน ๆ
 แค่ว่าได้ปฏิเสชไว้ ในข้างต้นว่า การที่สวดมนต์สวดพิสดมภ์
 กระทบของเพชร ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินกตัญญูจะจึงมาโดน
 เปนต้นก็จริง แต่จะปฏิเสชว่าผู้แรกตั้งตำราพระราชพิธีดัมพจักรนิท

วนนไม่เชื่อฟังไม่ได้ ด้วยการที่กระเตรียมทำทั้งปวงอยู่ข้างจะขมขื่น มีในคำ
 ประกาศที่กล่าวอ้างถึงขมขื่นมีจิตปฏิรูปเป็นหลักอยู่อย่างหนึ่ง ยิงบน
 ที่จะมีเด้าหมอนกัไว้ ใบหนาดใบด้ามแรงด้ามกา ซึ่งก็ว่าเป็นใบไม้
 ที่ผัดตัว มีถุงเข้าเปลือกเข้าสารเด็ก ๆ ๓๐๘ ถุงสำหรับมันจูในบั้นอย่าง
 ฟาดเข้าได้ผัดด้วย ถึงเข้าผกกระหมอนน้ำของหลวงก็มี แต่ไปไม่ทั่ว
 สะเกษไม่ได้ มีในรั้วในวัง แต่เข้าผกกระหมอนน้ำวัดสะเกษนก็ได้เด็กมา
 เตี้ยช้านาน จะเป็นด้วยเข้าใจว่าขมขื่นที่เปนมิจฉาปฏิรูป ก็ธรรมดา
 บำรุงที่เปนมิจฉาพลดลงมาก ๆ เช่นนี้ คนที่ประพฤติชั่วชั่วเปนมิจฉา
 ปฏิรูปก็จะมีโดยมาก ที่ได้ไปไว้ ไปส่งไปเผาในที่นั้น ผสมจิตปฏิรูป
 เหล่านี้คงจะได้ความดำมาก จึงได้จัดเลี้ยงอาหารไปให้เป็นการให้
 ทาน เพราะธรรมดาผู้ซึ่งมีศรัทธาทำทานถวายตามบุญในไทย ๆ เรา
 มักจะหาช่องทำบุญเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วยเชื่อว่าจะได้กำไรมาก ก็เข้าผก
 กระหมอนน้ำไม่ต้องลงทุนรอนอินโด หักแต่กิ่งไม้มาเผา ไม้ ไม้เป็น
 กระหมอกเล็ก ๆ แบ่งเข้าแบ่งปลงที่เหลื่อกินกรอกลงเล็ก ๆ น้อย ๆ เส็ค
 ผ้าม่อนอินโดที่จะทิ้งเส็คก็เอาแขวนกิ่งไม้ปักให้เป็นทาน ไม่ต้องลงทุน
 ลงรอนอินโด แต่คงจะกลับได้ประโยชน์ในภavnามาก เข้ากระหมอก
 หนึ่งบางที่ก็จะได้เป็นกระหมอกละเกวียน น้ำกระหมอกหนึ่งบางที่ก็จะมันดาล
 ให้พระยาโฆฏ์มีความรักใคร่นับก็ยอมให้ ใช้น้ำก็ออกเปล่า ๆ ตามวัน
 เจ็ดวัน เส็คผ้าทำผ้าผืนก็จะทำให้ ได้ผ้าชิ้นละกุ๊ตได้คอกกระมัง เมื่อ
 ไม่ต้องลงทุนอะไรแต่คิดกำไรที่จะได้มากเช่นนั้น ก็จะไม่สู้เชื่อถือผัด
 อินโดนักก็ทำได้ คิดว่าไม่ทำ เพราะได้กำไรมากจึงได้ทำตาม ๆ กันไป
 แต่ควรเห็นได้ว่าความคิด ซึ่งจะเห็นญาติพี่น้อง ญาติในเฝ้าในเรือนออกวิ่งด้วย

นั้น ไม่เป็นความคิดที่มีในราชการมาแต่ก่อน ดัชนีทั้งหลายเหล่านี้
 ที่เจอปนเข้ามาในราชการด้วย ข้าพเจ้าขอปฏิเสธว่าไม่ได้มาทางพระพุทธ
 ศาสนา ด้วยเหตุว่าอาชฏานาฎิยสูตรที่ได้แสดงใจความย่อมานั้น ถ้า
 เป็นผู้ที่พิจารณา ตรិตรอง อยู่ก็จะสงสัยว่าจะเป็นการช่างเถาะอยู่บ้างแล้ว
 นั้นไม่ได้กล่าวถึงการเหล่านี้เลย วิธีที่ข้อนี้ต่างกระจุกกระจิกเหล่านี้
 จะมีมากก็ตามดัทธิพรหมณ์อย่างหนึ่งตามความเข้าใจผิด ฤๅกถวสัน
 เกินไปของคนทั้งปวงแต่โบราณจนตกตงเป็นธรรมเนียม ที่เคยทำทำ
 ไป เพราะเหตุว่าใบไม้ที่จะเป็นหมอนขึ้นแต่เจ้าสารที่จะมันๆในปิ่น ก็
 ต้องส่งไปที่โรงพิธีพรหมณ์เศกเป่ากันมาก่อน ไม่ได้เอามาเข้ามณฑลใน
 ส่วนพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างมงคลพิตรกระบของเพชร เพราะฉะนั้น
 การที่ปฏิเสธมาแต่ก่อนนั้น ปฏิเสธข้อหนึ่งว่าคำอาชฏานาฎิยสูตรไม่ใช่
 คำพระพุทธเจ้าอนุญาตไว้สำหรับให้รู้แต่ลอบผี อีกข้อหนึ่งว่าทำให้
 ส่วนมงคลพิตรแต่ถือกระบของเพชร ไม่ใช่สำหรับกถวสันต์หลอก เพราะ
 ปราณาคความดีดัดคิดมงคล การซึ่งกล่าวแรงไปจนถึงว่าการที่กถวสันต์เป็น
 ผิดนั้น เป็นความเห็นของข้าพเจ้าเองผู้แต่งหนังสือ แต่ว่าได้ว่าพระ
 เจ้าแผ่นดินแต่ก่อนคงจะไม่ทรงกถวสันต์ไปเหมือนอย่างคนทั้งปวง กถวสันต์เช่น
 กถาวมา แต่ก็จะปฏิเสธว่าไม่ทรงเชื่อว่าผีมีอยู่ แต่รับได้ยัยตามดัทธิ
 โบราณที่ถือมานั้นปฏิเสธไปไม่ได้ เพราะใคร ๆ ในเวลานั้นก็ย่อมถือ
 เช่นนั้นทั่วหน้ากัน แต่จะลงเอาเป็นแน่ว่าทรงเชื่อถือแท้ก็ว่าได้ บางที
 จะเป็นแต่โบราณเคยทำมาก็ไม่ให้เสียโบราณ ด้วยคนทั้งปวงย่อมเชื่อ
 ถืออยู่ด้วยกันโดยมาก เป็นพระบรมราโชบายอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป
 ็นเครื่องระงับความกระวนกระวายร้อนใจของคนทั้งปวง ให้เป็นที่เย็นอก

เย็นใจได้อย่างทำที่ไม่เสียหายอันใดมากนัก แต่ได้ประโยชน์ให้เป็นที่ยืน
ใจของคนทั้งปวง อันหาใคร่ในพระราชอาณาเขตเร้นนี้ก็จะบัง
เหมือนอย่างพระราชพิธีอาพาธพินาศก็คือทำอย่างเต็มพิกัดขึ้นเอง เป็น
แต่เปลี่ยนชื่อ

พระราชพิธีอาพาธพินาศนี้ จะสืบสาวเอาเหตุผลให้ ได้ความว่า
มีมาแต่ก่อนๆ ไม่ได้มีความ ได้พบแต่ร่างหมายพระราชพิธีอาพาธ
พินาศ เมื่อปีมะโรงโทศก ๑๑๘๒ อ้างถึงพระราชพิธีอาพาธพินาศที่ได้ทำ
มาแต่ก่อนเมื่อปีมะแมตรีศกศักราช ๑๑๘๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยนั่นเองทั้งสองคราว แต่ไม่ได้ความว่าคราวแรกนั้น
ทำด้วยเหตุอันใด ตรวจดูในจดหมายเหตุไม่ได้กล่าวถึงท้ายบมภ์ไม่ได้
แทงไว้ แต่การที่ทำขึ้นนั้นคงจะเอาไคร้เหตุที่เกิดโรคภัย ที่เปนมามากๆ
ทั่วกันเช่นไข้ทรพิษ ฤๅอหิวาตกโรค เพราะเมื่อเทียบเคียงดูกับ
ประเทศอื่นก็เห็นว่าจะเปนมอหิวาตกโรค เพราะในระยนั้นอหิวาตกโรค
เกิดขึ้นที่ประเทศอินเดียก่อนแล้วเป็นรระบาดต่อมา แต่จะสอบให้ตรง
กันกับศักราชเท่านั้นว่าเป็นคราวเป็นใหญ่ก็ไม่ตรง แต่ใช้จับเช่นนี้เป็นขึ้น
ที่แห่งหนึ่งแล้วก็ค่อยๆ แผ่ไป จะกำหนดเวลาให้ตรงกันเปนนั่นไม่ได้
อยู่เอง อหิวาตกโรคเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย เมื่อปีชานโทศก
จุลศักราช ๑๑๓๒ เป็นคราวแรกแต่แผ่ไปทั้งประเทศยุโรปแถบประเทศเอเซีย
คงจะมีเข้ามาถึงกรุงสยามนี้ด้วย แต่จะไม่ใหญ่โตมากมายเหมือนปีมะโรง
จึงไม่มีผู้ใดจำผู้ใดเล่า การซึ่งเกิดทำพิธีขึ้นนั้นคงจะเป็นด้วยเหตุ
ความตกใจ หวาดหวั่นในการที่เกิดโรคอันมีพิษร้ายแรงเสมอด้วยพิษมู
งขึ้นใหม่ๆ แต่เปนมามากๆ พร้อมกัน เมื่อจะคิดเสาะแสวงหาเหตุผลว่าเกิด

ดำหรับอธิฐานบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยอาไศรยอ้างคุณพระรัตนไตรย
 เป็นต้น มีตัวอย่างมาเมื่อภัยเกิดขึ้นเช่นนี้แต่ข้ามีข้อสงสัยว่า เป็น
 ด้วยฝึกไม่มื่ออะไรจะเหมาะยิ่งกว่าอาฏานาฏิยสูตร ซึ่งกล่าวมาว่าดำหรับ
 ปราบปรามพวกภูมิดำงไม่ให้อำรายมนุษย์ จึงได้ คิดตั้งพระรา
 พิชัยให้มีลวดอาฏานาฏิยปริต แต่ตั้งชื่อว่าอาพาธพินาศตามความต้องการ
 ให้เป็นการที่เย็นใจของชนทั้งปวง ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา แต่การ
 พระราชพิธีนั้นเป็นการคาดคะเนทำขึ้น มิใช่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนไว้
 ให้ทำดำหรับแก้ ไข้โรคภัยเช่นนี้ แลความเข้าใจที่คิดเนเอาว่า โรคนี้เกิด
 ขึ้นด้วยผี จึงได้ คิดขมได้ผีเป็นการผิดอีกชนหนึ่งด้วย เพราะโรคนี้
 ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยผี เกิดขึ้นด้วยดินฟ้าอากาศ แลความประพฤติดุช
 กิณของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีวิญญาณจะจับได้ได้ เพราะฉะนั้นการ
 พระราชพิธีจึงไม่ได้ มีประโยชน์อันใด คำซึ่งเล่ามออกในการพระราชพิธี
 ที่ท่าน มีเรื่องราวอันเป็นที่พิลึกพิงกัด้วยเป็นอันมากเป็นต้นว่า คนที่
 เข้ากระบวนแห่แห่ตามพระพุทธรูป แลพระสงฆ์เดินไปกลางทางก็ล้มลง
 ซากใจตาย . ที่กลับมาถึงบ้านแล้วจึงตายก็มีมาก แลคงแต่คงพระแก้ว
 โรคนี้หนักยิ่งกว่าเวรร้ายแรงหนักขึ้น ด้วยอากาศยังร้อนจัดหนักขึ้นตาม
 ธรรมดาฤดู คนทั้งปวงก็พากันตั้งว่าเพราะการพิธีนั้นผู้ไม่ได้ ผู้มีกำลัง
 ถัดกว่า ตั้งแต่ทำพิธีอาพาธพินาศในปีมะโรงโตศกนั้น ไม่ระงับโรค
 ประจวบได้ ก็เป็นอันเลิกกันไม่ได้ทำอีกต่อไป คงอยู่แต่พระราชพิธี
 ถมัจฉาจริยตามธรรมเนียม กิ่งเมื่อปีระกาเอกศกในแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโรคประจวบหนักมากก็ไม่อาจทำพิธี
 ไข้จะเป็นด้วยคิดเห็นว่าความผิดที่จะอาไศรยพระพุทธองค์ ซึ่งมาในอาฏานา

นาฏยสูตรไม่ต้องกันกับเหตุการณ์ที่เป็นอันคงเช่นกล่าวมา เลิกยกเว้นเสีย
ด้วยไม่เป็นที่ชอบใจคนทั้งปวง คนทั้งปวงถือว่าการทำเช่นนั้น เหมือน
ไปช่วยไปผลักดันให้ผี มีความโกรธคิดเอาชนะมากไป เท่ากับคน ชั้นหลัง ๆ คิด
เห็นว่า กิเลสมน้ำน่ายาในเวลาที่โรคประจุนประจุเหมือนอย่างไป
ผลักดันข้างน้ำมนั้น

การพระราชพิธีอาพาธพินาศที่เคยทำมานั้น ก็คล้ายคลึงกันกับพิธี
ตั้งพิธีเจริญที่กระทำอยู่ทุกปี เป็นแต่มีเพิ่มเติมจนบ้าง คือเชิญพระพุท
ธิปฏิมากรแก้วมรกตมาตั้งเคียงพระมณฑล ที่พระที่นั่งสุทไธศุถมหาปราสาท
ด้วย ในวันแรม ๑๕ ค่ำเวลาเช้า มีตรงพระมูรธาภิเษกที่ชาดาข้างคาน
ออกแห่งพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ซึ่งเวลานั้นเรียกว่าพระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมานตลอดไป แล้วแบ่งพระสงฆ์เป็นพวก ๆ มีกระบวนแห่พระพุทธรูปใน
ฝั่งคานออกกันเป็นตามกระบวน กระบวนที่หนึ่งพระพุทธรูปปฏิมากรแก้ว
มรกตทรงยานมาศ มีรายกระบวนต่อไปนี้ดังนี้ หน้า ๑ ขงนำวิธ ๒
ขงฉาน ๒ ขงจีน ๓๐ หุ่นกางเกงแดงเสื้อเสนาภูมิกวักหนึ่ง คู่หนึ่งต้อง
มีกดาเสื้อครุยดำพอกหน้า ๔๐ หลัง ๒๐ เครื่องสูงดำรับหนึ่ง ๓๐ มังสุริย์ ๓
มังแซก ๖ หุ่นกางเกงยกเสื้อมีตุ้มรัดคาดผ้าปัก คู่เคียง ๓๐ เกณฑ์ขุนนางผู้
น้อยตลอดลงไปถึงหลวงม่อม แตรทอง ๓๐ แตรฝรั่ง ๔ สังข์ ๓ เป็น
๓๕ กลองชนะ ๒๐ จำปี ๓ จำกลอง ๓ มีกลองมลายูดำรับหนึ่ง ๖ คน
พิณพาทย์ ๓ วงห้ามต้องผลัดเป็นคน ๓๖ คน บิน ๕๐ กางเกงมีตุ้มแดง
เสื้อดำหมวกขาว ตาม ๕๐ เสื้อเขียวตะแบงให้ลดผ้าด้าย หามยานมาศ
ต้องผลัด ๘๐ หุ่นกางเกงมีตุ้มแดงคาดผ้าด้าย หามวอพระสงฆ์ ๕ วอ
ต้องผลัด ๔๐ คน ยกมาครี้น้ำมาครทรายอย่างละ ๕ มาครต้องผลัด ๒๐

คน หนึ่งทางเตงคำดำฏ รวมคนในกระบวนที่หนึ่ง ๔๔๓ คน พระราชา
คณะชื้อตามกระบวนประนํามนต์ไปพรทราย ๕ รูป เดินกระบวนออก
จากประตูวิเศษไธศรี เฝ้ายวงไปออกประตูท่าพระ เฝ้ายวนตามถนน
ริมกำแพงพระนครข้างนอก จนถึงบ่อมพระสุเมธทางหน้าบ้านพระยาบําเรอ
ภักดี แต่พระยาบําเรอภักดีครองหน จะตั้งบ้านเรือนอยู่แห่งใดก็ไม่ได้
ความ จะกลับเข้าไปพระนครทางประตูใดก็ไม่ปรากฏ พิเคราะห์
ความในหมายนคฺ์เหมือนว่าเมื่อถึงบ้านพระยาบําเรอภักดีแล้ว เดินตาม
ถนนลงมานำพระราชวังวร ศาสดาจารย์ขึ้นนำพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
ไปหยุดที่วัดพระเชตุพน จะกลับเข้าพระราชวังทางใดก็ไม่ได้ความ ตั้ง
ต้นกันอยู่เพียงเท่านั้น อีกกระบวนหนึ่งเป็นกระบวนพระไชย ก็มี
กระบวนแห่คล้ายกันกับพระแก้วมรกตคือมีฆ้องนำฆ้องนำรัวกลองจั่น คู่แห่
ถดถดนำ ๓๐ หัตถ์ ๒๐ เครื่องสูงกลองชนะคงที่ คู่เคียงถดถดเพียง ๒
คน แตรรองถดถดเพียง ๒ คน แตรฝรั่งคู่ ๑ ดั่งข ๑ พิณพาทย์ถดถด
เป่น ๒ วง แต่เป่นกลองขึ้นไปเป่น ๒๐ บอก ตามเท่ากัน เดี๋ยวพระพุทธรูป
ว่าไว้เสด็จงาหามต้องผดด้ ๑๖ คน วอเท่ากัน คนยกบาตรหน้าบาตรทราย
ก็เท่ากัน รวมคนในกระบวนที่สองนี้ ๓๑๗ คน แต่พระสงฆ์ที่ตาม
มีจำนวนมากขึ้นคือ พระราชาคณะชื้อ ๕ รูป พระอันดับ ๑๕ รูป รวม
เป่น ๒๐ รูป เดินออกประตูวิเศษไธศรีเหมือนกัน ว่าเฝ้ายวงประตู
ท่าพระเหมือนหนึ่งว่าจะออกไปนอกกำแพง แต่อย่างไรหอดถดถดมา
เข้าประตูสักเกตเห็นไปออกประตูสักเกตได้ แล้วเฝ้ายวนถนนท้ายสนาม
เฝ้ายวนทางนำพระที่นั่งสุทไธสวรรย์กลับเข้าประตูวิเศษไธศรี พิเคราะห์
ดูจำนวนพระสงฆ์มากขึ้น แต่ระยะทางกลับสั้นไปกว่ากระบวนพระแก้ว

มรณูไม่รู้ที่จะเอายุติอย่างไร อีกกระบวนหนึ่งนั้นเป็นกระบวนพระห้าม
 ดมุก เท่ากันเหมือนกับกระบวนพระไชยมาก แต่ยังไม่วันที่แปลก
 ที่เดียว คือมีขบวนเดิมขึ้น ๓๐ คน กลองชนะดัดดงแปด ๑๐ แตรองค
 แด่ ๒ คู่ แตรฝรั่งดัดดงเท่ากัน นอกนั้นก็เหมือนกับกระบวนก่อนทั้ง^๕ต้น
 เว้นแต่คนหามวอพระเลยดูญไปข้างไหนไม่ทราบไม่เห็นมีบาญชี รวมคน
 ในกระบวนที่ตามนี้ ๒๗๓ คน มีวอพระสงฆ์ ๕ วอ พระอินคัม ๑๕ รูป
 กระบวนแห่แดพระสงฆ์เดินออกจากประตูวัดไชยศรี ไปโดยวัดคำดา
 งารบาญชีคือที่ตรงศาลหลักเมืองออกมา แล้วลงถนนโรงม้ายคือที่คำดา
 ยุทธนาธิการเดี่ยวนั้น แต่เดิมเป็นโรงม้ายก่ายเอะกะกันไปทั้งต้น แล้ว
 ไปถนนเจ้าเชิงช้างถนนรังกะนขวาง ที่เรียกถนนรังกะนขวางนี้จะเป็นคน
 อันใดก็ได้ความ เห็นจะเป็นบำรุงเมืองเพื่อคนครนนี้เอง ดูกระบวน
 นี้อยู่ข้างต้องเดินมากกว่ากระบวนอื่นหมด ยังอีกกระบวนหนึ่งสำหรับ
 ฟากข้างโน้นเกณฑ์ให้เจ้าตำกรม คือกรมหมื่นนราเทเวศร์ กรมหมื่น
 นเรศโยธี กรมหมื่นเดนมังกรวิรัช ซึ่งเปนพระโอรสกรมพระราชวังหลัง
 เป็นผู้จัดกระบวนเห็นจะเป็นชาวไทยในกรมพระราชวังหลังทั้งต้น ด้วย
 ในขณะนั้นกรมพระราชวังหลัง พึ่งต้นพระชนม์ไม่ช้านัก เจ้าตำกรม
 ซึ่งเป็นลูกก็เป็นคนมีกำลังแต่อำนาจใหญ่ คงจะรวบรวมผู้คนไว้ได้
 ไม่แตกแตกว่องไวไปได้มากนัก จ่ายแต่ละคนก็ขึ้น ๕๐ ก็อหอกดาบ ๕๐
 เพิ่มเติมไปให้ จำนวนพระสงฆ์พระราชคณะ ๕ อินคัม ๑๕ รวมเป็น ๑๙
 รูป ให้แห่ประพาศน์ในพระราชวังหลัง แดกถนนในพระนครฟาก
 ตะวันตก เปนจำนวนคนที่เข้ากระบวนแห่ทั้งสี่กระบวนพันร้อยสี่สิบ
 ตามคน พระสงฆ์ ๖๔ รูป แต่ครั้นเมื่อตรวจดูบาญชีรายเกณฑ์เดี่ยวนั้น

พระเพณ ก็ไคมไปอีกใบหนึ่งต่างหาก ว่าพระสงฆ์ฉันที่พระสังฆราช ๘
 ที่พระวันรัต ๘ ฉัณท์ที่บ่อนตรงวัดสระเกษ ๑๕ ฉัณท์ที่วัดระฆัง ๑๕ พระเถลิง^๕
 สุธมฺมชโยไปไหนก็ไม่เห็นกล่าวถึง การพิธีกลางเมืองแต่บิดประทุเมือง
 ก็เหมือนพิธีตั้งพัชรณินที่ทุกวันนี้ เปนแต่มีกำหนดหม้อน้ำมนต์ โรงละ ๘
 ใบ โรงพิธี ๓๐ แห่งเปนม้อน้ำมนต์ ๘๐ ใบ บังคับว่าวันแรม ๑๕ คำ
 ให้มาคอยพร้อมที่นำพระที่นั่งสุทิตมหาปราสาท มงคลพิศมรกรรมของ
 เจริญกิจฐาน้อยกว่าหมายวันสังการพิธีตั้งพัชรณินที่ในประจุบันนี้ แต่มี
 ยันต์กระดาศไทยเดิมขึ้นอีก ๓๕๐ แผ่นสำหรับเทียบวัดตามคำหนักในวัง มี
 แผ่นดื่มนบบริสุทธินในหมายว่า ให้ตั้งไปที่พระองค์เจ้าพระวัดพระเชตุพน
 คือกรมดมเด็จพระปรมาธิบดี ให้ราชบัณฑิตไปเป็นผู้ตั้ง แล้วตั้งมา
 กรังพระเอกพระทวารมีด้ายถักจนจวงรอบพระที่นั่ง แด่คำหนักเจ้านายใน
 พระบรมมหาราชวัง แต่ในท้ายร่างบริสังฆมนต์ข้อความว่า ให้ทำพระ
 ราชพิธีรับความใช้อย่างมีมเมตรีศกนั้น แต่ยังมีแด่พระไชยพระสงฆ์
 ประน้ำไปรยทรายในพระราชวังหลวงนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ยกเสีย การแต่ก่อนจะทำมากกว่านี้อีกอย่างไรไม่ทราบเลย แต่
 หมายพิธีตั้งพัชรณินที่ทุกวันนี้ใช้หมายกรมวัง พิธีอาพาธพินาศ^๕ใช้
 หมายกรมเมืองเจ้าพระยายมราชรับพระบรมราชโองการ จะเป็นด้วยมี
 แหน่แดงเกณฑ์ให้ปราบดู่ปราบทางอย่างไร จึงได้กลายเป็นกรมเมืองไป
 การพิธีอาพาธพินาศนี้คงจะไม่มีสืบไปภายหน้า นับว่าเป็นพิธีที่เลิกแล้ว
 จึงมีใบบังเข้าในพระราชพิธีประจำเดือนทั้งปวง

การพระราชพิธีตั้งพัชรณินที่ ซึ่งทำอยู่ในประจุบันเริ่มตั้งมาจ
 ค่ายในวันแรม ๑๑ คำ พราหมณ์ได้เข้าโรงพระราชพิธีแต่วันแรม ๑๑ คำ

แต่ที่จริงนั้นพราหมณ์ไม่ได้ทำพิธีวันแรม ๑๑ ค่ำ คงทำ ๑๒ ค่ำ หมายถึง
ไปหลวม ๆ อย่างนั้นเอง แต่พิธีพราหมณ์ในการตั้งพัจฉาวันนั้นเป็น
พิธีใหญ่ มีโหมกฤษณ์ พระมหาราชครูว่าแต่ก่อนเคยโหมกฤษณ์ทั้งพิธีของ
เปรียงแต่พิธีตั้งพัจฉาวัน แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รับสั่งให้ตั้งการโหมกฤษณ์ในพิธีของเปรียงเดีย คงอยู่แต่พิธีตั้งพัจฉาวัน
การทำพิธีโหมกฤษณ์เดี๋ยวนี้ คงเป็นมีแต่บรมมหาราชวังเศกเฉลิมพระ
ราชมณเฑียร กับพิธีตั้งพัจฉาวันที่ประจำมีแต่ครั้ง แต่เมื่อต้องตั้งสยาม
มกุฎราชกุมารได้ ให้มีโหมกฤษณ์ อีกครั้งหนึ่ง โรงพระราชพิธีแต่ก่อน
เคยปลูกหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สุดแต่จะทำพิธีขึ้นโคกปลูกใหม่
ทุกคราว ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
ให้สร้างโรงพิธีขึ้นเป็นฝาก่ออิฐถือปูน หอสูงกระเบื้องเคลือบขาวมี
ซ้อฟ้าใบระกา พระราชนัดดาว่าหอเวทียาคมสำหรับทำพิธีไม่ต้องปลูก
ใหม่ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ย้ายมาจากหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มา
อยู่ที่มุมโรงกระดานเก่าจนทุกวันนี้ การที่จัดโรงพระราชพิธีนั้นมีความ
ไม่คิดแต่ถึงกันทุกเส้าตามตำราพราหมณ์เรียกว่าพรหมโองการ แล้ว
จึงพาดน้ำไตรทวาร ในหอราชพิธีนั้นมียี่งสามเตียง ตั้งตบเป็นลำดับตง
มาตามแบบที่คงพระของพราหมณ์คล้ายกันทุกพิธี ชั้นต้นคงพระอิสว
พระนารายณ์พระมหาพิชัยเศว แต่พระอิสวทรงโคซึ่งมีพระอุมาทรง
อยู่ด้วย ม้ารองลงมาคงเทวรูปนพเคราะห์ ม้าที่สามคงเบญจครรภ
กรตตั้งขึ้น เค้าซึ่งสำหรับโหมกฤษณ์นั้นอยู่ที่พระคลังในซ้าย เป็นเตา
ทองแดงตั้งในโรงพิธีนั้นด้วย แล้วมีหม้อกุ่มกัตั้งเก้าใบ หม้อกุ่มนั้น
หม้อเจ้าเราไทย ๆ นี้เองไม่แปลกประหลาดอันใด การที่ทำน้ามนต์ด้วย

หม้อเข้าน เป็นแบบมาจากอินเดียแท้ ข้างพร้าหม้นกคือหม้อทอง
 เหลืองซึ่งหุงเข้าแดดก้นน้ำได้กล้วแล้วในเคื่อนต้ม ข้างต่วนพระสงฆ์
 ก็ใช้บาตร ๆ นั่นก็คือหม้อเข้าแปลตธิประเทศเดียวกัน เป็นแต่ไม่ใช่หุง
 ใช้สำหรับขอ ตามตธิที่ท่านกันคว่ำสำหรับคำรากันกันก็ได้ความว่าเล็ก ๆ
 ขนาดหม้อเข้าใหญ่ ๆ ที่โคชนไปเคียวนี้ สำหรับรับของที่หอบโตของเป็น
 ต้นเหตุ ด้วยอาหารของเรากับประเทศอินเดียห่างไกลกันมาก ซึ่งจะ
 เห็นว่าท่าบาตรโตเพราะตะกลามัน ก็คงจะเป็นบ้างในบางจำพวก
 แต่บาตรที่ท่านใช้กันแต่ก่อนก็ใช้คกน้ำเหมือนกันเช่นกับที่มเืองปรากฏว่า
 พระพุทธเจ้าจะเสวยน้ำให้น้ำบาตรไปทรงคก เมื่อบาตรใช้คกน้ำฉันเช่นนั้น
 แล้วก็คงใช้ทำนํ้ามนต์ด้วยบาตรได้ แต่บาตรนั้นยังตธิเสีย ไม่ใช่ทอง
 เหลืองเหมือนฮินดูพร้าหม้นทองปวง พร้าหม้นทองซึ่งใช้กันอยู่เป็น
 พันเมืองใช้กันแต่เล็กเป็นภาชนะ ที่พระสงฆ์จำจะต้องมีองค์ละใบเหมือน
 พวกฮินดูต้องมีหม้อเข้าคนละใบ จึงได้ ใช้บาตรทำนํ้ามนต์มาจนทุกวันนี้
 หม้อกุ่มกั ๘ ใบนั้นตั้งอยู่กลางใบหนึ่งรอบ ๘ ใบ ในหม้อกุ่มกันั้น
 เงินเพียงหนึ่งทุก ๆ หม้อ พิธีทำทุกวันนี้ กำหนดทำตั้งแต่เวลา ๘ โมง
 การพิธีพร้าหม้นทองปวงที่จะทำแล้วมักจะทำกลางคืนดึก ๆ ทุกพิธี เว้นไว้
 แต่ที่เป็นการจำเเนจะต้องทำกลางวัน เช่นวันพิธีกรรมพวยกับตรีพวย
 ต่อกันเป็นต้น ขรอย่ว่าท่านผู้ค้นตำราจะเป็นคังคาวอย่างเอก ถ้าพระ
 มหาราชครูเป็นกาจะได้อความเกิดครุอันหาน้อยไม่ เริ่มทำพิธีอัฐิ
 อคัมธูรชารัตว ตามแบบพิธีทั้งปวง แลบูชา ๘ ทิศอ่านตำหรับ เมื่อ
 จบลงแล้วบูชาพระอิศวรแล้วจึงได้บูชาเบญจภรรมาเอานํ้ารินลงในถ้วยอ่านคำ
 หรับบูชากรดงษ์บูชากุ่มกัแล้ว จึงได้เอานํ้าผสมกันกรอกในกรกในดงษ์

แต่ในหม้อกุ่มกัทั้ง ๘ หม้อ ๆ กุ่มกัใบกลางนั้นเป็นของพระมหาราชครูใบ
 เก็บนานับไว้ถวายในวันทรงเครื่องใหญ่แคว้นพิธีทั้งปวง อีก ๘ หม้อก็
 แจกกันไปตามเจ้ากรมปลัดกรม เป็นหน้าที่ไปเก็บไว้สำหรับถวายแด่เทียว
 รดใคร ๆ ค่อนั้นใบกุ่มกัใบไม้ โหมกฤษทที่เรียกว่า ใบไม้ส้มมีด
 มีในหมายรับสั่งมาอย่าง คือใบรักใบมะม่วงใบตะขบใบยอใบขนุน
 ใบมะเคื่อใบเงินใบทองใบเฉียงพรว้างเอใบมะขี้ ใบระงับใบพินู สิ่งละ
 ๕๐ ใบ มะกรูด ๑๕ ผล ช่มบ้อย ๑๕ ผัก แต่ที่ได้ ไร่ โหมกฤษทอยู่เดียว
 นี้แต่สามอย่าง คือใบตะขบ ๘๐ ใบทอง ๓๒ ใบมะม่วง ๒๕ ใบตะขบนั้น
 ส้มมดว่าเป็นที่หมายแทนฉันทนฤติโรค ๘๐ ประการ ใบทองแทนทอตั้งส
 วรรณกรณ ๓๒ ประการ ใบมะม่วงว่าแทนปัญจวิระมหายัย ๒๕ ประการ
 จำนวนใบไม้ก็ไม่ถูกกันกับในหมายจะเป็นคนละเรื่อง ๆ อย่างไรก็ไม่ทราบ
 ใบไม้ที่กล่าวมาข้างต้นจะสำหรับทำพิธีอย่างหนึ่ง แต่พราหมณ์จะตนเดีย
 เดยไม่มีตำรา ตกกลงเป็นเก็บมากองไว้เปล่า ๆ แต่ใบไม้ตามอย่างซึ่ง
 กล่าวที่หลังนั้นทำเป็นตามมัด ถ้าในเวลากการบรมราชาภิเศกเฉลิมพระ
 ราชมณเฑียร พระมหาราชครูนำมากวายเป็นฟาดพระองค์เวลาสดมภ์เย็น
 แต่การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์นี้ไม่ได้นำมาถวาย เป็นแต่ทำไปตามเคย
 ที่เขาภูพานนั้นดินแดนมูลโกรงในนั้น แล้วมีเต้าทองตัวหนึ่งหนักสองตั่ง
 เพียงสำหรับวางในกลางกองกฤษท พื้นที่สำหรับจะใส่ โหมกฤษทนั้นใส่
 ไม้พุดชยาวกุนละ ๘ นิ้ว มัดละ ๘ คู่ วันละ ๒๐ มัด เมื่ออ่านเวรคิด
 เพลิงถึงกำหนดแล้วเอาใบไม้รูปหน้าผิงรวงแต่น้ำมันดิบโหมกฤษท เมื่อโหม
 กฤษทเสร็จแล้วก็เป่าเสร็จการพระราชพิธีส่วนนั้น แต่ยังไม่ได้ดับกฤษท
 ค่อยวันเสร็จพระราชพิธีจึงได้อ่านเวรดับกฤษทด้วยน้ำผึ้ง ประโยชน์ของ

พราหมณ์ที่ได้ ในการพระราชพิธีนี้ คือเต้าทองสำหรับโหมกุนท์หนัก
ทองสองดั่งเพื่อง เงินทักษิณบูชา ๖ บาท เงินหม้อกุ่มกัหม้อตะ
เพื่องเป็นเงินบาทเพื่อง ผ้าขาวห่อคำสำหรับผืนหนึ่ง ผ้าพันหม้อกุ่มกั
หนึ่ง รองนพพรคณหนึ่ง เบญจกรรณหนึ่ง รองอาสนะพระผืนหนึ่ง
รองอาสนะพราหมณ์ผืนหนึ่ง ผ้าไตรทวาร ๔ ผืน ผ้านุ่งผืนหนึ่ง ผ้าห่ม
ผืนหนึ่ง หม้อเข้าเชิงกรานสำหรับหุงข้าวบูชาเทวดา หม้อคนนใหญ่ดำ
หรือน้ำใช้หม้อหนึ่ง หม้อน้ำมันคัจ ๑๒ ทานหม้อหนึ่ง หมนเนยเข้า
เปลือกกรองหม้อ เข้าตำรสำหรับหุงบูชาเทวดา มะพร้าวอ่อน ส่วนเงิน
ที่แบ่งปันกันในพราหมณ์ พระมหाराชครูได้กึ่งคำดั่ง พระครูธัญญ์จารย์
ได้บาทเพื่อง บัดนี้ต้องคน ๆ ละหนึ่งบาท ชุนหมื่นสี่คน ๆ ละต้องดั่ง
หมดเงินเจ็ดบาทเพื่อง

ส่วนการพระราชพิธีซึ่งทำที่พระที่นั่งสุทไธสน์มหาปราสาทเป็นนิจ เว้น
ไว้แต่มีพระบรมศพฤๅพระศพอยู่บนนั้น จึงได้ย้ายไปทำที่วัดพระศรีรัตน
ศาสดารามก็มี พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ก็มี พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยบ้าง
พระที่นั่งอนันตสมาคมได้เคยมีต้องครั้ง การจัดตั้งพระแท่นพระมณฑปแต่
ก่อนก็ดูโหรง ๆ พระพุทธรูปก็อยู่ในใช้แต่พระบรมธาตุ พระไชย พระ
ห้ามสมุทร พระปรีดิธรรม เว้นไว้แต่การอาพาธพินาศซึ่งเชิญพระแก้ว
มรกตมาตั้งด้วย พระเต้าน้ำพระพุทธรูปก็มีปรากฏอยู่แต่พระเศวตเบญจ
กรรณ พระมหาสังข์สาม พระเต้าประทุมนิมิตรของเก่าดี หม้อดินก้นบัว
พระเต้าทอง พระเต้าเงิน นอกนั้นก็เป้นหม้อทองเหลือง บาตรเหล็กแกล
เต้าทองเหลืองสำหรับรดน้ำข้างม้า พระแสงที่ใช้ก็ดูน้อยกว่าเคยจน
เพราะพระแสงประจำรัชกาลยังไม่มีใช้ คงใช้แต่พระแสงสำหรับแผ่นดิน

คืออัมมวาท จักร ตรี พระแสงหอก พระแสงง้าว ธงกระบี่ ธงกระบี่พาด
 พระกันเกราณย์ แด่เครื่องต้น เครื่อง พิไชยสงคราม คงคาวินมัย เหมือน ทุกวัน
 แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมขึ้นมาก ดู
 เหมือนหนึ่งพระแท่นมณฑลจะเปลี่ยนไปคนละทำกับแต่ก่อนทีเดียว พระ
 บรมราชาธิราชก็ทรงหล่อรูปพระเจดีย์กลมคระทองกรอบ แต่ก่อนมา
 การพระราชพิธีเคยเชิญพระแก้วมรกตมาตั้งอยู่ข้างนั้น ทรงเห็นว่าแต่ก่อน
 พระแก้วตั้งอยู่ต่ำจะยกจะรื้อก็ค่อยง่าย แต่ถึงดังนี้ก็เพนของหนักยกไป
 มาน่ากดเป็นอันตราย ครั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำ
 พระเบญจาทมมุขมณฑลขึ้นไป แล้วก็เลยเป็นอันเลิกไม่ได้เชิญมาเข้าพระ
 ราชมณเฑียรต่อไป ด้วยจะยกขึ้นลงลำบาก มีแต่ด้วยสัญญาญโยงออกไปจาก
 พระแท่นมณฑลถึงที่มุขมณฑลด้วยทุกครั้ง ในการพระราชพิธีใหญ่ๆ จึงโปรด
 ให้เชิญพระพุทธรูปมุขมณฑลออกมาตั้งเป็นประธานในการพระราชพิธี แทน
 พระแก้วมรกต ส่วนพระตำหนักแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวใช้พระนาคเสวตคีรีเรือนแก้วซึ่งได้มาแต่เมืองเวียงจันทน์ พระในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้พระแก้วเชียงแสนเป็นพระของ
 เติม พระในแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้พระพุทธรูปมุขมณฑลน้อย แต่การซึ่งตั้ง
 พระแก้วประจำแผ่นดินนั้นไม่เปลี่ยนดังคำกัญอันใด ไม่ได้ตั้งมาแต่แรกถึง
 ถวายราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โปรดพระองค์ใดถึงได้มาภายหลัง
 ก็คงเพิ่มเติมขึ้น พระที่เป็นสำคัญในการพระราชพิธีนั้นคือพระไชยทั้ง ๕
 รัชกาล แด่พระไชยเงินองค์น้อยของเดิมในพระพุทธรูปอดฟ้า พระไชย
 เนาวโตหน้อยซึ่งตำหนักเสด็จประพาสหัวเมือง พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง แล้วพระราชทานข้าพเจ้าเมื่อใกล้จะเสด็จ

ต่อรรคคต แดพระเจ้ายี่ทองคำบันจุพระบรมธาตุมาแต่เมืองลังกาใหม่
 พระห้ามสมุทรทอง พระห้ามสมุทรเงิน พระธรรมดามังกร พระเต้าตังหน
 คือพระเต้าเบญจครรภาใหญ่เบญจครรภาน้อย เบญจครรภาห้าห้อง พระเต้า
 ประทุมดีดาแดง พระเต้าประทุมยอดเขียว พระเต้าดีดาลงอักษรทอง
 พระครอบพระกริ่ง พระมหาสังข์ห้า พระมหาสังข์สาม พระเต้าห้ากษัตริย์
 พระขันหยกตังเชิงเทียนทองคำสำหรับพระราชพิธี พระเต้าประทุมนิมิตร พระ
 เต้าดีดาล้อมบัว พระเต้าทองขาวขาวที่ พระเต้านพเคราะห์ พระเต้าเทวะ
 บิด พระเต้าไกรดาศ พระมหามงกุฏ พระมหาธรรมา เติมใช้พระธรรมา
 เติมนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไปตั้งพิธีในพระบวรราชวัง จึงได้ใช้พระธรรมาพระ
 ถัดมแทน ครั้นเมื่อได้พระธรรมาเติมนั้นคืบลงมากก็ไม่เปลี่ยนพระธรรมาพระถัด
 มจึงใช้พระธรรมาพระถัดไปตามเดิม ถอดของพระองค์เครื่องคัน ถอดพระ
 องค์พิไชยสงคราม พระมาดาเจ้าตู่ประคัมเพชร พระมาดาเมียง หีบ
 พระเครื่องพิไชยสงคราม ขวดน้ำมันพิไชยสงคราม คัดับพระขำมรงค์
 หีบเทวรูป เทวตาเชิญหีบพระราชาธัญजर แดเชิญธารพระกรเทวรูป
 ธารพระกรศักดิ์สิทธิ์ พระแสงกันหยัน พระแสงศรสาม พระแสงจักร
 พระแสงตรีเพชร พระแสงปืนนพรัตน์ พระแสงคาบค่าย พระแสงใจเพชร
 พระแสงยี่ปี่พันปดาประคัมพลอยแดง พระแสงแฝด พระแสงทรงเดิม พระ
 แสงไม้ทงทองเกลี้ยงประคัมเพชร พระวรยศไวยศรี พระวรยศเนาโลหะ พระ
 แขนงข้างเผือก พระแขนงามรี พระแสงของ้าว พระแสงขอไม้เท้าคร่ำทอง
 หนักคัน พระแสงค้อน พระแสงหอกเพชรรัตน แดพระแสงหอกอินชอกสาม
 องค์ พระแสงง้าว พระแสงทวน พระแสงดาบไล่ให้ กรมตะทองอย่างตะดี

๓๕๕ พระแสงเป็นคาบธนู ๑ พระแสงเป็นคาบธนู ๑ พระแสงคาบ ๒ พระกัน
 ภิรมย์เสวตรฉัตร ๘ ชั้น ที่สำหรับถวายในวันบรมราชาภิเศก ของราชกระบี่
 ขุนกรรพาหุ ๑ ขุนภักดี ๑ ทั้งนผู้เกล้าพระแท่นทั้งสี่ ตรงนำพระพุทธรูป
 ของพระสุพรรณบัฏตรงพระชั้นชา แด่หีบเครื่องพิไชยสงครามอีก ๒ หีบ
 ที่ถาดเตียงรองพระแท่นมณฑลตรงพระเศียรเกล้าใหญ่ทอง พระเศียรเงิน
 สำหรับตรงเจ้าโลกันต์ แด่พระเศียรน้ำเงินน้ำสระแก้วสระเกษสระคา
 สระยมนา สำหรับตรงมูรธาภิเศก กับหม้อทองเหลืองที่สำหรับพระ
 สังข์ทำนามนัต เมื่อคืบเทียบไชยนี้จำนวนหมายว่า ๓๐ แต่หายหกตกหล่น
 ไปไหนเหลืออยู่เล็กน้อย เจ้าทองเหลืองสามตอนสำหรับบรรจุน้ำ ในใต้
 ถาดเตียงนั้นบรรจุกระบองเพชรมีจำนวน ๑๐๐๐ พิศมรดอกเล็ก ๑๐๐๐ สาย
 พิศมรใหญ่สำหรับข้าง ๑๐๐ สำหรับม้า ๑๐๐ มงคตเข้าม้านุหีบไว้ให้ตั้งพระ
 แท่นตามจำนวนเจ้านายข้าราชการมงคตเป็นชั้น ๆ ตามบันดาศักดิ์ ข้างเหนือ
 พระแท่นมณฑลตั้งโต๊ะจีนไว้พระนิรันตรายทองคำ ข้างใต้พระแท่นมณฑล
 ตั้งโต๊ะจีนไว้พระสยามเทวาธิราชกับเทวรูปอีก ๔ องค์ แด่พระมหาสังข์
 พระเศียร คอโต๊ะพระนิรันตรายโต๊ะพระสยามเทวาธิราชออกไป ตั้งบน
 มหาฤกษ์มหาไชยมหาจักรีมหาปราบ ทองเหลืองรางเกวียน ซึ่งพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหล่อขึ้นเป็นสังเขป แท่นเป็นใหญ่
 ซึ่งมีชื่ออย่างเดียวกัน สำหรับใช้ยังแสดงในการพระราชพิธีทั้งปวง มี
 การแห่พระไชยวัณน แด่ยกพระมหาเสวตรฉัตรเป็นต้น มุขฉนวนคกตรง
 นำพระแท่นมณฑลตรงพระแท่นพระสังข์เสวตภาณวาร ตรงนำพระแท่นลง
 มาตั้งกระโจมเทียบไชย โยงสายสัญญาณตั้งแต่พระแท่นมณฑลไปจนถึง
 เทียนไชย แด่พระแท่นพระเศียรเป็นสองสาย สายสัญญาณที่เรียงพระแท่น

ต่อพระแท่นกึ่งถนนก็ออกมา ถ้าผู้ใดได้ถอดเป็นพระงับเด็ญยจรรไร เพราะ
 ฉันทนาการเกษาภักดีในพิชิตครูจึงไม่ต้องหาฤกษ์ ก็จะต้องวันอุบาทว์
 วันโลกวินาศ ร้ายแรงประการใดก็ใช้ไต่ทางขึ้น เทียนโรยนั้นพันที่วัด
 พระเชตุพน เปนพนักงานพระครูลงเครื่องได้พัน แดงเดยยันต์ตาม
 คำราหูดวง กำหนดค้ายได้เทียน ๓๐๘ เส้น ส้มหนัก ๓๐ ชั่ง ยาว ๓
 สอก ที่ผนังด้านตะวันตกท้ายอาสน์ ตั้งเตียงโถงสำหรับพระราชคณะ
 นั่งปรกเตียงหนึ่ง ข้างเตียงนั้นโยงสายสัญญาณลงไปสำหรับราชบัณฑิต
 นั่งภาวนาซักประจำ คดอดวันยังค่ำคืนยังรุ่ง จนเสร็จการพระราชพิธี
 ที่เสาดกลางตรงมุขตะวันตกโยงสายสัญญาณออกทั้งสองข้าง ปัดอยู่ตรงข้างเสาด
 กลางนั้นสองเส้น ที่เสาดมุขตรงรักแร้ข้างละเส้นสำหรับพระกือสวดมนต์
 แต่สายที่มารวมข้างรักแร้ตะวันตกเฉียงใต้หนึ่งเดียวมาตามฉาก จนถึงเสาด
 กลางมุขตะวันตกสำหรับโยงมงคลเจ้าโศกนัค แดงสายสัญญาณรอบพระ
 ราชมณเฑียรทั่วทุกแห่ง แดงสายสัญญาณรองด้วยหม้ายคารอบกำแพง
 พระราชวังแลกำแพงพระนคร พระสงฆ์ที่สวดมนต์นั้นมีจำนวน ๖๘ รูป
 เปนพระราชคณะผู้ใหญ่เรียกว่าแม่การ ๘ รูป พระราชคณะยกแตร
 ฝ่ายวิปัสสนาธุระสำหรับนั่งปรก ๑๒ รูป พระครูคู่สวดในกรมสมเด็จพระ
 พระปรมาภิไธย ๒ ในกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ๒ สวดธรรมจักรในกรม
 เด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่พระสังฆราช ๒ ในสมเด็จพระวันรัต ๒ สวดมหา
 สมัยสูตร พระพิธีธรรม ๔๐ พระพิธีธรรมนี้แต่เดิมก็เป็นพระอนุชาก็
 คาดับครไบคาดตามธรรมเนียม แต่เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ในตอนกลาง ๆ แผ่นดินทรงพระราชดำริเห็นว่า พระ
 พิธีธรรมต้องถูกราชการสวดพระราชนิพนธ์ ในพระราชวังอยู่เสมอตลอด

ลงไปถึงสวดพระจุลเจดีย์ทุกวันพระ จึงโปรดให้ทำดาตัมพรพนพเรตติว
 โหมทอง ที่นมดาตัมพรประดับมุกว่าพระพิรุณเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์
 สัตว์เขี้ยวหน้าเงินสีขาว ดำรับหนึ่งใช้สัตว์ต่างกันทั้งสี่ พระสงฆ์พิรุณนั้น
 จำยไว้ตามวัด ให้จัดฝึกซ้อมกันสำหรับรับราชการเป็นเหมือนหนึ่งตำแหน่ง
 ถานา ก็อเดิมมีวัดมหาธาตุดำรง ๑ วัดหงษดำรง ๑ วัดเชตุพน
 ดำรง ๑ วัดสุทัศน์ดำรง ๑ วัดโมลีโลกยดำรง ๑ วัดอรุณดำรง ๑ วัดราช
 บุรณดำรง ๑ วัดระฆังดำรง ๑ วัดเศวตฉัตรดำรง ๑ วัดราชสิทธิดำรง ๑ ภาย
 หดังในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีสวดภาณ
 ยักษเปลี่ยนท่านองเป็นสรภัญ วัดมหรนิเวศน์ขึ้นอีกดำรง ๑ จึงได้ยก
 พระพิรุณวัดโมลีโลกยออกเดี่ยวดำรง ๑ แต่ยังไม่มีความจะสวดภาณพระ
 จึงโปรดให้ถามดูตามพระว่า วัดใดจะรับอาษาสวดภาณพระอย่าง
 ธรรมเนียมให้เข้าคู่กันได้บ้าง ครั้นนั้นวัดสุทัศน์รับอาษาสวด วัดสุทัศน์
 จึงได้สวดอย่างธรรมเนียมคึกคึกมาจนทุกวันนี้ พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ข้างจะโปรดมาก ถ้าสวดภาณยักษภาณพระจนที่ ๑
 ที่ ๒ จนใดก็ไ้ร้างวัด แล้วได้ขนภาณยักษจนแรกเปลี่ยนกันอยู่ใน
 ตามวัด คือวัดมหาธาตุ วัดระฆัง วัดหงษ จนที่ ๓ ที่ ๔ เป็นวัดมหรนิเวศน์
 แต่วัดสุทัศน์ ทรงฟังอยู่จนถึงจนที่ ๕ บ้างที่ ๖ บ้างทุกมี พระสงฆ์
 สวดมนต์ พระราชาคณะ ๒๐ รูปนั่งทางผนังมุขตะวันออกแถวเหนือ
 พระครูแถวพระพิรุณนั่งมุขตะวันตกเป็นแถว แถวกลางหันหลังเข้าหากัน
 แถวการพระราชพิธีมีโรงพิธีตั้ง ๘ ประตูเมืองแถวกลางพระนคร ๒ ตำบล คำ
 ที่ว่าพระนครในนั้น ไม่ได้กำหนดกำแพงที่กรุงตั้ง แต่ยกเมืองธนบุรีขึ้น
 เป็นกรุงเทพมหานคร ก่อกำแพงพระนครต้องฟากน้ำ เอาแม่น้ำเจ้าพระยา

อย่างเมืองพิษณุโลกย์ โอฆบุรี ต่อมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ยกวงษ์เข้ามาอยู่ฝั่งคว้นนอก ทรงพระราชดำริเห็นว่า การที่เขาแม่น้ำโขงกลางเมืองเปะช่องกว้างใหญ่รักษายาก แต่ต้องตั้งรักษา กล่าวว่าเป็นเมืองเอกแต่ไม่ถาวรยืนยาว อีกประการหนึ่งที่ปลายแหลม ซึ่งตั้งพระราชวังชนใหม่ เป็นที่แม่น้ำอ้อมโอบเวียนอยู่เกือบครึ่งหนึ่ง เป็นไชยภูมิอันดี จึงโปรดให้รื้อกำแพงฝั่งตะวันตกยกมาต่อก้อมฝั่งคว้นนอก โดยรอบ ชุกคดของบางลำภูคดงโค้งอ่างเป็นคุพระนครด้านคว้นนอก บันจบแม่น้ำทั้งสองข้าง จึงนำที่จะเข้าใจว่าคงโรงพิธี ๘ ประตุมือง แต่โรงพิธีกลางเมืองนั้น น่าจะอยู่ฝั่งคว้นนอกนอกทางดิน แต่การพระราชพิธีนี้ ไม่ได้เปลี่ยนมาตามกำแพงเมือง คงทำเป็นเมืองสองฟากน้ำอยู่อย่างแต่ก่อน โรงพิธีกลางเมืองฟากคว้นออกนั้น คงทิวัดสุทัศน์ ซึ่งก็อกกันว่าเป็นกลางเมือง จึงได้ทำเทวสถานแถบักเตาซึ่งชำในทั้นั้น แล้ววัดสุทัศน์ที่จะสร้างนั้นกว่าเป็นศูนย์กลางเมืองจึงได้สร้างวัดขึ้น แต่ที่จริงทำแผนที่อย่างใหม่ เห็นว่าไม่ตรงศูนย์กลางเมืองเลย การวัดเส้นเข็อกแถววงที่แต่ก่อนนั้นดูไม่มีตรงเลย จนที่สุดที่จะก่อสร้างขึ้นก็เบียด ๆ บุด ๆ ทุกแห่ง เช่นโรงแสงแดดโรงม้า เป็นต้น แต่ที่วัดสุทัศน์นั้นนับว่าเป็นกลางเมือง เมื่อยังไม่ได้สร้างวัดสุทัศน์นั้นก็ต้องปลูกโรง ครั้นเมื่อมีวัดสุทัศน์แล้ว ก็เอาไครยศาลาวัดสุทัศน์ได้ เมื่อวัดสุทัศน์ยังไม่มี ไร่พระสงฆ์วัดมหาธาตุมาวัดคมนต์ในทั้นั้น ๒๐ รูป แต่ครั้นมีวัดสุทัศน์นั้นก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง ยังคงพระวัดมหาธาตุต้องเดินไปวัดคมนต์ถึงวัดสุทัศน์ตามเดิม ประตุมืองฝั่งคว้นนอก ๔ ประตูนั้น ไม่ได้วัดทประตู เป็นแต่ชื่อว่าประตูเมือง คงขึ้นวัดคมนต์บ้อม บ้านเหนือบ้อมพระสุเมรุพระสงฆ์วัดตั้งเวสวัดคมนต์ ๓๐ รูป

ด้านตะวันออกเหนือบ่อมหาภาพ พระสงฆ์วัดเสนาสน์ ๓๐ รูป
 ด้านใต้บ่อมหาไชย พระสงฆ์วัดราชมุนี ๓๐ รูป ด้านตะวัน
 ตกบ่อมหาฤกษ์ พระสงฆ์วัดพระเชตุพน ๓๐ รูป แต่ฝั่งตะวันตก
 นั้นต้องปลูกโรงเพราะไม่มีที่อาไศรย กำหนดให้ปลูกโรงกลางเมือง
 ชื่อกว้าง ๖ คอกยาว ๓ วา ๒ ศอก มีพาไลเด็จรอบยกพื้นในประ
 ฐานสูงศอกคืบ พาไลเด็จยังศอกหนึ่ง เป็นหน้าที่กรมพระนครบาลปลูก
 โรงประตูเมืองอีกสี่โรงนั้น ชื่อกว้าง ๕ ศอกยาว ๘ ศอก มีพาไลเด็จ
 รอบ ยกพื้นในประฐานศอกคืบพาไลเด็จยังศอกหนึ่ง โรงทั้งสี่กรมท่า
 โรง ๑ กรมนาโรง ๑ กรมวังโรง ๑ กรมเมืองก็ถูกอีกโรง ๑ โรงกลาง
 เมืองฝั่งตะวันตกนั้นปลูกที่ถนนอาจารีย์ พระสงฆ์วัดระฆัง ๒๐ รูป
 ประตูด้านตะวันออกปลูกที่วัดอรุณราชวราราม พระสงฆ์วัดอรุณ ๓๐ รูป
 ประตูด้านใต้ปลูกที่วัดโมลีโลกย์ พระสงฆ์วัดโมลีโลกย์ ๓๐ รูป
 ประตูด้านตะวันตกปลูกที่ศาลหลวงเก่า พระสงฆ์วัด
 ระฆัง ๓๐ รูป ประตูด้านเหนือปลูกที่วัดอมรินทร พระสงฆ์
 วัดอมรินทร ๓๐ รูป เวลาเย็นพระสงฆ์ ๓๐ รูป ตั้งแต่วัน
 แรม ๓๒ ค่ำ ๓๓ ค่ำ วัน ๑๔ ค่ำสวดอาฏานาฏิยสูตรคืนยังรุ่ง เมื่อ
 สวดไปถึงกำหนดขึงบันทึหตุรจนึงขึ้นแล้ว จึงได้สวดต่อไปเป็นระยะ
 การเลียงพระกำหนดเกณฑ์เจ้านายเลียงอยู่ทุกแห่ง คือกลางเมืองทั้ง
 สองฟากแถบประตูเมืองฟากตะวันออก เจ้านายองค์หนึ่งต้องเกณฑ์เลียง
 พระวันหนึ่ง ตามที่ผู้ใดถูกตำบลดพระมากพระน้อย ถ้าถูกตำบลดพระมากก็
 ต้องเลียงเข้า ๒๐ เพน ๕ รูป ถ้าตำบลดพระน้อยก็ต้องเลียงเข้า ๑๐ รูป
 เพน ๕ รูป แต่ที่ประตูเมืองฟากตะวันตกนั้นเกณฑ์กรมท่ากรมวัง

กรมเมืองเลี้ยงกรมตะดาบด ต้องเลี้ยงเข้าเพน ๒ เวลาสามวัน เลี้ยง
แต่เช้าเวลาเดียววันหนึ่ง พระพุทธรูปที่ทรงตาม โรงพิธีทั้งปวง ใช้พระ
ห้ามสมุทรแล้วแต่จะหาได้เป็นพนักงานของดังฆราวาส มีม้าคาบเพดานผ้าขาว
สำหรับต่งแถวเทียน เป็นราวเหล็กตามธรรมเนียมคองนำพระสำหรับ
จุดเทียนบูชาราวหนึ่ง มีบาตรน้ำมนต์ตั้งโรงพิธีกลางเมืองแห่งละ ๒ บาตร
โรงประตูเมืองแห่งละบาตร หม้อคนใหญ่โรงพิธีกลางเมืองแห่งละ ๘
หม้อ โรงประตูเมืองโรงละ ๔ หม้อ

ในการพระราชพิธีตั้งจักรดินทนต์ แต่เดิมมากไม่มีเจ้านายเกษากันต์
นอกจากพระเจ้าลูกเธอโสดกนต์ ต่อออกมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าหลานเธอข้าง หม่อมเจ้าในกรมซึ่งเป็นท้าว
ขุนเคยไปตรศปรานบ้าง โปรดให้มาเกษากันต์พร้อมกับพระเจ้าลูกเธอ
นับว่าเป็นเกียรติยศใหญ่ ต่อออกมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้หม่อมเจ้าในวังหลวงเข้ามาโสดกนต์ได้ ในวัง
ทั้งต้น แต่หม่อมเจ้าจางน่านในกรมซึ่งรับราชการอยู่ในวังหลวง ก็โปรด
ให้มาเกษากันต์ในวังหลวงบ้าง นอกนั้นไปเกษากันต์ในพระราชพิธีใน
พระบรมราชวังทั้งต้น การเกษากันต์ในพิธีจางน่านมีมาแต่เดิมเป็นครั้งเป็น
คราวไม่เสมอแต่ไม่ทั่วไป เมื่อไม่มีจึงนำหม่อมเจ้าจางน่านก็มาสมทบเกษ
ากันต์ทั้งหลวง กำหนดพิธีสดกษากันต์ตั้งแต่วันคองนำดวงค่ายแต่แรม ๓๓
ค่ำไป ถ้าเป็นพระองค์เจ้าแต่ก่อนมาเคยมีตำราจางน่าน ตามแต่เจ้าของจะ
หามาบ้างน้อยบ้าง ตัวพระองค์เจ้าทรงเลี้ยงงากันพระกตคามดอ
มีพราหมณ์โปรยข้าวตอกคู่ ๑ โปรยเข้านารดอกมดิกคู่ ๑ บัณเฑาะคู่ ๑
ดังรูปคู่ ๑ ข้างหลวงตามาก ๆ หม่อมเจ้าทรงเลี้ยงงากันพระกตคามดอ

มีพราหมณ์ไปยเข้าดอกเข้าด้ารคน ๓ มัณเฑาะคน ๓ ตั้งธัน ๓ มีแต่
 ข้างหลวงตามไม่มีคำวอ แต่ในแผ่นดินประจุบันนี้พระเจ้าองค์ยาเธอ พระ
 เจ้าองค์นางเธอได้กัณฑ์รวมกับพิธีครูเช่นที่วาน้อยพระองค์ กงเปน
 หม่อมเจ้าเกษากันต์เป็นพื้น การพระราชพิธีเริ่มสวดมนต์วันแรม ๑๓ ค่ำ
 พระราชาคณะ ๒๐ รูป รุ่งขึ้นวัน ๑๒ ค่ำพระสงฆ์ฉันพร้อมกันทั้ง ๖๘ รูป
 จุกเทียนไชยนั้นมฤคฯ ถ้าฤกษ์เข้ากัจจุกก่อนพระฉัน ถ้าฤกษ์ด้ายกัจจุกภายหลัง
 ไฟซึ่งจะจุกเทียนไชยนั้นใช้ไฟฟ้าต้องด้วยพระแว่นกรอบดงยาราชาวดี
 เวลาจะต้องให้มีภาณาด้าหรับจะต้องเหมือนกันกับจุกเทียนจงเปรี๊ยะ ถึง
 เพลิงไปจนถึงเวลาที่จุกเทียนไชย เมื่อเวลาจะจุกเทียนไชยนั้นพระเจ้า
 แผ่นดินต้องทรงจุกเทียนทอง ซึ่งตั้งอยู่กลาง พระชั้นหยก ด้าหรับ พระราช พิธี
 ทรงตั้งสัตยาธิฐานแล้ว จึงส่งถวายแก่ท่านผู้เป็นประธานในการพระราชพิธี
 แต่ก่อนมาดูละเล่นน้ำที่สระมเด็จพระสังฆราช ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตสงคราม ตั้งแต่
 การบรมราชาภิเษกมาจนตลอดสิ้นพระชนม์ทุก ๆ พระราชพิธี ต่อมากรม
 พระปวเรศวิยาตงกรณ์ได้ทรงจุกมาจนถึงประจุบันนี้ ในเวลาที่จุกเทียน
 ไชยนั้นพระสงฆ์สวดพุทธโธสัพพัญญุตัญญาโณบนพระที่นั่งที่ตงพิธี พราหมณ์
 เป่าสังข์ ๑ ขั้มไม่มีมณเฑาะ ๓ ประโคมแตรสังข์ฆ้องไชยพิณพาทย์ พระ
 สงฆ์ฉันแตกดับแล้วทรงจุกเทียนเครื่องนมัสการตระเบมุก แต่เทียนคูหนึ่งถือ
 เต็ม ๑ พระพิธีกรรมด้ารับแรกชนสวดภาณวาร พระราชาคณะนั่งปรก
 ราชมนัศทิศักประกาศาจนถึงเวลาเพณฉันเพน ๕ รูป แล้วสวดต่อไปจนถึง
 เวลาเที่ยงเปลี่ยนด้ารับใหม่ ผลัดกันสวดด้ารับละ ๒ ชั่วโมงทั้งกตางวัน
 กตางคืน เวลาค่ำพระสงฆ์สวดมนต์อีกทุกวัน จนถึงวันแรม ๑๔ ค่ำเวลาเช้า

พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าที่ชะโล่กันต์ แต่งเครื่องกกดออกไปนั่งรายเป็นแถว
 ครึ่งหน้าพระสงฆ์หม่อมเจ้าที่ชะโล่กันต์ออกไปนั่งกลางปราสาท
 แบ่งพระเกษาศรีเจ้าแก้วพระราชนาน้ำพระมหาสังข์ แล้วทรงพระชำร่วย
 พระมหาวิเชียรบ้าง พระมหาเพชรบ้าง แล้วทรงจรดกันไกรกันนิต
 โปรดให้พระบรมวงษานุวงษ์บ้างพระองค์ทรงบ้าง เวลานั้นพระสงฆ์สด
 ษยันโศภนพระที่นั่ง พราหมณ์เป่าสังข์ ๑ ขลุ่ยไม้บันฑิต ๑ ประโคม
 แตรสังข์ของไชยพิณพาทย์ ที่ตรงแต่ก่อนนั้นปลูกเป็นร้านขึ้นที่รักแบริพระ
 ที่นั่งคู่ตีฆ้องมหาปราสาทข้างคั่นคกเฉียงใต้ เสด็จพระราชดำเนินพระราช
 ทานน้ำทางพระแกลงซ้ายมาเช่นนี้ช้านาน ภายหลังพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดในทางที่เข้าออกทางพระแกลง แต่โปรดให้ทำ
 เขาไกรลาสด้วยศิลาที่ขุดจากด้านคั่นคกพระที่นั่งคู่ตีฆ้องมหาปราสาท จึงให้
 เจ้านายโสดกันต์ไปสร้างที่เขาไกรลาส เด็กพระแท่นตรงเดี่ยที่เดียว ใช้เพดาน
 พระแท่นตรงตั้งที่เขาไกรลาส ครั้นภายหลังการที่จะมีคันทันต์น้ำกาฬ
 มากนัก เวลาเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปพระราชทานน้ำ ถ้าไม่มีคันทันต์
 เดี่ยก่อนก็เมื่อย จึงได้เกิดที่ตรงขึ้นที่รักแบริพระที่นั่งคู่ตีฆ้องมหาปราสาทตาม
 เดิมแต่ครั้งเคยดง เป็นที่สำหรับพระราชทานน้ำ ขรรมนิยมแต่เดิมมา
 ถ้าโสดกันต์พระองค์เจ้าจึงได้พระราชทานพระมหาสังข์บ้าง ถ้าเป็นแต่หม่อม
 เจ้าก็ใช้แต่หม้อเงินหม้อทองแด่พระเศวตฉัตรดั่งมัจฉา แต่ครั้งเมื่อหม่อมเจ้า
 เกษากันต์พร้อมกับพระองค์เจ้า ก็พลอยได้พระราชทานพระมหาสังข์บ้าง
 ด้วย ก็ตกลงเป็นธรรมเนียม ถึงเกษากันต์แต่หม่อมเจ้าก็ทรงได้พระราช
 ทานพระมหาสังข์บ้างตลอดมา พระเจ้าซึ่งพระราชทานอยู่ในบัดนี้ ก็
 พระมหาสังข์บ้าง พระเจ้าไกรลาส พระเจ้าเทวบดินทร์ พระเจ้าจาฤกอักษร

หม้อทองหม้อเงิน พระตั้งชุดตราวิชัยของเดิมในพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาภรณ์ พระมหาตั้งประดับเพชรเปกที่สด ถ้าเป็นพระองค์
 เจ้าเคยพระราชทานพระเศวตหัตถ์วิชัยบ้างก็มี แต่ดูไม่สู้ทั่วไป พระราชทาน
 หน้าแล้ว พระบรมวงษานุวงศ์ซึ่งเปกต่างกรมผู้ใหญ่ แด่ท่านเสนาบดีก็
 รดต่อไป ในเวลาตรงนั้นแม้เครื่องประโคมดังเช่นกลองมาแล้ว แต่
 พระตั้งสดุดีกวดยพรพระ เมื่อพระราชทานหน้าแล้วเสด็จขึ้นมาทรงประเคน
 พระตั้งรับพระราชทานนั้น ในวันนี้ดำรงพระตั้งขึ้นทั้งเข้าทั้งเพน ไม่
 ได้ใช้เนื้อสัตว์ เปนเครื่องกระยาบวชใช้กวางทางต้น เครื่องตั้งเวยพระ
 ดยยามเทวราชวิชัยเป็นเครื่องกระยาบวชเหมือนกัน ถัดที่พระตั้งขึ้นบวช
 มีแต่เฉพาะวันพระราชพิธีเต็มพัสดุนั้นวันเดียว เห็นจะเป็นมาจากถัษ
 พราหมณ์ที่ถือคติขึ้นมาแต่ก่อน ถ้าจะทำอะไรให้ดังดีวิเศษก็ไม่กินของ
 ดกขาว จนไม่รู้ว่ามีมาจากแห่งใด การที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีนั้นก็จะ
 ให้ดังอย่างเดียว แต่ในการเลี้ยงพระศรุษซึ่งนับว่าวัน ๑๕ ค่ำเป็นวัน
 ขึ้นไป มีเขมบริบททั้งเครื่องนมัสการด้วย มีแต่เฉพาะวันแรม ๑๕ ค่ำ
 ๑๕ ค่ำเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่งสามวัน พระตั้งขึ้นแล้วประกาศเทวดา ตำแหน่ง
 ผู้ประกาศนั้นเป็นที่ของพระพิมลธรรม อย่างเจ้าพระยาพดเทพสำหรับแรก
 นายนั่งซ้าย ถ้าพระพิมลธรรมประกาศได้ก็เป็นพระพิมลธรรมประกาศ
 องค์เดียว แต่พระพิมลธรรมมักจะชราเสียบ้าง เสียไม่เพราะบ้าง
 ขัดข้องไป จึงต้องเปลี่ยนให้พระราชาคณะผู้อื่นว่าแทน คำประกาศนั้น
 ไม่ได้อ่านหนังสือเหมือนประกาศทั่วไป ใช้เล่าจนจำได้แล้วว่าปากเปล่า
 เพื่อจะมีให้พลาดพลั้ง จึงต้องมีผู้แทนหนังสือตามไปด้วยอีกองค์หนึ่ง
 ใช้พระราชาคณะผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชำนาญหนังสือไทยด้วย

ในคำประกาศเทวดาที่ใช้อยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่เดิมมา นั้นมาจาก เมือง
 ดังกา ภาษาที่ใช้ที่ใช้เป็นภาษาดังกาแปลเป็นไทยบ้างไม่ได้แปลบ้าง พระ
 นามที่ใช้ในคำประกาศแต่ก่อนใช้พระนามรามาริบัติ แต่จะค้นหาฉบับเดิม
 ก็ไม่ได้ พบแต่คำประกาศวังหน้าครั้งพระปิ่นเกล้าก็คงจะคล้ายคลึงกัน อยู่
 ข้างจะเร่ร่อนว่าที่ประกาศอยู่ทุกวันนี้เล็กน้อยหนึ่ง ก็ได้ตามเทวดาถึง
 รัชกาลแล้วฤยัง ขวนให้รัชกาล แต่การจับไล่มีดังที่เปนจริงเปนจังมากไป
 เล็กน้อย เปนต้นทำนองที่ใช้ก็เปนทำนองเทศน์มหาชาติ ฤชิตตำนาน
 บอกอนุสาวรีย์ตามแต่จะฉันดว่า แต่ครั้นออกมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเพิ่มเติมแก้ไขเสียมากดัดเป็นตอน ๆ ภาษา
 มอญ ภาษาไทย ภาษาดังกาแซกสลับกันไปดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า พระ
 นามนั้นก็ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ลง แต่สร้อยพระนามในภาษาดังกายัง
 ใช้สร้อยเดิมอยู่มาก พระนามนี้ทรงถือว่าพระนามรามาริบัติเดิมนี้เป็น
 พระนามสำหรับกรุง เหมือนอย่างคำโคลงแรงน้ำก็คงใช้ได้ไม่ผิด รัชกาล
 ว่าถ้าใครเป็นเจ้าของแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาก็ต้องเป็นรามาริบัติด้วย ถึงใน
 สร้อยพระนามใหม่ก็มีรามาริบัติไว้ด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้นพระนามใน
 ภาษาดังหงษ์จึงได้คงใช้ปน ๆ กันอยู่กับของเก่าเช่นว่ามรมพิตรประมุข
 มหาจุฬาลงกรณ ประมุขพระเทพมหารามะภูมิมุขมหาราชระวิวงษ์
 ฤคตะมะพงษ์ ประมุขพระมหาราชระนิระโรตะมะ จาตุรณะประมะ
 มหาจักรพิตรราชิปรัตเตยยะ มุณเฑระจุจิวิทธิรามิระเรยยะมเหยยะมพิทธิ
 วิทธิเตโชเรยยะ ศรีโลกะเชษฐาธิมหาพุทธางกูรยยะ วัระธรรมิกะราชา
 ธิราชะรามาริปัตเตยยะมหาอำมาตย์ ประมุขระวิตะ โกสินทมะมหินทรา
 โยทธะยามหานะคะรินทะ มุวะระวะเดยยะ เป็นต้น คำประกาศนี้คง

แปลตามภาษาอยู่ตามเดิม คัดแต่ที่รุงวังกรม^{ราช}วังออกเดี่ยบบ้าง ที่จะ
คัดออกไม่ได้เป็นท่อนยาวก็คงว่าแต่ภาษาดังกล่าวไม่แปลเป็นไทย เวลา
ประกาศนั้น พระสงฆ์ผู้ประกาศกราบ พระแล้วว่านะโมตาม หนที่ นำพระแท่น
แล้วออกมายืนบนอาสน์ท้ายอาสน์สงฆ์กลางพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หัน
หน้าไปทิศตะวันตกเริ่มคำประกาศเป็นภาษามคธ ตั้งแต่ต้นนั้นทุกทีจะได้ตะนะ
จนจบ คุกคิงดังวิหะหันตุจาติ แล้วจึงว่าคำแปลเป็นภาษาไทยออกชื่อ
ท้าวมหาราชทั้งสี่ แดเทพยดาหมุ่ยักษ์คนธรรพกุมภกันทันนาค ขอให้นมา
ประชุมกันในเวลาค่ำวันนั้น เพื่อจะอนุโมทนาในสวนพระราชนุกูลสมเด็จพระพุทธ
บุรุษเป็นต้น ซึ่งทรงแผ่สวนพระราชนุกูลให้ แดขอให้ปัดเป่าสิ่งไม่ดีซึ่ง
ไม่เป็นประโยชน์นำมาซึ่งความชั่วร้ายดีแก่พระเจ้าแผ่นดิน แดมหาชนอัน
อยู่ในพระราชอาณาเขตร์

ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในสยามวงศ์ทรงชนะ แล้วค่อนนั้นไปว่าแปลภาษา
ดังกล่าวพระนามเจ้าแผ่นดินตั้งแต่มีนยะปะทินะเป็นต้น แล้วจึงว่าพระ
นามเจ้าแผ่นดินเต็มตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ คือคตอจนกิงชื่อ
กรุงตงปลายศักดิ์ชัยวิชัยกรรมประสิทธิ์ตามอย่างเก่า แล้วว่าตามภาษา
ดังกล่าวอีกตอนหนึ่งแด่สงพระราชอาณาเขตร์ แล้วจึงออกชื่อหัวเมืองขึ้น
กรุงเทพ ฯ หัวทุกหัวเมืองมีจำนวนนับรวมยอดร้างท้ายสี่ร้อยสามสิบแปดแล้ว
ออกชื่อกรุงเดิมชื่อ จึงมีว่าขอเทพยดาซึ่งรักษาพระราชอาณาเขตร์ออก
นำมพระกาฬไชยศรี พระเลื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลกเมือง ขอให้
บริบาทรักษาพระเจ้าแผ่นดิน แดพระมหานครจอมเขตร์ประเทศราชทั้งสี่
ทิศ ให้มีเจ้ามิตร์ยาเกรงอย่าให้คิดประทุษร้าย ขอให้พระบรมวงษานุ
วงศ์เสนามาคยราชพิริโยชาผู้ใหญ่น้อย จงมีดมศักดิ์มอธร์ชื่อดัยดัยจุริค

ค่อยกันต้นกาดนาน แลขออย่าให้มีอันทรายมาฟ้องพานแก่มนุษย์เด็ดตัว
 จตุรททวิบาท ให้อวดโศกตกตามฤดูกาล เป็นอุปการะแก่ธัญญาหาร
 บริบูรณ์ทั่วพระราชอาณาเขต เมื่อจบคำประกาศตอนนั้นแล้วพระสงฆ์
 ผู้ประกาศหันหน้าไปข้างทิศเหนือ มีสังฆการีต้องคนเข้ามายืนรับคำสั่ง
 จึงตั้งเป็นภาษามคธว่า อัมโกเทวคาธารารกะ เป็นต้น สังฆการีรับคำ
 คมิตต์สามิภันเต แล้วพระสงฆ์ผู้ประกาศจึงตั้งเป็นภาษาสยามให้รับ
 ตั้งฉานนี้ ไปเชิญเทพยดาอันเป็นที่หาชนนับถือทั้งปวงมาประชุมกัน
 ในการพระราชพิธี เพื่อจะสดับพุทธภาสิตในเวลาค่ำวันนี้ สังฆการีรับว่า
 คำ ๆ พระพุทธเจ้าข้า แล้วท่านผู้ประกาศว่าภาษาถึงห่อต่อไป ตั้ง
 แล้วหาระกุดเป็นต้น ถึงอียะยุคตะเขติเป็นจบประกาศเวลาเช้า แลใน
 เวลาที่พระสงฆ์ฉันแล้วอ่านคำประกาศอยู่นั้น เจ้าที่เทศาภิบาลแต่งตัวเสร็จแล้ว
 ก็มา นั่งเก้าอี้เรียงเป็นลำดับอยู่ ที่มุขด้านนอกหันหน้า เจ้าหาเตียงพระมณฑป
 เมื่อพระสงฆ์ประกาศเทศาภิบาลแล้วพระราชทานน้ำพระมหาสังข์โมหะกุม แล
 ทรงเจิมเจ้าที่เทศาภิบาลทุกองค์ แล้วพระสงฆ์ถวายพระพร ในวันนั้นตั้งพุทธา
 ก่อนอธิการเป็นส่วนให้พรแก่เจ้าที่เทศาภิบาล ในการพระราชพิธีในวัน
 ๓๒ คำ ๓๓ คำไม่ต้องมีอนุโมทนาอย่างอื่น นอกจากยกสา สัพพี อติเรก
 ภาวสุตฺตัพพี เมื่อพระสงฆ์อธิการก็โปรดให้เจ้าที่เทศาภิบาลนั้นกลับ พระ
 ราชานณะ ๒๐ รูปซึ่งนับว่าเป็นสงฆ์คณัดในการเทศาภิบาลนั้น ได้รับกระจาก
 เครื่องบริโภครองแห่งตามธรรมเนียมการโสกันต์ด้วยในวันของศักระจาก
 เวลาบ่ายตั้งบายศรีแก้วทองเงินที่พระที่นั่ง อมรินทร์วันจันฉยเย็นเทียบ สมโภช
 เจ้าที่เทศาภิบาลทรงเสด็จออกทางประตูสนามราชกิจ สมโภชแล้ววันมา
 ค่อยแผ่นันพระที่นั่ง พระราชทานน้ำพระมหาสังข์อุตราวัฏฐของเดิมใน

รัชกาลที่ ๓ แดทรงเจิมพระราชทานเงินสมโภชคามแบบ พระองค์เจ้าใน
พระบรมมหาราชวัง ๓ ชั่ง พระองค์เจ้าในพระราชวังบวร ๒ ชั่ง หม่อม
เจ้าในพระบรมมหาราชวังชั่ง ๑ หม่อมเจ้าในพระราชวังบวร ๓๐ ตำดั่ง แต่
ที่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ หรือหม่อมเจ้าในพระเจ้า
น้องยาเธอ ก็พระราชทานเงินพระคลังข้างที่เพิ่มเติมอีกบ้าง ไม่เป็นการ
เต็มหน้าทั่วไป

ครั้นเวลาเย็นพลบค่ำกระบวนแห่พระสงฆ์ ^๕แต่หน้าวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม มีกำหนดกระบวนนำมัทหารในเกณฑ์ร้อยหนึ่ง บางที่ก็มีทหาร
มหาดเล็กทหารเรือมาส่งมอบแห่บ้าง บางที่มีทหารล้อมวังตากปืน
แคดถึงคันเข้ากระบวนด้วย แต่ไม่เป็นการแน่นองได้ แลมีม้าเกราะ
ทอง ๓๒ ม้า ของศักดินาชั้น ๓๐ ^๕มีนแดง ๓๐ คาบต้องมือ ๓๐ คาบ
ไถ่ ๓๐ คาบเวน ๓๐ ทวน ๓๐ ^๕ดั่ง ๓๐ กระบวนเหล่านี้เดิน ๒ แถว
แถวถึงพระแสงปืน พระทรงสัตว์ดี พระสุบินบันดาล ^๕ขึ้นแคร่หามเป็น
พนักงานกรมแสงกำกับ แต่พระแสงต้ององค์ในแผ่นดินประจวบไม่ได้แห่
ตงแหแต่มีมหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบ ดากด้อ เป็นพนักงาน
กรมกองแก้วจินดา แถวถึงแครงอน ๓๐ แตรฝรั่ง ๖ ^๕ดั่ง ๒ แถวจึงถึง
ตั้งฆ้องกริ่งแต่งพร้อมเสื่อศรียดำพอก ^๕ซึ่งเป็นพนักงานชานคำตอบพระสงฆ์
ต่อไปนั้นเป็นกระบวนพระสงฆ์ ที่หนึ่งพระวอกรมพระปวเรศวิริยาลงกรณ์
มีคณเสนาบดีบริษัณนำ ที่ ๒ พระวอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ^๕ต่อไปขอ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ^๕ค่อนั้นไปแคร่พระ
ราชาคณะ ที่เป็นเจ้านายกษัตริย์กอด ที่เป็นพระราชอาคันตุกะดับทนต์มี
คาถาบริษัณนำทุกองค์ เป็นแคร่ ๗ คู่ขาดคู่อยู่แคร่หนึ่ง เพราะติดนั่งปรก

บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คือนั้นไปพระครู ๘ รูป) พระพิรุณ
 ๓๖ รูปเดินถือดาบจักรเป็นคัม ๆ ละสี่รูป ๓๓ คัม ค่อยไปจึงถึงกระบวน
 หัตถ์ คือคนถือกระบอง ๓๐ ถือง้าว ๓๐ ครี ๓๐ คามชะเลย ๓๐ การ
 ที่มีกระบวนเหล่านี้ ก็เป็นการย่อมาจากอาพาธพินาศเทือกเดียวกันกับ
 คเชนทวิธตำนานเป็นการย่อของสระตำนาน พอกระบวนเหล่านี้ถึงกำแพงแก้ว
 ก็ประโคม พระสงฆ์ชั้นนี้เรียบร้อยแล้วแต่ตั้งออกทรงจุดเครื่องนมัสการ
 ในเวลาดวงน้มน้เทียนเล่มหนึ่งหนัก ๖ บาท ฟั่นเล่มสั้น ๆ มีดทองคำเปลว
 ปักเชิงเทียนทองคำ ๔ เชิง เล่มที่หนึ่งทรงจุดเมื่อแรกพระสงฆ์สวดปริต
 พร้อมกับสวดตั้งโถมน้มน้เทียนพระมณฑล เล่มที่สองจุดเมื่อสวดกรรมจักร
 เล่มที่สามจุดเมื่อสวดมหาสมยสูตร เล่มที่สี่จุดเมื่อสวดอาฏานาฏิยสูตร
 ภาณยักษ์จบแรก เทียนทั้งสามเล่มข้างหลังนั้นจุดที่เตียงพระสวดทั้งสามเล่ม
 เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วมีประกาศเทศาอึกกราวหนึ่ง แต่อาคันสงฆ์
 ซึ่งสำหรับพระสงฆ์ขึ้นประกาศเทศาในเวลาด้านในมีชาวพม้างหนึ่งให้พระสงฆ์
 ขึ้น เมื่อประกาศเทศาเสร็จแล้ว ทรงประเคนผ้าขาวพับแก่พระสงฆ์ผู้
 ประกาศเทศา ในเวลาด้านพระสงฆ์ขึ้นหันหน้าข้างเหนืออกมาตั้งสมาธิ
 ซึ่งเป็นผู้รับตั้งฆานต์ไปเชิญเทพยดา ด้วยภาษามกระก่อนเริ่มต้นตั้งแต่
 โยโสธระบุพผินเห เปนต้น ตั้งสมาธิทอ อิทาหังกันเตอาคันตวาสุโ
 มหิ ท่านผู้ประกาศจึงถามต่อไปว่า อธิเมตตานุโหเต เปนต้น ตั้งสมาธิ
 ทอ อามะกันเต จนถึง อัยยัตตะวะจะนะระวะนายะ เปนที่สุดแล้วจึง
 ถามเป็นภาษาไทยต่อไปว่า รามบุรุษผู้ซึ่งเราได้ตั้งไปเชิญเทพยดานั้นได้
 กลับมาแล้วฤยัง ตั้งสมาธิรับว่า ได้มายืนอยู่ทันแล้ว (คำที่ว่ายืนนั้น
 จริง ๆ มิใช่พ่นยืน เมื่อยืนทั่วกันแต่เดิมก็ยืนมาแล้ว ทำตามลัทธิเทศา

ที่มหาพระคังแต่เจ้าพระพุทเจ้าเป็นต้น มักจะมีเรื่องราวที่วุ่นมากกว่า
 หนึ่งทุกแห่ง) ท่านผู้ประกาศจึงได้ถามว่า ได้อาราธนาเทพดาแล้วฤ
 ดังผลการตอบว่า ได้ ไปดวงดวงยทหนึ่งคืออาราธนาแล้ว แลกลับมา
 ในทันทีด้วยความเข้าใจว่า ถ้าเทพยดานั้นเป็นสัมมาทิฐิ คงจะไม่ขัด
 ธานาঙ্গฆ์ คงจะมาด้วยอิทธานะกาย ในคำประกาศตอนนี้เป็นแปลก
 กว่าของเก่ามาก คนละทางกันทีเดียว ของเก่านั้นเอาสิ่งการต้องคนนั้น
 ต่างว่าเป็นเทวดาทีเดียว พระสงฆ์จึงได้ถามถึงรับสั่งแล้วฤยังและไร
 ต่าง ๆ เป็นเด่นพื้นกันหน้าหัวรอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงได้ทรงแก้ไขตั้งกรมภาษาไทย ให้เป็นกามกันอย่างไรใหม่ดังกล่าวมานี้
 ตุกไม่นำหัวรอต่อกระชิกอันใด แต่คนที่เข้าใจว่าสมมติว่าศาสนคนนั้น
 เป็นเทวดาตามอย่างเก่าไม่เอาหูฟังยังหัวเราะเพื่อ ๆ ไปบ้างก็มี ที่หัวเราะ
 เพราะเกิดติดกระอักกระอึกบ้างก็มี ถ้าหัวเราะอย่างหลังแล้วก็ควรอยู่
 แต่ถ้าหัวเราะอย่างก่อนแล้วเป็นเคอะน้ออย่าเพื่อต่อไป เมื่อถึงการตอบ
 ภาษาไทยแล้ว ผู้ประกาศจึงได้ถามเป็นภาษาดังกาทตามแบบของเดิมคือ
 ไปว่า เทวดา อาราธนา วัตถุประสงค์โดยอาวูยะ สามครั้ง ดังผลการตอบ
 อวิคินทร์ วิคินันะ สามครั้งเหมือนกัน แล้วจึงถาม เทวูโย อาวูยะ
 ดังผลการตอบ อามาจะเทวูโย สยัมปวิจาเรนะ พยัคะตัก สามครั้ง
 เหมือนกัน ค่อนั้นไปผู้ประกาศเทวดาได้ประกาศเทวดาเป็นภาษาไทย
 ตามเนื้อความในคำประกาศเดิมไม่ได้แก้ไข ออกชื่อเทพยดาซึ่งมาประชุม
 ในสถานที่นั้น

คือทำวมหาราชทรงตั้งให้ตั้งได้ตรงดลัับพระบรม แลขออาณภาพ
 พระรัตนไตรยให้สถิตย์ในพระบรมชาตุพระพุทบุษยรัตนพระไชย พระห้าม

ธรรมอุปัทว พระแก้วเรือนทอง พระปฏิภนธรรม ซึ่งเชิญมาไว้ใน
 พระราชพิธี ขอให้เป็นศรีสวัสดิ์มงคลแก่พระภิกษุทั่วพระราชอาณาเขต
 และขออำนาจทั่วโลกบาดทั้งสี่ แดเทพยดาทั้งปวงจงบันดาลให้เครื่อง
 ราชูปโภค คือพระสุพรรณบัฏ พระขรรค์ไชยศรี แดเครื่องนา
 ธรรมพราหมณ์ ทั้งพระมหามงกุฏ พระมหามงกุฏ ฉลองพระองค์เครื่อง
 ธรรมพราหมณ์พิชัยยุทธธงไชยกระบี่ขลุ่ยระฆัง แดพระกนิษฐมัย พระ
 มหาสังข์ พระขรรค์ พระราชฉัตร จักร อังคมกลีปัดมร น้ำพระพุท
 ฆมนต์ บันดาลให้คงไว้ ในการพระราชพิธี ให้มีฤทธอำนาจบันดาลมนุษย์
 แดมนุษย์ซึ่งเป็นราชบัลลังก์มิตร ให้คิดครุ่นคร่ำขามขยาตมากแต่ได้เห็น
 สิ่งของในพระราชพิธี ก็อย่าให้มีจิตคิดประทุษร้ายได้ แดขอให้น้ำ
 ทิพย์ควาเฒ่าไปรยปรายในภาชนะที่เต็มถ้วยปัดโคกทก เมื่อประปรายต้อง
 ภายผู้ใดก็ให้พ้นสรรพทุกข์โรคภัยทุกประการ เป็นจบคตอนหนึ่ง ต่อ
 นั้นไปเป็นคำประกาศว่า ถ้าเทพยดาหมู่ใดที่ถือสัตมาทัญญู จงคงได้ตร
 ลงดับพระธรรมอันชื่อว่าพระธรรมจักกัปปัจจุตัตถุตร แดมหาสมณัฐ
 ในเวลาคำวั้นนี้ แดจงพิทักษ์รักษาพระบรมราชธิดา อันมีพระนาม
 ประกาศปกาธิต ออกพระนามเต็มเหมือนอย่างเวลาเช้า แต่ไม่ได้ชื่อนาม
 กรุง ในคำประกาศพิธีครั้งนี้เรื่องลำดับพระบรมวงษานุวงษ์แปลกกว่าที่
 เรื่องลำดับในอื่น ๆ ทั้งสิ้น เป็นของมีมาแต่โบราณ คือเมื่อลงท้ายพระนาม
 ว่า จุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม แล้วยกไปว่าทั้งองค์พระอัครมรัตนราช
 นารี แต่ของเดิมเห็นจะเป็นมเหษีซึ่งก็ว่าเป็นคำไม่เพราะ แล้วยกไป
 ว่าสุรางคนิกภักตัญญา พระบรมบุตรีบุตรีพระราชธิดา ทั้งพระประยูรวงษา
 เสด่นามายราชมนตรีภริยารัษฎาภินิหารมาตย์ราชปโรหิต บัณฑิตสมณ

พราหมณ์ประชากรชฎาทรงหลาย การที่แบ้พระนามพระราชวงษานูงษ์
 ไม่มีแก่กว่าพระเจ้าแผ่นดินเคยเช่นนี้เป็นอย่างเก่าแท้ เช่นมีมาในกฎหมาย
 ตำแหน่งนาพลเรือน ต่อไปนั้นก็ขอพรให้บริบูรณ์ทุกประการแล้วจึงร้อง
 ความว่า อนึ่งเทวดาหมู่ใดก็มีมิจาติฏฐิ นอกพระพุทธโอวาท มีอาจ
 รัชชาพระบรมราชาธิราช อันมีพระนามประกาศประกาศดีพระบาทบรม
 บพิตร สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฏ
 บุรุษรัตนราชรังวิงษ์ ทั้งองค์พระบรมรัตนราชนาถสัตถ์พระศนม แด
 พระบรมราชบุตรบุตรีนักดาพระญาติประยูรวงษา เสด่นามาตย์ราชกระวี
 รัชพราหมณ์ชนทั้งหลายแลดัดตัวทั้งปวงได้ใช้ เทวดาหมู่หนึ่งจึงเร่งคอยหนี
 ออกไปนอกขอบเขตจักรวาลจงเร็ว ๆ พลัน ๆ อย่าให้ทันพระสงฆ์สดุด
 อาชานาฏยสูตรอันวิเศษ อันทำเวรสุดุตรรณไฟศพนหาราชหากอาวธนา
 แด่สมเด็จพระสรวรเทพพุทธเจ้าไว้ ให้สาทิบบัญญัติมีดังชาติผู้ยังักษ์ ตน
 ชรรพกุมภกันคนาคนิกรสัตว์ โดยสมเด็จพระสรวรเทพพุทธเจ้าตรัสบัญชาไว้
 ๕ ความตอนหนึ่งก็มาถึงได้เป็นศักราร เรื่องอันมีของพิณมีอยู่เพียงเท่านั้น
 ที่เป้นต้นเหตุให้เห็นกันเป็นจึงสุดมุนสุดเถดามเช่นเก่า ๆ กันนั้น ต่อเนื่องไปตาม
 ที่จดหมายในคำราว่า เปนคำเรียกเทวดาในกำภูณิตร ให้มาช่วยยับยักษ์
 มิจาติฏฐิ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า เปนคำ
 เขาตรวจหน้าแผ่นดินมฤเป็นภาษาดังกา ยึดยาวไม่มีคำแปลเป็นไทยขึ้นต้น
 แต่ เมตตะยันติ ไปจนถึง รุจระติดังชัดสำติ เปนจบ การที่ไม่ได้แปลเป็น
 ภาษาไทยนั้น ก็เพราะยึดยาวเสียเวลา พรรณาชื่อเทวดาต่าง ๆ ที่แผ่นดิน
 มฤณนั้นก็เป็นการเหลว ๆ อยู่ จึงได้ยกไว้ใช้แต่ภาษาดังกาพออย่าให้เสีย
 ธรรมเนียมเดิม เปนเสร็จคำประกาศในเวลาคำเพียงเท่านั้น

เมื่อประกาศเทวดาเสร็จแล้ว ทรงจุดเทียนทองตระบุมุกเทียนนุ
 หนึ่งต่อ แล้วทรงทอดผ้าขาว & พับ เฉพาะพระสงฆ์บนพระแท่น
 พระครู & รูป ขึ้นสวดคัมภีร์โมถรรณาคม แล้วพระราชทานประกาศ
 เทวดาขึ้นไปบนพระแท่นวัดค่านาน พระสงฆ์สวดธรรมจักรกับปัดวันสูตร
 แต่เดิมสวดลงตั้งโยคอย่างตามธรรมเนียม แต่เมื่อถึงแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่าข้าพเจ้า ถ้าได้จ้อออกดำไป
 หน่อยหนึ่งยามเด็กก็ไม่ได้ ยิ่งบนตามกำหนด จึงโปรดให้สวดเดี่ยวอย่าง
 ธรรมยุติกา พระราชทานที่วัดค่านานหนึ่งลงมานั่งปรกจนจบ แล้ว
 เสด็จไปทรงจุดเทียนทองอีกเล่มหนึ่งทอดผ้าอีก & พับ พระครูอีก & รูป
 ขึ้นบนพระแท่นคัมภีร์โมถรรณาคม พระราชทานที่นั่งปรกขึ้นไปวัดค่านานแล้ว
 กลับลงมานั่งปรก พระครูสวดมหาสมณสูตร ที่ศาลาก่อสวดเป็นสภามณเฑียร
 ถึงมหาสมณสูตรนี้ แต่ก่อนก็สวดเป็นตั้งโยคเหมือนกัน เป็ดย่นพร้อม
 กันกับธรรมจักร เป็นสวดอย่างธรรมยุติกา ถึงว่าถนัดสมเด็จพระ
 ปรมาธิบดี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระวันรัต จะเป็นพระ
 สงฆ์มหานิกายก็ต้องซ้อมสวดอย่างธรรมยุติกาให้เป็นการเร็วขึ้น ใน
 ระหว่างนั้น เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนแรกๆ
 เสด็จพระราชดำเนินลงไปพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ เสด็จทรงเจิมพระ
 เสด็จขึ้น มหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบทั้ง & บอกร ครั้น
 ภายหลังมา พระราชทานให้ข้าพเจ้าลงไปรดน้ำแด่เจิมทุกบิ๊มิได้ขาด ทั้ง
 พระทรงสวดดีพระสุนันบันฑิตแด่พระเสด็จขึ้นหลักก็รดน้ำแด่เจิมด้วย ใน
 แผ่นดินปัจจุบันตำแหน่งนี้ตกอยู่ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ จัน
 พระชนม์ จึงได้ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์

กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จลงไปรดน้ำแด่เจิมพระแสง ต่อมา
 สวดมนต์ตรบแล้วทรงจุศเทียนทองอีกเล่มหนึ่ง พระสงฆ์ พิจารณา
 ดำริบเร้าขึ้นพระแท่นดงนิมิตรัตนาคม นโมแด่รัตนาคมของภาณยักษ์
 อย่างเร็วอยู่ใน ๒๕ นาที อย่างช้าก็ถึง ๓๐ นาที เมื่อจบรัตนาคมพระรา
 ชาคณะหนึ่งปรกชั้นไปวัดตำนานแล้ว กลับมานั่งที่อาสน์ในหมู่ตามเดิม พระ
 ราชาคณะฝ่ายวิษณุมาศจะไปนั่งปรกแทนต่อไป พระสงฆ์สวดภาณยักษ์
 เมื่อจบแล้วก็เปลี่ยนกันไปตามลำดับ กำหนดที่ได้ยังมีนคราวยืนอยู่ใน
 ยามหนึ่งเศษ ภาณยักษ์จบแรกยังยืน ๓ ครั้ง ๆ ที่หนึ่งทศายังเวลายัง ครั้น
 สวดไปถึงวิษณุมาศในนคราวยืน พระสงฆ์ซึ่งนั่งอยู่ข้างล่างจับสายสัญญาณ
 สวดคาถาวิษณุมาศจนตลอดจบหนึ่ง ต่อไปไม่ได้สวดอีก ในจบแรกยัง
 ยืนครั้งที่สองที่อุทธาเปตัพพังเรียกกันว่าอุทธาใน ยืนอีกหนึ่งครั้งหนึ่ง
 ที่อุทธาเปตัพพังหลังเรียกว่าอุทธานอก ต่อไปคงแต่จบที่สองภาณพระ
 ยิงจบจะต้องควรวิน คือที่ทศายังเวลายังนคราวยืน ที่อุทธาในอีกครั้ง
 หนึ่งเป็นสองครั้งตลอดไปทุกจบ สวดตลอดคืนยังรุ่งอยู่ในสิบเอ็ดจบ
 ถ้าเสด็จออกหิวกำเป็นสิบสองจบบ้าง บ้างที่ยังยืนอยู่ใน ๒ ควรวิน
 เป็นธรรมดา แต่กำเป็นสิบสองจบก็เป็น ๒๕ ควรวิน
 บ้างที่ยังในวันยังอาชวานาฬ แต่เดิมมาใช้ สังฆการีตั้งฆ้อง เมื่อถึง
 กำหนดจะยังใช้ กรมพระ แสงมีต้นยืนมีสัญญาณบาชดาพระมหาปราสาท
 แล้วทนายบันกรมพระตำรวจ ยืนมีคาบสัถยาเป็นต้นเป็นสัญญาณแล้ว
 จึงได้ยังต่อ ๆ กัน ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เกิดรักษาพระองค์มีบทของปรายชน ก็ให้ รักษาพระองค์มีบทของปรายยัง
 เมื่อเกิดเกณฑ์ หักปันแดงชน ก็ให้เกณฑ์หักปันแดงมายังอีกพวกหนึ่ง

ครั้นครมมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทหารบน
 กองปราบคงยังอยู่ตามเดิมพวกหนึ่ง กอนเกณฑ์ที่บนแดง เอาทหาร
 เกณฑ์หัดอย่างยุโรปยิงแทนอีกพวกหนึ่ง ครั้นเมื่อหัดบนมหาฤกษ์
 มหาไชย มหาจักร มหาปราบ ขึ้นพร้อมกันกับที่ทรงสร้างพระแสงปืน
 นพรัตนสำหรับเข้าพิธี ถ้ทรงพระแสงปืนนพรัตน ซึ่งเป็นปืนอย่างที่เคย
 ว่าโก๊ อย่างเก่าๆ ทรงยิงเองทางช่องพระแกลดที่ ๒ ด้านเหนือมุขควั่นออก
 เป็นสัญญาณให้ยิงปืนมหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบ พระ
 แสงปืนนพรัตนนั้นไม่สู้ดีดกนัก จึงได้โปรดให้จัดพระแสงปืนเหล็ก
 สำหรับยิงนำเรือพระที่นั่ง ขึ้นมาตั้งที่ศาลาน้ำพระมหาปราสาท ตรง
 ช่องพระแกลดที่ถ้าวแล้ว ถ้าวสายไหมเบญจพรตณกคคกับไกบน ขึ้น
 มาผูกกับพนักพระแกลด เจ้าพนักงานประจักษ์อยู่ข้างล่าง เมื่อเวลาถึง
 กำหนดยิง ถ้ทรงกระชุกเชือกยิงพระแสงปืนเหล็กนั้นเป็นสัญญาณ ซึ่ง
 ให้เป็นสององค์ ไฉนเพื่อจะดับปลับ เมื่อไม่ดับปลับถ้ทรงทั้งสององค์ ภาย
 หลังมาเมื่อพระแสงปืนพระทรงสวัสดิ์ดีเข้ามาถึง เป็นพระแสงปืนใหญ่บันจุ
 ท้ายซึ่งได้เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ในครั้งแรกโปรดยิงนักได้ทรงทดลองที่ประทุม
 วนเจ็ดถาดนเทหลายครั้ง ครั้นเมื่อถึงพระราชพิธีก็โปรดให้มาตั้งที่ตรงหน้าพระ
 แกลดโยงเรือขึ้นมาทรงกระชุกเป็นสัญญาณ พระแสงปืนเหล็กทั้ง ๒ องค์นั้น
 คงไว้ด้วย ครั้นมาภายหลังเมื่อปลายๆ แผ่นดินทรงพระสุบินไป ว่ามีปืนอย่าง
 หนึ่งซึ่งเป็นปืนใหญ่แต่ยิงได้หลายๆ นัด มีครกหินเหมือนอย่างปืนที่เคย
 กันว่าโก๊คงไว้ ทนาวพระที่นั่งอนันตสมาคม มีเจ้านายหลายพระองค์แต่ได้
 เข้ามาเฝ้า ทรงจำได้ว่ากรมขุนวรจักรองค์หนึ่ง ได้ทรงยิงปืนนั้นเป็นสัญญาณ
 รัว จึงมีพระราชหัตถเลขาตั้งออกไปให้ทำตามกระแสพระสุบิน แต่ผู้ทรว

นั้นจะคิดหันให้เป็นอย่างอื่นก็ไม่ได้ ใจ จึงทำเป็นวางมันจับตัดต้นยาว ๆ
 สอดเข้าไปในช่องข้างท้ายบดมัน เดินไปที่ตระช่องยังได้ คับตะหนาย ๆ
 นึก เมื่อได้ทอดพระเนตรก็รับสั่งว่าไม่เหมือนที่ทรงพระสุบิน แต่
 ยังได้หาดายนกคล้ายคลึงกัน จึงพระราชทานชื่อว่าพระสุบินบันดาล ให้
 คงยังในการพระราชพิธีด้วย ในปีแรก ๆ ทรงเที่ยวหนึ่ง ๆ อยู่ใน ๖ นึก
 ครั้นภายหลังมาพระราชทานให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ยิงหนึ่ง ๆ ด่ายด่ามโกนนี้
 โยงขึ้นมาที่พระเกศที่หนึ่ง ไม่ได้รวมอยู่ในพระเกศที่สองซึ่งเป็นที่ประทับ
 พระแสงเป็นอย่างเช่นทรงพระสุบินนั้น ภายหลังก็ทรงตั้งมาอีกจนได้ แต่
 พังมาถึงภายหลังไม่ทันจะพระราชทานชื่อ การที่พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชขจรในเรื่องยิ่งเป็นมากนี้ ทรงเป็นการแปรกตัส
 ผูกหักให้คุ้นเคยในการยิงปืน ด้วยเวลาอื่นนอกจากยิงอาชวานายิยสุตร
 แล้วก็ไม่ได้ทรงเคย ในเมื่อตอนแรกยังเสด็จอยู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
 เคยทรงพระแสงปืนเล็กทางตีหมัญสรหนึ่ง ๆ เขาหม้อเจ้ากรอกน้ำเสียแล้ว
 ขึ้นไปแขวนไว้บนต้นไม้ตามที่คลั่งแต่ที่โรงหมอ ทรงยิงหม้อเข้าน
 พืนหนึ่งกระสุนปืนเข้าไปตกถึงพระที่นั่งวชิราวุธ ซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็น
 พระที่นั่งอัมพรสถานสุทธกวัน ในขณะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
 เสด็จอยู่ก็เป็นตกพระไทย เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปพระราชทานทองคำ
 ส้มโอรสหนึ่ง แต่นั้นมาก็ไม่ได้ทรงพระแสงปืนอีกเลย นอกจากเวลา
 พิธี ถ้าจะคิดคืนพระแสงองค์ใดองค์ก็รอไว้การพิธีทุกครั้ง แต่ถ้าจะคิด
 กระสุนของแล้วก็ไม่ลองที่ประชุมวันฤๅที่ถานเท . ที่ประชุมวันนั้นภายหลัง
 ก็เป็นอันเลิกไป เมื่อกระสุนไปถูกกระบือที่คนรุนแรงมากกระบือล้มแต่คนไม่
 เป็นอันตราย แต่นั้นมาก็ยังมีอยู่ที่ถานเทแห่งเดียว คือเมื่อพระแสงใหม่มี

มาจึงได้ต้องเป็นการนาน ๆ มีที่หนึ่ง เพราะณนั้นเมื่อถึงการพระราชพิธี
 ตรุณันต์จะได้ทรงยิงปืนเป็นการฝึกซ้อมให้ชำนาญทุกผู้มีได้ขาด เมื่อมี
 ทหารผู้ยิงอยู่แต่ก่อน ก็เคยไปรดให้มายิงที่ขาดข้างพระที่นั่งวิมาน
 วิทยาพร้อมก็คราวนั้นข้างนำมาชำนาญหลายปี ถ้าเวลาตั้งแต่ยิงปืนยก
 แรกไปแล้ว ไม่ใครจะได้ได้ค้ำพระราชดำเนินไปประทับทางเจ้านาย
 ชุนนาง ประทับอยู่ที่ตรงพระแสด ตรึงกับกรมพระปอเรศวิยาตงครณอยู่
 จน ๘ กลุ่ม ๘ กลุ่มจึงได้เด็ดจันทุกปี ถึงทหารก็เหมือนแต่ก่อนมา ไม่
 ได้เคยฝึกซ้อมติดดินในที่อื่น ต้องฝึกเปลี่ยนกันเข้ามายิงอาชานา เป็น
 การหัดติดดิน ตลอดมาถึงทหารมหาดเล็กในแผ่นดินประจุบันนี้ก็ยังถือว่า
 เป็นการฝึกหัดเช่นนั้นเหมือนกัน แต่พระแสงปืนที่สำหรับยิงเป็นสัญญาณ
 เด็ก คงใช้สัญญาณระฆังตามเดิม จำนวนแต่ตามลำดับที่ยังปืนดัง
 จะว่าต่อไปนี้

ฝั่งตะวันออก คือในพระบรมมหาราชวังชั้นกลาง ที่ราชานำพระ
 ที่นั่งคู่ศิขรมหาปราชัย ทหารมหาดเล็ก ๓๐ คนยิงปืนอินฟันพอก ๓ ทหาร
 วิชาพระองค์ ๓๐ คน ทหารแคตติงกัน ๓๐ คน ยิงปืนด้ามแหลมทั้ง
 ๒ พวก กรมกองแก้วจินดาเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น ๓๕ คน ยิงปืน
 มหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบ พวกหนึ่งเป็นสัญญาณใน

กรมทหารปืนใหญ่ ยิงปืนทองพันดินมีด ๒ บอก ยิงที่หน้าประตู
 วิเศษไชยศรีเป็นสัญญาณนอก

กรมทวนทองซ้ายขวา กรมเขนทองซ้ายขวา กลุ่มปืนทองอย่าง
 ไท ๒ บอก ยิงที่ประตูมณีนพรัตน์

กรมอาสารองซ้ายขวา บันทึกลงฝรั่งเบ็ดหมวก ๒ นอก ยิงที่ถนน
หน้าศาลพระหลักเมือง

กรมฝัฟายคุ้มซ้ายขวา บันทึกลงรางแท่น ๒ นอก ยิงที่ถนนหน้าศาล
พระเสื้อเมืองพระทรงเมือง

กรมล้อมพระราชวัง คู่มุขขึ้นเหล็กหามถื่น ๑๒ นอก บันทึกลงดีด
๕ นอก ยิงบนบ้อมรอบพระบรมมหาราชวัง ๑๒ บ้อม

กรมตำรวจแลพดพันทหารใน คู่มุขขึ้นหามถื่น ๑๘ นอก ยิงบนเขื่อน
เพชรกำแพงวัง ๑๐ ตำบล คือ

กรมทหารในซ้ายขวา ยิงที่เขื่อนหน้าโรงงานนอก ๑ เขื่อนตรงท่า
กระแซ ๑ นอก

กรมพดพันซ้าย ยิงที่เขื่อนด้านวัดพระเชตุพน

กรมพดพันขวา ยิงที่เขื่อนโรงไหม

กรมตำรวจถ่มซ้าย ยิงที่เขื่อนริมอุโมงค์

กรมตำรวจถ่มขวา ยิงที่เขื่อนบันไดตรงวัดพระเชตุพน

กรมพระตำรวจนอกซ้าย ยิงที่เขื่อนเหนือแต่ใต้พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

ปราสาท

กรมพระตำรวจนอกขวา ยิงที่เขื่อนบันไดริมบ้อมสัญญาใจกิจ

กรมพระตำรวจในซ้าย ยิงที่เขื่อนท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์

กรมพระตำรวจใหญ่ขวา ยิงที่เขื่อนริมบ้อมสัญญาใจกิจ พวกที่
มานับนแห่งละ ๒ นอกทั้งต้น

กรมกองแก้วจินดา บันทึกลงมะนิดา ๒ นอก ยิงบนบ้อมเหนือบ้อม
ใต้พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

กรมรักษาท้องศักราช ๒ บก ยิงที่ม้อม
พรหมอานวยคิดป ม้อมอินทรอานวยศ

กรมเรือตงทหารใน ม้อมของอย่างไกร ๒ บก ยิงที่หน้าประตูศรี
สุนทร ๓

กรมพระตำรวจนอกซ้าย ยิงที่ท่าพระ ๓ หน้าวัดมหาธาตุ ๓ ยิงที่ประ
ตุณพระราชวังบวร ๓

กรมพระตำรวจใหญ่ขวา ยิงที่ท่าช้างพระราชวังบวร ๓ ประตูใหญ่
หน้าบ้านเจ้าพระยามหาโยธา ๓

กรมเกณฑ์อย่างฝรั่งซ้าย ยิงที่ประตูใหญ่นำวังกรมหมื่นกระษัตริย์
ศรีศกัศเคธ ๓

กรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย ยิงที่หน้าบ้านพระยานาญนุโยค ๓ มุ่มบ้าน
เจ้าพระยาธรรมมา คือประตูใหญ่ริมบ้านพระยานวรัตน ๓ ประตูใหญ่
วัดบวรนิเวศน์ ๓

กรมพระตำรวจในขวา ยิงที่ประตูใหญ่วัดวังมีสุทธาภาศ ๓ ประตู
ใหญ่ม้อมมหากาฬ ๓

กรมพระตำรวจในซ้าย ยิงที่ประตูหน้าวัดเทพธิดา ๓ ประตูเหนือ
ม้อมหมุททอง ๓

กรมพระตำรวจต้นมวธา ยิงที่หน้าประตูตำราญราชฎีกนหม่มารุง
เมือง ๓ ประตูถนนเจริญกรุง ๓

กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งขวา ยิงที่ประตูหน้าวังกรมหมื่นภูมวาทบริรักษ์
คือวังบูรพาภิรมย์เคยจน

กรมพระตำรวจต้นม้าย ^๕ ยิงที่ประตูสะพานหัน ๓ ประตูใหญ่
วัดราชบูรณ ๓

กรมพระตำรวจนอกขวา ^๕ ยิงที่ประตูวัดพระเชตุพน ๓ ประตูท่าเรือ
ข้างศาลต่างประเทศ ๓ ^๕ บินห้ามแดนแห่งละ ๒ บนอกทั้งต้น

ฝั่งควนคกกรมอาษาวิเศษซ้าย ^๕ ยิงที่บ้อมวิไชยประสิทธิ์ตำบล ๓

กรมอาษาใหม่กรมท่าขวา ^๕ ยิงที่ถนนวัดโมลีโลกยตำบล ๓

กรมอาษาใหม่กรมวังซ้าย ^๕ ยิงที่ถนนวัดอมรินทรตำบล ๓

กรมอาษาใหม่กรมวังขวา ^๕ ยิงที่ถนนวังกรมหมื่นเทววนุรักษ์ตำบล ๓

กรมเรือกันซ้ายขวา ^๕ ยิงที่ถนนอาจารย์ตำบล ๓ ^๕ บินห้ามแดนแห่ง
ละ ๒ บนอกเหมือนกัน

รวมตำบลซึ่งยิงปืนฝั่งควนคอก ^๕ ดัญญาใน ๓ ^๕ ดัญญานอก ๓
ประตูวัง ๒ ^๕ บ้อมหมู่วัง ๑๖ ^๕ เชื้อนเพชร ๑๐ ^๕ ถนนใหญ่ ๒ ^๕ ประตูใหญ่
รอบพระนคร ๒๐ รวม ๒๕ ตำบล ^๕ ฝั่งควนคกบ้อม ๓ ^๕ ถนน ๔ รวม ๕
ตำบล รวม ๕๗ ตำบล

จำนวนปืนที่จ่ายไปยิง ^๕ บินอินฟัน ๓๐ ^๕ บินด้ามแหลม ๖๐ ^๕ บินคาบ
ดิดา ๕ ^๕ บินทองมหาฤกษ์มหาไชยมหาจักรกรมหาปราบ ๔ ^๕ บินพื้นดินบีด
ดัญญานอก ๒ ^๕ บินอย่างไทร ๔ ^๕ บินฝรั่งเบ็ดหมอก ๒ ^๕ บินทองมณีดา ๒ ^๕ บิน
ทองรางแท่น ๒ ^๕ บินห้ามแดน ๘๐ บอก ^๕ รวมปืนเล็ก ๘๕ ^๕ ปืนใหญ่ ๘๐
รวม ๑๘๕ บอก ^๕ กำหนดที่ยิงปืนนี้ ^๕ ยิงปืนมหาฤกษ์มหาไชยมหาจักรกรมหา
ปราบก่อนแล้วจึงยิงปืนคืบ ^๕ เมื่อยิงปืนคืบแล้วจึงยิงปืนดัญญานอกที่ประตู
วิเศษไชยศรี ^๕ แล้วปืนบ้อมเชื้อนเพชรยิงไปเป็นลำดับประทักษิณรอบพระ
ราชวังแลพระนคร

หนึ่งเมื่อเวลาถึง๕๕ มีกรมพระตำรวจกับกรมต่าง ๆ ซึ่งจะว่า
ต่อไปเป็นกองตรวจตำบลทั้งขึ้นตามประตูเมืองฝั่งตะวันออก & กอง ฝั่ง
ตะวันตก ๓ กอง คือพระยามหามนตรี พระยาราชโยธาเทพไปตรวจ
แต่ประตูใหญ่ศาลต่างประเทศถึงประตูตำราญราชฎี ๒ ตำบล พระยามหา
เทพ หลวงราชมานูไปตรวจแต่ประตูเหนือบ่อหมกหลวง ถึงหน้าวัดวังนี้ &
ตำบล พระอินทรเทพ หลวงสุรินทรเทศ ตรวจแต่หน้าวัดบวรนิเวศน์ถึงมุม
บ้านเจ้าพระยาบรมมาชิกรณ์ ๕ ตำบล พระพิเรนทรเทพ หลวงเสนาภิมุข
ตรวจแต่ท่าช้างพระราชวังบวร ถึงท่าพระน้ำประตูศรีสุนทร ๕ ตำบล
พระพรหมบริรักษ์ พระสุริยภักดี ไปตรวจฝั่งตะวันตกทั้ง ๕ แห่ง

การตรวจมณฑลธรรมเนียมแต่เดิม เจ้านายข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่าย
ในต้องตรวจมณฑลทั้งสามวัน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวเวลาค่ำวัน ๓๑ คำ ๒๒ คำ ๓๑ คำ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินพระ
ที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเลย ถึงจะมีการไต่ถามพระเจ้านัดเชกก็ไม่เสด็จ
แต่เวลาเช้าขึ้นเสด็จทุกวันไม่ได้ขาด ด้วยการถวายสังฆทานแด่เสด็จพระ
ในเวลานั้นถือว่าเป็นการสำคัญพระราชกุศลมาก แต่ถึงไม่ได้เสด็จพระราช
ดำเนินอย่างนั้น เจ้าพนักงานก็ตั้งฉะบับพระมหามงคด แต่ที่ตรงพระ
ภักตร์ตามแบบทั้งวัน ๓๒ คำ ๓๑ คำ ส่วนเจ้านายแต่ข้าราชการซึ่งจะ
เข้าไปเฝ้าในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ก็ต้องตรวจมณฑลทั้งต้องกิน
ต่อเวลาค่ำวันแรม ๑๔ คำจึงได้เสด็จพระราชดำเนิน ถ้าเจ้านายแต่ข้า
ราชการตรวจมณฑลตั้งแต่เวลาเสด็จออกไป แต่ที่ทรงเองนั้นต่อเวลาเสด็จ
กลับยังกรมจักรบงตัว หอภาณยักษซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นใน
ม่านประทีป ราชอาคันตุรง พระภักตร์ ทรง พระมหามงคด ซึ่งโยงสายตัญจน

ประทับอยู่จนภณิกษัยจบแรกจบทรงพระมหารมณคคฤหัสถ์แล้ว เสด็จพระ
 ราชดำเนินกลับ - ไม่ได้ทรงฟังภณิกษัยจบต้องต่อไป ครั้นมาในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกทรงเข้า
 ทรงเย็นไม่ได้ขาดเลย แต่เจ้านายข้าราชการซึ่งเฝ้าในวัน ๓๒ คำ ๓๓ คำ
 โปรดให้ยกเลิกเสียไม่ต้องสรววมมกค พระมหารมณคคซึ่งตั้งไว้นั้นพระ
 ราชทานสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอมาวัง พระเจ้าลูกเธอมาวังทุกวัน แต่
 พระเจ้าลูกเธอซึ่งทรงพระเยาว์อยู่นั้น อยู่ข้างจะสิ้นทรงมกคกันจุ้มมาก
 ที่ใดทรงวันเดียวไม่สะพระไทยบ่นออกแอดกันไปตาม ๆ จึงโปรดให้มกค
 มาสรวมพระราชทานวันละสองพานถ้วนฟ้าทั้งสามคืน การททรงมกค
 ก็มาจนเจ้านายเล็ก ๆ ทุกวันนี้ คืนหนึ่งก็จะทหนึ่งทหนึ่งหาเพราะอยาก
 ไล่กันดีเป็นเบื่องหน้า เห็นเจ้านายเข้ามาฟังสรวมแล้วเข้ามาเกะกะกันตักกันเวลา
 เข้ามาให้อยากใจเดินไปไม่หาย เป็นเช่นนั้นได้กันโดยมาก ได้สรววมมกค
 เขาก็คุยค่อยสบายวางหน้าวางตาเป็นเจ้าไล่กันดี กากังวันยังอาอาหาได้
 ก่อกระเบองเพชรเข้าด้วยขี้คมคายขบขันขันมาก ถึงจะหาชวนให้หวนค ๆ
 เท่าไรก็ทนได้ ไม่เป็นไร ใครอยากดูให้เห็นจริงคอยดูพิธีครุศมีนก็ได้
 การทรงพระมหารมณคคในวัน ๓๔ คำนั้น เมื่อเวลาภณิกษัยจบเสร็จจน
 ข้างในทรงพระมหารมณคค แต่ทรงแต่เดี่ยที่โยงสายสัญญาณ พระมหา
 มกคคฤหัสถ์ก็ทรงสรวมพระกรออกไปด้วย บางที่ก็พระราชทานผู้ใดผู้หนึ่ง
 ซึ่งยังไม่ได้พระราชทานในสองวันด่วงมาแล้ว บางที่ก็ไม่ได้พระราชทาน
 ทรงอยู่เพียงถึงบั้นครั้งแรกแล้วก็เปิดองค์ด้วยประทับอยู่นาน เวลาจะเสด็จ
 กลับทรงสรวมพระกรทั้งสองข้างไม่ได้ทรงกลับมาก กระเบองเพชรแด่ผู้ม
 จำในเวลาภณิกษัยเป็นหน้าที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงจำมาแต่เดิม

ถึงเวลาที่เสด็จขึ้นไปหลังพระแท่นกับเจ้าพนักงานหยิบถุงออกมา แล้ว
ถวายกระบองเพชรทรงซึ่งจาดูกากา อริโยตุโมมัตโก เป็นต้น ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานให้จาดูกาใหม่แปลก
กันกับกระบองเพชรตามัญซึ่งจาดูกัดพิเพเทอามีดำเจาะเป็นต้น แล้วจึง
ได้นำไปที่มุขเหนือตั่งข้างในแดแจกเจ้านายข้าราชการฝ่ายหน้า แต่คำที่
เรียกว่าแจกนั้นเป็นแต่ลัทธิว่าแจก น้ำที่จะเรียกว่าแย่งมากกว่า แดเวลา
จ่ายแล้วเสด็จขึ้นเสด็จขึ้น แล้วกระทบกันดังกรอกแกรก ๆ จนเกือบไม่ได้
ยินภาษียักษ์ ก้าวโยนลงไปกตางหมื่นคนตักมันคหนึ่งคงจะแย่งกันเหมือน
แย่งตัวเงินแน่

ในวันยี่งอาชวานันเป็นประเพณีมาแต่เดิม เจ้านายแลข้าราชการ
ต้องเข้ามาประชุมเฝ้าทอดของสดพระบาทสมเด็จพระที่นั่งมุน้อย ไม่ใคร่มีใคร
ค่อยเว้นว่างด้วยเป็นพระราชพิธีซึ่งจะให้เปนมงคลทั่วกัน แดเป็นเวลา
ยี่งปักกลางคืนช่อนจะอยู่ข้างรั้วขึ้น ถึงขึ้นเสนาบดีบนอนหัวค้ำก็ยังคงรักษา
แบบอย่างเดิมอยู่ไม่มีใครจะขาดเหมือนการพระราชพิธีอื่น ๆ

วันแรม ๑๕ ค่ำตั้งแต่เวลารุ่งไปพระสงฆ์สดกษณียักษ์หยุดแล้ว วัน
สดแม่เมตตาทพรหมวิหารจนเวลาเสด็จออกเสด็จพระ เมื่อเสด็จพระเสด็จ
แล้วทรงจุดเทียนหลังครอบพระกริ่งถวายกรรมพระปวงเรศวริยาตงกรณ ขาว
ที่ยกหมอน้ำมันทองเหลืองตั้งรายตามหน้าพระราชคณะ แล้วสดทำ
น้ำมันคตังโม นัตกิเม ยังกิณฺญิ รัตตังโถเก แล้วจึงสดคากา
รัตนสูตร แต่ก่อนสมเด็จพระพุทธมหาราช ภายหลังสมเด็จพระพุทธโฆษา
จารย์ คัมภีร์นัยด้วยใบโพธิ์ เมื่อถึงปลายคาการัตนสูตร แล้วสด
สัพพะโรควินมุตโต ลงท้ายประกาศที่ไประนิพพุโต เป็นเสร็จการทำน้ำ

มนต์ พระสงฆ์ซึ่งเข้าพระราชพิธีทรงทพระมหาปราชต์แก่ทุกกลางเมือง
 แลประตูเมืองได้ผ้าตบของคัลดะผืนทั่วกัน การอนุโมทนาวินมัสสัพพุทธา
 ภายหลังอดิเรกอีกวันหนึ่ง เป็นส่วนในพระเจ้าแผ่นดิน พระสงฆ์ไปแล้ว
 พระราชทานหน้าพระมหาดังขึ้น แดทรงเจิมพระบรมวงษานุวงศ์ทั้งปวง
 เค้านั้นในหน้าพระพุทธรูปในกรอบพระกริ่ง ที่เหลืออยู่อีกมากน้อยเท่าใด
 ภาษามาตนาเข้ามาตั้งถวายในที่ตรงข้างใน เทียนไชยซึ่งดับแล้วเหลือ
 อยู่หนึ่งส่งพนักงานพระศรีหุ่่งส่งสิ่งพระโอรส ในเวลาวันนั้นพระสงฆ์ที่เข้า
 ในพระราชพิธีกลับไปแล้ว ต้องเกี่ยวประนํมนต์กำหนดตามหมาย
 รับสั่งของเดิมว่า ประนํไปรยทรายเข้าในพระบรมมหาราชวัง พระสงฆ์
 ๑๐ รูป บาตรน้ำ ๘ บาตรทราย ๒ ชาวที่ใหญ่รับบาตร รอบพระบรมมา
 ราชวังชั้นกลาง พระสงฆ์ ๑๐ รูป บาตรน้ำ ๘ บาตรทราย ๒ เหมือน
 กันเป็นแห่ง ๓ ในโรงพิธีฝั่งตะวันออก พระสงฆ์วัดสุทัศน์ ๑๒ รูป หม้อ
 น้ำ ๑๐ บาตรทราย ๒ ประเดวิดสุทัศน์มากึงถนนสี่ทิศ คือแยกถนนบำรุง
 เมือง ถนนเฟื่องนครแล้วแยกไปข้างเหนือ ๖ รูป ข้างใต้ ๖ รูป จนถึง
 บ້อมสุตถนนเฟื่องนครทั้งสองข้างแห่งหนึ่ง พระสงฆ์ โรงพิธีบ້อมพระสุเมรุ
 ๖ รูป หม้อน้ำ ๕ บาตรทราย ๓ ประไปจนถึงบ້อมมหาภาพแห่ง ๓
 พระสงฆ์ที่โรงพิธีบ້อมมหาภาพ ๖ รูป มีหม้อน้ำบาตรทรายเท่ากันกับ
 ที่บ້อมพระสุเมรุ ประไปถึงบ້อมมหาไชยแห่งหนึ่ง พระสงฆ์ที่โรงพิธี
 บ້อมมหาไชย ๖ รูป ประไปถึงบ້อมมหาฤกษ์แห่ง ๓ พระสงฆ์ที่โรงพิธี
 ที่บ້อมมหาฤกษ์ ๖ รูป ประไปถึงบ້อมพระสุเมรุแห่ง ๓ รวม ๕ แห่ง
 ผู้ถือบาตรน้ำบาตรทรายกรมพระนครบาล ในฝั่งตะวันตก พระสงฆ์ที่โรง
 พิธีวัดโมลีโลกย์ ๖ รูป ประไปถึงศาลหลวงเก่าแห่ง ๓ พระสงฆ์ที่โรง

พิธีศาลหลวงเก่า ๖ รูป ประไปกิจโรงพิธีวัดอรุณแห่ง ๑ พระสงฆ์ที่
 โรงพิธีวัดอรุณ ๖ รูป ประไปกิจโรงพิธีถนนอาจารย์แห่ง ๑ พระสงฆ์
 ที่โรงพิธีถนนอาจารย์ ๖ รูป ประไปกิจวัดอมรินทร์แห่ง ๑ พระสงฆ์
 วัดอมรินทร์ ๖ รูป ประรอบพระราชวังหลังแห่ง ๑ รวม ๕ แห่ง หม้อ
 น้ำบาตรทรายก็เท่ากับโรงพิธีประตูเมืองฝั่งตะวันออก แดเป็นธุระกรมพระ
 นครบาลรับหม้อน้ำบาตรทรายด้วยเหมือนกัน แต่การที่ประทำน้ำมนต์
 นอกพระราชวังนี้ จะเลิกเสียแต่เมื่อครั้งใดก็ไม่ทราบ ฤจะเปนแต่รวม ๆ
 กันไปเอง แต่หมายยังคงซึ่งแต่อยู่ตามเดิม ที่ประอยู่ทุกวันนี้มีแต่ใน
 พระบรมมหาราชวัง พระราชาคณะ ๔ รูป บาตรน้ำ ๒ บาตรทราย ๒
 ษนประบนพระราชมนต์ยทุกแห่งตลอดจนที่พระบรมม ในเวลายื่น
 เจ้าพนักงานเวียงเทียนพระแท่นมณฑลตม โขพระพุทธรูป แดเครื่องราช
 ประโภคเปนเสร็จการพระราชพิธี

แต่ในต้นศักราชนี้มีการพระราชกุศลประจำปี ก็มีการทรงบาตร
 พระสงฆ์มากขึ้นกว่าปรกติอย่างเทศกาดแต่น้ำอบที่เรียกกันว่าแป้งสด แต่
 เป็นคำที่เรียกกันอย่างโบราณ ทุกวันนี้ไม่มีใครเรียก คุณดินอาจ
 เหมือนกับจะหอมเย็น ๆ แต่ต้นนี้ฐานว่าเป็นอย่างก็ฤาอย่างเดดหายไม่ถูก
 ค้องดื่มถามจึงได้ความว่าแป้งสดนั้น คือน้ำอบที่อบด้วยตะกันอย่างเช่น
 ใช้กันอยู่ธรรมดาตนเอง ประก็ประด้วยแป้งร่ำแต่เจือน้ำดอกไม้สดลงไป
 เพื่อจะให้หอมเย็นฤาจะให้เป็ดองน้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่คงใช้แป้งน้ำ
 อบอย่างเดด แต่ก่อนมาพนักงานในพระบรมมหาราชวัง มีคนหนึ่ง
 เรียกว่าพนักงานแป้งสด อยู่ในบาญชีคือท้ายพนักงานพระคู่ขัน พระ
 คู่ขันนี้เป็นน้ำอบอย่างดี แป้งสดเป็นน้ำอบอย่างเดด น้ำที่ของ

พนักงานมั่งคั่ง มีอยู่ต้องอย่างเท่านั้น คือทำน้าอมดำหรับตรงพระ
ศรีมหาโพธิ์ในเวลาตรุษคราวหนึ่ง สงกรานต์คราวหนึ่ง ทำน้าอมที่
ดำหรับพระราชทานรดเจ้านาย ข้าราชการ ในเวลาสงกรานต์อย่างหนึ่ง
นอกนั้นไม่มีธุระอันใด ตัวพนักงานมีมาแต่เดิม ก็ปล่อยให้ อยู่ไปจน
สิ้นชีวิต ครั้นเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็โปรดให้เลิกเสีย แต่แผ่นดินพระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การมั่งคั่งตกอยู่ในพนักงานพระสุคนธ์
เป็นผู้ทำ เมื่อเวลาเข้าทรงมาครบแล้ว เคยกรอกขวดคอปด้อยขนาด
ใหญ่ ๕ ขวด ผ้าดีชมพู ๕ ผืน รองพานทอง หม้อน้ำเงิน ๕ หม้อ มา
ตั้งถวายตัวที่ห้องพระโรงทุกวัน กำหนดมากนัก้อยเท่าใดนั้นจะเป็นตาม
จำนวนพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งทรงนับถือ คือวันที่หนึ่งไปตรงพระพุทธรูป
แถวพระศรีมหาโพธิ์วัดพระเชตุพนแห่ง ๑ วัดมหาธาตุ ซึ่งเรียกว่าวัด
พระศรีสรรเพชญ์ตามเดิมแห่ง ๑ วันที่สองวัดอรุณราชวรารามแห่ง ๑
วัดสุทัศน์เทพวรารามแห่ง ๑ วันที่สาม วัดบรมนิวาสแห่ง ๑ วัดเกษ
แห่ง ๑ วัดบวรนิเวศน์วิหารแห่ง ๑

หนึ่งในตรุษดำมวัน มีตั่งศาลาฉ้อทาน ๕ ค่ำบด คือนำวัดบวรนิเวศน์
ค่ำบด ๑ นำวัดมหาธาตุ ซึ่งยังคงเรียกอย่างเก่าว่า นำวัดพระศรี
สรรเพชญ์ค่ำบด ๑ วัดสุทัศน์เทพวรารามค่ำบด ๑ วัดพระเชตุพนค่ำบด ๑
วัดอรุณราชวรารามค่ำบด ๑ แต่เดิมว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีที่นำวัดราชโอรสด้วย จะเป็นเลิกที่นำวัดราชโอรส
มาวัดบวรนิเวศน์ฤๅประการใดไม่ทราบ มีโรงปลูกขึ้นใหม่ทุกแห่ง วิเศษ
ห้าโรง เป็นผู้ทำครัวแต่เป็นผู้เลี้ยง และมีผู้กำกับ คือ กรมเสด็จ
มหาดไทย กระดาษไหม ชาววังตัวดี ชาวคลัง ตำรวจ มหาดเล็ก

วจนออกซ้ายขวา จ่ายเข้าสารโรงหนึ่งเข้าชาววันละ ๕ ถึง เข้าแดงวัน
 ละ ๓๐ ถึง หัวโรงเปนเข้าชาววันละ ๒๕ ถึง เข้าแดงวันละ ๕๐ ถึง
 ตามวันเปนเข้าชาว ๗๕ ถึง เข้าแดง ๓๕๐ ถึง แต่ส่วนที่ซื้อกับเข้านั้น
 เมื่อถึงกำหนดตรุษแสดงกรานศัດแล้ว ทำอินทรีสุริยาถ่านเงิน ๓๐ ซึ่งมา
 ถวายทรงจบพระหัตถ์ แล้วจึงไปจ่ายให้แก่นายวิเศษทั้ง ๕ โรง แต่มิใน
 หมายเกณฑ์ให้กรมแสงจัดมีดโกน แดะไกรไปประจำอยู่ที่โรงทานทั้ง
 ๕ ตำบล ถ้าหวัมราษฎรจะได้ศัคสม คุกรที่จัดนั้นจะเป็นการศุภกษ
 อย่างค่าดาณืทานพระเวสสันดรอย่างเก่า ๆ จะให้มีพรักพร้อมทุกอย่าง
 แต่การเลี้ยงทั้งปวงนั้นไม่ต้องสงไสยเลยคงเปนอย่างสูงเปนแน่ ของ
 อาหารอย่างสูงเช่นนี้ต้องไร้ท้องเหล็กจึงจะพอรับรอง แต่มิที่พิเศษอยู่
 อย่างหนึ่ง คือเจ้านายขุนนางมักจะได้รับดำริที่ท้าวอินทรีสุริยา ไป
 เทียบแจกถึงวงศ์ถึงคำหนัก ถ้าเปนของเช่นนั้นแล้วอยู่ข้างจะทำพอไร้ แต่
 เจ้านายที่ในวงษ์ บางแห่งก็เข้าใจกันว่าของที่ท้าวอินทรีสุริยาไปให้นั้น
 เปนให้ดำริทำบุญ นำไปถวายพระสงฆ์เสียก็มี ที่จะด้วยเองนั้นมิ
 น้อย ข้าหลวงกินนั้นก็มีมาก แต่ที่แท้นั้นถ้าหวัมจะได้มาลงในวิโปด
 ทางว่าถวายพระราชกุศล ซึ่งกรมวังดำหวัมมาตะโกนตรงหน้าพระที่นั่ง
 อย่างปลาปล่อย อ้างได้ว่าบรมวงษานุวงศ์ด้วยเท่านั้นเองก็ ข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยเท่านั้น พระสงฆ์แลราษฎรเท่านั้น ทางว่าถวายพระ
 ราชกุศลจะเหมือนกันทุกปีๆแปลกกันก็แสดงอยู่ เพราะไมไ่ใครจะได้
 พังแวง ๆ บ้างก็ไม่จำกัดรู้ว่าเป็นการช่างเถะโดยมาก ได้ขอจำนวน
 ทางว่าที่กรมวังมาเก็บยอดบุญนี้ ลงได้เป็นคัวอย่างมีหนึ่งมีจำนวน
 ดังนี้ โรงทานทั้ง ๕ โรงมีคนกินเลี้ยง ๓ วัน พระสงฆ์ ๔๓๒ ตามเนร ๒๗๓

ข้าราชการ ๒๔๓ ราษฎรชายหญิง ๓๓๓ นักโทษ ๒๒๕ รวม ๑๔๘๑ คน
 จำนวนตำรวจที่เลี้ยง ตำรวจเอก ๓๑๓ ตำรวจโท ๒๕๘ ตำรวจตรี ๓๓๒
 รวม ๘๘๓ ตำรวจ

กาลานูกาถ

การพระราชกุศลกาลานูกาถ ที่เรียงลงในเรื่องพิชิตสิบสองเดือน
แต่ก่อนว่าเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งต้น ยก
ไว้แต่สงกรานต์นั้นเป็นการผิดไป บัดนี้ได้อความมาว่ากาลานูกาถ ท้าย
พระราชพิธีตรุษพระราชพิธีสารท เข้าพรรษาออกพรรษา แลท้ายฉลอง
ไตรยบั้นเป็นของมีมาแต่เดิม ท้ายวิสาขบูชาเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ก็กาลานูกาถท้ายพระราชพิธีตรุษนี้ ได้ทำ
ในวันเดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่ง ทพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีพิธีการพระราช
กุศลทั้งปวง เหมือนเช่นได้กล่าวมาแล้วในการกาลานูกาถท้ายฉลองไตรย
แต่พระสงฆ์ ใช้พระสงฆ์ กรุงเทพฯ ดัชนีกรณ์ ใช้ผ้าสังฆภัณฑ์ หมาย
พลูรูปเทียนร่มรองเท้า จำนวนพระสงฆ์รายวัดประจำพระอารามซึ่งดัชนีกรณ์
นั้น เห็นว่าความในเดือนนั้นมากแล้ว จะว่าก็จะยาวหนักไป การดัชนี
กรณ์กาลานูกาถเดือน ๖ มีจำนวนพระเหมือนกัน จึงจะออกไปไว้ว่า
เดือน ๖ ค่ะไป

ในการพระราชพิธีเดือนสี่กับเดือนห้านี้คิดเหมือนกัน เพราะตัวนัก
ขัตติยราช ที่เรียกว่าตรุษเองนั้นก็คาบมี คือวันแรมสิบสี่ค่ำห้าค่ำ
หนึ่งเดียวแล้วการจึงต้องคิดเนื่องพัวพันกันไป ครั้นจะคิดเอาสงกรานต์
เป็นเดือนห้า ก่อนสงกรานต์เป็นเดือนสี่ ตามความจริงซึ่งเป็นอยู่ดังนี้
คือก่อนหน้าในเดือนห้าก็เรียกว่าก่อนหน้าพระราชพิธีตรุษเป็นต้น ก็จะต้องจำ

ตลอดจนคนเขนหรือตัวอื่นซึ่งเป็นกักัน จะรักให้ยืดยาวจนถึงเงื้อมมาก
แล้วจะต้องฝันหรือเตือนอยู่ ครั้นจะคิดเอาแรม ๑๕ คำแล้วนั้นคำหนึ่งให้ขาด
เป็นรายเดือนไป การพระราชกุศลในกระบวนตรุษก็ขนานตามเคยด้วยกัน
จึงได้ขอแบ่งการวันใดซึ่งเห็นว่าควรจะได้ว่า ในเดือนนี้เสียให้เสร็จทีเดียวเช่นกา
ถาณกาถ เพราะเป็นของต่อพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ที่จะว่าเสีย ที่เป็น
เรื่องยืดยาวตั้งแต่การบิใหม่เป็นต้น ขอคิดไปไว้เดือนห้า

การที่ควรจะได้คิดเดือนนั้น ที่เป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่ว่าจะไม่ใคร่
จะมีที่พร้อมเพรียงกันนั้น คือวันแรม ๑๒ คำเวลาเช้าจุลศักราชขึ้น
ถ้าไม่ทรงพระประชวรฤกษ์ไม่มีที่เสด็จพระราชดำเนินแห่งใด จะเสด็จพระ
ราชดำเนิน ในการพระราชพิธีนั้นไม่ได้ขาดเลย แต่ก่อนมามาหาเด็ก
มักจะโรโรไม่ใคร่มีใครมา จะเรียกโคมไฟฟ้าซึ่งจะสำหรับจุลศักราชขึ้น
ไชยไม่ใคร่จะได้ จึงกันตังตังตังเปล่าไป ขอให้จำไว้ว่าวันนั้นแล้วเป็น
โคมไฟฟ้าขาดไม่ได้ แดวัน ๑๕ คำ เป็นนำที่ของมหาเด็ก ซึ่งจะต้อง
ถวายเทียนทอง ๕ เล่ม แดโคมไฟฟ้าด้วยเหมือนกัน นำที่กรมภาษามาตา
ก็มีหัตถาแห่ง แต่อยู่ข้างจะดีไม่ดีจะขาดนัก คือในวัน ๑๕ คำนั้น ต้อง
เชิญพระมหาสังฆคฤหัสถ์มาตั้งไว้ ททททกราบ เมื่อเจ้าเกษากันต์
แล้ว ต้องเชิญพระมหาสังฆคฤหัสถ์ไปพระราชทานที่ตรงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อตรง
แล้วต้องเชิญพระมหาสังฆคฤหัสถ์มาตั้งไว้ ททททพระเกาอี้ ต้องมีโคมตุ้ม
ด้วย แต่โคมตุ้มนี้ภาษามาตาค่อนอยู่ข้างจะเคอะเหลื่อที่จะเคอะ ถ้าได้
จะเก็บใบอ่อนก็อ่อนจนเป็นดีคงพับไปพับมา ถ้าได้จะแก้ก็เป็นเชียวแรง
กราก ถ้าได้จะโตก็โตจนกว้างเกือบหัวถึง ถ้าได้จะเด็กก็จนพอผิ
ออกมาเป็นสามใบ เกิดมาเป็นภาษามาตาเห็นเก็บโคมตุ้มเป็นอันอย่าง

ยังเป็นนิจนิรันดร์ ไม่ได้เคยเหมาะแต่สักครั้งเดียว ควรจะไม่ขอทาน
 พรหมณีญาไปเรียนคำราغب์ไบมคุมมาเสียให้ได้จะดีขึ้น เมื่อพระราชนำ
 ทัพเจ้า ซึ่งขึ้นมาผ่านแคว้นมหาปราสาทแล้ว ต้องเก็บพระมหา
 ดั่งรี แดพระมหาจ๋ามรงค์ขึ้นคงทเดิม เวลาค่ำเมื่อสวดธรรมจักรแลด่มัย
 ต้องเชิญพระมหาสังข์ถวายสำหรับทรงรดน้ำแดเจิมบน วัน ๑๕ ค่ำเวลา
 เช้าต้องเชิญครอบพระกริ่งลงมาตั้งไว้ ทททกราบ แดเชิญญาคอยรับ
 พระมหาสังข์ซึ่งพระราชนำพระบรมวงษานุวงษ์แล้วขึ้นคงไว้ที่ ถ้า
 ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินออกพระที่นั่งสุทิตมहाปราสาท ต้องเชิญพระ
 ครอบพระกริ่งถวายพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์
 ทรงดับเทียน ในเวลาดับเทียนไซ้แล้ว เชิญพระครอบแดพระมหาสังข์
 มาคอยถวายที่ท้องพระโรง พระที่นั่งจักรีกรมมหาปราสาท

ในวัน ๑๔ ค่ำเวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินออกทอดพระเนตรแห่งพระ
 ข้าราชการตำรวจมหาดเล็กต้องสวดมนต์แต่เวลาเย็น แต่พระบรมวงษา
 นุวงษ์ ไปสวดมนต์ต่อเสด็จขึ้นไปเฝ้าบนพระที่นั่งสุทิตมहाปราสาท การ
 อื่น ๆ อันใดไม่ว่าใครจะมีขาดนัก ถึงพระตำหนักไหนที่พระมหาปราสาท
 มหาดเล็กอยู่ข้างจะดีกว่าทุกแห่ง เพราะมีใช้เวลาแต่งตั้ง ถ้าถูกเลือก
 เยี่ยมรับแล้วจะอยู่ข้างวัน ๆ เสมอไป เพราะมีวังมองขุนออกเนื่อง ๆ
 จึงได้เกิด

เดือนห้า

การพระราชพิธีในเดือนห้า ได้กล่าวไว้แล้วว่าจำเป็นจะต้องเกี่ยว
 ท้ายพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ในเดือนสี่ เพราะการในวันขึ้นค่ำหนึ่งเดือนห้า
 ซึ่งได้แบ่งว่าไปแล้วบ้าง เช่นการพระราชกุศลกฐณกาด แต่ส่วน
 การซึ่งออกชื่อว่าเป็นสำหรับปีใหม่ที่เกี่ยวข้องอยู่ในการพระราชพิธี คือการ
 ตั้งเวรเทศาแลเตยโตะ กับทั้งการซึ่งอยู่ในเดือนห้าแต่แต่เรียกติด
 ท้ายพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เช่นกือน้ำครุศ ได้ยกมาไว้ในเดือนห้า

การพระราชพิธีในเดือนห้า ที่มีมาในกฎมณเฑียรบาลไปเริ่มกล่าว
 ถึงการออกส่งนามใหญ่ คือสระส่งนามฤกษेत्रศิวส่งนามที่เดียว หา
 ได้กล่าวถึงการเกล็ดส่งกรณาค์ที่เป็นส่วนพระราชกุศลอย่างใดไม่ ส่วน
 จดหมายก็ยักยอกคำรณหดวงหาวัดซึ่งเป็นคู่กันกัน ก็หาได้กล่าวถึงการ
 พระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก สระส่งนามฤกษेत्रศิวส่งนามในเดือน
 ห้าไม่ ไปกล่าวถึงแต่การพระราชกุศลส่งกรณาค์อย่างเดียว พิจารณา
 คุโดยอนุমানเห็นว่ากฎมณเฑียรบาลเป็นธรรมเนียมเก่า ชั้นต้นการ
 พระราชกุศลอยู่ข้างจะห่างเหินไม่มีใครจะมีมากนัก การพิธีอันใดยัง
 ได้ตามทางดึกขีพราหมณ์มากกว่าที่เจือปนพระพุทธศาสนา เป็นคันว่าการ
 บรมราชาภิเศก เมื่อสอบสวนคุโดยละเอียดตามพระราชพงษาวดาร
 ก็เห็นได้เป็นแน่ว่า ตลอดจนมาจนแผ่นดิน สมเด็จพระเอกาทศธรรมหาราชการ
 บรมราชาภิเศกหาได้เกี่ยวข้องด้วยพระราชพิธีส่งไม่ แต่จะวินิจฉัยให้

ละเอียดยในทันทีจะรักให้ยาวความไป เพราะเป็นเหตุที่เพียงแต่ยกมา
เปรียบ เมื่อมีโอกาสอันซึ่งสมควรจะอธิบายข้อความนั้นให้แจ่มแจ้ง
จึงจะอธิบายภายหลัง คงต้องการในที่นี้แต่เพียงว่าการพระราชพิธีซึ่ง
เจือปนเป็นการพระราชกุศล ฟังจะหมายชุกชุมขึ้นเมื่อเปลี่ยนบรมราชวงศ์
ซึ่งร่ายแล้วโดยมาก เพราะฉะนั้นในกฎมณเฑียรบาล จึงหาได้กล่าว
การพระราชกุศลในเดือนห้านี้ไม่ ส่วนจดหมายเหตุหลวงหวัดซึ่งมีได้กล่าว
ถึงการตั้งรณาน ฤกษ์เซ่นทิวศวันนั้นเล่า ก็เป็นด้วยหนังสืออันกล่าว
ถึงปัจจุบันกาล ในเวลาอายุของท่านผู้แต่งการพระราชพิธีตั้งรณาน ในชั้น
หลังลงมาตลอดจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ก็จะมีแผ่นดินดะครังคล้าย ๆ
กับดักกลบดินส่วนดินนา ที่จะได้เข้าต้องไม่มี ๆ แต่เว้นว่างไปไม่แท้ การ
เซ่นทิวศวันซึ่งกำหนดอยู่ปรกติทุกวันนี้ เป็นการเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาล
ที่สี่ เพราะฉะนั้นที่จดหมายเหตุจะได้ไม่ได้เคยเห็นตั้งรณานฤกษ์เห็นแต่
จำไม่ได้เลย แลก็ถือว่าไม่เป็นพระราชพิธีประจำเดือน จึงได้ยกเอามาได้
กล่าว ๆ ถึงแต่การพระราชกุศลสงกรานต์ ซึ่งเป็นการใหม่ทำอยู่ในเวลานั้น
แต่การกษัตริย์พระพิพัฒน์ธำรงมั่งคั่งดังทั้งต้องแห่ง แต่ในกฎมณ
เฑียรบาลหาได้กล่าวไว้ในพิธีประจำเดือนไม่ เห็นจะเป็นเพราะมีหนังสือ
สองคราวเหมือนกันจึงยกไปไว้บนเอกเทศต่างหาก แต่ข้อความที่มี
อยู่นั้นก็เห็นว่าแต่เพียงกำหนดตำแหน่งกษัตริย์ฝ่ายในฤกษ์ในราชตระกูล คือว่า
“พระภรรยาเจ้าทั้งสี่ พระราชกุมารพระราชธิดา ถวายบังคมกษัตริย์
ในหอพระ ถวายคำนับในมณฑลภิเศก” ดูเป็นว่าด้วยพระของกรมวัง
เป็นการในพระราชมณเฑียรอย่างเดียว แต่ส่วนจดหมายเหตุหลวงหวัด
นั้นก็ยกความเรื่องกษัตริย์ไปว่านอกพระราชพิธี มีแต่ารูปความคล้ายคลึง

กับที่ได้ขึ้นเถาขึ้นมาบ้าง แต่พิสดารนั้นเมื่อเหลือเกินจนจับได้ชัดเสียแล้ว
 ว่ามีผู้แซกแซมความแต่งงานใหม่ ด้วยเหตุว่าพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนหา
 ได้เสด็จพระราชดำเนิน ออกให้ข้าราชการ กวายนมิ่งม ถือน้ำพระพิพัฒน์ฯ
 ถึงวัดไม่ พึ่งจะมาเกิดธรรมเนียมขึ้นในรัชกาลที่ดี ก็เหตุใดในคำ
 ให้การขุนหลวงหาวัด จึงได้เล่าเหมือนหนึ่งเกิดในรัชกาลที่ดีในกรุง
 รัตนโกสินทร์จนแต่งตัวแต่งคน และมีเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตรา
 วายมากไป ซึ่งไม่ได้เคยมีมาแต่ก่อนเลยถึงนึกเห็นว่าเป็นอันเชื่อไม่ได้
 ในตอนนั้น พึ่งมีปรากฏในฉบับที่ตีพิมพ์ฉบับเดียว ด้านหน้าที่เรียงกับ
 อายุขุนหลวงหาวัด ถ้าของเดิมขุนหลวงหาวัดได้กล่าวไว้ ถึงเรื่องจริง
 เมื่อเราได้อ่านทราบความก็จะเป็นที่พอใจเหมือนหนึ่งทองคำเนอบริสุทธิ์ ซึ่ง
 เกิดจากคำมโนบางตะพาน เพราะท่านเป็นเจ้าของแผ่นดินเอง ท่านกล่าวเอง
 ก็ย่อมจะไม่มีคลาดเคลื่อนเลย แต่เมื่อมีผู้ตั้งทองให้ดูนอกของบาง
 ตะพานแต่มีราคาอื่น ๆ เจือปนมากจนเป็นทองเหลืองดำ ถึงว่าจะมีทองบาง
 ตะพานเจืออยู่บ้างจริงจะรับได้ฤกว่าทองทั้งก้อนนั้นเป็นทองบางตะพาน ผู้
 ซึ่งทำลายของแท้ ให้ปนด้วยของไม่แท้เสียเช่นนั้น ก็เหมือนหนึ่งปล้น
 ถักทอหยาบของเรานั่นเอง ซึ่งควรจะได้รับแล้วเอาสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์
 ลงเจือปนเสียจนขาดประโยชน์ไป เป็นที่น่าเสียดยิ่งนักไม่ควรเลยที่ผู้
 ใดซึ่งรู้สึกตัวว่าเป็นผู้รักหนังสือจะประพฤติดังนั้น หนังสือจะเคลื่อน
 คลาดมาจากแห่งใดก็หาทราบไม่ แต่คงเป็นของไม่บริสุทธิ์ซึ่งเห็นได้กนาค
 บัดนี้ จะขอแยกข้อความออกว่าตามลำดับ ซึ่งได้เรียงมาตามอย่างแต่
 ก่อนนั้น แยกข้อความพิสดารของการแก้ไขไว้เป็นหมวด ๆ ตามราย
 ของการพระราชพิธีและการพระราชกุศลนั้น ๆ การในเดือนห้าเริ่มต้น

ที่ ๑๖ การสังเวทเทวคา สมโภชเครื่อง เติงโต๊ะปีใหม่

การสมโภชเครื่องในท้ายพระราชพิธีตั้งพัชรนิท เปมขรรณเนียม
มีมาแต่เดิม แต่ครั้งเมื่อถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริห์เสาะหาแบบอย่าง การพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งมีในกฎมณ
เทียรบาล มาประกอบกับขรรณเนียมใหม่ๆ แล้วจึงขึ้นเป็นแบบอย่าง
ย่อๆ ต่อมามิได้ตายอย่าง แต่ในการเรื่องเติงโต๊ะนี้ เกิดขึ้นด้วยการ
สมโภชเติงอุทขุน มีในพระราชพิธีเก่าๆ หลายแห่ง มีการบรมราชา
ภิเศกแผ่นดิน ทรงเห็นว่าตรงกันกับเรื่องเติงโต๊ะอย่างฝรั่ง ก็คือเป็น
การนำเงินอยู่ เพราะได้ทั้งการเก่าการใหม่ เป็นเหตุให้เกิดความสมัคร
สมิถ์พร้อมมูลกัน จึงได้ทรงตั้งแบบขึ้นในวันขึ้นค่ำหนึ่งเดือนห้า
เวลาเช้ามีการพระราชกุศลตบปกรณพระบรมอัฐิ ยกไปทำที่พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย เวลาค่ำวางอยู่ จึงให้เชิญพระสยามเทวาริราช ซึ่ง
ตั้งอยู่ในพระราชพิธีแล้วนั้น ออกมาตั้งบนมุขมุกเด็ก พระที่นั่งสุทธ
มหาปราสาทเพื่อให้เชิญเห็นมุขกับทงเทวรูปที่ห่อแก้วมาตั้งด้วย ตั้ง
เครื่องตั้งเวยโต๊ะเงินเรียงติดๆ กันตามโต๊ะ ที่พื้นราดานำมุขมุกเด็ก ตั้ง
พระแท่นเป็นราชอาสน์ตรงอัมรินทร์ข้างตะวันออกมุขเหนือ แล้วก็นำ
เพ็ญเส่มอนำทิมตคเป็นฉากโรงละคร ก็รอบทิมตคเป็นในโรง มีดกร
หลวงเด่นเรื่องต่างๆ คือจับกันมีพระนางออกจตุเทียนแล้วว่าดอกไม้อะไร
ทอง พระต้องควรวหนึ่ง นางต้องควรวหนึ่ง คือไปเพนจับถึงหัวค่ำเป็น

อย่างที่เล่นกันเสมอทุกปี   ตอนนั้นไปบางที่เป็นพระรามเข้าสวนพิราพบ้าง
 เล่นหนทุกบ้าง เรื่องสั้น ๆ คล้าย ๆ เรื่องเบิกโรง   เปลี่ยนกันไปเป็นมี ๆ
 เล่นกกลางแจ้ง   แล้วให้ ตั้งโต๊ะเลี้ยงเครื่องต้นกับพระเจ้าลูกเธอ   ตั้งบน
 พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์   เจ้านายโต๊ะหนึ่ง ข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นเสนาบดี
 โต๊ะหนึ่ง   ชั้นพระยาแฉะพระฉัศาศัญโตโต๊ะหนึ่ง   หลวงโต๊ะหนึ่ง   ขุนโต๊ะ
 หนึ่ง   แต่โต๊ะฝรั่งนั้นไม่แน่   เดิมก็มีโต๊ะเดียวเป็นโต๊ะยาวกว่าทั้งปวงตั้ง
 ริมโรงละคร   คู่ก็เรียบร้อยกันมาได้หลายปี   ภายหลังเกิดเหตุขึ้นทมิถงซุด
 ถือตัว   ว่าต้องนั่งโต๊ะเจอบนกับคนแถว ๆ พวกนั้นกลับไปเสียไม่ยอมนั่ง
 จึงได้แยกใหม่เป็นสองโต๊ะ   โต๊ะหนึ่งเป็นสำหรับกงซุด   โต๊ะหนึ่งสำหรับ
 พ้อคำมิดัสนนารับมาดหลวง   พวกพ้อคำก็เกิดอาวาคกันขึ้นอีก   ว่าตัว
 เคยหนึ่งได้กับกงซุดทำไมจึงต้องแยกย้ายกัน   กลับไปเสียบ้างคงอยู่บ้าง
 ข้างฝ่ายกงซุดกับกงซุดเองก็เกิดรังเกียจว่า   เป็นกงซุดคิปีโดมาคิกกงซุด
 พ้อคำ   บางคนก็ยอมนั่งบางคนก็ไม่ยอมนั่ง   ภายหลังแยกออกไปอีก
 เป็นโต๊ะโต๊ะห้าโต๊ะ   ถ้าวุ่นวายกันอยู่เสมอไม่มีที่สิ้นสุดได้   ด้วยการทำเชิญ
 นั้นไม่ได้เชิญเฉพาะว่าตัวผู้หนึ่งผู้ใด   นอกไปตามกงซุดทุก ๆ กงซุดตาม
 แต่จะพาใครมากก็นานหมด ๆ เมืองทุกคราว   แต่คำที่ว่าหมดเมืองนี้
 หน่อยจะเข้าใจกันว่ามากไป   หมดที่มิใช่ในเมืองไทยประมาณสักหกสิบ
 คนเท่านั้น   แต่วิวาทกันเหลือเกินไม่ได้หยุคหย่อนเลย   คงเรียบร้อยคืออยู่
 แต่พวกมิดัสนนารับกับพวกมาดหลวง   จึงต้องตกลงเป็นอันเลิกเสียด้วย
 ความรำคาญก่อนขึ้นรัชกาลหลายปี   คงเลี้ยงแต่เจ้านายขุนนางข้าราชการ
 เครื่องโต๊ะที่เลี้ยงนั้นก็เป็นอย่างเก่า ๆ   กับเข้าไทยบ้างเงินบ้างฝรั่งบ้าง
 ทั้งหวานทั้งคาวคงพร้อมกันเต็มบนโต๊ะ   มีมีดซ่อมซ่อมตะเกียบตำรับเดียว

ก็เป็นการอย่างเมื่อ ๆ กันอยู่ไม่สู้ตลกตลกอันใด เวลาเมื่อทรงจุกเทียน
 ดังเวลาดังทรงเจิมเครื่องที่พระแท่นแดเจิมเทวรูปด้วย เด็กชั้นอยู่ห้าทุ่ม
 ฤๅสองยาม ครั้นเมื่อแผ่นดินประทุกันนั้นในบึงแรกพระบรมศพอยู่บนพระ
 มหาปราสาท การพระราชพิธีย้ายไปทำพระที่นั่งอนันตสมาคม ท่านผู้
 เป็นประธานในราชการเวลานั้น ต่างคนต่างเบียดเบียนใคร่ต้องอดตาหลับ
 ขับตานอนก่ดกลองพร้อมใจกันขอให้เลิกเสีย การเลี้ยงโต๊ะใหญ่ตามซึ่ง
 เกิดขึ้นในรัชกาลที่สี่ จึงได้เป็นอันเลิกสูญไปแต่บัดนั้นมา

ครั้นต่อมาภายหลัง เมื่อใช้ธรรมเนียมฝรั่งชุกชุมขึ้น มีการเลี้ยง
 โต๊ะในวังเนื่อง ๆ จนถึงบจุฉก ๑๒๓๖ เมื่อย้ายมาอยู่พระที่นั่งนั้น จึงได้
 เกิดการเลี้ยงมีใหม่ขึ้นเป็นคราวแรก แต่เลี้ยงเฉพาะพระบรมวงษานุวงษ
 ประมาณหกสิบพระองค์ตลอดมา เว้นไว้แต่มีโตซึ่งมีเหตุการณ์ขัดข้องก็
 เลื่อนไปเปดงกรณคัมบัง ยกเลี้ยงที่เคียวบ้าง บางปีก็แต่งพระองค์
 ต่าง ๆ ตามซึ่งเรียกอย่างฝรั่งว่า แฟนซีเดรสต์ Fancy dress. บางปีก็
 แต่งพระองค์ตามธรรมเนียม แต่มีการเล่นต่าง ๆ ต่อเวลาเลี้ยงโต๊ะแล้ว
 เป็นอย่างเล่นโยนน้ำบ้าง เล่นกตบ้าง เล่นเทียเตอร์บ้าง มีเฟรียชของ
 ครึ่งหนึ่งเมื่อปีพุทธศก ๑๒๔๘ มีดกรที่นำพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทใน
 เวลาค่ำด้วยทุกคราว แต่ในเวลาที่ยังมีใหม่ มีฉลากของพระราชทาน
 พระบรมวงษานุวงษที่มานั่งโต๊ะด้วยทุก ๆ พระองค์ และมีขนมพระราชทาน
 เจ้านายข้าราชการในหมู่กรมต่าง ๆ หลายแห่ง การบางปีก็ตลกตลก
 ครั้นมากบางปีก็ไม่ตลกตลกอีก ครั้น บางปีก็ประชุมกันอยู่จนเวลารุ่งเช้า
 บางปีก็เลิกไปในเวลาตึก

อนึ่งการตั้งเวรเวรดา ซึ่งเคยมีที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแต่ก่อน
นั้น ก็โปรดให้มีตามเคยแต่ย้ายไปทำเวรเช้า ที่พระที่นั่งทรงธรรม
ในพระบรมมหาราชวัง มีเครื่องตั้งเวรแตรกรวดวงซึ่งยังเหลืออยู่ ออก
มาจุดเทียนคู่หนึ่ง แล้วออกไปให้หาครุฑ มั่นนาคศักดิ์มาเดิน จนตลอด
เวรากลางวัน พอดีกันกับการเลี้ยงเวรากลางคืน การนี้ใหม่เป็นแต่ครั้ง
กันในวันเคียวนั้น

เตือนหา

ที่ ๑๗ การพระราชพิธีศรีสัจปานกาล

คือถอนาพระพิพัฒน์เกล้า

เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดินมีสืบมาแต่โบราณ ไม่มีเวลา
เว้นว่าง มีคำอ้างถึงว่าเป็นพิธีระงับยุคเรื้อรังของบ้านเมือง กำหนดมี
ปีละสองครั้ง คือในเดือนห้าและธันวาคม ครึ่งหนึ่ง เดือนสิบแรมสิบสาม
ค่ำครึ่งหนึ่ง

เมื่อจะคิดหาต้นเหตุการถอนาให้ ได้ความว่า เหตุใดเมื่อให้คนอ่าน
คำสาบมาทำด้วยแล้วจึงต้องให้ คัมภีร์ชำระพระแสงด้วยอีกเล่า ก็เห็นว่า
ลักษณะใช้น้ำล้างอาชุรเป็นน้ำสาบมาต้น ต้นแรกที่จะเกิดขึ้นด้วยการทหาร
เป็นวิธีของชาติไทย ฤกษ์ชัยรัตน์ เป็นชาติทหารในจำพวกที่หนึ่งของ
ชาติซึ่งแบ่งกันอยู่ในประเทศอินเดีย ถ้ายกกันกับไนต์ knight ของ
อังกฤษ ฤกษ์มูไรของยี่มุน ชาติอินเดียเป็นชาติที่ไม่ได้หากินด้วยการค้าขาย
ไถ่ถอนปลุกเพาะ ฤกษ์มูไรไทยหาจากผู้ใดคนหนึ่งให้ ย่อมหาได้ถึงชีวิต
ด้วยคมอาวุธ แต่มีใช้เป็นผู้ร้ายเที่ยวลอบดักทำโจรกรรม ใช้ปราบ
ปรามโดยตรงซึ่งหน้าให้ตกอยู่ในอำนาจ แล้วแต่ได้ทรัพย์สมบัติโดยผู้ซึ่ง
กตัญญูแก่อำนาจยกยอให้ แต่การที่ประพฤติเช่นนั้น เมื่อว่าโดย
อย่างยิ่งแล้วก็อยู่ในเป็นผู้ร้ายนั่นเอง แต่เป็นผู้ร้ายที่มีความดีด้วย แต่คิด
แบ่งการที่ตัวประพฤติ (ถึงแม้ว่าไม่เป็นกรรมแท้ของโลกย์) ออกเป็นสอง

ภาค ภาคหนึ่งก็ว่าการซึ่งคนจะกระทำเช่นนั้นไม่เป็นการผิดกรรม ภาค
 หนึ่งก็คนจะกระทำเช่นนั้นเป็นการผิดกรรม คำว่ากรรมในที่นี้เป็นกรรม
 ของชาติขัตติย มิใช่กรรมของโลกย์ เมื่อว่าเท่านั้นจะยังเข้าใจยาก จะ
 ต้องยกตัวอย่างให้เห็นหน่อยหนึ่ง ว่าตามลัทธิความประพฤติของชาติ
 ขัตติยโบราณ ก็เหมือนหนึ่งว่าผู้ม้อ่านาจะเป็นชาติขัตติยได้ปกครอง
 แผ่นดิน ทราบว่าลูกสาวของขัตติยเมืองอื่นม้อยู่สมควรแก่ตน ๆ ยังไม่มี
 คู่ซึ่งจะได้อภิเษก เมื่อไปส่งขอมบิดามารดาของหญิงนั้นไม่ยอมให้ ขัตติย
 ผู้ที่ไปส่งหรือก็ว่าการที่ตัวคิดนั้นเป็นการชอบธรรม ด้วยใช้ว่าจะเอามาทำ
 อันตรายอย่างหนึ่งอย่างใด ประสงค์จะมายกย่องให้เป็นใหญ่โต บิดา
 มารดาของหญิงที่ไม่ยอมให้หนักนั้นประมาณกับผู้ซึ่งไปส่งขอ เป็นการ
 ประพฤติผิดกรรมประเพณี เพราะไม่รักษากิริยาอันดีต่อกัน ผู้ซึ่งไป
 ส่งขอตามารกที่จะประกาศแก่ทหารของตัว ว่าการซึ่งตัวประพฤตินั้นเป็น
 การชอบธรรม แต่บิดามารดาของหญิงประพฤติไม่ชอบธรรม จะต้อง
 ยกไปบริงเอนางนั้นให้จงได้ แล้วก็ยกกองทัพไปทำลายบ้านเมืองนั้น
 เสียได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการผิดกรรม ฤๅเมื่ออยู่ดี ๆ เชื้อตัวว่ามีวิชาความ
 รู้กำลังวังชาแข็งแรง ยกไปชวนพระราชาที่เป็นชาติขัตติยอื่นซึ่งเสมอ ๆ
 กัน ให้มาต่อสู้ต้องฝีมือกัน เมื่อผู้ใดแพ้บ้านเมืองก็เปลี่ยนพันนั้น ก็ถือว่า
 การซึ่งขัตติยผู้ไปชวนนั้นไม่ได้ประพฤติผิดกรรมเหมือนกัน

ถ้าขัตติยนั้นไปพบลูกสาวชาวบ้านซึ่งเป็นชาติต่ำกำลังน้อย ไม่
 ดำารกที่จะต่อสู้ ฤๅจึงมาด้วยอำนาจแต่กำลังพวกมาก ฤๅเห็นคน
 ยากไร้เดินอยู่ตามถนน เอาดาตราบาอูประหารให้ถึงแก่ความตายฤๅ
 ฆ่าด้วยดาบมาก ขัตติยผู้ซึ่งประพฤติการทั้งสองอย่างนี้เป็นประพฤติผิดกรรม

การยุติธรรมแต่ไม่ยุติธรรม   ฤๅก็ต้องด้วยธรรมแต่ไม่ต้องด้วยธรรม
ของพวกชาติเขานั่นเป็นดังนี้   จึงกล่าวว่ามิใช่ยุติธรรมของโลก

เมื่อชาติไทยพึ่งประเพณีในการซึ่งถือว่าเบญจธรรมแต่ใช้ธรรมอยู่เช่น
ผู้ใดมีวิชาชำนาญในการใช้ศาสตราวุธพวกหนึ่งมาก พวกหนึ่งเหล่านี้นักยอม
ก็ยอมก็การชำนาญในศาสตราวุธเป็นที่ตั้ง   ปราบปรามวัดคิยทั้ง
ปวงให้ตกอยู่ในใต้อำนาจได้มาก   คนทั้งปวงก็ยอมเป็นที่หวาดหวั่นกลัว
เกรง   จึงยกขึ้นให้เป็นพระราชดำหริบทที่จะได้ดูแลบังคับผิดชอบในบ้าน
เมือง   แล้วแบ่งส่วนส่วนทรัพย์สมบัติอันคนหาได้ ให้เป็นเครื่องเลี้ยง
อุดหนุนแก่ชาติผู้เป็นพระราชา   ด้วยเหตุว่าชาติเป็นผู้ถือสิทธิ์ว่าหา
เลี้ยงชีวิตด้วยคนอาวูรเช่น   จึงเป็นที่คนทั้งปวงยำเกรงมากกว่าตระกูล
อื่น ๆ   คนทั้งปวงจึงมักจะเลือกตระกูลชาติขึ้นเป็นพระราชา   ด้วยความ
เต็มใจฤๅความจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง   มากกว่าที่จะเลือกตระกูลอื่น ๆ
มีชาติพราหมณ์เป็นต้นขึ้นเป็นพระราชา   จนภายหลังมากำซึ่งว่าชาติ
ฤๅชาติ   ในประเทศเรามักจะเข้าใจกันว่าเป็นชื่อแห่งพระราชา   ฤๅพระ
เจ้าแผ่นดิน   แต่ที่แท้เป็นชื่อแห่งชาติตระกูลของคนพวกหนึ่ง   มิใช่เป็น
ชื่อของพระราชาเลย   เป็นเพราะเหตุที่ชาติตระกูลหนึ่งได้เป็นพระราชา
มากกว่าชาติอื่นตระกูลอื่น   แล้วเป็นพระราชาสืบตระกูลต่อ ๆ กันไป   ก็ยัง
คงเป็นชาติชาติอยู่ทุกชั่วทุกชน   คำที่เรียกพระราชาที่เรียกชาติจึง
ปนกันไปเท่านั้น

ก็เมื่อชาติชาติถือว่าคนอาวูรเป็นทางหากินเช่นนั้นแล้ว   ก็เป็นการ
จำเป็นที่จะได้แสวงหาศาสตราวุธที่เป็นอย่างดีด้วย   สำหรับตัวที่จะได้
ใช้ให้ต้องแคล้วคลาดประสงค   อาวูรนั้นยอมเป็นที่รักยิ่งกว่าทรัพย์สมบัติ

อื่น ๆ มีไม่วางห่างกายเลยเป็นต้น แต่เมื่อถืออาวูรุษไปทำยุทธสงคราม
กับผู้ใดได้ชัยชนะ ก็ย่อมถือว่าอาวูรุษนี้เป็นของคัมภีร์คุณวิเศษ เมื่อมี
เหตุการณ์ใดซึ่งควรจะประกอบให้เห็นได้เป็นอศักรรย์ ก็พาให้เห็นได้ว่า
อาวูรุษนั้นเป็นสิ่งซึ่งรักษา เป็นเครื่องช่วยกำลังตัวที่จะประหัตประหารแก่
ศัตรู เมื่อมีผู้ใดมาอ่อนน้อมยินยอมอยู่ในใต้อำนาจ จึงได้เอาอาวูรุษ
ถ่างน้ำให้กินเป็นค้ำกับคำสาปขาด เพราะเชื่อว่าอาวูรุษนั้นสามารถที่จะลง
โทษแก่ผู้ซึ่งคิดประทุษร้ายตนอย่างหนึ่ง เพราะรักเกือบจะเสมอด้วยตนเอง
แฉวงอยู่ใกล้ ๆ ตัวที่จะหิบน่ายกว่าสิ่งอื่น จึงได้หิบบาอวูรุษออกให้
ผู้ซึ่งมายินยอมอยู่ในใต้อำนาจทำด้วยดี การซึ่งทำด้วยดีกันเช่นนั้น ในขั้นแรก
คงจะได้ทำด้วยดีกันในเวลาอยู่ที่สนามรบ มากกว่าเวลาที่อยู่ในบ้านเมือง
โดยปรกติ เมื่อใช้ดังเป็นตัวอย่างครั้งหนึ่งแล้วก็ใช้ต่อไป จึงเห็นว่า
การซึ่งถือน้ำด้วยอาวูรุษคงจะเกิดขึ้นด้วยชาติชีวิตเป็นต้น ถ้าพราหมณ์
เป็นพระราชาบางที่จะถือน้ำด้วยคัมภีร์เวทได้บ้างดอดกระมัง

แต่ยังมีเรื่องประกอบอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในคำประกาศศเคนทรวิ
สดาน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปภายหน้า ว่าด้วยน้ำดังพระแสงขรรค์ซึ่งที่ชาว
นับว่าผู้ใดกินนั้นได้รับความสำเร็จดีมีมงคลถ้าย้ำมนต์ ซึ่งก็เหมือนเห็นจะ
เป็นเกิดภายหลังเหตุที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว เพราะฉนั้นการถือน้ำจึงต้อง
ไว้พระแสงขรรค์ให้บริโศกด้วย เป็นแบบมาแต่โบราณ

ครั้นเมื่อประเพณีการถือน้ำ ต้องการที่จะใช้ขึ้นในประเทศอื่น ๆ
ซึ่งอยู่ใกล้เคียงประเทศอินเดีย วัฒนธรรมนิยมอินเดียมาใช้เป็นประเพณี
บ้านเมือง ฤๅบางเมืองก็มีเรื่องกล่าวไว้ว่า พงกษัตริย์ซึ่งได้เป็นพระราชา
ในประเทศอินเดียนี้ ด้วยหลบหลีกข้าศึกศัตรูมาสร้างพระนครใหม่บ้าง

ด้วยคิดอ่านเผื่ออาณาเขตรอกมาตั้งอยู่นอกประเทศอินเดียบ้าง ก็ยกเอา
แบบอย่างก่อนาคด้วยอาวูรมาตั้งลงในประเทศที่ใกล้เคียงแผ่นดินเดิม เมื่อ
ต่อมาถึงผู้มัญญวาศนาจะตั้งตนขึ้นเป็นใหญ่ในแผ่นดิน โดยจะไม่ได้เป็น
ชาติเดียวแต่ตระกูลมาแต่ประเทศอินเดีย เมื่อมีอำนาจเป็นพระราชปกครอง
ครองแผ่นดินขึ้น คนทั้งปวงก็ยอมดมมตระกูลนั้นว่าเป็นชาติเดียวตระกูล
จึงได้ประพฤติตามชาติเดียวประเพณี คือใช้อาวูรเป็นเครื่องด้างน้ำให้คน
บริโภคน้ำด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ถัดมาถึงความดีด้อยเช่นนี้ก็มีแต่ใน
ประเทศทั้งปวง ซึ่งถือว่าพระราชกัมมราชตระกูลเป็นชาติเดียวไม่ตลอดทั่วไป
ในประเทศอื่น เช่นเมืองจันทราเมืองแขกอื่น ๆ ซึ่งถือศาสนาหมัดเป็นต้น

การก่อนาคหมอยในกรุงเทพ ฯ นั้นห้าอย่าง คือก่อนาคแรกพระเจ้า
แผ่นดินได้รับราชสมบัติอย่างหนึ่ง ก่อนาคปรกติ ผู้ที่ได้รับราชการอยู่แล้ว
ต้องก่อนาคปดะต้องครั้งอย่างหนึ่ง ผู้ซึ่งมาแต่เมืองประจามิตรเข้ามาสู่พระ
บรมโพธิ์สมภารอย่างหนึ่ง ตามอย่างนี้เป็นก่อนาคอย่างเก่า ยังทหาร
ซึ่งเป็นผู้ถืออาวูรอยู่เสมอ ต้องก่อนาคทุกเดือนพวกหนึ่ง ผู้ซึ่งเป็น
ปลุกษาราชการต้องก่อนาคพิเศษ ในเวลาแรกเข้ารับตำแหน่งอีกพวกหนึ่ง
ในต้องพวกนี้เป็นก่อนาคเกิดขึ้นใหม่ ในการก่อนาคของพวกที่ ๓ ที่ ๓ ที่ ๕
ไม่มีกำหนดว่าเมื่อใดแล้วแต่เหตุการณ์ ฯ แต่ต้องอ่านคำสาบาตตลอด
ทั้งห้า ไม่น้อยกว่า แต่ก่อนาคอย่างที่ ๒ นั้น พระบรมวงษานุวงษซึ่ง
เป็นท้าวเจ้าพระราชฤไทยแล้ว ไม่ต้องอ่านคำสาบาต เป็นแต่คัมภีร์
พระพิพัฒน์ธัจจา การก่อนาคทั้งตามอย่าง คือที่ ๓ ที่ ๓ ที่ ๕ นั้นนับว่า
เป็นการจร แต่ก่อนาคอย่างที่ ๒ ที่ ๔ นั้นเป็นการประจำ ซึ่งจะนับเข้า
ในหมวดพระราชพิธี ๑๒ เดือน อันเป็นเรื่องที่จะกล่าวอยู่นั้น กำหนด

ก่อนอย่างที ๒ ซึ่งเป็นการประจำปีจะต้องคราวนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในวิธีอธิบายหน้าพระพิพัฒน์ธำรงฯ ซึ่งได้ลงในหนังสือพิมพ์พระธรรมนูญได้เล่ม ๒ หน้า ๑๕๘ หน้า ๑๖๗ มีข้อความพิสดารอยู่แล้ว จะย่นย่อแต่ใจความมากถ่วงในที่นี้เป็นดังเขป เพื่อให้ผู้ซึ่งไม่อยากจะต้องชวนชวดยค้นหาหนังสือพระธรรมนูญเข้ามาอ่านได้ทราบเค้าความ ว่ากำหนดก่อนหน้าแต่ก่อนนั้นเคยใช้กำหนดในท้ายพระราชพิธีสารทศกฐิน ท้ายพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ครั้งหนึ่ง ใช้กำหนดซึ่งคงในการพระราชพิธีนั้น ทำหน้าพระพิพัฒน์ธำรงฯ การพระราชพิธีสารทเริ่มแต่วันเดือน ๓๐ แรม ๑๓ ค่ำ ไปเสร็จลงในวันเดือน ๓๐ แรม ๑๕ ค่ำ เวลาเช้า การกัณฑ์สารทคงอยู่ในวันเดือน ๓๐ แรม ๑๕ ค่ำ ฤกษ์เดือน ๓๐ ขึ้นค่ำหนึ่ง การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์เริ่มแต่วันเดือน ๑ แรมสิบเอ็ด ค่ำ ไปเสร็จลงในวันเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ เวลาเช้า คงกัณฑ์ในวันเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ฤกษ์เดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่ง ว่าเป็นธรรมเนียมเดิมมาดังนี้ แต่เพราะเหตุที่เดือน ๔ ต้องกับนักษัตรฤกษ์ศรุต เป็นเวลาที่คนทั้งปวงเล่นการนักษัตรฤกษ์ต่าง ๆ มีเล่นเบียดเป็นต้น แลคนเมามายตามถนนก็ชุกชุมต้องตั้งกองลาดตระเวนรักษาโจรผู้ร้าย ต่างคนต่างไม่เต็มใจที่จะมาก่อนหน้าในท้ายพระราชพิธีตามกำหนดเดิม จึงได้คิดเลื่อนกำหนดเสีย ซึ่งเลื่อนกำหนดไปจนถึงวันเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำปีใหม่นั้น เพราะตั้งแต่วันแรม ๑๓ ค่ำมา ถือว่าเป็นวันจ่ายศรุต วันแรม ๑๔ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ ขึ้นค่ำหนึ่งเป็นวันศรุต วันขึ้น ๒ ค่ำเป็นวันตั้งศรุต เมื่อตั้งวันขึ้น ๓ ค่ำเป็นวันกัณฑ์ ก็เป็นอันพ้นเขตศรุต ซึ่งกัณฑ์ก็ถึงยกเข้าไปในปีใหม่นั้น ถือว่ายังไม่เป็นปีใหม่ เพราะยังมีได้ถึงศกเปลี่ยนศักราชใหม่ คงนับเป็นกัณฑ์

มีหลัง เมื่อก่อนนำครุฑเดือนวันไปเช่นนี้แล้ว จึงมีผู้คิดเดือนก่อนนำดารท
เข้ามาเตี้ยก่อนพระราชพิธี ให้ตกอยู่ในวันเดือน ๓๐ แรม ๓๓ ค่ำ ด้วย
จะให้เป็นที่ตั้งเกตุง่าย ว่าเมื่อก่อนนำดารทเป็นวันไร คือวันอาทิตย์ฤ
วันจันทร์ ก็ก่อนนำครุฑในปีนั้นก็คงเป็นวันอาทิตย์ฤวันจันทร์ตรงกัน ทว่า
ดังนี้คงเข้าใจว่าก่อนนำดารทเป็นคราวแรก ก็ก่อนนำครุฑเป็นคราวหลัง คือ
เหมือนอย่างก่อนนำจำนวนมีชวดสัมฤทธิ์ศกนี้ เมื่อก่อนนำดารทเป็นวัน ๔
เดือน ๓๐ แรม ๓๓ ค่ำ ก็ก่อนนำครุฑในปีนั้นยังเป็นสัมฤทธิ์ศก ซึ่งนับว่าเป็น
ก่อนนำจำนวนมีชวดสัมฤทธิ์ศก ก็คงตกในวัน ๔ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ
เป็นวัน ๔ ค่ำวัน ๔ ตรงกันดังนี้

แต่ส่วนก่อนนำที่ ๕ ซึ่งเป็นส่วนก่อนนำประจำเดือนของทหารนั้น ใ้ในวัน
ขึ้น ๓ ค่ำทุก ๆ เดือนไม่ได้เปลี่ยนแปลง ซึ่งกำหนดเอาวันขึ้น ๓ ค่ำนั้น
ก็เพราะเหตุที่ทหารเปลี่ยนกันเข้ามารับราชการเป็นเดือน ๆ กำหนดเข้าวัน
ขึ้น ๓ ค่ำหนึ่งไปจนวันขึ้น ๓ ค่ำเป็นกำหนด ถ้าพ้นวัน ๓ ค่ำไปทหารไม่มาเข้า
เวรเป็นกำหนดเกาะเหมือนกันกับเลขไพร่หลวงจ่ายเดือนทั้งปวง แต่ที่ต้อง
ทำหน้าพระพิพัฒน์เจ้าดำหรับทหารต่างหากอยู่เพียงสิบเดือน ในเดือนห้า
กับเดือนสิบ ทหารคงก่อนนำ พร้อมกับพระราชพิธี ประจำมี เหมือนข้าราชการ
ทั้งปวง การก่อนนำประจำเดือนเป็นการย่อ ๆ ลงกว่าก่อนนำดารท แดครุฑ
จะได้กล่าวภายหลัง

การพระราชพิธีก่อนนำดารทแดครุฑที่จัดเป็นแบบอย่าง ก็เหมือนกันทั้ง
ต้องคราว แต่มิเหตุการอื่น ๆ มาบรรจบร่วมเข้าในเดือนห้า ก็ทำให้เห็น
ว่าดูเหมือนก่อนนำครุฑจะเป็นใหญ่กว่าก่อนนำดารท การซึ่งเป็นเหตุมาบรรจบ
เข้านั้น คือเรื่องสมโภชพระพุทธรูปเท้าพระนมพรรษาอย่างหนึ่ง การ

แต่เจ้าพระราชดำเนินวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นกระบวนพยุหยาตรา
อย่างหนึ่ง เรื่องสมเด็จพระพุทธรูปพระชนม์พรรษานั้น ก็เพราะเป็นวัน
ใกล้กับวันเฉลิมพระชนม์พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งได้ทรงสร้างพระนั้นเป็นครั้งแรก จึงได้ตั้งการสมโภชไว้ในวันก่อน
ก็เคยคิดต่อมามีได้ยกเว้น ส่วนการที่เจ้าพระราชดำเนิน โดยกระบวน
พยุหยาตรานั้น พึ่งเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ในขณะนั้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ในพระบรมมหา
ราชวังยังไม่มัสท่อน้ำ ฤกษ์แล้วแต่คืนคืนไปไม่ได้แก้ไข ถ้าเวลาฝนตก
ลงมาน้ำฝนย่อมจะขังนองทั่วไป ถึงกับหนึ่งคืบเศษ วันหนึ่งต้องวันจึงได้
แห้ง แลการถือน้ำสารทมิฬจะถูกเวลาฝนตก เมื่อเจ้าพระราชดำเนินโดย
กระบวนพยุหยาตราเป็นกระบวนเดินช้า ก็มักจะถูกฝนกลางทางแต่ต้องลุย
น้ำ ไม่เป็นทั้งขบวนแต่ทำให้เครื่องอาบนียกฝน จึงได้ยกเลิกเจ้า
พยุหยาตราในถือน้ำสารทเดือนสิบ คงใช้แต่ถือน้ำครุฑซึ่งเป็นเวลาแต่ง
แต่ถึงดังนั้นก็ไม่เป็นการประจำเสมอทุกปีนัก ค่อยไปคิดที่เข่งเมือง
ประเทศราชต่างประเทศมาอยู่ในพระนคร จึงได้ตั้งเป็นกระบวน
พยุหยาตรา แต่อยู่ในขณะนั้นพยุหยาตรามากกว่าที่ไม่ได้พยุหยาตรา
ไม่เหมือนอย่างแผ่นดินปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นการตกแต่งตัวข้าราชการที่
ต้องเข้ากระบวนเจ้าพระราชดำเนิน ก็ต้องตกแต่งมาถนัดกว่าถือน้ำสารท
จึงเห็นถือน้ำครุฑเป็นการครึกครื้นใหญ่กว่าถือน้ำสารท
การถือน้ำครุฑครั้งกรุงเก่า ซึ่งได้ความตามคำเล่าสืบมาถือว่าเหมือนกัน
กับที่กรุงรัตนโกสินทร์ เช่นแบบอย่างในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ แปลก
แต่ข้าราชการถือน้ำที่วัดพระศรีรัตนฯ แล้วย้ายไปที่วิหารพระวัดมณฑล

นพิตกร เมื่อลื่อนหน้าแล้วมีคอกไม้รูปเทียนเข้าไปถวายบังคมพระเชษฐาธิราช
ซึ่งเป็นพระรูปพระเจ้าอยู่หัวอง คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ซึ่งได้สร้าง
ถาวรภาพไว้ที่อยุธยา แล้วจึงได้เข้าไปถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดิน
พร้อมกัน แต่พระราชวงษานุวงษนั้นไม่ได้เสด็จไปลื่อนหน้าวัด จึงถูก
มณฑลที่ยรมาตซึ่งได้ยกมากล่าวไว้ข้างต้นแล้วนั้น ครั้นในกรุงรัตนโกสินทร์
นี้ ข้าราชการก็ไปพร้อมกันลื่อนหน้าพระพิพัฒน์ธาดาที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
แล้วมีรูปเทียนมาถวายบังคมพระบรมอัฐิในรัชกาลที่ ๑

โปรดให้ถวายบังคมพระอัฐิ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไปกาธิบดี
แทนพระเชษฐาธิราช ในรัชกาลคือ ๆ มากก็ถวายบังคมพระบรมอัฐิ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตแล้วไปโดยลำดับนั้นด้วย แล้วจึง
พร้อมกันเฝ้าถวายบังคม พระเจ้าแผ่นดินในท้องพระโรงเหมือนอย่างแต่
ก่อน แต่พระราชวงษานุวงษซึ่งแต่กรมพระราชวังเป็นต้นลงไป เจ้า
พนักงานหน้ามากถวายให้เสวยในท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งเวลาที่เสด็จออก
ข้าราชการถวายบังคม

ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประชุม
พร้อมกันเชิญเสด็จขึ้นเสด็จลัดยราชสมบัติขึ้นเป็นเวลาทรงผนวช เสด็จ
พระราชดำเนินมาประทับอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระ
บรมวงษานุวงษและข้าราชการทำสัตยาณัติถวายครั้งแรก ก็ต้องทำที่
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไม่ได้มาทำที่พระที่นั่งอมรินทรวิน
ิจฉัย เหมือนอย่างเมื่อเปลี่ยนรัชกาลที่ ๑ เป็นที่ ๒ รัชกาลที่ ๒
เป็นที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ เป็นที่ ๕ จึงทรงพระราชดำริห์ว่า การที่ประชุม
พร้อมกันทำสัตยาณัติ ลื่อนหน้าพระพิพัฒน์ธาดาเฉพาะพระภักดีพระมหา

มณีนีรคนปฏิมากร แดพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ซึ่งเป็นพระนัดดาพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ถมเด็จพระบรมชนกนาถทรงส่งพระองค์นี้ คุมเปนการสวดดีมิงคตแดพร้อมเพรียงกัน ดึกว่าที่แยกย้ายกันอย่างแค้นก่อน จึงได้เสด็จพระราชดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดารามในเวลาถือน้ำคือ ๆ มา ด้วยอ้างว่าเป็นเหตุที่ทรงเคารพต่อพระมหามณีนีรคนปฏิมากร แดพระพุทธรูปฉลองพระองค์ทั้งสองพระองค์นั้น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินออกวัดจึงมีการเพิ่มเติมต่าง ๆ แดเปลี่ยนแปลงการเก่าก็เกิดขึ้นหลายอย่างดังที่ได้เปนอยู่ในปัจจุบันนี้

บัดนี้จะกล่าวด้วยเรื่องพระพุทธรูป อันเนื่องในการพระราชพิธีศรีสังฆปาณกาด ก็อนำพระพิฆเนศวรโดยย่อ พอให้เป็นเครื่องประกอบทราบเรื่องราวตลอดไป คือเริ่มต้นแต่พระมหามณีนีรคนปฏิมากรแก้วมรกตซึ่งมีตำนานเรื่องราวขี้ยาว ที่ควรเชื่อได้ว่าเป็นพระพุทธปฏิมากรของโบราณ เปนที่นับถือของมหาชนทั้งปวงเพนอันมากนับด้วยพันปีล่วงมา พระพุทธปฏิมากรพระองค์นี้ได้ตกไปอยู่ในประเทศต่าง ๆ หลายแห่ง แต่มิได้เคยมาอยู่ในกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณนั้นเลย ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จขึ้นไปปราบปรามเมืองเจียงจันทน์ได้ ไรยชนะเชิญพระพุทธปฏิมากรพระองค์นี้ลงมา เจ้ากรุงธนบุรีซึ่งเป็นใหญ่ในเวลานั้น ก็ผเอนเกิดวิตถลภัยจรีกคถังคลุมไป จนทั้งปวงพากันเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ให้เสด็จขึ้นเสด็จกวัดยราชธมมบัค ปราบปรามยุคเชิญทั้งปวงส่งมอบเรียบร้อย ประดิษฐานพระนครขึ้นใหม่ ทรงพระราชดำริเห็นว่าพระมหามณีนีรคนปฏิมากรองค์นี้เป็นศิริ

แก่พระองค์แด่พระนคร จึงได้ชื่อนามกรุงใหม่ว่ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรา
 ยุทธยา เพราะเป็นที่ประดิษฐานแต่เป็นที่เก็บพระมหามณีนรัตนปฏิมากร
 พระองค์นี้ เพราะเหตุฉนั้นการพระราชพิธีอันใดซึ่งเป็นการใหญ่ ก็ควร
 จะทำในสถานที่เฉพาะพระภักตร์พระมหามณีนรัตนปฏิมากรนั้นประการหนึ่ง

อนึ่งเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
 ปราบกึ่งพระราชพงษาอาชวาทซึ่งมีปรากฏว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ๒
 ทรงหล่อพระศรีธรรมเพชรมุ้มด้วยทองคำสูงแต่พระบาทถึงยอดพระศรีมี ๘ วา
 ทองที่หล่อหนักห้าหมื่นสามพันซั่ง ทองคำหุ้มหนัก ๒๕๐ ซั่ง แด่พระเจ้า
 แผ่นดินภายหลังก็ได้ทรงหล่อพระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ คือพระเจ้า
 อยู่ทองซึ่งเป็นปฐมบรมราชาธิราชผู้สร้างกรุงขึ้นไว้เป็นที่นมัสการ ด้วย
 อาไศรยปรารภเหตุสองอย่างนี้ จึงทรงพระราชดำริจะสร้างพระพุทธรูป
 ใหญ่หุ้มด้วยทองคำให้เป็นพระราชกุศลใหญ่ แด่พระเกียรติยศบ้าง
 แต่มีพระราชประสงค์จะให้ เป็นพระฉลองพระองค์ ของพระบาท สมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย แทน
 พระเชษฐบิดรที่ทรงเก้านั้นด้วย จึงได้ทรงบัญชาด้วยพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่เมื่อยังทรงผนวชอยู่ ในขณะนั้นเป็นเวลาที่ดี
 กระสวนต้นคันจะให้ ได้ความว่าพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวเป็นแน่ ไปตกดงกัน
 อยู่ว่าอยู่ในราวหกลูกออกข้างไม้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ถวายพระพรด้วยเรื่องนั้น จนทรงเห็นชอบตกดงเป็นถ้ำพระพุทธรูปนั้น
 ให้ย้ายลงมา แด่เพราะเพื่อที่จะแบ่งให้เป็นสององค์จนทงที่ยอมลงนั้น จะตก
 แต่งให้คงงามดีกว่าใหญ่โตเหมือนอย่างแต่ก่อน จึงได้ทรงสร้างพระพุท
 รุปรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราชสองพระองค์ หุ้มด้วยทองคำเครื่องกัน

ประดับด้วยเนาวรัตน์ เป็นผู้มีอชางอย่างวิจิตรประณีตยิ่งนัก หน้าหนัก
ทองคำซึ่งหุ้มพระองค์ แต่เครื่องทรงพระพุทธรูปทั้งสองพระองค์นั้น หนัก
ถึงพระองค์ละหกสิบสามชั่งห้าปอนด์ แต่ด้วยบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ในพระเมอียดทั้งสองพระองค์ แต่เพราะเหตุซึ่งไม่โปรดคำที่คนเรียกนาม
แผ่นดินว่า แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ แต่พระพุทธเจ้า
อยู่หัวในพระบรมโกศอย่างหนึ่ง ฤๅเรียกว่าแผ่นดินคันแผ่นดินกลางอย่างหนึ่ง
จึงได้ทรงขนานพระนามถวายพระพุทธรูปองค์ข้างเหนือว่า พระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงพระราษอุทิศถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจักร-
พรรดินารอบพิตร องค์ข้างใต้ถวายพระนามว่าพระพุทธเลิศหล้าสุดาโดย
ซึ่งภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลงเป็นภาโดย
ทรงพระราษอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถบรมมหาราชบริพิตร์ แต่ประ-
ภาศให้ออกนามแผ่นดินรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ตามพระนามแห่งพระพุทธรูปทั้ง
สองพระองค์นั้นสืบมา ด้วยเหตุผลซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพระราษดำริห์เริ่มการซึ่งจะสร้างพระพุทธรูป ๒ พระองค์ขึ้น เพื่อ
จะเลียนอย่างพระเชษฐาธิราชกรุงเก่า จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราษดำริห์เห็นการสมควร ซึ่งจะเสด็จพระ
ราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรูปทั้งสองพระองค์นั้น ในวันพระราษพิธี
ศรีสังฆปาณกาล ให้พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการได้กราบถวายบังคม
อย่างพระเชษฐาธิราชตามพระราษดำริห์เดิมนั้นด้วย

อนึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราษดำริห์
ถึงเรื่องสร้างพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ ซึ่งมีปรากฏมาในพระราษ
พงษาวดาร ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงสร้างขึ้นนั้น ทรงเห็นว่า

เปนตัวร่างรูปสัตว์รูปสิ่งใหม่จนทำเครื่องเล่นอยู่ ไม่เปนที่ชักชวนความเลื่อม
 ไถยนัก จึงทรงพระราชดำริห์ยกอย่างใหม่ ให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิต
 ทรงตรวจพระอิริยาบถของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งมีปรากฏมาในพระคัมภีร์ต่าง ๆ
 จะมีสักกอย่างก็ปาง ในเวลานั้นตรวจกันได้จำมี ๓๘ ปาง เปนเวลาที่
 แรกของแดงเมืองจันทน์เกิดขึ้นใหม่ จึงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปปางต่าง ๆ
 นั้นไว้ทั้ง ๓๘ ปาง เมื่อแล้วเสร็จก็ตั้งไว้ที่หอพระบริติ ภายหลังมาทรงพระ
 ราชศรัทธาสร้างพระพุทธรูปด้วยเงินเป็นน้ำหนักองค์ละซังห้าตำลึง เท่า
 พระชนมพรรษาปีละองค์ ทรงสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกย์ แด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วยทั้งต้องพระ
 องค์ พระพุทธรูปนั้นก็เป็นขนาดเดียวกันกับที่ทรงหล่อพระปางต่าง ๆ ไว้แต่
 ก่อนทั้งด้ามดำบริบ เป็ดยันแต่พระอาการเปนปางต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๓ นั้น
 เปนพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรพระหัตถ์ก้อย ในรัชกาลที่ ๒ เปนพระพุทธรูป
 รูปมารวิชัย ในรัชกาลปัจจุบัน (คือรัชกาลที่ ๓ นั้น) เปนพระพุทธรูป
 นั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ขวาซ้อนพระหัตถ์ซ้าย แด่พระพุทธรูปทั้งด้ามดำบริบ
 มีพิเศษเพิ่มเติมขึ้นคือมีฉัตรเงินกำไลทองจำหลักประดับตามชั้นกัน เท่า
 จำนวนที่ได้เสด็จดำรงศิริราชสมบัติ นอกนั้นซึ่งเท่าจำนวนพระชนมพรรษา
 เมื่อยังไม่ได้เสด็จดำรงราชสมบัตินั้นไม่มีฉัตรกัน พระพุทธรูปทั้งด้ามดำบริบ
 ดำบริบที่ ๑ ที่ ๒ ตั้งไว้ในช่องกระจากหอพระบรมอัฐิ แต่ดำบริบที่ ๓ ตั้ง
 ไว้ในหอพระเจ้าเป็นที่ทรงนมัสการเข้าเย็นเป็นนิจ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔
 ก็ทรงพระราชดำริห์เห็นชอบด้วยในพระราชดำริห์เดิมนี้ จึงได้ทรงสร้าง
 พระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษา มีอาการนั่งขัดสมาธิเพชรพระหัตถ์ขวา
 ซ้อนพระหัตถ์ซ้าย แปลกกับปางเดิมไปอีกอย่างหนึ่ง แด่เปลี่ยนลักษณะ

อาการส่วนดีตามพระราชประสงค์ แลฐานันท์ทำเป็นถดถอยกว่าบัว
 หงายอย่างโบราณ ไม่เป็นฐานพระพิมพ์อย่างแต่ก่อน มีเครื่องหมาย
 ๓. ๒. ๓. ๔. ไปตามลำดับพระชนมพรรษาทุกพระองค์ แลพระดำริที่ตาม
 นั้นก็ย้ายไปไว้ที่หอพระบรมอัฐิ พระดำริที่ ๕ นี้ ดังแทนที่กันในหอพระ
 เจ้าต่อไป ครั้นมาถึงในรัชกาลปัตยุบันนี้ ปางพระซึ่งได้ทรงหล่อไว้แต่
 ก่อน ๓๗ ปาง เป็น ๔๘ ทั้งพระชนมพรรษาในรัชกาลที่ ๔ ก็ยังไม่สิ้น
 มีระฤกได้ขึ้นใหม่ซึ่งได้ถดถอยไถ่เสียอีกบ้าง เมื่อจะสร้างพระชนมพรรษา
 ตามแบบที่เคยทำมา จึงได้ตกลงเลือกพระคันธารราชรูปเป็นพระพุทธรูป
 ประจำพระชนมพรรษาในรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงดทรงตั้งฐานคล้ายคลึง
 กันกับพระชนมพรรษาในรัชกาลที่ ๔ แปลกบ้างเล็กน้อย แลภายหลังนี้
 ดังสามัญกว้างจนตามกาลเวลาที่ใช้ เมื่อถึงรัชกาลปัตยุบันนี้ พระพุทธรูป
 ประจำพระชนมพรรษาดำริที่ ๔ ก็ย้ายไปอยู่พระที่นั่งบรมพิมาน ซึ่ง
 เป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิ ดำริที่ ๕ ตั้งในหอพระเจ้าแทนที่สืบมา
 แลตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการ
 สัมโภชพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษานี้ ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณพร้อม
 กับการพระราชพิธีศรีสังฆปาณกาลเดือน ๕ ก็ยังคงเป็นแบบสืบมาจนถึง
 ประจุบันนี้ เพราะฉนั้นพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษานี้จึงได้เป็นอัน
 เกยวข้องด้วยพระราชพิธีอันสำคัญอย่างหนึ่ง ส่วนพระพุทธรูปปางต่าง ๆ
 ทั้ง ๓๗ อย่างซึ่งอยู่หอพระปริตนั้น พระราชดำริที่เดิมของพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงประการใดก็หาทราบไม่ แต่พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นเค้าเงื่อน
 รอบกตอยู่ จึงโปรดให้หล่อเป็นฐานเคียงเคียงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วให้

กำไลทองคำทั้ง ๓๗ ปาง เมื่อเสร็จแล้วจึงได้ โปรดให้จำคุก ทรง
 พระราชอุทิศแก่พระเจ้าแผ่นดินในกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ แดกรุงธน
 บรี ๓๔ องค์ ในกรุงรัตนโกสินทร์ตามพระองค์ คือ ๑ พระพุทธปฏิมากร
 ทรงนั่งกอดพระหัตถ์เรียกเอฬิกถุ ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระเจ้า
 รามาริบทที่ ๑ (อุทอง) ๒ พระพุทธปฏิมากรทรงนั่งพระหัตถ์ปกพระเพลา
 ทรงตั้งดำรงธรรม ในคำจำคุกนั้นว่าทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระเจ้า
 พุทธิเดช นัยหนึ่งว่ามหาเศรษฐี ซึ่งทรงพระนามแด่พระเจ้าบรมราชาธิราช
 ที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งมีนา
 ปก ทรงพระราชอุทิศเฉพาะเจ้าทองจันทร์ นัยหนึ่งว่าเจ้าทองถัน
 ๔ พระพุทธปฏิมากร ทรงนั่งยกพระหัตถ์ขวาเดียวพระเกษ ทรงพระราช
 อุทิศถวายแด่พระเจ้ารามคำแหงที่ ๓ ๕ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรง
 นั่งไขว่พระหัตถ์กับพระอุกกระดี่ ทรงพระราชอุทิศเฉพาะคือพระเจ้านาม
 (พระยาราม) ๖ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งรับมณฑปมั่ง ทรง
 พระราชอุทิศถวายแด่พระเจ้ามหาเศวตฉัตร (อินทราชาที่ ๑) ๗ พระ
 พุทธปฏิมากรทรงนั่งท่ากตักขา ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระเจ้าด้าม
 พระยา ซึ่งทรงพระนามแด่พระเจ้าบรมราชาธิราชเป็นที่สุด ๘ พระพุท
 ธิปฏิมากร มีอาการทรงนั่งพระหัตถ์เดียว แด่ดงเอศทิศฐาน พระอรรค
 ดำดกพระอรรคดำฉึก ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระเจ้าบรมไตรโลกนาถ
 ๙ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งยกพระหัตถ์อธิฐานมาตร ทรงพระ
 ราชอุทิศถวายแด่พระเจ้าอินทราชาธิราช (ที่ ๒) ๑๐ พระพุทธปฏิมากรทรง
 นั่งยกพระหัตถ์ขวาห้ามมาร ทรงพระราชอุทิศถวายแด่เจ้าพระมาริบท
 ที่ ๑๑ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งรับมณฑปมาตร ทรงพระ

ราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร ๑๒ พระพุทธปฏิมากร
 มีอาการทรงนั่งฉ้นมอุบายศ ทรงพระราษอุทิศเฉพาะพระรัชฎาธิราชกุมาร
 ๑๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งฉ้นมอ ทรงพระราษอุทิศถวาย
 สมเด็จพระไชยราชาธิราช ๑๔ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งยกพระ
 หักักขาปลงพระชนม์ ทรงพระราษอุทิศเฉพาะต่อพระยอดฟ้า ๑๕ พระ
 พุทธปฏิมากร นั่งยกพระหักักซ้ายดำแดงโอฬารกนิมิตร ทรงพระราษ
 อุทิศถวายพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ๑๖ พระพุทธปฏิมากร มีอาการ
 ทรงนั่งฉ้นม ทรงพระราษอุทิศเฉพาะต่อพระมหินทราธิราช ๑๗ พระพุท
 ธิมากร ทรงยืนพนัพระองค์ทรงเสด็จด้วยอาการนาคาจโลก ทรงพระราษอุท
 ธิถวายสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (เปะพระนามเดิมพระนามราชาภิเศก
 คือ ดัรพะที่ ๓) ๑๘ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนยกพระหักักทั้ง
 สองห้ามสมุทร ทรงพระราษอุทิศถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ดัรพะ
 ที่ ๒) ๑๙ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนประดานหักักทั้งสอง ถวาย
 พระเนตร ทรงพระราษอุทิศถวายสมเด็จพระเอกาทศธรรมหาราช (ดัรพะ
 ที่ ๓) ๒๐ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนยกพระหักักซ้ายห้ามแก่น
 จันทน์ ทรงพระราษอุทิศเฉพาะต่อพระศรีเดาภาคย์ (ดัรพะที่ ๔)
 ๒๑ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งห้อยพระบาทนเรือชาน ทรงพระ
 ราษอุทิศถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงธรรม (บรมไตรโลกนาถ
 ที่ ๒ หรือบรมราชาที่ ๓) ๒๒ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งห้อย
 พระบาท แะพระหักักขวามือข้างปลาเดย ทรงพระราษอุทิศเฉพาะต่อพระ
 เษษฐาธิราช (บรมราชาที่ ๒) ๒๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งห้อย
 พระบาท พระหักักทั้งสองรับมอุบายศ ทรงพระราษอุทิศเฉพาะต่อพระ

อาทิตยวงษ์ ๒๔ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งถอยกาด ทรงพระ
 ราชอุทิสกถวายสมเด็จพระรามาริเบศปราชาทอง (ธรรมเพชที่ ๕) ๒๕ พระ
 พุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนยื่นพระหัตถ์ขวารับกำภูษาศา ทรงพระราช
 อุทิสเฉพาะต่อเจ้าฟ้าไชย (ธรรมเพชที่ ๖) ๒๖ พระพุทธปฏิมากร มี
 อาการทรงยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองประทับพระอุระรำพึงพระธรรม ทรงพระ
 ราชอุทิสเฉพาะต่อพระศรีสุธรรมราชา (ธรรมเพชที่ ๗) ๒๗ พระพุทธ
 ปฏิมากร มีอาการทรงยืนยกพระบาทซ้ายพระหัตถ์ทั้งสองประทับพระเพลา
 จงกรม ทรงพระราชอุทิสกถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาเอกราชสุราช
 (รามาริเบศที่ ๓) ๒๘ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนห้อยพระหัตถ์ขวา
 ทับพระหัตถ์ซ้ายถือธารพระกรปลงพระกรรมฐาน ทรงพระราชอุทิสเฉพาะต่อ
 พระราชาธิเบศ (พระมหาบุรุษเพทราชา) ๒๙ พระพุทธปฏิมากร มีอาการ
 ทรงยืนยกพระหัตถ์ขวาอุบลพระกายตรงหน้า ทรงพระราชอุทิสกถวายสมเด็จพระ
 สุริเยนทราริเบศ (ธรรมเพชที่ ๘ พระพุทธเจ้าเสือ) ๓๐ พระพุทธปฏิมากร
 มีอาการทรงยืนอุ้มบาตรด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ทรงพระราชอุทิสกถวายสมเด็จพระ
 ภูมินทรมหाराชา (ธรรมเพชที่ ๙ ห้ายสระ) ๓๑ พระพุทธปฏิมากร
 มีอาการทรงยืนเหยียบรอยพระพุทธบาท ทรงพระราชอุทิสกถวายสมเด็จพระ
 พระบรมมหาราชาริราชที่ด้าม (บรมโกษ) ๓๒ พระพุทธปฏิมากร มี
 อาการทรงยืนกางพระหัตถ์ทั้งสองเปิดโลกย์ ทรงพระราชอุทิสกถวาย
 สมเด็จพระอุทุมพรมหาพรพิณตรา (บรมราชาริราชที่ ๔) (เจ้าฟ้าคอก
 มะเคื่อ) ๓๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนถือดา ห้อยพระ
 หัตถ์ซ้าย ยกพระบาทซ้าย ทรงพระราชอุทิสเฉพาะต่อพระบรมเอกทัต
 อนุรักษมนตรีราช (บรมราชที่ ๓ สุริยามรินทร์) ๓๔ พระพุทธปฏิมากร

มอการทรงนั่งพระหัตถ์ทั้งสองประทับพระอุระท่าทุกกระเบียด ทรึงพระ
ราชอุทิศเฉพาะต่อเจ้ากรุงธนบุรี (บรมราชาที่ ๕ ขุนหลวงตาก)

พระพุทธรูปทอง ๓๔ พระองค์นี้ไม่มีฉัตร แต่พระพุทธรูปยังอีก ๓ ปาง
ซึ่งตรงกันกับพระพุทธรูป พระชนมพรรษาทั้งสามรัชกาลที่ล่วงไปแล้วนั้น
โปรดให้มีฉัตรเพิ่มพิเศษขึ้น แล้วจากถว้ทรงพระราชอุทิศทั้งสามพระองค์
แต่พระนามซึ่งจากในฐานพระนั้นใช้ตามพระนามซึ่งทรงขนานถวายใหม่ ถ้า
หริบจากถว้ดั่งดังซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิ ในพระบรมโกศซึ่งทรงสร้าง
ขึ้นใหม่ เพื่อจะให้เป็นที่รองรับของกนิมให้พระบรมอัฐิอันตรธานไป ด้วย
ต้องนำอบซึ่งตั้งในเวลาดังกรณด้วยเสมอทุกปีเป็นต้น พระนามซึ่งจาก
นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จากถว้ทรงพระราชอุทิศ
ถวายฉลองพระเชษฐพระคุณ พระบาทสมเด็จพระปรมิราช มหาจักร
บรมนาถ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ปรุ้มพงษ์ราชวราธิบดีนทร ด้วย
พิธีคันทโรคมบรมบพิตร

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จากถว้ทรงพระราช
อุทิศ ถวาย ฉลอง พระเชษฐ พระคุณ พระบาท สมเด็จพระ บรมราช พงษ์ เษษฐ
มเหศวรสุนทร ไกรเดศวรราชาศิริมหาอำมาตย์ ดยามราชวินทรโรคม
บรมจักรพรรดิราช พิลาศชาคาราชาราช บรมนาถบพิตร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จากถว้ทรงพระราชอุทิศ
ถวายฉลองพระเชษฐพระคุณ พระบาทสมเด็จพระปรมาจิวิรเดฐ มหาเสนา
ธิบดีนทร ดยามินทรโรคม บรมธรรมิกมหาราชาราช บรมนาถบพิตร

เตือนหา

พระพุทธรูปทั้งปวงนี้ เมื่อทำเสร็จแล้ว โปรดให้เชิญเข้าไปตั้งไว้ใน
 พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งสิ้น แต่แบ่งเป็นสองพวก ๆ
 กรุงเก่า แลกรุงธนนั้นตั้งโต๊ะจีน อยู่หน้าดับแลบังฉากข้างเหนือ แต่อีก ๓
 องค์นั้นตั้งโต๊ะจีนอยู่หน้าดับแลบังฉากข้างใต้ คือเมื่อใกล้จะเสร็จสรรพคดี
 จึงโปรดให้สร้างหอพระขึ้นที่กำแพงแก้ว หลังพระอุโบสถสองหอ หลัง
 ข้างเหนือเป็นที่ไว้พระพุทธรูป ๓๔ องค์ ผนังเขียนเรื่องพระราชพงษาวดาร
 กรุงทวารวดี หลังบานหน้าต่างมีพระราชพงษาวดารย่อ บอกเรื่องที่เขียน
 พระราชทานนามว่าหอราชกรมานุสรณ์ หลังข้างใต้ไว้พระพุทธรูปสามองค์
 ผนังเขียนเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ หลังบานมีพระราช
 พงษาวดารย่อบอกเรื่องที่เขียนเหมือนกัน พระราชทานนามว่าหอราช
 พงษานุสรณ์ ครั้นในแผ่นดินพระจุมนั้น ก็ได้สร้างพระพุทธรูป ขนาด
 เท่ากันกับตามองค์ก่อนนั้น มีพระอาการเหมือนอย่างพระพุทธรูปประจำ
 พระชนมพรรษาในรัชกาลที่ ๔ เพิ่มขึ้นอีกองค์หนึ่งเป็น ๔ องค์ แลพระ
 พุทธรูปทั้ง ๓๘ พระองค์นี้ เมื่อการพระราชพิธีกอนำพระพิพัฒน์จักรา ก็มี
 รูปเทียนดอกไม้วีชนีธรรมาการทรมุข ตามส่วนของพระด้วยทั้งต้อง
 กรวด จึงเป็นพระพุทธรูปซึ่งเกี่ยวข้องในการพระราชพิธีกอนำอีกอย่างหนึ่ง
 ในการจัดที่กอนำอันเนื่อง ด้วยสมโภชพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษา
 ฝ่ายในนั้น ได้ทำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณแต่เดิมมา เมื่อซ่อมแซมพระ

อีกด้ดำรับใช้ดอกไม้แห้ง บายศรีที่ดำหรับเวียนเทียนไม่ได้ตั้งตรงนำมบุบ
 พระพุทธรูป ใช้ตั้งหน้าตู้พระสยามเทวาริราช ที่หน้าตู้นั้นมีโต๊ะจีนตั้ง
 โต๊ะของเดิมตั้งอยู่ตรงกลางโต๊ะหนึ่ง จัดไว้เป็นที่ดำหรับคองพระแสง มี
 โต๊ะมาเทียบอีกข้างโต๊ะข้างเหนือจัดไว้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปไชยวัฒน
 แดพระสุพรรณบัตร ข้างใต้เชิญพระสยามเทวาริราชลงมาจากวิมานตั้ง
 ไว้แต่ในเวลาดกลางคืนวันขึ้นสองค่ำ ในบุบบกทั้งห้านี้ แต่เดิมก็ตั้งแด่พระ
 พุทธรูปเท่าพระชนม์พรรษาปี ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระพุทธรูปพระชนม์พรรษาวัน ทรงพระราชนิเทศ
 กวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เดิศจ้านภาโดยขึ้น จึงโปรดให้เชิญมาตั้งอยู่ตรงกลางบุบบก พระ
 พุทธรูปพระชนม์พรรษาประจำปีตั้งรายล้อมรอบ ส่วนดำรับที่ดำหรับให้
 เชิญพระพุทธรูปห้ามสมุทร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 สร้างมาตั้ง แต่เชิญไปไม่ได้ขนาดกัน ในแผ่นดินประจุบันนี้ จึงได้
 สร้างกวายใหม่องค์หนึ่งได้ขนาดกัน ดำรับที่ขึ้นโปรดให้เชิญพระพุท
 ธุหิงค์น้อยมาตั้ง ก็คิดต่อมาจากแผ่นดินประจุบันนี้ ดำรับที่ห้าก็ตั้งพระ
 ชนม์พรรษาวันซึ่งทรงหล่อขึ้นใหม่ เป็นเรื่องเดียวกันทั้งห้าดำรับ ใน
 เวลาค่ำนี้ เจ้านายฝ่ายใน มีดอกไม้รูป เทียนขึ้นมา นมัสการพระพุทธรูปพร้อม
 กัน เวลาก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เสด็จทรงนมัสการก่อน มีดอกไม้ดำรับไปรยปรายมบุบบกแด่สุหร่ายน้ำ
 หอมประพรม เมื่อเสด็จออกแล้วทำทางผู้ใหญ่จุดธูปเวียนเทียน
 สมโภชพระชนม์พรรษา แดพระสยามเทวาริราชด้วย

ส่วนการทอผ้าพระศรีรัตนดาศดวาม ไร่ธรรมาคัน คีตาซึ่งตั้งอยู่
 สำหรับพระอุโบสถ เป็นพระแท่นมณฑลตั้งพระพุทธรูปไชยวัฒน์เงินรัช
 กาลที่ ๓ องค์หนึ่ง พระไชยแผ่นดินประทุมทององค์หนึ่ง พระไชยเนาโหด
 น้อยสำหรับนำเสด็จพระราชดำเนินองค์หนึ่ง พระปรีดิธรรมตามพระ
 คัมภีร์ แด่พระรูปพระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ พระพรหม พระ
 แดงศรีดาม พระแดงหอกเพชรรัตนหนึ่ง พาดบันไดแก้วเทวรูปเจิญพระ
 ขรรค์ธารพระกรข้างหนึ่ง ที่เคยเจิญหีบพระราชัญจกร เปลี่ยนให้เจิญ
 หีบตั้งพระสุพรรณบัฏข้างหนึ่ง พระแดงต่าง ๆ ซึ่งสำหรับจะทอผ้า
 บรรจุในหีบมุก คงอยู่นำโต๊ะหมู่พระพุทธรูปมีพระชนนียกเทียบสำหรับ
 พระราชพิธี แด่พระด้วยไมราจวนรองกรอบทองคำประดับเพชรเครื่องคัน
 ดำรับหนึ่ง ฐานพระพุทธรูปพ้าจุหาโลกย์ มีม้าเท้าคู่ทองเหลืองตั้ง
 หมอนำเงินสิบสองหมื่น ขันด้ายเครื่องต่างต่างสองชั้น โยงด้ายสีญจันกึ่งกัน
 ตลอด การสวดมนต์ก่อนนำเสด็จใช้พระสงฆ์น้อย ครั้นมาถึงแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระราชดำริห์ว่าฤกษ์
 พระราชอุทิศพระพุทธรูปประจำแผ่นดิน ๓๗ ปางนั้นแล้ว จึงให้เพิ่มพระ
 สงฆ์สวดมนต์ขึ้นเป็น ๓๗ รูป ครั้นถึงในรัชกาลประยุมนั้นเพิ่มขึ้นอีกรูป ๑
 เป็น ๓๘ ใช้เจ้าพระพระราชาคณะผู้ใหญ่ แด่พระราชาคณะที่เป็นเปรียญ
 หกชั้น เครื่องประกอบในพระราชพิธี ใช้พิณพาทย์ทั้งข้างหน้าข้างใน
 แต่ไม่มีมโหรี เมื่อเสด็จออกทรงศีตแล้วอาตมยณอ่านคำประกาศ เริ่ม
 ความรัตนพิมพวงษ์ย่อ แด่กระแด่พระราชดำริห์ในพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงวินิจฉัยในฝีมือช่าง ซึ่งสร้างพระมหามณิ
 รัตนปฏิมากรพระองค์นี้แล้ว จึงสรรเสริญพระคุณของพระมหามณิรัตน

ปฏิมากรว่าเป็นเครื่องคุ้มกันอันตรายต่าง ๆ ดำเนินข้อความเป็นจดหมาย
 เหตุย่อในการแผ่นดินซึ่งได้เกิดขึ้น จำเดิมตั้งแต่พระมหามณีนรัตนปฏิมากร
 ลงมาประดิษฐานอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วสระเสวยพระเศพระคุณพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห้าพระองค์ ลงปลายเป็นคำตักเตือนข้าราชการ
 ทั้งปวง ให้ทำราชการโดยซื่อสัตย์สุจริต แล้วอธิฐานขอพรเทพยดาตาม
 ขรรมนิยมคำประกาศทั้งปวง เมื่อจบคำประกาศแล้วพระสงฆ์จึงได้สวด
 มนต์ ใ้มหาพรตปริตสืบสองตำนานเป็นแบบมา เมื่อสวดมนต์จบ
 แล้ว พราหมณ์อ่านคฤศณ์คำฉันท์ เป็นคำสรรเสริญพระแก้วแลสรรเสริญ
 พระเกียรติ แลอธิฐานตามการพระราชพิธี เมื่อเสร็จการคฤศณ์คำฉันท์
 แล้ว ราชบัณฑิตจึงได้ทำอธิฐานนำพระพิพัฒน์ธำมรงค์ไป เป็นเสร็จ
 การในเวลาค่ำ

รุ่งขึ้นเวลาเช้า แต่ก่อนมีการเลี้ยงพระสงฆ์ในพระอุโบสถ แลเจ้า
 พระราชดำเนินออกทรงปฏิบัติพระสงฆ์ก่อน แล้วจึงได้ทำนำพระพิพัฒน์ธำ
 มรงค์มา การทักทายรับเลี้ยงพระสงฆ์มักจะหลั่งน้ำเพรอะที่
 ซึ่งข้าราชการจะเข้ามารับพระราชทานน้ำ แลเป็นการสับส่นอนระหม่านด้วย
 ข้าราชการอยู่นำพระอุโบสถมาก จึงได้ตกลงกันให้ย้ายไปเลี้ยงพระสงฆ์
 ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เมื่อเสร็จออกเมื่อใดพราหมณ์ก็เข้ามาอ่านโอง
 การแห่งน้ำเตียว

โองการแห่งน้ำเรียกว่าโคลง เขียนเป็นหนังสือพราหมณ์ แต่
 เมื่อตรวจดูจะกำหนดเค้าว่าเป็นโคลงอย่างไรก็ไม่ได้สันนิษฐาน ได้เค้า ๆ ม้าง
 แล้วก็เลื่อนไป แต่เนื้อความนั้นเป็นภาษาไทย ก้อยคำที่ไร่ลึกลับซึ่งไม่เข้าใจ
 ม้างก็มี ตามคำบอกเล่าว่าเป็นของเกิดขึ้นในแผ่นดินพระนารายณ์มหาราช

แต่ข้าพเจ้ามีความสงสัยว่าจะช้ากว่านั้น ด้วยถ้อยคำในนั้นไม่คล้าย
 คลึงกับพระราชนิพนธ์ เช่นสมมุติโฆษก้านที่ฤๅพระลอติดซึ่งว่าเกิดใน
 รัชกาลนั้นเลย ถ้าจะเอาโดยพระนามซึ่งว่าเป็นสมเด็จพระรามาวชิรศักดิ์น่าจะ
 จะเป็นรามาวชิรศักดิ์ ๑ ฤๅที่ ๒ มากกว่ารามาวชิรศักดิ์ ๓ คือพระนารายณ์ แด
 ถ้อยคำในโคลงนั้นไม่ต้องสงสัยเลยเถาะ คงจะตกหล่นแต่ผิดเพี้ยนแต่
 เป็นอันมาก ถ้อยคำนั้นก็ลึกซึ้งจนฟัง ถ้าไม่ได้ใจก็เกือบจะเป็นเสกคาถา
 ภาษาอื่นได้ เรื่องที่อ่านนั้นสรรเสริญพระนารายณ์ก่อน แล้วสรรเสริญพระ
 อิศวร แล้วสรรเสริญพระพรหม ความต่อไปจึงเดินเรื่องสร้างโลกย์
 แล้วสรรเสริญพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน แข่งผู้ซึ่งทวยศคิดร้าย ให้
 พรผู้ซึ่งคงอยู่ในความสัตย์สุจริตจงรักภักดี เป็นจบความกัน พิเคราะห์
 ดูในคำโคลงเหล่านี้ ไม่มีเจือปนพระพุทธรูปแต่อย่างใดเลย เป็นของโง่
 ด่าคร่ำครวญ จินตนาการว่าจะมีไว้เกิดขึ้นในครั้งพระรามาวชิรศักดิ์ ๑ เข้าไป
 อีก น่ากลัวจะเป็นแปลลอกคัดต่อ ๆ กันมาจากเมืองที่ถือโง่ด่าคร่ำครวญ ไม่ได้
 ถ้อยพระพุทธรูปแต่โบราณ แต่การซึ่งชอบพระแสงศรตามองค์นี้ ฟัง
 เกิดขึ้นใหม่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทราบ
 ความจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามหาเทพ กรมสมเด็จพระ
 บำราบปรมาภิไธย ว่าเมื่อมีฉดฺดเบญจศกศกศกศก ๑๒๓๕ พระยาจุฬาราช
 มณเฑียร (นาม) นำถวายเทศน์มาถวายตามอัน เป็นที่ของพระราช
 หฤไทยว่างคางามดี จึงทรงพระราชดำริว่าจะทำอะไร ครั้นจะทำเป็นร
 พระกรก็มิอยู่แล้ว แต่มากหลายของคันทัก แต่ทรงพระราชดำริห้อยหลาย
 วัน ภายหลังจึงดำริว่ากรุงเทพนั้นกว้างขวางที่ควรอยู่พระยา เป็นเมือง
 นารายณ์อวดดารา พระนามซึ่งใช้แข่งน้ำอยู่ ก็ใช้นามรามาวชิรศักดิ์เป็นการยุติ

ดงกันอยู่แล้ว ควรจะสร้างพระแสงศรีขึ้นไว้สำหรับใช้ในการพระราชพิธี
 ถือน้ำจะได้ใช้เรื่องกัน จึงโปรดให้กรมหมื่นอดงกฏกิจปรีชา เสด็จ
 รูปพระแสงศรีประกอบกับด้ามหวายเทศที่พระยาจุฬากวายเป็นครันดกลง
 อย่างแล้ว จึงให้หาฤกษ์ตามคำราฟไชยสงครามตั้งโรงพระราชพิธีในโรง
 แสง รวมเหล่ากตรอนตรีสิบสี่เป็นพระแสงศรีตามองค์ ในขณะที่เมื่อค
 นั้นมีประโคมแตรตั้งขัณฑ์พาทย์ข้องไชยตลอดจนแล้ว ภายหลังจึงโปรด
 ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ปิ่นทอพระพรหมทรงหงษ์ พระ
 นารายณ์ทรงกรุข พระอิศวรทรงโค ให้ทำพิธีพราหมณ์หล่อที่วงสมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ แล้วติดกริ่งที่ด้ามพระแสงศรีทั้งสามองค์ แล้วจึง
 ให้ชุดเล็กฝั่งทองที่บ้องพระแสง เป็นตัวอักษรพราหมณ์พระราชทานชื่อ
 พระแสง องค์หนึ่งชื่อพรหมมาศ องค์หนึ่งประลัยवाद องค์หนึ่งอักษิवाद
 ปลายด้ามถักผืนกัวยดวดทองคำมุกขนนกหว่า เมื่อกิ่งเคื่อนดับข้างขึ้น
 จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เสด็จขึ้นไปตั้งพิธีบูชาพระแสงที่
 ทเลขุบศรีเมืองฉะบือ ตั้งโรงพระราชพิธีมีพระสงฆ์สดวดภาณวาร เมื่อ
 เวลาบูชาพระแสงศรีมีพระฤกษ์ประโคมแตรตั้งขัณฑ์พาทย์ข้องไชยยิ่งเป็นใหญ่
 ๔ ทิศ แดงยั้งเด็กจนดอดเวลาบูชาพระแสง แล้วเวียนเทียนสามรอบ
 ตั้งกระบวนแห่ไปที่ศาลาวัดปิ่น ค่อยศึกษาศรนาธานันบรรจุในบ้องมัยันต์
 พรหมโองการ อิศวรโองการ นารายณ์โองการ ห่อด้ามบรรจุทั้งสาม
 องค์ แล้วตั้งขบวนแห่กลับลงเรือสำเภากรุงเทพฯ ทันการพระราชพิธีก็
 ฟ้าดาร์ทในมณฑลเบญจศกนั้น การบูชาพระแสงศรีเป็นหน้าที่ของพระมหา
 ราชครูพิธี ผู้อ่านโองการข้างหน้า เมื่อเวลาจะอ่านเชิญพระรัตนตรัยมีรูป
 นารายณ์ทรงชูงูอยู่ในกลางขึ้น เชิญพระแสงศรีประนมมือว่าคำดาร์ตรีเจริญ

พระนารายณ์ จึงเสด็จรับพระแสงศรสามครั้ง แล้วจึงรับพระแสงองค์อื่นมา
ทำค้ำไปจนครบทั้งสามองค์ แล้วประนมมือแปล่าว่าไปจนตลอด เมื่อจบ
แล้วพระอาทิตย์จึงได้อ่านคำสาปมาดเข้มห้า ในคำประกาศนั้นเชิญเทพยดา
ทั้งปวงมาประชุมในที่มหาสมยต์โมตรอันอุดม ที่พระบรมวงษานุวงศ์แ
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนกรมฝ่ายหน้าฝ่ายในหัวเมือง
เอกโทศรีจัตวา บัณฑิตฝ่ายเหนือแฉะเจ้าประเทศราช แด่ถ้วนชั้นชั้นยศ
จะกระทำสัตยาณด้วยถวาย ออกพระนามเต็ม แล้วจึงสรวลเสริญพระเดช
พระคุณที่ได้มีแก่ชนทั้งปวง อธิฐานนำพระพิพัฒน์ขอให้มฤตยูอำนาจ
จะให้ไปไปตามคำสาปมาด แล้วจึงข่งผู้ซึ่งคิดคดทรยศไม่ซื่อตรง
ให้พญูซึ่งตั้งอยู่ในความกระตัญญูสุจริต เมื่อจบคำประกาศแล้วเจ้า
กรมพราหมณ์พฤตนิภาศ จึงได้รับพระแสงจากเจ้าพนักงานกรมแสงมี
ผ้าขาวรองมือเชิญพระแสงออกจากผ้า ชูหน้าในหม้อเงินแด่ชั้นดำคร
ทุกหม้อทุกชั้น พระแสงซึ่งใช้รับนำอยู่ในประจุ่มนั้น คือพระขรรค์
ไชยศรี พระแสงหอกเพชรรัตน์ พระแสงดาบค่าย พระแสงดาบใจเพชร
พระแสงเวียดทองนเป็นพระแสงในรัชกาลที่ ๑ พระแสงปืนพันปลาดำกระบี่
พลอยเป็นพระแสงในรัชกาลที่ ๒ พระแสงแผ่นพระแสงขรรค์เนาวโศก เป็น
พระแสงในรัชกาลที่ ๓ พระแสงทรงเคียวกระบี่มุก พระแสงตรีเพชร
ธารพระกรเทวรูป ธารพระกรศักดิ์สิทธิ์ พระแสงกันหยัน พระแสงปืน
นพรัตน์ เป็นพระแสงในรัชกาลที่ ๔ พระแสงฝักทองเกลี้ยงเครื่องกระบี่
เพชร เป็นพระแสงทรงเคียวในแผ่นดินประจุ่มนั้น จักเป็นลำดับกันตามสม
ควร เมื่อขณะพราหมณ์เท่งนำอยู่นั้น พระแสงซึ่งดวงคทาธำมรงค์เงอะมะดา
วาทาเป็นต้น ประโคมแด่ดวงวิณพาทย์ซึ่งไชยจนตลอดคกว่าจะทำน้ำแล้ว

ฝ่ายพระบรมวงษานุวงศ์นั้น คงแต่ได้จ้ะพระราชดำเนิรออกกันไปเฝ้าอยู่
 บนพระอุโบสถ แต่ข้าราชการอยู่น้ำพระอุโบสถ มีกำหนดว่าเมื่อขาดกษณ
 อานคำประกาศจบแล้ว ข้าราชการจึงขึ้นไปอ่านคำสาบาน คำสาบาน
 นั้นเป็นคำสาบานย่อ รูปเดียวกับที่ขาดกษณอ่าน เป็นแต่คัดความให้สั้น
 ดั่ง เมื่ออุบพระแสงเสร็จแล้วพระมหาราชครูพิธีแบ่งน้ำที่รับพระแสงศรลงใน
 พระกัวยโมราเครื่องต้น เจอกับน้ำพระราชพิธีพราหมณ์ซึ่งอมมกดินหอม
 แล้วเจ้ากรมพฤตนิภาสจึงได้รับพระชนนียกไปเทเจือปนในหม้อเงินแดงขึ้นตำกร
 ธรรมเนียมเดิมมาพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ได้เสวยน้ำพระราชพิธี พงมาเกิด
 ขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงเลื่อมใส
 ข้าราชการพระแสงศรนั้นเป็นสัตว์ดีมงคลอย่างหนึ่ง เพื่อจะแสดงพระราชฤทธิ
 เมตตากฤณาโดยเที่ยงธรรม ซึ่งได้ทรงปฏิบัตริฐานในพระราชฤทธิไทย
 เป็นนิจ ให้พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวงได้ทราบ เป็นที่ชื่นชม
 ยินดีทอหน้า จึงโปรดให้พระมหาราชครูพิธีนำน้ำซึ่งตรงเทอรูป แดพระ
 แสงศรมาถวายเสวยก่อน แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เมื่อแรก ๆ ท่านผู้บัญชา
 การในพระราชพิธีทั้งปวงก็ได้ยกเด็กนำทกถวายพระเจ้าแผ่นดินด้วยเลย จะ
 เป็นด้วยคติสืบกันประการใด ก็เกรงใจว่าไม่ได้รับตั้งเรียกก็ไม่ทราบเคย
 ภายหลังมาเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นอย่างไว้
 แล้ว เมื่อยกเด็กด้วยโดยมิได้ปรากฏเหตุการอย่างไร ก็ดูเหมือน
 หนึ่งไม่ตั้งใจที่จะรักษาความสุจริตกระดากกระเดื่องอย่างไรอยู่ จึงได้
 ตั้งใหม่ ขึ้นตามแบบเดิม คงแต่บรมราชาภิเศกครั้งหลังมา เมื่อ
 พระเจ้าแผ่นดินด้วยแล้วจึงได้แจกน้ำข้าราชการในหม้อเงินทองปวง แต่
 พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการให้รับพระราชทานต่อไป ตามวงษา

เจ้ากรมพยุภินาคเป็นผู้นำน้ำไปถวาย ใช้ขันตวงพระภักตร์ตั้งยาราชาวัด
 มั่นพิศนัยในกลางขัน แต่คงใช้น้ำในหม้อเงินเหมือนพระบรมวงษานุวงศ์
 ทรงปวง ขันซึ่งสำหรับพระบรมวงษานุวงศ์เสวยนั้นเป็นขันตวงยาเชิงชาย
 สำหรับข้าราชการชั้นของชั้นกรม กว๊ายที่สำหรับตวงเป็นกว๊ายหูถ้าใหญ่
 ของบ้างตมฤทธิบ้างจากฤคาคาเป็นอักษรขอมว่า ตัจจิงเวระมะตา
 วาจาเป็นต้น

ผู้กำกับก้อน้ำแดงหน้าในพระอุโบสถนั้น คือพราหมณ์ พยุภินาค
 พราหมณ์โหรตาทาวิยธนมพลเรือน แดพระยาผู้กำกับก้อน้ำในกรมพระ
 กระดาโหมคนหนึ่ง ในกรมมหาดไทยคนหนึ่ง พระบรมวงษานุวงศ์เสวยน้ำ
 ฟากพระอุโบสถข้างใต้ตรงที่ประทับ พระบรมวงษานุวงศ์เสวยซึ่ง
 เสด็จอยู่น้ำพระอุโบสถชั้นประตูกลาง แต่มาเสวยน้ำข้างใต้ ส่วนหม่อม
 เจ้านั้น แต่เดิมไม่ได้ ขันไปก้อน้ำบนพระอุโบสถ ภายหลังทรงพระราช
 คำไว้ว่า กันน้ำว่าเป็นหลานเธอของพระเจ้าแผ่นดิน มีศักดิ์สูง ส่วนข้าราชการ
 ราษฎรผู้น้อย ที่คำศักดิ์สูงกว่าขันไปก้อน้ำบนพระอุโบสถได้ จึง
 โปรดให้ ขันไปก้อน้ำบนพระอุโบสถในสองสามชั้น แต่แยกออกไปอีกฝ่าย
 หนึ่งคือขันทางประตูข้างใต้ ถัดลงทางประตูข้างใต้ ข้าราชการชั้นประตู
 เหนือ ก้อน้ำฟากพระอุโบสถข้างเหนือถัดลงประตูกลาง จางวางหัว
 หมื่นนายเวรมหาดเล็กชั้นประตูกลาง แต่ไปก้อน้ำข้างเหนือแล้วถัด
 ลงประตูกลาง ในขณะที่เมื่อข้าราชการลงมือก้อน้ำนั้น ทรงพระเต้า
 ษิโนทกพระสงฆ์ชยะกา เมื่อพระสงฆ์กลั้มต้องเบียดเสียดข้าราชการที่มาก้อน้ำ
 ให้ออกไปอยู่ข้างจะเป็นการกันดารกันทุกปี แต่ก่อนมาเมื่อข้าราชการก้อน้ำ
 หมดแล้ว เจ้ากรมปลัดกรมกองมอญขึ้นมาอ่านคำสาบาตเป็นภาษารามัญหน้า

พระทนต์ ค่อยอ่านคำดำมาดจนแล้วจึงได้เสด็จขึ้น แต่ครั้นมาถึงใน
 แผ่นดินประจวบนั้น ที่หลังๆ มานั่งคอยอยู่ก็หายไป ถามก็ว่ามี แต่อย่างไรจึง
 รวมๆ ไปอยู่ต่อเวลาเสด็จขึ้นแล้วก็ไม่ทราบ เวลาเมื่อข้าราชการก็นำเสด็จ
 แล้วเสด็จขึ้นทางข้างใน เพื่อจะให้ท้าวนางเงกรรยาข้าราชการที่มาก่อหน้า
 ข้างในได้เฝ้า มหาเด็กริษิยพระแสงตามเสด็จพระราชดำเนินทางข้างใน
 ด้วยกำหนดผู้มับันคาศักดิ์ฝ่ายในได้ ถอนาน ว่ากรรยาข้าราชการที่ม
 สักดินาคงแค่ ๔๐๐ ขึ้นไปต้องมาก่อหน้า ท้าวนางนั้นแต่เดิมมากไปก่อนหวัด
 พระศรีรัตนดาดดารามทั้งต้น แต่ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ยกเว้นท้าวนางที่เป็นเจ้าจอมมารดา ไม่ให้
 ต้องออกไปก่อนหวัดพระศรีรัตนดาดดาราม แต่ข้างในต่างวังคือห้ามเจ้า
 นายที่ใคร่รับพระราชทานเบี้ยหวัด แด่บุตรหลานเดนมบัติซึ่งได้รับพระราชทาน
 เบี้ยหวัด แกรรยาข้าราชการซึ่งผัวตายแต่ยังคงได้รับพระราชทานเบี้ย
 หวัดอยู่ ก็โปรดให้เข้ามาถือน้ำข้างใน กรรยาข้าราชการที่ถือน้ำ
 นั้นมีพรหมณอันอันโกลนแข่งหน้า อาตักษณอ่านคำดำมาดอีกเที่ยวหนึ่ง
 เมื่อเสด็จขึ้นแล้ว เมื่ออ่านคำดำมาดจนแล้ว ขึ้นทางว่ามออกมายืน
 คิว ถ้างก็าดอย่างฝรั่งก็ใช้ไต่ตงกันแก่ท้าวนางผู้กำกับ แล้วจึงได้รับ
 พระราชทานน้ำ แต่หางว่าวนั้นตกลงเป็นรู้จักกันเสียโดยมาก ท้าว
 นางก็หลวมๆ ไปไม่เข้มงวดเหมือนอย่างแต่ก่อน ท้าวนางวังหลวงนั่งเรียง
 ตามผนังด้านใต้ ท้าวนางวังหน้าเรียงตามฐานพระคานเหนือ กรรยา
 ท่านเดนมบัติ นั้นคือท้าวนางวังหลวง ต่อไปจึงเป็นกรรยาข้าราชการ
 ที่มีบันคาศักดิ์สูงๆ กรรยาข้าราชการผู้น้อยนั่งที่มุขหลังพระอุโบสถ
 กรรยาพวกมอญนั่งตามเจดียงพระระเบียง ตั้งแต่เจดียงประตูจนมาจน

ตลอดถึงประตูลงพระอุโบสถ แต่ก่อนนั่งรายเค็มตลอด แต่เดี๋ยวนี้กรวย
 ไรไปมาก ทางเสด็จพระราชดำเนินตามพระระเมียง ตั้งแต่ประตู
 ฉนวนเลยมาออกประตูด้านขวาค้นคน ถ้ากระบวนพยุหยาตราเสด็จ
 พระราชดำเนินออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ประตูเปิดเครื่องคำดาเรียน
 หงส์ออก ปรากฏประตูปิดปลดเปิดเครื่องทูลข้างประตูพระระเมียงข้าง
 ขวาค้นคน เสด็จกลับประทับเทียบพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ กระบวนเสด็จ
 พระราชดำเนินแห่ด้วยเหมือนพยุหยาตรากระสุน แต่การรวมหาเด็ก
 หงส์ทองขาวแข่งกรวย ทรงเครื่องขาวฉลองพระองค์ครุยกรองทอง ทรง
 พระมหาหมงคลุมหาฐา แต่ไม่มีทรง ไปรับเงินอย่างเช่นพยุหยาตรากระสุน
 การแต่งตัวก่อนมาทักหาคน ถ้าผู้ใดจะไปก่อนหน้าทักจึงของนางสาว ถ้าไม่
 ได้ ไปก่อนหน้าทักก็ไม่ต้องนาง คือพระบรมวงษานุวงศ์แต่ก่อนหน้าในทอง
 พระโรง ก็ทรงผ้าด้ายอย่างแต่ภาคทรงดีพิถีพิถันตามธรรมเนียม ข้าราชการ
 การทไปก่อนหน้าทักของนางสาว แต่ครั้นเมื่อจะกลับเข้ามาถวายบังคมใน
 ทองพระโรง ก็ทรงผ้าด้ายอย่างแต่ภาคทรงดีพิถีพิถันตามธรรมเนียม ข้าราชการ
 แต่ข้าราชการบนศาลาท่อนล่างในก็ไม่ต้องนางสาวทรงผ้า ส่วนท้าวนาง
 แต่ภรรยาข้าราชการตลอดจนจำหนายเรือน ไชยณ ก็ออกไปก่อนหน้าทักพระ
 ศรัทธนาดำด้ารามต้องนางสาว เมื่อแรก ๆ เสด็จพระราชดำเนินออกก็
 หน้าทักพระแก้ว เจ้านายทรงผ้าด้ายพันขาวเขียนทองบ้าง ด้ายเปล่าบ้าง
 ยกทองขาวแข่งชายบ้าง ฉลองพระองค์ กระบองผ้าขาวตามธรรมเนียม
 ศาคฉลองพระองค์ครุย ภายหลังมาจะราวปีระกาตรีศักราชปัจจุบัน
 คก จึงโปรดให้เจ้านายต่างกรมทรงฉลองพระองค์ผ้าปักทองแดงเขียน
 เป็นรูปเสือกระบอก ใช้นางนาคอดริชกาลที่ ๔ แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้

ตอนแรก ๆ ตั้งแต่ประกาศเบญจศกแล้วมาจึงได้เปลี่ยนเป็นเขียนับชาว ข้าราชการนั้นต้องปักท้องชาวเขิงกรวย สรวมเส้อผ้าขาวคาดเสื้อครุยเสมอมาจนประจวบนี้ เป็นแต่เปลี่ยนรูปเสื้อไปตามกาลเวลา เจ้านายต่างกรมทรงพระวอ พระองค์เจ้าทรงเสด็จยั้ง ที่ได้รับพระราชทานพระแสงแตรเครื่องยศก็มาเต็มตามยศ ทำนองข้างในถุงผ้าม่วงพันขาวจับ ห่มแพรชั้นใน ห่มผ้าปักทองแดงชั้นนอก มีหีบทองหีบกรมเครื่องยศพร้อมทั้งกาน้ำแดงกระโถน ออกไปตั้งตรงหน้าที่นั่งในพระอุโบสถด้วย ภรรยาท่านเสนาบดีบางคนก็ได้รับพระราชทานเครื่องยศหีบทองเล็ก กากะโถน แดผ้าปักทองแดง ก็แต่งตามยศที่ได้พระราชทานตั้งเรียงต่อทำนองไป ภรรยาข้าราชการทูลก่อนหน้าแต่ก่อนเล่ากันว่า เป็นการประกวดประชันกันยิ่งนัก ตัวผู้ที่เป็ภรรยาก็หน้าตังนุ่งขาวห่มขาวแต่แต่งกรรยาน้อยที่มาจากห่มดีสรร ก็อเครื่องใช้สรวมต่าง ๆ กระบวนละมาก ๆ

ว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่ได้เสด็จออกวัดกันพวกมหาคเด็กคอยดูที่ประตูข้างริมถนนแน่น ๆ กันไป ภายหลังมากก็กร่อย ๆ ลง ต่อเดือนเอะอะกันขึ้นจึงได้แน่นหนาขึ้นเป็นคราว ๆ เจ้าประเทศราชหัวเมืองต่าง แดเจ้าเรมรซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงเทพฯ ก็หน้าในพระอุโบสถพร้อมด้วยข้าราชการทั้งปวง แต่เมืองแรกประเทศราชได้นำตามดำตนาแรกที่ศาลาลูกขุน ภายหลังย้ายมาที่มิวเซียม พวกฝรั่งข้าราชการมีบาดหลวงมานั่งให้ต่อน้ำ เค็มด้อยอยู่ที่ศาลกรมวัง ซึ่งเป็นตึกทหามหาคเด็กเคียวนี้ ทำตามอย่างฝรั่ง ทำดาบาก็เปลี่ยนแปลงไปตามทนต์ดองแรกทั้งฝรั่ง ข้าราชการผู้น้อยแลขุนหมื่นที่ได้รับพระ

ราชทานเบี้ยหวัดก้อนำมาพระอุโบสถเพนอันมาก แต่ที่มีเวรอยู่ในพระ
บรมมหาราชวังรับนำมาถือทหองทคดงกมบ้าง การถือหน้าในชั้นหลัง ๆ
นี้ เมื่อต้องคราวที่ทรงพระประสงจะเสด็จออกวัดพระศรีรัตนดาดศา
รามไม่ได้ ก็มีแต่ข้าราชการไปถือหน้าทวัดพระศรีรัตนดาดศา
รามเข้ามาถวายบังคมในท้องพระโรง พระบรมวงษานุวงษมาด้วยหน้าใน
ท้องพระโรง ทรงเครื่องสดตามปรกติเหมือนอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน

การถวายบังคมพระบรมอัฐิซึ่งมีในหมายเดิมนั้นว่า เมื่อเปิด
พระแท่นหอพระประ โคมแดงธักดองพระนครหนึ่ง ให้ข้าราชการ
รูปเทียนกราบถวายบังคมแล้วหมอบเฝ้าอยู่ครู่หนึ่ง ประ โคมอีกครู่หนึ่ง
มีทพระแท่นว่าเป็นเสด็จขึ้น ถวายบังคมอีกครู่หนึ่งจึงให้กลับออกมา แต่ที่
ใช้อยู่ทุกวันนี้ไม่ได้เป็นดังเช่นหมายนั้น เป็นด้วยที่คับแคบแคดว้นแด
กำหนดคดองพระแท่นไม่ถูกจ้งหระอย่างเก่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่อพระแท่นเปิดจ้งได้ประ โคม เมื่อเสด็จถึง
พระที่นั่งสนามจันทร์แล้ว จ้งรับสั่งให้พระเจ้าลูกเธอขึ้นไปบอกให้
พนักงานหอพระเปิดพระแท่น ถ้าใครถูกเป็นผู้เข้าไปบอกให้เปิดพระแท่น
แล้วเป็นเคราะห์ร้ายอย่างข้ง ข้าพเจ้าเคยถูกเดื่อบจะไม่วาดดักครวหนึ่ง
แต่เป็นผู้เร่งที่ ๒ ที่ ๓ คิดว่าเป็นผู้ ไปที่ ๓ ถ้าเป็นผู้ ไปที่ ๓ มักจะถูก
กรวว่าไปเชื่อนแสดี้ด้วย ความลำบากในการที่จะไปบอกนั้น คือเวลา
ก่อนเข้าเช่นนี้ ถ้ามีพยุหยาตราคดองก้งดรวมเกยวดรวมนม ถ้าไม่มี
พยุหยาตราคดเพียงด้อยประณมนัสดารพิดจะหนักไปหมดทงตัว พอเข้า
พระทวารไปก้ต้องคดางคดแต่พระทวารจนถึงหอพระ เมื่อขึ้นไปถึง
หอพระแล้วจะต้องไปส่งภาษากับคุณยายเฝ้าหอพระ แด้นก็จะเข้าใจ

ยากไถ่แล้วไถ่เล่ากว่าจะถูกรื้อขึ้นได้ ถ้าถูกเร่งหตายทอดหนักเข้าต้องไป
 กระซวกเปิดเอาเองก็มี กว่าจะมีได้ต้องทรงคอยอยู่ในไม่ต่ำกว่าสิบนาที
 แต่ในประจวบนั้นกำหนดสัญญากันเสียใหม่ว่า เมื่อพระราชยานประทับ
 เกยก็ให้ประโคม เมื่อพนักงานได้ยินเสียงประโคมก็ให้เปิดพระเกดที่เดียว
 คู่คอยรวดเร็วส่งดอกคันทน์ แต่เมื่อว่าตามตำราแล้วก็อยู่ข้างจะผิดทำอยู่
 หน่อยหนึ่ง ที่ต้องเปิดพระเกดคอยอยู่สักครู่หนึ่งจึงได้จุกเทียนเครื่อง
 นมัสการ เวลาซึ่งจะถวายบังคมพระบรมอัฐิในครั้งนั้นเสด็จครุย
 ยังกงท่าตามแบบอยู่แต่พระเจ้าแผ่นดิน คือเมื่อทรงฉลองพระองค์แล้ว
 เสด็จขึ้นไปบนพระที่นั่งสนามจันทร์ถวายบังคมตามครั้ง ทรงจุกเทียน
 เครื่องนมัสการแล้ว ถวายบังคมอีกเฝ้าอยู่ครู่หนึ่ง จึงถวายบังคมอีก
 ครั้งหนึ่งแล้วจึงเสด็จขึ้นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เปิดทองเครื่องทรง
 เครื่องดีตามธรรมเนียม ด้วยเป็นการมีไร้ออกหน้าวัดตามซึ่งกล่าวมาแล้ว
 เจ้านายข้าราชการจึงได้เข้ามาจุศรียกเทียน ถวายบังคมตามครั้งแล้ว
 กอทยออกไป เมื่อหมดคนทกราบถวายบังคมเมื่อใดก็มีพระเกดหยุด
 ประโคมเหมือน

การที่นำข้างในแต่ก่อน ๆ นามีกำหนดรับหน้าทิวักพระศรีรัตนดาดา
 รามเข้ามาหาหม้อ ดังที่ทองพระโรงหน้า เวลาเสด็จขึ้นเสวยกลางวันแล้ว
 เสด็จออกประทับที่ช่องพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พนักงานพระศมุดอ่าน
 คำสาบถา เนื้อความก็เหมือนกับที่อาลักษณ์อ่านทิวักพระศรีรัตนดาดา
 ราม ต่างแต่อาการความประพฤติ คือเช่นเอาใจไปเพื่อแก่ไทต่างตัว
 ท้าวต่างแดน เปลี่ยนเป็นเอาใจไปเพื่อแก่พระบรมวงษานุวงศ์เจ้านาย
 ฝ่ายหน้าแผ่นดิน แล้วเจ้านายเจ้านายข้าราชการฝ่ายในรับพระราชทานหน้า

พระที่นั่ง เจ้านายประทับที่หน้าเส้าท้องพระโรงหน้า ข้างตะวันตกตอน
 ข้างเหนือทอดเข้าไปจนในเฉลียง ตอนข้างใต้ทำนางเจ้าจอมมารดา
 เก่าแก่ เสด็จด้านตะวันออก หม่อมเจ้าต่างวัง แต่เจ้าจอมอยู่งาน
 น้อยบนพระที่นั่งไพศาลทักษิณบ้าง อยู่บนพระมหลอยแต่ยั้ง
 คือกิ่งเวลาวันพระราชนัดดาจึงได้ลงไปท้องพระโรง ครั้นมาในแผ่น
 ดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดเพิ่มเติมใหม่ ก็มีโต๊ะ
 ดำโต๊ะเช่นได้กล่าวมาแล้ว เมื่อเสด็จขึ้นพระที่นั่งไพศาลแล้วจึงให้เรียก
 เจ้าพนักงานเชิญพระไชย พระสุพรรณบัตร พระแสงเข้ามาตั้ง ทรงนมัสการ
 พระพุทธรูปพระชนมพรรษาเหมือนเวลาเก่าแล้ว จึงได้ทรงเครื่องนมัสการ
 พระไชยแตรหอรบ ที่ซึ่งอ่านคำสาบานนั้นมีเครื่องบูชาแก้วดำรับหนึ่งตั้ง
 แล้วโปรดให้อ่านโครงการแข่งน้ำอย่างพราหมณ์อ่าน แต่ต้องเลือกผู้ซึ่ง
 เปนตระกูลพราหมณ์ให้เป็นผู้อ่าน ทำหมอมอซึ่งเปนบุตรเจ้าพระยาอภัย
 ภูธร เปนพนักงานพระสมุคอยู่ในเวลานั้นเปนเชื้อพราหมณ์ จึงได้โปรด
 ให้เป็นผู้อ่านตลอดมา ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงโปรดให้ทำดมศักดิ์บุตรเจ้าพระยาภูธรราชภักดิ์ ซึ่งเป็นตระกูลเดียวกันนั้น
 อ่านสืบต่อมา ผู้ซึ่งอ่านโครงการแข่งน้ำแต่เก่าประกาศนี้ หุ่นชาวห่มขาว
 แดพระราชนัดดาให้ห่มผ้าปักทองแดงด้วย ที่นั่งพระบรมวงษานุวงศ์แด
 ข้าราชการเปลี่ยนไปไม่เหมือนอย่างแต่ก่อน คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 พระเจ้าราชวรวัชเชอ พระเจ้าฟ้างเชอ พระเจ้าน้องนางเชอ นั่งรายริม
 ข้องกบพระที่นั่งไพศาลทักษิณตลอดไปจนถึงหอพระเจ้า แล้วเจ้านาย
 วังหน้าต่อต้านดักดีหุ้มกลองเดี่ยวมาจนริมผนังด้านเหนือ ดมเด็จพระนางแด
 พระเจ้าลูกเธอ ประทับรายตั้งแต่ข้องกบกลงไปตามริมข้องกบตลอดจน

เกษมชน ก็โปรดให้ย้ายเข้าไปถือน้ำในพระราชวังนั้น ๆ แต่การที่ส่งคน
มณฑลเพียงพระชนม์ไม่เหมือนกันทุกเมือง บางเมืองก็ทำมากบ้าง เช่นเมือง
สงขลา ถึงส่งคนมาตั้งตามวัน บางเมืองก็ทำน้อย ในหัวเมืองบันดาที่เป็น
ไทย เรียกว่าตามคำเก่าว่าเมืองน้ำพระพิพัฒ์ธิดา เมืองนอกนั้นไม่เรียก
ว่าเมืองน้ำพระพิพัฒ์ธิดา การแต่เดิมมาจะอย่างไรยังไม่ทราบแน่

แต่ในประจวบนั้น ถึงเมืองดาวเมืองแขก ก็ถือน้ำพระพิพัฒ์ธิดาเกือบ
จะทั่วกัน เช่นในเมืองแขก เมืองถันตัน เป็นทำการใหญ่กว่าทุกเมือง
น้ำพระส่งขไทยส่งคนมาตั้งตามวัน ที่ห้อง ๆ อย่างเช่นเมืองตานี เมื่อ
ถึงวันกำหนดก็ถือน้ำพากันเอาน้ำไปทูล พระส่งขส่งคนพาหุงเสียบหนึ่ง
แถวก็ถือน้ำกัน การชิงแบ่งเมืองเป็นเมืองถือน้ำพระพิพัฒ์ธิดา แด
ไม่ใช่เมืองน้ำพระพิพัฒ์ธิดานี้ดูไม่น่าจะแบ่งเลย

อนึ่งข้าราชการทั้งปวง บันดาซึ่งไปราชการตามหัวเมือง เมื่อถึง
กำหนดถือน้ำพระพิพัฒ์ธิดาที่เมืองใด ก็ต้องไปพร้อมด้วยเจ้าเมือง
กรมการถือน้ำในเมืองนั้น ด้วยการพระราชพิธีถือน้ำเป็นแบบอย่างอัน
เดียวกันตลอดพระราชอาณาเขต เป็นพิธีที่มีกฎหมายบังคับเช่นนี้ใน
กฎหมายแต่โบราณเป็นต้น วางโทษไว้ว่าผู้ใดขาดถือน้ำพระพิพัฒ์ธิดา
โทษถึงตาย เว้นไว้แต่ป่วยไข้ ถ้าเป็นพระบรมวงษานุวงศ์แต่ข้าราชการ
ที่ต่ำก็ เจ้าพนักงานก็ต้องนำน้ำไปให้รับพระราชทานที่วังเจตน์บ้าน ต้อง
มีของแจกจ่ายเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่นำน้ำไป ที่สุดจนพระบาทสมเด็จพระปิ่น
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรไม่ได้เสด็จมาถือน้ำได้หลายปี เจ้า
พนักงานนำน้ำขึ้นไปถวาย ก็ต้องพระราชทานเสื้อผ้าเป็นรางวัลปีละมาก ๆ
ทุกคราว แต่ซึ่งเป็นแบบใหม่มีในหมายรับสั่งนั้น ว่าถ้าขุนหมื่นในสมัย

หวั่นๆ ใต้อาตมก้องน้ำให้เอาตัวดำเป็นโพรงหลวง แต่ข้อห้ามรุกรุกซึ่งยกเว้น
 เดี่ยวแล้ว ซึ่งมีมาในกฎหมายเข็ยบรรดา คือ “ห้ามถือ (คือธรรมเนียม) แหวน
 นาก แหวนทอง แหวนเงิน เข็ม เข็มเงิน เข็มเงินน้ำยา แต่เข็ยก่อนหน้าพระพิพัฒน์
 ถักเงินน้ำพระพิพัฒน์จากหนึ่ง แหวนให้แก่กันกิน กินแล้วเดิมได้ ได้ผม เหลือ
 นันล่าง (คือเข็ย) โทษเท่านี้ในระหว่างขบถ” การซึ่งห้ามเช่นนี้ ห้าม
 ไม่ให้กินอยู่กันใดนั้น ก็จะเป็นด้วยถือน้ำแต่ก่อนเวลาเช้า ครั้นเมื่อน้ำ
 ด่าย ๆ ลงมา ข้อห้ามปรามอันหนักเป็นอันเลิก แต่ซึ่งกินน้ำแล้วรดดีสะ
 นั้นยังเป็นประเพณีที่ประพฤติเกือบจะทั่วกัน เป็นการแสดงความเคารพ
 ไม่มีผู้ใดซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ถ้าผู้รับบออย่างจะได้ยกเว้นเดี่ยวเลย มีบางแต่
 คนที่เป็นเด็กหูลุก ๆ หิดิก ๆ ถ้าผู้ใหญ่ที่เถื่อน ๆ กินแล้วก็ไป มีน้อยตัว
 ที่เดียว เป็นจบเรื่องการพระราชพิธีครั้งสำคัญงานกาลถือน้ำพระพิพัฒน์ครั้ง
 ประจำปีเท่านั้น เดือน ๑๐ ก็เหมือนกันกับเดือน ๕ นี้ ยกเดี่ยวแต่ไม่มีตั้ง
 พระพุทธรูปพระสมณพราหมณ์ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณเท่านั้น ในเดือน ๑๐
 จะไม่ต้องกล่าวถึงการพระราชพิธีถือน้ำต่อไป

คำตักเตือนในการถือน้ำนี้ เมื่อแต่ก่อนมาก็ไม่ใครจะมีอะไรขาด
 เหลือในหน้าที่นอกจากมหาเด็ก จำเดิมตั้งแต่เครื่องโต๊ะตาผู้ตกมาอยู่ที่
 เด็กขว้างอย่างหนึ่ง ย้ายถือน้ำข้างในมาพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ย้าย
 ถวายบังคมพระบรมอัฐิไปพระที่นั่งสุทไธสน์มหาปราสาท เมื่อกลับไปที่
 ห้างอมรินทร์ใหม่ ก็เลอะใหญ่เต็มกันหมดไม่มีใครทำอะไรได้เลย โต๊ะที่
 เคยตั้งหน้าตู้พระสยามตามโต๊ะ เมื่อเดือน ๑๐ ก็ตั้งทั้งตามโต๊ะ แต่เอา
 เทวดาไว้กลาง พระพุทธรูปอยู่ตัวนอก พระแสงอยู่ตัวนอก เป็นการ
 เชื้อของภูษามาตา ของกรมแสงของเด็กชา ครั้นเดือน ๕ นี้ เด็กชาเด็ก

โตะต้องข้างเดียว คงแต่โตะกลางโตะเดียว เอามาตั้งจะให้ไปประชันกัน
 ขันมนน ^๕ ทั้งพระแต่งแลพระพุทธรูป แลพระสุพรรณบัฏตรวดเทวดา กรั้น
 คอว่ากรมหมื่นประจักษ์เข้าไปจัดใหม่ คกลงเป็นเทวดาไปอยู่กลางอีก
 เหมือนเมื่อก่อน ^๕ ต้องขวนรอกันเวลายาวในเวลาก่อนาน ^๕ ขอให้
 ท่องไว้เสียให้จำได้ พระพุทธรูป พระสุพรรณบัฏตรวดนอก พระแต่ง
 กลาง เทวดาคั่นคก ^๕ อนึ่งเทียนทองที่กลางชั้นหยกดำหุ้มพระราชพิธีนั้น
 ไม่มีเหตุอันใดที่จะยกเว้น เทียนเครื่องนมัสการมีเทียนพานตามเคยพาน
 หนึ่ง เทียนมัตถุชาพระ ๓๘ ปางอีกพานหนึ่ง คงจะทรงจุดเป็นแน่อย่า
 นึกว่าเผื่อจะไม่ทรงบ้าง อนึ่งพวงมาลัยเบียดามพวง ที่มีออกไปนั้น คือ
 แว่นที่ครอบแก้วนำพระสัมพุทธพรรณ์พวงหนึ่ง พระพุทธรูปอดฟ้าพวง
 หนึ่ง พระพุทธรูปเศียรพวงหนึ่ง อนึ่งขอเตือนไว้อย่างหนึ่ง ในเวลา
 นี้ก็ไม่ต่างกับวันใด แต่เคยมีมาครั้งหนึ่ง คือพระอัฐิ ส้มแดงพระปฐมบรม
 มหาไปยกลริบตี เมื่อไปถวายบังคมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หาได้
 เชิญไปไม่ว่าเป็นการไม่สมควรแท้ ท่านได้เคยรับข้าราชการถวายบังคม
 มากกว่าต้องร้อยคราวก่อนมาแล้ว ฟังจะมาขาดครั้งเดียวเท่านั้น ถ้าค่อ
 ไปจะมี ที่เชิญพระบรมอัฐิไปถวายบังคมในพระราชพิธี ก็นำแห่งใดขออย่า
 ให้ลืมเป็นอันขาด

การก่อกำหนดประจำเดือนของทหาร ซึ่งได้กล่าวมาด้วยกำหนดวันว่า
 เคยพร้อมกันก่อกำหนดในวันขึ้นสามค่ำเดือนใหม่แล้วนั้น ไม่เป็นการพระราชพิธี
 มีพระสงฆ์สดุดมนต์ เป็นแต่เมื่อถึงกำหนดวันนั้น กรมราชบัณฑิตเชิญ
 พระไชยเงินองค์น้อยในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งสำหรับใช้ในการพระราชพิธีอย่าง
 กลาง ๆ มีทระนทร์สดุดมนต์เป็นต้น กับพระธรรมไปตั้งที่ธรรมาสันมุข

กรมแต่งหอกตาม เจริญพระแต่งรูปอย่าง ค่ายตามองค์^๕ ชนพานทองต้องชน^๕
 ไปตั้ง ตั้งชก^๕าร^๕ิน^๕ิน^๕ต์^๕พระ^๕ต^๕ง^๕มี^๕ ๕ รูปตามแต่จะได้มานั่ง อาตักชน^๕
 อ่านคำสาบมาจบแล้วพราหมณ์เจริญพระแต่งชมน้ำ พระต^๕ง^๕มี^๕ต^๕วด^๕คา^๕กา^๕
 ต^๕จ^๕ง^๕เว^๕ อะมะตะ วาจา ฤๅษณ์โคเป^๕น^๕พ^๕น^๕ แล้วตัวนาย^๕ช^๕น^๕ไป^๕รับ^๕พระ^๕
 ราชทานน้ำบนพระอุโบสถ แล้วมาเรียกให้ทหารเข้าแถวหน้าพระอุโบสถ
 นายอ่านคำสาบมาจบแล้วตัวทหารจึงได้ถือน้ำ บันดาล^๕ผู้^๕ซึ่ง^๕ประจำการใน^๕
 พระบรมมหาราชวัง เช่นนายประค^๕ุ^๕เป^๕น^๕ค^๕ัน^๕ ก็ต^๕อง^๕ถ^๕อน^๕า^๕เค^๕อน^๕ค^๕ว^๕ย^๕ท^๕ง^๕ต^๕ัน^๕
 ผู้กำกับก่อนนำถ^๕กร^๕ม^๕ ค^๕ือ^๕ม^๕ห^๕า^๕ด^๕ไ^๕ห^๕ย^๕ กระจา^๕โ^๕ม^๕ ชา^๕ว^๕ง^๕ ม^๕ห^๕า^๕ด^๕เ^๕็ก^๕ นาย^๕
 ทหารต้องยืนทางว่าแก่ผู้กำกับ เป็นการตรวจคนที่ได้มาเข้าเค^๕อน^๕ร^๕ับ^๕
 ราชการครบฤๅไม่ครบด้วยอีกชนหนึ่ง เมื่อทหารก่อนนำแล้วหันหน้าเข้ามา
 ในพระบรมมหาราชวัง ทำอา^๕ว^๕ร^๕ค^๕ำ^๕น^๕บ^๕เ^๕้า^๕แ^๕ว^๕ร^๕แล้วเป็นเส^๕ร^๕จ^๕การ^๕ แต่การ^๕
 ถ^๕อน^๕า^๕เค^๕อน^๕เร^๕น^๕น^๕ เ^๕ย^๕ว^๕น^๕ได้^๕เ^๕็ก^๕เ^๕ย^๕ไม่^๕ไ^๕ด^๕ไ^๕้^๕แล้ว เปลี่ยนไปเป็นธรรมเนียม
 ตัวทหารที่เข้ารับราชการใหม่ แ^๕น^๕าย^๕ท^๕ห^๕า^๕ร^๕ซึ่ง^๕จะ^๕ได้^๕ร^๕ับ^๕ค^๕ำ^๕ห^๕ำ^๕ง^๕ใหม่^๕ต^๕อง^๕
 ถ^๕อน^๕า^๕ท^๕ุ^๕ก^๕ร^๕ง^๕ ที่ได้เปลี่ยนตำแหน่งน^๕ แต่ถ^๕อน^๕า^๕เซ^๕น^๕น^๕เป็น^๕ก^๕อ^๕น^๕า^๕ร^๕ มี^๕ใช้^๕
 การพระราชพิธีประจำเค^๕อน^๕ ซึ่งได้กล่าวอยู่ในค^๕น^๕

ที่ ๑๘ คเชนทวิคตนิทาน

การพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก เป็นพิธีของพราหมณ์ฤคิมปาก ได้ทำในเดือน ๕ ครั้งหนึ่งเดือน ๑๐ ครั้งหนึ่ง เป็นกระบวนเรื่องศกกรรม การของหมอช้าง ว่าทำเพื่อให้เจริญศิริสวัสดิมงคลแก่ช้าง ซึ่งเป็นราชพาหนะแต่เป็นกำลังแผ่นดิน แต่มาบัดนี้ยัดจันไรในผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่ใน การช้างทั้งปวงด้วย แต่การพระราชพิธีนี้ เฉพาะเหมาะกับคราวที่ควร จะประกอบพิธีอื่น ๆ หลายอย่าง คือเป็นต้นว่าเมื่อทำการจะให้ เป็นสวัสดิมงคลแก่ช้างนั้นก็ควรรดน้ำมนต์ช้างบ้าง เมื่อจะเอาไปรดเทศา ๆ กับโรงเช่นนั้นก็ดูไม่เป็นประโยชน์อันใด แต่ผู้รดจะเห็นจเห็นน้อยกว่าจะท่ว จึ่งเห็นว่าถ้าปลูกเกยขึ้นแล้วจัดให้ช้างมาเดินมาเป็นกระบวน พราหมณ์ แลราชบัณฑิตซึ่งเป็นผู้จะประพรมน้ำมนต์คงคอยอยู่บนเกย เมื่อกระบวน มาถึงก็ประพรมไปจนตลอดกระบวนง่ายกว่า ทั้งจะได้ทอดพระเนตร ตรวจตราชมเชยราชพาหนะทั้งปวงมีจะต้องครั้งด้วย อนึ่งธรรมเนียมพระ มหานครใหญ่ ก็ต้องตระเตรียมให้พร้อมด้วยเครื่องสำตราดู แดพดทหารให้พร้อมมูลอยู่ เมื่อมีราชการศึกสงครามอันใด ก็จะได้ จับจ่ายกะเกณฑ์ไปโดยง่ายโดยเร็ว เป็นการตรวจตราเครื่องสำตราดู แดไพร่พลอย่างวิจิตรวาทหนึ่ง อนึ่งตามแบบอย่างแต่เดิม ซึ่งมีมาใน เรื่องนพมาศเป็นต้น จนถึงในกฎมณเฑียรบาลความที่ดั่งกัน ว่าในการ พระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกแสดงน่านใหญ่ เป็นเวลาที่ประชุมท้าวพระยา ข้าราชการทั้งในกรุงแลหัวเมือง เอกโท ศรี จัตุร ทั้งเจ้าประเทศราช เข้ามาเฝ้า กำหนดถวายดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ เป็นการ

ประชุมใหญ่ครั้งหนึ่ง เวลานั้นก็ควรที่จะประชุมพลโยธาทวยหาญทั้งปวง
ให้พร้อมพร้อมเป็นการป้องกันพระนครด้วย แลส่งพระเดชานุภาพให้ทั่ว
เมืองประเทศราชทั้งปวง เป็นที่เชิดชวามยำเกรงพระบารมีด้วย เพราะ
ฉนั้นการรณานาใหญ่นี้ จึงได้ตั้งกรุงศรีอยุธยาแตกกรุงทวารวดี มิได้เว้น
ว่างเหมือนอย่างพิรุธัมพจักรฉินท์ ที่มีชิงอาญาบาปมาไม่ได้ ยิ่งบ้าง

วิธีออกตำนาน ซึ่งมีมาในหนังสือพนมกันนี้ ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรง
เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เสด็จออกมุงเด็จพระที่นั่งอินทราภิเศก พระศรี
มะโสดซึ่งเปนปโรหิตใหญ่ขึ้นหนึ่งเห็นองค์อันหุ้มด้วยเงิน ทูลเบิกท้าว
พระยาแลรับสนองพระโอรสผู้ครัดปราไธตามนัดแล้วเสด็จขึ้น ค่อนั้นไป
มีการพร้อมร่าเริงเสียงท้าวพระยาทั้งปวง ในการประชุมนี้ข้างในร้อยคอกไม้
เป็นรูปต่าง ๆ บรรจงเลี้ยงหมากกถวายให้พระราชนาถลูกขุนทั้งปวง ค่อง
ขึ้นพราหมณ์จึงได้คงพระราชนิพนธ์ราชานุญาตไชยาศ ที่สถานพระเทวกรรม
บันดาพระหลวงในกรมช่างกรมม้าไปรับเข้าคอกคอกไม้ รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง
จึงได้เสด็จออกพระที่นั่งไชยชุมพล พร้อมด้วยพระอรรคชายาพระบรม
วงษานุวงศ์อันมหานัดนาง ส่วนข้าเฝ้าทั้งปวงนั้นนั่งบนบ้านม้าห้าชั้น เปน
หลังลดตามผู้ใหญ่ผู้น้อย ภรรยาข้าราชการนั่งตามระหวางช่องด้าม
นำพระกาดคำดหลวง ราษฎรทั้งปวงมากอยคุกรระบวนในรางเรียงห้อง
ตำนาน ได้เวลาสมควรจึงให้เดินกระบวน กระบวนข้างก่อนแล้วจึงถึง
กระบวนม้า เดินสำนนวนนั้นตามวัน วันแรกเดินพระยาข้างแตรม้าระวางคัน
วันที่สองเดินช้างม้าระวางวิเศษ วันที่สามเดินช้างม้าระวางเพรียว เวลา
เมื่อแห่แล้วมีการมหรสพขบร้อง เวลาค่ำมีหนังจุกคอกไม้เพลิงส้ม โขพระ
เทวกรรม ตามเรื่องทักกล่าวมานี้ การที่เสด็จออกพระที่นั่งอินทราภิเศก

ก็ต้องกันกับเรื่องท่อนาแล้วถวายบังคมล้ม ไทรเตียงถูขุน การพระ
ราชพิธีในเวลาดวงคันชัศคนหนึ่งนั้น ก็คือทอดเชือกตามเชือก หั้วข้างมา
ตามวันนั้นกันอย่างแบบธรรมดา ความที่งานนี้เหมือนที่สุโขทัยจะมีทุกปี
ไปไม่มีเวลาขาด

ส่วนข้อความที่ได้จากกฎมณเฑียรบาล ดูยังยิ่งเข้าใจยากไปอีกว่า
หนังสือเรื่องนพมาศ เห็นจะเป็นด้วยภาษาที่জনจะเจ้อคำเงยงเป็นไทย
เห็นอมาก หนังสือนพมาศเป็นของไทยได้ เมื่อพระนครลงมาตั้งอยู่ข้าง
ใต้ ก้อยคำที่พูดจากนั้นภายหลังก็กลายเป็นสำนวนไทยได้ไป กฎมณเฑียร
บาลซึ่งเป็นของไทยเห็นอแต่ง ก็ถึงแม้ว่าภายหลังหนังสือนพมาศซึ่งเป็น
ของไทยได้แต่งก็ดี ยังต้องเป็นที่เข้าใจยากกว่าหนังสือนพมาศซึ่งแต่งได้
ก่อนแล้ว เพราะเปลี่ยนสำนวนที่พูดไปตามภูมิประเทศ ในกฎมณเฑียร
บาลนั้นลงกำหนดไว้ว่าเดือนห้าชนห้าคำออกสำนามใหญ่ ซึ่งบอกกำหนด
ว่าชนห้าคำนี้ ดูยังคลาดกันอยู่กับวันที่ใช้อยู่เดียน แต่ก็เป็นสระ
सानแห่งสำวันแล้ว ก็คงต้องเกยงถึงวันห้าคำอยู่เอง ข้อความที่ว่าได้
นั้นมิว่า ๆ รวง ๆ ดูว่าย้อนไปย้อนมา ดังเหตุดูก็จะเปนสองเรื่องปนกัน
แต่ผู้ที่คิดออกข้อ ๆ กันมาไม่เข้าใจเนื้อความก็ลงปนกันเถอะไป เห็นจะ
เปนแต่จึงออกถวายบังคมเตียงถูขุนเดียนครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้ออกสำนาม
แห่งสำวันอีกตามวันอย่างเช่นพระร่วง การที่แต่จึงออกถวายบังคม
เตียงถูขุนนั้น ว่าในพระบัญชาชนสังหตงนิตรเกาชนเจ็ดชนห้าชนตามชน
สองชน ชน ๑ ที่ประทับสมเด็จพระหน่อพุทธเจ้าอยู่เตียงฝ่ายซ้าย ที่งาน
เห็นจะเป็นฝ่ายซ้ายที่ประทับ คือกำเปนมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
คงจะอยู่ตรงโรงถ่ายรูปกระจกออกมาได้แนวกับมุขเด็จ ส่วนสมเด็จพระ

อุปราชแดงเจ้านายอื่น ๆ ไปมีพิณพาทนังเฝ้าหน้าทิมตาม แต่ทิมตามนั้นไม่
ปรากฏว่าคดฤาไม่คดอย่างไร บางทีจะเป็นโรงยาว ๆ สองหลัง เช่น
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำไว้ที่พระที่นั่งวิมานรักษ
ทิวจันทระเกษมก็ว่าเคยนอนอย่างเก่า ฤาที่วังหน้าเมื่อยังไม่มีท้องพระโรง
ที่เรียกพระที่นั่งอัคราภิเศกณัย ก็มีทิมมทวองษ์เป็นที่เฝ้า เพราะธรรมเนียม
พระราชวังแต่ก่อนไม่มีท้องพระโรงอย่างเช่นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อ
ภายหลังมีพระที่นั่งทรงปืนไว้แทนท้องพระโรง ก็เป็นพระที่นั่งคงดอยออก
มาต่างหาก เหมือนพระที่นั่งศิวโมกข์ในวังหน้า ทิมที่เฝ้านี้คงจะเป็น
สองหลังซ้ายขวา มีระหว่างเป็นที่แจ้งอยู่กลางแต่คงจะไม่ยกพื้นสูงเหมือน
อย่างทิมตามคดที่พระที่นั่งสุทไธสน์มหาปราสาทด้วย จึงได้มีกำหนดว่า
ที่ประทับสมเด็จพระอุปราชต้องสองคอก มีหลังคามีส่านพนักอินทรี
พระราชมารกาภิเษกเมืองสูงสองคอกหนึ่ง มีหลังคาตดงมาอีกชั้นหนึ่ง พระ
ราชกุมารพระเยาวราชเคียงคู่กับหนึ่ง แต่พระราชนัดดาออกชื่อไว้แต่ไม่
ได้ความว่าอย่างไรไปว่าแต่หน้าหลังเฉย ๆ ฤาจะด้อม ๆ กันอยู่เท่านั้น
ตรงหน้าพระที่นั่งตั้งเตียงสำหรับพระอัครกษัตริย์นั่งสนองพระโอรสผู้
สืบคอก ก่อนนั้นไปจึงมีผู้นั่งค่ออัครกษัตริย์ไปอีก ไม่ได้ความว่าจะ
เป็นปกติหลุดลอดของฤาใคร วิธีซึ่งใช้อัครกษัตริย์สนองพระโอรสผู้
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคยมาใช้ ในการพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษก ให้อัครกษัตริย์ทุกเมิกได้รับพระบรมราชโองการคราวแรกใน
เวลาเสด็จออกท้องพระโรงแต่ไม่คองนั่งเตียง ถ้าเสด็จออกมธุเด็จพระ
มหาปราสาท ไม่นั่งเคียงก็เห็นจะเต็มตะโกน การที่เสด็จออกตามที่ว่า
มานี้ ก็เห็นจะเป็นออกเฝ้าถวายบังคมเสด็จลุกขึ้น ส่วนการออกเสด็จ

ก็มีเหตุเห็นใครสัก เช่นมีขุนหาญทั้งสิบข้างขึ้นที่แผ่นดิน เป็นอย่างแห่ง
 ธรรมดา ครั้นจะแปลฎาพิจารณาข้อความในกฎหมายเทียบมาดองให้ชัด
 แจ่ม ก็จะต้องเวลาแลผิด ๆ ถูก ๆ เพราะวัฏ ๆ รวง ๆ เป็นโคตรงั้นทีเดียว
 ส่วนในจดหมายขุนหลวงหาญ ในเดือนห้าก็ไม่ได้พูดถึงธรรมดา
 เช่นได้กล่าวมาแล้ว ไปพูดถึงเขาต่อเดือนสิบซึ่งไม่มีเรื่องอื่นจะว่า พูด
 ย่อ ๆ แต่ว่า เดือนสิบจึงว่าขอแล้วทอดเชือกตามเชือก ธรรมดาข้างต้น
 มาต้น เห็นว่าในตอนหลังนี้จะเสียไม่ได้แต่เห็นอันใดแล้วทั้งสองคราว
 เพราะฉะนั้นธรรมเนียมที่กรุงรัตนโกสินทร์ จึงยังได้ตามแบบกรุงเก่าใน
 ท้องปดายนับมา ก็ยังมีพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกทั้งสองคราว
 แต่ไม่มีการออกสำเนา เว้นไว้แต่หน้า ๆ แผ่นดินหนึ่งจึงได้มีเสียคราวหนึ่ง
 เพื่อให้เป็นพระเกียรติยศ ฎาให้เป็นการส่งลูกแบบกันคราวหนึ่ง การ
 ซึ่งเด็กออกสำเนาให้ธรรมดาเสียนี้ ก็ด้วยคำราชที่แรกตั้งขมประสงค์
 การอย่างหนึ่ง ครั้นต่อมาการกลายไปเป็นอย่างหนึ่ง แรกคิดนั้นเห็นเป็น
 ประโยชน์ แต่ครั้นเมื่อการเคลื่อนกลายไปเสียก็กลับเป็นโทษ คือเมื่อ
 พิเคราะห์ดูการให้ธรรมดาในครั้ง ๑๒๐๐ มีดวงมาแล้ว ในครั้งพระร่วง
 เมืองสุโขทัยนั้น เกลินข้างเดินม้าเปลี่ยนกันทั้งสามวันเช่นกล่าวมาแล้ว
 ซึ่งเดินเช่นนั้นเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าข้างม้าพาหนะมีมาก ถ้าจะ
 เดินวันเดียวให้หมดก็จะต้องเปลืองเวลามาก ฎาอยากให้เป็นสามวัน
 ตามธรรมเนียมไทย ๆ ขอบสามขอบห้าขอบเจ็ด ก็ยังคงจะมีข้างม้ามาก
 จึงได้แบ่งออกเป็นกระบวนได้สามกระบวนไม่ซ้ำกัน ถ้าตราหาฎาที่จะใช้
 แห่งก็ต้องใช้มากเป็นการตระเตรียมไพร่พลให้พร้อมพร้อมอยู่เสมอ มีหนึ่ง
 ได้ไว้ให้ญัตถายตัวเสียสองครั้ง พาหนะไพร่พลจะทรุดโทรมเสื่อมถอย

ไปอย่างไร ฤ็บบริบูรณ์ได้อยู่ก็ได้ทอดพระเนตรตรวจคราทุกปี บรรดา
 คนทั้งปวงซึ่งได้เห็นกาดังพลทหาร แดพาหนของพระเจ้าแผ่นดินพรักพร้อม
 บริบูรณ์อยู่ ก็เป็นที่ยำเกรงไม่ก่อเหตุการณ์อันใดขึ้นได้ จึงมีคำกล่าวมา
 แต่โบราณว่า พระราชพิธีเป็นพิธีที่ดำริห์ทำให้ประชุมชนทั้งปวงมีใจ
 ความรักใคร่รักพระเจ้าแผ่นดิน แดเป็นมงคลแก่ราชอาณาจักร เป็นที่เกรง
 ขามแก่ข้าศึกศัตรู การก็เป็นจริงเช่นนั้น แต่ซึ่งกลับเป็นโทษไปจนต้อง
 เสียชีวิตเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าช้างม้าพาหนที่มีอยู่ในกรุงไม่พอที่
 จะเข้ากระบวนแห่ อย่างว่าแต่สามผัดเดียว แต่ผัดเดียวเต็มขบวน
 ด้ระสยานที่เคยมีมาแต่ก่อนก็ต้องเอาช้างหัวเมืองเข้ามา นั่นก็เป็นความ
 ลำบากเกิดขึ้นเพราะจะเดินพิธีอย่างหนึ่งแล้ว สัตราอาวุธที่จะใช้ใน
 กระบวนแห่ก็ไม่มีพอ จะทำอาวุธเครื่องเหล็กขึ้นก็ไม่เป็นที่ใด ใจกันฤ็
 ราดาจะแพงมาก ต้องทำอาวุธไม้ อาวุธไม้นั้นก็ไม่มียะโยชน์อันใด
 นอกจากที่จะถือให้ให้เห็นงาม ๆ ก็เป็นอันบ่ช่วยการเปิดทองเงินเปล่ายัง
 กว่าทำเครื่องดนตรี ที่ยังได้เล่นหา กินอยู่ได้เสมอ เครื่องอาวุธเหล็กเข้า
 กระบวนแห่พึ่งมาขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง
 ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า ทำเครื่องอาวุธไม้เป็นการบ่ช่วยการเช่นกล่าว
 มา นั้น ส่วนคนที่จะใช้ ในกระบวนแห่นั้นเก่า แต่โบราณมาเขาจะใช้คน
 ที่เป็นหมื่นทหารซึ่งประจำรักษาทหารนคร แดกรมทหารนอกจากเวรประจำ
 มาให้เข้ากระบวนทัพ ก็คือเครื่องสตราอาวุธเป็นการฝึกหัดใหญ่บ่จะ
 ต้องครั้ง เมื่อได้เข้ากระบวนฝึกหัดอยู่ทุกปี ก็คงจะเวียนร้อยคดอง
 แคล้วกว่าที่ทอดทิ้งไม่ได้ฝึกหัด แดเวทาบ่ายที่เสด็จขึ้นแล้วก็มีมวยปล้ำ
 กระบี่กระบองต่อไป เป็นการฝึกหัดสตราอาวุธในการทหารทั้งนั้น

ตกมาภายหลังเมื่อสิ้นการศึกสงครามแล้ว ทหารประจำเมืองก็เอาธงไว้
 เป็นพลเรือนเสีย ไม่ได้เคยถูกต้องดาตราอาวุธ ไม่ได้เคยเข้ากระบวน
 ทักษิณ เขามาจัดเข้ากระบวนก็เป็นการกระว่องกระแวงรุงรัง คนจ่ายเดือน
 ประจำพระนครไม่พอ ต้องเกณฑ์เอาคนนอกเดือนเข้ามาแทนทหารระดม
 อย่างแต่ก่อน มาบ้างไม่มาบ้าง คนที่ไม่พอเดินไปพอพันทับพลา
 แล้ว ก็ต้องกลับมาเดินกระบวนหลังต่อไปใหม่ ก็ไม่เป็นประโยชน์
 อันใดในการที่จะตรวจตราผู้คน แต่ไม่เป็นพระเกียรติยศที่จะเป็นที่เกรง
 ขามอันใด เพราะใคร ๆ ก็เห็นว่ากระบวนนำจึงมาเป็นกระบวนหลัง
 กลับเสียพระเกียรติยศไป ส่วนขุนนางผู้ที่ต้องหน้านั้นเล่า แต่ก่อนตัว
 เสด็จมาตั้งคุมกรมมณฑลทั้งปวง ล้วนแต่เป็นแม่ทัพชำนาญในการ
 ข้าราชการ ทั้งมีอาวุธพร้อมกำลังที่ได้เคยไปการศึกสงคราม เมื่อมา
 เข้ากระบวนเดินหน้านั้นก็ไม่เป็นการเดือดร้อนอันใด ภายหลังมาขุนนางไม่
 ข้าราชการชำนาญในการทัชศึก ประพฤติตัวเป็นพลเรือนไปหมด จะถูกข
 คอช้างเข้าก็กลัวจะงกกระเงิน จะไปเสีย ๆ ไม่มีกลัวก็กลัว จะฝึกหัด
 ก็อาย ว่าเป็นผู้ใหญ่แล้วต้องฝึกหัด บ่าวไพร่เสมอกำลังก็เอามาใช้สอย
 อยู่ในบ้านบ้างเก็บเอาเงินบ้าง จะเรียกหาเป็นการจกรก็ไม่มีใครจะได้
 แลประกวดประชันกันไปจนเกินกว่าที่มีกำลังจริง ๆ . ต้องเทียบยืม
 บ่าวไพร่ผู้อื่น กระบวนนำต้องกลับมาตามกระบวนหลัง เมื่อเขาคน
 ของผู้อื่นมาใช้อย่างนั้น ก็ต้องแจกจ่ายให้ปันเปลื้องเงินเปลื้องผ้าเข้าไป
 อีก ขุนนางก็พากันเบือนหน้า เห็นเป็นข้อแห่งความฉิบหายเกิดขึ้น
 การตระหนานจึงได้ต้องเป็นอันเลิก คงได้มีอยู่แผ่นดินละครั้งพอเป็นพิธี
 ฤาเป็นพระเกียรติยศ แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัวก็ไม่ได้มีสระสนาม อันที่นั่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวโปรดในการพระราชพิธีอย่างเท่า ๆ มาก ได้ทรงลงหลายอย่าง
จนถึงที่ไปส่งพระผู้เป็นเจ้าที่เทวสถานเป็นกระบวนช้างเป็นต้น แต่ทรงพระ
ปรารภไม่สำเร็จอยู่สองเรื่อง คือเรื่องพิธีอาสวายุทธำราพราหมณ์หายเสีย
กำลังจะคิดจัดการใหม่ก็พอสวรรคตเสีย . เรื่องหนึ่งสระสนามใหญ่ทรง
อยู่เสมอไม่ขาด ว่าถ้าได้ช้างเผือกใหม่จะมีสระสนาม แต่ครั้งเมื่อทรง
พระปรารภกับสมเด็จพระเจ้าพระยาเมื่อไร ท่านก็ออกแอดมิดเบียนไปทุกครั้ง
เรื่องช้างเป็นต้น จนตกลงเป็นจะให้ซื้อเสด็จก็ยังมันดุม ๆ คับ ๆ อยู่
ผืนช้างเผือกก็ไม่ได้มา เป็นอันเลิกกันไป

เมื่อว่าที่ทำการพระราชพิธีทั้งปวง ถ้าเป็นพิธีเท่าหมักก็มีเหตุที่
เป็นการมีคุณจริงอยู่ในพระราชพิธีนั้น แต่เมื่อการรวม ๆ ลงมา ก็กลายเป็น
เป็นแต่การทำไปตามเคยเพื่อสวัสดิคิมงคล จนเป็นการที่เรียกกันว่าพิธี
สังฆบูชาต่างว่า เลยขาดประโยชน์ที่ได้จากความคิดเดิมขึ้นไป ความ
คิดเรื่องก็สวัสดิคิมงคลนั้นมักจะเผดออกไปก็เอาสิ่งที่ไม่มีคุณ หยิบยกออก
มาเห็นได้ว่าเป็นมงคล เหมือนกลบกลบจันไรที่ไม่มีตัวหยิบยกออกมา
เห็นได้ว่าเป็นจันไร ไม่เลือกค้นหาสิ่งที่แท้จริง ถึงมีอยู่ในอาการที่ประ
พฤติก็ไม่ใคร่จะรู้สึก ไปก็สิ่งที่ไม่ใช่ความจริงว่าเป็นความจริงเสียโดย
มาก เหมือนอย่างเช่นเข้าในไต้ก้นก็ว่าเป็นจันไร ก็ถ้าเป็นเรือนฝากระ
ดาน ฝาเรือนฝากระแจะอ่อนอย่างไทย ๆ ปูลุกอยู่กับที่เป็นพื้นโคลนฉ่ำ
แฉะ คนอยู่บนเรือนกายอุจจาระบัสด่าจะ แดงวาศระฝุ่นฝอยทั้งลง
มาที่ไต้ก้นเรือน ผู้ใดเข้าไปในไต้ก้นเรือนเช่นนั้น ก็คงพบแต่สิ่งซึ่งโส
โครกเบือนเประไปทั้งสิ้น นับว่าเป็นจันไร มิใช่จันไรเพราะอยู่ภายใต้

ผู้น้อยข้างบน จันไรเพราะเหมือนเปราะเห็นปานนั้น แต่ผู้ทงอนนั้นไม่ถือแต่เฉพาะเรือนเช่นนั้น ถือทงไปไม่ว่าเรือนดีเรือนเลวอันใดเอาแต่ชื่อใดทงไปเป็นคำจันไร ส่วนที่เปนมงคลนั้นเท่าเช่นกับอาบนํ้ารดนํ้ามนต์ ถ้าผู้ใดอาบนํ้ารดนํ้าชำระกายให้บริสุทธิ์ ก็ย่อมจะเป็นที่สบายตัวสบายใจรู้ถึงความหมดจด คิดว่าที่เหมือนเปราะอยู่ แต่ผู้ซึ่งปรากฏนามมงคลเชื่อเสียว่านํ้าที่เสกเป่าแล้วนั้น ถูกตัวแต่หนักหน้อยหนึ่งก็เป็นสวัสดิคิมงคล ไม่ต้องคิดถึงการที่ชำระกายให้บริสุทธิ์ ที่ว่านี้เป็นแต่การภายนอก เมื่อพิจารณาตามคำที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเช่นมาในมงคลสูตรเป็นต้น สวัสดิคิมงคลย่อมมาด้วยความประพฤติของผู้ที่ปรากฏนามมงคล ไม่ได้มาโดยมีผู้ใดมาเสกเป่าให้ ฤๅอันชวนขอร้องได้ ความจริงเป็นอยู่เช่นนั้น แต่หาผู้ซึ่งจะประพฤติกามทางมารของสวัสดิคิมงคลไม่ได้ตลอด ความปรากฏาตักเตือนเร่งรัดเข้า ก็ต้องเวรวายชวนชวายเป็นอย่างอื่น ฤๅทำแต่พอเป็นดังเขป เพราะการสิ่งใดที่เป็นการไม่จริง ย่อมง่ายกว่าการที่จริง คนทั้งปวงก็ลงใจถือเป็นแน่นอนเสียตามที่แก้ขัดไปนั้น จำเป็นการใช้ได้จริง แต่วกับบัญญัติเพื่อ ๆ ตามไป เช่นกับถินมะเฟืองกินนํ้า เค้าเสียด่างารัษีอะไรจุ่นไป เปนบัญญัติที่เกิดขึ้นใหม่จากผู้ที่เขาใจซึมซาบในวิธีที่เขาตกลย่อนผ่อนผันลงมาว่าเป็นความจริง การออกส่นามใหญ่คือสระต้นนั้น เมื่อพิจารณาเหตุตามความจริงก็เห็นว่าเป็นการมีคุณแก่พระนครมาก เปนเหตุที่จะให้ข้าศึกศัตรูครั้นคร้านวามชยาคได้จริง แต่ต้องทำอย่างเท่าให้มีตัวทหารมีช้างมีม้าจริง ๆ ถ้าจะเป็นแต่การหยิม ๆ ยืม ๆ ร้องแรงอย่างเช่นทำกันมาแล้ว ไม่เห็นดีกว่าแท้ พรรณามาด้วยวิธีแห่งสระต้นที่เห็นเพราะเหตุใด แต่เด็กเสียเพราะเหตุใด ยุติเพียงเท่านี้

ทอกระเชือกคามเชือก

บทนี้จะได้อ่านถึงการพระราชพิธีทอกระเชือกคามเชือก ซึ่งมีทำอยู่
เสมอมาได้เนิ่นนาน ถึงไม่ได้แต่พระศานนทศานุเคราะห์ศานนท้อย่างเก่าอย่าง
ใหม่ พิธีทอกระเชือกคามเชือกนั้นก็ยังทำเสมออยู่ เมื่อพิเคราะห์ดูคำว่าทอ
เชือกอย่างหนึ่ง คามเชือกอย่างหนึ่งนั้นจะแปลว่าอะไร วิธีที่เรียกว่าทอ
เชือกนั้น คือเชือกบาศที่ดำหรับคล้องช้างเป็นรัด ๆ อยู่ กับหนังรัด
แยกออกเป็นสองส่วนดังกางไว้ เรียกว่าทอกระเชือก เชือกที่กางไว้หนักกับ
พันลงวางเป็นรัด ๆ ตามธรรมเนียมเรียกว่าคามเชือก บางทีคำว่าทอ
เชือกนั้นจะตรงกันกับว่าคล้เชือก คามเชือกนั้นจะตรงกันกับว่ารัดเชือก
ดูเหมือนหนึ่งจะเป็นพิธีที่ทรงกำหนดตรวจเชือกบาศ หกเดือนครั้งหนึ่งก่อนที่จะ
ไปทำการ คล้เชือกเมื่อขำรุดเสียหายอันใด ก็จะได้ซ่อมแซมแก้ไข
เมื่อคล้อยกมัดเข้าไว้อย่างเดิม แต่เคยวันไม่มีผู้ใดที่จะคิดเห็นเช่นนั้น
เพราะเหตุว่าผู้ที่จะคล้เชือกออกคูนนั้น เชือกเสียแล้วว่าเชือกคล้อยกมัดเขาออก
ดังกาง ๆ ไว้พอเป็นดังเขป ไม่ได้บอกเสียก่อนว่า “ไม่ต้องตรวจคอกหน้า
เชือกคล้อยกมัด ทำเท่านั้นพอ” ถูกศิษย์ถูกหาที่เห็นคอก ๆ มา ก็เข้าใจผิด
เข้าใจว่าการที่ทอเขปยอ ๆ นั้นเป็นเต็มคางแล้ว เมื่อนักแปลไม่ออกว่า
ทำเช่นนั้น ประสงค์จะเอาประโยชน์อย่างไร ก็ต้องโหดไปตามทางที่เป็น
ประโยชน์อันไม่มีรูป ก็ว่าเป็นสัตว์ดีคิมงคลเท่านั้น สัตว์ดีคิมงคลจะมา
ด้วยอะไรก็หนักไม่ออก แต่ไม่ต้องนึกเพราะผู้ใหญ่มานำว่า “การที่มีวิธี

บุรุษไปรยเข้าตอกราพพิชาอันใดต่อไปนั้น ก็เป็นอยู่ในเรื่องบุรุษครุให้ครุ
 การพระราชพิธีนั้น ได้ตั้งมือทำการทอดเชือกในวันเดือนห้าแรมสามค่ำเวลา
 กตางคิน ตามเชือกในวันแรมสี่ค่ำเวลาเช้าครึ่งหนึ่ง ในเดือน ๓๓ ขึ้น
 ๔ ค่ำ เวลาค่ำทอดเชือก ขึ้น ๕ ค่ำเวลาเช้าตามเชือกอีกครึ่งหนึ่ง การ
 พระราชพิธีทั้งสองคราวนี้ ในกรุงรัตนโกสินทร์ทำที่หอเชือก ไม่ได้ไปทำ
 ที่เทเวศสถานเหมือนอย่างเช่นว่ามาในเรื่องนพมาศ ขรยที่ทรงเกล้าก็จะ
 ทำที่หอเชือกเหมือนกันเช่นนี้ แต่หอเชือกที่กรุงเทพฯ ซึ่งตั้งอยู่ทาง
 หลวงตรงหน้าวังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เป็นที่กระแวกเหมือนอย่างตั้ง
 อยู่ในกตางคองผู้ปล่อย จึงเป็นที่ไม่สมควรที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จเข้า
 ในพระราชพิธีนั้นด้วย ก็เคยยกมาทำที่อื่นได้ ได้เคยยกมาหลายครั้งเหมือน
 อย่างในแผ่นดินพระจุพนัน เมื่อข้าพเจ้าฝึกหัดข้างให้ครุ ก็ได้ยก
 มาทำที่โรงตกรวดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ถึงว่าเมื่อทำพิธีอยู่ที่โรงเชือก
 แค่นั้นมา ก็ว่ามีเจ้านายเสด็จไปมิได้ขาด จนในร่างรั้งตั้งทุกวันนี้ก็ยัง
 มีมาให้จักอาศน์ พระเจ้าพี่ยาเธอต้องยาเธอที่จะเสด็จไปเข้าพระราชพิธี
 ไปทอดทั้งสองเวลาอย่าให้ขาดได้ การที่เจ้านายเสด็จนั้น พี่จะมาเลิกไม่
 ได้เสด็จในชั้นพระเจ้านมวงศ์เธอหลัง ๆ แดพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ เพราะ
 ไม่ได้ฝึกหัดวิชาข้างม้าเหมือนอย่างแต่ก่อนตามคำที่เล่าว่า เมื่อในแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แดแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหล้านภาลัย พระเจ้าลูกเธอต้องฝึกหัดทรงช้างให้สำนักานาญทุกองค์
 จนถึงฝึกทรงม้าทั้งห้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในเวลายื่น ๆ ทุกวันมิได้ขาด
 เจ้านายซึ่งทรงฝึกหัดวิชาข้างเหล่านี้ ต้องเข้าพระราชพิธีทั้งสี่ ข้าราชการ
 การซึ่งจะต้องข้านั้นนานนับไคจะมีระดับนาน ก็ต้องเข้าพระราชพิธีในวัน

ศักดิ์พระครูฤทธิไมาศแต่เจ้ากรมปลัดกรม กรมช้างเข้าประจำน่าเคียงเชือก
 คุกเข่ายกเชือกมาคล้องข้างไว้เป็นทอดเชือก ต่อขึ้นไปให้นายท้ายช้างคน
 หนึ่งมาหมอบที่กลางโรง พระครูฤทธิไมาศซึ่งเป็นหมอเก่าจึงเอานักมา
 วางคร่อมหลัง เอาด้ามขอสอดในพรมชนกปลายด้ามขอขึ้นข้างบน
 นายท้ายช้างก็หมอบนั้นมือกำย่นขอไว้ จึงให้พราหมณ์ฤทธิไมาศต้องคน
 อ่านคัมภีร์ดังเคยอย่างเก่าที่ขึ้นว่า อัญชยมมังคมภวสวระเพณัตถันจบดาหนึ่ง
 เป้าดังรี ในเวลาเมื่ออ่านคัมภีร์จบเป้าดังนั้น มันคาผู้ซึ่งประชุมในที่นั้น
 ไพรยเข้าคอกคอกไม้อย่างเช่นให้วัวครูดกร เข้าคอกคอกไม้นั้นมีพานทอง
 ต้องพาน พานเงินต้องพาน พานทองนั้นเป็นของสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงไพบร พานเงินเป็นของข้าราชการ ว่าเป็นธรรมเนียมมีมาแต่ครั้ง
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะท่านได้ตั้งเสมอไม่ขาด กิ่ง
 ว่าพระเจ้าแผ่นดินแต่พระบรมวงษานุวงศ์จะไม่เด็ดขาด ก็ยังมีพานเข้าคอก
 คอกไม้ทองคุดหนึ่ง เงินคุดหนึ่งอยู่ตั้งนั้นเสมอไม่ได้ขาดจนทุกวันนี้ ครั้น
 คัมภีร์ดังเคยจบด้ามดาแล้ว จึงส่งมดเจ้ากรมปลัดกรม กรมช้างคนใด
 คนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนรำพิศขาเป็นคตองแคล้วชานชานาญว่าเป็นพระนารายณ์
 เมื่อแปลงพระภักตร์เป็นช้าง ลงมาสอนวิชาศกกรรมให้แก่คนสี่คน
 เมื่อไปปรามช้างเอกทันต์แล้วมานั้น เมื่อแรกลงมือว่า พิณพาทย์ทำเพลง
 คุกพาทย์รวี กราบด้ามกร้าง กราบนั่นอยู่ข้างกระตูกกระตึกมาก ไม่ใช่
 กราบธรรมดา เข้าเพลงพิณพาทย์ แล้วจึงนั่งท่าเรียกว่าพุทธร
 พินพาทย์คตเพลงกรรมของกัน เมื่อเสร็จแล้วรวีกราบอีกด้ามกร้าง แล้ว
 จึงลุกขึ้นยืนว่าต้องว่าน พิณพาทย์ทำเพลงมาศตฤณี ต้องว่านกรรม
 ด้ามกราวแล้วชุดตงหนึ่ง รวีกราบอีกเป็นกราวที่ด้าม แล้วจึงไปนั่งคุกเข่า

ข้างหนึ่งข้างมา ขกมอชนจับมณคส์ะเอนตัวเข้าไปที่เชือกบาศ เรียก
 ว่าไหว้ครู พิณพาทย์ทำเพลงเหาะเตี๊ยะแล้ว วัฏกรมอีกเป็นครั้งที่
 ค่อนั้นไปพิณพาทย์ทำเพลงซุบรำต้องแฉ่น แล้วแสดงถัดจับขอยายช้นยนิ
 แฉ่นพายตามวิธีเพลง จะว่าให้เข้าใจนอกจากที่เห็นไม่ได้ เมื่อเตี๊ยะ
 แล้วคุกพาทย์วัฏกรมอีกเป็นครั้งที่ห้า ค่อนั้นไปพิณพาทย์เปลี่ยนเป็นรุกรัน
 เดินต้องแฉ่นแสดงออกแสดงอีก เปลี่ยนขอยายเชือกบาศใหม่ รำท่าชัตบาศ
 เหวี่ยงเชือกให้พันตัวไปข้างหนึ่งตามรอบ แล้วคลายออกเหวี่ยงให้พัน
 ข้างหนึ่งอีกตามรอบแล้วให้คลายออก เป็นเตี๊ยะการ ลงนั่งคุกพาทย์
 วัฏกรมอีกครั้งหนึ่ง เป็นต้นวิธีรำพิชชา เมื่อเวลาที่รำเชือกบาศนั้น
 มันายท่ายข้างอีกคนหนึ่งนั่งจับสายกระแฉ่ง คือท่ายเชือกบาศ สมมคว่า
 เป็นควาญช้างอยู่จนตลอดเวลารำ การที่รำพิชชานี้ ถัดว่าถ้าผู้ใดได้
 เห็นเป็นต้นเตี๊ยะจรรไร พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ๆ ที่ทรงขานขานาญใน
 การข้างเช่นพระนารายณ์มหาราช พระมหาบุรุษเพทราชาเป็นต้น เตี๊ยะ
 ช้นพระพุทธรบาทกัทรงรำพิชชาเห็นอกระพองข้างต้น ถวายพระพุทธรบาท
 ทุกครั้ง เป็นเตี๊ยะการพระราชพิธีในเวลาค่ำ

การพระราชพิธีตามเชือก ในวันขึ้นเตี๊ยะเวลาเช้าก็เหมือนกันกับ
 เวลาค่ำ แปลกแต่พิณเชือกบาศที่ทางไฉนเรียกว่าตามเชือก แต่ไม่ได้
 มีการเตี๊ยะฤกษ์ผู้ใดไปประชุมถึงเช่นเวลาค่ำ แต่เดิมมาในการพระราช
 พิณมโหรีพาทย์พราหมณ์จะใดก็ตามแต่ยว นอกนั้นได้แต่ผ้าขาวที่รองอาศน์
 เทวรูป แฉ่นองเชือกทองของบุษาค่าง ๆ

แห่สะพานใหญ่

การแห่สะพานใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ไม่ได้แบบอย่างไว้ว่าอย่างไร
พบแต่เรือสะพานในรัชกาลที่ ๓ เมื่อมีฐานโทศก ๑๑๘๒ เดือน ๓ วัน
คือวันขึ้น ๔ ค่ำ ๕ ค่ำ ๖ ค่ำ ถึงกระบวนนำวัดชนะสงคราม ผ่าน
หน้าพระราชวังมอญมาทางถนนท้องสนามไชย กระบวนในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒
ก็คงเหมือนกันกับครั้งนั้น จะแปลกก็แต่กระบวนพระยาช้างพระยาม้า
ก็มาตามกาดตามเวลาขับเสนาบดก็ไม่ใช่ราก็คงจะช้าง ๒๐ กระบวนนั้น
ตำรวจถือธงห้าชายออกนำ มีตำรวจคันหนึ่ง ต่อหน้าเป็น
กระบวนพระยาช้าง กระบวนที่ ๑ พระยาช้าง พระเทพกฤษณวร ขงดำม
ชายคู่หนึ่ง ขงมังกรห้าคู่ ธนหางไก่ ๒๐ ตำรวจคัน ๑ ขงมังกรคันคู่หนึ่ง
ทอง ๒๕ คู่ ตำรวจทอง ๑ แล้วแซ่หอย ๓๐ คู่ กระบวนกลอง ๕ คู่ เดือน
ด้ายนอก ด้ายในฆ้องฉาน ๒ คู่ กลองชนะ ๓๐ คู่ จำปี ๑ จำกลอง ๑
ตำรวจกลอง ๑ แตรทอง ๖ คู่ แตรฝรั่ง ๔ คู่ สังข์คู่ ๑ ตำรวจแตร ๑
ตำรวจฉัตร ๑ ช้างพังนำ ๑ ตัวพระยาช้างพระเทพกฤษณวรนั้นม้าย
คนถือคันคัน คันถือซ้ายแปดคน กระดิ่งเกตุ ๔ แซ่หางม้าคู่ ๑
ถือเครื่องยศ ๖ คน ถือกลดด้วยโต๊ะ ๑ อ้อยโต๊ะ ๑ มะพร้าวโต๊ะ ๑
หญ้าโต๊ะ ๑ หม้อน้ำสองหม้อ ไซ่เครื่องเงินทั้งนั้น ต่อหน้าไปช้าง
พังผูกเกณฑะพัด คือมีเครื่องที่สำหรับหัดช้างให้เดินมีเท้าเรียบช้าง
หนึ่ง ช้างพังตามคู่ ๑ ช้างพังทูลบาทเป็นช้างเชือกคู่ ๑ ต่อหน้าไป

กระทบพระบรมฉัตรคันต์ ถัดลงกว่าพระเทพกฤษณวร คือมีธงสามชาย
 คู่ ๑ ตำรวัดขง ๑ ขงมังกร ๕ คู่ ธนุหางไก่ ๑๕ คู่ ตำรวัดขมุ ๑
 ขงมังกรคันคู่ ๑ ทวน ๒๐ คู่ ตำรวัดทวน ๑ แซ่หอย ๘ คู่ กระทบ
 กลึง ๕ คู่ สายนอก สายในขงฉานคู่ ๑ กลองชนะ ๕ คู่ จำปี ๑
 จำกลอง ๑ ตำรวัดกลอง ๑ แตรชน ๕ คู่ แตรฝรั่ง ๒ คู่ ดั้งคู่ ๑
 ตำรวัดแตร ๑ ตำรวัดกรมช้าง ๑ ช้างพังนำ ๑ คนถือซ้าย ๘ กระฉิ่ง
 เกดัด ๕ แซ่หางม้าคู่ ๑ เครื่องยศ ๖ ช้างพังผูกเครื่องเกณฑ์ตะพัด ๑
 พังตามคู่ ๑ ช้างเชือกทวนบาศ์คู่ ๑ กระทบที่ ๓ พระบรมคชลักษณะ
 เหมือนกันกับกระทบที่ ๒ กระทบที่ ๔ พระบรมอัยรา ลักษณะ
 คง ๓๐ คู่ ทวน ๑๕ คู่ กลองชนะ ๕ คู่ มีแต่จำปีไม่มีแตรดั่ง
 กระทบที่ ๕ พระบรมนาเคนทร เหมือนกันกับกระทบที่ ๔ กระทบ
 ที่ ๖ พลายโอยราพต ถัดขงมังกรคงคงแต่สามคู่ แซ่หอยคงแต่ ๖ คู่
 กระทบองกลึงคงแต่ ๔ คู่ ไม่มีกลองชนะ ช้างพังนำ ๑ กระฉิ่งเกดัดคู่ ๑
 พลายโอยราพตเป็นช้างค้ำ มีกลางช้างถือเต้า มีแซ่หางม้าแตรเครื่องยศตาม
 พังผูกเครื่องเกณฑ์ตะพัดตาม ๑ กระทบที่ ๗ เจ้าพระยาปราบไตรจักร
 กระทบที่ ๘ พลายมณีนิจกร กระทบที่ ๙ พลายอัมฤตวงษ์ ในกระทบที่ ๘
 ที่ ๘ ที่ ๙ นั้นเหมือนกันกับกระทบที่ ๖ เป็นช้างค้ำทั้งสี่ กระทบที่ ๑๐ พลาย
 ไชยนาเคนทร ขงมังกรคู่ ๑ ธนุ ๑๐ คู่ ขงมังกรคันคู่ ๑ ทวน ๑๐ คู่
 ตำรวัด ๑ กระทบที่ ๑๑ พลายมงคลรัตนาศน์ กระทบที่ ๑๒ พลายเด่น
 พลพ่าย กระทบที่ ๑๓ พลายกิตปนารายณ์ กระทบที่ ๑๔ พลายดกฤทธิ
 กระทบที่ ๑๕ พลายเอกราวุธ กระทบที่ ๑๖ พลายประกายมาศ กระทบ
 ที่ ๑๗ พลายศัรพระภาด กระทบเหล่านี้เหมือน ๆ กันกับที่ ๑๐ คือช้างค้ำ

อย่างพระยาช้าง หมอความซึ่งมีพระยาช้าง นุ่งต้องม้กัถายคาครดาคค
 ด้รวมเสียครุฑดำพอก ถ้าพระยาช้างพลายใช้ด้ข่มพู่ พระยาช้างพังใช้ด้ขาว
 ค่อนั้นไปเป็นกระบวนพระยาเพทราชา มโหฬารวัดตามด้มด้มคู้ ตัวพระยา
 เพทราชาซึ่งช้างพังมีด้ป้ประทนกัน ทนายวัดคามวัดด้ ๒๐ คู้ ทนายตาม
 แวดละด้มีคนห้ำแวดเป็นร้อยคน ค่อนั้นไปถ้ออาวุดต่าง ๆ เดินเป็นด้ส่าย
 ถด้ยด้มีคน รวมคนในกระบวนพระยาเพทราชา ๒๐๐ คน กระบวน
 พระยากำแพง มโหฬาร ๒๕ คู้ ทนายวัดคามตามด้ ๓๕ คู้ ทนายตาม
 แวดละ ๑๖ คน ๕ แวด ๘๐ คน อาวุดต่าง ๆ ตามด้ ๔ แวด ๆ ละ ๓๕
 คน รวมกระบวน^{นี้} ๓๘๐ คน ที่ ๓ กระบวนพระยาพระภุชณวัคค์ มโหฬาร
 วัดคามนำ ๒๐ คู้ ทนายวัดคามตาม ๑๒ คู้ ทนายตามแวดละ ๑๒ คน ๕
 แวด ๖๐ คน อาวุดต่าง ๆ ถด้ส่าย ๆ ละ ๒๘ รวม ๓๓๖ คน ค่อนั้นไป
 กระบวนเจ้าพระยามหาเสนา มโหฬาร ๖๐ คู้ กระด้ ๔ เจ้าพระยามหา
 เสนาซึ่งด้ยงแปลง คนหาม ๘ มีม้งค้วน ทนายวัดคามช้างด้ ๔๐
 ทนายตามแวดละ ๔๐ ๕ แวด ๒๐๐ คน อาวุดตาม ๔ แวด ๆ ละ ๘๐
 คน รวมกระบวน^{นี้} ๓๒๐ คน กระบวนเจ้าพระยาธรรมมา เจ้าพระยา
 ยมราช เจ้าพระยามหาโยธา เป็นกระบวนด้ยงแปลงเหมือนกันทั้งด้ม
 กระบวน มีมโหฬาร ๕๐ คู้ ทนายวัดคาม ๓๒ คู้ ทนายตามแวดละ ๓๒
 ห้ำแวด ๑๖๐ คน อาวุดต่าง ๆ ตาม ๔ แวด ๆ ละ ๖๘ รวมเป็นกระบวน
 ละ ๒๘๖ คน วนนางที่ไปด้ยง^{นี้}ด้รวมเสียครุฑดำพอก แต่ที่^{นี้}เป็น
 กระบวนช้างไม่ได้ด้รวม ค้อกระบวนด้ยง^{นี้}ไปเป็นกระบวนช้าง ที่ ๓
 เจ้าพระยามหินทรเคธา กระบวนเท่ากันกับเจ้าพระยามหาเสนา มีด้มปทน
 ม้งค้วน กระด้งเหมือนกัน กระบวนที่ ๒ เจ้าพระยาพระคด้ง เท่าเจ้าพระยา

บดินทรเดชา กระทบวันที่ ๓ พระยาศรีพิพัฒน์ ที่ ๔ พระยาราชสุภาวดี ที่ ๕
 พระยาจำเริญยุทธ เท่าเจ้าพระยาธรรมยา กระทบวันที่ ๖ พระยาสุรเสนา
 บโทน ๔๐ คู่ ทนายฉัตรบาบ ๒๗ คู่ ทนายตามแฉกตะ ๒๖ คน ๕ แฉก
 ๑๓๐ อาวุธตามแฉกตะ ๕๔ คนดีแฉก รวม ๒๑๖ คน กระทบวันที่ ๗ พระยา
 มหาอำมาตย์ กระทบวันที่ ๘ พระยาท้ายน้ำ กระทบวันที่ ๘ พระยาดีหราเดช
 กระทบวันที่ ๑๐ พระยาเพชรพิไชย กระทบวันที่ ๑๑ พระพงษ์อมรินทร์ กระทบ
 ที่ ๑๒ พระยาราชมนตรี กระทบวันที่ ๑๓ พระยาเกษตรรักษา กระทบวันที่
 ๑๔ พระยาพิไชยบุรินทร์ กระทบวันที่ ๑๕ พระยาไกรโกษา กระทบวันที่ ๑๖
 พระยานครเขื่อนขันธ์ กระทบวันที่ ๑๗ พระยาศรีสรไกร กระทบวันที่ ๑๘ พระยา
 ไชยกิจราชเศรษฐี กระทบเท่ากันกับพระยาสุรเสนา เมื่อกระทบแน่เหล่า
 นี้มาถึงนำพลับพลา ขุนนางผู้ข้างกายบังคม แล้วเชิญเข้าไปยืนเรียง
 ประจำอยู่นำพลับพลา แล้วโปรดให้เรียกขานนามนั้นมาผัดพาพดลต่อแพอยู่
 ในตามข้างตี่ข้าง ผู้ซึ่งข้างนามนั้นใช้เจ้ากรมปลัดกรมในกรมข้าง มี
 พระยาราชวังเมืองเป็นต้น ต่อผัดพาพดลต่อแพแล้วจึงได้เดินกระทบวนโคกระบือ
 ม้ารถต่อไป กระทบวนโครถเดียวมีหน้ากระทบ ๑ นำวัวคู่หนึ่ง ประตัก ๑๐
 คู่ ตะหวด ๑๐ คู่ พิณพาทย์ดีตามทามดีหว่างวัวดำรับหนึ่ง คนจูงโค ๆ
 ละ ๔ โค ๕ ตัว ๒๐ คน กระทบกระบือก็เท่ากัน กระทบม้าโรงห้าชาย
 นำกระทบ ๑ ขงดำมชายนำวัว ๒ ขงตะขาบ ๑๐ คู่ ตำรวจดีธง ๑
 ธนู ๑๐ ตำรวจดีธนู ๑ ขงตะขาบคันคู่ ๑ ทวน ๒๐ ตำรวจดีทวน ๑ ขง
 ตะขาบคันคู่ ๑ แซ่หวาย ๔ คู่ ขงตะขาบคันคู่ ๑ กระบองกลิ้งคู่หนึ่ง
 สายในมือกลองมลายู ๑๘ คนตำรับ ๑ กลองชนะห้าคู่ กระฉิ่งเกตุคู่หนึ่ง
 ขุนหมื่นกรมม้าน้ำนำ ๑ ม้าคันคนจูง ๔ ตำรวจดีกรมม้า ๑ ก้อนเครื่อง

ยศ ๒ เจ้ากรมปลัดกรมกรมม้าวี่ห้าตามคู่ ๓ กระบวนม้าวี่ ๑๘ กระบวน
 มี่ตรงตะขามคู่ ๓ แซ่หวาย ๕ คู่ แล้วตรงตะขามคันอีกคู่หนึ่ง กระบวนกตั้ง
 สองคู่ กระตั้งเกิดคู่หนึ่ง ขุนหมื่นม้านำ ๓ ม้าตาม ๒ ขุนม้าคัน ๔
 ตำรวัด ๓ เครื่องยศ ๒ เหมือนกันทุก ๆ กระบวนทั้ง ๑๘ แล้วถึงพันพาทย
 จันคัน ๑๔ คน ค่อนั้นไปเป็นกระบวนขุนนางม้าวี่ ที่ ๓ พระยาศรีสุริยพาห
 บโพนชัฏตามต้องแถว ๓๐ คู่ ทนายชัฏตามตามหลัง ๒๐ คู่ ทนายตาม ๕
 แถว ๆ ละ ๒๐ คน ขาวดูต่าง ๆ ดีแถว ๆ ละ ๕๐ คน เป็น ๑๖๐ คน
 กระบวนที่ ๒ พระยาเทพวรธนู กระบวนที่ ๓ พระยาราชนิภูต กระบวน
 ที่ ๔ พระยาพิไชยสงคราม กระบวนที่ ๕ พระยารามกำแหง กระบวน
 ที่ ๖ พระยาราชโยธา กระบวนที่ ๗ พระยาเสนาภุมเบศร กระบวนที่ ๘
 พระยาณรงควัธย กระบวนที่ ๙ พระยาอภัยสงคราม กระบวนที่ ๑๐
 พระยาราชวงษ์ดรร มีกระบวนเท่า ๆ กันกับพระยาศรีสุริยพาห รวมแล้ว
 เข็มขามกันดัมปทหนึ่ง ค่อนั้นไปกระบวนรถอีกตาม กระบวนที่ ๑
 พระยาจุฬาราชมนตรีขจรเกล้าม้าวี่กันดัมปท มีคนจูงม้าวี่รถ ๒ แยก
 วรเทศแทนบโพนนำ ๓๐ คน ตามเท่ากันกับขุนนางม้าวี่ ที่ ๒ พระยา
 ศีรราชอากร ขีรจันเรียกว่ารถเกยวคนจูง ๒ กันดัมปท ๑ บโพน
 ใช้จัน ๔๐ คู่ ทนายชัฏตามตามหลัง ๒๗ คู่ ทนายตาม ๕ แถว ๆ ละ ๒๐
 คน ขาวดูต่าง ๆ ดีแถว ๆ ละ ๕๔ คน เป็นคน ๒๓๖ คน ที่ ๓ พระยา
 วิเศษสงคราม ขีรจันตั้งล้อเทียมม้าวี่ คนจูง ๒ กันดัมปท ๑ ฝรั่ง
 แทนบโพนหน้า ๓๐ คู่ กระบวนตามเหมือนพระยาจุฬาราชมนตรี
 กระบวนม้ากระบวนรถไม่ได้ย่นำหนึ่ง เมื่อผ่านพ้นไปแล้วจึงให้เรียก
 ม้าหือ ม้าหือนั้นกำหนดว่า ๑๒๐ ม้า แต่จะเป็นม้าต่างหากฤม้าในกระบวน

ที่เดินแห่แล้วกลับตงมาหื้อ
ประกันไม่ได้

แล้ววนกลับมาอีกเด้านั้นไม่ทราบเคยรับ

การให้กระสุนปืนใหญ่เช่นนี้ ไม่ได้ให้เวลาเย็นเหมือนคเชนทรวัดนาน
ใช้ให้แต่เวลาเช้ากว่าจะสิ้นกระบวนแต่จั้นเกือบตกม้าย เวลาแต่จั้น
แล้วข้าราชการที่ต้องให้กระสุน ยืนข้างอย่างนำพลพานั้น ลงจากข้างมา
รับพระราชทาน^๕ ^{๕๕} ^{๕๕} แล้วมีม้วยมีกระบี่กระบองไปจนเวลาเย็น
เสนาบดีเป็นผู้ตรวจรางวัล ต่อเวลาเย็นเลิกการเดินทั้งปวงแล้วจึงได้กลับ
ไปบ้าน ตามที่เล่ากันมาว่าในเวลาให้กระสุนนั้น คนดูเป็นผู้ชายน้อย
ด้วยต้องเข้ากระบวนเสียโดยมาก เวลาแต่ก่อนนั้นคนในกรุงเทพ ฯ ก็ยังไม่
มากเหมือนอย่างทุกวันนี้ คุณจงจะบางคาไปได้บ้างจริง อาวุธเครื่องให้
ในรัชกาลที่สามนี้ ที่ทำเป็นอาวุธเหล็กจริงจั้นนั้น เมื่อเสร็จการให้กระสุน
แล้วพระราชทานเงินหลวงให้ตามราคา รวบรวมมาได้ ในครั้งสรรพยุทธ
คงยังได้ใช้ราชการให้แทนมาจนทุกวันนี้ เพราะการให้กระสุนต้องลงทุน
รอนมาก แต่เป็นการเดินพิธีเช่นนี้ จึงได้มีแต่แผ่นคินตะกรั๊ ภายหลังถึงมา
ในสองรัชกาลนี้ก็ไม่ได้มี

คเชนทศัตถ์

เรื่องคเชนทศัตถ์ พงษ์ม ชนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเหตุนี้มีเป็นต่องเรื่องเรื่องหนึ่งคือในหนังสือ นพมาศ ซึ่งกล่าวถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมมหาจักรพรรดิไทยได้มี การแห่งนางข้างต้นมาด้นปัดกรัง ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว แดการพระ ราชพิธีทอดเชือกตามเชือกที่ยังคงมีอยู่เป็นพิธีพราหมณ์ ไม่มีการอันใด ซึ่งเกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนา ก็การพระราชพิธีอันใดซึ่งเป็นพิธีประจำ พระนคร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมให้เกี่ยว ในพระพุทธศาสนาอีกหลายอย่าง การพระราชพิธี อยู่ข้างจะ เป็นเรื่องเหมาะที่อ้างถึงตัวอย่างว่าเป็นการพิธีมงคลมาแต่โบราณ จึง ได้ทรงเทียบเคียงการเก่ามาด้นเป็นแบบฉบับขึ้น ข้อซึ่งนับว่าเป็นการเนื่อง ในพระพุทธศาสนา คือได้มาจากที่ชาวสุราษฎร์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัส ยกเรื่องมาเป็นตัวอย่างเพื่อจะระงับความแตกร้างกันในหมู่พระสงฆ์ มี เนื้อความตามนิทานชาดกนั้นว่า ในปางก่อน มีพระมหากษัตริย์องค์ หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าพรหมจักร ผ่านรมบัตินในเมืองพาราณสี เป็น พระราชธานีอันใหญ่ มีกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้า ที่สกลโกศลผ่านรมบัตินในโกศลราช มีเขตรแดนใกล้กับเมืองพาราณสี ด้วย จารึกของรัชชียซึ่งถือว่ากาที่ไปปราบปรามกษัตริย์ผู้อื่น ถึงแม้ว่าไม่ มีเหตุอันใดพอที่จะยกขึ้นกล่าว นอกจากที่ไม่ได้ยื้อย่นยอมอยู่ในได้อำนาจ ไม่เป็นการผิดธรรมเนียม พระเจ้าพรหมจักรได้กระเดียดมของ

ทัพพร้อมจะไปตีเมืองโกสธราช พระเจ้าที่ขัตติโกสธทราบข่าวก็เห็น
 ว่ากำลังน้อยจะต่อสู้มิได้ ก็พาพระมเหสีหนีออกจากพระนครก่อนกองทัพ
 ยังไม่มาถึง แปรเพศเป็นบริพารชกเข้าไปอาศัยซ่อนตัวอยู่ในเขตรแดน
 เมืองพาราณสี ฝ่ายพระเจ้าพรมทตยยกกองทัพไปถึงเมือง โกสธราช
 ไม่มีผู้ใดต่อสู้ ก็เก็บทรัพย์สมบัติ ถวาศรวบรวกกลับคืนพระนคร พระ
 เจ้าที่ขัตติโกสธกับพระมเหสีอาศัยอยู่กับนายช่างหม้อ ไม่นานพระมเหสีก็
 ทรงพระครรภ์ ด้วยอำนาจพระราชโอรสซึ่งปฏิสนธิในครรภ์ มีบุญ
 สมภารใหญ่ จึงบันดาลให้พระมเหสีปรากฏพระครรภ์แก่บุตรคนแรกเห็น
 อันมีอาวสุรทัพพร้อมอย่างในพุทธภูมิ แลอยากจะได้หน้าดังพระแสงทรง
 ของพระเจ้าแผ่นดิน จึงทูลแก่พระราชดำริ พระเจ้าที่ขัตติโกสธก็รัก
 ช้องในพระทัย ด้วยดีอันอาจเสียแล้ว จึงไปแจ้งความแก่พราหมณ
 ปโรหิตซึ่งเป็นที่ไว้วางใจ พราหมณปโรหิตนั้นชำนาญในการสังเกตนิมิต
 เข้าใจว่าพระราชโอรสนั้นจะมีบุญญาธิการ จึงรับธุระมาทูลพระเจ้าพรมทต
 ยขอให้ประสูติบุตรคนแรก แลให้ชำระพระแสงเพื่อให้เป็นศิริมงคลแก่พระนคร
 พระเจ้าพรมทตก็โปรดให้จัดการตามคำปโรหิตกราบทูล พระราชเทวี
 พระเจ้าที่ขัตติโกสธ ก็ได้เห็นผลบุตรคนแรกแต่ได้คิมมณีนางพระแสงสม
 ดังความปรากฏ อยู่มาไม่นานพระราชเทวีก็ประสูติพระราชโอรสประกอบด้วย
 ด้วยธัญญตักษณสมบัติ จึงขนานนามว่าท้าวสุภาภุมาร ครั้นเจริญจนแล้ว
 พระบิดามารดาได้ไว้พระทัยด้วยอาศัยอยู่ในเมืองบัจจามิตร ถ้ามี
 ผู้รู้เหตุผลไทยมาถึง ก็จะพลอยพาให้พระโอรสถึงความพินาศด้วย จึง
 ได้พาท้าวสุภาภุมารไปฝากนายหัตถกาจกริยไว้ นายหัตถกาจกริยก็บำรุงพระราช
 กุมารจนเจริญวัย การที่พระเจ้าที่ขัตติโกสธมาอาศัยอยู่ในเมืองพาราณสี

นั้นไม่มีค มีผู้กราบทูลพระเจ้าพรหมทัต ๆ จึงตั้งให้พนักงานฆ่าโจรไป
จับพระเจ้าที่ฆัตโกสดแลพระมเหสีผู้กมัตมาจะพาไปยังที่ดำเร็จโทษ เมื่อ
ที่ฆาตุกุมารได้ทราบเหตุก็รีบคิดตามมาพบพระบิดามารดาที่กลางทาง เมื่อ
พระเจ้าที่ฆัตโกสดเห็นโอรส ก็ทำเพิกเฉยเฉยเหมือนไม่รู้จักแล้วครัดเปรย ๆ
ไปว่า ที่ฆาตุเขยเจ้าอย่าเห็นแก่การสั้น แลอย่าเห็นแก่การยาว เวร
ไม่ร้งบด้วยเวร เวรย่อมส่งบระจับไปด้วยไม่มีเวร ฝ่ายเจ้าพนักงานฆ่า
โจรไม่ทันดังเกิดเนือความนั้น ก็เข้าใจเสียว่าพระเจ้าที่ฆัตโกสดครัดเพื่อ
ไปด้วยความกลัวไทยเปเป็นอย่างพิกลจริต แต่ที่ฆาตุกุมารรู้ว่าพระบิดาให้
โอวาท ก็กำหนดจำไว้มันคง ฝ่ายพวกพนักงานฆ่าโจร ก็พา
ต้องกษัตริย์ไปประหารด้วยอาวุธ มันเปทน่อน ๆ ไว้ในทิศี่ตามธรรมเนียมฆ่าโจร เมื่อพวกฆ่าโจรดำเร็จโทษต้องกษัตริย์เสร็จแล้ว ที่
ฆาตุกุมารจึงเก็บคอกไม้ ไปขานบนอบประทักษิณพระศพเสร็จแล้ว ให้
ดินบนแก่พวกพนักงานฆ่าโจร ให้ช่วยเก็บศพพระบิดามารดาเผาเสียแล้ว
ก็เอาไศรยอยู่กับนายหัตถการาจารย์ต่อมาจนเจริญใหญ่ นายหัตถการาจารย์
จึงได้นำเข้าไปถวายตัวให้ทำราชการในพระเจ้าพรหมทัต ด้วยบุญญา
ภินิหารของที่ฆาตุกุมาร มันดาลให้พระเจ้าพรหมทัตโปรดปรานใช้สอย
อย่างสนิทชิดชอบพระอุยยาไศรยทุกประการ

ครั้งหนึ่งพระเจ้าพรหมทัต เสด็จไปประพาศป่าโปรดให้ที่ฆาตุกุมาร
เป่นตำรวจ ที่ฆาตุกุมารจับรถพระที่นั่งไปโดยเร็ว จนกระบวนถ้ำหมด
ตามเสด็จไม่ทัน เมื่อไปในราวป่ากึ่งคันไทรใหญ่ร่มชิต พระเจ้า
พรหมทัตจึงตั้งให้หยุดรถประทับพักเหนื่อยอยู่ใต้ร่มไทร โปรดให้ที่ฆาตุ
นั่งลง แล้วเอนพระเศียรพาดคอกที่ฆาตุกุมารประชมหลับไป ฝ่าย

ที่ชาวกุมารคิดว่า พระเจ้าพรหมที่ตนฆ่ามีตามราเราเดี่ย ครั้นเป็น
 ช้องที่เราจะตอบแทนได้แล้ว เราจะประหารชีวิตพระเจ้าพรหมที่เดี่ย
 บ้าง คิดแล้วเอื้อมไปชักพระแสงออกจากฝักจะฟันพระเจ้าพรหมที่
 แล้วได้สติคิดถึง โอวาทของพระมิตาว่าเราไม่รบกับด้วยเรา เวรย่อมสงบ
 รบกับไปด้วยไม่เมื่อ เราจะต้องละเมิดคำสอนของมิตานั้นไม่ควร คิด
 แล้วดอดพระแสงเข้าไว้ในฝักดังเก่า แล้วกลบคิดอีกว่าเมื่อไรเราจะได้
 ช้องอย่างนี้เราจะตอบแทนเดี่ยให้ทันท่วงทีดีกว่า จึงชักพระแสงออกจาก
 ฝักจะประหารพระเจ้าพรหมที่อีก แล้วมีสติรฤกกถึงโอวาทพระมิตายังได้
 ได้อีก ดอดพระแสงเข้าไว้ในฝักดังเก่า แต่ทำดังนี้อยู่หลายครั้ง
 จนพระเจ้าพรหมที่ประชุมชนชนวิธกามที่ชาวจึงกราบทูลว่า ถ้าพระ
 องค์ไม่ถือโทษโปรดให้ชีวิตข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะกราบทูลความ
 เรื่องนี้ พระเจ้าพรหมที่ก็ทรงอนุญาตประทานความสัตย์แก่ที่ชาวกุมาร
 ที่ชาวกุมารก็ถวายสัตย์แก่พระเจ้าพรหมที่ ที่จะไม่ประทุษร้ายกันแล้ว
 จึงได้เล่าเหตุถวายตามที่เป็นในทุกประการ พระเจ้าพรหมที่ก็มีได้มี
 พระฤไทยวังเกียจ โปรดให้อภัยแก่ที่ชาวกุให้รับราชรถกลับคืนยังพระ
 นคร แต่นั้นมาพระเจ้าพรหมที่ก็โปรดปรานที่ชาวกุมารยิ่งขึ้น ชุมเลี้ยงให้
 มียศศักดิ์สูงวารคด้วยกับลูกหลวงเอก อยู่ไม่นานนักก็โปรดให้ที่ชาวกุ
 ไปครองโกศลชนบท ซึ่งเป็นที่เดิมของมิตา ครั้นอยู่นานมาพระเจ้า
 พรหมที่ก็สวรรคตไม่มีพระราชโอรส ที่ชาวกุมารก็ได้รับราชสมบัติ
 ในเมืองพาราณสี ดำรงพิภพทั้งสองพระนคร เป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วย
 ฤทธิยศไป มีข้อความในที่ชาวกุชาฏกดังนี้ จึงถือว่าการซึ่งประชุม
 จตุรงคเดิณดีหมู่ แต่ชำระพระวรคเป็นกาวัดดีมีมงคลให้เจริญความ

ดัศยัแถวบิเวรแต่โบราณมา เป็นพระราชพิธีเนื่องกันทั้งถือนาพระพิพัฒน์
 ดัจจา แดการพระราชพิธีนี้ เรียกชื่อติดกันว่าบรรกโชนพิธีศรีรั้งจา
 ปานกาด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเพิ่มเติม
 การพระราชกุศลขึ้นเป็นพิธีสงฆ์ ดังที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
 ซึ่งเป็นที่ทอดพระเนตรกระบวนแห่ พระแท่นมณฑลที่ใช้ในการพระ
 ราชพิธี ใช้เครื่องข้างเครื่องม้าคั้งแทน คือคั้งม้าทองใหญ่เรียง
 ติด ๆ กันไปสามม้า ข้างเหนือตงพระที่นั่งกาญจนดิษฐ์ที่สำหรับทรงพระ
 ไชยนาแต่ดั้ง พระที่นั่งในการพระราชพิธีนี้ใช้พระไชยเงินของคณน้อย ของ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ซึ่งเคยใช้อยู่ในการข้าง ๆ
 เป็นอันมาก แดพระไชยเนาโกลน้อยมีหม้อน้ำดื่มฤทธิคิดเทียบเดิมหนึ่ง
 คั้งไปหนึ่ง หีบเครื่องพิไชยสงคราม ๒ หีบ ใต้กุ่มวางเครื่องข้างชนิก
 คั่น หลังพระที่นั่งกาญจนดิษฐ์มีมุกราวบันไดแก้วพาดพระแสงขอ คือ
 พระแสงเจ้าพระยาแสนพลพ่าย พระแสงขอเกราะ พระแสงขอหอก พระ
 แสงขอธารพระกร พระแสงของ้าวคัมพิลัง พระแสงขอต่าง ๆ น้อยอย่างละ
 องค์หนึ่งบ้างสององค์บ้าง รวมด้วยกันเป็นพระแสงขอ ๑๑ องค์ มีม้า
 กอดางคังพระคชาธารปักบวรเดวตรนิตร ๗ ชั้น ประคัมด้วยเครื่องพระ
 คชาธาร คือขงนารายณ์สองข้าง แดตรงกอดางเป็นสามขงด้วยกันมีราว
 พาดพระแสงสองข้าง คือพระแสงทวนคู่ ๓ พระแสงศรีท้าวขาคู่ ๓
 พระแสงง้าวคู่ ๓ พระแสงหอกขัตติ ๓ แพนหางนกยูงคู่ ๓ พระแสง
 ซึ่งคังพระราชพิธีถือนาแล้วเชิญไปคังบนพระคชาธาร คือพระแสงศรีถ้วม
 พระขรรค์ไชยศรี พระขรรค์เนาโกล พระแสงเคียว พระแสงฟันปลาฉัก
 ประคัมพลอยแดง พระแสงทรงเดิมมีกุ่มก พระแสงมีกัททองเกลี้ยง เครื่อง

ประคับเพชร พระแสงศรีเพชร พระแสงหางช้างเผือก พระแสงทองนกงมน
 พานทองดองขึ้น เสด็จประพาสพระนครบูรพาพระนครศักดิ์สิทธิ์ผดุงคณกันพระ
 เสด็จนครวัด ทับพระแสงจับกับพระแสงบันไดนางอยู่กับพันพระคชาธาร
 มาข้างควนคดตงเครื่องม้าพระที่นั่ง คือพระที่นั่งอาสน์เทพประนม ๑ อาสน
 ครอบคณ ๑ อาสนฝรั่งปักทอง ๒ เปน ๔ เครื่อง พระแสงดององค์ ตั้งเคา
 ถอนทองเหลืองดีเคา แต่มาครุฑนามคด้วย พระสงฆ์ที่วัดคมนต์ใช้พระ
 ราชาคณะไทยนำ พระครูปริศไทย ๔ พระราชาคณะรามัญนำ พระ
 ครูปริศรามัญ ๔ เมื่อผ่านดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 ออกไม่ใคร่ช้า เพราะใกล้พระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงจุดเครื่องหมัดการ
 ทรงศีล แล้วอาตมยศนอ่านคำประกาศ คำประกาศนั้นเริ่มว่า ขอประ
 ภาศแก่พระสงฆ์เถรเทศา ว่าพระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จกวัดยวราชสมบัติแล้ว
 ทรงพระราชดำริห์ถึงการแต่ก่อน เคยทำพระราชพิธีซึ่งเรียกว่าบรมโกศ
 พิธีศรีรัตนวงศาภิราชนาถ ข้าพระพุทธเจ้าคณนำพระพิพัฒน์ ซึ่งเรียกว่าพระรา
 ชพิธีบรมโกศมณฑล ให้เจริญความสามัคคีซึ่งตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน ใน
 หมู่พระบรมวงษานุวงศ์แต่ข้าราชการทั้งปวง ช่วยกันปราบปรามหมู่บ้า
 จาณิกกรรมรักษาพระราชอาณาเขต เปนการช่วยจุนใจให้หมู่ทหารทั้งปวง
 เกิดความกล้าหาญ เคยทำปัดระดองครั้งเป็นกำหนด ทรงพระราชดำริห์
 ถึงพระคุณพระเจ้าแผ่นดินแต่โบราณสืบมาจึงได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล แด
 ให้ถึงการพระราชพิธี เพื่อจะให้บรมราชพาหนะทั้งปวงเป็นสุขุสมายด้วย
 อำนาจที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล แดการพระราชพิธีนี้ มั่นคง
 ให้ศรัทธาทั้งปวงมาสู่พระบารมี คือข้างนั้นข้างนี้ ออกชื่อพระยา
 ข้างทั้งปวงเต็มคตอดด้วย จนถึงพระยาปราบไถรจักร พลายปานพด

เสด็จ พลายเดืบครบ แด่ข้างวิเสศพิทยพิงอยู่ในกรุง อีกข้างคือข้าง
 เกอนพลายพิงทงปวงที่อยู่กรุงเก่า แด่กองนอกหัวเมือง ม้าก็ว่าชื่อ
 ม้ารวางบันคาที่ม้อย จนตลอดคั้งม้าเกราะทองซ้ายขวาฆ่าแข่งนอกซ้าย
 ขวา แด่จึ่งได้วากิ่งเรื่องนิทานที่มาในชั้นชกวิไชย คือที่ชาวสุทฎกโดย
 ยอด้งได้ก่ด่าพิศดารมาข้างต้นแด่นั้น ดงท้ายก็แปลคำขอพรตามแบบ
 ประกาศทงปวง แปลกบ้างเล็กน้อยตามเหตุผลของพระราชพิธี แด่
 พระสงฆ์จึงได้สดมณต์ รุ่งขึ้นเวลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉิน ที่หน้า
 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์บั๊กประว้า ประว้าตามห้องดีประว้าเรียงห่างกันเป็นระยะ
 เป็นทจตุรงคเสนาดีหมู่มาขึ้น วิชจัตเสนาในเรื่องจตุรงคดีหมู่ นั้น จด
 ตามแบบซึ่งมีมาในวิไชย ที่ว่าพระสงฆ์ถูกระบวนเสนาดีต้องอาบัติปาจิตตีย์
 มีคำอธิบายว่าเสนาดีนั้นคืออย่างไร จึ่งได้ ช้างแจ้งวิธซึ่งจัดทหารเข้ากองเป็น
 ทหารข้าง ทหารม้า ทหารบก ทหารพลเดินเท้า ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตได้
 ทรงยกมาว่าไว้ ในหนังสือนครกถาอีกแห่งหนึ่ง เป็นวิธจัดทหารเป็นหมู่
 เช่นกับเชกษณ์ แด่รวบรวมเป็นกัมปนีเป็นเรียวเมนต์ เป็นแบ็ดตะเจียน
 ขึ้นไปตามลำดับ แต่ตำราที่ตนได้กั้นนี้ คงจะไม่พอตลอดที่จะรู้ได้ทั่ว
 กิ่งว่าวิธจัดทหารอย่างโบราณนั้น เขาจัดหมวดจัดกองกันอย่างไร เพราะ
 ไม่ประสงค์ที่จะว่าให้เป็นคำราทหาร ประสงค์แต่จะว่า ๆ เมื่อภิกษุ
 กองทหารเช่นนั้นเท่านั้น นับว่าเป็นกระบวนเสนาดีต้องอาบัติปาจิตตีย์
 เหมือนกับกำหนดว่าภิกษุถือเอาทรัพย์สินที่เจ้าของไม่ให้ ตั้งแต่ห้ามาดก
 ฤๅต้องสั่งถึงเพื่องขึ้นไปเป็นต้องอุทินาทานปาราศิก แต่ฝ่ายเราที่ต้อง
 การจะยกมาจัดเอาอย่างบ้างนั้น ด้วยความประสงค์ที่จะให้เหมือนกับ

รวม ๆ กันไปอย่างไรไม่ทราบ ด้วยลัทธิที่ถือกันว่ามีกรรม ก็น่ามนต์
 แล้วถูกตักมึนมาก อีกนัยหนึ่งก็เพื่อกันไปว่า เป็นน้ำดังสาตราอาดูษ
 จะเข้าไปบาดถูกบาดเท้า ฤ็เป็นตุกของท่านไม่ต้องถือหน้า ดูบ ๆ อิบ ๆ
 กันอยู่อย่างไรมิเข้าใจชัด อยู่ในเพนกำเเวดาก่อนน้ำใครมีกรรมก็มิ
 ไปถือหน้าโดยมาก จนคนนอกวงพลอยถือด้วยก็มีชุน ส่วนคนในวงที่
 เป็นคนดี ๆ ไม่เชื่อถือคำรำน เเวดามีกรรมก่อน ๆ ไปถือหน้า ก็ไม่มี
 ผู้ใดเป็นอันตรายอย่างไร เว้นไว้แต่เวลาที่มิกรรมแก่ ไม่งามที่จะเข้า
 ประชุมจึงได้งดเว้นก็มิอยู่บ้าง อีกนัยหนึ่งพึงได้ทราบมา ว่ามีผู้ถือกันว่า
 ทารกที่เกิดมาในครรภ์นั้นเป็นสัตว์ไม่มีบาป ถ้ามารคามาก่อนน้ำมีใจทุจริต
 กิปรุทุษร้ายอยู่อย่างหนึ่งอย่างใด ก็จะทำให้ทารกที่อยู่ในครรภ์ซึ่ง
 เป็นสัตว์ไม่มีบาปนั้นพลอยเป็นอันตรายด้วย ความคิดอันนี้เป็นการผิดมาก
 ไปยิ่งกว่าที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นต้องอย่างฤ็ตามอย่าง คือข้อซึ่งว่ามี
 กรรมอยู่ก็น่ามนต์ก็ทำให้ถูกตัก ที่ถือเช่นนั้นไม่เล็ดกว่าน้ำมนต์อันใด
 น้ำพระพิพัฒน์ก็นับว่าเป็นน้ำมนต์ ซึ่งพระสงฆ์ได้สวดปริตด้วยอย่างหนึ่ง
 เหมื่อนกันจึงถือด้วย เหตุที่ถือกันเช่นนี้จะเกิดขึ้นด้วยน้ำเตาะ ที่
 เเวดาคอดถูกชักช้องไม่สวดก็มักจะมีผู้หัดผู้ใหญ่ถามดหมอเตาะ
 เตาะให้กิน ฉากาที่เตาะน้ำเตาะนั้นมักจะเปน ยะโตหังระคินิอะริยาเย
 ชาติยาธาโต เป็นต้น ฤ็น้ำฉากาที่ปนเป็นภาษาไทยแต่งอย่างมกรซิมซาม
 ต่าง ๆ ตามลัทธิที่เคยถือมา ก็สวดปริตทั้งปวง เช่นสิบสองตำนาน
 เจ็ดตำนานก็คงมีบทว่า ยะโตหังระคินิ ด้วย กตว่าจะไม่รังรอไปช่วย
 ผลักช่วยรุนออกมาเสียแต่ยังไม่ถึงกำหนด ก็เขาถือว่าเป็นคนชั่วเขาก็
 เชื่อไป อีกอย่างหนึ่งซึ่งถือกันว่าเป็นน้ำสาตราอาดูษจะไปบาดเด็กในท้องนั้น

ก็เป็นการก่อกวนก่อกวนด้วยความฉลาด ให้เสียได้ไป คุณก็ไม่กระไรนัก
การที่ถือว่าเป็นลูกเป็นเฒ่าของท่านไม่ต้องก่นน่านนี้ ก็เป็นอย่างซึมซาบ
เซอะเซะเหลวไหลไป เพราะเจ้านายลูกเธอเขาก็ต้องก่นน่านด้วยกันทั้งสี่
คุณก็เป็นเซอะเซะไปเสียไม่สู้กระไรนัก แค่อธิษฐานคิดว่ามารดาที่มีใจทุจริต
จะพาให้ทารกซึ่งเป็นสัตว์ไม่มีมาปดอยเป็นอันตรายด้วย จึงไม่ก่นน่าน
เป็นการทำวินัยกรรมแก่ ไชยศักดิ์ถึงนั้นเป็นการ โกงมาก แต่โกงก็ไม่
รอกตัวด้วย ใครผู้ใดจะเป็นประกันได้ ว่าคำสาบานแด่น้ำพระพิพัฒน์ที่
ได้ถวายสัตย์แต่เดิมไว้แล้วหกเดือนดั่งมานั้น จะจัดขึ้นพิสมัยดังลงในหกเดือน
เป็นแน่แท้ ฤๅจะมีผู้ใดมารับประกันว่าให้คิดการทุจริต อย่างไร
อย่างไรก็คิดไปเกิด แต่ให้เว้นคัมมน้ำพระพิพัฒน์เสียคราวหนึ่ง แล้วจะไม่มี
อันตรายอันใดเลย ถ้าหากอันตรายที่คัมมน้ำพระพิพัฒน์ในเวดามีกรรม
อยู่นั้น จะทำอันตรายแก่ตัวมารดาซึ่งมีใจทุจริตได้ น้ำพระพิพัฒน์ที่คัมมา
แต่ก่อน ๆ ก็คงจะตามมาทำอันตรายได้เหมือนกัน จึงเห็นว่าการที่ถือ
อย่างนั้นถึงนั้นใช่ ไม่ได้ ถ้าพูดออกก็เห็นเป็นการ โกงไม่งามเลย มด
อยู่ทำเดี๋ยวแต่เพียงว่าเวดามีกรรมไม่สมควรจะเข้าในที่ประชุม มีความ
อับอายเป็นอันหนักกว่าอย่างอื่นหมด

ก็เห็นว่าซึ่งทำในพระราชพิธีชกเสนทรักควดน่าน ซึ่งไม่มีผู้บริโภคนั้น
จะเป็นมาแต่ครั้งไรก็ไม่ทราบ คงจะเป็นด้วยเหตุที่ถนัดถใจเล็กน้อยเหล่านี้
นั่นเอง ยังคงอยู่แต่ถ้าพระอรรคมเหสี พระราชเทวี ฤๅเจ้าจอมอยู่งาน
คนใดมีกรรม ก็ออกไปที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ คุณครูจงกเสนาเดวมี
หน้าตั้ง ซึ่งพรหมณพฤทธิมาศมารดาให้ เป็นธรรมเนียมสืบมาจน
ทุกวันนี้ เป็นเสร็จการในเวดาเช้า

ครั้นเวลาบ่ายจึงได้ตั้งกระบวนแห่เดินแห่เศวตฉัตรศิวศานาน ก็อย่าง
 ธรรมดา^๒นั้นเอง เป็นแต่ย้อยเศียร ๆ ลงพอดสมควร คือกระบวนแรกของห้า
 ราชนำ ๑ ของมังกร ๑๕ คู่ ธนุหางไก่ ๕ คู่ ของมังกรคันคู่ ๑ ทวน ๕ คู่
 แตรวงม้งกรอก ๕ คู่ จิ้งกิ้งกลองชนะ ๕ คู่ มีแต่จำปีไม่มีจำกลอง
 พระที่นั่งกาญจนาภินิหุฎกช้างพลายมฆีทรงพระเทวกรรม เดินข้างข้าง
 แซ่หว่าย ๑๐ คู่ กระบองกลิ้ง ๖ คู่ กระบวนที่ ๒ ข้างตั้ง เมื่อยังไม่
 มีทหารข้างก็แต่งกระบวนมีพลด้อมเชิง เหมือนอย่างเช่นที่ม้าย่นนำพลับพลา
 เวลาเช้า แต่ครั้นเมื่อมีทหารข้างแล้ว เปลี่ยนเป็นกระบวนทหารมี
 ขงแตรออกหน้า ข้างทหาร ๖ ข้างผูกดัมภ์ประคัมเขน มีทหารประจำ
 กลางดัมภ์ประคัม ๒ หมอ ๑ คอฉวย ๑ มีทหารเดินเท้าคัน ๖ คัน ๆ ละ
 ๒๔ คน เป็นกระบวนหนึ่ง กระบวนที่ ๓ ของห้าราชนำกระบวน ของ
 ดำชายนาริธ ของมังกร ๕ คู่ ธนุหางไก่ ๑๐ คู่ ของมังกรคันคู่ ๑ ทวน
 ๑๐ คู่ ของเลื้อย ๒ คู่ กลองชนะ ๑๐ คู่ มีจำปีจำกลอง แตรวง ๖ คู่
 แตรฝรั่ง ๔ คู่ ดั้ง ๕ คู่ ข้างพ้องนำผูกเครื่องดักกระหลาด แซ่หว่ายข้าง
 ข้าง ๘ คู่ กระบองกลิ้ง ๖ คู่ กระฉิ่งเกตุคู่ ๑ จิ้งกิ้งพระยาช้าง เครื่องยศ
 ตามกลด้วยอ้อยมะพร้าวหญา หม้อน้ำต้อง แซ่หางม้าคู่หนึ่ง ข้างพ้องนุมาศ
 ตามคู่หนึ่ง ค้อนพระยาฉนวนรเผือก คันหามไม้คานต้อง ดัมภ์ประทณ
 กนหนึ่ง มีโต๊ะเครื่องยศสอง เป็นกระบวนหนึ่ง กระบวนเช่นพระยาช้าง
 มีอยู่ก็ข้างในเวลานั้น ถ้าจัดกระบวนขึ้นตามรายตัว จำนวนคนที่เกือบ ๆ
 จะเท่ากันดศบ้างเล็กน้อย แต่พระยาฉนวนรเฉพาะมีแต่กระบวนข้างเผือก
 พัว ที่ว่า^๒อยู่ข้างจะเป็นอย่างหมาย แต่ที่จริงนั้นมักจะเห็นเต็มกระบวน
 อยู่เพียงต้องกระบวนฤาตามกระบวน ที่พระยาช้างเหลือกว่านั้นมักจะ

เดินค่อ ๆ กันมาเปด่า ๆ โดยมาก   ค่อนั้นไปเป็นกระบวนช้างอย่างโท
 เครื่องหัดก็คล้าย ๆ กันกับกระบวนก่อน   เป็นแต่ลดน้อยลงบ้าง
 ใช้กลองชนะเขี้ยว ยกแถวตั้งขั้วจากกลองคงแต่จำบี๊ประโคมอย่างที่เรียกว่า
 ดีไม้   กระบวน โทนก็เกณฑ์เป็นรายตัวช้างอีก   แต่ก็มีกระบวนเดียว
 เดินค่อ ๆ กันทุกครึ่ง   ถัดนั้นจึงถึงพระทนต์ระคอก   ถ้านำแดงคือเดือน ๕ ผู้
 เครื่องแถบทุกอัน   นำฝนคือเดือน ๑๐ ผู้เครื่องลูกพุดแถบกลม   ผู้
 พนาศันพระทนต์ทงต้องครว   ค่อนั้นไปเป็นกระบวนพระราชวังบวร   มีช้าง
 หังดีประหลาด   ซึ่งพระราชทานไปแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
 อยู่หัวช้างหนึ่ง   แต่งกระบวนอย่างโท   ช้างพลายอีกช้างหนึ่ง   ผู้พระ
 คชาธารบักเสวตรฉัตรทำขึ้นมีก้นพ้องแพนกลางช้าง   เป็นต้นกระบวนช้าง
 ค่อนั้นไปกระบวนม้า   มีธงห้าขายน่ากระบวน ๑   ธงดำมีขายน่าหัวคู่ ๑
 ธงตะขาบ ๑๐ คู่   ธงหางไก่ ๑๐ คู่   ธงตะขาบคันทอง ๑๐ คู่   มีบัลลังก์
 มลายูเดินหว่างหัว   กลอง ๔ บี๊ ๒ ฉาบ ๔   กลองชนะ ๕   คุ่มไม้แต่จำบี๊
 กระบวนกลอง ๕ คู่   ทหารม้าเกราะทอง ๒๔   เดินต้องแถว   ตัวนายกรมม้า
 สวมเสื้อเยียรบับโพกศีรษะของหน้าคู่ ๑   แล้วจึงถึงม้าพระที่นั่งคนธนู ๔
 กระดังง์ต้อง   เครื่องยศ ๒   แซ่ ๑   ม้าที่ใช้เดินอยู่ใน ๖   ม้าเป็นกำหนด   ม้า
 พระที่นั่งตัวหนึ่ง   มีเจ้ากรมปลัดกรมกรมม้านี่หน้าคู่ ๑   ทุกม้า   แต่ไม่
 มีกระบวนธนูแถว   แยกเป็นกระบวนกระบวนใช้เดินค่อ ๆ กัน   มีแต่
 กระดังง์เกิดเครื่องยศคัน   ค่อนั้นไปเป็นกระบวนม้าวังนำสองม้า   ปลาย
 กระบวนพิณพาทย์จันด้ารับหนึ่ง   ต้นกระบวนม้าแต่ถึงกระบวนโค   ธงเดื่อ
 มีหน้ากระบวน ๑   นำหัว ๒   ประตัก ๑๐ คู่   ธงเดื่อมีก้นคู่ ๑   ตะพัด ๑๐ คู่
 กลองแขกหว่างกระบวนจันด้ารับหนึ่ง   จึงถึงโค ๖   โค คนธนูโคตะ ๔   ต้น

กระบวนโคแล้ว กระบวนกระบือเหมือนกันกับกระบวนโคแต่มีจะควม
 เป็นกระบวนเดียวกันโดยมาก ค่อนั้นไปเป็นกระบวนวันทะเทียมโค
 เหมือนอย่างที่มียื่นนำพัดปดลเวตาเข้าตำวันทะ ต่อไปจึงเป็นรทพระ
 ทิ้งทรงที่นั่งรองซึ่งใ้ช้อยู่เป็นปรกติ ต่อไปเป็นกระบวนทหารปืนใหญ่ตำ
 บอกมีธงชฎียกทอง หมดทหารปืนใหญ่แล้ว กิ่งทหารปืนเล็กมีแถว
 ทหาร ๒๐๐ กระบวนเหล่านั้เดินลงไปกึ่งท้ายบ้อมมณั้ปรากฏ มีเกยข้างถนน
 สองเกย เกยข้างควันออกกราชบัณฑิตคอยประน้าพระพุทธรมนั้ เกย
 ข้างควันคักพราหมณั้สองคนคอยรคณ้าดังขั้ กระบวนท่งปวงเดินเดี่ยว
 ทางถนนท้ายสนาม แต่ทหารปืนเล็กเดินเวียนกลับเข้าไปในสนาม มา
 ยื่นนำพัดปดล เมื่อเดินกระบวนสิ้นแล้ว ถ้าเป็นเดือน ๕ แด่ก่อนเคยมี
 ผัดพาฟ บักประว้าต้องช้างคนออกผัดพาฟบ้าง ชีม้าต่อเพนบ้าง บาง
 บักมีช้างหนึ่ง บางบักมีต้องช้าง แด่ก่อนๆ มีทรงโปรยทานเจดานั้น
 ค้วย ใ้ทรงโปรยค้วยไม้ท้านควันออกไปถึงกลางสนาม คนเข้ามา
 แย่งกันในเจดามัดช้างคู้มันช้างไม่กตักเกรงกันเลย จนไปมีเหตุชุนคร้ง
 หนึ่งก้าถึงคนเข้าไปแย่งทานอยู่ ครงนั้นพระบรมโอยเรศก้าถึงคองมันจิด
 เห็นคนกลุ่มๆ อยู่กั้วงม้าเข้าไปในกลางคน คนกั้วางคนคั้วางงั้วหนีไป
 แด่คนหนึ่งนั้ก้าถึงคั้วามะนาวอยู่ด้มกตาไป พระบรมโอยเรศคร้งเข้า
 เขี้ยบคั้สะแบกกับคั้ แด่นั้มากก็ไม่ได้ทรงโปรยทานในเจดามัดช้างต่อไป
 อีก เมื่อช้างนำมถกลับแล้ว จั้ก้งม้าหือ ม้าหือนั้ใช้มาซึ่งเข้ากระบวน
 ท่งสิ้นยกเสี้ยแต่มีพระท่งนั้ มีจำนวนก้าหนดว่า ๕๐ แต่ม้าในกระบวน
 ก็ไม่ครบ ๕๐ เมื่อหือไปกั้วท้ายพระท่งนั้สุทไ้สวริยแล้ว ก็เดินจุ้งม้า
 กลับมาทางห้างวิศหุยุ มาหือน้าพัดปดลอีกจนครบจำนวน ๕๐ เป็น

การเที่ยวกวาดเอิกเกริกสนุกสนานกันมากทั้งผัดขางแต่ม้าห้อ แต่
เดือน ๓๐ เป็นฤดูฝน สดนามเป็นหลุมเป็นโตนไม่ได้ มีผัดขาง ม้าห้อ
นั้นบางบักได้ห้อยบางบักไม่ได้ห้อย ครั้นวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๓
ขึ้น ๖ ค่ำ เจ้าพนักงานจัดบายศรีไปตั้งดมโภชเวียนเทียนพระยาช้าง
เผือกข้างวัดเศวตฉางพระที่นั่งมาพระที่นั่งทุกโรง เป็นเสร็จการพระราชพิธี
ศุภเชษฐศิวตำนาน

คำตักเตือนดำหริบการพระราชพิธีนี้ แต่ก่อน ๆ มาเคยเสด็จพระราช
ดำเนินออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทุก ๆ คราวมิได้ขาด แต่ในรัชกาล
ปัจจุบันนี้ เพราะที่ประทับห่างที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ จึงไม่มีใครจะ
ได้เสด็จพระราชดำเนิน แต่ถึงอย่างไรก็ดีควรที่พระบรมวงศานุวงศ์ แด
ข้าราชการที่จะมาเฝ้าตามปกติจะเข้ามาแต่เย็นหน่อยหนึ่ง เมื่อว่าถ้าเสด็จ
ออกจะได้เฝ้านำพัดฉัตรพัดมาพัดให้แน่นหนาตามแบบอย่าง การตัก
เตือนนอกนั้นก็ไม่มีอันใด นอกจากที่จะเตือนกรมขุนนางการว่า ถ้าจัก
การวิจิตรให้ได้คนมาก ๆ จริง ๆ จะเป็นการสวัสดิคิมงคลแก่พระนคร แด
เป็นที่เกรงขามแก่ศัตรู หมู่บ้านจามิตร เป็นเหตุให้ราษฎรมีความศรัทธามิภักดี
รักใคร่ในพระเจ้าแผ่นดิน ยิ่งกว่ามีพระราชพิธีตำนานฤกษ์ศุภเชษฐศิว
ตำนานเป็นแท้

๑๙ สงกรานต์

การซึ่งกำหนดปีใหม่ของไทยเราเป็นสองขั้ว คือเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง นับว่าเป็นปีใหม่ เพราะเปลี่ยนชื่อปีตามสืบสองนักษัตร คือชวดคณฺฑู ขานเกาะเป็นต้นเสียดหนึ่ง แต่ยังไม่เปลี่ยนศก คือท้ายศักราช เพราะ ศักราชหนึ่งไม่ได้ขึ้นปี ด้วยตามวิธีโหรของเรา นับตามโคจรของพระอาทิตย์ คือพระอาทิตย์ยกขึ้นราชมะเหศเมื่อใด จึงขึ้นศักราชในวันเถลิงศก ในระหว่างซึ่งยังไม่ได้ขึ้นศักราชจึงต้องใช้ปีใหม่ แต่ต้องจดหมายว่า ยังเป็นศกเก่าอยู่ การที่ใช้ศกบอกเอกโทตรี ไปจนกระทั่งถึงสัมฤทธิ์ศก คอบท่ายปีดังคือนั้น เพราะประสงค์จะจดหมายวันคืนเดือนปีให้สั้น ด้วย เหตุว่าถ้าจะเรียกแต่ปีมีชื่อสืบสองชื่อ เมื่อครบสืบสองปีเข้าแล้ว คือไป ก็จจะวนลงเก่า ถ้าจะจำอะไรมา ก ฆ ยว ๆ ก็มีจจะชวนให้เลอะเทอะ วิธีนับปีมีชื่อสืบสองปีนั้น เป็นของคนโบราณนับด้วยกันหลายประเทศ ตลอดจนเมืองจีนเมืองยี่ปุ่น ที่นับตลอดจนถึงเดือนถึงเวลาทุ่มโมง เป็น สืบสองนักษัตรก็มี คนโบราณไม่ว่าจะตั้งเกิดตั้งกาจำอันใดมานานัก นับแต่พอรู้อยู่ในเวลาที่ต้องการแต่ก็แล้วกัน แต่เป็นวิธีนับง่าย คนรู้จัก ได้ ชื่นชมใจทั่วถึงกัน เพราะใช้มาช้านานเช่นเมืองจีน เห็นจะได้ นับมา กว่าสี่พันปีแล้ว จนเหมือนหนึ่งในปัจจุบันนี้ ถ้าจะไปถามคนแก่ ๆ ว่า อายุเท่าใด คงจะบอกชื่อตามนักษัตรของปีนั้นทุกคน ที่จะบอกศักราช ได้ขึ้นเกือบจะไม่มีเลยสักคนเดียว เว้นไว้แต่ผู้ที่เป็นโหร ถ้าจะสอบสวน

ให้รู้ว่าอายุเท่าใดก็ได้ แต่จะต้องคณหน้าเอาว่าชดทรวงตั้งฐานจะอยู่ดก
 ก็รอบสิบต้องนับมาด้วย ฤๅบางคนจะบอกได้เองว่าอยู่มากี่รอบ เพราะ
 นับขึ้นตั้งเกิดอันใดไม่ได้เช่นนั้น กระจ่างหนักก็ทราบถึงการยากที่จะจำกัน
 อย่างยิ่ง แลจะต้องเขียนหนังสือยาวไป จึงมีผู้คิดบอกศกกลงไว้ข้างท้าย
 เมื่อปลายศักราชเป็นเศศ ๓ ก็ให้ใช้เอกศก เป็นเศศ ๒ ก็ให้ใช้โทศกไป
 ตามลำดับจนถึงสมัยพุทธศักราชเป็นสมัยรอบหนึ่ง ทำให้การที่นับวน ๆ กัน
 ยาวออกไปอีกได้เป็น ๖๐ ปีจึงจะลงเค้าซ้ำเดิม ก็ขอจดสมัยพุทธศักราช
 ก็คงเป็นชดสมัยพุทธศักราช ฉดเอกศกก็คงเป็นฉดเอกศก เมื่อจะใช้เขียน
 หนังสือก็เขียนได้สั้น ๆ ไม่ต้องลงศักราชเหมือนอย่างมีฉดเอกศกนี้ แล
 ข้างหน้าหนังสือต้องร้อยห้าสิบนั้น เป็นอันจำไว้ใจใจไม่ต้องเอามานับ ลงแค่
 เศศ ๓ เป็นพอแล้ว ถ้าจะเขียนตามความคาดคะเนว่า เมื่อยังไม่เกิด
 บอกศกท้ายสมัยก็จะต้องเขียนว่ามีฉดจุลศักราช ๑๒๕๓ (การที่ใช้
 ว่ามีฉด ๑๒๕๓ เป่า ๆ เช่นนี้ เป็นของเกิดขึ้นใหม่เมื่อเดือนฝรั่งในเร็ว ๆ นี้
 แต่ก่อนไม่มีใครนึกใช้กัน) การที่ลงเศศศกข้างท้าย จึงทำให้สั้นกว่า
 ที่จะขอชื่อศักราชแต่เขียนด้วยเลข แต่ที่ใช้ ๆ กันอยู่ลงทั้งเศศศกทั้ง
 ศักราชด้วย เช่นกับมีฉดเอกศกจุลศักราช ๑๒๕๓ ดูอยู่ข้างจะเผื่อต้องทำ
 ขระมากอยู่หน่อยหนึ่ง เพราะเหตุที่มีเปลี่ยนเอาต้นเดือนห้าเป็นประมาณ
 เพื่อจะให้จำง่าย ฤๅเพี้ยนของนับกันมาเก่าแก่ก่อนที่จะใช้ศักราช ซึ่งคิด
 เอาพระอาทิตย์ขึ้นราชมะเสศเป็นเปลี่ยนนี้ อันเดือนไปเดือนมาไม่ใคร่คงที่
 เพราะสงกรานต์คือเปลี่ยนศักราชนับตามสุริยคติ มีเดือนนับตามจันทรคติ
 กลางเดือนกันจึงได้ต้องเป็นปีใหม่ต้องหนดต่อมา

ในเรื่องที่เปลี่ยน^{๕๖}นี้ ตามพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๕๗} ซึ่งได้ทรงไว้ในคำประกาศแห่งหนึ่ง ได้นำมาลงไว้ในหนังสือวิริยญาณเล่ม ๒ ฉบับที่ ๑๓ จำนวนเดือน ๑๑ ปี ๑๒๔๗ มีข้อใจความซึ่งว่าด้วยแรกที่ระกำหนด^{๕๘}นี้ โบรมานคิดเห็นว่าฤดูหนาวเป็นเวลาพ้นจากมีดฝนดวงวันเปรียบเหมือนเวลาเช้า คนโบรานจึงได้คิดนับเอาฤดูหนาวเป็นคัมปี ฤดูร้อนเป็นเวลาสว่างร้อนเหมือนกลางวัน จึงได้คิดว่าเป็นกลางมี ฤดูฝนเป็นเวลามีคดลุ่มโดยมาก แต่ฝนพรวเทียวไปไหนไม่มีใครได้ จึงได้คิดเห็นว่าเป็นเหมือนกลางคืน คนทั้งปวงเป็นอันมากถือว่าเวลาเช้าเป็นคัมปีวันกลางคืนเป็นปลายวันฉันทิ คนโบรานก็คิดเห็นว่าฤดูเหม็นค คือฤดูหนาวเป็นคัมปี ฤดูคิมก็คือฤดูร้อนเป็นกลางมี ฤดูวัดด้านคือฤดูฝนเป็นปลายมี เพราะเหตุ^{๕๙}นั้นจึงได้นับชื่อเดือนเป็น ๑ มาแต่เดือนอ้าย ข้อความอื่น ๆ ถ้าผู้ใดอยากจะทราบ จงอ่านหนังสือวิริยญาณที่อ้างถึงมาข้างคัมปี^{๖๐}เกิด ทักขมาว่าเดือน^{๖๑}เพอะจะมาพิจารณาให้เห็น ว่าเหตุใดจึงไม่ตรงกับใหม่ที่เดือนอ้าย ซึ่งแปลว่าเดือน ๑ มาคัมปี^{๖๒}ใหม่คือเดือน ๕, ๖. คิดเห็นว่าความคดเคี้ยวที่ตรงเดือนอ้ายเป็นเดือน ๑ คงเป็นการถูกต้องตามกระแสพระราชดำริห์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๖๓}ที่ทรงไว้^{๖๔}นี้ แต่วิธีนับเดือนเช่นเห็นจะมีมาก่อนที่นับศักราชเป็นเรื่องเดียวกันกับนับปีเป็นชวตศักราช^{๖๕}เถาะ ครั้นเมื่อมีผู้ตั้งศักราช^{๖๖}ขึ้นใช้ อาไศรยเหตุที่จะเริ่มต้นศักราชเช่นพระพุทธศักราช นับตั้งแต่วันปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ก็ต้องไปตั้งสงกรานต์เอาในวันวิสาขบูชา^{๖๗} ซึ่งเป็นหัวรอบเหมือนอย่างกับนับเป็นเดือน ๑ ขึ้นใหม่^{๖๘}อย่างหนึ่ง ด้วยมีเหตุที่จะดังเกิดคตวิจิตรระบวนคิดอ่านได้ง่ายเช่นกับสงกรานต์

ของจุลศักราช กำหนดเอาพระอาทิตย์ขึ้นตั้งราศีเมษซึ่งเป็นราศีดาวพฤหัสบดี
 ชาติตอนไม่รบกวนความเกี่ยวกับราศีอื่น ๆ เป็นต้นอย่างหนึ่ง เพราะเหตุ
 เหล่านี้จึงได้ทรงขอเดือนที่ ๑ เดิมเสีย ให้ไปตกอยู่กลางปีฤกษ์ปลายปี
 ตามแต่จะเป็นไป แต่ขอเดือนเช่นนั้นเคยใช้เข้าใจกันชมเชยมาแล้ว ก็ทั้ง
 ให้เดือนนั้นอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ฤกษ์เปลี่ยนแปลงก็ไม่มีผู้เรียกตาม

ศักราชต่าง ๆ ซึ่งใช้กันอยู่ในประเทศทั้งปวง ย่อมตั้งเอาตามเหตุ
 ตามเหตุที่เหตุซึ่งเป็นต้นจะนับศักราชนั้นอย่างหนึ่ง ตามที่จะคำนวณง่ายนั้น
 อย่างหนึ่งดังเช่นกล่าวมาแล้ว แต่ที่ดังนั้นมีอยู่ในฤกษ์หนาวมีมากกว่าที่ไม่
 ดังนั้นมีในฤกษ์อื่น อย่างเช่นต้นปีฝรั่ง ก็ว่าศักราชเขาใช้ศักราชพระ
 เยซูสเกิดก็จริง แต่การนับวันคืนเดือนปีเขาไม่ได้เอาไครยเหตุประจวบ
 ศักราช เหมือนอย่างพระพุทธศักราช เขาใช้กำหนดเอาพระอาทิตย์ขึ้น
 ไปใต้ที่สุดเป็นอายันต์สงกรานต์ ถึงข้างเมืองจีนก็ใช้เช่นนั้น เป็นแต่
 เขาจะมีวิธีคำนวณคิดเวลาอย่างไรแปลกไป จึงไม่ตรงกันเข้ากับฝรั่ง
 กอຍยคลาศมาจากเวลาที่พระอาทิตย์เป็นอายันต์สงกรานต์ ตกอยู่ในระหว่าง
 ที่พระอาทิตย์ยังไม่เป็นตามัญสงกรานต์ เห็นว่าเมื่อเรายังไม่ได้ใช้จุลศักราช
 คงจะใช้กำหนดเปลี่ยนมีเอาไครยอายันต์สงกรานต์ได้เหมือนกัน เพราะ
 เป็นเวลาประสมชองกับฤกษ์หนาว ซึ่งนับว่าเป็นเวลาเข้าที่กล่าวมาแล้ว
 เดือนอ้ายจึงเป็นเดือน ๑ แคว้นอยู่เป็นพยาน

ศักราชเคยใช้มาในกรุงสยามนี้เป็นตามศักราช คือพระพุทธศักราช
 ซึ่งนับแต่พุทธปรินิพพานมาน้อยอย่างหนึ่ง มหาศักราชซึ่งไม่ปรากฏว่าของ
 ผู้ใดดังนั้นอย่างหนึ่ง จุลศักราชซึ่งว่าเป็นของพระร่วงซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 สยามณกรุงสุโขทัยดังนั้นอย่างหนึ่ง ในศักราชตามอย่างนี้ พระพุทธ

ศักรราชใช้ในการซึ่งจะกล่าวถึงพุทธภาสิต ฤาการที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป
 ดำเนิน แต่ในส่วนของราชการที่คงใช้อยู่บัดนี้ เป็นประกาศใหญ่ ๆ เช่น
 ดังกรมกษัตริย์อยู่ แต่ก่อนมาใช้ในราชการอย่างอื่นออกก็มีบ้าง เช่น
 กับพระราชดำเนินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีไปถึงพระเจ้าดุยต์ ที่ ๑๔
 พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ที่ได้ดำเนินมาแต่ประเทศยุโรปที่ใช้พระพุทธรูปศักรราช
 แต่พระพุทธรูปศักรราชก็ไม่ดัดแปลง เดือนซึ่งนับเป็น ๑, ๒, ๓, ๔, ของเก่า
 มีประหลาดอยู่แห่งหนึ่งในหนังสือดาโตแบร์ ที่เป็นราชทูตฝรั่งเศสเข้ามา
 ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่ง ว่าด้วยเรื่องเมืองไทย ได้
 จดไว้อย่างหนึ่งว่า วันแรมแปดค่ำเดือนที่ ๑ (คือเดือนอ้าย) ปี ๒๒๓๒
 ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๑ เดือนดีเซมเบอร์ คฤศตศักราช ๑๖๘๘ ตามหนังสือนั้น
 เขาได้กล่าวว่า “ข้อนี้เหมือนอาการที่ลงวันอย่างนั้นหมายความว่า มี
 เมื่ออยู่ในเดือนนี้ จะเรียกว่าปี ๒๒๓๑ ฤา ๒๒๓๒ ก็ได้” เมื่อจะคิด
 ตามข้อความที่เขาว่าเช่นนั้น จะถือว่าแต่ก่อนเขาจะเปลี่ยนปีในเดือนอ้าย
 ตามอย่างเก่า แต่ศักรราชไปขึ้นต่อเมื่อถึงกำหนดสงกรานต์ของศักรราชนั้น
 จะได้บ้างคอกกรมวัง แต่ในหนังสือไม่ได้ว่าถึงจุดศักรราช กล่าวแต่
 ถึงพุทธศักราช สงกรานต์ของพุทธศักราชอยู่คือวันวิสาขบูชา แต่ปี
 เปลี่ยนที่เดือนอ้าย ครั้นจะเปลี่ยนศักรราชไปเป็น ๒๒๓๒ ที่เดียวก็ยังไม่ถึง
 สงกรานต์ของพุทธศักราช จึงเขียนเป็นสองแปลงได้ แต่ที่ไม่มีเลข ๒
 อยู่ข้างปลายอีกตัวหนึ่งนั้นถูกระไรอยู่ ฤาจะเป็นเขียนคองอย่างไทย ๆ
 เขียนเช่นนั้น ๒๒๓๒ แล้วเครื่องหมายคองเช่นนั้นแปลกกันไปกับฝรั่ง เมื่อ
 เวลาแปลจะเข้าใจผิดไปด้วยเครื่องหมายคองของไทย ก้าวมอดหัวใด ๆ
 จะอ่านเป็นเลขสองไม่ได้บ้างกรมวัง เพราะเลข ๒ โบราณเขียนมีกใช้

ทางตา ๆ คล้ายกับที่เราใช้คำซ้ำอยู่เดี๋ยวนี้ เช่น “ต่าง ๆ” ถ้าเป็น
เช่นนั้นเลข ๒ ข้างปลายนั้น ก็จะเป็นทางที่เข้าใจผิดของผู้แปลได้ ก็
ตักการจะเป็นสองแปลงเช่นนี้ ก็เป็นอันตรงกันกับที่ใช้เขียนถ้ากันอยู่
ในเร็ว ๆ นี้อย่างหนึ่ง เช่น ๓๒๔๘-๘ แต่ใช้เขียนเช่นนั้นแปลอย่าง
ฝรั่งโดยความเข้าใจโก่ง ๆ ของคนชั้นใหม่ ๆ คือจะหมายความว่าตั้งแต่
เดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่งมา ตักการยังเป็น ๔๘ อยู่ไม่ยกเป็น ๔๙ แต่คงจะ
เป็น ๔๙ เมื่อถึงวันเถลิงศกแล้ว ถ้าจะเขียน ๓๒๔๘ ก็จะทำให้เหมือน
กันง่ายกว่า เพราะดูไทยแท้ขึ้น ถ้าคำที่ตาโตแปดได้ก็ต่างได้ นี่เป็น
คำแนะนำ แต่เราอ่านเข้าใจถูกต้องตามเนื้อความที่เขาหมาย ก็คงจะ
เป็นนับเปลี่ยนปีเช่นเดือนอ้าย ใช้ตักการสองแปลงไปจนวิสาขบูชาจึง
เปลี่ยนขึ้นศกการ ถ้าเช่นนั้นก็ต้องเข้าใจว่า การซึ่งนับเวลาเปลี่ยน
ชื่อปีในเดือน ๕ นั้นจะเป็นภายหลังพระนารายณ์มหาราช

แต่มหาศักราชนั้น ไม่มีข้อความปรากฏว่าผู้ใดตั้ง แต่สงครามค
ของมหาศักราชนั้นจะเป็นเมื่อใด เมื่อไปสอบค้นในหนังสือ ซึ่งใช้
มหาศักราชเช่นคำจากฤกษ์เสาศิลาเมืองสุโขทัย ซึ่งอยู่ในวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปกเกล้าฯ วิชาดงกรณทรงแปล
ทั้งสองต้นซึ่งได้ลงพิมพ์ในหนังสือวิริยาเดวียน เดือนที่ ๓ จำนวน
เดือน ๒ ปี ๑๒๔๖ หน้า ๒๓๘ นั้นแล้ว มหาศักราชในนั้นก็เก่ามาก
สอบดูกับจุลศักราช ก็ถึงเวลาที่พระเจ้าอยู่หัวอง ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียแล้ว
ไม่เป็นที่สันนิษฐานแน่นอนอย่างไรได้ มหาศักราชไม่มีผู้ใดที่จะรู้จัก
ใช้ชัดเจนอย่างไร นอกจากที่ระบุเกณท์มาบอก ตอบที่ไหนก็เดอะ
ทุกแห่ง แต่ตามการประมาณดูเห็นว่าจะเป็นศักราชที่ใช้กันอยู่ในตอน

แผ่นดินสยามข้างใต้ ซึ่งในเวลานั้นเขมรมีอำนาจปกแผ่เข้ามามาก จะ
 เป็นอันเดียวกันกับพระนครวัดนครวม ซึ่งเป็นคราวเด่นปรากฏการศึกษา
 ตลอดจนเข้ามาจนเมืองพิมาย เมืองเพชรบุรีเมืองราชบุรี เมืองสิงห์ช้าง
 แควแม่น้ำน้อยเมืองกาญจนบุรีเมืองนครไชยศรี ฤ็าเมืองนครศรีธรรมราช
 ด้วย ครั้นภายหลังพวกชาวสยามข้างเหนือซึ่งต้องอ่อนน้อมต่อชาวสยาม
 ข้างใต้ ได้พระร่วงเป็นผู้มีสติปัญญาเกิดขึ้นเห็นปรากฏชัด เช่นกับด้าน
 ชลอม (คือด้านกรุงสุโขทัย) ตักน้ำไปส่งด้วย ไม่ต้องใช้คัมใช้
 ไห ซึ่งเป็นภาชนะอันหนักอย่างแต่ก่อนเป็นคั้น ก็มีความนิยมยินดีควบคุม
 พวกพ้องได้มีกำลังมากขึ้น คิดขับไล่พวกเขมรซึ่งมีอำนาจปกแผ่เข้ามา
 ในแผ่นดินสยามข้างใต้ ให้อยู่ในอำนาจได้ ตั้งเมืองหลวงขึ้นข้างฝ่ายเหนือ
 แล้วจึงมาคิดเห็นว่าจะคงให้มีหาคักราชอยู่ตามเดิม ก็จะเหมือนหนึ่งเป็น
 พยานให้เห็นอยู่ว่าเคยอยู่ในอำนาจพวกข้างใต้ ด้วยมหาจักรราชนั้นจะตั้งขึ้น
 ตามกำหนดปีราชาภิเษกของพระเจ้าแผ่นดินข้างใต้องค์ใดองค์หนึ่ง ฤ็าจะ
 เป็นปีที่ปราบปรามพวกฝ่ายเหนืออยู่ในอำนาจเองก็ไม่ทราบ จึงเป็นที่
 รังเกียจด้วยจักรราชน้อยเล็กเสีย ดังจุลจักรราชขึ้นใช้แทน แต่มหา
 จักรราชจะเปลี่ยนเมื่อใดไม่ได้ความชัดนั้น ตั้งได้ว่าบางทีก็จะเปลี่ยน
 มีอาไศรยพระอาทิตย์ที่สุโขทัย เป็นอาณันต์ดังกรานต์คล้ายกับเมืองจัน
 ฤ็าเปลี่ยนกันเดือนอ้าย จึงไม่เป็นการประหลาดอันใดที่จะต้องผู้กล่าว
 ไว้ เพราะเดือนอ้ายบอหนึ่งชัดเจนอยู่แล้ว มหาจักรราชนั้นก็จะนับ
 มาจนถึงปีนี้เป็น ๓๘๓๓ แต่ยังติดใจสงสัยโดยเกณฑ์บอกที่พวกไพร่จำไว้
 กล่าวว่าจะเอะอะเตอะเตอย่างไรก็ไม่ทราบ เพราะต่อมอันใดไม่เห็นถูก
 ต้องเลย บางอาจารย์ก็ว่า ๖๕๐ บางอาจารย์ก็ว่า ๕๖๐ แต่ในแต่คง

กิจจานุกิจตั้งเกณฑ์ไว้ถึง ๗๖๐ เฉพาะที่เขียนกันอยู่แล้ว บางที่จะ
ตกพ้นเสียอีกตัวก็จะได้

ส่วนจุดศักราชนั้น ในพงษาวดารเหนือของเราว่าพระร่วง ซึ่ง
เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามนครกรุงสุโขทัยเป็นผู้ตั้ง ฝ่ายพม่าเขาก็ว่ามีเจ้า
แผ่นดินของเขาคือหนึ่งชื่อตั้งฉวราชาเป็นผู้ตั้ง แต่ศักราชได้ไว้ทั่วไป
ทั้งเมืองไทย เมืองพม่า เมืองมอญ เมืองเจียว เมืองฮาด้า ที่เรียกว่า
ไทยใหญ่ เมืองลาว ทั้งเชียง ทั้งท้าว ญ่าพุงขาว พุงดำ เมืองเขมร
ถ้าจะคิดดูว่าชื่อซึ่งต่างคนต่างเขียนกันเช่นนี้ ถ้าต่างคนต่างนับเหตุจึงจะ
ตรงกันได้ ญ่าจะกล่าวว่าเมืองใดตกอยู่ในอำนาจเมืองใดก็บังคับให้ไว้
ตามกันได้ ก็จะต้องตกอยู่ในบังคับกันช้านาน จนเกือบจะรวมเป็นชาติ
เดียวกัน ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะกลับใช้ศักราชอื่นเสีย เมื่อเวลาถึงตัวแรง
เมืองขึ้นได้ คือเช่นพระร่วงไม่ยอมใช้มหาศักราช ญ่าพม่าไม่ยอมใช้
ศักราชซึ่งพระเจ้าปดุงทงตองบ ถ้าจะคิดเดาเดี่ยไถ่ดูอีกอย่างหนึ่ง
จะเป็นอย่างนั้นได้บ้างตอกละมั่ง ก็จะมีใครญ่าพราหมณ์ผู้รู้วิชาใคร
ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่คนทั้งปวงนับถือมาก เทียบไปเทียบมาอยู่ในประเทศ
ทั้งปวง ไม่ได้อยู่ในอำนาจผู้ใด ประพฤตศักราชเป็นพระถลาย ๆ เมื่อคิด
เห็นวิธีนั้นบีบเคียนวันคืนอย่างใหม่ขึ้นได้ จะเที่ยวขแรงแก่เจ้าแผ่นดินทั้งปวง
ให้ตั้งเห็นชอบเป็นอันหนึ่งอันเดียว ยอมเปลี่ยนใช้จุดศักราชพร้อมกันทุก
เมืองก็ดูเหมือนจะเป็นได้ ด้วยการที่ຈະคิดเห็นว่าจะมีการประชุม กองเกร็ด
อย่างเช่นในประเทศฝรั่งเศสประชุมกันในระหว่างประเทศทั้งปวง ตั้ง
กฎหมายแบบอย่างอันใดลงแล้วก็ไว้ทั่วกันไปนั้น ในประเทศตัวนอก
ข้างฝ่ายเราไม่มีไม่ได้ แต่ไม่เคยมีตัวอย่างที่เดาบอกกันมาเลย การซึ่งพม่า

ลาว ไทย เขมร นับวัน คืบ เดือน ปี เคลื่อนคลาคล้านอยู่ข้างนั้น ก็เปนแต่
 ผลของวิธีที่หนูอธิกมาศอธิการผิดกันไป อย่างว่าแต่ประเทศซึ่งตั้งอยู่
 ห่างกันจะเปนเคย แต่ในกรุงเทพ ฯ นี้เองก็ได้เคยเกิดวันคืนหัดเคื่องกัน
 ด้วยคำารลงอธิการไม่ต้องกันเมื่อไม่สู้ช้านกันกรงหนึ่ง ประดิษฐานที่เตียง
 กันอยู่ก็ยังพอจะหาพบได้ ส่วนการที่จะลงต่อไปข้างนาก็ยังมีข้อเถียง
 กันอยู่ ดังเช่นได้กล่าวไว้ ในประกาศใช้วันคืนซึ่งได้ออกใหม่ครั้งนั้น แต่
 ถึงว่าวันคืนจะหัดเคื่องกันตั้งแต่วันหนึ่ง ถึงเดือนหนึ่งต้องเดือน คักราช
 ก็ยังมีเวลาใช้ตรงเท่ากัน จึงเห็นว่าน่าที่จะมีครูผู้ใดคนหนึ่งเปนผู้แนะนำ
 ให้ตั้งขึ้น พม่าแต่ไทยเปนมหานครใหญ่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างคนต่าง
 ไม่ยอมที่จะรับว่าทำตามกัน เพราะความจริงก็เป็นต่างคนต่างตั้ง เปน
 แต่ร่วมอาจารย์ด้วยกัน คำที่ว่านี้เป็นแต่อนุমান แต่เห็นว่าพอจะยุติ
 ด้วยเหตุผลได้ ครั้นเมื่อเรียงหนังสือแล้ว ได้พบอ่านความเห็นของผู้ซึ่ง
 แปลพงษาวสารพม่าเปนภาษาอังกฤษ เมื่อว่าถึงตั้งฆราวาสตั้งคักราช เรา
 เห็นว่าท่วงทีกริยาที่คิดใช้ทงปวงในเรื่องคักราชนั้นคล้ายกับอื่นคุ่มมาก เห็น
 จะมีใครอื่นคุ่มใดผู้หนึ่งเข้ามาช่วยคิดอ่านแนะนำในการตั้งคักราช ความ
 เห็นของเขาเช่นนี้ก็เปนอันลงกันกับความคิดเราเช่นได้กล่าวมาแล้ว ถ้า
 พม่าได้ใครอื่นคุ่มใดเปนครู ก็ดูเหมือนผู้หนึ่งเองจะเป็นครูของไทยด้วย
 เพราะเหตุว่าจุลศักราชนั้นไม่ปรากฏว่าต้องกันกับคักราชเก่า ๆ ซึ่งใช้อยู่ใน
 ประเทศอินเดียที่มีเปนหลายศักราชนั้น ถึงแม้ว่าแบบแผนหลักคิดจะเป็นอย่าง
 อื่นคุ่ม ก็คงจะมากิดคักคิดบดบังขึ้นใช้ใหม่สำหรับประเทศที่ใกล้เคียงอินเดีย
 ถึงว่าพระร่วงแลตั้งฆราวาสจะไม่เปนผู้ตั้งคักราชขึ้นได้เองโดยด่ำ พงพระองค์
 ก็คงจะเปนผู้มีวิชาความรู้แต่สติปัญญา พอที่ผู้ทมาแนะนำนั้นจะชี้แจงให้

วันขึ้นใหม่ ซึ่งได้ออกประกาศไปให้รู้ ซึ่งเห็นว่าเป็นอย่างใกล้ชิดกับ
ความจริงที่สุดที่จะเป็นไปได้ ถ้าวันเช่นนี้ใช้ทั่วไปได้ทุกประเทศ ก็คงจะไม่
เกิดเหตุที่เคลื่อนคลาดเคลื่อนวันกัน เช่นเมืองไทย เมืองพม่า เมืองลาว
เมืองเขมร เคลื่อนกันอยู่ในบัดนี้ ด้วยวิธีที่จะลงอธิกสุรทินเป็นการง่าย
อย่างยิ่ง ไม่เหมือนวิธีลงอธิกมาศอธิกวารอย่างแต่ก่อน ซึ่งเกือบจะว่า
ไม่มีตำราใดจะคิดค้นเป็นเครื่องวัดได้ และนับปล่อยหลังขึ้นไปที่พัน
ปุมได้ โดยยาก ซึ่งพรรณนามาด้วยสังกรานัน เพราะเห็นว่าวิธีนับ
อย่างใหม่เป็นการง่าย แต่เป็นการใกล้เคียงจริง คงจะอยู่ย่นงงแพร่หลาย
วิธีนับอย่างเก่าจะมีแต่ยากไปทุกวัน บางทีจะล้มตายเป็นเหตุเสียไม่
มีผู้ใคร่จดจำไว้ เพราะด้วยเวลานี้ต่างคนต่างเข้าใจอยู่ด้วยกันหมด จะจด
จำไว้ก็เป็นการจัด ๆ ครั้นนานไปเมื่อสิ้นชนผู้ ที่เข้าใจงานชำนานก็จะ
เลยมืดมัวเสีย ไม่มีผู้ใคร่เรื่องเหมือนอย่างมหาศักราช

แต่การซึ่งชนหรือว่าสังกรานัน มีเรื่องราวเป็นนิทานประกอบเกิดขึ้น
ด้วยความอดไม่ได้ของคนที่มีจะคิดเล่าสู่กันมานานมาดั่งไว้พอฟังเล่นสนุกกัน ๆ
มันตาเด็ก ๆ ทั้งปวงคงจะได้ยินเล่าให้ฟังแทบจะทั่วทุกคน เรื่องราวนั้น
ก็ดั่งเค้าเดียวกัน ว่าพระมหาสังกรานันไปพนันกับใครมกจะบอกจำกั
ไม่รู้ ถามมันหาว่าเวลายาวหรือย่นใด ผู้ที่เรียกว่าใครก็ไม่รู้นั้นทายทุก
พระมหาสังกรานันจึง เด็ด ศีรษะให้ ศีรษะนั้นตกถึง แผ่นดิน ก็เกิดเป็นไฟ ลูกชน
นางลูกสาวเจ้าคนจึงผดถกกันมารับพานซึ่งรองศีรษะไว้ มีหนึ่งออกเวอร์ที่
หนึ่ง คือเข้าเวอร์มีหนึ่งออกเวอร์ ๖ ปี แต่มักทำนายที่พูดกันอยู่โดยมาก
ว่าถ้ามีใดกินถั่วกินงาแล้วกรอกรันว่า “เขมมนี้เข้าปดจาจะบริบูรณ์” ถ้ามี
ใดกินถั่วแล้วถั่วหักหัก ๆ ไป ครางออก ๆ แอด ๆ ว่า “มันจะหักหักหัว

ต่างข้างแตกมาก” ถ้าปีใดก็บอกกันว่าปีนั้นฟ้าจะคนอง ไนยหนึ่งว่าถ้า
 หลับตาแล้วคนมักจะเป็นตาแดงมาก ไนยหนึ่งว่าถ้าลืมตาแล้วคนมักจะ
 เป็นตาแดงมาก ถ้าจะถามได้เถียงเอาแน่นอนให้ได้ว่าให้ตลอดเรื่อง ก็มัก
 จะบอกจำไม่ได้ ไปแทบทุกคน เว้นแต่อย่างไรไม่ทราบ ข้างเชือกก็กัน
 แน่นหนามันคงทั่วทุกคน สุดแต่กำลังส่งกรรณต์แล้วเป็นโจทยกันไปได้จน
 ตลอดทั้งสามวัน บ่นคุบ ๆ คุบ ๆ เออ ๆ ออ ๆ ไป แล้วต้องอธิบายต่อ
 ว่าเรื่องส่งกรรณต์นั้นมาแต่เมืองจีน ๆ เขาเห็นก่อน ถ้าวันใดจะส่งกรรณต์
 แล้วเขาตระเตรียมข้างเขียนไปคอยอยู่ที่ริมทะเลหลาย ๆ คนด้วยกัน พอ
 เวลาเช้ามีพระส่งกรรณต์ขึ้นจากทะเลพอเห็นเขาก็ดำกรูบ คนหนึ่งวาด
 รูปตัวนาง คนหนึ่งวาดรูปพาหนะ อีกคนหนึ่งวาดรูปบริวาร พุดเหมือน
 อย่างพระยะโฮวาสรางโลกย์ เพราะการที่พระยะโฮวาสรางโลกย์นั้น มนุษย์
 คนเดียวต้องสร้างเสียวันยังค่ำ แต่สัตว์ทั้งหลายนับด้วยโกฏีด้วยล้านสร้าง
 วันเดียว เท่ากันกับสร้างคน ๆ หนึ่งฉันใด เจ๊กก็วาดรูปพระมหาส่งกรรณต์
 นึกเหมือนกัน ตัวนางมหาส่งกรรณต์คนเดียวข้างเขียนคนหนึ่ง พาหนะ
 ตัวเดียวข้างเขียนคนหนึ่ง บริวารแสนโกฏีเขียนคนเดียวเหมือนกัน แต่
 ว่าข้างเกาะอย่าหักเลย ที่ต้องเขียนหลายคนออกไปเช่นนั้น เพราะ
 เวลาที่เห็นนั้นน้อยนัก ถ้าผู้ที่จะคอยเขียนพริบตาลงเมื่อไรก็ไม่เห็นพระ
 ส่งกรรณต์แล้ว ถ้าคนกระพริบตา ๆ เห็นจะให้เป็นอย่างไปคอยเขียนไม่ได้
 แต่ถ้า เวลานี้ พวกจีนจะลงทุนซื้อ เครื่องถ่ายรูป มาห้อยสักเครื่อง หนึ่งไป ตั้งไว้
 พอส่งกรรณต์ขึ้นมากับบปราคเดียจะได้รูปเทวดาอันวิเศษมาขายมีกำไรมาก
 กว่าที่ลงทุนซื้อเครื่องถ่ายรูปหลายร้อยเท่า เรื่องส่งกรรณต์มาแต่เมืองจีน
 ยังไม่ได้เล่ามูลว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุใดเลย จะได้ถามผู้ที่เล่าหาต้นเหตุที่จริง

ไม่คิด เพราะเรื่องนั้นแต่ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรผู้ใดเล่าขึ้น ถ้าไปชักถาม
 แล้วโกรธทุกคน ดูเป็นชนคหทางของคนแก่โดยมากทั่วๆ ไป แต่พิเคราะห์
 ดูเห็นว่าท่านผู้ใดเล่าแต่โกรธนั้น ก็เห็นจะไม่รู้เหมือนกัน แดงจะเคย
 ถามมาแต่เมื่อเด็ก ๆ แดงถูกโกรธมาแต่เหมือนกัน จึงได้เฝ้าอย่างมา
 โกรธบ้าง จำเป็นประเพณีที่เป็นผู้ใหญ่แล้วต้องโกรธ เพราะฉะนั้น
 เรื่องสงครามเห็นที่เมืองจันทน์ เห็นจะเป็นชนคหทางของคนแก่แต่โบราณ
 ดับมา จนไม่มีผู้ใดรู้ว่าต้นเหตุมาจากอันใด ที่ว่ามาข้างต้นนั้นตามคำ
 เล่าบอก ส่วนที่จากถูกแผ่นศิลาประจำรูปเขียนไว้ที่วัดพระเชตุพน อ่าง
 ว่าเรื่องมหาสงครามนั้นมีพระบาทสมเด็จพระนารายณ์ ว่าเมื่อต้นกัณฑ์กลับ
 อันนี้ เศรษฐีคนหนึ่งไม่มีบุตร บ้านอยู่ใกล้กับนักเลงสุรา ๆ มีบุตรต้อง
 กรรมผดเอนเหมือนทอง วันหนึ่งนักเลงสุรานั้นเข้าไปกล่าวกำหายาบเข้าต่อ
 เศรษฐี ๆ จึงถามว่าเหตุใดจึงมาหิมนประมาทต่อเราผู้มั่งมีดีมาก นักเลง
 สุราจึงตอบว่า ถึงท่านมีสมบัติก็ไม่มั่งมีบุตร ตายแล้วสมบัติจะสูญเปล่า
 เราไม่มีบุตรเห็นว่าประเสริฐกว่าท่าน เศรษฐีมีความตะอาบจึงบวงส่งพระ
 อาทิตยพระจันทร์ ตั้งอธิฐานขอบุตรถึงสามปีก็มิได้มีบุตร อยู่มาถึง
 วันหนึ่งขจัดฤกษ์สงคราม พระอาทิตย์ขึ้นสุราราชเมศ เศรษฐีจึงพา
 บริวารไปยังคันไถ อันเป็นที่อยู่แห่งฝูงนกทั้งปวงริมฝั่งน้ำ จึงเอาข้าว
 สลัดางน้ำเจ็ดครั้ง แล้วหุงขนมชาพระโหราประโคมพิณพาทย์ตั้งอธิฐาน
 ขอบุตร พระโหรมีความกรุณาจึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ขอบุตรให้เศรษฐี
 พระอินทร์จึงให้ธรรมชาติเทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาเศรษฐี เมื่อ
 คลอดแล้วจึงให้ชื่อธรรมชาติกุมาร ปดุงปราสาทเจ็ดชั้นให้อยู่ที่ใดคัน
 ไถริมฝั่งน้ำนั้น กุมารเจริญขึ้นรู้ภาษานก แล้วเรียนไตรเพทจบเมื่อ

อายุได้เจ็ดขวบ ได้เป็นอาจารย์บอกมงคลการต่าง ๆ แก่มนุษย์ทั้งปวง ใน
 ขณะนั้นโดยที่^๕หงายนบกก็ทำมหาพรหม แดกมิตพรหมองค์หนึ่ง ว่า
 เป็นผู้แต่งมงคลแก่มนุษย์ทั้งปวง เมื่อมิตพรหมทราบจึงลงมาถาม
 บัณฑิตธรรมมาตฤมาตามข้อ ตัญญาไว้ว่าถ้าแก้ปัญหาก็จะตัดศีรษะ
 ถ้าแก้ไม่ได้จะตัดศีรษะธรรมมาตฤมาเดี่ย ธรรมมาตฤมาผิดเจ็ดวัน
 ครันถ่วงไม่ได้หกวันก็ยังไม่เห็น จึงนึกว่า พรุ่งนี้จะตายด้วยอาญา
 ทำมิตพรหมไม่ต้องการ จำจะหนีไปชุกต่อตายเสียดีกว่า จึงลง
 จากปราสาทไปนอนอยู่ในใต้ต้นตาลสองต้น มันกินอินทรีสองตัวผัวเมีย
 ทำรังอาไศรยอยู่บนต้นตาลนั้น ครันเวลาคำนางนกอินทรีถามสามีว่า
 พรุ่งนี้จะได้อาหารแห่งใด สามีบอกว่าจะได้กินศพธรรมมาตฤมาต ซึ่ง
 ทำมิตมหาพรหมจะฆ่าเสีย เพราะทายปัญหามันไม่ออก นางนกถามว่า
 บัณฑิตนั้นอย่างไร สามีจึงบอกว่า เข้าครัวอยู่หน้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอา
 น้ำล้างหน้า ข้อหนึ่งเวลาเที่ยงอยู่อก มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาเครื่องหอม
 ประพรมที่อก ข้อหนึ่งเวลาอัษฎมรสอยู่เท้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาน้ำ
 ถังเท้า ธรรมมาตฤมาได้ยินดังนั้นก็กลับไปปราสาท ครันรุ่งขึ้น
 ทำมิตมหาพรหมมาถามปัญหามิต ธรรมมาตฤมาก็แก้ตามที่ได้อินมา
 ทำมิตมหาพรหมจึงตรัสเรียกเทวธิดาทั้งเจ็ด อันเป็นบริจาริกพระอินทร์
 มาพร้อมกัน แล้วบอกว่าเราจะตัดศีรษะบูชาธรรมมาตฤมา ถ้าจะคง
 ไว้ยังแผ่นดิน ไฟก็ไหม้ทั่วโลกธาตุ ถ้าจะทิ้งบนอากาศฝนก็จะตั้ง
 ถ้าจะทิ้งในพระมหาสมุทรน้ำก็จะแห้ง จึงให้บุตรทั้งเจ็ดนั้นเอาพานมา
 รับศีรษะ แล้วก็ตัดศีรษะส่งให้นางทงษณบุตรใหญ่ นางทงษณจึงเอาพานรับ
 พระเศียรบิดา แล้วให้ทกษณรอบเขาพระเมรุ ๖๐ นาที แดกก็เชิญ

ประดิษฐานไว้ในมณฑปทักษิณรุดีเขาไกรลาศ มุราชด้วยเครื่องทิพย์
ต่าง ๆ พระเวสตุกรรมกันณมิตรโรงแล้วด้วยแก้วเจ็ดประการ ชื่อภควดี
ให้เป็นที่พักประมุขเทวดา เทวดาทองปวงก็นำเอาเถาขนาดมาด้างในสระ
อนาคตเจ็ดครั้ง แล้วแจกกันตั้งเวรทุก ๆ พระองค์ ครั้นถึงครบกำหนด
๓๖๕ วัน โดยสมมติว่ามีหนึ่งเป็นสงคราม นางเทพธิดาเจ็ดองค์
จึงมดักเวรกัน มาเชิญพระเศียรทำอภิมหาพรหมออกแก้ประทักษินเขา
พระเมรุทุกปี แล้วกลับไปเทวโดย ที่จำฤกในวัดพระเชตุพนมีใจ
ความดังนี้

ซึ่งอ้างว่าเรื่องนี้มีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อดิศัย
เข้าไปได้ ในพระพุทธรูปต่างแต่ลักษณะหนึ่งเดียว แต่การที่อ้างได้ว่าพระบาท
สมเด็จฯ อดิศัย ประสงค์จะให้รู้ว่าเป็นการซึ่งเถาะด้วยมีเรื่องราวดังอย่าง
ที่ได้ฟังเล่าออกมา ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเก็บ
หนังสือประเทศต่าง ๆ แต่งเป็นภาษามคร แต่แต่อ้างว่าเป็นมาที่ฤๅจรรก
ภกฏิกายาโยชนาอย่างใดไม่ว่า มีอยู่แล้วให้มาถวายเทศนาเวรในคราว
รอบใหญ่ตลอดทุกอย่าง แต่พระที่มากถวายนั้น ถ้าเป็นเรื่องศัพท์เพหะ
เช่นก็มีมักจะใช้เปรียญมอญ เปรียญลาว เปรียญเขมร ครึ่งหนึ่งเปรียญ
รามัญถวายเทศน์เรื่องสุวรรณคีรี เรียกชื่อว่าสุวรรณเขียน ท่านก็ทรง
ถือเรื่องหนึ่งคือรามัญเป็นเขียนไปทั้งนั้น ว่าที่ผู้คนเรื่องเงาะกับนางรจนา
ก็มีในมาที่ฝ่ายรามัญเช่นนี้ ก็ได้ถวายเทศน์ในท้องพระโรงเหมือนกัน
แต่ไม่ทรงเชื่ออีกอันใด เป็นเหมือนหามาเล่าให้ท่าน แล้วคำวิธด้อย ๆ เถ่น
คำที่ว่ารามัญทำคำมาพินนี้ ถ้าจะแปลตามสำนวนทุกวันนี้ ก็ตรงกับ
คำซึ่งเถาะ ซึ่งโปรดให้ ไปเขียนไว้ที่ตามศาลาข้างหลังวัด ก็เพราะทรง

เห็นว่าเป็นเรื่องของคนชั่ว ชั่วชามั่วทั่วทั้งกัน พอจะได้ไปอ่านเอาออกกันให้
 เป็นที่สนุกสนานรื่นเริงของผู้ที่ไปมาเที่ยวเตร่ในวัดเท่านั้น
 เมื่อพิจารณาเรื่องราวตามทว่า ก็เห็นว่านิทานนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ
 ภายหลังถึงจุลศักราช เป็นไปตามนิไสยของคนโบราณไม่ว่าชาติใด
 ภาษาใด ตลอดจนฝรั่ง มักจะคิดจะเขียนเรื่องที่น่ากลัว ๆ ขึ้นในใจให้เป็น
 ที่พิศวงงงงวย ไม่ได้คิดว่าผู้ใดจะวัดคอบเมื่อภายหลัง เพราะในเวลา
 นั้นถ้าผู้ใดวัดคอบก็วาดเอาเสียก็แล้วกัน แต่ที่ค่าเช่นนี้นัยยาวมาได้ ก็ด้วย
 อาศัยความรู้อยู่ของชนแต่ก่อนยังมีน้อยอยู่ ได้ลงเรื่องก็มันคงเสียแล้ว
 ก็รับเป็นผู้ โกรธผู้วาดแทนกันคือ ๆ มาจนถึงทุกวันนี้ เรื่องที่เล่าว่า
 นักเลงสุรามีลูกสองคนผิวพรรณเหมือนทอง เด็กสองคนนั้นมีบุญสมภาร
 ประการใด ก็ดูหายเงียบไปไม่กล่าวถึง แต่ในหนังสือเล่ากันตามซ้ำซ้ำ
 ว่า นักเลงสุรานั้นเองเป็นผู้ขายมันหาออก เมื่อพระมหาดงกราณคือ
 กบิลมหารพทมาถามมันหา ลูกเศรษฐีแก่ไม่ออก ฝ่ายเจ้าขีเมา ๆ
 เหล่าเดินโซเซไปนอนใต้ต้นไม้ จึงได้ยินนกอินทรีพูด แล้วมาบอกให้
 ลูกเศรษฐีอีกคนหนึ่ง ลูกเศรษฐีจึงเอาไปขาย ที่ว่าเช่นนั้นเพราะไม่รู้เรื่อง
 ที่ลูกเศรษฐีภาษาคนเป็นการวิเศษกว่าคนทั้งปวง หมายความว่าสัตว์พูดภาษา
 คนได้ ตามแบบที่เล่ากันมานั้นเป็นอันมาก ก็เมื่อจะว่าตามทางที่แท้
 มันหากัน ขรรณมาดกุมารจะได้ยินนกพูดก็ดี ฤๅคนนั้นเขามาบอกก็ดี
 ก็ไม่ใช่ความคิดของตัวคิดเอง ไปเอาไปบอกพระพรหมว่า เป็นความ
 คิดของตัวนั้นเป็นการนุ่งแท้ ส่วนพระพรหมนั้นเล่าก็มีทิพยตาทิพยจะแจ้ง
 จะเอียงฟังดูว่ามันจริงจริงอย่างไรบ้าง ก็ไม่ตั้งใจเอียงใจเบายอม
 ให้ง่าย ๆ คงมุ่งามเดิมที่ ในการที่จะตัดหัวว่าคงถึงแผ่นดิน ไฟก็จะไหม้

เปนคันทัน ในเรื่องราวที่ฉัน เปนเขาพานรองแล้วตั้งไว้ ในมณฑป
 ที่กาคันขรุติ แต่ตามซุ้มซามเดากันว่านางธิดานี้ต้องมาก่อธุระอยู่เสมอ
 เพราะจะตงลงไปแผ่นดินกลดไฟจะลุกขึ้น เมื่อว่าไปตามที่จริง เรื่อง
 เดิมจะซามากกว่าที่พวกซุ้มซามเล่า เพราะตงที่พานแล้ว เขาพานคันทัน
 มณฑป ๆ ตั้งที่แผ่นดิน ตุ๊กก็ไม่ห่างไกลอะไรกันนัก ใครจะเรียกว่าตง
 กับแผ่นดินฤๅตงอยู่กับอะไร ถ้าไม่เรียกว่าตงอยู่กับแผ่นดินแล้ว คนเรา
 เมื่อขึ้นอยู่บนเรือน ก็นับว่าไม่ได้อยู่บนแผ่นดินเหมือนกัน ฤๅว่าหัวนั้น
 เหมือนไฟ แผ่นดินเหมือนดินดำ ค่อยเปลวถึงกันจึงจะลุก ถ้าเช่นนั้นเขาไม่
 เสียบไว้ อย่างเช่นที่เขาตัดหัวคนโทษก็เห็นจะได้ ฤๅถ้าแผ่นดินไม่สู้ ไวไฟ
 เหมือนดินดำนัก เขาไปไม้ฤๅกระดาศรองเสียดกันคิดหนึ่งวางที่ไหนก็จะ
 วางได้ พอดีให้เสียดกับแผ่นดินเปนแล้วกัน ท่านพวกซุ้มซามจะ
 ออกเห็นกระไรกระไรอยู่ จึงได้เข้าใจช่วยไปเสียดตามอย่างหัวอินทรี
 คือให้นางลูกสาวมาก่อพานธุไว้ ที่จะเหาะลอยอยู่เสมอด้วย ตุ๊กคอยแบ
 คายขึ้น แต่ไม่เล่าว่าเจ็ดนางลูกสาวนั้นเปนเมียพระอินทร์ ส่วนท่าน
 คำราเคิมนั้น จะกลดพระอินทร์หึงเมียฤๅอย่างไรจึงต้องให้กลดขึ้นไปเสียด
 เขาแต่พานคันทันไว้ แต่ที่แท้ทั้งโดยจะให้อยู่ตามเรื่องซุ้มซามว่า ก็ดูจะ
 ไม่สู้กระไรนัก ด้วยพระอินทร์ท่านไม่สู้จะหึงหวง จึงปล่อยให้อยู่ขึ้น
 จาคุมหาราชิกา ไม่พาขึ้นไปดาวดึงส์ เรื่องเกาณมุนาคที่สำหรับเขาไป
 เล่นคันทัน ดูเปนกึ่งไม้แห้ง ๆ ไม่น่ากิน จึงได้ค้นหาดูได้จากใน
 ฎีกาส่งกราณคล้ายเกาซึ่งโหรถวาย มีอธิบายยักยาวออกไป เมื่อเขา
 ไปตังหน้าสระโอโธคาเจ็ดครั้งแล้ว เกาณมุนาคนั้นจะตายออกเปนเหมือน
 น้ำมันนัย ท่านองค์จะเปนเผือกถวยฤๅเยลดี แต่เผือกถวยต้องเข้าไฟ

ว่าด้วยผลทำนายยกศัพท์มาว่า พุทธวจนที่ตามัญญสังกรานต์เป็นตาม
 ประการดังนี้ แต่ว่าอธิบายไม่ออกว่าแปลว่าอะไร โกลไปว่าอธิบาย
 เป็นตามัญญทั่วทุกประเทศในสังคตสมพุททวีป เป็นแต่ยกขึ้นมาอวดเด่น
 กฤ ๆ เท่านั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้กริ้ว
 ในเรื่องข้อนี้ว่าไม่รู้แต่ยังยกขึ้นมาว่า ได้ทรงอธิบายไว้ในประกาศที่ได้
 อ้างถึงมาแต่ก่อนรัศมีเจนแล้ว จะยกมาว่าในที่นี้จะยืดยาวไป จะขอเดิน
 ความในหมายสังกรานต์ที่พูดถึงบัดนี้ต่อไป เมื่อว่าด้วยสังกรานต์ตาม
 อย่างแล้วจึงบอกเกณฑ์พระนาคตว คือฝนจะตกมากน้อยเท่าใดตามมี
 อย่างหนึ่ง เกณฑ์ธาราธิคุณบอกน้ำท่าจะมากน้อยเท่าใดตามมีอย่างหนึ่ง
 เกณฑ์วิญญาณหารบอกเข้าในภพนี้หา จะได้ที่ส่วนเดียวก็ส่วนตามมี
 อย่างหนึ่ง บอกเข้าพรรษาออกพรรษาอย่างหนึ่ง ลงท้ายกับออกเวลาตรง
 มุรธาภิเศกในวันเถลิงศก ฎีกาเช่นนี้ว่าแต่ก่อนโหรยี่นมหาคเด็ก ๆ มาอ่าน
 กวาย แต่ในชั้นหลังตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โหรกวายพร้อมด้วยประติทินทองในวันแรมสิบห้าค่ำ แต่ฎีกานี้ทรงแก้ไข
 หมดให้คงบอกแต่ว่าวันนั้นเป็นวันสังกรานต์ พระอาทิตย์ยก วันนั้นเป็นวัน
 เหนือ วันนั้นเป็นวันเถลิงศก เสด็จจรดมฤชาภิเศกเวลานั้น แต่ฉากรูป
 สังกรานต์เคยเขียนบริเวณที่ท้องพระโรงแผ่น ๓ บริเวณที่ทิมตามข้างหน้าแผ่น ๓
 ที่ศาลาในพระบรมมหาราชวังแผ่น ๓ ทรงเห็นว่าคนยังชอบใจอยากรู้จัก
 อยู่มาก จึงโปรดให้คงบริเวณไว้ตามเดิม ถึงในประกาศสังกรานต์ไม่
 ทรงด้วยเรื่องนี้ คัดแต่ย่ำให้ไปดูรูปฉากรูปบริเวณนั้นเกิด

นางสังกรานต์ตามคำรำนนี้ ถ้าวันอาทิตย์ขึ้นท่งษ ทัดดอกทับทิม
 เครื่องประดับบัพมราค ภัททาหารผลมะเคื่อ อาวุธธจากักร ช้ายสังข์

พาหนะครู วันจันทร์ชื่อโคราค ทัดดอกบ๊วย เครื่องประดับมุกดา ภัษา
 หารน้ำมัน อาวุธวาทะธรรม์ ช้ายไม้เท้า พาหนะเสือ วันอังคาร
 ชื่อรากษส ทัดดอกบัวหลวง เครื่องประดับโมรา ภัษาหารโลหิต
 อาวุธวาทะศร ช้ายธนู พาหนะตุ๊ก วันพุธชื่อมณฑา ทัดดอกจำปา
 เครื่องประดับไพฑูริย์ ภัษหารนมเนย อาวุธวาทะธนู ช้ายไม้เท้า
 พาหนะพา วันพฤหัสบดีชื่อกิริณี ทัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต
 ภัษหารกัจฉา อาวุธวาทะธนู ช้ายปืน พาหนะช้าง วันศุกร์ชื่อกิมิทา
 ทัดดอกจันทน์ เครื่องประดับบุษราคัม ภัษหารกัจฉา อาวุธวาทะ
 ธรรม์ ช้ายพิณ พาหนะกระบือ วันเสาร์ชื่อมโหธร ทัดดอกด่างขาว
 เครื่องประดับนิลรัตน์ ภัษหารเนื้อทราย อาวุธวาทะจักร ช้ายศร
 พาหนะนกยูง

พิเคราะห์ดูเรื่องเตี้ยนางทั้งเจ็ดคนนี้ อยู่ข้างจะเป้นยักษ์ ๆ ความ
 ประสงค์เห็นจะอยากให้อุให้กตัญญู ก็ดั่งกับที่เกณฑ์ให้อยู่ชั้นจาตุมา
 ราธิกา ด้วยเข้าใจว่าชั้นนี้เป้นยักษ์มาก เดยังมีคำเก่าบอกกันอย่างซึม
 ซาบว่าที่ข้างจีนเขาเห็นรูปพรณัฐฐาน เเต่ดำตราดูนั้นน่ากลัว
 ยิ่งกว่าที่เขียนนี้ เเต่เขากตัญญูจะตกใจจึงได้เขียนลดหย่อนลงเสีย ไม่
 ดูให้น่ากลัวเหมือนอย่างที่มาจริง ๆ เห็นจะเป็นเหตุออกจากเรื่องชื่อเเอง
 เป้นคัน เเต่เครื่องประดับดอกไม้ที่คันท่านองจะแต่งตามวัน วันอาทิตย์
 วันจันทร์วันอังคารก็ดูถูกต้องเรียบร้อยมา เเต่วันพุธวันพฤหัสบดี
 ใค่กตัญญูไป ไพฑูริย์ควรจะอยู่วันพฤหัสบดี มรกตควรจะอยู่วันพุธ
 เห็นจะเป็นด้วยหลงพื้นเพือกตัญญูไม่ ดอกจำปาก็ดูเหมือนจะเป็นของ
 วันพฤหัสบดี ดอกมณฑาจะเป็นของวันพุธ เเต่ดัดดอกกระดังงาดอก

ขจรเสียดๆจะไม่รู้จัก จึงเห็นสามก่ดที่หุ้มคอกมณฑาเขียวๆ อยู่พอใช้ได้
 แล้ววันศุกร์นั้นประสงค์คำบุษอย่างเดียว ษราคำนั้นจะมากเกินไป ถ้า
 ยกเสียดก็จะร่องรอยกันดีคัดออกจนวันเสาร์ แต่พาหะแฉอาหารกับ
 หงอาวอุณห์ไม่มีคำบุษว่าจะได้รื่องรอยมาจากอันใด อยู่ข้างจะเป็น
 อันไรเลเบอดอันใดเดเบอด อันตรึงเบเบอดหงต้น

ในท่านหงเจ็ดที่มาน อยู่ข้างจะทรงพาหะนั้นแรง ๆ ด้วยกันทุก
 องค์ผู้คนมีมาเชือกได้ เสด็จมาแล้วไม่มีความปรกติเลย ทรงแสดงท่า
 ต่าง ๆ ไป คือพระอาทิตย์ยกคั้งแต่เช้าจนเที่ยง ไม่ว่าองค์ใดมายืนไป
 หงต้น แต่ไม่ต้องทรงถือบังเหียนเหมือนเชือกคั้ง คั้งแต่เที่ยงไปจนคำ
 ห่งไปหงต้น คั้งแต่คำไปจนเที่ยงคืน นอนหลับคาไปหงต้น คั้งแต่เที่ยง
 คืนไปจนรุ่งนอนหลับคาไปหงต้น เพราะเหตุที่นางมหาสงครามค์เดินเชอ
 คั้งท่าต่าง ๆ คนจะดีท่าดีทำเช่นนี้ จึงเป็นยี่สิบแปดท่าเปลี่ยนกันไป จน
 คนที่ดูฉากเขียนนั้นเห็นมีแปลก ๆ เสมอ นำเชื่อว่าจำเขาเขียนมาแต่เมือง
 จันทก่อนจริง เพราะว่าถ้าเขียนได้เป็นคำราสาห์หรับแขวนวน ๆ กันไปแล้ว
 ก็คงจะเหมือนกันบ่อย ๆ ฤาเป็นระเบียบเรียบร้อย นี่แปลกกันถึงยี่สิบ
 แปด แดดัก ๆ ถิ่น ๆ เช่นเห็นมีประวัติก่พอเหลือที่จะจำได้ แดวันใด
 เป็นวันมหาสงครามค์ วันใดเป็นวันเนา วันใดเป็นวันเถลิงศก
 คือพระยาวัน แดสงครามค์นั้นนอนคั่นนอนหลับมีคำทำนายต่าง ๆ ใน
 คำทำนายนั้น ถ้าวันใดถูกวันมหาวันสงครามค์ฤาวันเนาแล้วเป็นการไม่
 ดีหงต้น เป็นแต่เปลี่ยนกันหักไปตามวัน คือวันอาทิตย์หักบ้านหักเมือง
 วันจันทร์หักนางพระยาแดเสนาบดี วันอังคารหักอะไรค่ออะไรค่อไปให้
 เป็นห้องแม่มีมายไรทานจะทุกขะร้อนต่าง ๆ ตามวิไลคำทำนายของโหร

ธรรมดาทำนายนายของโหรแล้ว มักจะห้วงอะไรกัน ๆ อยู่ต้องตามสิ่ง
 หอใจพูดถึงรำไป คือหารกอย่างหนึ่ง แม่ม่ายอย่างหนึ่ง หมอยาอย่าง
 หนึ่ง เว็ดดำเภาอย่างหนึ่ง ผีมาวธกอย่างหนึ่ง ปวดท้องอย่างหนึ่ง
 โรคในคี่ศะอย่างหนึ่ง ถึงว่าจะไม่มีใครงานให้ช่วยดูช่วยเดให้ เขาให้ดูแต่
 เฉพาะตัวเขาก็พอใจบ้างถึงพวกเหล่านี้ จะเปะทุกขบ้างจะได้ตามบ้าง เปน
 ห่วงบ่วงใยกันอย่างยิ่ง เรื่องคำทำนายวันสงกรานต์วันเนา นั้น จนพวก
 ชีมชาบไม่มีใครจำได้ ว่าวันใดเปะสงกรานต์วันใดเปะวันเนา จะมี
 เหตุมีผลอย่างใดที่เปะการทั่ว ๆ ไป เพราะถนัดทำนเกินไปเดี่ยจนถลาย
 เปนตำราว่า ถ้าวันเกิดของผู้ใดคือวันเนา ให้เอาคืนขึ้นเท่าหัวไปถม
 โคนโพ ให้ตัดไม้ไม้ทุปลดองเดี่ยเอาเบ๊ยกรอกในนั้นไปกำคั้นโพ ได้
 ถามว่าเบ๊ยนั้นสำหรับทำอะไร ผู้ใหญ่บอกดำหรับให้เป็นทาน เมื่อ
 ถามเขาไปอีกว่าไม้กำโพนั้น เพื่จะกำไว้ไม่ให้ถึงโพหัก เปนการ
 ปฏิสังขรณ์คืออายุก็รอบอยู่แล้ว แต่ที่เขาเบ๊ยไปกรอกไว้ให้เป็นทานใน
 ปลดองไม้ั้นด้วย ได้เจาะช่องไว้สำหรับให้คนดั่งถุไม้ ถ้าไม่เจาะช่อง
 ไว้จะมีต้องไปแย่งเอาไม้ที่กำโพไว้เนั้น มาดั่งงเขาเบ๊ยถุ ก็ได้คำตอบว่า
 เขาก็ปลดองไม้ั้นมาเทเอาเบ๊ย ได้ถามคือไปว่าผู้ที่เขาเบ๊ยนั้นจะมีอะไร
 บังคับที่เปะการจำเป็นต้องให้เอาไม้เนั้นกำโพอีกถุไม้ ถ้ามันเทเอา
 เบ๊ยแล้วมันก็ทิ้งไม้ไว้ ได้ถามว่าถ้าเช่นนั้นจะมีไม่เปะประโยชน์อันใดแก่
 คั้นโพเลยถุ ถ้าจะให้ท่านต่างหากกำโพต่างหากจะดีกว่าคอกกระมัง พอ
 เขยวั้นเท่านั้นเปะประหารวนค โกรธฉิวหมากทีเดียว บ่นคุบคุบไปว่าไม่ทำ
 ให้ผิดอย่างบุรมบุราณเขาไปได้เลย ไม่ต้องเล่าอะไรกันอีกต่อไป การ
 ที่คนถนัดวันสงกรานต์วันเนายังทำเช่นนั้นนี้โดยมาก แต่ถ้าวินโลกถนัด

เกลิงศก ก็พระยาวันแก้วอยู่ข้างเรือมดลออกทั้งนี้ วันอาทิตย์เป็นเจ้า
แผ่นดิน วันจันทร์เป็นนางพระยาแดพระศนม วันอังคารเป็นอำมาตย์
วันพุธเป็นข้าพเจ้าเองรองท่านโหร วันพฤหัสบดีเป็นพระ วันศุกร์เป็น
พ่อค้า วันเสาร์เป็นทหาร จะตั้งหลายเหล่า ในส่วนที่เล่นเชือกคันนี้เล่า
ถ้ายืน ๆ นั่ง ๆ แล้วเขาเป็นไม้ดี ถ้าเหยียดยาวไปแล้วเป็นใช้ได้ แต่ที่จะ
พรรณาพิศดารไปนั้น ก็ที่วุ่นวายเรอราวก็น่าจะมาเป็นหนังสือนี้ แต่
ส่วนเกณฑ์พรุนศาสตร เกณฑ์ธาราธิคุณ เกณฑ์ธัญญาหาร ซึ่งมี
ในท้ายฎีกาของโหร ดูเป็นการคณตะเรื่องอยู่ ไม่ได้เกี่ยวกันกับเรื่อง
สงครามนักจึงหาได้เก็บเอามาว่าในที่นี้ไม่

ว่าด้วยพระทราย แลเข้าบิณฑ

เรื่องสงครามครั้งนี้ ในหนังสือหมากศึกได้กล่าวไว้แล้วว่า เมื่อถึงกำหนด
พระสุริยเทพบุตรเสด็จโจจรจากราชันมีน ประเวศชั้นสุรารัณเมศดมมิดว่า
เป็นวันสงครามนี้ พระบรมวงษาแห่งชัย แต่ข้าราชการถวายบังคมทูลหน้า
พระพิพัฒน์เจ้าจา แล้วก็พระราชทานเบี้ยหวัดผ้าป่า ข้าทูลฉลองรุดดีพระบาท
ฝายนำฝายในทั้งปวง ไม่เห็นพูดถึงการพระราชกุศลอันใด ขรอยจะเป็น
เวลาที่แรกเกิดสงครามครั้งนี้ใหม่ ๆ ยังเป็นการร่อยอยู่ ด้วยราชฎฐ์ซึ่ง
จะรู้กำหนดสงครามครั้งนี้จะน้อย จึงยังไม่เป็นนักชดถุกษ์ใหญ่โตอะไรได้
จึงยกเอาการทูลหน้าแจกเบี้ยหวัด เป็นส่วนของราชการมาใช้ ในกำหนด
วันเปลี่ยนนี้ใหม่นั้น ส่วนในกฎมณเฑียรบาลก็ไม่ได้พูดถึง คงจะไม่
เป็นการทำใหญ่โตอันใด ตลอดจนมาถึงแรกตั้งกรุงทวารวดี นามปรากฏ
ก่อนขึ้นหลังในจดหมายขุนหลวงหาว่าตัวว่า สร้างมานานแล้วสร้างนำพระไชย
แต่พระไชยดำตร จึงนิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะสร้างนำพุ ฉันทถวายไทย
ธรรมตามวัน ก่อพระธาตุกาเจดีย์ วัดพระศรีรัตนเพธองค์หนึ่ง พระทราย
เตียงองค์หนึ่ง วัดกุฎีดาวองค์หนึ่ง พระทรายน้ำไหลพเนียบองค์หนึ่ง พระ
สงฆ์ฉันทถวายไทยธรรม ตั้งศาลาทาน ๖ คำบด ๆ ละตามวัน ศกดา
ยอกแห่งหนึ่ง วัดสุ่มงคตมพิตรแห่งหนึ่ง แดงแดงแห่งหนึ่ง ตะพานช้าง
แห่งหนึ่ง ศาลาหินแห่งหนึ่ง ตะพานสกลแห่งหนึ่ง เติงพระสงฆ์ศฤห์สัก
มีเข้าแลกกับเขี้ยวของกินหมากพลู มีทั้งน้ำอามน้ำกิน แม้ทั้งน้ำมั้นห่อจักระก

มีช้างคัฒม หมอนวด หมอยา ทั้ง ๖ ตามดว่ากตม ๆ ไปอย่างนี้ แปลก
กับที่กรุงเทพ ฯ ที่ที่พระเจ้ายศยราชก่อนแต่เดการตั้งองค์ ในตองคั่นพระ
ทรายวัดพระศรีธรรมพร พระทรายเคียงยก พระทรายน้ำไหล คงเปนของ
เก่า แต่พระทรายวัดกุฎีดาวเปนของเกิดขึ้นใหม่ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัว
บรมโกศ การก่อพระทรายกรุงเก่ากับที่กรุงเทพ ฯ นี้ ความประสงค์
เห็นจะไม่ตองกัน เรื่องต้นเหตุที่เกิดก่อพระทรายในเวลาตองกราบทันได้
สืบสวนไต่ถามกันหนัก ก็ยังไม่ไต่ความว่าเกิดขึ้นแต่เมื่อไร เกิดขึ้นเพราะ
อะไร ได้ยินว่า ๆ คำเล่าว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงเรือชาน ชน
ทั้งปวงพากันก่อพระทรายที่ข้างลำน้ำ แต่ก่อนในพลอยเปนเครื่องบูชา
เมื่อให้ ไปค้นเอาจริงเข้าก็ไม่มีข้อความเรื่องพระทราย กลายเปนนิทานขี้ม
ขามไปเสีย ได้ให้มเคียงถามพระราชาคณะเมธียทั้งปวงดู เมื่อไต่
ความประการใดจึงจะลงในรายเล่ม รวมพระราชนิพนธ์ซึ่งคิดจะออกต่อไป
แต่พระทรายตอย่างซึ่งมีปรากฏมาในจดหมายเหตุของหลวงวัด พระทราย
๒ อย่าง ก็คือพระทรายวัดพระศรีธรรมพรอย่าง ๑ พระทรายวัดกุฎีดาว
อย่าง ๑ จะเปนอยู่ในเรื่องพระทรายบันดาศักดิ์ พระทรายบันดาศักดิ์นั้น
ตามที่เข้าใจในกรุงเทพ ฯ นี้ ว่าเปนการประสงค์ที่จะให้ไต่ทรายไป
ประสมปนในการก่อสร้าง ไม่ให้ตองซ้อนกันอย่างหนึ่ง ประสงค์จะให้ม
ทรายถมพื้นดานวัด กันพื้นที่เปนโคกนคม แตมิให้หญ้างอกนอย่างหนึ่ง
ความประสงค์คั่นเห็นจะเป็นของเก่าที่ได้เคยใช้มาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่จะ
ใช้เป็นครั้งเปนคราวในเวลาเมื่อทำวัด เมื่อต้นคราวทำวัดแล้วก็เปนอัน
เลิกไป คงเปนแต่ก่อพระทรายสังเขปของหลวง ที่วัดพระศรีธรรมพรแห่ง
หนึ่งเปนวัดในพระราชวัง เมื่อมีการก่อสร้างอันใดก็คงจะโปรดให้ก่อ

พระทรายทุกคราว มีตัวอย่างซึ่งเห็นได้ ในครั้งหลังนี้ คือเมื่อพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มสร้างพระพุทธรูปรางคปราสาทใน
 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็โปรดให้เจ้านายแต่เจ้าจอมข้างในออกไปก่อ
 พระทรายในเวลาดังกรณนี้ แต่พระทรายนั้นค้ำก็ค้ำก่อก่ออยู่ตามเดิม
 ไม่ได้ยกมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น
 ทรงปฏิสังขรณ์วัดกุฎีขาว ขรอยจะยกพระทรายนั้นค้ำก็ค้ำไปวัดกุฎีขาว
 วัดพระศรีสรรเพชญ์ที่เคยก่อก่ออยู่แต่ก่อน จึงให้คงมีอยู่แต่พระทรายหลวง
 ครั้นเมื่อการวัดกุฎีขาวแล้วเสร็จ ก็จะได้ยกพระทรายนั้นค้ำก็ค้ำก่อก่อขึ้นที่เดียว
 ก่อก่ออยู่แต่ของหลวงพอเป็นดังเขป ในจดหมายขุนหลวงหาวัดจึงไม่ได้
 กล่าวถึงพระทรายนั้นค้ำก็ค้ำ แต่ครั้นเมื่อถึงกรุงเทพ ฯ ทรงสถาปนาพระ
 อารามขึ้นใหม่ ๆ จึงโปรดให้มีพระทรายนั้นค้ำก็ค้ำขึ้น ติดต่อกันไปไม่
 มีระหว่างยกเว้น ด้วยเห็นว่าประโยชน์ได้กว่าก่อพระทรายโคม ๆ อย่าง
 อื่น ด้วยที่แผ่นดินกรุงเทพ ฯ เป็นโคตมดินลุ่มมาก แต่ถ้าถมเสียให้สูงถึง
 ที่น้ำไม่ท่วม ก็เป็นแผ่นดินที่ดอนเรียบร้อยตลอดไปได้ ในครั้งเดียว ไม่
 เหมือนอย่างที่กรุงเก่า ที่กรุงเก่านี้ถึงว่าที่แผ่นดินไม่สู้เป็นเลนตมเหมือน
 อย่างที่กรุงเทพ ฯ แต่ที่จะถมให้พื้นน้ำท่วมนั้นเป็นอันยาก เพราะฉนั้น
 การก่อพระทรายจึงไม่เป็นที่ต้องการ แต่เป็นประโยชน์มากเหมือนที่
 กรุงเทพ ฯ จึงได้มีเวลาเลิกหันลงเล่นพระทรายดังเขปเสีย ส่วนพระ
 ทรายเคียงอีกองค์หนึ่งนั้น เมื่อตามตริที่คนใช้อยู่เดี๋ยวนี้ เห็นเขามัก
 ทำเด้าบักชนทรมวบ้าน แล้วมีกระดานข้างบนก่อพระทรายขึ้นไว้บนนั้น
 ทั้งอยู่คามิคาชาติเป็นของคู่กันกับศาลพระภูมิ จะแปลว่ากระไรก็ไม่ทราบ
 จะเป็นพระทรายพวกนั้น แต่ของหลวงนี้เป็นก่อขึ้นสำหรับยกไปวัดฤๅ

ประการใดก็ไม่ทราบ ได้ตรวจดูในหมายรับสั่งของเก่าที่กรุงเทพฯ ๗ ซึ่งว่า
ด้วยเรื่องพระทรายเคียงยกัน^๕ แปลกกันกับที่ขุนหลวงหาว่าที่กรุงเก่า
มีองค์เดียว แต่ที่นั่นใช้ถึงสิบองค์ คือ เป็นพนักงานตำรวาในซ้ายขวา
ก่อน ๒ องค์ ทหารในซ้ายขวาก่อน ๒ องค์ ฝัฟายก่อน ๒ องค์ ที่รองพระ
ทรายนั้นเป็นม้านั่งเหลี่ยมสี่ขากว้างประมาณศอกหนึ่ง ก่อนพระทรายใน
กลางม้า มีราชวัตรฉัตรทรงกระดาดล้อมรอบ ตั้งเกิดดูในหมายรับสั่งของ
เก่า เหมือนหนึ่งจะก่อนำที่นั่ง คือมีกำหนดให้มาคอยก่อนอยู่ที่ข้างพระที่นั่ง
อมรินทร์ ที่แต่เดิมจะไปทรงกระดาด ๗ เชื้อ ๗ อะไวบ้าง แต่ครั้นเมื่อมีพระ
ราชธุระมากแต่จัด ๗ ลงก็คอยเปล่าไปไม่มีใครจะเสด็จออก คลอดเป็นเจ้า
พนักงานก่อนกันเสียเอง เมื่อไม่ได้รับสั่งให้เสด็จหมาย จึงยังคงจึงอยู่ตาม
เดิม แต่เห็นว่าพระทรายเคียงยกัน^๕ จะเกิดขึ้นด้วยช้เกยงไปก่อนที่วัดแต่ไป
ทำบุญฉลองกิ่งวัด จึงเอาม้าดาอะไรมาตั้งก่อนหน้าดงดงกันเสียให้
เสร็จแล้ว จึงให้เขาออกไปกวัดเป็นการย่อ ๗ ลงอีกชั้นหนึ่ง พระทราย
ที่คอยอยู่ตามรั้วบ้าน ถ้าไม่มีเรื่องราวแบบอย่างอันใด ที่ว่าก่อนได้เป็น
เครื่องบูชาสำหรับบ้าน ให้เป็นสัตว์สี่ตีนมงคลคู่กันอันตราอย่างใดเช่น
ศาลพระภูมิแล้ว ก็กลัวจะเป็นช้เกยงเขาไปวัด จึงตั้งไว้ที่รั้วบ้านย่อดง
ไปอีกชั้นหนึ่ง ถ้ามีฉนั้นก็จะเกิดขึ้นด้วยเสียตายเครื่องตุกคุ่นตุกดา คือ
ราชวัตรฉัตรของพิศโมกจำมที่ทำเป็นเครื่องประดับ เพราะระฤกได้ว่า
เมื่อเด็ก ๆ เขาเกณฑ์ให้ก่อนพระทรายน้ำไหล ในเวลาที่ก่อนนั้นสุนัขห้าที่
เปรียบมิได้ รดุกรดุยไปวันยังค่ำ เมื่อเวลาที่ก่อนเสร็จจะยกยอดก็ต้อง
ร้องอุแประ โคมก้นก๊กก้องแล้วประเคียรูปร่างไม่ดีไป ต้องร้องก่อนกัน
ใหม่ยกยอดร้องอุแประอีกหลาย ๆ เทียว เมื่อเสร็จแล้วจะนับจุไบโพ้น

ต้องกำจับด้วยสัญญาใจของตัวคนคิดเห็นฉันเข้า เวลาประจุกก็ต้องประโคน
 แลขยันโคแล้วแต่งเครื่องประดับต่าง ๆ ตัวคนคิดเห็นเข้าฉลองค่อไป เขา
 จะเอาไปดอยก็ไม่มีใครจะยอมให้ไป เอาทั้งไว้นาน ๆ จนเขาว่าหยวก
 จะเนาเขาฉกไปดอยเสียจึงได้เลิกเล่น เครื่องประดับพระทรายรวบ้านเช่น
 บางที่ก็ทำจิตรพิศดารต่าง ๆ บางทีจะเสียดยอย่างนั้นได้บ้างคอกกระมัง
 จึงได้คงทงไว้ ทว่าพระทรายนำโหดพิเนียดคอกของคห็นั้น ก็เห็นจะ
 เปนเรื่องเดียวกันกับเรื่องพระทรายนำโหดที่เขาถ่อกันอยู่ทุกวันนี้ ตาม
 ดัทธิซิมซาบเล่ากันว่า เปนการล้างบาปดอยบาปอยู่ด้วย คือต่อแพหยวก
 แล้วเอาทรายมาก่อขึ้นบนแพหยวก ทรายนั้นต่างว่าบาปที่ได้ทำไว้ตลอดคัม
 เอาไปปั้นเปนพระให้เป็นการบุญเสีย แล้วบักราชวัตรคัทรฆบุรชาด้วย
 เข้าบิณฑ แล้วจึงเอาพระทรายนั้นไปดอยน้ำ กำหนดให้ดอยในเวดาน้ำ
 ขึ้นอายุขึ้น ถ้าดอยในเวดาน้ำลงอายุลง พระทรายนั้นจะเปนกองบาป
 ฤาเปนคัวของคัว ฤาเปนพระอะไรเถื่อน ๆ ตามปรกคิของคห็นไม่ได้
 นึกแต่ยวคดลตเรื่อง อะไรมันหลุดจนมากปลดอยอะลุ่มอะหล่วยไป พระ
 ทรายนำโหดพิเนียด จะไปก่อบนบกที่น้ำท่วม ฤาก่อบนแพดอยเหมือน
 อย่างพระทรายนำโหดทุกวันนี้ก็ไม่ปรากฏ แต่ถ้าก่อบนบกให้สาหร่ายน้ำบัค
 ทลายแล้ว เรียกว่าพระทรายนำเขาเห็นจะถูกคักว่าพระทรายนำโหด
 ถ้าใช้ก่อบนแพเหมือนพระทรายนำโหดตามธรรมดา ทำไมจึงต้องไปก่อ
 ถึงพิเนียดก็ไม่ได้ความ เปนการรวม ๆ อยู่เช่นนั้น แต่การก่อพระทราย
 ยังเป็นที่นิยมขึ้นว่าเป็นการบุญใหญ่ทั่วไปของคนทั้งปวง ชื่อนจะอยู่ข้าง
 ก่ายบาปได้นิด ๆ หนึ่ง เช่นกับสร้างพระทรายแปดหมื่นพัน แต่คัทร
 ก่อพระทรายนั้นต้องนับว่าเป็นการมีประโยชน์คักว่าเรื่องคห็นบิณฑมาก

เข้ามาขึ้นนี้ออกจากการที่อยากศึกษาพระพุทธรเจ้าเป็นต้น จึงมี
 วิธถวายเข้าพระต่าง ๆ ซึ่งประเพณีอยู่ด้วยกันโดยมาก ถ้ายำผ่นไปว่า
 เสร็จแล้วกันว่าพระพุทธรเจ้าจะได้รับประโยชน์นั้นจริง ๆ เหมือนเช่นเจ้าผู้ฤ
 เสด็จศพ แล้วก็นับว่าเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง แต่ที่ยอดจนกึ่งเดียว ๆ
 เท่าเข้ามณฑลเช่นนี้ ก็เป็นไปด้วยเหตุที่รู้ว่าสิ่งของที่ไปดงนั้นไม่เป็นของ
 บริโภคจริงอย่างหนึ่ง เพื่อจะให้ถึงดงมาแต่กรือได้ง่าย ๆ นั้นอย่างหนึ่ง
 เหมือนอย่างกับนายศรีสมโภช การสมโภชนั้นก็แปลว่าเลี้ยงกันตรง ๆ
 คำที่มีมาในกฎมณเฑียรบาลว่า “สมโภชเลี้ยงดูขุน” นี้ใช้เต็มทั้ง
 วรรคทั้งแปล เมื่อพิจารณาเหตุเครื่องที่มากับในการสมโภชทั้งปวง ก็ล้วน
 แต่เป็นของบริโภคทั้งสิ้น นายศรีแก้ว นายศรีทอง นายศรีเงิน ก็เป็น
 ภาชนะเครื่องรองอาหารเหมือนโต๊ะสุภาพาน นายศรีทองก็เป็นกระตังที่
 ดำหรับบันจุอาหาร แต่เป็นการออกหน้าประชุมคนพร้อม ๆ กัน ก็คิด
 ตกแต่งให้ถึงดงมากมายน ครอบนายศรีแต่เดิมจะใช้ โต๊ะกับเข้าโต๊ะหนึ่ง
 งานเรียงซ้อน ๆ กันขึ้นไปสูง ๆ เหมือนแขกเขาเลี้ยงที่เมืองกลันตัน ภายหลัง
 เห็นว่าไม่เป็นของแน่นหนา และยังมิได้ใหญ่โตสมปรารถนา จึงเอา
 พานซ้อนกันขึ้นไปตามชั้นห้านั้น แล้วเอาของคองรายตามปากพาน ที่เป็น
 คนวาศานน้อยไม่มีโต๊ะมีพาน ก็เย็บเป็นกระตังคองซ้อนกันขึ้นไปตามชั้น
 ห้าชั้นเจ็ดชั้น แต่ถ้าจะใช้กระตังเกลี้ยง ๆ ดูไม่งาม ก็เจิมปากให้เป็น
 กระตังเจิมให้เป็นการงดงาม ผู้ใดซึ่งเป็นผู้จะรับมงคล คือถูกทำขวัญนั้น
 ก็มานั่งบริโภคอาหารนั้นในที่ประชุม เป็นการกลับกันกับที่ประเพณีอยู่
 ทุกวัน ผู้ที่มาร่วมเหลืต้องมาช่วยกันป็นบิตเลี้ยงดูผู้เจ้าของงาน
 ทุกวันผู้เจ้าของงานต้องเลี้ยงผู้อื่น ภายหลังเห็นว่าการที่ไปนั่งบริโภค

อาหารในที่ประชุมเช่นนั้นเป็นความลำบากหลายอย่าง คือกับเจ้าที่จะ
 ตกแต่งบายศรีนั้น ก็ต้องหาอย่างดีเพราะเป็นการออกหน้าเปลืองเงินมาก
 ผู้ที่จะไปบริโภคนั้นก็เด็กที่โกลนจุเป็นอันมาก ก็ถูกแต่งตัวออกเพียบ มือแฉ
 หนาก็ผิดหาผู้แบ่งเข้าไว้ช้อกชานจน แต่เมื่อเวลาต้องไปบริโภคนั้นที่ประ-
 ชุมเช่นนั้น กิริยาของเด็กก็จะเบียดอาหารที่ไม่ใคร่เรียบร้อย มักจะมูม ๆ
 มาม ๆ จนหน้าคามือมายืดเอะเอะงั้นงั้นงั้นงั้น ถ้าถูกเด็กที่ตะกตตาม
 ก็จะไม่กินไม่รู้แล้ว จนคนที่มาทำขวัญนั้นเมื่อ ถ้าเด็กนั้นเป็นคนขี้ระคา
 กระเดื่องไม่กินก็เสียคายของตกแต่งไว้เป็นหนักเป็นหนา จึงตกตงเป็น
 เด็กเด่นย่อ ๆ กันเกาะ แต่งเข้าของไปแต่งเด็กน้อยกินแต่เพียงน้ำมะพร้าว
 อ่อนเป็นดังเว็บก็ได้ เพราะฉะนั้นพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ จึงได้เอา
 ช้อนไปเทยดกโกม ๆ ตามบายศรีเอามาเทลงในมะพร้าว ต่างว่าของ
 เหล่านั้นรวมอยู่ในมะพร้าวหมดแล้ว จึงเอาน้ำมะพร้าวขึ้นมาบ่อนให้กิน
 สดมมติว่าไม่ได้กินของในภาชนะนั้นทั่วทุกสิ่ง ขรรณนิยมซึ่งกินของทำขวัญ
 มีใช้ขวัญเป็นต้นเช่นนั้น ก็ยังมีปรากฏเป็นพยานอยู่ในเวลาทำขวัญไปรเวด
 ในครอบครัว ซึ่งตกแต่งลงในขันทองขันเงิน มีผู้ใหญ่มานำให้พริกขึ้น
 ให้ชื้อ เมื่อจุ่มเจิมผูกค้ายเสร็จแล้วก็ให้เด็กบริโภคนั้นที่ทำขวัญนั้น
 เพราะเป็นเวลาไม่ได้แต่งตัวแต่ไม่มีผู้อื่น ถึงจะกินมูมมามๆ ธุชัวเร็วประ
 การใด ก็ไม่เป็นที่อับอายขายหน้าอันใด แต่ได้ยคนเราไม่เข้าใจกัน
 เหตุความประสงค์เดิมว่าเขาคิดอย่างไรแล้วก็ไม่พอใจตาม ๆ ตามแต่ก็
 ไม่พอใจบอกกัน ก็เป็นแต่ทำตามกันมาผิด ๆ เช่นนั้น การก็อดทริ
 มงคลอุปมงคลไม่มีรูปก็เข้าครอบงำ จลกลายเป็นมีสิ่งหนึ่งเรียกว่าขวัญ
 ขวัญนั้นหลบหนีได้แต่เทยดกอยู่ตามหนทางก็ได้ เรียกก็มา เข้าใจ

ภาษา แต่เป็นวิสัยของขวัญแล้วชอบสุนทรกถาเป็นพื้น ไม่ชอบขู่ตวาด
 สุนทรกถานี้จะเท็จฤๅจะจริงก็ไม่เป็นไรเชื่อได้ทั้งนั้น เป็นต้นว่าอาหาร
 นี้จะขี้ยาเน่าบูดอย่างไร บอกว่าประกอบด้วยนมเนยมีไอสารศ
 วิเสศเหมือนของทิพย์ เข้ายาเรือนเคหาทั้งจะเป็นรังกา บอกว่าสุนัข
 สบายวิเสศเหมือนกับวิมานพระอินทร์ ขวัญนั้นก็เชือกถัมมาให้ด้วย
 กินก็อร่อยด้วย คัวขวัญนั้นคู้เหมือนนมแต่ไต่คินทรีย์ไต่ตะลัมผัส
 อย่างเดียว อินทรีย์ตะลัมผัสอื่น ๆ อ่อนหมดทุกอย่างฤๅไม่มีเลย เมื่อ
 เข้าใจกันว่ามีคัวขวัญอยู่เช่นนี้ การทำขวัญก็กลายเป็นจะถ่อถวงแฉะ
 ขอบคัวขวัญให้มาอยู่กับตัวเล็กอย่างเดียว การที่พราหมณ์ไปตักโคม ๆ
 ก็กลายเป็นไปตักคัวขวัญมาแช่น้ำมะพร้าวไว้ ให้เล็กกิน ของที่จัดมา
 ในบายศรีนั้นน้อยลง ๆ จนดื่มไปไม่หมายความว่าปนของกิน นึกถึงตั้งขึ้น
 มาว่าขวัญจะไม่มีอะไรกิน ต้องมีเครื่องกระยาบวรมาคังอีกตำรับหนึ่ง
 หัวหมูมาคังอีกหัวหนึ่งก็มี วิชิตทำอะไรแล้วดื่ม ๆ ไหล ๆ ค่อ ๆ กันมา
 เป็นคัวอย่างเช่นนั้นใด เข้าบิณฑกัเรื่องเดียวกันกับบายศรีนั้นเอง เห็น
 ว่าเป็นเวลาตรุษศุภมีแสงสงกรานต์ขึ้นปีใหม่ อยากจะถวายอาหารบิณฑ
 ชาติแก่พระพุทธเจ้าให้เป็นของประณีตวิเสศก็จัดไปตั้งบูชา ก็แต่พระพุทธ
 รูปท่านไม่ฉันบิณฑกัอันใดลงไป จัดไปมากก็เปลืองเปล่าแยกกรือเรื่อว่า
 ไม่งดงาม ก็ค่อยผ่อนลง ๆ จนถึงเป็นรูปเข้าบิณฑกัใช้อยู่ทุกวันนี้ แต่
 เรื่องเข้าบิณฑกัประหนึ่งจะสูญ เพราะข้อจะอยู่ข้างโคมมาก พังตาม
 ท่านผู้ใหญ่ว่ามาแต่ก่อน ตรุษศุภวันหนึ่งสงกรานต์วันหนึ่งคนทั้งปวง
 แต่งตัวท่งเต็กท่งผู้ใหญ่ให้สงามดี แล้วมีเข้าบิณฑกัไปเที่ยวบูชาในพระ
 อุโบสถวัดต่าง ๆ จะว่าแต่เฉพาะในพระราชวังที่เจ้าเป็นราชการ บันด

เจ้านายซึ่งเป็นลูกเธอ เมื่อถึงเวลาส่งภรรยาคู่ตามวันก็แต่งพระองค์ทรง
 เกยวทรงหม่อม เสด็จไปเข้าเฝ้าพระศรีรัตนดาศาaram วัดพระ
 เขตุนพม้าง วัดบวรสถานพม้าง ที่มั่งคั่งข้าไทยมากก็เสด็จไปหลาย ๆ วัด
 ไม่ต้องทูลดำทูลดา เมื่อเสด็จไปเช่นนั้นแล้วก็มีเจ้าบิณฑรพานแก้ว
 สองชั้นบ้าง พานทองสองชั้นบ้าง ไปเที่ยวชมชาในพระอุโบสถ มีรูปเล่ม
 หนึ่งเขียนเล่มหนึ่งไปว่า อิมยังมีนทาปาดังพุทธรัดสะเทมะ แล้วตั้งไว้ครู่หนึ่ง
 ก็ยกกลับมาเช่นทุกบมิได้ขาด ครั้นมาเมื่อในรัชกาลที่ ๔ รัชตั้งตามกั้ง
 เรืองค้เข้าบิณฑรไม่มีผู้ใดได้ทำ ก็รับตั้งให้พระเจ้าลูกเธอแต่งพระองค์ไป
 ค้เข้าบิณฑรอย่างเก่าที่วัดพระเขตุนพม้างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าโตเสียแล้วหา
 ได้ถูกเกณฑ์ไม่ จะได้มีอยู่กั้งไม่ทราบ เดียวนี้การค้เข้าบิณฑรก็เพน
 อันเล็กต้อยไป ยังคงอยู่แต่เข้าบิณฑรของหลวง ๆ นั้นเพนต้องอย่างอยู่ ถ้า
 อย่างพานสองชั้นพานชั้นบนใช้พุ่มดอกไม้มั แต่ใช้ฉัตรประดับทองตามชั้น
 แทนยอดพุ่ม พานชั้นล่างค้จางเล็ก ๆ เช่นรายปากนายศรีดำรับเด็ก
 มีขนมพิมพรูปต่าง ๆ เพนหงษ์บ้างกิมบ้างค้ต่าง ๆ กั้น อย่างอันอื่นเคเบอด
 ว่างจางละแผ่นรายรอบ แล้วมีเชิงเทียนเชิงหนึ่งเชิงรูปเชิงหนึ่ง ไขครื่อง
 ทองคำท่งสั้น เข้าบิณฑรเช่นนี้สำหรับค้เครื่องนมัสการในวันตรุษค้ตามวัน
 ส่งภรรยาคู่ตามวัน อีกอย่างหนึ่งเพนใช้พานทองเหลืองชั้นเดียวมีกรวยใบ
 ทองบันจุเข้าตุ๊กในนั้น ยอดปักฉัตรประดับทองตามชั้น มีจางขนมพิมพ
 รายรอบกรวย บางทีก้เห็นมีช่องพุดหมากส่งตุ๊กหนึ่งเห็นมีอยู่ที่ปากช่อง
 ว่างไปค้ด้วย เทียนค้ค้ปากพานเล่มหนึ่งไม่มีรูป บางทีก้มีธงเสกผ้าเล็ก ๆ
 เตียบตามกรวยรอบค้ด้วย เข้าบิณฑรเช่นนี้สำหรับใช้บูชาพระภิกษายในเขต
 ส่งภรรยาคู่อย่างหนึ่ง สำหรับบูชาเทวดาที่รักษาพระชนมพรรษาแฉกพระ

ชนมพรรษาประจำทุกวันตลอดไปอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเป็นเข้าปีนักษัตรสำหรับ
 บุษบาเทวดาเช่นนั้น ไร้ดีแต่จำนวนของตามกำหนดวันของเทวดานั้น การเรื่อง
 เข้าปีนักษัตรเห็นจะเป็นเรื่องสมโภชพระพุทธรูปแด่พระทรา ย เหมือนอย่าง
 บายศรีบนเอง เป็นแต่ผู้ ทหาไม่รู้ว่าที่มาเป็นอันเดียวกัน แลวิธีทยอยลง
 ยักเยื้องกันไป เพราะเป็นความคิดของคนที่คิดคนละกรวดคนละพวก
 ก็ทำให้เข้าใจว่าเป็นคนละอย่างไปทีเดียว

การพระราชกุศลที่ยังคงอยู่ในเวลาสงครามครั้งนี้ มีเป็นสอง
 อย่าง ซึ่งข้าพเจ้าได้มีเสาะหาได้กล่าวข้างต้นไม่ คือสงครามที่ดำเนินอย่าง
 หนึ่ง สงครามที่ดำเนินอย่างหนึ่ง ในเรื่องสงครามที่ดำเนินสงครามที่ดำเนิน
 คือว่าถ้ามีใ้พระอาทิตย์ยกจากราษีมีนขึ้นสู่ราษีเมษเวลา ๒ ยามเที่ยง
 ขึ้นแล้วไป ไหร่เรานับว่าเป็นวันใหม่ แต่ส่วนคนปรกติไปนับวันใหม่
 คือเวลารุ่งแจ้งยังต้องเข้าใจว่า พระอาทิตย์ยกก่อนวันใหม่ ๖ ชั่วโมง
 จนถึงชั่วโมงหนึ่งเป็นที่สุด การที่ถือเที่ยงกันอยู่ดังนี้ จึงอะลุ่มอะล่วย
 ลงเป็นกลางให้ ไ้ทั้งสองฝ่าย เติมนักชัฏฤกษ์สงครามขึ้นเสียอีกวัน
 หนึ่งเหมือนอย่างในปี่ฉดเอกศกน พระอาทิตย์ ยกเฉพาะเวลา ๒ ยามตรง
 จึงต้องขยายสงครามต้อออกเป็นสี่วัน การซึ่งแบ่งชื่อวันสงครามต้อออก
 เป็นสามอย่างคือวันมหาสงคราม วันเนา วันเถลิงศก อันที่จริงก็จะ
 เป็นสามอย่างไทยๆ พอใจกำหนดการทั้งปวง เช่นตรุษสามวันสารทสาม
 วันเป็นต้น แต่มีแบบคายนอีกชนิดหนึ่ง ที่รอเถลิงศกวันศักราชใหม่
 ไปไว้วันที่สาม ด้วยวันที่หนึ่ง วันที่สอง คือวันสงครามตั้งแต่วันเนา
 ว่าพระอาทิตย์ขึ้นจะเยี่ยมขึ้นสู่ราษียังไม่ถึงที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้
 เปรียบไว้ในหนังสือแสดงกิจจานุกิจว่า "เหมือนบุคคละขึ้นเรือน วัน

ส่งกราบทูลขึ้นเหมือนกันไปเพียงนั้นใด วันเนาเหมือนกันไปกิ่งนอกชาน
วันถึงศกคือพระยาวันเหมือนเช้าถึงในเรือน" คำอุปมาของท่านนักเพื่อ
จะให้เข้าใจซึ้งซายง่าย ๆ ก็ดูเหมือนจะพออยู่ได้ แต่อุปมานี้ว่าด้วย
ส่งกราบทูลตามวัน คือพระชาติดยกก่อนเวลาเที่ยงคืน นับว่าวันต้น
เป็นวันมหาส่งกราบทูล วันที่สองเป็นวันเนาวันที่ ๓ เป็นวันถึงศก ถ้าจะ
อุปมาส่งกราบทูลวัน เห็นจะต้องว่าวันแรกมาถึงเชิงบันไดฤกษ์วันไม่ได้
คืนหนึ่งสองคืน วันเนาที่ ๑ ถึงยอดบันได วันเนาที่ ๒ ถึงนอกชาน
วันถึงศกคือพระยาวันถึงในเรือน

การพระราชกุศลนั้น เริ่มแต่วันจ่ายคือวันก่อนนำส่งกราบทูลวันหนึ่ง
ตั้งสัตวมนต์พระปริตในการที่จะส่งมูรธาภิเศกวันถึงศก บนพระที่นั่ง
ดุสิตาภิรมย์ มีเครื่องตั้งคือโต๊ะหมู่สูงชนกันสองตัว ตั้งพระพุทธรูป
ห้ามสมุทรหันหน้าพระไชยนาถโลห โต๊ะหมู่อย่างต่ำสองตัวตั้งพระครอบ
มูรธาภิเศกรองพานแว่นฟ้า มีเครื่องนมัสการกระบะกมณีนีเวสดำรับหนึ่ง
พระสงฆ์ที่สัตวมนต์พระครูปริตไทย & รามัญ & ไม่มีพระราชคณะนำ
เพราะไม่เป็นการเล็ดจอกอกเลย สวดตามวัน คือวันจ่ายวันหนึ่ง วัน
ส่งกราบทูลวันหนึ่ง วันเนาวันหนึ่ง ถ้าปีใดส่งกราบทูล & วันที่เลื่อนไป
ตั้งสัตวค่อวันมหาส่งกราบทูล รุ่งขึ้นวันถึงศกเป็นวันตรง พระสงฆ์ที่สัตว
มนต์ทั้ง ๘ รูปนั้นเข้ามาสวดมนต์ในท้องพระโรง กวายนกโคในเวลาย
ส่งมูรธาภิเศกด้วย มีของไทยธรรมจักร ร่ม รองเท้า พัดชนกกדםหนึ่ง
แต่ในวันจ่ายส่งกราบทูลนั้น เป็นวันสัตวมนต์ฉลองพระทรายบันดา

กัณฑ์ด้วย พระทรายบันดากัณฑ์นี้มีมาแต่ปฐมรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์
เริ่มต้นแต่สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาวัดใดที่แรกทรงสถาปนา

ๆ ทรง ปฏิสังขรณ์ การยังไม่แล้วเสร็จก็เกณฑ์ยกพระทรายมันดาศักดิ์ไปก่อ
 ที่วัดนั้น ไม่เป็นกำหนดวัดแน่นอน เช่นในแผ่นดินประจุบันนี้ เดิมก่อ
 ที่วัดราชมพิช แล้วย้ายไปที่วัดเทพศิรินทร์จนถึงในบั้น^{นี้} ที่เรียกว่าพระ
 ทรายมันดาศักดิ์^{นี้} เพราะมีพระทรายหลวงเรียกว่าพระมหาธาตุองค์
 หนึ่ง น้ำที่แปลตำรวจก่อสูง ๘ ศอก พระทรายบริวารสูง ๒ ศอก น้ำที่
 ตำรวจถมก่อ ๕๒ องค์ พระบรมวงษานุวงศ์ข้าราชการมันดาศักดิ์ได้รับ
 พระราชทานเบี้ยหวัดมีกำหนดขนาดให้ก่อ คือเจ้าต่างกรม เจ้าพระยาสูง
 ๕ ศอก พระองค์เจ้าแฉะพระยา สูง ๔ ศอก พระสูง ๓ ศอก หลวง
 สูง ๒ ศอกคืบ ขุน ๒ ศอก ขุนหมื่นแถวสูงศอก ๑ เพราะเกณฑ์
 ก่อตามมันดาศักดิ์^{นี้} จึงเรียกพระทรายมันดาศักดิ์ แต่พระทราย
 มันดาศักดิ์^{นี้} เป็นเรื่องที่ยับเยินกันมาต่าง ๆ แต่ไหนแต่ไร บางที่เจ้า
 นายแลข้าราชการที่มีมันดาศักดิ์ใหญ่ ๆ ไม่ได้คิดจะบิดพลิ้วอย่างไร แต่ไม่
 ใส่ใจหลงลืมละเลยเสีย ไม่ไปก่อก็มี ที่มอบให้แก่เจ้ากรมปลัดกรม
 บ้างไพร่ไปก่อหุงกันยับเยินไปอีกชั้นหนึ่งก็มี ที่ตระหนี่เหนียวแน่นเป็นแต่
 ดังว่าไปก่อลดหย่อนไม่ได้ขนาดก็มี ที่เกียจคร้านไม่ก่อเป็นแต่ชนทราย
 ไปกองไว้ก็มี ที่เจ้าพนักงานรับจ้างก่อเอาเงินเสียไม่ก่อก็มี ที่รับแต่
 เงินเปล่า ๆ ไม่ต้องทำอะไรเลยก็มี แต่เงินนั้นก็ได้เป็นของพระ การ
 เช่นนี้มีอยู่เต็มอัมมิได้ขาด จึงต้องมีผู้ตรวจ คือมหาดไทยกระดาโหม
 เป็นผู้เกณฑ์ก่ออยู่ในหน้าที่ตรวจด้วย ราชบัณฑิตก็เป็นผู้รับบัญชาไป
 ไปตรวจอีกนายหนึ่ง มหาดเล็กก็เป็นผู้คอยถือรีดดำหรับดูรายงาน
 ต่าง ๆ ก็ให้ไปตรวจอีกนายหนึ่ง แต่ถึงต้องมีผู้ตรวจก็ ได้แต่แรก ๆ
 นานไปก็รวม ๆ ลงไปจนต้องมีเวลาดาเกาะกุมกันเสียครั้งหนึ่ง ก็คอยดี

ไปได้ตั้งถนัดกับไปใหม่ อาการเป็นอย่างเดียวกันกับดำรงอย่างสูง
ถ้าได้เจ้าพระราชดำเนินที่พระทรายนั้น ราชบัณฑิตผู้ตรวจก็จะต้องเข้ามา
ตะโกนอย่างปลาดปลอยที่หน้าพระก่อนจะถา ถ้าไม่ได้เจ้าพระราชดำเนิน
ก็รอไว้ตะโกนก่อนวันเนา จำนวนที่ตรวจนั้นจริงเท็จอยู่กับผู้กล่าว เขา
ว่าตรวจได้ ในบั้นพระมหาราชของ ๑ บิรवार ๕๒ ของ ๑ ของเจ้านาย
ข้าราชการที่มาก่อในพระบรมมหาราชวัง ๔๕๘๕ ของ ๑ ฝ่ายพระราชวังบวร
๓๓๘๒ ของ ๑ รวม ๕๙๕๗ ของ ๑ ประมุขทนาย ก็ออกทนายที่ผู้ถูกเกณฑ์
ไม่ได้ก่อ ขนทนายกองไว้ ในพระบรมมหาราชวัง ๗๘ เกวียน พระ
ราชวังบวร ๒ เกวียน รวม ๘๐ เกวียน คิดเฉลี่ยเป็นของ ๓๒๖๘ ของ ๑
รวมทั้งทักได้เป็น ๘๒๒๕ ของ ๑

การฉดของพระทรายที่สดมณต์ในวันจายนี่พระสงฆ์สดมณต์ ๓๐ รูป
ใช้พระราชาคณะวัดที่ใกล้เคียงบ้าง ในวัดนั้นเองบ้าง นอกนั้นพระครู
เจ้าวัดพระกรรมวาจาถว้งต้น พระพุทธรูปที่ใช้สวดในการทำบุญนั้นใช้พระ
ในวัดนั้นเอง มีแต่เครื่องนมัสการทองที่สวดไปตั้ง ที่พระมหาราชของ
หลวงมีเครื่องนมัสการกระบะมุก เวลาเย็นสดมณต์ไม่เคยเจ้าพระราช
ดำเนินเลย ต่อเวลาเช้าเลี้ยงพระในวันสงกรานต์จึงได้เจ้าพระราชดำเนิน
เริ่มมีเข้าบิณฑของหลวงตั้งแต่วันนั้นไป ในการพระทรายบันดาคักก็
สดมพระมหาราชเวลาเช้า มีเข้าบิณฑอย่างพานสองชั้นตั้งดำรงหนึ่ง
ดำรงพระทราย บิรवारเข้าบิณฑอย่างพานทองเหลืองชั้นเดียวอีก ๕๒ พาน
เมื่อเจ้าทรงจุกระเบื้องนมัสการแล้ว เคยพระราชทานเทียนชนวนให้พระ
เจ้าลูกเธอไปจุกระเบมุกถเข้าบิณฑที่เหล่านั้ก่อน ต่อเมื่อพระสงฆ์
ฉดเสร็จ จึงเจ้าพระราชดำเนินทรงประน้าหอม ในที่พระเจ้ายทนาย

ทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่พระทรายหลวง แต่เป็นการเด็จไปทรง
อนุโมทนาในการกุศล ของพระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการอยู่ด้วย
กลาย ๆ ของไทยธรรมพระสงฆ์ผู้มีอายุบวชเป็นหนึ่ง กับรูปมัตถ์ยืนมัต
เดหมากพดู การที่เด็จพระราชดำเนินในวันเดียวกันของพระทราย
บันดาศักดิ์นี้ ถ้าเป็นวัดที่ไกล ๆ เช่นวัดราชประดิษฐ์วัดราชบพิธ เคย
เด็จพระราชดำเนินทุกปีมิได้ขาด แต่ถ้าเป็นวัดไกลในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นวัดพระนามบัญญัติ วัดมหาพฤฒาราม
มิได้เด็จพระราชดำเนิน ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ วัดเทพศิรินทราวาส
เด็จพระราชดำเนินบ้างมิได้เด็จบ้าง ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย พระทรายวัดอรุณเด็จพระราชดำเนินไม่ขาด

ในวันมหาสงกรานต์เวลาค่ำสวดมนต์เสร็จหน้าพระ ในพระบรมมหา
ราชวัง แต่ก่อน ๆ มาในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ จำนวนพระสงฆ์ไม่เป็นแน่
แต่ที่ทรงนับถือ ถึงว่าไม่ได้เป็นราชาคณะ แต่เป็นอาจารย์
วิปัสสนาก็ได้เข้ามาสรงน้ำ ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงหล่อ
พระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษาแล้ว ใช้จำนวนพระสงฆ์เท่าพระพุทธรูป
เรียกว่าฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษา พระราชทานใครแพร่ทั้งสี่
พระที่ทรงน่านักเป็นอันเท่าจำนวนพระชนมพรรษาเพิ่มขึ้นปีละองค์ ใน
รัชกาลที่ ๔ ใช้ตามแบบรัชกาลที่ ๓ มิได้ยกย่อง พระสงฆ์ที่จะสรงน้ำ
นั้นเลือกที่มีอายุมาก ถ้าได้แก่กว่าพระชนมพรรษาเท่าใดก็ใช้ทั้งสี่ ถ้า
ยังไม่ครบจำนวนพระชนมพรรษา ก็เลือกพระราชาคณะที่มีอายุมากกว่า
ทั้งปวงเติมเข้า ยกเสียแต่พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าพระราชาคณะ ถึง
พระชนมพรรษาน้อยก็ได้สรงน้ำ ครั้นต่อมาในรัชกาลปัจจุบันนี้ แรก

แต่สิ่งเกิดถึงกษัตริราชสมบัติพระชนมพรรษาเพียงสิบหก ก็จะต้องนำพระ
 แต่สิบหก รูป พระสงฆ์ซึ่งเคยได้รับพระราชทานธงนำส่งกราบทูลแต่ก่อน
 ก็จะต้องประโยชน์ไม่ผู้ควร จึงโปรดให้พระสงฆ์ซึ่งเคยได้ธงนำมา
 แต่ก่อนนั้นคงได้ธงนำอยู่ทั้งสิ้น ครั้นเมื่อถึงมรณภาพล่วงไป ก็โปรด
 ให้ตั้งอัตราลงไว้ว่า ๖๐ รูป เมื่อยขาด ๖๐ รูปไปก็เลือกพระราชาคณะ
 ที่มีอายุมากเต็มชนอีกให้ครบ ๖๐ การธงนำพระจึงได้คงเป็นจำนวน
 หกสิบมาจนถึงบัดนี้ ถ้าธงกราบทูลเป็นดังนี้ ก็แบ่งส่วนคนนาคแบ่งกันใน
 วันเนาทั้งสองวัน ๆ ละ ๓๐ รูป ก็จะได้อิ่มท้องน้อยเกินไป ถ้าจะ
 แบ่งวันละ ๔ รูป ๆ ละ ๓๐ รูป ตามจำนวนพระชนมพรรษาอย่างเช่นแต่ก่อน
 ก็ก็จะน้อยท้องนัก ในการธงนำธงกราบทูล เพราะเป็นการฉลองพระ
 พุทธรูปพระชนมพรรษาด้วย พระพุทธรูปซึ่งตั้งในการส่วนคนนาคเพียงพระ
 จึงได้เชิญพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษาออกตั้ง เริ่มแต่รัชกาลที่ ๓
 สืบมาจนบัดนี้

เมื่อพระพุทธรูปพระชนมพรรษาออกตั้งเช่นนี้ ก็มีเครื่องนมัสการ
 พิเศษเพิ่มขึ้น คือมีเทียนรูปเล่มเล็ก ๆ เท่าพระชนมพรรษาขององค์ที่
 ดอกไม้ธงแต่ละดอก เมื่อทรงจุดเทียนรูปเครื่องนมัสการนี้แล้ว พระราชทาน
 ดอกไม้ให้ภิกษุมาถนายนำไปวางรายตรงหน้าพระพุทธรูปขององค์นั้น ดอก
 เทียนเครื่องนมัสการก็ใช้โต๊ะกลมพานทองสองชั้น ไม่ใช่เครื่องทองใหญ่
 ตามธรรมเนียม รุ่งขึ้นในวันซึ่งเป็นวันเนา พระสงฆ์ฉันเช้าด้วย
 ตามธรรมเนียมเวลาหนึ่ง แล้วทรงถวายไตรเพรพัต แต่ก่อนใช้พัด
 ค้ำจิว แต่ครั้นภายหลังมาเกิดความกลัวภัยของคหิงชียังอยู่จน
 ทุกวันนี้ เรืองไฉ่เดบยาวแต่ก็พัดตามจวกัดกรายทำกริยาที่พดนั้นไม่งาม

เป็นที่ทรงรังเกียจ จึงได้โปรดให้เลิกพักค้างจำวัดเสียใช้พระชนกแทน
 แต่ก่อนมาพระสงฆ์จะไปแห่งใด ตลอดจนเข้าในพระราชวัง มักจะมี
 พักค้างจำวัดในยามด้วยทุกองค์ พระธรรมยุติกามักจะใช้พักอย่างเถร ๆ
 ที่เป็นดีเปลือกโปลงๆ ไม่มีมดกัดตาย ในเวลานั้นมีมดมาก เป็นพิษ
 เหนียวสำหรับภรรยาพระธรรมยุติกา ซึ่งเป็นต้นตำราถือพักค้างจำวัด แต่
 พระมหานิกายที่เป็นผู้ใหญ่ ๆ ก็ไม่มีใครมีใครใช้ นอกจากได้วันตรงหน้า
 พวกหนุ่ม ๆ เขาอย่างธรรมยุติกาก็ถือหนามาก แต่มักจะใช้พักที่งาม ๆ
 ไม่มีมดกัดตาย ตั้งแต่เปรียญองค์นั้นถูกกัดแล้ว การถือพักค้างจำวัดก็เข้าไป
 จนไม่มีใครจะเห็นมีผู้ใดถือเข้าวัง แต่ข้างนอกอย่างไรไม่ทราบเลย ข้าพเจ้า
 เป็นคนห้อยหน้าตาอยู่ไรไม่รู้ ไม่เห็นอะไรว่าไม่ถูก แต่ที่จริงตามใจข้าพเจ้า
 เองไม่ได้ นักรังเกียจจนใดที่พระสงฆ์จะถือพักค้างจำวัด ถึงการที่ภรรยา
 ก็ถือเป็นการเคยไปจากเดิมยาวดอก โดยจะถือกันขึ้นอีกก็จะไม่ว่าอันใด
 ด้วยการที่หมิ่นผ้าต้องขึ้นขึ้นเช่นธรรมยุติกา ในฤดูร้อนเป็นความลำบาก
 ร้อนรมมาก แต่ถ้าใช้พักเถร ๆ ดีตำราดีมดอย่างเช่นเคยก็มาแต่ก่อนนั้น
 จะดีกว่าที่จะใช้เป็นที่เปลวปลานมดกัดตายของหอยของ เว้นไว้แต่ถ้าผู้ใด
 ไปเอาพักพรที่ผู้หญิงฝรั่งถือมาไว้แล้ว เห็นจะต้องคงฉวยบ้าง แต่ในการ
 ตรงหน้าสงครานคน เป็นเฉพาะองค์พระสงฆ์ทรงนับถืออยู่ ถึงว่าจะระรา
 อาพาธมาไม่ได้ ก็ไม่ได้ยกเว้นต้องให้ถ้านานุกรมมาแทน ถ้าเป็นถ้านานุกรม
 มาแทนเช่นนั้นเพิ่มขวดน้ำหอมขึ้นอีกขวดหนึ่ง เพื่อจะได้ไปถวายแก่ผู้ที่ได้
 รศนานัน เมื่อได้รับไตรแล้วจึงออกไปตรงหน้า เว้นไว้แต่ผู้ที่มาแทนไม่ได้ตรง
 หน้าด้วย ที่ตรงหน้าแต่ก่อนว่าใช้อย่างฤๅษีเชิงมีกาดักน้ำมดตะกั่วอย่างไทย ๆ
 แต่ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นฤๅษีไม่ได้ มาจำได้เห็นแต่ที่ตรงหน้าพระที่นั่งประพาศ

พิพธภณท์ คือที่พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาทเดียวกัน แลที่หน้าโรง
 กระดาษปิ่นเกล้า ภายหลังที่ส่งนามนำพระที่นั่งจักรีกรมมหาปราสาทมาวัง เขา
 ไกรลาศในสวนขวาบ้าง ที่ตรงนั้นค้ายประรำผ้าขาวแขวนพวงดอกไม้มัดด
 กำแปนที่มีเม็ดต้องเข้าไปถึงที่ตรงที่ไว้บังควนอันหนึ่งบ้าง ต้องอันบ้าง
 มีคนมากก็ขมึง ไว้รับอย่างฝรั่งที่เปลี่ยนสายน้ำต่าง ๆ เพราะใช้น้ำท่อ
 ซึ่งสูบมาแต่แม่น้ำ ในเวลาที่ตรงนั้นประโคนเฑรตั้งวิพันพาทย์ มีผู้หญิง
 อย่างหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องราชบรรณาการ มาในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่เดียวกันจะหาซื้อไม่ได้ ด้วยเขาเลิกแบบนั้น
 เสียแล้ว แต่ข้าพเจ้าอยู่ข้างหยอดมาแต่เด็กจนเดี๋ยวนี้ดูหน้าเด็กนัก ดูร้าย
 นั้นไม่ได้กรอกหน้าตามธรรมเนียม ไว้ขึ้นคงคิดกับกระบอกฉีดยา กระบอก
 ฉีดยาฉีดยาในฉันทด้อมเข้าไปถึงกันดูร้าย ออกเข้าไปทั้งหน้าทั้งตม
 พร้อมกับ เมื่อเค็มที่เดี๋ยวนี้ดูร้ายออกจากกระบอกฉีดยามาถึงไว้เท่าใด
 เท่าใดก็ได้ เวลาที่ตรงหน้าพระที่นั่งเบ็ดที่ออกนักฉีดยาออกจากดูร้ายเอง ไม่
 ต้องฟาดต้องเขย่าๆอย่างหนึ่งอย่างใดเลย หน้าเป็นสายเด็กพุ่งไปได้ถึง
 ดิมคอกดำดว รดถึงองค์พระได้ทุกองค์ เว้นแต่ท่านขุนศรีสุยุมพรแกล
 มักรุดรุดกเกิดความบอย ๆ คือน้ำอมที่เดี๋ยวนี้เข้าไปนั้นมันมีเสียงดังมาก ๆ
 บางทีสายน้ำก็เบียดโลกไป บางทีก็ไหลปัด ๆ อยู่เต็มปากช่องดูร้าย
 บางทีก็ถึงต้องเหยียดต้องเป่ากันประดักประเดิด แตะไรมันจะหลวม ๆ
 เพราะเก่าอยู่หนึ่งอย่าง ก้านสูบเต็ม ๆ มาคังไว้มันเป็นน้ำซึมซามซามเอบ
 อยู่ทั่ว ๆ ดูร้าย แต่เก่าแก่ไว้ให้คงคังได้ ดูร้ายเช่นนี้มีต้องอัน
 พอสืบผลัดเปลี่ยนกันแทนไม่ขาดพระหัตถ์ ดูความคิดเก่าในเรื่องนี้เขาคิดว่า
 เครื่องนี้บ่นน้ำอมฝรั่งที่เข้ามาใหม่ ๆ แต่สมเพื่อเจ้าจะห้อยเงี่ยงๆอย่างไรไม่

ทราบเลย สุธำยต้องอันนี้ดูเป็นใช้น้ำอย่างเทือกแข็งสด แคน้ำอม
ดี ๆ อย่างพระสุคนธ์ใช้สุธำยงยาอันหนึ่ง สุธำยเงินอันหนึ่ง สุธำย
ลงยานันทรงประเวศที่พระจะขึ้นจากสระน้ำ สุธำยเงินพระราชทานพระ
เจ้าถูกเธอไปประเวศาเมื่อพระเดินไปจากที่สระน้ำ แต่สุธำยต้องอันนี้
ต้องใช้ฟาคอย่างเมื่อยแขน แต่มักเปียกเส็ดทั้งต้องสุธำย แล้วยังมีน้ำ
อบกรอกรดคอกอย่างเก่าไปเทเข้า ๆ ลงในมือพระอีกแห่งหนึ่งด้วย พระ
ส่งขี้ที่ลงสระน้ำที่ตะต้องบ้างส่ำมบ้างดีบ้าง ตามบันดาศักดิ์ตามทีมาก
ที่น้อย ใช้น้ำสรงหม้อองศ์ของเดิม สระน้ำแล้วจึงไปห่มใครแพร่ซึ่ง
ได้พระราชทานใหม่ แล้วกลับไปฉนเข้าเซในท้องพระโรง ไม่มีของไทย
ธรรมอันใดนอกนี้อีก วันนั้นพระส่งข้อนโมทนาที่มีสัพพพุทธด้วย

ในเวลาย่ำของวันเนานั้นเป็นเรื่องฉดของพระทราญเคี้ยงยก คือพระ
ทราญที่กอบมน้ำ ๓๐ องค์ได้กล่าวดมาแล้วข้างต้น ดังไว้ที่เศดียงพระที่นั่ง
อมรินทร์วินิจฉัยด้านขวานออก เวลาค่ำพระราชาคณะเสวดมนต์ ๓๐ รูป

รุ่งขึ้นวันเถลิงศกเวลาเช้าพระพุทธรูปก็เปลี่ยน เจริญพระพุทธรูป
พระชนมพรรษาที่ต่งบนพระที่นั่งเสวดรัตนตรกลับ พระที่นั่งเสวดรัตนตรไว้
เป็นที่ต่งพระบรมอัฐิ พระพุทธรูปที่ใช้ในเช้าวันต่งที่โต๊ะหมู่ฤาบน
ธรรมาคัน เจริญพระชนมพรรษาวันของพระบรมอัฐิ แลพระอัฐิซึ่งได้
กล่าวดมาแล้วในการทำบุญภาดาทุกถาดแต่ก่อนออกต่ง แลเดิมพระส่งข้อน
ขึ้นตามจำนวนพระอัฐิที่ต่งปกรณในท้องพระโรง พระส่งข้อนำม้นักฉน
เข้าเพนเหมือนกัน แต่ไม่มีสระน้ำ คือต่งแต่เวลาเช้าเสด็จทรงมาคร
เป็นการทรงมาครนักชติฤกษเหมือนอย่างเจ้าพรรษาแลตรุศ แลเสด็จขึ้น
หอพระ เจ้าพนักงานเจริญพระบรมราชาในระยักินรอกมาต่งไว้บนพาน

แก้วแบ่งเป็นห้าส่วน ตามโทษรู้พระบรมราชาคุณ ก็มีเครื่องพระสุคนธ์ตั้ง
 อยู่ข้างนั้น ทรงฉลองพระหัตถ์กลดงยาตวงพระบรมราชาคุณแล้ว ทรงสุหร่าย
 ประพรมพระพุทธรูปในหอพระนั้นทั่วทุกแห่ง แล้วจึงเสด็จหอพระบรมอัฐิ
 เจ้าพนักงานเชิญพระบรมอัฐิขึ้นมาตั้งไว้ที่ม้ายาวเรียงตามลำดับ เบิกพระ
 โทษรู้ไว้ทุกองค์ ทรงนำหอมตวงพระบรมอัฐิแลพระอัฐิซึ่งอยู่ในหอ
 พระแล้ว จึงตวงพระอัฐิซึ่งไม่ได้อยู่ในหอพระที่เจ้าพนักงานเชิญมาตั้ง
 ไว้ที่พระแท่นสี่หมัญชร แล้วจึงได้เสด็จออกทรงประเคนพระสงฆ์รับพระ
 ราชทานฉนั้นเข้า ถ้าพระฤกษ์ตวงมูรธาภิเศกเข้า ก็ตวงมูรธาภิเศกก่อน
 แล้วจึงได้ตั้งคัมภีร์แต่เพียงพระเพณ ถ้าพระฤกษ์สายบางที่ก็ตั้งคัมภีร์
 ก่อนฉนั้นเพณ แล้วจึงตวงมูรธาภิเศก ไม่เป็นกำหนดแน่นอนไปมื่อนมา
 ตามฤกษ์ การตกแต่งตวงพระบรมอัฐิก็เหมือนกันกับภาตานุภาตอื่น ๆ
 แปลกแต่พระบรมอัฐิเชิญออกช้ากว่าการอื่น ๆ ด้วยในเวลาดังนั้นหอ
 พระนั้น พระบรมวงษานุวงษฝ่ายในนำผ้าคู่ขึ้นมาถวายเป็นคัมภีร์พระบรม
 อัฐิ มีน้ำอบขึ้นมามาตวงพระบรมอัฐิพระอัฐิด้วย เมื่อเสด็จออกข้าง
 หน้าแล้วจึงได้ตวง ต่อตวงแล้วเจ้าพนักงานจึงได้เชิญพระบรมอัฐิออก
 บัดนั้นจะว่าด้วยเรื่องตวงมูรธาภิเศก ซึ่งเป็นธรรมเนียมมีมาแต่
 โบราณ พระเจ้าแผ่นดินตรงในวันเถลิงศกตั้งนามมิได้ขาด ไม่มีคราว
 ยกเว้น มีบ้างไม่มีบ้าง มากบ้างน้อยบ้าง เหมือนอย่างการเฉลิมพระ
 ชนมพรรษาปรับเปลี่ยนรักษา จันทรุปราคาสุริยุปราคาฤกษ์นานพระราช
 หิรัต่าง ๆ เช่นมีมาในกฎมณเฑียรบาล การตวงมูรธาภิเศกตวงกรานฉนั้น
 คือเป็นตำแหน่งของพระเจ้าแผ่นดิน ที่จะต้องตวงสำหรับบ้านเมือง มิใช่
 ตวงอย่างพระฤกษ์อย่างคนแก่ได้รัคน้ำ ก็เป็นการแปลกอยู่อย่างหนึ่ง ที่

ธรรมเนียมสงครามแต่ได้ ถูกหลานพี่น้องต้องไปรุดหน้าใหญ่ในตระกูลที่
 เป็นที่นับถือ แต่พระเจ้าแผ่นดินก็จะทรงพระชราเท่าใด พระบรมวงษา
 นุวงศ์ไม่มีผู้ใดได้กวยหน้า เหมือนอย่างพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรงพระ
 ชราอื่นๆเลย มีแต่ดำรงมรธาภิเศกกันอย่างเดียว พระแท่นดำรงมรธา
 ภิเศกแต่ก่อนก็ใช้แต่พระแท่นแว่นฟ้า มีบัวกลุ่มท้าวทนต์ทองตามขอบ
 ตั้งบนฐานเฉียงมีพนักบัณฑิตรเครื่องมรธาภิเศก ไม่ได้ใช้ หุ่นหัตถ์ธรรมา
 ทรงคักในชั้นตรงเหมือนอย่างทรงเครื่องใหญ่ตามธรรมเนียม ด้วยเพดาน
 พระแท่นนั้นมีแต่บายรอบ ไม่ได้ปักเสวตรฉัตรหัตถ์ธรรมา คงใช้แต่เวลา
 บรมราชาภิเศก ด้วยมณฑปพระกระยาसनเป็นซุ้มยอดเป็นที่ซ่อนก้นน้ำ
 ได้ เพราะเหตุที่ไม่ใครจะได้เคยใช้หัตถ์ธรรมาเช่นนั้น เมื่อบรมราชา
 ภิเศกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพนักงานจัดการไม่
 ชำนาญ เมื่อเวลากระตุกเชือกบันชัตเดียวกระตุกแรงเชือกขาดน้ำไม่เดิน
 ต้องถึงบันชัตไปเปิด แต่นั้นมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึง
 ได้ทรงพระราชดำริให้พระแท่นสร้างใหม่ ให้ใช้หัตถ์ธรรมาได้ทุกครั้ง
 คือให้มีเสวตรฉัตรตั้งอยู่บนหลังเพดานพระแท่น เป็นที่บังก้นน้ำ พระ
 แท่นเช่นนั้นเมื่อจะเข้าไป ดูมายังความมณฑปพระกระยาसनเดี่ยอก เมื่อ
 จะตั้งจะประกอบควบคุมก็ง่าย ด้วยเป็นของเบาๆทั้งสิ้น เป็นพระราช
 ดำริที่อนันต์ยิ่งนัก แลหัตถ์ธรรมานี้ยกได้เป็นพระเกียรติยศใหญ่ ใช้ได้
 แต่เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวแต่โบราณมา ถึงว่าสมเด็จพระบรม
 โอรสาธิราช ฤาพระมหาอุปราช สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งพระราชทาน
 พระเกียรติยศให้ส่งพระเต้าเบญจครรรพ ทรงพระที่นั่งพุดตาลได้บวร
 เสวตรฉัตรเจ็ดชั้น ก็ไม่ได้เคยพระราชทานให้ส่งหัตถ์ธรรมาแต่สักครั้ง

หนึ่งเคย ดัสดัสดารา เป็นของคู่กันกับนพปดมหาเสวตรฉัตร เมื่อพระ
 แทนมียอดเป็นนพปดมหาเสวตรฉัตร แต่มิดดัสดารายาไค่น
 ดูกิ่งส้มตวรฤกษ์เรืองมาก น้ำซึ่งใช้ในดัสดารานใช้น้ำดีสระ คือ
 น้ำสระแก้ว สระเกษ สระคา สระยมนา รวมกัน น้ำดีสระเป็นน้ำสำหรับ
 บรมราชาภิเศกมาแต่ครั้งพระร่วงกรุงสุโขทัย มิดทชกอกันว่าน้ำดีสระ
 ถ้าผู้ใดเอาไปกินอาบเป็นเส่นยจรรไร มักให้ป่วยพัง แต่มิดนคราย
 ต่าง ๆ ที่ว่าตามคำกล่าวไว้แต่โบราณ ผู้ที่มีความเคารพยำเกรงต่อ
 พระเจ้าแผ่นดินอยู่ ก็ไม่มีผู้ใดที่จะคิดอ่านทดลอง ได้ทราบคำเล่าบอก
 ว่ามีผู้หนึ่ง ๆ ทุ่มควายได้ทดลองก็บังเกิดอันตรายต่าง ๆ เพราะผู้
 มีใจไม่สุจริตอยู่แล้ว ครั้นจะพรรณาย้ายไปก็จะเป็นจะเชือดศีรษะไว้
 มียูอยู่ ขอดังบไว้ ที่หนึ่ง ตัวดัสดารานทำด้วยเงินมีของประพ
 ณีแก้ว แต่มิดคอกจำปาทองคำห้อยรายรอบ เมื่อเด็กรุ่นที่สร้างทรง
 เครื่องพระกระยาสำนเสร็จแล้ว จางวางแลเจ้ากรมภูษามาตามจึงได้กระตัก
 ด้ายเชือกให้แน่นที่ขัดเค็ดอนเบ็ดน้ำดังตามทั้งดัสดารารา แต่พระแทน
 เพราะเป็นการตรงประจำมีอยู่เสมอ จึงได้โปรดให้ก่ออิฐหุ้มศิลาขึ้นไว้
 ที่ปากอ่างปลาเงินปลาทองข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อเวลาจะ
 สร้างมูรธาภิเศกก็มิดแต่เสาโครง เพดานแต่อย่างตรงมาตั้ง ถ้าไม่ใช่เวลา
 ตรงก็เป็นพระแทนโถงสำหรับประทับประพาศชมปลาเงินปลาทอง ต่อเวลา
 สร้างมูรธาภิเศกในที่อื่น จึงได้ตั้งพระแทนไม้อย่างแต่ก่อน ถาดซึ่งเป็น
 เครื่องรองที่ตรงนั้น ในการบรมราชาภิเศกมีตำราให้ ใช้ถาดทองแดง
 กาดนั้นเป็นรูปกลม แต่การสร้างมูรธาภิเศกตามธรรมเนียมเช่นนี้ใช้อย่างไม่
 รูปรี เป็นไม้หน้าใหญ่ทั้งแท่ง ที่ขอบอย่างนั้นมิดทองคำเปลว พื้นอ่าง

คงไว้เป็นไม้ น้ำที่ดำหรับประตบตรงเรียกว่าต้ง ทำด้วยไม้มะเดื่อรูปกลม
 มีชาติหุ้มผ้าขาว ต้งไม้มะเดื่อเป็นเครื่องดำหรับอภิเศก ใช้เฉพาะแต่
 พระเจ้าแผ่นดิน พระอรรคมเหสี พระราชเทวี แดพระดังษราช กับ
 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า เคยโปรดให้มีในเวลาดงตรง แต่ได้กั้นค้
 รับพระสุพรรณบัฏ ไม่เป็นของใช้ทั่วไป เป็นของเฉพาะแต่ผู้ที่ได้รับ
 อภิเศก เมื่อวันที่ตั้งมูรธาภิเศกนั้นเป็นวันใด ก็จัดที่ตั้งพระภักตร์
 ค่อกีศศีร์ของวันนั้น ผนังพระชนองตรงทิศกาลกนิ์ ในพื้นอ่างซึ่งเป็นที่
 ห้อยพระบาทริมต้งนั้น ทอดใบไม้นามกาลกนิ์ เป็นที่ทรงเหยียบใน
 เวลาดงตรง ที่ตรงพระภักตร์ต้งกาลดงพระภักตร์ มีครอบเครื่องพระมูรธา
 ภิเศก เมื่อเพลาทรงเครื่องมูรธาภิเศกไขหน้าสหัสธาราแล้ว ภูษา
 มาตาจึงได้ถวายพระเศ้ต่าง ๆ อย่างเช่นที่กล่าวมาแล้ว ในเรื่องจักรพระ
 แท่นมณฑลในการพระราชพิธีตั้งมพัจฉรฉินท์ ยกเดี่ยวแต่พระเศ้ประทม
 นิมิตร ๔ องค์ เป็นแต่ตั้งตามธรรมเนียมเช่นนี้ไม่ได้ใช้ เมื่อตั้ง
 พระเศ้ภูษามาตาแล้ว ชาวที่ใหญ่จึงได้ถวายพระเศ้ห้ากษัตริย์แด่พระ
 เศ้ทองขาว ไทรถวายพระเศ้่านพเคราะห์ พระมหาวิษณุทศถวาย
 พระเศ้่าเบญจครรภ ๕ ซึ่งไปเป็นน้ำที่ของพราหมณ์ก่ถวายนั้น เพราะ
 ไม่ได้เป็นน้ำพระพุทธรมนต์เป็นน้ำพราหมณ์ เรื่องเดียวกันกับการพระราช
 พิธีต่าง ๆ ที่จะทำแล้วต้องตั้งน้ำเทวรูปด้วยน้ำเบญจครรภ เช่นได้กล่าว
 มาในพระราชพิธีตรียัมพวายเป็นต้น พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ได้รับยศ
 แดการปฏิบัติของพราหมณ์ เหมือนอย่างพระเป็นเจ้า คือพระ
 อิศวรนาथของค้หนึ่ง จำเดิมแต่บรมราชาภิเศกมา พราหมณ์ก็
 ถวาย พระเศ้่า เบญจครรภให้ ดงแด เชิญเสด็จขึ้น ภัทรมิฐ ซึ่งวางคา ไรยแบ้ง

อย่างเช่นเชษฐาพระเป็นเจ้า^๕ธม แต่อ่านเวทธรรมได้วิญญูไกรลาศ เบญจ
 กรรมนั้นมคนหุ้^๕ปาดาก่อนแต่ข้างเขาเขาเดาต่าง ๆ แต่ที่แท้พระเต้า
 เบญจกรรมดำ^๕หรับพระเจ้าแผ่นดิน^๕ผู้ใดเขาไม่ถูก ผู้เล่าเรื่องที่ไม่วัก
 ได้^๕ออกชื่อเมื่อ^๕ตะกน^๕นั้น แต่จะแปลชื่อเบญจกรรมก็ไม่ออก แต่ทั้งว่า
 จะไปหา^๕ผู้แปลชื่อออกจะ เป็นพระราชา คณะผู้^๕หัดผู้^๕ใหญ่ผู้^๕ใดก็แปลออก
 แต่ชื่อ^๕ที่จะบอกลักษณะอาการของพระเต้านั้นไม่ถูกเลย เห็นได้แต่ได้เห็น
 ด้วยพระเต้านั้นไม่ต้อง^๕กนก^๕ชื่อ ถ้าคิดตามชื่อ คงจะต้องเข้าใจว่าห้า
 ห่อง^๕ห้าตอน ที่แท้พระเต้านั้นเป็นเค้าตามธรรมเนียม มีแผ่นทองคำ
 ลงยันต์^๕กลม ๆ ห้าแผ่น^๕ร้อย^๕ใน^๕น้ำ^๕กัน^๕พระ^๕เต้า การที่ชื่อพระเต้าไม่ถูก^๕กัน
 กับพระเต้านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราช
 คำ^๕วิ^๕หิต^๕หลายอย่าง ทรงเห็นว่าของเดิมเขาจะเป็นห้าห่องดอกกระมัง ก็ได้
 ไป^๕ร^๕ด^๕ให้^๕ด^๕อง^๕ทำ^๕ขึ้น^๕ของ^๕ค^๕หนึ่ง มีดอกนพเก้าอยู่^๕กลาง^๕ภาย^๕ใต้^๕ดอก^๕นพ^๕เก้า^๕มี
 ขายัน^๕ลง^๕ไป^๕ห้า^๕ขา ใช้โลหะ^๕ชา^๕ด^๕อย่าง เป็นห้า^๕กษ^๕ัต^๕ริย์ ลงยันต์เบญจ
 กรรมตาม^๕ขา^๕ทั้ง^๕ห้า^๕ขา เป็นแต่^๕ทรง^๕ทำ^๕ด^๕อง^๕ชน ไม่^๕อาจ^๕ที่จะ^๕เปลี่ยน^๕พระ
 เต้าเบญจกรรม^๕เก่า คง^๕ใช้^๕เป็น^๕แต่^๕สำหรับ^๕ภ^๕ษ^๕า^๕มา^๕ดา^๕ถ^๕าย^๕เหมือน^๕พระ
 เต้า^๕อื่น ๆ พระเต้าเบญจกรรม^๕องค์^๕เก่า^๕มี^๕มา^๕แต่^๕แผ่นดิน^๕พระ^๕บาท^๕สมเด็จพระ
 พุ^๕ท^๕ร^๕ย^๕อด^๕ฟ้า^๕หา^๕โลก^๕ย์ ตู^๕ก็^๕เป็น^๕อ^๕ศ^๕า^๕ร^๕ร^๕ย^๕อยู่ ที่บ้านเมือง^๕เว^๕दान^๕นั้น^๕ไม่
 ปร^๕ก^๕ติ^๕ร^๕ียบ^๕ร^๕้อย เหตุ^๕ใด^๕ถึง^๕ของ^๕ซึ่ง^๕มี^๕ร^๕า^๕คา^๕มา^๕ก^๕ง^๕ด^๕ง^๕าม^๕ก^๕ง^๕เพียง^๕นั้น^๕จึง^๕ได้^๕เข้า
 มา^๕ขาย^๕ก^๕ง^๕กร^๕ง^๕เทพ ๆ พระเต้านั้น^๕ทำ^๕ด้วย^๕โม^๕รา^๕ดี^๕เหล^๕ด^๕อง^๕ท^๕ง^๕แท^๕ง^๕มี^๕ห^๕ู^๕ใน^๕ตัว
 ช^๕ว^๕ด^๕ท^๕ร^๕ง^๕ด^๕ัน^๕ฐ^๕า^๕น^๕นี้^๕ก็^๕เป็น^๕อย่าง^๕แ^๕ก^๕ก^๕อย่าง^๕ฝ^๕ร^๕ัง ที่^๕ขอ^๕บ^๕ฝ^๕า^๕ด^๕ตัว^๕พระ^๕เต้า
 มี^๕เพ^๕ียง^๕ประ^๕ค^๕บ^๕ด้วย^๕ห^๕ี^๕ร^๕เป็น^๕เร^๕ือน ท^๕บ^๕ท^๕ิม^๕เป็น^๕ด^๕อก พระเต้านั้น^๕มา^๕แต่^๕ประ
 เท^๕ศ^๕อิน^๕เดีย พ^๕อ^๕ค^๕้า^๕เข^๕ก^๕ผู้^๕หนึ่ง^๕ได้^๕รับ^๕พระ^๕บรม^๕รา^๕ชา^๕น^๕ญ^๕า^๕ด^๕ไป จ^๕ค^๕ขอ^๕มา^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕กับ

เครื่องราชูปโภคอื่น ๆ หลายอย่าง พิศวาทผู้ที่มีมือทำอะไรไม่เป็นฝีมือ
 แรกเห็นจะมาแต่ประเทศยุโรป จะเปนมหาราชาในประเทศอินเดียของ
 ไทองค์หนึ่งตั้งให้ทำ แต่ภายหลังจะมีเหตุขัดข้องอย่างไรจึงได้ ซื่อรายเปน
 การเดหังมาราคาจึงไม่สู้แพง เมื่อว่าตามฝีมือที่ทำ ทั้งเพชรพลอย
 ทัมทัมซึ่งเป็นพลอยมีราคามากในเวลานั้น ถ้าจะตั้งให้ทำใหม่ราคาคงจะ
 ไม่ต่ำกว่าร้อยห้าสิบชั่ง พระเต้าองค์นั้นได้ ใช้เป็นพระเต้าสำหรับบรมราชา
 ภิเศกมาแต่ประมวรัชกาล แต่ในเวลาเมื่อเสด็จขึ้นพระที่นั่งอัฐทิศ ราช
 บันฑิตถวายภูมิธูปถวายพระพรราชอาณาเขตด้วยน้ำ ก็ทรงรับด้วยพระเต้า
 เบญจกรรทองคนทองแปดทิศ แต่พระเต้าองค์นั้น ไม่ได้ ใช้ตั้งแต่เฉพาะ
 พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว มีตำราว่าบันฑิตสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า
 ดมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ซึ่งพระมารดาเปนลูกหลวงหลานหลวงในพระ
 บรมราชวงษ์ มีไธเช่นเจ้าฟ้าคุณทศ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินโปรดพระราชทาน
 ให้ตั้งก็ตั้งได้ไม่มีเดื่อนัยจรรไร แต่ต้องพระราชทานเองด้วยพระหัตถ์
 ไม่ได้ ใช้พรหมณีถวาย ได้เคยพระราชทานมาแต่เดิมหลายพระองค์ แต่ถ้า
 เจ้านายซึ่งพระมารดาไม่ได้เปนลูกหลวงหลานหลวง ก็จะได้รับบันฑิตศักดิ์
 ใหญ่เช่นกรมพระราชวังบวรมหาคักดิ์พลเสพ ได้รับอุปราชภิเศกนั่งตั้ง
 ไม่มีมะเดื่อมะเดื่อตรนิตรเจ็ดชั้น แดกรมสมเด็จพระปรมานุชิตได้ทรงรับ
 ดมณุตมาภิเศกนั่งตั้งไม่มีมะเดื่อ ก็ได้พระพรราชทานพระเต้าเบญจกรรทอง
 ด้วยก็ถือว่ากตัญญูเป็นเดื่อนัยจรรไร การที่ถือเช่นนี้มาตามทางดุษิพรหมณี
 ซึ่งถือราชคิยอย่างเช่นเปนอยู่ในประเทศอินเดีย คือเปนรัชตยต้องฝ่ายจึงนับ
 เปนรัชตยแท้ พรหมณีต้องฝ่ายจึงนับเปนพรหมณีแท้เป็นต้น ขรรมนิยม
 พระราชทานพระเต้าเบญจกรรทอง ยังคงยังย่นมาจนปัจจุบันนี้ แต่พระเต้า

เบญจครรภใหญ่ ใช้ต่อเมื่อเวลาดรงมูรธาภิเศกเป็นการใหญ่ การประจำ
มิใช่แต่วันเถลิงศกแต่เฉลิมพระชนมพรรษา ก้ำรงมูรธาภิเศกสุริยอุปราชา
จันทรปราชา ใช้พระเศวตเบญจครรภน้อย ศิลาหยกเขียวจุกเป็นดอก
นพรัตน์ไม่มีเครื่องประดับอื่น ๆ แต่มียันต์ห้ารองเหมือนพระเศวตเบญจครรภ
ใหญ่ เมื่อพระมหาราชครูถวายพระเศวตเบญจครรภแล้ว จึงถวายน้ำพระ
มหาสังข์ที่พระหัตถ์แล้ว ถวายช้างพระขนอง เจ้ากรมปลัดกรมพราหมณ์
ทั้งปวงนอกนั้นถวายพระมหาสังข์ห้าซึ่งยังเหลืออยู่ต้องค คือพระมหา
สังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระมหาสังข์นาก พระมหาสังข์งาช้าง
แดงสังข์ดำมฤตเครื่องมูรธาภิเศก น้ำที่พราหมณ์พฤตมาศถวาย เมื่อ
พราหมณ์ถวายน้ำสังข์เสร็จแล้ว จึงเสด็จขึ้นเปลื้องพระภูษาออก คือ
พระภูษาขาวแถวทรงสัพักขาว พระราชทานแก่พระมหาราชครูพราหมณ์
ในขณะเมื่อทรงนั้นประโคมสังข์ทักษิณาวัฏ สังข์อุตราวัฏ บัณเฑาะว์
ไชยแตรสังข์พิณพาทย์มีมโหรีกรมภูษามาตา ซึ่งเป็นของมีมาแต่เดิมสูญไป
เสียในรัชกาลที่ ๔ มาจัดขึ้นใหม่ประจวบนั้นอีกสำรับหนึ่ง ก้าววันใดเป็น
วันที่ทรงมูรธาภิเศกก็ทรงพระภูษาตามดังนี้ แต่ตัดหัววันของกรมภูษามาตา
ไม่เหมือนกันกับที่ใช้ดีตามก้ำตั้งวันอยู่ต้องดีคือวันพฤหัสบดี ตามที่ใครว่า
เป็นดีก็ต้อง ภูษามาตาว่าดีน้ำเงิน วันศุกร์ซึ่งว่าเป็นดีเดือนประภัสร์ฤ
ใช้ดีน้ำเงินกันอยู่นั้น ภูษามาตาว่าดีเหลือง เรื่องดีที่เกี่ยวกันนี้ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงชักใช้ ได้เคยพระยาอุไทยธรรม
(เพชร) บัญพระราชนิเทศาเดียนหลายครั้งหลายคราว แก่ไม่ยอมเลย
เป็นอันขาด ว่าตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์มา ก็
ได้เกิดกึ่งเกี่ยวกันแล้วตกตลงตามอย่างภูษามาตาเช่นนั้น ว่าเคยใช้มาแต่

ครึ่งกรุงเก่า เพราะตระกูลนี้เขาเป็นภูษามาตา มาแต่แผ่นดินพระมหา
บุรุษย์เพทราชา ดั้นเนื่องตระกูลกันมาไม่ได้ขาด นิทาพระยาอุไทยธรรม
(เพชร) เป็นผู้ช่วยงานเครื่องสูงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า เมื่อ
เสด็จกลับจากเมืองนครเสียมราฐ เมื่อจะปราบดาภิเษก เสด็จประทับ
พลับพลาหน้าวัดพระเชตุพน เวลานั้นเป็นแค้นหาคิดเดี๋ยวนั้น รัชสมัย
ให้มาอยู่งานเครื่องสูงยกย่องว่าเป็นตระกูลเก่า พระยาอุไทยธรรม
(เพชร) ก็ได้รับราชการทรงเครื่องใหญ่ มาแต่รัชกาลที่ ๑ จึงเป็นที่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับถือว่าเป็นผู้รับมา
การทูลนิพนธ์เรื่องสวนนกทรงยอม ถ้าส่งมูรธาภิเษกแล้ว ก็ทรง
พระภูษาด้วยแบบภูษามาตา เว้นไว้แต่การรับเปลี่ยนทักษาค้องตก
ลงยอมตามดีไหม การเรื่องเกยกันในภูษามาตาเช่นหยงมอกเรื่อง
หนึ่ง ก็พระธรรมาภรณ์ แดพระธรรมาภรณ์ ก็เป็นเรื่องที่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชสมัยอยู่เดิม แต่ทรงถือเสียว่าเป็นลัทธิ
ภูษามาตา ลัทธิอื่น ไม่เห็นทรงติดดินติดชาติ ถ้าจะเป็นการผิดในภูษา
มาตา ก็คงจะเลือนเหมือนเรื่องเครื่องแต่งตัวนางมหาสงคราม ที่ได้
กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อทรงเครื่องเสร็จแล้ว ไบไม่อันใดต้องกับตัวพระ
ชนมพรรษาเดิม ก็ทรงทักดอกไม้นั้น ไบไม่อันใดต้องกับเดรสวันพระ
ชนมพรรษาเดิม ก็ทรงถือไบไม่นั้น แล้วจึงเสด็จออกทรงสดับปกรณ์ ฤ
ถ้าสดับปกรณ์แล้วก็ออกพระสงฆ์ประกาศทัพป์ วันนั้นมอหาตีเม พระทราย
เลี้ยงยกนั้น เมื่อเวลาพระสงฆ์ไปแล้ว ทรงสุหร่ายประพรมน้ำหอม แดใน
เวลาเมื่อพระสงฆ์พนมเขมพนทคังพระทรายทุกองค์ด้วย เวลาเสด็จขึ้น
แล้วคงบายศรีเวียนเทียนพระทรายเสร็จแล้ว จึงได้มีกระบวนแห่พระทราย

ออกไปส่งวัดมหาธาตุ จำนวนกระบวนแห่งมังกรนำ ๓๐ หลั่ง ๒๐ กู่แห่
นำ ๓๐ หลั่ง ๒๐ กลองชนะ ๒๐ จำปี ๑ จำกลอง ๑ แตรวง ๖ แตรฝรั่ง
๔ ดั่งข ๑ พระทรายนั้นไปเทไว้ตามลานวัดเฉย ๆ ไม่มีพิธีรีตองอันใด

เครื่องไทยทานซึ่งสำหรับใช้สวดปกรณ์ในการส่งกรานคันนี้ ใช้ผ้าคู่
คือผ้าขาวเนื้อหนาขนาดผ้าห่มผืนหนึ่ง ผ้าขาวเนื้อบางขนาดผ้าห่มผืน ๓
อย่างพระภูษาทอดที่ตรงมูรธาภิเศกนั้นเอง เป็นผ้าสำหรับคลุมหุ้มห่ม
ไม่เป็นของสำหรับพระสงฆ์เลย แต่ซึ่งเกิดใช้ผ้าคู่เช่นนี้ทำบุญชมนน เห็น
ว่าจะมาจากผ้าห่มห่มรดน้ำส่งกรานคันซึ่งใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป ถึงพระเจ้า
แผ่นดินก็พระราชทานรดน้ำ พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ที่
สูงอายุ สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จะพระ
ราชทานรดน้ำผู้ใดบ้างสืบไม่ได้ความ ได้ความแต่เพียงที่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งเล่าว่าได้ทรงเป็นผู้รับผ้าห่มรดน้ำรดลงไป
ตรงเจ้าครอกวัดโพธิ์ ก็อกรรมหลวงนรินทรเทวี ซึ่งได้เป็นพระเจ้านบรมวงษ
เธอในเวลานั้น เมื่อเวลาเสด็จไปถึงแล้ว ท่านเคยรับสั่งเรียกกรมหมื่น
นรินทร ซึ่งเป็นพระดามิ์ให้มาเฝ้าสอนให้กราบเสด็จ ว่าเจ้าไม่ได้เป็น
เจ้าเป็นนาย กรมหมื่นนรินทร ก็มาหมอบอยู่ที่เสด็จต่ำ ๆ รับสั่งเล่า
เป็นการตื้นก้นในเรื่องหนึ่งต่างหาก แต่พอได้เฝ้าว่ากรมหลวงนรินทรเทวี
เป็นผู้โปรดน้ำองค์หนึ่ง แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวนั้นได้ความว่า พระราชทานรดน้ำแต่พระบรมวงษานุผู้ใหญ่และพระ
องค์ นอกนั้นมิได้เจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๒ ซึ่งมีอายุได้เดียวกับกรม
สมเด็จพระศรีสุทิดาโดยห้าหกคน ท่านพวกนั้นได้พระราชทานเงินคนละ ๒

ซึ่งด้วย ส่วนที่ตรงหน้ากรมสมเด็จพระศรีสุลาไลยนั้น มีผ้าตายผ้าแพร
ขาวต้องด้ารับ ผ้าตายกุดหนึ่งข้างหาก แพรขาว ๒ ม้วน คาคอก
ม้วนหนึ่ง เงินตรา ๒๐ ชั่ง ในรัชกาลที่ ๔ มันทาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ แด
พระเจ้าพี่นางเธอ เสด็จมาที่ ซึ่งมีอายุแก่กว่าพระชนม์พรรษา ถ้าอายุ
ครบ ๖๐ ปีถ้วน ก็ได้พระราชทานรดน้ำทุกองค์ทุกท่าน ในรัชกาลประ
จุบันนี้ก็เหมือนอย่างแบบรัชกาลที่ ๔ เว้นแต่กรมสมเด็จพระสุทนต์นรา
ประยูรใช้ตามแบบกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย นอกนั้นฝ่ายหน้าได้พระราช
ทานผ้าตายด้ารับหนึ่ง ผ้าพื้นด้ารับหนึ่ง ฝ่ายในผ้าตายทั้งต้องด้ารับ
ยังมีท่านเรื่องซึ่งเป็นขวัญยาทอรับเบญหัตถ์มาแต่ในรัชกาลที่ ๔ เป็นขวัญยา
สมเด็จพระน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ ได้
พระราชทานรดน้ำผ้าตายแพรขาว ๒ ด้ารับ แดเงิน ๓ ชั่งเสมอมา ที่
กล่าวด้วยด้วยเรื่องรดน้ำ เพื่อจะแสดงราชประเพณี ซึ่งพระราช
ทานรดน้ำในเวลาดังกรณคดีด้วย แต่เพื่อจะยกเป็นเหตุพิจารณาในเรื่อง
ผ้ากุดด้าปกรณด้วย จึงได้กล่าวไว้ในที่นี้ เพราะการพระราชกุดใน
ดังกรณคดี น้อยข้างด้ารับหลายเรื่องหลายอย่างนัก บัดนี้จะได้กล่าวด้วย
เรื่องผ้ากุดต่อไป ผ้ากุดที่ใช้ทำบุญอยู่เป็นอย่างคฤหาสน์นั้น คงจะออกจาก
ผู้ที่ได้เคยรับพระราชทานผ้ารดน้ำแต่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ถ้าจะใช้ผ้าตายผ้า
แพรอย่างเดิม ก็จะไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่พระสงฆ์เหล่านั้น จึงได้
เปลี่ยนใช้เสียเป็นผ้าขาว คำที่เรียกว่าผ้ากุดนั้นดูเสียงอยู่ข้างจะเพราะ เข้า
เค้าบาด้ามาหัด มีผู้ให้ผ้าแก่ใคร ๆ เป็นรางวัล มีผู้ถวายผ้าแด่
พระพุทธเจ้าเช่นโกมารภักเป็นต้น คำว่าผ้ากุดที่เข้ามาในมาพื่อนั้น คงจะ
เป็นผ้าต้องผืน แต่ผืนโต ๆ สำหรับใช้ห่มผืนหนึ่งห่มผืนหนึ่ง เพราะ

ปรกติคนในประเทศอินเดีย เวลานี้จนตลอดเวลานี้ก็ ยังใช้ผ้าห่ม
 ผืนโต ๆ ผ้าห่มผืนโต ๆ สองผืน คนที่เป็นภคภูริกับพระสงฆ์แต่งตัวจะ
 ไม่ใคร่ผิวกันนัก จะแปลกแต่ดีเพื่อย้อมผาดพวกหนึ่ง ใช้ผ้าขาวถ้วนๆดี
 ต่าง ๆ พวกหนึ่ง คู่ผ้าของภคภูริเมื่อถวายพระสงฆ์ ๆ ก็ใช้ห่มห่มได้พอ
 แต่ผ้าคู่ของเราไม่ได้การอยู่ข้างจะไม่เป็นประโยชน์แก่พระเถร เกือบ ๆ จะ
 เหมือนได้พัดหางปลาเป็นของไม่มีราคาอันใด เพราะจะบริโภคใช้สอยไม่ได้
 สำหรับแต่จะให้มันแตกเปลี่ยนเท่านั้น แต่ชื่อยังเพราะดีอยู่ แดไม่เปลือง
 อันใดด้วยจึงยังได้ ใช้ สืบมา ผ้าคู่ของหลวงที่สำหรับสวดปกรณ์นั้น
 แต่เดิมมาก็มีแต่เฉพาะพระบรมมหารัชมณเฑียร พระอริยวิสุทธิที่สวดปกรณ์ในท้องพระโรง
 (คือหมายเอาพระอริยวิสุทธิกรมพระราชวังบวรมหาเดชนารักษ์อยู่ด้วยหลวงด้วย)
 นอกนั้นก็ไม่มีผ้าคู่ของหลวง ใช้ผ้าคู่ที่พระบรมวงษานุวงษฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 นำมาถวายสำหรับสวดปกรณ์ เเลียดไปพระราชวังบวรบ้าง หอพระ
 นาคบ้าง ไม่ได้เฉพาะพระองค์พระอริยวิสุทธิเจ้านาย ๆ ที่อยู่ในหอพระนาค
 ก็มีที่ไม่ได้ อยู่ในหอพระนาคก็มี ถ้าพระอริยวิสุทธิที่ไม่ได้ อยู่ในหอพระนาค
 ก็เป็นแล้วกันไป ด้วยการพระราชกุศลแต่ก่อนอยู่ข้างเข้มงวดไม่มีกร
 ใหญ่โตอันใด การพระราชพิธีสำหรับแผ่นดินแต่ก็ผ้าอาบผืนเดียวทั้งชั้น
 ตลอดจนบรมราชาภิเศก การพระราชกุศลก็ดีเป็นการจรมไทยทานมาก ๆ
 พังเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ แต่การสวดปกรณ์ดังกล่าวนี้ยังเป็นธรรมเนียม
 เก่าตลอดมาจนรัชกาลที่ ๓ เมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้ผ้าคู่
 ของหลวงสำหรับพระราชวังบวรและหอพระนาคขึ้น แต่ผ้าคู่สำหรับหอพระ
 นาคนั้นก็ไม่วพระองค์เจ้านาย ทรงเลือกแต่ที่ทรงรู้จักคุ้นเคย บางองค์ทรง
 รู้จักแต่ไม่ต้องพระอริยาไศรยก็ไม่พระราชทาน แล้วยังให้มณฑลภพระนามเขียน

ในผ้าเช็ดหน้าด้วยทุกพระองค์ กิ่งที่ไม่ได้พระราชทานผ้าหวดงใช้ผ้าเจ้านายก็มีฉลากด้วย แปลกกันแต่ที่ผ้าหวดงพระราชทานจัดพระสงฆ์ตามวัดซึ่งพระอัฐิฐานได้ปฏิสังขรณ์บ้าง เป็นนายด้านทำการบ้าง ถ้าไม่มีเช่นนั้นก็ใช้วัดที่เป็นวัดหลวงในแผ่นดินนั้น ฤๅวัดของพี่น้องที่สนิท ฤๅพระนั้นเป็นญาติกับพระอัฐิ เช่นพระราชพงษ์ปฏิพัทธ์กับพระองค์โยเป็นต้น ส่วนผ้าคู่ซึ่งมีใช้ของหลวงนั้นแล้วแต่จะไ้พระองค์ใด อยู่ในพวกที่ไ้ผ้าคู่ของหลวงสดับปกรณ์ซ้ำอีกเที่ยวหนึ่งสองเที่ยวเป็นพื้น แต่ธรรมเนียมผ้าคู่ของหลวงนั้นคงดงแล้วก็ดูเป็นการไม่สู้แน่ เมื่อเจ้านายขึ้นพระชนม์ถึงภายหลัง กิ่งไม่เป็นที่ตองพระอริยาไ้รอยแต่ทรงเกรงใจก็พระราชทานเรื่อย ๆ เอะ ๆ ไป เช่นกรมหมื่นอุดมไ้ไ้ผ้าคู่ของหลวง เกือบจะตกดงเป็นใครตายดงใหม่ไ้ผ้าคู่ของหลวง ก็จัดแบ่งปันนั้นเป็นแต่ครั้งแรกครั้งเดียว ครั้นตกมาถึงในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เจ้านายที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรู้จักคุ้นเคยไ้ผ้าคู่ของหลวงอยู่แล้วไม่ทรงรู้จักเสียเป็นอันมาก ถ้าจะจัดการตามแบบที่วางดงแต่แรกก็ควรจะต้องเลิกเสีย คงไว้แต่ที่ทรงรู้จัก แต่ครั้งจะเลิกเสียก็ดูกระไร ๆ มิรู้อยู่ที่ต้องคงให้มิไปตามเดิม ส่วนเจ้านายที่ขึ้นพระชนม์ดงใหม่ก็ไม่มียกเว้นเลยเป็นผ้าคู่ของหลวงทั้งสิ้น ธรรมเนียมที่จัดผ้าคู่ของหลวงแต่ไม่ใช่ของหลวงนั้น ก็เป็นแต่การที่จัดพอให้เรียกพระยู่ ๆ ขึ้นเท่านั้น ยิ่งเรื่องเกมเด็กเกมน้อยก็มีอีกอย่างหนึ่งเป็นชั้น ๆ คือที่หนึ่งนั้นผ้าคู่ รูปเทียน ผ้าเรือบาก พัดค้ำจิว ขวดน้ำอบ ซึ่งต้องยกขวดน้ำอบเดี่ยว ซึ่งที่ดำยกรูปเทียนขวดน้ำอบเดี่ยว ยิ่งอีกนัยหนึ่ง พระราชเทวีและพระเจ้าลูกเธอไ้เป็นผู้น้อยไม่พระราชทานผ้าคู่เปลี่ยนเป็นจิวรดับง เพราะเป็นผู้ซึ่งไม่ควร

จะได้พระราชทานรัตนังกรานต์ แต่ส่วนพระเจ้าราชวรวงษ์เธอทนิบว่า
 เปนพระราชภาคนัยแต่ก่อนพระชนม์พรรษาว่า ก็ได้ผ้าคู่เหมือนเจ้านาย
 ทั้งปวง ที่แทนนิกเป็นการทรงพระราชดำริห์คนละคราว ผ้านุ่งผืนหนึ่ง
 ก็ยังมีราคาดีกว่าผ้าคู่ เพราะทรงพระกรุณาจะพระราชทานก็พระราชทาน
 ที่น้อย ๆ อยู่ก็ปล่อยเรื่อยไปตามเดิม การเรื่องนอญข้างจะจุจกิรุงรัง
 แต่เห็นไม่เป็นดังดำคัญอันใดก็ปล่อยเรื่อยไปตามเดิม ไม่ได้เปลี่ยน
 แปลงแก้ไข

หนึ่งธัญเจ้าคุณโอยิกาทั้งปวง ซึ่งอยู่บ้านตมเด็จพระยาของค
 ใหญ่บ้างองค์น้อยบ้าง จะได้พระราชทานมิ่งดังคุณมาแต่ครั้งไรก็ไม่ทราบ
 เลย แต่ท่านพวกนี้เมื่อมีชีวิตอยู่ได้พระราชทานรัตนังกรานต์มาแล้วแต่เดิม เพราะ
 ได้ยื่นคำพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ตั้งเดิมา เมื่อถึงนา
 ดังกรานต์แล้ว ท่านพวกคุณย่าเหล่านี้มาประชุมกันที่ตำหนักกรมสมเด็จพระ
 พระอมรินทรามาศ ซึ่งนั่งบนเตียงอันหนึ่งด้วยกันทั้งหมด เจ้านายที่เป็น
 หลานๆ พวกนี้ไปคึกคักน้ำรต ท่านได้เสด็จไปทอดผ้า แต่เห็นหลังคุณย่าทั้งปวง
 ดายเหมือน ๆ กันเป็นการประหลาด จึงได้รับสั่งถามว่าทำไมหลังคุณย่า
 ทั้งปวงจึงดายเหมือนกันหมดเช่นนั้น คุณย่าทั้งนั้นทูลว่าขุนหลวงตากเขียน
 แล้วก็เล่าเรื่องแผ่นดินตากกวาง รับผิดชอบเรื่องแผ่นดินตากคือไปเป็น
 อันมาก เพราะเหตุที่ได้พระราชทานรัตนังกรานต์มาแต่ยังมีชีวิตอยู่เช่นนั้น จึงได้
 พระราชทานมิ่งดังคุณแต่ในเฉพาะเวลาดังกรานต์คราวเดียวสืบมา ครั้นพระ
 ราชทานชั้นเจ้าคุณโอยิกาลงไว้แล้ว เมื่อตกลงมาถึงชั้นเจ้าคุณวังหลวง
 ซึ่งโปรดให้เรียกว่าเจ้าคุณพระดัมพนิชรวงษ์ ด้วยความที่ทรงหนักอดดมเด็จพระ
 เจ้าพระยาองค์ใหญ่ของคณน้อยเป็นต้น ก็โปรดพระราชทานคองดงมาอีกชั้น

หนึ่ง แดในตระกูลนี้ได้รับราชการเป็นผู้หลักผู้ใหญ่อยู่มาก เมื่อลงมา
 ออกจากนั้นก็เคยได้พระราชทานลงไปอีกชนหนึ่ง แต่ไม่ทั่วกัน เมื่อจะว่า
 โดยทางเชื้อสายราชินิกุล ตั้งแต่พระดัมพพันของขลังมา ที่เป็นชนเคียว
 กันไม่ได้พระราชทานรศนามไ้โดยมาก ถ้าจะเทียบกับเจ้านายวงศ์นี้ คือ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอชนที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอทองต้นนั้น
 ยังสนิทกว่าพวกราชินิกุลเหล่านั้นมาก แต่ก็ไม่ม่พระองค์ใดได้รับพระราช
 ทานดัดปกรณในเวลาดังกรณแต่ดัดพระองค์เดียว เพราะฉนั้นการที่พระ
 ราชทานมั่งตุฎในบ้นสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ของคณน้อยนั้น ต้องนับว่า
 พระราชทานโดยการที่ทรงนึกถือพิเศษ ฤาเป็นรางวัลความชอบ ไม่ใช่ได้
 โดยเนื่องในพระวงศ์แท้ จำนวนพระสงฆ์รายวัดสำหรับพระบรมอัฐิพระ
 อัฐิ แกรายไทยทานที่ดัดปกรณพระบรมอัฐิพระอัฐิขึ้นไ้โดย่างใด จะ
 ว่ามาในหนังสือนี้จะยืดยาวเหลือเกินนักจึงขอตไว้ ถ้ามีโอกาศแต่เป็น
 การสมควรที่จะลงในหนังสือพระราชพิธีที่จะรวมเล่มจึงจะลงต่อไป ของ
 ดัดปกรณรายร้อยในนักขัตฤกษ์สงกรณคณนี้ มีในท้องพระโรง ๕๐๐ พระ
 ราชวงศ์บรร ๓๐๐ หอพระนาค ๒๐๐ บ้านสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ของค
 น้อย ๒๐๐ แต่ที่ในท้องพระโรงนี้มีของดัดปกรณมากชนอีกหน้อยหนึ่ง
 คือผ้าคู่ที่พระบรมวงษานุวงษฝ่ายหน้าฝ่ายในถวาย เมื่อแบ่งไปหอพระนาค
 ๓๐๐ แล้วเหลืออยู่มากน้อยเท่าใด เอามารวมปนกอง ๆ เท่าจำนวนพระ
 สงฆ์ที่มานั้น เมื่อพระสงฆ์ถวายพระพรดาแล้วไปนึ่งดัดปกรณผ้าคู่ของ
 เจ้านายต่อไป แต่ก่อน ๆ มาได้องค์คู่คือดัดปกรณเท่านั้นเทียว แต่
 ทุกวันนี้ใช้เทียวเดียวรวมทั้งกอง แล้วจึงได้ดัดปกรณราย ๕๐๐ ของหลวง
 ต่อไป

หนึ่ง^๕ตั้งแต่วรชกาลที่ ๔ มา เมื่อต้นสงครามแล้วโปรดให้เชิญพระ
 บรมทนต์^๕ตามพระองค์ แดพระทนต์กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราช
 กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชย์ ออกคังที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตน
 ดาศคาราม ให้ข้าราชการที่เป็นข้าหลวงเดิมเป็นต้นได้ดัดปกรณ^๕ในเวลา
 สงคราม ก็มีพระบรมวงษานุวงษฝ่ายใน แดข้าราชการบางคนที่ไม่
 ได้เป็นข้าหลวงเดิมพลอยไปสัดปกรณบ้าง ท้าววรคณานันต์ (มาโดย)
 เป็นผู้เที่ยวบอกกล่าวชักชวน ไม่เป็นการกะเกณฑ์อันใด ก็มีการดัดปกรณ^๕
 ทุกปี พระสงฆ์อยู่ในห้าหกวัด วัดละเที่ยวหนึ่งบ้างต้องเที่ยวบ้างตาม
 เทียบบ้าง แดเจ้าบุญชุ่มผู้^๕ที่ออกเรียรายชนกถวายพระราชกุศล คิทธิไทย
 ทานที่ไปทำบุญกันนี้หนึ่งก็อยู่ในไม่เกินห้า^๕ชั่งขึ้นไป ครั้นมาถึงแผ่นดิน
 ประจุบัน^๕นางเพิ่มพระบรมทนต์^๕ชนอีกองค์หนึ่ง แดเจ้าหลวงเดิมในกรม
 สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชย์ ขอให้เชิญพระทนต์กรมสมเด็จพระเทพ
 ศิรินทราบรมราชย์ออกอีกองค์หนึ่ง ผู้ดัดปกรณก็มากขึ้น รวมไทยทาน
 ก็มากขึ้นถึงเจ็ด^๕ชั่งแปด^๕ชั่ง ครั้นเมื่อท้าววรคณานันต์ (มาโดย) บอกกรา
 ไปแล้ว ท้าวศรีธวัชจาเป็น^๕พระอยู่ตลอดมาจนกระทั่งถึงท้าววรจันทรคณ
 ไม่รู้ว่าไปเกณฑ์กัน^๕ๆไปเที่ยวเรียรายกว้างขวางออกไป ฤๅจะเป็นด้วย
 ผู้^๕ซึ่งทำบุญเมื่อเดิม^๕ตามส่วนอย่างไร เงินวางขึ้นไปถึงเกือบยี่สิบ^๕ชั่ง
 ข้าพเจ้าเห็นว่าเงินดัดปกรณ^๕มากเหลือเกินนัก เวลาที่จะทำก็ไม่ใครพอ
 พระสงฆ์ได้ไปองค์ละ^๕เพียงองค์ละ^๕ดังนั้นก็ไม่ได้เป็นประโยชน์อันใดนัก เห็น
 ว่าวัดพระศรีรัตนดาศคาราม ก็เป็นสถานที่ทรงสร้างทรงปฏิสังขรณ์มา
 ด้วยกันทุกพระองค์ พระไทยของพระบรมอัฐิ^๕พระอัฐิ^๕นี้ก็ยอมทรง
 เดือนได้ในพระมหาเมณีนรันทนปฏิมากรเป็นอันมาก จึงได้ขอแบ่งเงินดัด^๕

ปกครองได้ขึ้นใหม่ ให้ไปเงินสำหรับรักษาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 คงให้ส่งกับปรณแต่พอได้เล็กน้อยกับที่เคยส่งปรณมาแต่ก่อน เหลือเงิน
 ได้มอบให้กอมมิตต์ ซึ่งจัดการรักษาวัดพระศรีรัตนศาสดารามใช้ ในการ
 วัด ในบั้นได้ เงินถึงสิบสี่ชั่งเศษ

ในการส่งกรานคืน แต่ก่อนมาพระเจ้าแผ่นดินต้องส่งหน้าพระพุทธรูป
 แด่พระสงฆ์ แต่เฉพาะที่กล่าวมาแล้ว ครั้นมาถึงในแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเด็จออกส่งหน้าพระมหามณเฑียร
 ปฏิมากรที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเพิ่มขึ้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยา
 เสร็จ จึงเด็จพระราชดำเนินทรงสดับปกรณ์พระอัฐิเจ้านายที่หอพระนาค
 เป็นการพิเศษกว่าแต่ก่อน ที่เด็จพระราชดำเนินเองสดับปกรณ์นั้นม
 มาแต่เดิมแล้ว ถึงการเวียนเทียนนั้นก็มีทั้งครุฑตามวันส่งกรานต์ตามวัน
 แต่เดิมมาแล้ว ดอกไม้เพลิงซึ่งจุฑาราชในเวลาดนักษัตรฤกษ์เช่นนี้ เกิดขึ้น
 แต่รัชกาลที่ ๔ มา ในเวลาส่งกรานต์ ก็มีด้วยทุกคืนทั้งตามวันฤกษ์วัน
 ตามเวลาที่กำหนดส่งกรานต์ เป็นตามวันฤกษ์วัน

อนึ่งวัดพระเชตุพนนั้น ก็เป็นธรรมเนียมเก่ามาแต่แผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในส่งกรานต์ตามวันเบ็ดให้ช้างในออก
 ส่งหน้าพระ ตีระามิณฑิ ไปรยทานแต่เที่ยวเดินแต่เช้าจนเย็น กันฉนวน
 เหมือนอย่างพระเมรุทองสนามหลวง เป็นที่ชาววังไปเที่ยววันเรึงสนุก
 สนามมากตลอดมา ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เสด็จพระราชดำเนินออกวัดพระเชตุพน เสด็จออกทางฉนวนข้างใน ไปรด
 ให้เจ้าจอมแก้วแก่แต่ท่านแก้วแก่แต่งตัวเป็นตำราวงนุ่งสองมัดกาย
 เสื้อเข็มขาวเย็บระบับขมิ้นใน สวมเสื้อครุยชั้นนอก ผ้าโพกศีรษะสหาย

กระบี่แห่งเด็จเจ้า เหมือนอย่างคำรวงแห่งเด็จเจ้าพยุหยาตราอยู่ในเวลานั้น
 เมื่อถึงพระอุโบสถก็มีพนักงานชำระพระบาท ถนมพลเรือนถวายเทียน
 ชนวนล้วนแต่เก่าแก่พนักงานแต่งตัวเป็นผู้ชายทั้งสิ้น ข้าพเจ้าจำได้แต่ว่า
 เป็นการสนุกสนานกันมาก แต่จะเล่าให้ละเอียดก็ยากก็พ้นเพื่อนไป
 ด้วยเวลานั้นยังเด็กอยู่เข้าใจว่าเด็จเจ้าพระราชดำเนินครั้งเดียวเท่านั้น แต่
 จะมีเวลาอื่นที่จำไม่ได้ ออกอย่างไรไม่ทราบเลย ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบัน
 นี้ พระพุทธมุนษยรัตนซึ่งแต่เดิมอยู่ที่หอพระเจ้า เชิญย้ายไปอยู่ที่พุทธรัตน
 สถาน และมีพระสถูปก้ำไหล่ทองขึ้นบนพุทธมณฑลเทียร ก็ต้องเด็จเจ้าพระ
 ราชดำเนินไปตรงนำเพิ่มขึ้นอีก จึงรวมเป็นการที่ต้องเด็จเจ้าพระราชดำเนิน
 ในวันเกล็ดงักนั้นหลายแห่ง คือเบื้องต้นตั้งแต่ตรงนำพระมณฑลหอพระจน
 ตลอดดัดปกรณพระบรมอัฐิแล้วเด็จเจ้า เด็จเจ้าขึ้นแล้วถึงโต๊ะเข้าแซ่
 พระบรมวงษานุวงศ์ ในเวลากลางวัน แล้วทรงไปรยทานอัฐิทองแดง
 ใหม่ ๆ ไปจนเวลาเย็นพลบ ตรงนำพระพุทธมุนษยรัตนน้อยแด่พระดัมพพร
 พรโณภาค ซึ่งประดิษฐานอยู่บนพระที่นั่งจักรกริมหาปราสาทชั้นสูง
 แล้วเด็จเจ้าพระราชดำเนินพระพุทธรูปยืนตรงนำพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งอยู่มุขใต้
 แด่พระสถูปซึ่งอยู่กลางพระที่นั่ง แล้วจึงเด็จเจ้าพระราชดำเนินพระพุทธรูป
 สถานตรงนำพระพุทธมุนษยรัตน แต่เมื่อเวลาพระที่นั่งยังไม่ตั้งรับมากนัก
 เเด็จเจ้าพระราชดำเนินขึ้นพระที่นั่งบรมพิมาน ตรงนำพระพุทธรูปเท่าพระชนม์
 พระราชาริชาดที่ ๔ แล้วเด็จเจ้าพระราชดำเนินออกกวัดพระศรีรัตนดาศดาราม
 ทางพระที่นั่งอนันตสมาคมฤทางประตูแถวกลางราชกิจ ตรงนำพระมหามณ
 ีรัตนปฏิมากร พระดัมพพรพรณี พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระ
 พุทธเลิศหล้านภาไลย แด่พระคันธารราษฎร์ นมัสการเด็จเจ้าแล้วพราหมณ์

จึงจุลโฉมเวียนเทียนมาลัย ซึ่งดมโกรพระพุทธรูปเช่นนี้ไม่ใช่ของบริโลก
 ต่างๆ อย่างเช่นกล่าวมาแต่ก่อน งานซึ่งจัดปากมาลัยใช้ดอกไม้สด
 ต่างๆ ประดับทั้งต้น ครั้นเมื่อเวียนเทียนเสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินทาง
 หลังพระอุโบสถสู่หอราชภานุสร ตรงหน้าแถมมัสการพระพุทธรูป ซึ่ง
 ทรงพระราชอุทิศถวายพระเจ้าแผ่นดินกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ แล้ว
 เสด็จหอราชพงษานุสร ตรงหน้าแถมมัสการพระพุทธรูปซึ่งทรงพระราช
 อุทิศถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสี่พระองค์ ในกรุงรัตนโกสินทร
 แต่ก่อนมาเมื่อทรงนมัสการทั้งสองหอแล้ว เสด็จพระราชดำเนินทางพระ
 เบริงด้านตะวันตกไปหอพระนาคที่เดียว ครั้นเมื่อวัดน โกลนทรศกปี
 ที่ ๓๐๑ คือบรรจบครบ ๓๐๐ ปีตั้งแต่สร้างกรุง ถอดวัดพระศรีรัตน
 ดำศคารามแล้ว ทรงพระราชดำริว่าที่พระมณฑปแดพระศรีรัตนเจดีย์
 ถ้าไม่เสด็จพระราชดำเนินอยู่เดิม ก็ควรจะรื้อรื้อซ่อมไป จึงได้เสด็จ
 พระราชดำเนินนมัสการพระไตรปิฎกบนพระมณฑปก่อน แล้วจึงเสด็จ
 นมัสการพระสถูปในพระศรีรัตนเจดีย์ แล้วเสด็จลงทางซุ้มประตูด้านเหนือ
 สู่หอพระนาค นมัสการต้นนิโครธแดพระวิหารยอด ซึ่งอยู่ใกล้เคียงที่
 นั้นด้วย แล้วจึงได้สถาปนา ที่หอพระนาคนั้น แต่เดิมเป็นที่ไว้พระพุท
 รูปต่างๆ หลายนับองค์ หุ้มทองบ้างหุ้มเงินบ้างหุ้มนากบ้าง ทั้งรูปพระ
 เชษฐบิดร คือรูปสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ซึ่งสร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยา
 โบราณ ที่แปลงเป็นพระพุทธรูปเสียแล้วนั้น ก็ประดิษฐานอยู่ด้วย
 พระอัฐิเจ้านายซึ่งไปอยู่ในหอพระนาคนั้น เก็บอยู่ในตู้หนึ่งข้างหลังพระ
 วิหาร แปลแต่เวลาดังกรณศกก็เชิญมาตั้งบนม้านั่งคัมภีร์ดัดมั่งมั่ง
 มาก ในครั้งเมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนดำศคารามครั้งนั้น โปรด

ให้เชิญพระพุทธรูปทั้งปวงนั้น ขึ้นไปไว้ใต้ย่นพระวิหารยอด จักหอ
พระนาคไว้เป็นที่เก็บพระอัฐิเจ้านายอย่างเดียว พระอัฐิที่ไม่มีพระโกษฐ
เป็นแต่ห่อผ้ากอง ๆ ไว้แต่ก่อนนั้น ก็ให้หุ้มพระโกษฐปิดทองบนจุไว้ทั้งด้าน
เป็นการเรียบร้อยดีกว่าแต่ก่อน การสถาปนาครั้งนี้ก็เหมือนกันกับที่
กล่าวมาแล้วด้วยเรื่องของสถาปนาแต่ก่อนนั้น เมื่อสถาปนาเสร็จแล้ว
เสด็จพระราชดำเนินกลับทางพระระเบียงด้านตะวันตก

การเสด็จพระราชดำเนินวัดพระเชตุพนนั้น บางปีก็มีบ้าง ถ้าเสด็จ
พระราชดำเนินแล้ว ก็มักจะเป็นวันมหาสงกรานต์ฤดูวันเนา ซึ่งไม่มี
พระราชบูรณะมาก เสด็จทางในแต่ไม่มีกระบวนแห่เหมือนอย่างในรัชกาล
ที่ ๔ ถ้าเปิดวัดพระเชตุพนแล้วก็โปรดให้ม้านักงานคอยเก็บเงิน ถ้า
เป็นไพร่ ๆ ก็เสียเล็กน้อยตามแต่จะมีใจศรัทธา ถ้าเป็นผู้ศักดิ์สูงแต่เพียง
หนึ่งจนถึงถึงคำดัง สงกรานต์ตามวันมีหนึ่งได้อยู่ในตามซึ่งเสด็จตั้ง
ถวาย พระพิมพ์ ธรรม สำหรับ ปฏิสังขรณ์ปักถวีสถาปนาก่อนคันไม้ ในวัด
ตั้งแต่พระวิหารสุดโสมลงมา คนที่ออกวัดพระเชตุพนก็น้อยไปกว่าแต่
ก่อน ในปีหนึ่งสองปีไม่ได้เปิด

อนึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ซึ่งเป็น
พระบรมราชปัยยอาจารย์ เสด็จสถิตอยู่ด้วยกับวงเวียนวิหาร สมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นพระกรรมวาจาจารย์ สถิตอยู่ด้วยกับราชประดิษฐ
เมื่อพ้นจากวันสงกรานต์ไปวันหนึ่งบ้างสองวันบ้าง เสด็จพระราชดำเนิน
ไปถวายไตรจักรผ้าเนื้อดีตรงหน้าเป็นการพิเศษอีกส่วนหนึ่ง เมื่อเสด็จ
พระราชดำเนินถึงพระอารามเช่นนั้น ก็ทรงนมัสการตรงหน้าพระพุทธชินศรี
พระมหาเจดีย์ พระศรีศาสดา พระพุทธไสยาสน์ พระศรีมหาโพธิ์ แดพระ

พุทธจริยาน พระพุทธบัญญัติกะ ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเก๋ง
ก่อน แล้วจึงตั้งพระราชาเนนที่พระตำหนัก ส่วนที่วัดราชประดิษฐก็
ทรงนมัสการแด่รังกำพระพุทธรูปสี่องค์ แด่พระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรี
พระศรีดำรงศาสดา จำลองทองคำองค์ ทั้งพระมหาปาสาณเจดีย์ พระ
บรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

อนึ่งในการตั้งกรานต์สามวันฤกษ์ดีวันนี้ เจ้าพนักงานก็จัดหม้อน้ำเงิน
ชวดแปดคันน้ำทรงพระ ถวายจบพระหัตถ์แล้วไปเทียวตรงพระพุทธรูป
คือที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามตรงพระศรีมหาโพธิ์แห่ง ๑ วัดพระเชตุพน
ตรงพระพุทธรูปเทวปฏิมากรแห่ง ๑ วัดมหาธาตุตรงพระประธานแห่ง ๑
วัดอรุณราชวรารามตรงพระประธานแห่ง ๑ วัดสุทัศน์เทพวรารามตรง
พระศรีดำรงกมุขแด่พระศรีมหาโพธิ์รวม ๒ แห่ง วัดบรมนิวาสตรงพระ
ประธานแห่ง ๑ วัดบวรนิเวศน์ตรงพระพุทธรูปชินศรี พระพุทธรูปไฉยคัน
รวม ๒ แห่ง วัดตึกตรงพระศรีสุคตทศพลญาณบพิตร พระศรีมหา
โพธิ์รวม ๒ แห่ง วัดประทุมวันตรงพระศรีมหาโพธิ์แห่ง ๑ วัดราชา
ธิวาสตรงพระศรีมหาโพธิ์แห่ง ๑ และมีผ้าห่มพระพุทธรูป แด่พระศรี
มหาโพธิ์สืบตามผืนกำกับชวดน้ำไปด้วยทุกแห่ง แต่งตั้งศาลาฉ้อทาน
เหมือนอย่างเทศกวดครุฑที่โตกล้าวมาแต่ครั้งก่อนนั้น

อนึ่งการตรุกี่ที่ตั้งกรานต์ก็ดี เป็นเวลาที่คนทั้งปวงถือกันว่าเป็น
ฤกษ์ฤาเป็นเวลาที่สมควรจะเดินเมื่อยเป็นธรรมเนียมเข้าใจกันขึ้นซ้ำ แด
เคยประพฤติมาช้านาน ไม่มีผู้ใดจะขม้ออายุฤกษ์ดังเดิมนั้น ในการเดิน
เมื่อยที่กล่าวถึงเดินอยู่ฤกษ์เดินแล้ว ไปที่แห่งใดก็เล่าใจกันถึงการเดินเมื่อยได้
ไม่เป็นการขัดขวาง บางที่ก็ขยับจะขอตัวเป็นนิกเอง มีแต่คัมภีร์ญาณเจ็ดด้วย

ฉลาดว่องไว อาจจะเอาชัยชนะพวกพ้องได้ รวากับว่าไปทัพมโหรี
ชนะอย่างเคย ๆ อะไรมานะ

การที่บอกว่าเดินเบี้ยไม่เป็นการเสียหายนั่นใด ในเขตแดนนักชดถุกษ์
เช่นนี้ ก็เพราะเป็นการที่ได้อนุญาตเป็นพยานว่าเจ้าแผ่นดินไม่ขัดขวาง
ห้ามปรามฤๅพลอยเห็นสนุนอีกด้วย จึงได้ยกหัวเบี้ยพระราชทานให้
นักชดถุกษ์ละ ๓ วัน การที่พระเจ้าแผ่นดินอนุญาตฤๅทรงเห็นดีด้วยใน
เรื่องเดินเบี้ยนั้นก็คงจะเป็นความจริง แต่คงจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินบางองค์
เช่นขุนหลวงตากเจ้ากรุงธนบุรี ไปได้เมืองนครศรีธรรมราชได้พระราชทาน
เงินให้ ฝัพายเดินกำกวนำพระที่นั่ง ถึงเขาขันคักเงินแจก ความประสงค์
ที่ขุนหลวงตากทำเช่นนั้น เพราะตัวท่านเองอยู่ข้างจะเดินเบี้ยจัตอยู่แต่เวลานั้น
ประการหนึ่งท่านก็เห็นใจกันกับพวกทหารทั้งปวง ว่าการสนุนนี้ อะไรไม่เสมอ
เดินเบี้ย ประสงค์จะให้ทหารเป็นที่รื่นเริงดื่มความด่าบาคที่ต่อชทนยาก
จึงได้ปล่อยให้เดินเบี้ยเป็นการเอาใจ แต่เพราะการเดินเบี้ยเป็นการไม่ดี
ได้สนุนนั้นสนานเสียแล้วก็ชวนให้คิด เมื่อเข้ามาถึงในกรุงแล้วก็ยังเดิน
ต่อไปม่อ ๆ การที่เดินเบี้ยนั้นย่อมมุ่งหมายจะต่อสู้เอาทรัพย์สินกันแต่กัน
ผู้ซึ่งมีอำนาจวาสนาเสมอ ๆ กันเดินด้วยกัน เมื่อมีความปรารถนาอยากได้
นั้นกล้าขันสู้กันให้ฉ้อฉลฉนิตพลัดคดโกงกันไปต่าง ๆ ส่วนผู้ซึ่งมีวาสนา
มากเดินกับผู้ที่มีวาสนาน้อย เช่นเจ้านายเด็ก ๆ ฤๅเจ้านายผู้ใหญ่บาง
องค์ซึ่งเขาเล่ากันมา เดินไปกับข้าหลวงเดิมหาดเล็กก็ต้องถวายเป็น
ถวายเป็น ไม่ถวายเป็นก็ขัดเคืองไป ก็อย่างเช่นขุนหลวงตาก ซึ่งเป็นพระ
เจ้าแผ่นดินมีอำนาจมากเห็นปานนั้น เมื่อมีความปรารถนาขึ้นมา แต่
อาไศรยความมัวเมาในเรื่องอื่นซึ่งทำให้สติเลือนล่อนด้วย จนลืมถึงการ

บ้านเมืองคิดแต่จะหาทรัพย์สินสมบัติโดยทางเดินเบียด ^๕ก็ร่ำรวยทรัพย์สินสมบัติ
 คนทั้งปวง ^๕เป็นหนี้หลวงไปทั้งบ้านทั้งเมือง จนภายหลังถึงไม่ต้องเดิน
 เบียดก็ร่ำรวยเขาได้เปล่า ๆ ^๕น้ำใจชั่วของขุนหลวงคากัน ^๕เกิดขึ้นด้วยการ
 เดินเบียดเป็นต้น ^๕ถึงโดยว่าแรกคิดจะเป็นอุบายที่ดีตามเวลาต้องการ
 ผลที่ออกภายหลังก็ไม่เป็นผลอันดีแก่คนแต่ผู้อื่น ^๕พากันได้ทุกข์ยาก
 ลำบากไปทั่วหน้าตลอดจนถึงตัวเอง ^๕เพราะเหตุฉะนั้นถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 ดินภายหลัง ^๕จะมีได้เลิกรรมเนี่ยมยกหัวเบียดพระราชนานในเวลาดำรง
 เวลาสงครามก็เสียก็ดี ^๕แต่ก็ไม่ได้โปรดให้เดินเบียดในพระราชวัง ^๕ฤ
 ทรงสรรเสริญการเดินเบียด ^๕ว่าเป็นการสนุกสนานอย่างหนึ่งอย่างใดเลย
 เพราะเหตุที่พระบรมราชวงศ์ประจวบนั้น ^๕พระเจ้าแผ่นดินดำรงอยู่ในคุณ
 ความประพฤติดี ๓ ประการ ^๕คือไม่ทรงประพฤติแต่ทรงสรรเสริญ ^๕ใน
 การที่เพนนิกเดินเบียดการพนันอย่าง ๑ ^๕ไม่ทรงประพฤติในการดื่มสุรา
 เมรัยแต่เกลียดกันมิให้ผู้อื่นประพฤติดังอย่าง ๑ ^๕ไม่ทรงประพฤติลงในสัตว์
 ที่เป็นอักษมนียฐานนี้ อย่าง ๑ ^๕เป็นความประพฤดิซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน ^๕ใน
 พระบรมราชวงศ์นั้น ได้ทรงจดเว้นเป็นขาดสืบ ๆ กันมา ^๕พระบรมราชวงศ์นั้น
 จึงได้ตั้งปกครองแผ่นดินอยู่ยืนยาวกว่าบรมราชวงศ์อื่น ๆ ^๕ซึ่งได้ปกครอง
 แผ่นดินมาแต่กาลก่อนแล้ว ^๕บ้านเมืองก็เจริญสมบูรณ์ปราศจากเหตุการณ์
 ภายใน ^๕ซึ่งจะให้เป็นที่ตั้งตั้งเหมือนหวาดหวั่นแก่ชนทั้งปวง ^๕ไม่มีตัว
 อย่างในพระราชพงษาวดารระยะใดตอนใดจะเทียบเคียงถึง ^๕เพราะฉะนั้น
 เมื่อกล่าวถึงการยกหัวเบียดพระราชนานในเวลาดำรงราชกิจ ^๕ซึ่งจะไม่
 กล่าวถึงก็จะเป็นอันไม่ได้กล่าวข้อความเต็มบริบูรณ์ ^๕ในพระราชกุศล
 สำหรับเตือนหัว ^๕จึงต้องกล่าว ^๕แต่ขอเตือนพระบรมวงษานุวงศ์ ^๕เด

ข้าราชการบัณฑิตจะได้อ่านหนังสือใหม่สดทุกได้ ถึงแม้ว่าไฉยทักเบ๊
พระราชทานดังนี้ ก็มีไฉยทักพระราชทานโดยพระราชประสงค์จะให้
เบ๊กันให้สบาย เปนแต่พระราชทานไปตามประเพณีซึ่งมีมาแต่ก่อน โดย
ทรงพระมหากรุณาแก่ชนทั้งปวงว่า ได้เคยรับประโยชน์อันใดแล้วก็ไม่
มีพระราชหฤทัยที่จะให้ยกถอนเสีย แต่การเดินเบ๊นั้น เปนที่ไม่ต้อง
พระธิดาไฉยมาทุก ๆ พระเจ้าแผ่นดิน เพราะฉนั้นควรที่พระบรม
วงษานุวงศ์แต่ข้าราชการ ผู้ที่มีความนับถือเคารพต่อพระบารมีแด่พระ
เดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินสืบ ๆ กันมา ควรจะคิดศรัทธาให้เห็นโทษ
เห็นคุณตามความจริง แดงเคว้นการสนุกนี้ แดการหาประโยชน์ในเรื่องเดิน
เบ๊เสีย จะได้ช่วยกันรับราชการฉลองพระเดชพระคุณทูลบำรุงแผ่นดิน
เพิกถอนความชั่วในเรื่องเดินเบ๊ซึ่งอบรมอยู่ในสันดานชนทั้งปวง อัน
อยู่ในพระราชอาณาเขต เปนเหตุที่จะเห็นยวรงค์ความเจริญของบ้านเมือง
ให้เสื่อมสูญไป ด้วยกำลังที่ช่วยกันมาก ๆ แดเปนแบบอย่างความประ
พฤติให้คนทั้งปวงเขาอย่าง ตามคำนักปราชย์อมกล่าวไว้ ว่าการทำ
ให้เห็นเปนแบบอย่างง่ายกว่าที่จะตั้งสอนด้วยปาก ถ้าเจ้านายขุนนาง
ประพฤติกการเดินเบ๊อยู่คราวใด คนทั้งปวงก็ยิ่งเห็นว่าไม่สู้เป็นการเสีย
หายมาก ผู้มีบัณฑิตก็จึงยังประพฤติดอยู่ ถ้าผู้มีบัณฑิตก็จะได้เห็น
ให้เห็นว่าความประพฤติเช่นนั้น เปนของคนที่ต่ำช้าประพฤติดแล้ว ถึงแม้
แม้ว่าจะเลิกขาดสูญไปไม่ได้ก็คงจะเขามาบางลงได้เป็นแท้

การพระราชกุศลในนักขัตฤกษ์ดังกล่าวนี้ หมดยิ่งเท่านั้น

คำตักเตือนวันมหาสงกรานต์

ถ้าแต่เจ้าพระราชดำเนินเลี้ยงพระสงฆ์ฉลองพระเจดีย์ทราย มหาเด็ก
ต้องเตรียมเทียนพานซึ่งดำหรับมัสการพระพุทธรูปในวันนั้น แลต้อง
คอยเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอไปทรงจุดเทียนเข้ามณฑล แลรับพระสุหรัย
เงินไปคอยถวายสำหรับสร้างพระทรายด้วย เวลาค่ำสวดมนต์ฉลอง
พระชนมพรรษา ภูษามาตากอยรับดอกไม้ ซึ่งทรงจบพระหัตถ์ แล้ว
ขึ้นไปรายนำพระพุทธรูปเท้าพระชนมพรรษา แลรับพระสุหรัยลงยา
ราชวดีคอยถวายสร้างพระพุทธรูปด้วย ในวันเฝ้าเวลาเช้าสร้างน้ำพระ
ภูษามาตากต้องรับพระสุหรัยลงยาราชวดี มหาเด็กรับพระสุหรัยเงิน
ถวายสร้างน้ำพระสงฆ์ แลภูษามาการายดอกไม้หน้าพระเหมือนกันทั้งเข้า
ทั้งเย็น วันเถลิงศกมหาเด็กต้องคอยถวายเทียนชนวน ทรงจุดเครื่อง
ทองน้อยที่พระบรมอัฐิ อาตักษณิจจากพระนาม เวลาค่ำคงจะเสด็จ
พระราชดำเนินวัดพระศรีรัตนศาสดารามไม่ว่าใครขาด พานเทียนสำหรับ
ในพระอุโบสถ สำหรับหอราชกรมานุสร หอราชพงษานุสร สำหรับพระ
มณฑป สำหรับพระเจดีย์ สำหรับคันทน์โคจร สำหรับวิหารยอด สำหรับ
หอพระนาคเอง ต้องตะโกนเวรถวายอยู่เนื่องนิจ ถ้าจะให้ดีแล้วคว
นายหุ้มแพรนายรองถือเองตามเสด็จให้ติด ๆ ไป ลูกก็จะไม่สู้เสียเกียรติ
ยศเดहनักหนาอันใดนัก คิดว่าต้องวิ่งเถลือกอดตาเรียกมหาเด็กเเว
ทางเสด็จพระราชดำเนินตำรวจก็มีก็จะไม่มีใครจำได้ว่าอย่างไร มักนำไป

เกิดแล้วเกิดเล่าแทบทุกปี ก็แรกแต่เจ้าพระราชดำเนินเข้าทางประตูพระ
 เบริ่งด้านตะวันออก เดียวไปนำศาลารายข้างเหนือเข้าช่องกำแพงแก้ว
 ด้านเหนือ ขึ้นพระอุโบสถด้านหน้าพระทวารข้างใต้ ทรงจุเครื่อง
 นมัสการทองใหญ่แล้วตั้งหน้าพระพุทธรูป แด่ทรงจุเครื่องนมัสการตาม
 หน้าพระ ในขณะนั้นพราหมณ์จุเทียนเบิกแว่นทีเดียว ไม่ต้องรอให้
 นมัสการแล้ว ค่ำรุ่งซึ่งขึ้นไปเวียนเทียนอยู่ในพระอุโบสถนั้น พอเทียน
 เข้าแว่นต้องลงมากอรับแต่เจ้าพระราชดำเนินอยู่หลังพระอุโบสถ จะแต่เจ้า
 พระราชดำเนินลงทางพระทวารหลังพระอุโบสถข้างใต้ ขึ้นหอราชกรมมา
 นุ่ตรก่อนแล้วจึงหอราชพงษานุ่ตร เมื่อแต่เจ้าจากหอราชพงษานุ่ตรออก
 ทางช่องกำแพงแก้วหลังพระอุโบสถด้านเหนือ ขึ้นซุ้มประตูตรงพระเจดีย์
 ด้านใต้ แล้วไปขึ้นพระมณฑปทางพระทวารด้านตะวันตก แต่เจ้ากลับ
 ทางเดิมขึ้น ขึ้นช่องคูหาพระศรีรัตนเจดีย์ด้านตะวันออก แล้วแต่เจ้าออก
 ทางช่องคูหาด้านเหนือ ตรงไปตงซุ้มประตูด้านเหนือทรงบุษาคันนิโคธ
 แด่วิหารยอด แล้วแต่เจ้าเข้าหอพระนาค เวลากลับแต่เจ้าตามพระเริ่ง
 ด้านตะวันตกออกประตูด้านตะวันตก

แต่เจ้าพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศน์ พานเทียนมหาดเล็กเกิดความ
 อย่างยิ่งทุกปี พนักงานนมัสการก็ยังไม่รู้ ถึง เทียนที่จัดไปยังไม่พอ
 ก้ามหาคเด็กผู้ใดจะรับเทียนตรวจเสียด้วยได้จะดี ที่นมัสการที่วัดบวร
 นิเวศน์นั้น คือเทียนพระพุทธชินศรี ๑ พระนิรันตราย ๑ จุกที่โต๊ะ
 ข้างซ้าย ๒ คู่ ในพระเจดีย์ ๒ คู่ พระที่เก่งเด็กบนทักษิณพระเจดีย์
 คู่ ๑ พระศรีศาสดา ๑ พระพุทธไสยาสน์ ๑ พระศรีมหาโพธิ์ ๑
 พระพุทธอริยาณ ๑ พระพุทธปัญญาอัคคะ ๑ วัดราชประดิษฐ์

พระพุทธสีหิงค์ ๑ พระพุทธชินราช ๑ พระพุทธชินศรี ๑ พระศรี
 ดาศดาก ๑ พระนิรันตราย ๑ ทรง^{๕๕}ในพระวิหารหลวงทองต้น พระ
 ปาदानเจดีย์ ๑ พระบรมรูป ๑ แด่ให้มหาดเล็กคอยรับผ้าไตรจ้ฉ
 แดหน้าตรงรูปมัตเทียบมัต อย่าให้ค้องเวรวายทั้งต้องวัดด้วย

ที่ ๒๐ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล

การพระราชพิธีดังกล่าวเป็นสองข้อ แต่เนื่องกันเป็นพิธีเดียวกัน คือ
 มีในวันสวดมนต์เป็นวันพระราชพิธีพืชมงคล ทำขวัญพืชพรรณต่าง ๆ
 มีเข้าเปลือกเป็นต้น จรดพระนังคัลเป็นพิธีเวลาเช้า คือลงมือไถ
 กำจะแบ่งเป็นคนละพิธีก็ได้ ด้วยพิธีพืชมงคลไม่ได้ทำแต่ในเวลาค่ำวัน
 สวดมนต์ รุ่งขึ้นเช้าก็ยังมีการเลี้ยงพระต่อไปอีก การจรดพระนังคัล
 นั้นเก่า ก็ไม่ได้ทำแต่วันซึ่งลงมือแรกนา เริ่มพระราชพิธีแต่เวลาค่ำ
 วันสวดมนต์พืชมงคลนั้นแล้ว พระราชพิธีพืชมงคลเป็นพิธีสงฆ์
 ทำที่ท้องสนามหลวงในพระนคร พระราชพิธีจรดพระนังคัลเป็นพิธี
 พราหมณ์ ทำที่ทุ่งข่มบือนอกพระนคร พิธีทั้งสองนั้นก็นับว่าทำพร้อม
 กันในคืนเดียวกันด้วยกัน จึงได้เรียกชื่อติดกันว่า พระราชพิธีพืชมงคล
 จรดพระนังคัล ฤกษ์การพระราชพิธีนี้ ต้องหาฤกษ์วิเศษกว่าฤกษ์
 อื่น ๆ คือกำหนดดีอย่าง ฤกษ์นั้นอย่าให้ต้องวันผีเพ็ดอย่างหนึ่ง ให้
 ได้ศุภคติอย่างหนึ่ง ให้ได้มูรณฤกษ์อย่างหนึ่ง ให้ได้วันสมภารเคราะห์
 อย่างหนึ่ง คำนวหาฤกษ์นี้เป็นตำราตรีจ เขาสำหรับใช้เริ่มที่จะลงมือ
 แรกนาหว่านเข้าดำเข้าเกี่ยวเข้าขมเข้าขึ้นยั้ง แต่ที่เขาใช้กันนั้นไม่ต้องหา
 ฤกษ์อย่างอื่น ให้แต่ได้ดีอย่างนั้นแล้ว ถึงจะถูกวันอุบาทว์โลกวินาศ
 ก็ใช้ได้ แต่ฤกษ์จรดพระนังคัลเอาไศรยประกอบฤกษ์ดีตามธรรมเนียม
 ด้วยอีกวันหนึ่ง ตามแต่จะได้ถึงวันใด ในเดือนหกติดกันนับว่าผีเพ็ดนั้น

ข้างขึ้นคือ ๓, ๕, ๗, ๘, ๘, ๑๐, ๑๓, ๑๕, ข้างแรม ๓, ๕, ๖, ๗, ๘, ๑๐, ๑๓, ๑๔, เป็นใช้ไม่ได้ ศุภดิถีนั้นก็คือดิถีดาวว่างซึ่งไม่เป็นผีเพี้ยนเอง
 บุรณฤกษ์นั้นคือ ๒, ๔, ๕, ๖, ๘, ๑๓, ๑๔, ๑๗, ๒๒, ๒๔, ๒๖, ๒๗, วัน
 ตมภเคราะห์นั้น คือ วันจันทร์ วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ กับกำหนด
 ชาติฤกษ์อย่างหนึ่ง ตามวันที่โหรแบ่งเป็น ปกติ อาโป เตโช วาโย
 ให้ได้ส่วนตมกันแล้วเป็นใช้ได้ จะพรรณาที่จะหาฤกษ์ก็จะยืดยาวไป
 เพราะไม่มีผู้ใดที่จะต้องใช้อันใด

การแรกนาที่ต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดินเป็นธรรมเนียมมี
 มาแต่โบราณ เช่นในเมืองจีน & พันปีต่อมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็ลง
 ทรงไถนาเองเป็นคราวแรก พระมหาช้างตัวใหม่ ส่วนจดหมายเรื่อง
 ราวอันใดในประเทศสยามนี้ ที่มีปรากฏอยู่ในการแรกนาก็มีอยู่เสมอ
 เป็นนิมิตไม่วางวันว่าง ด้วยการซึ่งผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินลงมือทำเอง
 เช่นนี้ ก็เพื่อจะให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร ชักนำให้มีความหมั่นในการที่
 จะทำนา เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้อาหารเลี้ยงชีวิตทั่วหน้า เป็นต้น
 เหตุของความตมกันและความเจริญไพบูลย์แห่งพระนครทั้งปวง แต่การซึ่ง
 มีพิธีเจือปนต่าง ๆ ไม่เป็นแต่ลงมือไถนาเป็นตัวอย่าง เหมือนอย่าง
 ชาวนาทั้งปวงลงมือไถนาของตัวตามปกติ ก็ด้วยความหวาดหวั่นต่อ
 อันตราย คือน้ำฝนน้ำท่ามากไปน้อยไป ต้องเพี้ยแลดตัวต่าง ๆ จะ
 บังเกิดเป็นเหตุอันตราย ไม่ให้ได้ประโยชน์เต็มภาคภูมิ แต่มีความ
 ปรากฏาที่จะให้ ได้ประโยชน์เต็มภาคภูมิเป็นกำลัง จึงได้ต้องแสหาทาง
 ที่จะแก้ไข แต่ทางที่จะอุดหนุน แต่ก็จะต้องหาวิธีลวงนำจะได้เป็น
 ที่ม่นอกม่นใจ ก็การที่จะแก้ไขเยี่ยวน้ำฝนน้ำท่า ซึ่งเป็นรองเป็นไป

โดยอุกฤษฏ์ปรกติเป็นเองโดยอุบายลงแรงลงทุนอย่างไรไม่ได้ จึงต้องอาไศรย
 คำอธิฐานเอาความดีเป็นที่ยึดมั่น ทำการซึ่งไม่มีโทษนับว่าเป็นการ
 สดุดีคิมกต ตามซึ่งมาในพระพุทธศาสนาบ้าง บวชาเดินสรงตามที่มา
 ทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรงแปลเปลี่ยนใจตามความปรารถนา
 ของมนุษย์ซึ่งคิดไม่มีที่ผิด ก็ธรรมเนียมการแรกนาซึ่งมีมาในสยามแต่
 โบราณตามที่ค้นได้ในหนังสือต่าง ๆ คือในหนังสือหมากเมื่อครั้งกรุง
 ศรีอยุธยา มีข้อความว่า “ในเดือนหก พระราชพิธีไพศาว จรด
 พระนักษัตร พราหมณ์ประชุมกันผูกพรตเชิญเทวรูปเข้าโรงพิธีกันท่องท่อง
 ระหานหลดงหน้าพระตำหนักห้างเขา กำหนดฤกษ์แรกนาว่าใช้วันอาทิตย์
 พระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่องคันอย่างเทศ ทรงม้าพระที่นั่งพยุหยาตราเป็น
 กระบวนเพชรพวง พระอรรคชายาแสดพระราชวงษานุวงศ์ พระสนมกำนัล
 ได้ออกแต่ที่ตองพระราชอุทยาน ขึ้นรถประเทียมตามเสด็จไปในกระบวนหลัง
 ประทับที่พระตำหนักห้าง จึงโปรดให้ออกยาพดเทพธิดาแต่งตัวอย่างถูก
 หลวง มีกระบวนแห่ประทับด้วยกรรณิงบังสุริย์ พราหมณ์เป่าสังข์ไปรย
 เข้าคอกหน้าหน้า ครั้นเมื่อถึงมณฑลท้องระหาน ก็นำพระโคสุภราชมา
 เทียมไถทอง พระครูพิธีมอขามไถแปลประกาศทอง ให้ออกยาพดเทพเป็น
 ผู้ไถที่หนึ่ง พระศรีมหาโพธิ์ซึ่งเป็นบิดานางนพาศเองแต่งตัวเครื่องขาว
 อย่างพราหมณ์ ถือโกเงินเทียมด้วยพระโคเสวตรพระพรเคินไถเป็นที่สอง
 พระวิฆเนศวรผู้แต่งกายอย่างคหบดี ถือโกหุ้มด้วยผ้ารัตนมัลลแดง เทียม
 ด้วยโคกระบือทั้งไม่ประกาศ พระโหราธิบดีซึ่งไชยประโคนคุรียงคคนตรี
 ออกเคินไถเวียนซ้ายไปขวา ชี้อพราหมณ์ปรายเข้าคอกคอกไม้ บันญา
 เสด็จสังข์ไม้บันฑะจะว้านำไถ ฐุนบริบูรณ์ธัญญาณันถงานนาหลดง

แต่คงนุ่งเพตะคาดคาดสอดรวมหมวกด้าน ก็อกระเข้าไปรยปรายหัวน
พิธีัญญาหารคามทางไถจรดพระนั่งศักดิ์ก้นดำมรอบ ในขณะที่มีการ
มหรศพ ระเบงระบำโหม่งक्रम्हกเมนไค่ดวด ถอดบ่วงรำแพนแทงวิไล
ไถ่ป้าข้าหงษ์รายรอบปริณทนต์ที่แรกนาขวัญ แล้วจึงปล่อยพระโคทั้งสาม
อย่างออกกินเลี้ยงเลี้ยงทายของห้าสิ่ง แล้วโหรพราหมณ์ก็ทำนายตาม
คำหรับไตรเพท ในขณะนั้นพระอรรคชายาก็ดำรัสตั้งพระดนมให้เชิญเครื่อง
พระสุพรรณภาชน์มธุปายาศ์ขึ้นถวายพระเจ้าอยู่หัวด้วย ราชมัลลย์กมธุปาย
าศ์เลี้ยงลูกขุนทั้งปวง " เป็นเสร็จการพระราชพิธีซึ่งมีมาในเรื่องนพมาศ

ที่มีมาในกฎมณเฑียรบาลว่า " เดือนไฟสาขจรดพระนั่งศักดิ์ เจ้า
พระยาจันทกุมารถวายบังคมณหอพระ ทรงพระกรุณายืนพระชรรค์ พระ
พลเทพถวายบังคมตั้งอาญาสิทธิ์ ทรงพระกรุณาตพระบรมเดชมิดี ไช
นำถอง มิได้ครัดคัดก้อยความ มิได้เบิกลูกขุน มิได้เสด็จออก ส่วนเจ้า
พระยาจันทกุมารมีเกยช้าง นำพุทราอาศัชิตแหวนช้างแค้นให้ส้มโอรตาม
วันลูกขุนหัวหมื่นพันนา พาร้อยนาหมื่นกรมการในกรมนาเฝ้า แดขุนหมื่น
ชาวสาตทั้งปวงเฝ้าตามกระบวน " ได้ความในกฎมณเฑียรบาลแต่ท่าน
เป็นข้อความรวม ๆ ลงไปกว่าหนึ่งเดือนนพมาศหลายเท่า การที่ไปแรกนา
ไปทำอย่างไรก็ไม่ได้กล่าวถึง วิชัที่จัดการพระราชพิธีเห็นจะไม่เหมือนกัน
กับที่สุโขทัยเลย ดูเป็นต่างครุกันทีเดียว ช่างสุโขทัยดูการพระราชพิธี
เป็นการคล้ายออกสนามใหญ่ เจ้าแผ่นดินยังถืออำนาจเต็ม ออกยาพลเทพ
เป็นแต่ผู้แทนที่จะลงมือไถนา ส่วนข้างกรุงเก่ายกเอาเจ้าพระยาจันทกุมาร
เป็นผู้แทนพระองค์ มอบพระแสงอาญาสิทธิ์ให้ ส่วนพระพลเทพคงเป็น
ตำแหน่งเสนาบดีผู้ออกหมายตามกระบวน เจ้าแผ่นดินนั้นเป็นเหมือน

หนึ่งออกจากอำนาจจำกัดเพียงแต่สามวัน การที่ทำเช่นนั้นก็เห็นจะ
 ประสงค์ว่าเป็นผู้ได้รับสัมมุติสามวัน เหมือนอย่างเปนพระเจ้าแผ่นดิน
 ไปแรกนาเองครั้งถึงมากชั้น ไม่เป็นแต่การทนกันเด่น ๆ ต่างว่า แต่วิธี
 อันเห็นจะได้ ใช้มาจนตลอดปลาย ๆ กรุงเก่า ด้วยได้เห็นในจดหมายเหตุ
 ขุนหลวงหาญดี ความนั้นก็ถึงรอยเดียวกันกับกฎมณเฑียรบาล เปนแต่
 คัดความไปว่าถึงเวลาไปทำพิธีชำระขึ้น ก็ว่าพระอินทกุมารดอง
 พระองค์ ส่วนพระมเหสีนั้นนางเทพีผดุงพระองค์ ซึ่งเรียกฤๅสองตอน
 ไปถึงทุ่งแก้วขึ้นจากเรือ พระอินทกุมารดองมวงกุฏอย่างเลิศซึ่งเสด็จเงิน
 นางเทพีดองมวงกุฏอย่างเลิศไม่มียศซึ่งเสด็จเงิน หม่อมดัมประทนมั่งดูริย
 เครื่องยศ ตามบันดาคนตามนั้นเรียกว่ามหาดเล็ก มีขุนนางเคียงถือ
 หวายห้ามสูงต่ำ ครั้นเมื่อถึงโรงพิธีแล้ว พระอินทกุมารจับคันโกเทียม
 โคอุสุภราชโคกระบือ พระยาพลเทพถือธนูกรงโค นางเทพีหามกระเช้า
 เข้าหว่าน ครั้นใดได้ล้อมรอบแล้ว จึงปลดโคออกกินเข้าตามอย่าง
 กัดตามอย่าง หน้ำตามอย่าง ถ้ากินสิ่งใดก็มีคำทำนายต่าง ๆ ซึ่งชื่อผู้
 แรกนาแปลกกันไปกับในกฎมณเฑียรบาล ข้างหนึ่งเป็นจันทกุมารข้างหนึ่ง
 เป็นอินทกุมาร ข้างหนึ่งเรียกเจ้าพระยา ข้างหนึ่งเรียกพระ การที่ชื่อแปลก
 กันนั้นได้พบในจดหมายเหตุขุนหลวงหาญดีเอง เมื่อว่าถึงพระราชพิธีเผาเข้า
 ว่าพระจันทกุมารเป็นผู้ได้รับสัมมุติไปทำพิธี เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจว่า
 มีทั้งพระอินทกุมารพระจันทกุมารเป็น ๒ คน ที่ในการพระราชพิธีจรด
 พระนังคัล ข้างหนึ่งว่าพระอินทกุมาร ข้างหนึ่งว่าพระจันทกุมาร
 ก็เห็นจะเป็นไขว้ชื่อกันไปเท่านั้น ฤๅบางทีก็จะผิดคัดเปลี่ยนเป็นคนนั้น
 แรกนามักคนนั้นแรกนามัก แต่ยศที่เรียกว่าเจ้าพระยาฤๅพระอย่างใดจะ

เป็นแน่^๕ ความที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวท่านทรงพระราช
 คำริห์เห็นว่าจะเปนเจ้าราชินิกุล คำที่เรียกว่าพระ^๕ ๗ นั้นใช้ทั่วไปในชื่อ
 เจ้านาย อย่างเช่นชั้นแรก ๗ พระเทียรราชา พระราเมศวร พระมหินทรา
 ชिरาช อีกชั้นหนึ่งในเวลาเดียวกันนั้นเช่นพระศรีเสาวราช พระเหล่าน^๕
 เปนลูกหลวงเอกทองนั้น ในชั้นหลัง ๗ มีเจ้าเดิมหน้า ก็ดูเปนเหมือนกัน
 จะเรียกนำติดปากไป พอให้รู้ว่าเป็นพระราชตระกูล มิใช่พระขุนนาง
 เช่นเจ้าพระพิไชยสุรินทร การซึ่งเห็นว่าพระอินทกุมารฤๅจันทกุมารจะ
 เปนราชินิกุลนั้น ด้วยได้รับยศใหญ่กว่าเจ้าพระยาพลเทพ แต่เมื่อค้นใน
 ตำแหน่งนาพลเรือน ที่มีชื่อเจ้าราชินิกุลหลายคน ก็ไม่มีชื่อต้องชื่อ
 มีแต่ชื่อพระอินทรมนตรี มีตร้อยว่าศรีจันทกุมารอยู่คนหนึ่ง ถ้าจะคิด
 ว่าตำแหน่งพระอินทกุมารพระจันทกุมาร^๕ จะเป็นตำแหน่งพระอินทรมนตรี
 ศรีจันทกุมารคน ๑ พระมงคลรัตนราชมนตรี ถ้าจะเติมศรีอินทกุมาร
 เข้าอีกคน ๑ ก็จะเข้าคู่กันได้ชอบกลอยู่ เพราะกรมตำรวจ^๕ ได้บังคับ
 บัญชาการตลาตทั้งปวงแต่ก่อนเป็นตำแหน่งใหญ่ การแรก^๕ นานเกี่ยวข้องกับ
 อยู่กับกรมตำรวจบ้าง เช่นหมายรับสั่งทุกวันนี้ก็ยังใช้ว่า หนึ่งให้
 คลังมหาสมยัตติสรรพากรใน หมายบอกกำนันตลาตบกตลาตเรือกรุงเทพ ฯ
 เปนต้น ที่อ้างถึง^๕ นี้จะว่าความตามรูปหมายที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ เพราะ
 รูปหมายทุกวันนี้^๕ เป็นแต่ให้เป็นผู้ประกาศให้ลูกคำ^๕ ๗ ที่จะว่าเคยจนประสงค์
 จะให้รู้ว่าการเกี่ยวข้องกับกรมตำรวจบ้าง แดกรมตำรวจแต่ก่อน
 เป็นกรมใหญ่ บางที่ตำแหน่งจันทกุมารอินทกุมาร^๕ ถึงเป็นราชินิกุล
 จะได้บังคับบัญชากรมตำรวจบ้างคอกกระมัง หลวงอินทรมนตรีจึงมี
 ตร้อยศรีจันทกุมารติดท้ายอยู่ แต่ตำแหน่งมงคลรัตน^๕ ไม่มีอินทกุมาร

หายไป ขรรมนิยมสรว้อยชื่อของเก่ากรมโตมักจะใช้สรว้อยชื่อเรื่องเดียวกัน
 ไปทั้งชุด เช่นกรมช้างใช้สรว้อยชื่อสุริยชาติเป็นต้น คดออกทั้งจางวาง
 แดเจ้ากรม ถ้าสรว้อยชื่อจันทกุมารอินทกุมารเป็นของกรมสรวพากร
 ก็คงจะเป็นกรมสรวพากรแรกนา แต่เมื่อคิดออกอย่างหนึ่งๆจะเป็นผู้ใด
 ผู้หนึ่งซึ่งควรจะแรกนาแล้ว โปรดให้ ไปแรกนาเหมือนอย่างชั้นหนึ่ง ๆ
 ไม่ว่าตำแหน่งใด ถ้าผู้ใดไปแรกนา ก็เรียกผู้นั้นเป็นพระอินทกุมารฤ
 พระจันทกุมารจะได้ตอกกระมัง แต่ในชั้นหลังครั้งขุนหลวงหาดีคืน
 เรื่องให้อ่านาจนกั้งยื่นพระวรรถเห็นจะเด็กเดี่ยแล้วจ้งไม่ได้กล่าวถึง ฤ
 จะได้รับยศคล้าย ๆ ขุนนางแรกนาอยู่ทุกวันนี้

ยังมีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นคำพูดกันมาชุน ๆ คู่กันกับพระยาพลเทพขึ้น
ชิงช้างคันคดต้องรบ กระเขาเข้ามาวันนั้นต้องเป็นของพระยาพลเทพ ใน
การรณนา^๕กระเขาเข้ามาก็เป็นของผู้แรกนาเหมือนกัน แต่มีวิเศษออกไป
ที่เรื่องว่าได้กำตากด้วย เรื่องกำตากนั้นคำพูดกันจนกระทั่งเป็นคำพูดเล่น
ถ้าผู้ใดจะแย่งเอาดังของผู้ใดเป็นการหยอ^๕ ๆ กัน ก็เรียกว่ากำตากละ
เรื่องกำตากนั้นได้ค้นพบในจดหมายขุนหลวงหาวัด ว่าระหว่างพิธี
สามวันนั้น ถ้าเป็นพ่อค้าเรือแลเถื่อนแลพ่อค้าสำเภาก็มาแต่ทิศใด ๆ
ทั้ง ๘ ทิศ กำกั้นในระหว่างพิธีนั้น พระอินทกุมารได้เป็นสิทธิ์ หนึ่ง
ทำนายว่าไพร่ของพระอินทกุมาร ในสามวันนั้นจะไปเก็บขนอนตลาด
แลเรือจ้างในทิศใด ๆ ก็ได้เป็นสิทธิ์ เรียกว่าทำนายกำตาก มีข้อความ
ของเก่าจดไว้ดังนี้ พิศวระให้ดูเห็นว่า ข้อที่ว่าเถื่อนแลเรือสำเภามาถึง
ในวันนั้นเป็นสิทธิ์ ดูเหมือนหนึ่งบัณฑิตคำซึ่งมาในเถื่อนแลสำเภานั้น
จะต้องรบเป็นของพระอินทกุมารทั้งนั้น แต่ที่จริงนั้นมุ่งหมายจะว่าด้วยคำ
ปากเรือแลคำเถื่อนซึ่งเป็นภาษาชาวบ้านอย่างเก่า การที่อนุญาตให้
อนุญาตคำปากเรือแลคำเถื่อนในส่วนที่มาถึงวันนั้นให้เป็นรางวัล แต่ก็คง
จะไม่เป็นประโยชน์ที่ได้เสมอทุกปี เพราะการค้าขายแต่ก่อนมีน้อย ที่จะ
หาสำเภาลำใดแลเถื่อนหมู่ใดให้มาถึงเฉพาะในวันพระราชมงคลนั้นได้เสมอทุก
ปีคงหาไม่ได้ คงจะมีผู้ใดจริง ๆ สักครั้งหนึ่งฤๅสองครั้ง เพียงห้าวัน
หกวันก็จะนับว่าเป็นเศรษฐีปดกันเต็มที จึงได้นิยมใจยกกันไม่สิ้นสุด
จนถึงทุกวันนี้ ส่วนประโยชน์ที่ได้จริง ๆ เป็นของเสมออยู่นั้น คงจะ
เป็นคำตลาดคำเรือจ้างส่วนวันนั้น เป็นยกพระราชทานให้ผู้แรกนาเก็บ
คำตลาดที่กล่าววันคือที่เก็บอยู่อย่างเก่า พึ่งมาเลิกเสียในรัชกาลที่ ๔

นายอากรตลาดนั้น มักจะเป็นผู้หญิงที่เป็นคนค้าขายทำมาหากิน รับผูก
 จากพระคลังไปเก็บ เช่นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว มีท้าวเทพากรคนหนึ่งเป็นผู้ ไปเก็บ ท้าวเทพากรนั้นก็นับว่าเป็น
 เศรษฐี เป็นที่นับถือชื่อเสียงเลื่องลือเหมือนอย่างเจ้าตัวคนหนึ่ง ถ้า
 ใครอยากจะสาธยายตัวว่าเป็นผู้ มีเชื้อแถวเทพวิทยสมบัติบริบูรณ์ เมื่อ
 ได้ถามว่าเป็นลูกใครหลานใคร ถ้าเกี่ยวข้องเป็นญาติลูกหลานของท้าว
 เทพากร ถึงห่างเท่าใดก็ต้องอ้างว่าเป็นลูกหลานของท้าวเทพากร ข้าพเจ้า
 เคยได้ยินมาดังนี้ แล้วผู้ ทพพนักเขาใจซึมซาบว่า เป็นคนมีกบฏบริบูรณ์
 พิกัดเก็บอากรตลาดนั้น เก็บตามแผงลอยร้านหนึ่งเก็บวันละเพียง แต่
 ผู้ ซึ่งเก็บอากรนั้นไม่ใคร่จะเก็บตามพิกัด ด้วยเวลานั้นใช้ซื้อขายกัน
 ด้วยเบี้ย มักจะชักคองเขาเหลือเกินกว่าพิกัด ครั้นพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตั้งพระราชดำเนิไปตลาดท้ายสนาม ดำริถึงถาม
 พวกร้านด้วยเรื่องเสียอากรตลาด ทรงเห็นว่าราษฎรที่มีของสดเล็ก
 น้อยมาขายต้องเสียอากร นายตลาดเก็บแรงเหลือเกิน จึงได้ โปรด
 ให้เลิกอากรตลาดเสีย เปลี่ยนเป็นภาษีเรือโรงร้านคักแพ อากรตลาด
 ซึ่งเก็บอย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นอากรใน
 แบบซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า การซึ่งว่าหมายของผู้แรกนา ไม่เกี่ยวเก็บอากร
 จนอนตลาดได้เป็นที่ทุกแห่งนั้น ก็คือยกอากรที่เก็บร้านละเพียงในสวน
 วนนั้นพระราชทานให้แก่ผู้แรกนาไปเก็บเขาเอง จึงได้ มีหมายให้คั่ง
 มหาสมบัติสรรพากรหมายบอกกำหนดตลาดบกตลาดเรือ ให้ประกาศ
 ป่าวร้องให้ลูกค้ำรุ่งทั่วกัน คือให้รู้ว่ากำหนดวันนั้นให้เสียอากรแก่ผู้
 แรกนา ถ้าเรือสำเภาเข้ามา ก็ให้เสียค่าปากเรือค่าจังกอมแก่ผู้แรกนา

เมื่อได้พระราชทานอนุญาตเช่นนั้น ผู้แรกนาก็แต่งทนายออกไปเที่ยวเก็บ
 อากร ผู้แรกนาเองก็เป็นเวลานาน ๆ จะได้ครั้งหนึ่ง มุ่งหมายอยากจะ
 ได้ให้มาก ทนายซึ่งไปนั้นเล่าก็อยากจะหาผลประโยชน์ของตัวเป็นค่าไฟ
 บ้าง เก็บอากรจึงได้รุนแรงถ่มเหยียดเกินพิภพไปมาก มุ่งยิ่งกว่าที่นาย
 ตลาดนั่งอยู่แต่ก่อน จนถูกคำชาวตลาดทั้งปวงพากันถั่วเกรง เมื่อจะ
 เอาให้มากผู้ที่จะให้ ก็ไม่มีใครจะยอมให้ ข้างผู้ที่จะเอาก็ถั่วอานาจนได้
 อนุญาตไป โฉมฉวยเอาตามแต่ที่จะได้ จนกลับเป็นดังราวกลาย ๆ
 คำที่ว่าคำตากจึงได้เป็นที่ถกถั่วกัน จนถึงเอามาพูดเพนียดี้ ในเวลาที่
 จะแย่งของอันใดจากกัน คำตาก แต่ส่วนคำคำตากเองนั้นดูก็เป็น
 ภาษาไทยแท้ แต่แปลไม่ออกว่าอะไร มีท่านผู้หนึ่งได้แปลโดยการเดา
 ของกิดดูเห็นว่าคำ ก่า นั้น แปลว่าถั่ว ตากแปลว่าของที่ต้งเปิด
 เผยไว้ ดังคำที่เรียกว่าเอาของมั่งตากเป็นต้น ก็อาจจะเอาใจความ
 ว่า ร้านตลาดที่เวลาออกอยู่เปิดอยู่ เอาพัศดีดินคำออกต้งวางเพื่อจะ
 ซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน โบราณจารย์จะเรียกว่าตากดอกกระมัง คำว่า
 ก่า นั้น ก็คือทนายของพระยาไปเที่ยวฉกฉวยสิ่งของตามร้านตลาด ก็
 ต้องเอามือกำมาจึงได้ของ ก็คำต้องคำนั้นเข้าเป็นสมาส์ จึงเป็นคำตาก
 ความเห็นได้กล่าวดังนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เห็นด้วย ได้คิดแปลของดู
 เองบ้าง สงสัยว่าคำตากนั้นจะเรียกตากยาวไป บางทีจะเป็นคำตาก
 กระมังด้วยแต่ก่อนมา การซื้อขายกันในตลาดไร้เบียดหอย ตลาดแผดถอย
 เช่นนั้น มักมีกระจาดถากกระบุงไว้คอยรับเบียดจากผู้ที่มาซื้อ แลทอนเงิน
 ทอนเบียดกัน ในที่ ๆ ไร้เบียดเช่นนั้น มักมีถ้วยน้ำพริกปากปาด ถากออก
 ทองเหลืองคว่ำครอบอยู่ที่กลางกองเบียด สำหรับใช้ตักทอง เมื่อเวลา

พระยาผู้แรกนาได้รับอนุญาตให้เก็บเงินค่าอากรตลาดในวันแรกนา ก็ไป
เก็บอากรนั้นด้วยเมย์ จากกระบุงฎากระจากที่ไว้ เมย์นั้น แต่การที่พระ
ราชทานอนุญาตเช่นนั้น เมื่อแรกอนุญาตก็คงจะยกเงินอากรให้แก่
ตลาด ชาวตลาดต้องเสียแก่พระยาผู้แรกนาคือเสีย แต่ครั้นภายหลัง
นายอากรตลาดก็คงจะผิดคิดเบียดกันไป เจ้าพนักงานก็คงจะผิด
คิดเบียดกันไป เมื่อการจัด ๆ ลงมาภายหลัง เงินอากรก็จะไม่ได้ยกให้
นายตลาด ฎานายตลาดจะยอมเสียว่าเล็กน้อย ไม่ต้องลดเงินหลวงลง
เพราะมีกำไรอยู่มากแล้ว เจ้าพนักงานก็ไม่ต้องเป็นธุระอันใด ต่อไป
ในเรื่องที่จะยกเงินอากรให้ในวันนั้น จนเถียงกันไม่มีใครรู้ว่าเคยลด ข้าง
ส่วนนายอากรที่จะมาเก็บอากรตลาดใหม่ต่อไป ก็ไม่รู้ดีกว่าวันนั้นเป็น
วันจะต้องยกเงินอันใด ฎารู้สึกแต่ถือว่าเงินหลวงต้องเสียเต็มไม่ได้ยกเงินให้
ก็คงเก็บตลาดอยู่ในเวลาที่แรกนานั้นไม่ได้ยกเงิน แต่ส่วนนายของพระยา
ผู้ซึ่งแรกนา ที่เคยได้ประโยชน์ฎารู้ว่าเป็นกรรมเนียมได้ประโยชน์มา
ก็ออกเที่ยวเก็บตลาด ฝ่ายชาวตลาดจะเถียงว่าได้เสียอากรแล้วไม่ยอมให้
พวกทนายนั้นคิดไม่ฟัง ถ้างมอดลงไปถ้าฎาเขาช่วยเขาออกดักเบียดในกระ
บุงเขาไปพอแก่ที่จะฉกฉวงเขาได้ ข้างฝ่ายชาวตลาดจะไปร้องฟ้องว่า
กล่าวอันใดก็บ่อยการ ได้ไม่เท่าเสีย เพราะเบียดที่ทนายพระยามาเขา
ไปนั้นก็เพียงกำหนึ่งดักหนึ่ง จะเสียค่าธรรมเนียมยิ่งกว่านั้นหลายเท่า
จึงตกตงใจว่าเมย์กำหนึ่งดักหนึ่งข้างเกิด ครั้นต่อมาภายหลังผู้ที่ไม่ทราบ
ต้นเหตุ เห็นถึงวันแรกนาแล้ว พวกทนายของพระยามาเที่ยวกำเบียดดัก
เบียดตามร้าน ก็เรียกว่าพวกกำพวกดักมา ต้องเสียเบียดกำเบียดดัก ลงเป็น
กรรมเนียมว่า วันนั้นแล้วเป็นต้องเสียอากรอีกชั้นหนึ่ง ร้านละกำละ

คติหนึ่ง ครั้นคำที่เรียกว่าพวกทนายกำหนดคำตัก เรียกขึ้น ๆ ปากเขา
 กวเขยจั่วทนายอีกครึ่งหนึ่ง คงเรียกแก้ทนายคำตัก ก็เมื่อนานมากคำ
 ที่พูดอยู่ขึ้น ๆ ปากของผู้ที่เข้าใจแล้ว หมายถึงไม่เป็นอัศจรรย์อันใด ไม่
 ได้แปลให้กันฟังค่อ ๆ ไปไม่มีผู้รู้นิ่ง คือความหมายเดิมว่ากระไร
 ผู้พูดตาม ๆ มากก็พูดไปอย่างนั้นไม่เข้าใจคำแปลว่ากระไรเลย เข้าใจ
 ว่าทนายคำตักนั้นเป็นภาษาดำหรับพูดแปลว่าแย่งเบียดในร้าน ก็อย่างเดียว
 กันกับคำที่พูดกันอยู่ทุกวันนี้ ว่าโคมตอยกิดว่านึ่งกิด ก็มีมันนึ่งอาจที่
 จะแข็งแรงเรื่องใด ยศยาว ถ้าไม่ได้จัดหมายขแรงไว้นานไปภายน่าพูด
 กันอยู่ยังไม่จัด ก็คงจะต้องเข้าใจว่าโคมตอยนั้นแปลว่าเหลว นึ่งแปลว่า
 โกงฉ้อฉล คำพูดเช่นนั้นเป็นคำล้อหยอ ๆ หนึ่ง ไม่ได้แปลที่มาแห่งคำ
 เรียกนั้นไว้ก็เลยไม่มีผู้ใดทราบได้ ชึ่งคำสั้นกับคำยาวมักจะเรียกกลาย ๆ
 กันไม่ได้ เช่นคำว่าไก่ หัวสัดักการ (นาก) ที่ตายในเร็ว ๆ นี้ เรียก
 ว่ากายเสมอ คำอื่น ๆ ที่ผู้อื่น ๆ เรียกเช่นนั้นมากหลายคำหลายคน ก็คำ
 ที่เรียกว่าคำตักนั้น จะเรียกยาวออกไปว่าคำตาคได้บ้างตอกกระมัง เมื่อ
 ผู้พูดคำตาคยาวเช่นนั้น ได้เขียนหนังสืออันใดลงไว้ ว่าคำตาคำตาค
 ถึงแม้ว่าผู้ที่ยังเรียกคำตักอยู่ตามเดิมบ้าง เรียกคำตาคตามหนังสือบ้าง
 จะเกิดทู่เก้งกันขึ้น ก็คงจะต้องอ้างเอาหนังสือเป็นหลักฐานว่าเป็นถูก
 เมื่อไม่มีผู้ใดรู้ความมุ่งหมายของคำนั้น จะขแรงตัดสินว่าอย่างไรถูก
 อย่างไรผิด ก็คงต้องตกลงตามหนังสือจึงได้ปรากฏมาว่า ทนายคำตาค
 ฤๅเก็บคำตาค เสียคำตาค ได้คำตาค ความที่ว่ามาทางนี้ เป็นเรื่อง
 เคาทางต้น ผิดทุกอย่างไรขอโทษที่ แค่นี้เรื่องคำตาคนี้ จะได้มียกอากร
 หดองพระราชทานมาเพียงใดก็ไม่ปรากฏ เป็นแต่ความนิยมของคนที่พูด

กันอยู่ จนถึงทุกวันนี้ แต่ที่กรุงเทพฯ นี่ กังแต่ก่อนมากก็ไม่ปรากฏว่า
 ได้ยกอากรพระราชทาน ค่าปากเรือค่าจ้างยกก็ไม่ได้ยื่นว่าพระราชทาน ได้
 ยื่นแต่เดากันว่า พวกทนายของพระยาเทียวเก็บเทียวซึ่งเบียดตามตลาด
 เมื่อไม่ได้เบียดของอันใดก็ใช้ได้ เรียกว่าไปเก็บกำตาก เรือสำเภาดำ
 ไตมาถึงถึงไปเทียวเก็บตก ๆ อด ๆ เช่นนี้ เปนเก็บกำตากเหมือนกัน
 อาการทนายของพระยาไปทำนั้น ตามที่เข้าใจกันว่าในเวลานั้น พระยา
 ได้เป็นเจ้าของดินแดนวันหนึ่ง กังว่าไพร่จะไปเทียววิ่งราวแย่งชิงกลาง
 ตลาดยี่ด่านก็ไม่มีความผิด เปนโอกาสที่จะมุ่งได้วันหนึ่งก็มุ่งให้เต็มมือ
 ฝ่ายผู้ที่ถูกแย่งชิงนั้นก็เข้าใจเสียว่าฟ้องร้องไม่ได้ ด้วยเปนเหมือนวัน
 ปล่อยผู้ร้ายวันหนึ่ง ไม่มีใครมาฟ้องร้องว่ากล่าว เปนแต่บ่นกันพึม ๆ
 พำ ๆ ไปต่าง ๆ จนเปนเรื่องที่ดำหรับเอามาพูดเล่น ใครจะแย่งของ
 จากผู้ใดก็เรียกว่ากำตากละ แต่ที่ค่าธรรมเนียมกำตากนี้ ก็ได้เลิกเสีย
 ยาวนานหลายสิบปีมาแล้ว แต่การที่คนมาก ๆ ด้วยกัน ไม่ชอบความ
 ประพฤติเช่นนั้นก็ยังเดากันต่อมา จนถึงชนเราได้รับเรื่องดังนี้ ส่วนผู้
 ที่แรกนาในทุกวันนี้ แต่เดิมมาได้พระราชทานเบียดเพียง ๑๐ คำดัง ครั้น
 เมื่อเกิดภาษีโรงร้านคักแพ้นั้น โปรดให้หักเงินภาษีเป็นค่าเบียดเกาเหลา
 ในการแรกนาอีกครึ่งหนึ่ง ครั้นถึงพระยาอภัยรณฤทธิ์แรกนาออกนอกไป
 ว่ากำลังวังชาไม่มีต่าง ๆ จึงได้ตกลงเปนให้เงินเสียคราวละ ๕ ชั่งสืบมา
 การแรกนาที่ในกรุงเทพฯ นี่ มีเดิมมาแต่ปฐมรัชกาลไม่ได้ยกเว้น แต่
 ก็ถือว่าเป็นตำแหน่งเจ้าพระยาพลเทพคู่กันกับยี่นชิงช้า เจ้าพระยาพลเทพ
 แรกนายี่นชิงช้าผู้เดียวไม่ได้ผลัดเปลี่ยน ครั้นตกมาภายหลังเมื่อเจ้าพระยา
 พลเทพป่วย ก็โปรดให้พระยาประจักษ์พแทนบ้าง แต่เมื่อเจ้าพระยานิกร

บดินทรย์นซึ่งข้ากัโปรดให้แรกนาด้วย ในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 นั้นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็อบจะตกลงเป็นธรรมเนียมว่าผู้ โดยนซึ่งข้าผู้นั้นเป็น
 ผู้แรกนาด้วย ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เจ้าพระยาพดเทพ (หอง) แรกนา พอถูกคราวฝนแล้งราษฎรไม่เป็นที่
 ชอบใจคิดเคียนหยาบคายต่าง ๆ ไป จึงโปรดให้เจ้าพระยาภูธราภัยแรกนา
 ถูกคราวดีก็เป็นการติดตัวเจ้าพระยาภูธราภัย ได้แรกนามาจนตลอดต้น
 ชีวิต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องว่าเป็นผู้แรกนาดี
 เสด็จตั้งว่าต่อไปภายหน้า ถึงเจ้าพระยาภูธราภัยจะบวชไ้แรกนาไม่ได้ก็จะ
 โปรดให้ ในวงษญาติพวกนั้นเป็นผู้แรกนา เมื่อเจ้าพระยาภูธราภัยถึง
 อัฐยกรรมแล้ว จึงได้ให้พระยาอภัยรัตนฤทธิเป็นผู้แรกนา ตามพระ
 กระแสเดิมมาจนถึงปี^{นี้} พระยาอภัยรัตนฤทธิป่วยแรกนาไม่ได้ จึงได้
 ให้พระยาภาสกรวงศ์ที่เกษตราธิบดี ผู้เจ้าของตำแหน่งเป็นผู้แรกนา
 การแรกนาที่ กรุงเทพฯ ^{นี้} ไม่ได้เป็นการนำพระที่นั่ง เว้นไว้แต่มีพระ
 ราชประสงค์จะทอดพระเนตรเมื่อใด จึงได้ทอดพระเนตร เด่ากันว่า
 เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า ขณะเมื่อทรงปฏิสังขรณ์
 วัดอรุณ ในมีมเมเบญจศกักราช ๑๓๔๕ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระ
 เนตรการทุกวัน ครั้นเมื่อถึงพระราชพิธีจรดพระนังคัลจะไกรทอดพระเนตร
 จึงโปรดให้ยกการพระราชพิธีมาตั้งที่ปรกหลังวัดอรุณ ซึ่งในขณะนั้นยัง
 เป็นที่ทุ่งนาไม่ได้แผศพผังศพในที่นั้น ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรแรกนา ที่ทุ่งข้าม
 มัธยมครั้งหนึ่ง ภายหลังโปรดให้มีการแรกนาที่ กรุงเก่า แดที่ เพ็ชรบุรี
 ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร พระยาเพ็ชรบุรี (บัว) แรกนาที่

เขาเทพพนมชวดครึ่งหนึ่งๆสองครึ่ง ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ก็ได้เสด็จพระ
 ราชดำเนินทอดพระเนตรแรกนาทุ่งร่มบือยครึ่งหนึ่ง การพระราชพิธีจรด
 พระนังคต แต่ก่อนมีแต่พิธีพรหมณ์ไม่มีพิธีสงฆ์ ครั้นมาถึงแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเพิ่มพิธีสงฆ์ ในพระราชพิธี
 ต่าง ๆ จึงได้เพิ่มในการจรดพระนังคตด้วย แต่ยกเป็นพิธีหนึ่งต่าง
 หากเรียกว่าพิธีมงคล โปรดให้ปลูกพลับพลาขึ้นหน้าท้องสนามหลวง
 แดงสร้างหอพระเป็นที่ไว้พระคันธารราษฎร์ สำหรับการพระราชพิธีพิธีมงคล
 อย่างหนึ่ง พระนังคตอย่างหนึ่ง แต่ก่อนมาพระยาผู้จะแรกนาก็ได้ พัง
 ดวด เป็นแต่กราบถวายบังคมตาแต่ก็ไม่เข้าไปพิธีเหมือนครั้นมีพวดย กระจ
 เข้าเข้าโปรยก็ใช้เจ้าพนักงานกรมหน้าบ ไม่ได้มีนางเทพเหมือนทุกวันนี้
 เมื่อโปรดให้ มีพระราชพิธีพิธีมงคลขึ้น จึงได้ ให้ มีนางเทพสี่คน จัด
 เจ้าจอมแก้วแก่ที่มณฑลพายัพหนะ พอจะแต่งตัวแต่มีเครื่องใช้ด้วยคิดตาม
 ให้ไปหาบกระเข้าเข้าโปรย เมื่อวัน盛典มีพระราชพิธีพิธีมงคล ก็ให้
 พังดวดพร้อมด้วยพระยาผู้จะแรกนา แต่ให้ มีกรมราชบัณฑิตเชิญพระ
 เจ้าเทววิสุ ซึ่งเปนพระเต้าเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลนั้นประพรมที่แผ่นดินหน้า
 นำพระยาที่แรกนา ให้เป็นสัตว์ศักดิ์มงคลขึ้นอีกชั้นหนึ่ง

การพระราชพิธี ในเวลาบ่ายวันที่จะ盛典มีกระบวนแห่พระ
 พุทธรูป ออกไปจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กระบวนแห่เกิดขึ้น
 ก็ด้วยเรื่องแห่เทวรูปออกไปที่โรงพระราชพิธีทุ่งร่มบือย เปนธรรมเนียมมี
 มาแต่เดิมแล้ว พระพุทธรูปจะไม่มีการบวนแห่ ก็ดูจะเดาไปกว่า
 เทวรูป จึงได้มีการบวนแห่ กำหนดขบวนมังก ๓๐๐ ขบวน ๓๐๐
 กองละระนะ ๒๐ จำปีจำกอดอง แกรงอน ๓๐ แกรงวัง ๘ ดังข ๒ เครื่อง

สูงตำรับหนึ่ง คู่แท้ ๓๐๐ พินพาทย์ ๒ ตำรับ กลองแขก ๒ ตำรับ ราช
 ยานกง ๑ เสด็จยังโถง ๑ คนหามพร้อม มีราชบัณฑิตปกครองกฎหมาย
 มาดาเจริญพระกต พระพุทธรูปซึ่งตั้งในการพิธีแห่ออกไปจากพระราชวัง
 คือพระคันธารราชฐ์นั่งเก้าอี้ทององค์ใหญ่ ซึ่งอยู่ที่หอในวัดพระศรีรัตน
 ศาสดารามองค์ ๑ พระคันธารราชฐ์ยืนเก้าอี้ทององค์ ๑ พระคันธาร
 ราชฐ์อย่างพระชนมพรรษาเงินองค์ ๑ เกิดขึ้นในแผ่นดินพระปฐมนี้ พระ
 ทรมานเข้าอยู่ในกรอบแก้วสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ องค์ ๑ พระไชยประจำ
 แผ่นดินพระปฐมองค์ ๑ พระไชยเนาโกลน้อยองค์ ๑ พระพุทธรูป
 ๕๕๕ หนึ่งเชิญไปจากหอพระเจ้าในพระบรมมหาราชวัง เทวรูป ๖ องค์
 หนึ่งแท่นเดียวกัน ๑ รูปพระโค ๑ แล้วเชิญพระพุทธรูปพระคันธารราชฐ์
 ขึ้นเก้าอี้ทอง ซึ่งไว้ที่หอพระทองตั้งนามหลวง ลงมาอีกองค์ ๑ พระ
 พุทธรูปหนึ่งเชิญขึ้นตั้งบนโต๊ะทองใหญ่ ในพระแท่นมณฑลองค์น้อย มีเชิง
 ๕๕๕ เทียนราย ๔ เชิง พานทองคำดอกไม้ ๒ พาน กระถางรูปหยกกระถางหนึ่ง
 ความรอบม้าทองที่ตั้งพระ บนพระแท่นมณฑล แลได้ม้าทองไว้พรรณ
 เครื่องเพาะปลูกต่าง ๆ ก็คือเข้าเห็นยวเข้าเจ้าต่าง ๆ ตามแต่จะหาได้ เมล็ด
 ๕๕๕ น้ำเต้าแมงลักแดงต่าง ๆ ถั่วต่าง ๆ เข้าโศกเข้าฟ้างลูกเดือยงา ของทอง
 กำหนดสิ่งละ ๒ ทนาน เนื้อกมันต่าง ๆ สิ่งละ ๓๐ เหา้า ที่ควรกรอกถ
 ๕๕๕ ขวดอีกก็กรอกถขวดตั้งเรียงรายไว้รอบ มีเครื่องนมัสการทองทิศตำรับ ๑
 ที่พลับพลาโถงมุมกำแพงแก้ว ซึ่งเป็นที่ทอดพระเนตรนาตั้งโต๊ะจีน มี
 ๕๕๕ เทวรูป ๖ องค์ แลรูปพระโคเหมือนที่ตั้งในพระแท่นมณฑล แต่เป็น
 ขนาดใหญ่ขึ้น รอบโรงพระราชพิธีมีกราชวัตรฉัตรกระดาดวงสายดิ้น
 เวลาค่ำเสด็จออกทรงถวายผ้าสังฆจักรกรมพระ พระสงฆ์ที่วัดมุนี ๑๑

รูป พระที่สวดมนต์นั้นใช้เจ้าพระราชาคณะ คือพระราชประสงค์เคิม
 นั้น จะให้หม่อมเจ้าพระสังวรบรรพตราชัน ซึ่งถือดาบมีครุฑเป็นราชา
 คณะฝ่ายส้มกะ ต่อมาจึงได้คิดเป็นตำแหน่งเจ้าพระ พระที่สวดมนต์อีก ๑๐
 รูป ใช้พระเปรียญ ๓ ประโยคเป็นพื้น พระสงฆ์รับผ้าไปครองเสวรีจั่วแก้ว
 กลับขึ้นมานั่งที่ จึงได้ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ ทรงตั้งสัตยาธิฐาน
 ในการพระราชพิธี แล้วทรงศีล พระยาผู้ที่แรกน่านั่งที่ท้ายพระสงฆ์
 มีพานรูปเทียนดอกไม้วั้นไปจุดบูชาพระรับศีลแล้วส่งสวด เวลาที่สวด
 มนต์นั้นทางสายสัญญาณพาดที่ตัวพระยาผู้แรกนาคด้วย นางเทพี ๔ คน ก็
 นั่งฟังสวดในม่านหลังพระแท่นมณฑล เมื่อทรงศีลแล้วทรงจุดเทียนพาน
 เครื่องนมัสการที่พระแท่นมณฑล แลที่หอพระที่พัฒน์พลหา ทรงดูหว่าน
 ประพรมน้ำหอม แลเจิมพระพุทธรูปเทวรูปทุกองค์ ในขณะนั้นอาลักษณ์
 นั่งขวาห่มขาว รับทางสายสัญญาณพาดว่า อ่านคำประกาศสำหรับพระ
 ราชพิธี คำประกาศสำหรับพระราชพิธีนี้เก็บรวบรวมความมั่นคงที่เกี่ยวข้อง
 ข้องในเรื่องการนา ที่มีมาในพระพุทธศาสนา มาว่าโดยย่อๆ เป็นคำ
 อธิฐานในการพระราชพิธี เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล คำประกาศนี้ก็มี
 ข้อใจความดังต่อไปนี้ เริ่มต้นว่าคาภาเป็นท่านองศาภิบุญ สำหรับ
 สวดอธิฐานในการพระราชพิธี ตั้งแต่นั้นโมกข์สังกะระระโต ดุณิพุ
 ติสังกะทาโน จนถึงสมัยรัชกาลเดชะพระโศภิตเป็นที่สุด พระคาถานี้
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นใหม่ เก็บข้อความย่อเป็น
 คำอธิฐาน ดังจะได้กล่าวคำแปลสืบไปภายหน้า แลพระคาถานี้มีพระ
 นามพระเจ้าแผ่นดินอยู่ ที่ต้องให้ผดุงเปลี่ยนแปลงตามพระนาม คืออัมพา
 ภิญจเมหาราชามาเมื่อรัชกาลที่ ๔ ใช้ ประเมณโถมะหิปปะติ ในรัชกาล

ประจวบ^๕กัน ใช้ประมุขโทมะหิประติ นอกนั้นก็คงอยู่ตามเดิม เมื่อ
 อ่านพระคาถาเป็นคำตรัฏญะจบลงแล้ว จึงได้เดิน^๕เนื้อความเป็นดยาม
 พากย์คำร้อยแก้ว เริ่มตั้งแต่ขมมมาทบวรอาทรถวายอภิชาติเป็นต้น ข้อ
 ความที่ยกมาอธิบายเป็นเนื้อความ ๔ ข้อ ๆ หนึ่งสรรเสริญพระพุทธคุณ ที่
 พระพุทธเจ้าได้ตรัสธรรม อันเป็นเครื่องระงับความเศร้าโศก . เพราะ
 ดละภิกษุทั้งหลายได้^๕ต้น ขนทั้งปวงซึ่งเรารักรักอยู่ด้วยค้นหา ไม่
 ควรเป็นที่อกแห่งผล ได้ดีด้วยธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนก็ให้อุปถัมภ์
 งามขึ้นได้ ในต้นคาน พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น กับทั้งพระธรรม
 พระสงฆ์เป็น^๕เนื้อนาอันวิเศษ เหตุหว่านพืชเจริญผล หนึ่งพืช คือ
 กุศลอาจจะให้ผลในประจวบนี้แลภายน่า ขอจงให้ผลตามความปรารถนา
 คือในเวลานี้กำหนดครครคพระนังคัลจะหว่านพืชในภุมินา ขอให้งอกงาม
 ด้วยคือย่ำมีพิบัติอันตรายเป็นคำอธิบายข้อที่ ๓ คือไปยกพระคาถาภาสติ
 ซึ่งมีมาในการทวาชสูตร มากขึ้นเป็นคำอธิบาย ความในพระสูตรนั้นว่า
 พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อกสิภารัตวาสะไปทำนาอยู่ในที่นาของตน พระพุทธเจ้า
 ทรงเห็นอุปนิสัยอย่างจะได้มรรคผล เวลาบิณฑบาตพระองค์ได้ตั้งไปยังที่
 พราหมณ์ไถนาอยู่แล้วครครคไปได้ พราหมณ์จึงคิดเคียดว่าสมณะ^๕นี้^๕จะ
 เทียวแต่ขอทานเขาเกิน ไม่รู้จักทำไรไถนาหาเลี้ยงชีวิตเหมือนเช่นเรา
 พระองค์จึงตอบว่า การทำนาเราก็เข้าใจ เราได้ทำนาเสร็จแล้ว แต่
 การนาของเราไม่เหมือนอย่างของท่าน เครื่องที่เป็นอุปการะในการนา
 ของเรามีครบทุกสิ่ง คือศรัทธาความเชื่อเป็นพืชเข้าปลูก ตะบะธรรมซึ่ง
 เผลอเกิดให้เรารัก^๕ ดอนทริยตั้งจร ความระงับรักขาอินทริย กับทั้ง
 โภชนะมัตถัญญู ระบุประมาณในโภชนาหารเป็นน้ำฝน บัญญาเป็นคู่เอก

แต่ไกล หิริเป็นงอนไกล ใจเป็นเชือกชัก สติเป็นประตักสำหรับเตือน ความ
 ศักดิ์เป็นทอสำหรับไฉน้า ความเพียรที่กดอำนาจสำหรับชักแกลไกล ความ
 ดำรวมใจเป็นของสำหรับปลดแกลไกล นำไปมันดุกที่อันเกษมจากกิเลสเครื่อง
 ประกอบสัตว์ ย่อมไปยังสถานที่ไม่รู้จักดับเป็นสถานที่ไม่เศร้าไม่โศก มี
 แต่ความสุขสำราญ การไกลของเราเช่นนั้น มีผลเป็นอะมะตะไม่รู้ตาย บุคคล
 มาประกอบภารกิจเช่นนั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์สิ้นทุกประการ ใจความ
 ในพระสูตรนั้นดังนี้ ทักขมาธิฐานในคำประกาศพระราชนิพนธ์ว่าเฉพาะ
 แต่พระคาถายกว่าเป็นความจริงตามที่พระพุทธเจ้าดำรัส ขอบอำนาจความ
 ศักดิ์นั้น ให้เราที่หว่านงอกงามทั่วชนบท แลให้ฝนอุดมดี คำอธิฐานนั้นนับ
 เป็นข้อที่ ๒ ค่อนั้นไปยกคาถาซึ่งมีมาในเทมียชาฎก มีเรื่องราวว่าพระเจ้า
 พาราณสีมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งชื่อเทมียกุมาร เมื่อยังทรงพระเยาว์
 อยู่พระบิดาอุ้มประทับในพระเพลาในเวลาดำรงออกจากราชการ ตั้งให้ตั้ง
 ราชทัณฑ์แก่ผู้มีความผิดต่าง ๆ พระเทมียกุมารได้ฟังก็มีพระหฤทัยท้อ
 ถอยไม่อยากจะรับราชสมบัติต่อไป จึงแกล้งทำเป็นโง่โง่เพื่อง่ายเปลื้องพิภพ
 จิตจนทรงพระเจริญใหญ่ขึ้น พระบิดาตั้งให้นายสุนันทสารภีเอาไปฝัง
 เสียในป่า พระเทมียกุมารจึงถ่วงคางาแสดงผลที่บุคคลไม่ประทุษร้าย
 ค่อมิตรสืบคาถา แต่ที่ยกมาใช้เป็นคำอธิฐานในการพระราชนิพนธ์นี้แต่ต้อง
 คาถาเริ่มตั้งแต่ ภาติสาจะยิมา คาถา มีเนื้อความว่า ถ้าคำผู้เป็นโง่แต่เป็น
 ง่อยได้ภาติสได้ว่าผู้ใดไม่ประทุษร้ายค่อมิตร โคที่จะเป็นก่าดังโง่หว่าน
 ของผู้นั้น จะมีแต่เจริญไม่รู้เป็นอันตราย พืชพรรณใด ๆ ที่ผู้นั้นได้หว่าน
 ลงในไร่นาแล้ว ย่อมงอกงามดีมีผลให้สำเร็จประโยชน์ ผู้นั้นย่อมได้
 บริโภคผลของพืชพรรณนั้นสมบูรณ์ประสงค์ ไม่มีพิบัติอันตราย อีกพระคาถา

หนึ่งนั้นว่า ข้อหนึ่งผู้ใดไม่ประทุษร้ายต่อมิตร ผู้นั้นจะไม่รู้เป็นอันตราย
ด้วยซ้ำก็ศัตรูหมุ่บ้จามิตรจะคิดทำร้ายก็ไม่อาจจะครอบงำยับยั้งได้ เปรียบ
ประหนึ่งคันนิโครชใหญ่ มีตาข้างเก้าอันร่ายกันยังดงกับพื้นแผ่นดินมั่นคง
แน่นหนา แม้ถึงลมพายุใหญ่จะพัดต้องประการใด ก็ไม่อาจเพิกถอนคัน
นิโครชให้กระจัดกระจายไปได้ฉนั้น ข้อความในเรื่องเตมีย์ชาฎกมีดังนี้
ยกคากาน้ำมาอธิฐานด้วยอำนาจโมคขัลลิตระ ขอให้เข้าที่หัวนางลงในภม้นา
หัวพระราชนาเขตระกกงามบริบูรณ์ เป็นคำอธิฐานข้อที่ ๓ ต่อขึ้นไป
อ้างพระราชนาเขตระกกงามบริบูรณ์ ซึ่งทรงพระเมตตาภรรยานาแก่พระรา
ชาญร คงพระราชนาเขตระกกงามบริบูรณ์ให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า เป็นความ
สัตย์จริงด้วยอำนาจความสัตย์นั้น ขอให้เข้าชองกามบริบูรณ์หัวพระราชนา
เขตระกกงามบริบูรณ์เป็นคำอธิฐานข้อที่ ๔ คำอธิฐานทั้ง ๔ ข้อนี้เพนด้ายมพากย์
แปลเนื้อความดงกันกับพระคากาน้ำที่กล่าวแล้วข้างต้น เพนจบตอนหนึ่ง ต่อ
ขึ้นไปคำเนินคำประกาศเทพดา แต่งพระราชนาเขตระกกงามบริบูรณ์ซึ่งทรงพระปรารภ
เรื่องพระพุทธรูป ซึ่งเรียกว่าคันธาราษฏ์กนิทานในวาริชชาฎกมากถาว
ว่า เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จอยู่ณพระเชตวันในเมืองสาวัตถี ฝนแต่งเข้า
กถาในนาแห่งทั่วทั้งเมือง น้ำในถารห้วยคลองหนองบึงทุกแห่งก็แห้ง
จนถึงสระโมกขรณที่ที่เคยเพนพุทธรบิโภคน้ำก็แห้งจนเห็นถม . ปลดทั้งหลาย
ก็ได้ความลำบากด้วยฝูงกามาจิกกินเพนอาหารต้องมุดซ่อนอยู่ในถม ใน
ขณะนั้นพระพุทธรเจ้าเสด็จไปทรงมิดนทาเห็นเหตุดังนี้ ก็มีพระพุทธร
ภรรยานา เมื่อเสด็จกลับมทาทำถะภิกษาแล้วจึงตรัสเรียกพระอนนทให้น้ำผ้า
อุทกถาฎกมากถาว พระอนนทก็ทูลว่าน้ำในสระแห้งเสียหลายวันแล้ว
พระองค์ก็ตรัสเรียกผ้าอุทกถาฎกยื่นคำอยู่ พระอนนทจึงได้นำมาถาว

พระองค์ทรงรับเข้ามา ข่ายสวนหนึ่งบนทรง ส่วนหนึ่งบนตระหวัดบน
 พระอัมรินทร์ประเทศ เสด็จขึ้นที่ฝั่งสระแดงพระอาภากร พระหัตถ์ขวากวัก
 เรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายทรงหมายรอน้ำฝน ขณะนั้นฝนก็ตกลงมาเป็นอันมาก
 ท่วมในท้องซึ่งควรจะมีน้ำทุกแห่ง มนุษย์แต่สัตว์ทั้งปวงก็มีความชื่นชมยินดี
 กล่าวคำสรรเสริญต่าง ๆ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงตรัสว่าแต่กาละปาง
 ก่อน นตะปะมัจฉะชาติ คือปลาช่อน ก็อาจตั้งศรัทธาฐานให้ฝนตกลงได้
 แต่ในคำประกาศนั้นหาได้ยกคากา นตะปะมัจฉะชาติ มากกล่าวได้ไม่ ด้วย
 ท้องเรื่องของคากานนั้นเป็นเรื่องของฝน ในคำประกาศนี้ประสงค์แต่จะกล่าวถึง
 เรื่องพระพุทธรูปคันธารราษฎร์ ซึ่งยกเรื่องนี้มากกล่าวก็เพราะเรื่องเนื่อง
 คิดกันเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงจะของดเสียไม่นำคากาพระยาปลาช่อนอธิฐาน
 มากกล่าวอธิบายในที่นี้ เหมือนอย่างเรื่องเคมัยราษฎร์ ด้วยคากานนั้นบางที
 จะต้องกล่าวในพิธีพุทธเจ้าตรัส จึงจะขอว่าความตามคำประกาศนั้นต่อไป
 ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วได้ต้องร้อยปีได้ศั มพะพระเจ้าแผ่นดิน
 องค์หนึ่งได้ครอบครองเป็นใหญ่ในคันธารราษฎร์ มีความเลื่อมใสในพระ
 มัชฌิมคิกะเถระ จึงได้รับพระพุทธเจ้าส่งไปก็ถนัดคอกันมาหลายชั่วแผ่นดิน
 ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินในคันธารราษฎร์องค์หนึ่งได้ทรงฟัง เรื่อง พระพุทธเจ้า
 ทรงบันดาลให้ฝนตกนั้น ก็ทรงเลื่อมใสให้สร้างพระพุทธปฏิมากรมัธวการ
 อย่างจะตรงหน้าทำปุษยาเรียกฝนเช่นนั้น ครั้นเมื่อปีใดฝนแล้งก็ให้เชิญ
 พระพุทธปฏิมากรนั้นออกตั้งบูชาขอฝน ฝนก็ตกลงได้ดังประสงค์ ภายหลัง
 มาเมื่อผู้ทนต์พระพุทธเจ้าส่งมาสร้างพระพุทธรูปมธวการเช่นนั้น ต่อๆ มา
 ก็เรียกสมญาว่าพระพุทธคันธารราษฎร์ เพราะเหตุที่ได้สร้างขึ้นในเมือง
 คันธารราษฎร์เป็นตัวอย่างกันขึ้นมา ครั้นเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นพระ

พุทธรูปม้อการเช่นนั้น จึงได้ โปรดให้หล่อขึ้นใหม่กำไ้หล่อทองคำไว้สำหรับ
 ตั้งในการพระราชพิธี เป็นจบเรื่องพระคันธารราษฎร์ ค่อนั้นไปว่าด้วยการพระ
 ราชกุศตททรงบำเพ็ญในการพระราชพิธีนี้ ทรงพระราชอุทิศแก่เทพดา
 เป็นต้น แล้วเป็นความอธิฐานตามพระราชพิธีตั้งปลายตามธรรมเนียม
 ครั้นเมื่ออ่านประกาศจบแล้ว พระสงฆ์จึงได้สดมณคัมหาราชปริตติบต้อง
 คำนาน เมื่อถึงท้ายสดมณคัมหาราชปริตติบต้อง สดับพุทธัสสะ
 ตาทิโน เหมือนอย่างเช่นอาตถกษณอันเป็นทำนองสรภัญญะซึ่งกล่าวมา
 แล้ว เมื่อสดมณคัมจบแล้วพระราชทานน้ำสังข์ไปมละคุมทรงเจิมหน้าเจิม
 มือพระยาผู้แรกนาแตนางเทพทั้งสี่ แต่พระยาผู้แรกนานั้นได้พระราชพาน
 พระธำมรงค์มณฑปนพเก้า ให้ ไปสรวมในเวลาแรกนาคด้วยสองวง แล้ว
 พระครูพราหมณ์พฤฒิมาศมารค้ำสังข์ให้ไปมละคุมต่อไป "ขณะเมื่อพระ
 ราชทานน้ำสังข์นั้น พระสงฆ์สดมณคัมโดยประโคมพิณพาทย์เป็นเครื่องการ
 ในเวลาค่ำ รุ่งขึ้นเลี้ยงพระสงฆ์แล้วแต่พระพุทธรูปกลับ เป็นหมดพระ
 ราชพิธีพืชมงคล

พระราชพิธีจรดพระนังคัล เริ่มแต่เวลาย่ำวันสดมณคัมพระราชพิธี
 พืชมงคล มีกระบวนแห่ ๆ พระเทวรูปพระอิศวร ๑ พระอุมาภคินี ๑
 พระนารายณ์ ๑ พระมหาวิฆเนศวร ๑ พระพดเทพแบกโล ๑ กระบวนแห่
 มีธงมีคู่แห่เครื่องสูงกลองชนะ ค่ายกันกัณฑ์แต่พระพุทธรูป เป็นต้น
 ถลย่อนลงไปบ้าง ออกจากในพระบรมมหาราชวังไปโดยทางบกเข้า
 โรงพิธีที่ทุ่งข่มบ่อยนาททอง เวลาค่ำพระมหाराชครูพิธีทำการพระราชพิธี
 เหมือนอย่างพิธีทั้งปวงไม่มีการแปลกลประหลาดอันใด

รุ่งขึ้นเวลาเช้าตั้งกระบวณแห่ง ๆ พระยาผู้แรกนา กำหนดเกณฑ์คน
 เข้ากระบวณแห่ง ๕๐๐ กระบวณนั้นไม่เป็นกระบวณใหญ่เหมือนอย่างหยื่น
 ชิงช้า คือขงคราคำแห่งของผู้แรกนาคำ ด้วยโทนุ่งตา โกงสรวม
 เตือแดงผ้าลายคานผักแดงผักเขียวสองแถว กระบวณสรวมเตือเตือนากู
 กางเกงขาวสองแถว ๆ ละ ๑๕ ถัดมาบโทนุ่งหมื่นสรวมเตือเข้มขาวอัดดัด
 ผ้าลายคานผักเงินแถวละ ๑๕ ถัดลงชนะ ๑๐ คู่ จำปี ๑ กระดังง่าคู่ ๑
 เตือยงพระยาผู้แรกนา ดับประทน บังสุริย์ มีหลอดในมหาศไทยคู่ ๑
 กระตาไหมคู่ ๑ กรมท่าคู่ ๑ กรมนาคู่ ๑ กรมวังคู่ ๑ กรมเมืองคู่ ๑
 เปนคู่เคียง ๑๒ คน นุ่งผ้าไหมสรวมเตือเขียวขมิ้น กระดังง์หลังคู่ ๑
 บ่าวถือเครื่องยศถลกืออาวตามหลังเตือยง คู่แห่งหลังถือตามขเลย
 แถวละ ๑๕ ถือกอกคู่แถวละ ๑๕ ถือกะบองแถวละ ๑๕ พระยาผู้แรก
 นาแต่งตัวเหมือนหยื่นชิงช้า เมื่อถึงโรงพระราชพิธีเข้าไปจุศรูปเทียนบูชา
 เทวรูป แล้วตั้งสัตยาธิฐานจิมผ้าดำผืน ผ้านั้นใช้ผ้าลายหลกกับผืน ๑
 ห้ากับผืน ๑ สี่กับผืน ๑ ถ้าจิมได้ผ้าที่กว้างเป็นคำทำนายว่าน้ำจะน้อย
 ถ้าได้ผ้าที่แคบว่าน้ำจะมาก เมื่อจิมได้ผ้าผืนใดก็นุ่งผ้าผืนนั้น ทับผ้า
 นุ่งเดิมอีกชั้นหนึ่ง นุ่งอย่างบ่าวขุนออกไปแรกนา มีราชบัณฑิตคนหนึ่ง
 เชิญพระเต้าเทวปฏิรูประน้ำพระพุทธรพนต์ไปนำ พราหมณ์เชิญพระพลเทพ
 คนหนึ่ง เป้าตั้งร ๒ คน พระยาจิมยามโก พระมหาราชครูพิธีขึ้นประดัก
 ค้ำหมั้แดง ไถตะไปโดยรีดำรอบ แล้วไถแปรโดยกว้างดำรอบ
 นางเทพทั้ง ๔ จึงได้ห้ามกระเข้าเข้าปลูก กระเข้าทอง ๒ คน กระเข้า
 เงิน ๒ คน ออกไปให้พระยาไปรยหว่านเข้า แล้วไถกลมอีกดำรอบ
 จึงกลับเข้ามายังที่พัก ปลูกพระโคออกกินเลี้ยง ของเลี้ยงทายของ ๘ ถึง

คือเจ้าเบ็ลดอกเข้าโพดกั้วงาเหล่าน้าหน้ำ ถ้าพระโคกนึ่งใดก็มีคำทำนาย
แต่คำทำนายนั้น มักจะว่ากันว่า ถ้าพระโคกนึ่งใดสิ่งนั้นจะบริบูรณ์
แต่ก็ดูว่ากันไปหลวม ๆ เช่นนั้น ไปนึกไม่ออกเสียที่กินเหล้าอะไรจะบริบูรณ์
เพราะจะดังเกิดคำทำนายที่ถวายทุก ๆ มีก็ดังเกิดไม่ได้ เพราะข้าพเจ้า
ได้เห็นคำทำนายมา ๒๑ ครั้งแล้วก็มีแต่เจ้าพระพุทธรเจ้าโหราหมณ์ รับ
พระราชทานพยากรณ์ว่าไม่มีอะไร ๆ ศักดิ์ธัญญาหารผลาหารจะบริบูรณ์
เหมือนกันเป็นศัพนพทัง ๒๑ ครั้ง การเท่านั้นเป็นเสร็จพระราชพิธีจรดพระ
นังคัตแห่งพระยาถับ แล้วแห่งเทวรูปถับ ในการจรดพระนังคัตเป็นเวลาดน
มาประชุมมาก ถึงจะอยู่บ้านไกล ๆ ก็มักจะมาด้วยมีประโยชน์ความต้อง
การ เมื่อเวลาไปรยเข้าปลุกลงในนา พอพระยาถับแล้วก็พากันเข้า
แย่งเก็บเข้า จนไม่มีเหลื้อยู่ในท้องนาเลย เมื่อรัชกาลที่ ๔ ได้โปรด
ให้ไปรัตนสูตรหลายครั้งว่าไม่เข้างอกบ้างฤาไม่ ก็ไม่พบเหลื้อยู่จนงอก
เลย เมื่อทอดพระเนตรแรกนาที่เพ็ญบุรีพอคนที่เข้ามาแย่งเก็บพรณเข้า
ปลุกออกไปหมดแล้ว รับสั่งให้ตำรวจหลายคนออกไปค้นหาเมล็ดว่า
ว่าจะเหลื้อยู่บ้างฤาไม่ ก็ไม่ได้มาเลยจนสักเมล็ดหนึ่ง พรณเข้า
ปลุกซึ่งเก็บไปนั้น ไปใส่เจ้าในพรณเข้าปลุกของตัว ให้เป็นสวัสดิ
มงคลแก่นาบ้าง ไปปนลงไว้ ในถุงเงินให้เกิดประโยชน์งอกงามบ้าง
การแรกนาจึงเป็นที่นิยมของคนทั้งปวงไม่ผิด ยังนับว่าเป็นพระราชพิธี
ซึ่งเป็นที่ยังใจคนเป็นอันมาก

หัวเมืองซึ่งมีการแรกนา มีของหลวงพระราชทานเกิดขึ้นในรัชกาล
ที่ ๔ ก็กรุงเก่าเมือง ๑ เพ็ญบุรีเมือง ๑ แต่เมืองซึ่งเขาทำแรกนามา
แต่เดิม ไม่มีของหลวงพระราชทาน คือเมืองนครศรีธรรมราชเมือง

ไซยา ๒ เมืองนี้เป็นเมืองมีพราหมณ์ๆ เป็นธุระในการพิธี แต่ผู้ว่าราชการ
เมืองไม่ได้ตั้งแรกนาเอง มอบให้หลวงนาขุนนาเป็นผู้แรกนาแทนตัว
เมืองสุพรรณบุรีอีกเมืองหนึ่งก็ว่ามีแรกนา ไม่ได้เกี่ยวข้องในการหลวง
เหมือนกัน แต่ในบัดนี้ได้จัดให้มีการแรกนาขึ้นเป็นการหลวงอีกเมืองหนึ่ง
หนึ่งพัฒนพลาทที่ของสนาม ร้อยย้ายไปที่ริมศาลหลักเมือง การแรกนา
จึงได้ย้ายไปทำที่พัฒนพลาทใหม่ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

คำตักเตือนในการพระราชพิธีพืชมงคล มหาตเด็กต้องรับประทาน
เทียนคอยถวายเมื่อเวลาทรงศีลแล้ว แลคอยเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอขึ้น
ไปบนหอพระแสงที่พัฒนพลาทโรง ภูษามาสดต้องเตรียมพระสุหร่าย แด
แม่จิม รับพระร่ำรงคันพเก้าจากข้างใน แดสังข์แดแม่จิมที่สำหรับ
จะรดน้ำพระยา แลนางเทวี คอยถวายเมื่อเวลาพระสงฆ์สวดมนต์จบ
นอกนั้นไม่มีขาดเหตุอันใด

การวิสาขบูชา

พระอรกตท้าวเจ้ากำหนดไว้ว่า พระพุทธเจ้าได้ประสูติ
 แด่ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ แด่เสด็จปรินิพพานในวันเพ็ญ
 พระจันทร์เสวยฤกษ์วิสาข วันกำหนดครั้งเป็นนักษัตรฤกษ์ ซึ่งชนทั้งปวง
 ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำการบูชาพระรัตนไตรยเป็นการระฤกถึงคุณ
 พระพุทธเจ้า คล้ายกับทำเฉลิมพระชนมพรรษาฤกษ์ยี่สิบสี่ครั้งแต่โบราณ
 มา การกำหนดที่พระจันทร์ในวันเพ็ญเสวยวิสาขนักษัตรฤกษ์นี้แต่โบราณ
 มาถือว่าตรงในเพ็ญเดือน ๖ เสมออยู่ไม่ยกเยื้อง ตลอดจนจนถึงในพระบาท
 สัมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางวิธีแบบนักขัตตวันนาติดวันพระ
 จันทร์เพ็ญ ให้ใกล้เคียงที่จริงเข้ากว่าแต่ก่อน วันวิสาขนักษัตรฤกษ์
 จึงได้เคลื่อนไปเป็นเพ็ญเดือนเจ็ดบ้างในบางปี แต่ยืนอยู่ในเดือนหก โดย
 มาก ก็การที่ถือว่าพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์วิสาขเป็นนักษัตรฤกษ์ที่ควร
 ประกอบการบูชาใหญ่ในพระรัตนไตรย ซึ่งก็ถือนอยู่ในเมืองที่นับถือพระ
 พุทธศาสนาแต่โบราณนั้นจะให้ ได้รับความชัดว่า ตั้งแต่พระพุทธศาสนา
 ได้มาประดิษฐานในแผ่นดินสยามแล้ว คนทั้งปวงได้ทำการบูชาขึ้นมาแต่
 เดิมฤกษ์ไม่ได้ทำ ก็ไม่มีปรากฏชัดในที่แห่งใด จนถึงกรุงศรีอยุธยา จึงได้
 ความตามหนังสือที่นางนพมาศแต่งขึ้นว่า “ครั้นถึงวันวิสาขบูชาสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินทรงราชบริรักษ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ทั้งอาณาประชาราษฎร
 ทั่วทุกนิคมคามชนบท ก็ประทับพระนครแสดพระราชวังช้างนำช้างในจวน

ตำแหน่งท้าวพระยาพระหอดวงเสริมฐิธีพรหมณ์ บ้านเรือนโรงร้านพ่วงแพ
 ชนประชาขายหญิงล้วนแต่เขื่อนโคมประทับชวาลาดว่างโลว ห้อยย้อย
 พวงบุบผชาติประพรมเครื่องตุ้มคนธรรค์ อุทิศบูชาพระรัตนไตรยสิ้นด้ามทิวา
 ราตรี มหาชนชวนกันรักษาศรีพระอุโบสถศักดิ์ ดัดบัพหงษ์พระสถิตธรรมเทศนา
 บุชาธรรม บ้างก็ถวายสดากภัตตาหารตั้งฆทานเข้าบิณฑน์ บ้างก็ยกขึ้น
 ซึ่งธงผ้าบูชาพระสถูปเจดีย์ บ้างก็บิณฑกัณฑ์จำแนกแจกทานแก่ยาก
 ทลทก คนกำพร้าอนาถาสาวิการ บ้างก็ซื้อโถ้วัดตั้งค้ำจุนบาททิวา
 ชาติมีฉาต่าง ๆ ปลูกปลอ่ยให้ได้อุภคฤศบาย อันว่าสมเด็จพระเจ้า
 แผ่นดินนเรนทรครุฑ ก็ทรงสั่งบำเพ็ญการพระราชกุศลต่าง ๆ ในวัน
 วิสาขบูชาพุทธศาสนาเป็นอันมาก เวลาวันสายแดงก็เสด็จพระราชดำเนิน
 พร้อมด้วยราชสุริยวงษ์เสนาใน ออกวัดหน้าพระธาตุราชอารามหอดวง
 วันหนึ่ง ออกวัดราชบูรณพระวิหารหอดวงวันหนึ่ง ออกวัดโลกสุทธราช
 วาศวันหนึ่ง ค้างนมัสการพระรัตนคดียาจิคุณ ไพรยปรายผกาเกสร
 ตุ้มคนธรรค์สักการบูชา ถวายประทับรูปเทียนเวียนแว่นรอบรัตนบัลลังก์
 ประโคมคุริยางค์คนครึกคึกดีดเป่า ดมโฆระพระชินศรีพระชินราชพระ
 โลกนารถ พระธรรมาธิปไตยมกมโลดมณัศรัทธาทุกตัวคน” แล้วมีคำ
 ธรรม์เจริญว่า “อันพระนครสุโขไทยราชธานี กิ่งวันวิสาขนักขัตฤกษ์
 ครั้งใด ก็ดั่งว่างไปด้วยแดงประทับเทียนดอกไม้เพลิง แดดดังดัดอนด้วยของ
 ราชประฎาก ไล่ไปด้วยภู่พวงดวงดอกไม้กรอร้อยห้อยแขวน หอม
 ครอบไปด้วยกลิ่นตุ้มคนธรรค์วารี เสนาะดำเนินพิณพาทย์ฆ้องกลอง
 หึงทิวาราตรี มหาชนขายหญิงพากันกระทำของการกุศล เสนื่อนจะเผยแพร่
 ซึ่งทวารพินาณฟ้าทุกชั้น” กล่าวได้เป็นการสนุกสนานยิ่งใหญ เหมือน

อย่างในหนังสือโบราณก่อน ๆ ขึ้นไป ที่ได้กล่าวถึงวันวิสาขบูชาดังนี้
 แต่ส่วนที่ในกรุงเก่า มิได้ปรากฏมีในจดหมายเหตุหนึ่งแห่งใด คือเป็น
 การเดิมเสียทีเดียว ตลอดจนมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นยุคศิษย์กรุงเก่า
 ก็ไม่ได้มีการพระราชกุศลวิสาขบูชา ตลอดจนไม่มีถือนพศก จุลศักราช
 ๑๑๗๘ รัตนโกสินทรศก เป็นปีที่ ๓๖ ในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระนั่งเกล้า
 มี ซึ่งมาแต่ผู้ศรัทธาบรรณ กว่ายพระพรให้ทรงทำวิสาขบูชาเป็นครั้งแรก
 การที่ท่านนั้นถึงว่าในหมายอ้างว่าเป็นมหาบุญญาใหญ่ก็จริง แต่การที่จัดนั้น
 ดูเหมือนหนึ่งจะต้องถามกันว่าจะให้ทำอย่างไรจะควร ท่านพระนั่งเกล้า
 จะต้องกว่ายพระพรอธิบายว่าที่ทำกันมาแต่ก่อนนั้น คือจุลโคมตามประทีป
 บูชาทางในพระอารามแต่ตามบ้านเรือนทั้งปวง จึงโปรดให้ทำโคมมีคกระ
 คายเต่าไม้ ไม้ยอดผูกฉัตรกระคาย เหมือนกับโคมบริวารการพระราช
 พิธีของเปริยง แปลกแต่เต่าทาปูนขาวเสีย เหมือนโคมไชโยโคมประเทียบ
 ให้ไปปักตามพระอารามหลวง พระอารามจะได้เต่าเป็นลวดตามประทีป
 ในวัด ส่วนที่ตามประทีปตามบ้านเรือนนั้น ก็ให้อำเภอกำนันป่าวร้อง
 ให้ราษฎรจุลโคม เป็นการคร่าว ๆ แรก ๆ ก็เห็นจะมีข้างแห่งละใบสองใบ
 มีโคมเช้าแรกเป็นต้น เป็นส่วนที่จุลประทีปตามบ้านเรือนต้องด้วยอย่างเก่า
 อีกประการหนึ่งนั้นมีพวงดอกไม้แขวนบูชาตลอดทั้งสามวัน ก็ให้เกณฑ์เจ้า
 ราชการร้อยดอกไม้มาแขวนในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันละร้อยพวงเศษ
 อีกประการหนึ่งนั้น มีดอกไม้เพลิงเป็นเครื่องสักการบูชา ก็ให้มีพุ่มดอกไม้
 เพลิงมาปักจุดที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกประการหนึ่ง มีพระ
 ธรรมเทศนาแลรักษาอุโบสถศีล ก็ให้มีเทศนาของหลวง ตามวัดฝั่งตะวันออก
 ถัดพระอาราม ฝั่งตะวันตกถัดพระอาราม แลให้อำเภอกำนันป่าว

ในการพระพุทธศาสนา มาก จนถึงเจ็ดร้อยออกไปหนึ่งเป็นอาจารย์บอกหนังสือ
พระสงฆ์วันละร้อยรูป แลทรงพระวิเทศเป็นห้องแบ่งโยกด้วยชาฏกต่าง ๆ
จะสัญญาตามคำทำนายของ พระอรกตทกอาจารย์ เจ้ากต่างได้ ในบัญญัติธรรมาน
จึงทรงพระอุสาห์แต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นไว้ให้สืบอายุพระพุทธศาสนา แล
ทรงชำระแสดวงหาเจดียฐาน อันเป็นที่ชอบใจคนทั้งปวงให้ก่อเกิดความ
ศรัทธาเลื่อมใส ได้ใหญ่โดยีคยาอย่างเช่นพระพุทธบาท การซึ่งทรงเป็น
พระธุระในพระพุทธศาสนาทั้งด้ามอย่างนี้ ก็เพื่อจะดำรงให้เห็นความรู
ซึ่งได้ทรงศึกษาในพระพุทธศาสนาทั่วทั้งโดยมาก แต่การวิสาขบูชาที่นำ
ที่จะทรงดำรงความรู้อีกสักอย่างหนึ่ง แต่เหตุใดจึงทรงตั้งแต่ยกไม่ทราบ
เลย ถ้าจะเป็นด้วยพระธุระในการบอกหนังสือ แลในการแต่งพระมหาชาติ
มากเสียจนไม่มีเวลาจะทรงค้นคว้าได้ เพราะยอมจะทรงเห็นว่าการซึ่งแต่ง
พระมหาชาตินั้น เป็นการบำรุงพระศาสนาสำคัญว่าการวิสาขบูชาที่เป็น
แต่การบูชาภายนอก จึงไม่เป็นพระราษธุระ

จะขอพูดนอกเรื่องสักหน่อยหนึ่ง ในเรื่องบัญญัติธรรมานี้ มีคำ
ทำนายที่พระอรกตทกอาจารย์ได้กะไว้ว่าจะเสื่อมลงตามลำดับ คือธรรม
ทุก ๆ อย่างตั้งแต่พระปรมาตมลงมาจนถึงชาฏก . ในกระบวนชาฏกด้วยกันมหา
เวศดินตราบาฏกจะเสื่อมก่อน เพราะเป็นชาฏกคึกว่าชาฏกทั้งปวง ความ
คิดซึ่งคิดเห็นเช่นนั้น โดยเชื่อมั่นว่าต่อไปภายหน้าคนจะเรี่ยลงไปทุกชั้น สติ
บัญญัติความรู้ก็จะน้อยลงทุกชั้น ก้อยคำดังสอนอันใดที่เป็นคำดีก็จะไม่
มีผู้ใคร่อยากฟังแต่ฟังก็จะไม่เข้าใจ เมื่อชั้นปถาฯ ลงก็จะเหลือแต่คน
ผู้รณเคียรฤเจ้าเงาะกับรญา เป็นธรรมอันอุคมที่ชนภายหลังจะได้สดับ
เพราะความคิดเห็นเช่นนั้นน้อยอยู่ในดินแดน เมื่อจะแต่งหนังสืออันใดก็แต่ง

ความชอบใจเพิ่มเติมข้อความลงไว้ให้มาก ๆ ถ่อให้สั้นขึ้นแต่ให้พิศวงงง
 งวย สำหรับกับปัญญาผู้ที่เลวทรามในชั้นหลังจะได้เชื่อก่อ เมื่อเชื่อก่อ
 เพลิดเพลินกันไปกันไปได้ถ่อให้ไปถึงธรรมที่ลึก ความเห็นของผู้ที่แต่ง
 หนังสือมากมายเกินเหตุ คิดเห็นอย่างไม่เป็นมุตด้วยเป็นประโยชน์เช่นนั้น จึงได้
 ไม่ว่านักทานอะไรอะไรก็เก็บเอามาเรียบเรียง ที่สุดจนปล่อยของนิทานอาหรับ
 ราตรีก็มีถูกกับชาวภูหลายเรื่อง ความคิดก็เกิดขึ้นเช่นนั้น ก็เพราะได้สังเกต
 เด็กที่มันเกิดมาเมื่อเวลาคนมีอายุมากแล้วนั้นดูโง่กว่าตัวมาก กว่าเด็ก
 นั้นจะมีอายุมากเท่าตัวผู้สังเกต ผู้สังเกตก็ตายไปแล้วก่อนแล้ว ไม่ได้สั่ง
 ได้เทียบกันว่ามันจะดีเท่าตัวได้ฤาไม่ แต่ที่แทนนี้โดยยั้งมานานเท่าใด
 มนุษย์ก็ซุกซนวิธิตามความรู้สึกนึกคิดทุกวันทุกคืนตามลำดับ ชนซึ่งเกิด
 ภายหลังย่อมจะวิจารณ์อะไรได้ก็ได้เร็วกว่าเราซึ่งเป็นผู้กำลังซุกซนอยู่ เปรียบ
 เหมือนหนึ่งมีผู้ว่า ดูเหมือนจะมีแว่นเงินแว่นทองอยู่ในแผ่นดินตรงนั้นตรงนั้น
 ผู้ที่รู้หนังสือต้องเคลือบแคลงว่าจะเป็นความจริงฤาเท็จไม่แน่นอน ครั้นเมื่อซุก
 ลงไปในเวลาที่ซุกนั้นก็ยังไม่ทราบแน่ ต่อเมื่อซุกลงไปได้วันมาตุ้มกลุง
 หล่อหลอมออกเป็นเนื้อเงินเนื้อทอง จึงจะรู้ว่าเงินแว่นทองมีอยู่ใน
 ที่นั้น เมื่อมีผู้เดินมาภายหลังได้เห็นเนื้อทองเนื้อเงินฤาเห็นบ่อที่ซุกเงินนั้นก็
 มีผู้บอกว่าเงินทองนั้นซุกขึ้นมาได้จากบ่อแห่งนั้น บ่อแห่งนั้นมีเงินแว่น
 ทอง ผู้หนึ่งก็จะรู้ได้ทันทีว่า ที่บ่อนั้นมีเงินแว่นทองจริง เร็วกว่าระยะที่ผู้
 รู้ข่าวว่ามีเงินแว่นทอง แล้วจะไปเจาะแสวงหาสายแร่ จนซุกขึ้นมาสู่
 กลุงหล่อหลอมได้เนื้อเงินเนื้อทอง จึงจะรู้ว่าความจริงนั้นมาก อุปมาที่กล่าว
 นั้นใด ก็เปรียบเหมือนกับคนที่เกิดภายหลัง ได้อาไศรยกำลังคนแต่ก่อน
 ซุกซนวิธิตามความรู้สึกนึกคิด ชนไว้แล้ว เมื่อมีครูอาจารย์บอกเล่าก็เรียนรู้ได้โดยเร็ว

เพราะฉันผู้ซึ่งเกิดภายหลังมาได้รู้เรียนแล้ว ก็รู้วิชาที่ผู้ที่เกิดก่อนได้
โดยเร็วกว่าผู้ที่เกิดก่อนจะเล่าหาวิชาเอง เพราะฉันมีความคิดที่คิดเห็นว่า
ต่อไปภายหน้ามีแต่จะเลวทรามลงนั้นจึงเป็นการผิด ด้วยคำอันใดที่เขียนไว้
เกินจริง ด้วยประสงค์จะขมเกลียดหักล้าง ให้พิศวงงงงวยก็ดี จึงไม่
เป็นการมีคุณได้สมประสงค์ กลับเป็นเครื่องรุงรังรบกวนบิตบังของทิศที่
วิเศษแท้จริงนั้นเสีย เพราะถ้อยคำที่แต่งไว้ฉันไม่ควรแก่ปัญญาชนภายหลัง
จะคิดเห็นตามได้ ก็ชักให้เกิดอับแสงสงสัยจนเห็นว่าไม่มีแก่นสารอันใด
ที่จะสืบเล่าหาองค์ในกองฝุ่นฝอยนั้นได้ ก็ถ้าเป็นผู้ซึ่งมีความเพียร
ประสงค์จะเล่าหาของที่ดีจริง ๆ ก็ต้องกวาดคุ้ยขยะฝุ่นฝอยนั้นทิ้งเสีย
เด็กถือเอาแต่ของที่ดี การอันตรธานที่จะเป็นไปได้จริง ๆ ก็คงต้อง
อันตรธานไปในร่องที่ไม่เป็นแก่นสารก่อน ถ้าจะให้ข้าพเจ้าทำนายแล้ว
ข้าพเจ้าทำนายว่าชาวก่อนตรธานก่อน เพราะเป็นของรกรุงรังต่าง ๆ มีมาก
ธรรมะที่ดีถึงว่าจะไม่มีผู้ใดถือโดยตรง ๆ ก็คงยังต้องประพาศตามธรรมะ
ที่คือนั่นเอง ถึงว่าผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งไม่ได้เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่
หากเป็นคนที่อยู่ก็คงต้องประพาศตามพระพุทธโฆษาโดยมาก จะตรวจ
ค้นดูในประจุ่มนั้นก็มีกันไป เว้นไว้แต่จะเชื่อถือเดียวว่าต่อไปภายหน้า
จะไม่เป็นอย่างเช่นประจุ่มนั้นได้ โดยไม่มีพยานอันใดที่จะเชื่อถือ นอก
จากว่ากันมาว่าอย่างนั้นแล้ว ก็ยังคิดเห็นไปได้อยู่เอง

ข้าพเจ้าอยากจะพาโลกความเห็น แลความเชื่อถือที่ว่าไปภายหน้า
จะเรี่ยลงไปใน เป็นความคิดอันให้ โทษยิ่งใหญ่มากผู้ใดก็ทำ เพราะทำ
ให้อ่อนใจความอดทนไปเสียหมดไม่มีอุปสรรคที่จะตั้งสอนกัน เพราะถือ
ว่าฉันจะเรี่ยลงไปใน ถึงสอนก็เปล่า ๆ ไม่มีความอุปสรรคที่จะคิดจะทำอันใดขึ้น

เพราะถือว่าคิดไปทำไปก็เปล่า ๆ เพราะเรานั้นเรียวลงมาเสียแล้ว จะให้
เหมือนท่านแต่ก่อนไม่ได้ เป็นความคิดที่ชวนให้ท้อถอย คงหน้า
ลงด้วยความเสื่อมอย่างเดียว เพราะฉะนั้นชาติใดที่เชื่อก็คือการเรียวอย่างนี้
จึงมีความชวนชววยปราณน้อย บ้านเมืองจึงไม่เจริญได้เร็วเหมือน
อย่างพวกที่เขาไม่ถือการเรียว เพราะฉะนั้นเราท่านทั้งหลายจงชวนกัน
ล้ม ๆ เรืองเรียวขึ้นเสียสักหน่อย คงหน้าชวนชววยหาความรู้แต่ประกอบ
การทั้งในส่วนตัวและการบ้านเมือง คงจะยังได้รับความดีมีผลเหมือน
ท่านแต่ก่อน ญ่ายังขึ้นไปกว่าเดิมเป็นแท้

การที่กล่าวมานั้นนอกเรื่องจริง ๆ ขอโทษเถิด เป็นเพราะอดไม่ได้แท้
ทีเดียว เมื่อจะลงลงอะลุ่มอะล่วยให้เข้าเรื่องกันสักหน่อยหนึ่ง ก็
ต้องกล่าวว่าพระเจ้าทรงธรรมที่ท่านทรงเชื่อก็คือการเรียวยิ่งใหญ่นั้น ท่าน
เรียวลงมากว่าสุโขทัยมากจึงไม่ได้ทำวิสาขบูชา แต่ครั้นเมื่อถึงกรุง
รัตนโกสินทร์นี้ ก็ดัดแปลงขึ้นอีกหน่อยหนึ่ง เพราะได้ทำวิสาขบูชา ควร
จะเห็นเป็นตัวอย่างได้ ว่าไม่ใช่จะเรียวลงลงไปทีเดียวดอก ถ้าอยู่แต่
อยู่แล้วคงยังจะโตได้เป็นแน่ แต่ขอให้เข้าใจเสียว่าที่ได้กล่าวถึงพระเจ้า
ทรงธรรมแต่มหาชาติคำหลวงนี้ ว่าถึงแต่รัชพระราชนิพนธ์แรกที่ทรง
แต่ตัวหนังสือมหาชาติคำหลวง ที่ท่านทรงขึ้นไว้นั้น ข้าพเจ้าไม่คิดเห็น
เลย เพราะเป็นหนังสือที่ดัดแปลงขึ้นในเมืองไทย

บัดนี้จะว่าด้วยการวิสาขบูชาต่อไป การวิสาขบูชาที่ทำมาแต่ใน
รัชกาลที่ ๒ เป็นต้นตลอดจนรัชกาลที่ ๓ ก็เป็นการคงยืนที่อยู่ คือมีการ
พระราชกุศลเช่นได้พรรณามาแล้วข้างต้น แต่ในท้ายรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรง
สร้างวัดสุทัศน์เทพวราราม โปรดให้ทำเทียนสำหรับตั้งพระรัตนไตร

รอบพระอุโบสถ แล้วจึงนำขลุ่ยมาให้เชิญพระพุทธรูปออกตั้งแล้วมีเทศนา
 ปฐมนิเทศให้สัตบุรุษพากันไปฟังแต่เพียงวันมีการพระพุทธรูป ที่วัด
 พระเชตุพนก็ให้มีตะเกียงรายรอบกำแพงแก้วเพิ่มเติมขึ้น แต่การอื่น ๆ ก็
 คงอยู่ตามเดิม ไม่ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดา
 รามเหมือนอย่างในประจจุบันนี้ ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการวิสาขบูชา เป็นแบบมาแต่ยังทรงผนวชอยู่
 จึงได้โปรดให้จัดการเพิ่มเติมขึ้นตามแบบ เช่นพระสงฆ์คณะธรรมยุติกาท่า
 อยู่ เป็นการเพิ่มเติมขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ธรรมเนียมเดิมก็คงเป็นไปตาม
 ธรรมเนียมเดิม เว้นไว้แต่การเลี้ยงพระสงฆ์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำนั้น
 ต้องกับงานฉัตรมงคลจึงได้ยกเลิกเสีย คงมีอยู่แต่วันแรมค่ำหนึ่งวันนั้นเป็น
 วันเลี้ยงพระที่พระที่นั่งอนันตสมาคม จึงได้ยกเลิกการไปทำนพระ
 ที่นั่งสุทโธสวรรย์ เชิญพระบรมอัฐิตั้งบนบุษบก เมื่อทรงเลี้ยงพระใน
 พระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว จึงได้เสด็จขึ้นไปสถิตย์ประทับพระที่นั่งสุทโธ
 สวรรย์ เป็นรองงานประดັงกันอยู่ ต่อมาถึงแผ่นดินประจจุบันนี้เปลี่ยน
 ฉัตรมงคลไปเดือนสิบสองแล้ว จึงได้มีการเลี้ยงพระในวัน ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
 ขึ้นเหมือนอย่างแต่ก่อน แดการวิสาขบูชาในรัชกาลที่ ๔ นั้น ในตอน
 กลางๆ โปรดให้เกณฑ์เจ้านายข้าราชการตั้งโต๊ะเครื่องบูชา ตามรอบเด็จพระ
 พระอุโบสถ เป็นการครึกครื้นสนุกสนานมาก จนเกิดเล่นเครื่องโต๊ะ
 ดาษกรามกันขึ้น ในเวลานั้นเที่ยวเก็บหาสิ่งของที่มีอยู่แล้วในกรุงนี้ มา
 ประดมกันให้ได้ชุดได้ด้ายตั้งขึ้นเป็นโต๊ะใหญ่บ้าง โต๊ะเล็กบ้าง บันดาใคร
 เป็นเจ้าของก็มากอยเฝ้าประชุมพร้อม ๆ กัน ถ้าของผู้ใดไม่ดั่งรับสั่งให้
 ยกสิ่งของขึ้นไปตั้งที่ตรงหน้า ถ้าผู้ใดถูกตั้งของที่หน้าเรือนนั้นก็เป็นที่อับอาย

กัน ต้องเที่ยวชวนหาของที่ดี ๆ มาตั้ง จนกระทั่งจัดหาเครื่องโต๊ะ
นั้นเป็นการจำเป็นที่ต้องหาทั่ว ๆ หน้ากัน สิ่งของก็มีราคาแพงขึ้น ต่าง
คนต่างเที่ยวหากันวุ่น เหมือนอย่างเด่นก้วยบ้านอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็เป็นที่
สนุกสนานครึกครื้น ถ้าถึงวันวิสาขบูชาในวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็เต็มไปด้วย
ทั้งพระทศกฤตวิฆเนศวรผู้ช่วยหาหาที่ว่างไม่ได้ ครั้นภายหลังพระยาโชฎิกกราช
เศรษฐีผู้ถูก เห็นว่าเครื่องโต๊ะมีราคาหาไม่ใคร่ได้ จึงได้ตั้งเครื่องโต๊ะที่
ครบชุดตายต่าง ๆ เข้ามา ๖๐ ตำรับ ออกจำหน่ายขายผู้ที่ถูกเกณฑ์
ตั้งโต๊ะราคาตำรับละ ๓๐ ชั่ง แต่นั้นมาการเดินเครื่องโต๊ะก็จืดจางลง ด้วย
ของเก่าที่จะหาให้ครบถึงบริบูรณ์ได้เหมือนของใหม่ก็ไม่ใคร่มี เมื่อไม่มี
ของครบสิ่งก็ไม่อาจจะมาตั้ง เพราะกลัวจะสู้ของใหม่ไม่ได้ ส่วนของ
ใหม่ถึงเครื่องครบบริบูรณ์ก็จริง แต่นักเลงที่จะเดินไม่ใคร่มีใครนับถือ
เพราะเป็นของหาง่าย ไม่ต้องพยายามมากเหมือนหาของเก่า ตลอดจน
ชุดโต๊ะครุฑของเก่าไม่ได้ ครั้นเมื่อการเดินเครื่องโต๊ะจืดจางลงก็เป็น
แต่ตั้งเป็นราชการ คนก็ไม่ใคร่มีใคร ๆ มาดู การที่ทรงพระกรุณา
เลือกพินิจข้าหลายมีเข้าก็เจียม ๆ ไป ภายหลังจึงได้โปรดให้เปลี่ยน
ใหม่ เกณฑ์ให้ข้าราชการทำโคมตราตำแหน่งมาตั้งมาแขวน ส่วน
ของหลวงก็ให้ตราหลวงแขวนที่ประตูพระอุโบสถทั้งหกประตู ในปีแรก
ที่เกิดโคมตราขึ้นนั้นก็เป็นการกักตึงกาหาอย่างยิ่งใหญ่ คนที่มาดูก็ดูมาก
ขึ้นไปกว่าเมื่อตั้งเครื่องโต๊ะ ด้วยโคมนั้นตั้งแขวนตามศาลารายแต่พระ
ระเบียบโดยรอบเป็นท่าเตียนกว้าง ก็น่าเดินไปมาดูแต่ได้สะดวก ตั้งแต่
เวลาพลบไปจนถึงแปดทุ่มสี่ยามยังไม่ขาดคน เป็นการสนุกสนานครึกครื้น
มาได้หลายปี จึงค่อย ๆ กว่ยลงตามธรรมดา มาในแผ่นดินปัจจุบันนี้

เมื่อโคมกัรย่นกัแล้วกรรมฐานภวโนยณฤเบณทวาริบาด กรรมฐานเจริญผล
 ภูตสัตว์ดี พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ พร้อมกันทำคันไม้ ทำนอง
 คันไม้หลังขรรพมาศันมหาชาติในท้องพระโรงแต่ก่อน มีรูปภาพเรื่องต่างๆ
 ประดับที่กระถางตั้งนำมูพระอุโบสถตามคัน เฝื่อนอย่างคันไม้ศรีตมัส
 ของฝรั่งด้วยกลาย ๆ ก็เป็นที่ครึกครื้นมีผู้คนมาดูบ้าง แต่ไม่แน่นหนา
 มากเหมือนอย่างเมื่อครั้งตั้งโต๊ะฤาแรกมีโคมตรา ครั้นเมื่อภายหลังจัด ๆ
 เขาก็เลิกไป การพระราชกุศลอันใดในการวิสาขบูชาซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน
 ก็คงยืนที่อยู่จนถึงในรัชกาล ประจุบันนี้ มีเพิ่มเติมขึ้น แต่ที่พระพุทธรูปต้นสถาน
 เมื่อเจริญพระพุทธรูปยวกันไปประดิษฐานในที่นั้นแล้ว จึงโปรดให้ มีการ
 บูชาขึ้นอีกแห่งหนึ่ง โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายใน
 ที่เปนอุบาสิกาเคินเทียนแสงดวงมนต์ คัดย้ายกันกับที่ทำวัดพระศรีรัตน
 ศาลาราม และมีดอกไม้เพลิงสำหรับเด็กบูชากับด้วย เป็นการเพิ่มเติมขึ้น
 ในรัชกาลประจุบันนี้

การซึ่งจะว่าต่อไปนี้ จะรวบรวมการพระราชกุศลในวิสาขบูชา
 บันดาลซึ่งมีอยู่บัดนี้มาว่าในที่แห่งเดียวกันเป็นการประจุบันต่อไป

คือในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ พระสงฆ์ฉันในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
 วันละ ๒๐ รูป ไม่มีสวดมนต์ แต่วันแรมค่ำหนึ่งนั้นเปนวันสวดปกรณ
 กาดานุกาด จึงได้ มีพระสงฆ์เพิ่มขึ้นเท่าจำนวนพระบรมอัฐิ พระอัฐิ
 ตามที่เคยสวดปกรณ แต่ต้องสวดมนต์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำด้วย การที่
 สวดมนต์นั้นเปนสวดมนต์แทนพระสงฆ์ฉันเวยร ที่ต้องผลัดเปลี่ยนกันสวด
 ประจำทุกวันพระตามธรรมเนียม จึงได้ขึ้นไปสวดบนพระที่นั่งสุทธาภิรมย์
 การสวดมนต์บนพระที่นั่งสุทธาภิรมย์ ไม่ได้จัดเป็นที่สำหรับทรงฟังพระสงฆ์

ตัวมณฑลจวบ ธรรมเนียมที่เสด็จทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ ซึ่ง
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จอยู่แต่ก่อนทุกวันพระนั้น
 คงมี คือตงทรงพระฉนวนเวอร์อย่างเก่า มีพระห้ามตมณฑลเวอร์องค์หนึ่ง
 คงข้างใต้ หันพระภักตร์พระพุทธรูปไปเหนือ พระสงฆ์ตัวมณฑลหนึ่ง
 ข้างเหนือหันหน้ามาใต้ตรงพระพุทธรูป ปุจฉาว่าพระสงฆ์หนึ่งเดิมทั้งพระที่นั่ง
 ไม่ได้จัดเป็นแถว ที่หน้าพระพุทธรูปมีเครื่องนมัสการกระบะกมฉนวน
 ราชอาคันโทดในระหว่างพระสงฆ์กับพระพุทธรูป เป็นที่ทรงกราบ ที่
 ประทับทอดก่อนมาข้างขวานอก ไม่ได้ตั้งเครื่องไม่ได้ทอดพระแสง เมื่อ
 เสด็จขึ้นไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว ไม่ได้ทรงศีล ทรงถวาย
 หมากพลูใบชารูปเทียนแล้ว รับสั่งถวายวัดกุฎีจายมุดองค์ละสี่ถึงห้าเพื่อง
 ซึ่งชาวคลังมากอยถวายเป็นที่บูชา ทรงแบ่งเงินนั้นพระราชทานให้สังฆการี
 สังฆการีว่าวัดบิตติพิพิธหายก่เสด็จขึ้น ที่เป็นธรรมเนียมวันพระตาม
 ธรรมเนียม พระสงฆ์ตัวมณฑลจวบแล้ว มีบอกวัดเหมือนอย่างตัวมณฑล
 ที่วัด แต่การตัวมณฑลตัวจวบเสด็จขึ้นไปจุดเทียนอย่างเดียวกัน แต่ไม่
 มีรองถวายพระ พระสงฆ์ไม่ได้ตัวมณฑลเข้าด้ากับตัวมณฑลเวอร์
 ตัวเจ็ดตำนานเป็นการจร เมื่อจบไม่มีบอกวัด การที่เกิดตัวมณฑล
 บนพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ หันเปลี่ยนไปในรัชกาลที่ ๔ ตัวมณฑลเวอร์
 แต่ก่อนก็ตัวมณฑลในท้องพระโรง แดการวิสาขบูชา แต่ก่อนเมื่อไม่ได้เสด็จ
 ออกวัด ก็เห็นจะตัวมณฑลในท้องพระโรงทั้งสามวัน ครั้นเมื่อเลิกตัวมณฑล
 เดียงพระส่วนวิสาขในรัชกาลที่ ๔ ขาดตอนมาคราวหนึ่ง มากดัมมชน
 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อมีการพระราชกุศลที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เวลาทำอยู่แล้ว จึงได้เลิกตัวมณฑลเสีย เพราะจะซับซ้อนกันหลายอย่าง

ยังคงแต่สวดมนต์วันสิบห้าค่ำไว้ เพราะเป็นการแทนสวดมนต์เวรซึ่งเคย
 สวดอยู่ทุกวันพระ คงเป็นเด็กอยู่แต่วันขึ้นสิบสี่ค่ำกับวันแรมค่ำหนึ่ง การ
 สวดมนต์เพียงพระวิสาขนี้ เกือบจะเหมือนกับตามธรรมเนียมไม่เป่งงาน
 การอื่นใด จำนวนพระสงฆ์ก็เท่ากับฉันเวรวันพระ แปลกแต่เป็นพระ
 ราชาคณะทั้ง ๒๐ รูป การสวดปกรณ์กาลานฤาถก็เหมือนกับกาลานุกาล
 อื่น ๆ แปลกแต่พระสงฆ์รายร้อยสี่ร้อยรูป เป็นสวดปกรณ์เจ้ากระทรวง
 เรียกว่าสวดกัมภีร์ ส่วนเครื่องที่พระราชทานตามพระอาราม คือเทียน
 ประจำกัณฑ์ตรงจรวด ในวันแรมมีเจ้าพนักงานนำเข้ามาทูลถวายจน
 พระหัตถ์นำพระสงฆ์ตามแบบแล้วจึงได้จ่ายไปตามวัด คือโคมวัดตะ
 สี่ไบรงจรวดวัดละคัน จำนวนวัดที่ได้จ่ายของเครื่องบูชา คือวัดราชบูรณ
 วัดพระเชตุพน วัดสระเกษ วัดมหาธาตุ วัดจักรวรรดิราชาวาส วัด
 ตั้งเวรวัดสยาม วัดชนะสงคราม วัดสามพระยา วัดราชคฤห์ วัดคุหา
 สวรรค์ วัดปากน้ำ วัดหนึ่ง วัดนางนอง วัดราชกุฎยาราม วัดยานนาวา
 ราม วัดราชาธิวาส วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอัมรินทราราม วัดดาวดึงษ์
 วัดจุฬามณี วัดพระยาท่า วัดนาคนคร วัดราชสถิตาราม วัดเสด็จวัดนิตย
 วัดโมฬีโลกย์ วัดหงษาราม วัดอรุณราชวราราม วัดสังฆการาย วัด
 ภคินีนาถ วัดบรมวงศ วัดคหมบดี วัดรังษีสุทธาวาส วัดบรมนิวศ วัด
 เครือวัด วัดประทุมคงคา วัดเกาะแก้ว (คือวัดสัมพันธวงษ์) วัดบรมสถาน
 สุทธาวาส วัดมพิตรนิมุข วัดโสมนัสวิหาร วัดทองนพคุณ วัดราชโอรส
 วัดประยุรวงศาวาส วัดอัมรินทร์สวรรค์ วัดนพนรทิศ วัดโสมนาราม วัด
 รัชฎาธิฐาน วัดกาเยนสังหาคัน วัดบุปผาราม วัดเขมาภิรตาราม วัดไชย
 พุทธิสมาตา วัดมหารณพาราม วัดบรมนิวศ วัดเทพธิดา วัดราชนันทา

วัดคุศคาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอินทรา
 ราม วัดจันทาราม วัดทองธรรมชาติ วัดกัลยาณมิตร วัดอนงคาราม
 วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดสุพรรณาราม วัดประทุมวนาราม วัดชีโนรธาราม
 แต่วัดที่ออกชื่อมาแล้ว ๖๐ นี้เป็นวัดเก่าบ้างใหม่บ้าง จะเข้าใจว่ามากวัด
 เท่านั้นมาแต่รัชกาลที่ ๒ ไม่ได้โดยเอง คงจะมีเพิ่มเติมขึ้นตามที่ทรงสร้าง
 ขึ้นใหม่อย่างเทียบพรรษา แต่วัดจุฬามณีวัดหนึ่งซึ่งมีชื่อมาข้างบนไม่รู้
 จักว่าวัดใด ได้สืบถามทงพระทั้งภุหุหลายแห่งก็ไม่ได้ความ ได้ไป
 มากไปเวียนวนลงวัดจุฬามณีที่กรุงเก่าเสียบ้าง ได้เค้าแล้วไปเกิดอนหาย
 ไปเสียบ้าง ภายหลังเมื่อทำหนังสือแล้ว กรมหมื่นประจักษ์ให้ปลัด
 วังขวาไปสืบตามเค้าที่ตั้งเกิดอยู่ในบาญชีว่า เหมือนหนึ่งจะเป็นฝั่งควันตก
 ไปได้ความมาจากนายเกิดคำรวจวังหน้าอายุ ๗๗ ปี อำแดงปานภรรยา
 อายุ ๗๗ ปี ซึ่งอยู่ในคลองบางมดแจ้งความว่า คือวัดที่ราชบุรียเรียก
 ชื่ออยู่ว่า วัดยายร่มในคลองบางมดนั้นเองเป็นวัดจุฬามณี ว่าเดิม
 ยายร่มเป็นผู้สร้าง มีโบสถ์ฝากระดานหลังหนึ่ง การปฎิบัติหนึ่ง กุฏิ
 หลังหนึ่ง มีพระสงฆ์อยู่รูปเดียวมาประมาณ ๒๐ ปีเศษ พระศรีสัมบัค
 บู๊ทำจวรจันทร์เคียนไปปฏิสังขรณ์สร้างพระอุโบสถขึ้น เป็นฝาคัดก้ามห้อย
 มีกุฏิฝากระดานหลังหนึ่ง ฝาจากอิฐหลัง ศาลาการเปรียญฝากระดาน
 หลังหนึ่ง หอระฆังหลังหนึ่ง แล้วถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าแต่ยัง
 ทรงผนวช ได้เสด็จไปผูกพัทธสีมา จึงพระราชทานชื่อว่าวัดจุฬามณี แล้ว
 ได้เสด็จไปอยู่กรรมในที่นั้น ๗ วัน เวลาที่อยู่กรรมเสด็จไปประทับอยู่ที่ข้าง
 ส่วนหลังวัด ถ้าเสด็จกลับเข้ามาในวัดก็ประทับที่การเปรียญ การที่อ้างว่า
 พระศรีสัมบัคถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าแต่ยังทรงผนวช แต่เสด็จ

ไปอยู่กรรมในทิวคั่น เห็นจะเป็นการแน่นอนได้ แต่ที่ว่าพระราชทานชื่อนั้น
 คำนวณได้ย้อยบ้าง ด้วยดูอย่างแก่นัก ถ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 พระราชทานชื่อ มักจะประกอบด้วยเหตุผลอย่างหนึ่งอย่างใด ฤๅจะเป็น
 ชื่อเขาตังกั่นเอง เป็นแต่ได้เดี๋ยงไปผูกโบสถ์แลไปอยู่กรรมคอกกรรมัง อีก
 ประการหนึ่ง บันดาวิถีที่ใดของสักการในวันวิสาขบูชา ถ้วนแต่เป็น
 วัดหลวงทั้งสี่ นามี่วัดราชวรอยู่แต่วัดจุฬามณีนี่วัดเดียว ถ้าจะว่าเกิด
 ขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เพราะเป็นวัดที่ถวายแด่เดี๋ยง
 ไปประทับอยู่กรรม เหตุใดจึงไม่ทรงยกขึ้นเป็นวัดหลวง แลวัดเช่นได้
 เดี๋ยงไปอยู่กรรมเช่นวัดไชยสิมพล์ จนได้เดี๋ยงไปพระราชทานพระกระฐิน
 ก็ครั้งหนึ่ง เป็นกระฐินช้างในอยู่ก็หลายปี ทั้งอยู่ในจำนวนที่ทรงกะจะ
 พระราชทานพระนิรันตรายด้วย เหตุใดจึงไม่พระราชทานเครื่องสักการ
 เหมือนกันแล้ว การที่ถวายวัดเป็นหลวงมีมากชุกชุมมากแต่ในรัชกาลก่อน ๆ
 ในรัชกาลที่ ๓ เป็นอย่างมาก ในรัชกาลที่ ๔ ทรงรับเป็นวัดหลวงน้อย
 แลทรงคัดเสียดก็มี ฤๅวัดจุฬามณีนี่จะได้ถวายไว้แต่ในรัชกาลก่อน ๆ เป็น
 วัดหลวงทรงคัดเสียดในรัชกาลที่ ๔ ก็ไม่ทราบ แต่ร่างหมายจะเอาเป็น
 ประมาณแน่นักไม่ได้ การอะไรที่เลิกแล้วไม่ใคร่ลบถอน มีการใหม่มา
 ก็เติมลงไป การเก่าที่ไม่ได้ลบถอนเสียดก็โคม ๆ อยู่อย่างนั้น ไม่ต้อง
 มีใครทำตาม วัดจุฬามณีนี่คงจะได้เครื่องสักการขึ้นมาช้านานแล้ว
 ถึงวัดอื่นก็นำส่งไยอยู่ ข้าพเจ้าไม่ได้เคยเป็นธุระเรื่องนี้เลย เพราะณ
 วัดซึ่งสร้างใหม่ ๆ ในรัชกาลปัจจุบันนี้ จึงไม่มีชื่อในหมายรับสั่งด้วย
 แต่ส่วนที่มิเทศนาตามวัดนั้นไม่ได้เป็นวัดหลวงแล้วมีทั่วไป เป็นพระราช
 ประสงค์ที่จะให้มีธรรมทานให้สดวกแก่คนทั้งปวงที่จะไปฟัง จึงได้แบ่งออก

เป็นฟากละ ๓๐ พระอาราม เป็นเทศนาวันละยี่สิบกัณฑ์ มีเทียนดู
หนึ่งต่อเล่มหนึ่ง เทียนรูปบุษบกกัณฑ์อย่างละสิบเล่ม ผ้าผืนหนึ่ง กระจาก
เครื่องบริโศภกกระจากหนึ่ง วัดที่มีเทศนาฝังศพวันออกดับวัด คือวัด
ราชบูรณ วัดสระเกษ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดพระเชตุพน วัดมหาธาตุ
วัดประทุมคงคา วัดราชาธิวาส วัดมวนิเณศน์ วัดชนะสงคราม วัดจักร
วรรคิราชาวาส ฝังศพวันตักดับวัดคือ วัดอรุณราชวราราม วัดโมลีโลกย
วัดหงษาราม วัดประยุรวงษ์อาวาส วัดระฆังโฆสิตาราม วัดสุวรรณาราม
วัดราชสิทธิาราม วัดราชโอรส วัดหนึ่ง ของเครื่องกัณฑ์นั้นเกณฑ์ให้
เจ้ากรมปลัดกรมจางวางเจ้านายมารับไปถวายทุกวัดทั้งสามวัน รวมเป็น
เทศนา ๖๐ กัณฑ์

การเวรคำซึ่งเป็นของเกิดขึ้นใหม่นั้น เมื่อในรัชกาลที่ ๔ พระพุทธ
มุนียวดี ยังอยู่ที่หอพระเจ้าในหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน มีเทียนรุ่ง
ของหลวงจีนละตองเล่ม แต่ได้จุ้ดต่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำแรมคำหนึ่ง มีพานแก้ว
เจียรไนจัดของถวายผลไม้ต่าง ๆ ทำนองเป็นอย่างถวายเข้าพระ ตั้งแต่
เวลาเช้าแล้วเคยอยู่จนค่ำหลายพาน รวดลักเข้าพานดับพานได้ ตั้งมา
มีจดหมายเชิญวันพุ่ม ซึ่งทรงชักชวนไว้แต่ในเดือนสิบสอง มีโขนทอดศรีย
ซึ่งเรียกว่าโขนเรศบ้างตั้งหลายใบ วงสายสัญญาณ เด็ดจันทรพนมดัดการ
ถวายเข้าพระแต่เวลาเช้าก่อนทรงมาตรเวลาหนึ่ง เวลาค่ำตั้งแต่พลบไปจน
ยามหนึ่ง ตักมั่งบ้างอีกเวลาหนึ่ง ซึ่งประทับอยู่ในหอพระนานนั้น ทรงสด
มนต์แด่แก่น้ำมนต์ดงยันตร์ต่าง ๆ หาดยดับอย่างทุก ๆ วัน แล้วจึงได้
จุ้ดดอกไม้ ดอกไม้นั้นมีแต่พุ่มดอกไม้เทียนดับพุ่ม เหมือนอย่างถวายพระ
ประทับ เมื่อภายหลังลงมาว่าเด็ดจันทรพนมดัดการที่พระพุทธมหินคัมภีร์

พุทธมณฑลไกรยร ไม่ได้ได้ตั้งมาที่หอพระ แต่บางทีแต่ก่อนย้ายไปนมัสการ
 ที่หอพระ บนหลังคาตึกพระที่นั่งภาณุมาศจรัญญ์ก็มี ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้า
 เคยถูกเกณฑ์ขึ้นไปจัดเครื่องนมัสการบนนั้น แลยกของทั้งตั้งเข้าพระลงมา
 เปลี่ยน เพราะห้ามไม่ให้ผู้หญิงขึ้นไป เวลาที่ที่ได้ตั้งขึ้นไปนมัสการ
 บนนั้นก็ต้องขึ้นไปรับใช้ แต่จะจำให้ชัดเจนว่าทำอะไรบ้างก็ไม่ได้แน่ เพราะ
 เวลานั้นปลอดแต่เป็นกาดัง ด้วยเรื่องกตัญญูเป็นอย่างยิ่ง ถ้าขึ้นกระโด
 ที่หนึ่ง ลงกระโดที่หนึ่งน่าแข็งแตกทุกครั้ง จนเป็นจำได้ดี ว่าถึงเวลา
 วิสาขแล้วน่าแข็งคงเป็นแน่ ด้วยทางที่ขึ้นลงนั้นเป็นซอกแซก เมื่อ
 เก้าขึ้นไปแล้วยืนเฝ้าตัวเองดังตั้ง ๆ กันกว่าจะวิ่งตาม ถ้าพลุดอกออกไป
 ก็มันไต่ไม้ ที่พวกบนหลังคาพระที่นั่งนคราญเป็นกลางแจ้ง แลดูเข้า
 มาข้างในมืด ยิ่งกลัวกับก้าวหนึ่กขึ้นไป กระโดดนั้นคมเพราะเป็นไม้บาง
 จึงไต่ก่น่าแข็ง แลขึ้นไปทำอยู่บนนั้นจะดังก็บอกจำไม่ได้สุดท้ายมีอยู่
 จะเลิกเสียเพราะเหตุใด ฤ็เพราะเกิดไฟไหม้ ขึ้นในการเฉลิมพระชนม์
 พรรษาจำไม่ได้อีก เพราะอายุข้าพเจ้าในระหว่างนั้น อยู่ในเก้าขอบ
 ดิบขอบ การที่พออย่างนั้นไม่ได้สนใจจะจำถามใครก็เห็นจะไม่ใครได้ความ
 เพราะไม่มีใครไต่ขึ้นไป ต้องขอคงลงเป็นว่ารวม ๆ ไว้เพียงเท่านี้หนึ่ง
 แต่ถึงเกิดได้ว่าไม่มีเทียนรุ่งบนนั้น เทียนรุ่งก็มีแต่ที่พระพุทธรูปขั้วรัตน
 ภายหลังมาเกิดขึ้นที่พระพุทธรูปดิหิงค์อีกคู่หนึ่ง ครั้นเมื่อในแผ่นดินประจวบนั้น
 ย้ายพระพุทธรูปขั้วรัตนไปที่พุทธรูปรัตนสถานแล้ว วันดีคืนดีไม่ได้จุดเทียน
 รุ่งแต่ไม่ได้เห็นเทียน ต่อวันดีคืนห้าค่ำแรมค่ำหนึ่ง จึงได้จุดเทียนรุ่งแต่เห็น
 เทียน ได้ดีจงทรงจุดเทียนรุ่งที่พระพุทธรูปดิหิงค์ เทียนเจ้าเช่นที่พระเจดีย์
 แล้วจึงจุดเทียนรุ่ง แลเครื่องนมัสการที่พระพุทธรูปรัตนสถาน ทรงนมัสการ

แล้วจ่ายเทียน พวกอุมาดีกาสดกนมัสการ แล้วออกเดินเทียน พระเจ้า
 ถูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ กับอุมาดีกาแดดครึกๆ โฉนหน้าเจ้านาย
 ออกเดินเทียนไปรอบอ่างแก้วข้างใต้ เลี้ยวหน้าศาลาหลังพระพุทธรักษณสถาน
 ไปลงอ่างแก้วข้างเหนือ เลี้ยวมาบรรจบรอบหน้าพระพุทธรักษณสถาน ในขณะที่
 นั้นเจ้านายฝ่ายในทรงจุดเทียนรายตามพนกทั้งสองชั้น แดจุดเทียนซึ่งปัก
 ถัดรเช่นเรือพระที่นั่งลอยพระประทีป ที่ตั้งรายอยู่ตามศาลาชั้นล่างประโคม
 มโหรีทักพินพาทย์ทั้งข้างหน้าข้างใน การที่ตกแต่งนั้นมโหรีมโหรีเจ้านาย
 ฝ่ายในชวนรายรอบเจดีย์พระพุทธรักษณสถาน แดตั้งโต๊ะหมู่ท่มุขเค็ญเป็น
 ส่วนของเจ้าตั้งโต๊ะหนึ่ง ตั้งท่มุขกำแพงแก้วข้างละโต๊ะ ตั้งทศดาโกฏิ
 ประชุมเรศตั้งญชรสองโต๊ะ เป็นส่วนของเจ้านายฝ่ายใน ตามกำแพง
 แดพนกทั้งปวงนั้นรายโคมสว่างทั่วไป พระเจ้าถูกเธอแดเจ้าจอมข้างใน
 มีเทียนรุ่งมาจุดคั่นละหลาย ๆ คืบเล่ม เมื่อเดินเทียนแล้ว อุมาดีกาทำวัตร
 สดกนมัสการ พระราชทานเงินแจกคนละดั่งถึงทุกวัน แล้วจึงเสด็จไปทรง
 จุดดอกไม้ที่หน้าหอเทวราชรูป มีเครื่องดอกไม้เพลิงเล็ก ๆ คือพุ่มดิมพุ่ม
 กระถางดิมกระถาง ระทาดิมระทา พเนียงไร่ห้าดิม เวลาทรงจุดดอกไม้
 มีประโคมพินพาทย์ แดเสด็จออกทางประตูแดงราชกิจ ทรงจุด
 ดอกไม้ที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พุ่มดิมพุ่ม มีซุ้มระยาโคม & ซุ้ม
 ซุ้มดอกไม้รุ่ง & ซุ้ม ปักมูรธาหน้าวัด ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามราย
 โคมตามพนกกำแพงแก้ว พระพุทธปรางค์ปราสาท พระมณฑป พระศรี
 รัตนเจดีย์ แดรอบพระอุโบสถ โคมตราข้าราชการแขวนม้างคังม้าง ตาม
 ศาลาแดศาลารายพระระเบียงทั่วไป เสด็จขึ้นในพระอุโบสถทรงจุดเทียน
 เครื่องนมัสการแดเทียนรุ่งแล้วทรงนมัสการต่อไป แดเทียนรุ่งเจ้านายแด

ข้าราชการนั้น พระราชทานเพลิงไฟฟ้าออกมาให้จุดแต่หัวค้ำก่อนเสด็จ
พระราชดำเนินออก เทียนรุ่งเจ้านายข้าราชการตั้งหมธรรมาศน์บ้าง
ที่ข้างฐานพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธรูปเล็กห่อผ้าโดยทั้งต้อง
ข้างเป็นอันมาก ภายหลังนั่งมั่งเสวยเทียนเกาเจ็ดเชิง ดังที่ทรงพระพุทธรูปอดฟ้า
เกาหนึ่ง พระพุทธรูปเล็กห้าเกาหนึ่ง เมื่อทรงนมัสการแล้ว ทรงดูหร่าย
บูชาประพรมเทียน แดไปรยปรายคอกไม้ที่หลังหมธรรมาศน์แถบหมธรรมาศน์
ดังนี้จึงรับเทียนนั้นไปแจกข้าราชการผู้จะเดินเทียน แดกิตรายตามราว
รอบพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนชนวนลงไป พระราชทานให้ข้าราชการจุด
คอกจากพระหัตถ์ อาดักษณ์แดราชบัณฑิตเป็นเจ้าของนำที่หนึ่งชาวหมธรรมา
ศน์นั้นข้าราชการที่เป็นขุนนางกรมต่าง ๆ บ้าง ตำรวจบ้าง เป็นผู้เดิน
เทียน เมื่อจุดเทียนแล้วนั่งลงกราบพระว่าคำนมัสการ แล้วจึงลุกขึ้นยืน
ผู้ที่ชักนำว่าคำนมัสการว่ารับพร้อม ๆ กัน แล้วจึงเดินประทักษิณรอบ
พระอุโบสถภายในกำแพงแก้ว เจ้านายซึ่งยังทรงพระเยาว์ได้ตั้งก่อน
แล้วจึงถึงพวกที่หนึ่งชาว ข้าราชการอื่น ๆ เดินไปคอกภายหลัง กระบวน
ข้างในทำนองเป็นหัวหน้า แล้วจึงถึงโธดณเดชาเจ้ามาดข้าราชการคอย
บรรจบเข้ารอบที่หลังพระอุโบสถ ในขณะที่เดินเทียนนั้น ทรงจุดเทียน
รายตามราวเทียนรอบพระอุโบสถ แดพระราชทานเทียนชนวนให้พระบรม
วงษานุวงศ์ ทรงจุดเทียนรายตามพนังกำแพงแก้วแดราชบัณฑิต เมื่อ
ครบถ้ามรอบแล้ว จึงได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระอุโบสถ ทรงจุด
เทียนคอกไป ที่เขาคอกไม้ที่แถวเทียนรอบฐานรูปปั้น แล้วทรงหมธรรมาศน์
ในการวิสาขบูชา ทั้งภาษามคธและภาษาสยาม วันแรกตั้งแต่ประสูติ
จนถึงพรรณาด้วยมหาปฐักถณะ วันที่สองตั้งแต่เสด็จออกมาหา

ภินทกรรม จนกระทั่งพระอนุครตัมมาตัมโพธิญาณ วันที่สามตั้งแต่
เทศนาธรรมจักร จนถึงปริณิพพาน เครื่องกันขี้มีจำนวนหนึ่ง หมา
หลุดไปเทียน เงินตามคำตั้ง ถวหมต่าง ๆ จัดลงโต๊ะเงินย้อม ๆ อย่าง
ตะโตะ เมื่อเทศนาจบแล้วก็เป็นที่ระจการในสวนวันนั้น เทียนที่ใช้ใน
การวิธสาธ เทียนรายเล่มละหกสลึง ที่พุทธรัตนสถาน ๖๐๐ เล่ม ที่
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๓,๐๐๐ เล่ม พระราชทานวัดบวรนิเวศ วัด
ราชประดิษฐ วัดราชบพิธเทียนรุ่งวัดละต่องคู่ เทียนรายวัดละห้าร้อยเล่ม
ครั้นเมื่อวันแรมแปดค่ำ ซึ่งนับว่าเป็นวันถวายพระเพลิงกัมมีการบูชา
แต่เดิมเทียนอีกวันหนึ่งเหมือนกัน ยกเดี่ยวแต่โคมตราเจ้าราชการไม่ได้มี
มาตั้งแต่มาแคว้น ถวายเทศนาเริ่มต้นตั้งแต่การบูชาพระพุทธรูประ จนถึง
เจดีย์สิบ แต่เทียนรุ่งแต่เทียนรายที่พระราชทานไปวันนั้น เปลี่ยนไปเป็น
วัดบรมนิวาส ใช้เทียนรายหนักเล่มละบาท

อนึ่งตั้งแต่ทรงสร้างวัดนิเวศธรรมประวัติขึ้นที่เกาะบางปิ่น ก็พระ
ราชทานเทียนรุ่ง ๓ คู่ เทียนรายเล่มละหกสลึง ๓,๓๐๐ เล่ม ๆ ละบาท
๓,๐๐๐ เล่ม ถ้าประทับอยู่ที่บางปิ่น ก็เสด็จพระราชดำเนินทรงทำวิธสา
บูชาที่วัดนิเวศธรรมประวัติ เหมือนเช่นวัดพระศรีรัตนศาสดารามมิได้ขาด
พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนิน แลอุปถัมภ์
อุปการในวัดนั้นเดิมเทียน แลวทรงธรรมเป็นการวิเศษอันอีกกณิกหนึ่ง
คือที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ก็คงอยู่ตามเดิมมิได้ลดหย่อนการ
วิธสาบูชา วันแรมแปดค่ำในชั้นหลังมักจะเสด็จพระราชดำเนินวัดนิเวศ
ธรรมประวัติ มากกว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

คำตักเตือนในการวิสาขบูชา เรื่องโคมตราที่ต้องเกณฑ์นั้นก็มี
จะมีผู้ที่เกี่ยวข้องกันไม่อยากจะทำบิตเหมือนเสียก็มี ที่จริงว่าต้องเกณฑ์
อะไรแล้ว แกะไขหลักเตียงได้ด้วยไฉนไม่ให้ต้องเป็นมิด ก็ถือว่าเป็น
การฉลาดดีกว่าคนทั้งปวง ที่เซอะเซอะยอมให้เขาเกณฑ์ก็มี ที่เคย ๆ
เสียไม่ได้ ก็คิดจะบิตพลัดอย่างไรแต่เคย ๆ อยู่ไม่ได้เป็นชู้ เพราะหลงลืมก็มี
การที่ต้องลงทุนทำโคมหนักไม่มากมายอันใดนัก ทำครั้งเดียวก็ใช้ ไม่ได้
ตลอดอายุ เป็นแต่ต้องซ่อมแซมเย็บเย็บบ้าง ต่อกันมาจุกันหนักเพียง
ดวงเดียว ไม่สิ้นไร ไม่ตัดอันใดนักเลย ไม่ควรที่จะบิตเหมือนเขื่อนแซ่เสีย
ถึง โดยจะบิตได้ก็ไม่ได้ฉลาด แต่ไม่เป็นเกียรติยศอันใดนัก มหาเด็ก
ต้องเตรียมพานเทียน แดกยอรับเทียนทรงธรรมตามเคย แต่ก็ต้อง
เข็ดอยู่ด้วย ไม่ได้ตั้งเวรเวรยาก เดียวนี้จะมากาหนดอยู่เรื่องเดียว
ก็แต่โคมไฟฟ้า ซึ่งเป็นคู่กันกับพระตำหนักโนนทก มหาเด็กก็ไม่พอใจ
เรียก ที่เข้างในก็ไม่พอใจดังด้วย ขึ้นชื่อว่าวิสาขในสามวันแล้ว
คงจะต้องเกิดเรียกไฟไม่ได้วันหนึ่ง ทุกปีไม่ใคร่ขาด ยิ่งแข็งเงินฐา
มาตาอีกอย่างหนึ่งก็มีกาหนดบ้าง แต่ห่าง ๆ การนอกนั้นก็ไม่มีใครจะ
มีอะไรขาดเหลือนัก เพราะการเสมอ ๆ แต่ไม่สู้ออกหน้าออกตามาก

พระราชพิธีเดือน ๗

พระราชพิธีเดือน ๗ นี้ ตามตำราของพราหมณ์ถือว่าเดือนนี้จะ
ทั้งข้าง ต้องกันกับจกหมายนางนพมาศ ซึ่งกล่าวไว้ด้วยเรื่องทั้งข้าง
เป็นเนื้อความพิศดาร แต่ในกฎมณเฑียรบาลเรียกว่าชุดนี้ ถ้าพระบาท
วชิที่ท่ากัฏต่างกันไกลนักไม่ตรงรอยกันเคย เห็นจะเป็นค่างครกกันแท้ ที่เขี้ยว
พิชิตคนทะควายจะไม่ไต่ท่าที่กรงเก่าเลย แต่เรื่องชุดนี้ถ้าพระบาทมี
พยานที่อ้างอีกแห่งหนึ่ง ในคำให้การขุนหลวงหาวัดก็เป็นคำพยานที่
ให้การผิดประเด็น ก็ยังพึ่งถัดความเข้าใจจะได้แล้ว ในคำให้การ
ขุนหลวงหาวัด พิธีเดือน เจ็ดว่าชุดถาการ พิธีเดือน ๙ ว่านารายณ์
ประรมดินธุ แต่ในกฎมณเฑียรบาลพิธีชุดถาการไปอยู่ในเดือน ๙ เดือน ๗
เป็นชุดหน้าดังพระบาท พิธีชุดหน้าดังพระบาทกับนารายณ์ประรมดินธุ
ข้อความคล้ายคลึงกัน ก็อยู่ในเจ้าแผ่นดินเดิกันที่ตรง ตามที่ขุนหลวง
หาวัดให้ การนี้ เป็นแต่จำไว้ด้วยใจเปล่า ๆ ไม่มีคำหรับตำราค้นนับไว้
เดือนกันไปถึงจะเป็นได้ ฤๅอีกอย่างหนึ่ง กฎมณเฑียรบาลเป็นแบบกา
รแรกสร้างกรุง ตกลงมาชั้นหลังจะเปลี่ยนแปลงไปเสีย ด้วยความประเดี
อย่างหนึ่งอย่างใด เช่นพิธีตรียัมพวายก็จะเป็นได้ ถ้าจะต้องค้นหาเหตุ
กว่า เหตุที่จะเปลี่ยนนั้นอย่างใดได้บ้าง ก็เห็นมีอยู่อย่างเดียว แต่ถา
ทำพิธีชุดถาการในเดือน ๙ เป็นเวลาฝนชุด การพิธีชุดถาการมีแห่งหนึ่งอยู่
จะย้ายไปไว้เดือน ๗ ซึ่งฝนยังไม่สู้ชุกนัก เปลี่ยนพิธีชุดหน้าดังพระบาท

ญานารายณ์ประชมสินธุ์มาได้ ในเดือน ๙ จะได้บังคอกกระมัง แต่ที่จะ
เรียบเรียงต่อไปนี้ จะต้องเอาอุณมณฑลเป็นหลัก ยินทุทนต์้าง
พระบาทได้เดือน ๗ ยกนารายณ์ประชมสินธุ์มาได้ ในเดือน ๗ ด้วย
เพราะเห็นว่าเป็นพิริยเดียวกัน จะออกด้วยวิธีคณะทั้งข้าง ขึ้นมา
ในหนังสือนางนพมาศ นับว่าเป็นการเก่าขึ้นไปกว่ากรุงเก่านี้ก่อน

พระราชพิธีเคนทะคือทั้งข้าง

ในเรื่องพระราชพิธีทั้งข้างนี้ ของเก่าเขาเรียบเรียงไว้อ่างใดก็มาก
ถ้าจะว่าใหม่ก็ดูเหมือนจะไม่แจ่มแจ้งเหมือนของเก่าเขา จึงจะขอคัดของ
เก่ามาว่า เป็นแต่แซกข้อความปนตอน ๆ ตามสมควร ในจดหมาย
เก่านี้ว่า

“ครั้นถึงเดือน ๗ นักขัตฤกษ์พระราชพิธีเคนทะ ชาวพนักงานก็ตกแต่ง
สถานพระสยามมกุฎารก อันเป็นเทวสถานหลวงให้สะอาดสอาด ชาวพระ
นครก็มาสนับนาศประชุมกัน คอยดูพราหมณาจารย์จะทั้งข้างเลี้ยงทวย
จึงพระครูเทพางค์สารราชใคร่เพกกับหมู่พราหมณ์ ก็ผูกพรตบูชาสมิท
พระเป็นเจ้า เป่าสังข์ด้วยเสียงแล้วด้วยวงสร้อยข้าง อันกระทำด้วย
เนาโตใหญ่ประมาณเท่าผดุงอูถุติ สมมติว่าพระสยาม ตามกำลัง
บุรุษจึงจะชักสายทั้งข้างให้หมุนได้ อันข้างนั้นเป็นที่เลี้ยงทวยตามคำหรับ
ใครเพก ถ้าข้างตั้งเสียงเสนาะหมุนนอนวันได้บาทนาฬิกา มีดยังมีได้
หย่อนก็กล่าวว่าเป็นมงคลประเสริฐนัก พระมหากษัตริราชเจ้าจะทรง
สุรภาพ พระเกียรติยศปรากฏไปในนา ๆ ประเทศทั้งปวง สมณะ
ชีพราหมณ์ คฤหบดีเศรษฐี แดไพร่ฟ้าจำแผ่นดิน สันทั้งพระนครขอบ

ชีวิตที่มาจากอาณาจักรกว้างใหญ่ไพศาล จะอยู่เป็นสุขปราศจากภัยอันตราย
ต่าง ๆ หนึ่งในนั้นที่แน่นอนว่ายังมีได้นอนวัน ทั้งสำเนียงก็ไม่เหมาะ
สำหรับอันตรายด้วยเหตุต่าง ๆ พระภรรมาจารย์ก็ทำนายว่า บ้านเมือง
จะวิบัติในวาระนั้น”

ในตอนนั้นเปเรลด์ด้วยคำทำนายที่ยังคงอยู่ในเรื่อง พิธีกตึกเยา ซึ่ง
ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ว่าเป็นพิธีให้อุ่นใจ เหมือนอย่างเทพพระมรดกของ
ฤๅเป็นพิธีทำอุบายที่จะห้ามการประทุษร้าย ไม่ให้เกิดขึ้นในเมืองโดย
เสียงทวย เห็นว่าพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินยังมากอยู่ ถึงผู้ใดจะคิดปอง
ร้ายก็ให้เห็นว่าคิดทำอาชาก็ยังไม่เด่นด้วย จะได้เป็นที่ย่อหย่อนความมุ่ง
ร้ายไม่ให้เกิดขึ้นได้ ค่อนนั้นไปจึงได้กล่าวถึงการทำในครั้งนั้นจนพม่า
ได้คืนนั้นว่า “ครั้นได้เวลา พระครูแพทางคธาครราชโครเพท ก็ให้
นาฬิกานายพนักงานเชิญช่างชั้นภักทริฐ (แล้ว) หม่อมพราหมณ์ทั้งปวงก็
ดำเนินแห่เข้ามา ถอดจากเทวสถานไปยืนหน้าพระสถานไชย อันแวดล้อมด้วย
รั้วราชวัตรเป็นที่ทั้งข้าง จึงเอาสายไหมเป็นอุบายพระมรดกสืบต่อกัน พันพัน
ข้างร้อยของฉิ่ง ตั้งเท่าดังกับนางกระดาน อันวางเหนือหลังภูมิภาคปลัฟ
พระครูพรหมพรตพิทักษ์บรมหงษ์ ก็อ่านอธิษฐานศักดิ์เกิดข้างต้นวาระตามคาบ
นาฬิกานายตามนาฬิกานาญช่าง ก็ประจำข้างคอยทั้ง : ครั้นได้ฤกษ์โหรา
กันของไชย นาฬิกาก็ทั้งข้างวางสาย เสียงข้างดังถึงวาระเดชะนั้น
ก็เสียงดังขึ้น หม่อมหม่อมวันคืนไม่ดับได้บาทนาฬิกาเศษ ข้างล่าง
ความเจริญให้เห็นประจักษ์กับวันเคาะบดตามครั้ง ๆ ๑๓ ค่อนนั้นไปจึงได้
ผลประจักษ์ของการที่ทั้งข้างในวันนั้นว่า “รู้พอพราหมณ์ แลท้าวพระยา
บันการาชฏร ซึ่งประชุมกันทอดทักนาช่างเห็นดังนี้แล้ว ก็ยืนทักปรก

โห่ร้องเต็นร่วมออกไล่กันต่อ ๆ ไปว่า ในบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข
พราหมณ์ก็เชิญช่างคืนเข้าสู่เวทสถาน”

ความต่อไป ว่าด้วยการที่นางพมมาศได้ ไปดูพระราชนิธิ์ การ
พระราชนิธิ์ไม่ได้ทำ น้ำที่นั่น ข้างในก็ไม่ได้เคยไปดูมาแต่ก่อนเลย
แต่พระนางพมมาศเป็นคนเข้าใจอยู่ในการพิธี แต่เป็นผู้รักจากร่างต่าง ๆ
อยู่ จึงได้ ไปขอให้ไปดู พร้อมกับด้วยพระสนมผู้อื่น ซึ่งเป็นเชื้อพราหมณ์
อีกหลายคน ที่ซึ่งไปนั้นคนนั้น ว่านึ่งที่โรมานพ ซึ่งเจ้าฟ้าได้เอาไว้ ใน
พระราชนิธิ์ที่รับม้วยว่ามาพัก แต่ในที่นี้เขาว่าเป็นที่พราหมณ์แสดงมนต์
ดูเหมือนหนึ่งจะเป็นโรงที่ท้ออย่างแน่นหนา ถัดยศาตอยู่หน้าเวทสถานมิได้
ปลูกขึ้นใหม่

แต่การพระราชนิธิ์ ที่ไม่ได้ทำดั่งที่เคยในกรุงเก่านี้ จะเป็นด้วย
เป็นพิธีของพราหมณ์ทำ ไม่เกี่ยวข้องในการเสด็จพระราชดำเนิน จึงไม่
จำไว้ ฤ็าเป็นการจัดไม่อัศจรรย์เด็กเสียอย่างหนึ่ง ถ้าจะว่าเป็นเหตุอย่าง
เช่นกล่าวก่อน พระราชนิธิ์ก็ดูดีเยา ไม่เกี่ยวข้องอันใดกับพระเจ้าแผ่นดิน
ก็มีกล่าวไว้ จะว่าตำราสูญ พราหมณ์เดี๋ยวนี้เขาก็นั่งอยู่ เห็นว่าจะ
เป็นด้วยจิตมากกว่าอย่างอื่น

พระราชพิธีทูลน้ำค้างพระบาท

การพระราชนิธิ์ ที่มีมาในกฎมณเฑียรบาล เป็นความรวม ๆ
อย่างยิ่ง เหมือนอย่างพิธีอื่น คือว่าในวันถึงหาดันเบญจาเก้านั้น
ฉัฏฐะของฉัตรนาคฉัตรเงินฉัตรเบญจรงค์ เสด็จบนเบญจาเก้านั้น แดษนั้นเด็ก
ฝ่ายซ้ายขุนราชเพทย์ ฝ่ายขวาสมุหประจักษ์นาหมื่น หัวเมืองทั้งสี่วันก่อน

จึงนำหมิ่นจิตต์คมภี ลงมาถึงนาพันทร้อย แดนาหัวพันหลงเอง กำนัน
 ตมูหประจักษ์บัดถึง นามหมิ่นกตะออมทอง นานาหัวพันนาถัมพัน
 กตะออมมาก นานาพันทร้อยกตะออมเงิน นอกราชวัตรนอกฉัตร ชักแห่
 หัวหมิ่นของครักษณารายณ์ ผูกพระปราบพระชายานุภาพขึ้นที่ อ่างทอง
 รองพระบาท ครั้นเสด็จทอดหน้าดั่งพระบาทเสด็จออกเคียงเอากตะออมน้ำ
 ตังคีระ ผ้าพอกโอบกตะออมน้ำ ครดิยันทมากตามคำเอากีระรับ
 มีข้อความในกฎมณเฑียรบาลเพียงเท่านี้

ข้อความในจดหมายขุนหลวงหาว่าว่า “เดือนเก้า (ซึ่งเจ้าฟ้าเปลี่ยน
 มาเป็นเดือน ๗ ตามเหตุที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น) ชื่อพิชณารายณ์ประชมดินธุ
 เสด็จตรงดำนานในมณฑปกลางสระ ปโรหิตจึงถวายพระมูรธาภิเศก
 แล้วจึงถอดฉลองพระองค์ แล้วเปิดองพระภูษาให้แก่พราหมณ์” มีความ
 เพียงเท่านี้

ข้อซึ่งว่าด้วยที่ตรงฤกษ์ที่หาพิชเปิดกัน คือแห่งหนึ่งว่าในรัตนสิงหาคน์
 คำว่า “ในรัตนสิงหาคน์” นี้มักใช้เป็นตรงนำพระบัญชาฤกษ์นำมูรธาภิเศก
 ซึ่งเป็นที่เสด็จออก มณฑปพระกระยาสดำนานนั้นคงจะตั้งอยู่นำปราสาท
 ซึ่งเป็นที่สดากว้าง ๆ แต่ถ้อยอย่างหนึ่งซึ่งว่ามณฑปในกลางสระนั้น จะเป็น
 ยักย้ายไปใหม่อย่างไรอยู่ ตามที่ว่าก่อนคฤเหมื่อนต้องทำมณฑปพระกระยา
 สดำนาน เช่นใช้ ในการราชาภิเศกขึ้นใหม่ปีละครั้ง ฤกษ์ตัวไม้เก่านั้นแต่
 เสร็จต้องเสียต้องกับคฤขึ้นใหม่ปีละครั้ง ทั้งเบญจาเก้านั้นคือยกพื้นขึ้นไป
 เป็นชั้น ๆ ถึงเก้านั้นต้องทำทุกปี กว่าจะเสด็จก็คงหลาย ๆ วัน ต้องทำ
 ต้องรื้ออยู่เสมอ ที่ว่าเป็นมณฑปกลางสระนั้น มณฑปก็ตั้งกันกับมณฑป
 พระกระยาสดำนาน ฤกษ์จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินภายหลังทรงเห็นว่าต้องทำ ๆ

หรือ ๆ เป็นการดำนาก จึงได้ คิดทำขึ้นเสียเป็นเครื่องไม้อจริง อยู่คงที่
 ไม่ต้องรื้อ เมื่อถึงเวลาการพระราชพิธี จึงตกแต่งผูกม่านบัลลังก์ประดับ
 ประดาเครื่องสดขึ้นคราวหนึ่ง เมื่อเวลาอยู่ปรกติจะทิ้งไว้แต่มณฑป
 โทงเทงเช่นนั้น ก็จะไม่ตั้งงามแต่ไม่สู้ มีประโยชน์อะไร จึงได้ คิดขุดสระ
 ประกอบแวดล้อม ให้เป็นที่ประพาศชมผลัชมปลาอะไร สนุกเดียวกัน
 กับพระแท่นมูรธาภิเศก ที่ปากอ่างปลาเงินปลาทอง ข้างพระที่นั่งอมรินท
 วิณิจฉัยก็จะเปนได้ สถานที่ที่ทำการซึ่งได้ แปลกกันไป แต่อาการซึ่ง
 ประพาศพระราชมารษานั้น ข้างฝ่ายหนึ่งว่าเป็นข้าราชการ ข้างฝ่ายหนึ่ง
 ว่าเป็นสงฆ์มูรธาภิเศกไกลกันเป็นพระเคี้ยวข้างหนึ่ง พระบาทข้างหนึ่ง
 ที่เคียงนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าซึ่งจะไปนั่งข้าราชการ แล้วไม่สงฆ์ด้วยนั้น
 กุกระไรกระไรอยู่ ฤๅคำที่เรียกว่าทูลหน้าดังพระบาทนั้น จะเป็นแต่คำยก
 ย่องให้ สัมควรแก่พระเจ้าแผ่นดิน เช่นคำว่าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
 กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท คำว่าทูลหน้า
 ดังพระบาทจะเป็นถวายน่าสงวนเสียต่อกกระมัง มีคำมุลอยู่อีกอย่างหนึ่ง
 ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเศกแต่ครั้งใด ๆ มาเจ้านายข้าราชการไม่มีได้
 เคยถวายน่าเลย มีแต่สมเด็จพระสังฆราชพระราชาคณะ แลพระอาจารย์
 วิษุฒาภิเศกเจ้าพนักงานภูษามาตราชวที่ แลพราหมณ์ อีกพวกหนึ่งเป็นผู้ ไต่
 ถวายน่า พระสงฆ์นั้นถวายน่าทพระชนของอย่างผู้ ไต่ถวายน่า ภูษา
 มาตราชวที่เป็นแต่สังฆมอถวายน่าอย่างข้าตังหน้าถวายน่า แต่พราหมณ์นั้น
 พระมหाराชครูพิศนเคียวได้ ถวายน่าพระชนของ นอกนั้นถวายน่าที่พระหัตถ์
 แต่ครั้งมาเมื่อบรมราชาภิเศกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
 ให้พระบรมวงษานุวงศ์ มีพระบาทสมเด็จพระนั้นเกล้า เมื่อยังไม่ไต่

บวรราชาภิเศกแผ่นดิน ข้าราชการมีสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ เมือยัง
 เป็นเจ้าพระยาพระคลังแผ่นดิน ถวายน้ำถวายองค์ ถวายคนด้วยกัน ทรงจัด
 พระเต้าเป็นลำดับยศให้ถวาย แต่ที่ถวายนั้นก็ปนแต่เข้าไปยั้น ถวาย
 เหมือนอย่างเจ้าพนักงานภูษามาตาแถวชาติ แล้วทรงรับมาทรงเอง
 ถึงการบรมราชาภิเศกในรัชกาลประจุบันนี้ ก็ได้ใช้ตามแบบนั้นต่อมา
 แต่ไม่ได้ ยืนพระกระแสงรับสั่ง ฤๅได้ ยืนผู้ใดแปลว่าธรรมเนียมนี้ เกิดขึ้น
 ด้วยเหตุใด ก็ธรรมเนียมที่ถือกันอยู่ในปรกติ เชิญรชนำตั้งกรมแผ่นดิน
 ถวายมเด็จพระที่นั่งมัยยิต์วงศ์มณฑลธิราชโชติมหาดไทยให้เป็นผู้ร
 หน้า ไม่เชิญผู้ที่มีอายุต่ำกว่าฤๅมียศต่ำกว่าให้รหน้า ก็ในการบรมราชา
 ภิเศกของพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงษานุวงศ์พระองค์ใดจะมียศยิ่งขึ้นไป
 กว่าพระเจ้าแผ่นดินนั้นก็ไม่มีแล้ว จะว่าที่เจริญพระชนม์พรรษากว่า มี
 อยู่ก็ตามเกิด ก็พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็อ่อนพระชนม์
 พรรษากว่าเหตุใดจึงโปรดให้ถวายน้ำด้วยเกล้า เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาในทางกฎหมายละเอียดลออมาก
 แลในการพระราชพิธีนั้นก็เป้นรองโปรดมาก ทรงเสาะแสวงหาแบบเก่ามา
 ทำโดยคร่ง ๆ บ้าง โดยเอาหลักเกณฑ์กับกรอื่น ๆ บ้าง การเรื่อง
 ถวายน้ำนั้น คงได้ทรงพระราชดำริห์โดยรอบคอบแล้ว ทรงเห็นว่าไม่
 เป้นการที่ทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศถนัด ถัดไปเป็นการเพิ่มเกียรติยศให้
 ยิ่งขึ้น จึงได้โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์ถวายน้ำ เหตุซึ่งทรงพระราช
 ดำริห์ยกมาเน่นตัวอย่างนั้น เห็นจะเรื่องทูลเกล้าถวายพระบาทตนเอง แต่จะ
 เอาเกล้าเอื้อนให้เน่นนอนเป้นพิธีทางหากไม่ถนัด ด้วยเดื่อนเหตุที่เดื่อน

เช่นคนมาข้างต้นนั้น จึงได้ทรงยกไปใช้เสียในการพระราชพิธีบรมราชา
ภิเศก

แต่ทูลนำดังพระมาทอย่างเก่า ถ้าคิดดูตามที่กำหนดศักดิ์นั้นไว้ ว่าเนน
ผู้ซึ่งควรถวายหน้านี้ ก็จะหลายสิบคนเต็มที เพราะกำหนดตั้งแต่นาหมื่น
ลงมาจนถึงนาพันหกร้อย ฤๅจะแบ่งจำเพาะแต่ที่เป็นจตุสดมภ์มนตรี
แถมขอ ๆ ครัว ๆ พวกนายทหารเช่นเจ้ากรมพระตำรวจ กรมช้างกรมม้า
จะไม่ใช้ดอกกระมะนี้ ด้วยพวกเหล่านั้นมีหน้าที่ประจำการ ต้องเห็นแต่กิจ
ต้องแวดล้อมตามราชวัตร ซึ่งซึ่งขุนหลวงหาว่า ตรงแล้วเปิดต้องเครื่อง
พระราชทานพราหมณ์นั้นก็ไม่เป็นการอัศจรรย์อะไร ตรงมูรธาภิเศกก็คง
ต้องเปิดองพระภูษาพระราชทานพราหมณ์ทุกครั้ง การพระราชพิธีนี้จะ
จำกัดด้วยการบรมราชาภิเศก ฤๅการออกแขกเมือง คือ มีช้างพระที่นั่ง
ม้าพระที่นั่ง ยืนประจำเกย ซึ่งได้ ออกชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพเจ้าพระยา
ปราบไตรจักรไว้ แต่จะมีการส้มโภชเลี้ยงดูขุนคือเลี้ยงแมงเควดใหญ่
เหมือนอย่างการพระราชพิธีออกเสด็จนามใหญ่นั้นด้วย

ข้าพเจ้าไปจนเสียแต่เรื่องลงปลาย ที่เฝ้าจะยอมหน้าตั้งศีรษะ แดงรัต
ขึ้นหมากตามคำเอาศีรษะรับ ที่ว่านั้นว่าในเวลาเลี้ยงเมื่อเสร็จการตรงแล้ว
ด้วย เป็นจนความคิดไม่รู้ว่าจะแปลว่าอะไร ถ้าจะเดินเฝ้าจะยอม
ตั้งหัวขุนนางทุกคนก็จะเหลือนั้น จะไปถูกดิน ๆ เข้าบ้างฤๅอย่างไรทั้ง
ไม่อยู่ จึงต้องเอาผ้าพอกโอบเป็นเสื้อขึ้นรับไว้ การที่จะขึ้นหมากลง
ไปนั้นจะยากทั้งผู้รับผู้ขึ้น ถ้ามีผมอยู่ที่พอจะเชกเสียดอยู่ในผมได้
ถ้าถูกเกลี้ยง ๆ จะทรงวางก็จะถนัดน้อย ๆ โดยที่ทรงวางได้แล้ว ผู้ที่
ได้รับพระราชทานจะคอยหลังถัดออกมา ก็จะต้องย่องอย่างเอก ถ้าเป็น

เดี๋ยวนี้เห็นจะได้เข้ากันดีขึ้น ๆ ไป การซึ่งว่าไว้เช่นนั้น จะเป็นด้วยเหตุอัน
 เกินไป ฤๅจะเป็นด้วยมีผู้ใดเบียดเบียนอย่างเอกฉันท์สักคนหนึ่ง เวลาที่จะขึ้น
 ไปถวายถวายหน้าทูลศักระมีขอประคองขึ้นไป เวลาที่พระราชทานหมาก
 ก็เขาคีศะยื่นเร้าไปรับแทนผัวกราบ แล้วจึงเขามือหยิบเหมือนผู้หญิง
 ถวายของพระอย่างนั้นบ้างดอกกระมัง แต่การพระราชพิธีทั้งนี้ของคือทูลหน้า
 ดำรงพระบาทฐานารายณ์ประชมดินฐีนี้ ก็ไม่มีปรากฏว่ามีพิธีพราหมณ์
 อย่างใด ดูพราหมณ์ก็ไม่รู้เรื่องรู้ราวอะไร แต่พิธีทั้งตามอย่างคือเกณฑ์
 ทูลหน้าดำรงพระบาทฐานารายณ์ประชมดินฐีนี้ ไม่ได้มีทำที่กรุงรัตนโกสินทร์
 นี้เลย นับว่าเป็นพิธีเด็กฤๅญแต่หัวทั้งสิ้น

กำหนดฤกษ์กำหนดฤกษ์อันใดที่เป็นการควรทำใช้การที่ควรทำ ในกรุง
สยามแต่ก่อน ที่ได้กล่าวถึงกวางสดากภักตร์แก่พระสงฆ์ ในส่วนราชการ
แต่ส่วนราษฎร ก็มีมาอย่างเช่นในหนังสือพนมศาสตร์เป็นต้น ก็ว่ากวางกัน
ในเดือนหก ประจวบกับฤกษ์ฤกษ์วิสาขบูชา ถึงที่ในกรุงรัตนโกสินทร์
เกิดสดากภักตร์ขึ้น ก็ทำในการวิสาขบูชาเหมือนกัน แต่สดากภักตร์ใหญ่
วัดพระเชตุพน เมื่อมีเมรุอยู่ศก ฤกษ์ศักราช ๑๒๑๘ ซึ่งดูเหมือนจะ
เป็นสดากภักตร์วิเศษนอกจากวิสาขคราวแรก ก็ทำในเดือนหกเหมือนกัน
ที่ย้ายลงมาเดือนเจ็ดนั้น เห็นจะย้ายลงมาหาดาวว่างอย่างเดียวกัน
การซึ่งกำหนดสดากภักตร์ในเดือนเจ็ด ก็ด้วยหาโศรยผลไม่มีบริบูรณ์
ผลไม้ อื่นก็ทำเนา ดูเป็นข้อใหญ่ใจความอยู่ที่ทุเรียน ถ้าฤกษ์สดากภักตร์
ต้องคราวทุเรียนสุกชุ่มแล้ว ก็เห็นจะเป็นใช้ ได้ทั้งสิ้น

การเรื่องกวางภักตร์ต่าง ๆ ฤกษ์ต่าง ๆ ตามที่มีมาในพระวินัย ซึ่ง
พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตไว้ นั้น ดูเป็นการทำเล่นต่างว่าไปหมดทุกอย่าง
ด้วยเหตุว่าภูมิประเทศบ้านเมืองไม่เหมือนกัน ทั้งผู้ ที่นับถือพระพุทธศาสนา
ก็ไม่เหมือนกัน ในประเทศอินเดีย มีทุพภิกขภัยฝนแล้งเข้าเพง จนถึง
มนุษย์อดตายด้วยอดอาหาร ในประเทศสยามนี้การเช่นนั้นไม่พบ
พบเห็น เพราะที่แผ่นดินอุดมดีกว่าในประเทศอินเดียบ้างแห่ง การที่จะ
เล่าเรื่องหาอาหารของภิกษุไม่เป็นที่อัศจรรย์สักคน คนในพื้นเมืองประเทศ
อินเดีย เป็นหลายสิบพวกหลายสิบเผ่า ประกอบด้วยพิธีฐานะกระต่าง
ถือชาติถือโคตรถือถักรับฐานต่างต่าง ๆ กัน ถักรที่ถือเหล่านั้นล้วน
แต่หึงหวงพวกอื่น ๆ ต่อให้หึงหวงประมาทพวกอื่น ให้ถือพวกอื่นเป็นศัตรู
ยอมรับกันมาช้านาน ถึงโดยว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น จะแพร่หลายไป

ได้มากเพียงเท่าใด ก็ไม่พอที่จะลงล้างกิฐิเดิมให้ สิ้นเชื้อสิ้นทรากได้
 แต่ไม่พอที่จะส่งสอนคนให้ ทั้งละกิฐิเดิม กลับมาถือพระพุทธรศาสนาที่ถักกัน
 ไปได้ ส่วนในแผ่นดินสยามนี้แต่เดิมมา ก็คงจะเป็นแต่ถือเจ้าถือผีเช่น
 เมืองลาว เจ้าแต่ผีเหล่านี้ไม่มีกฎหมายข้อบังคับที่ได้ส่งสอนคนให้
 ประพฤติตัวอย่างหนึ่งอย่างใด เหมือนอย่างคัมภีร์เวท ฤคัมภีร์ ไวยา
 ที่ผู้มีอำนาจออกเล่าส่งสอน เป็นแก่นับถือก็เดินสรวนบุราไปดองคูเมื่อได้สม
 ประสงค์จึงใจ ก็เข้าใจเขาเป็นว่าการที่ชั่วทำนั้นถูกต้อง ถ้าไม่ได้สมประสงค์
 จึงใจ ก็เข้าใจว่าการที่ชั่วทำนั้น เป็นการผิดไม่ชอบใจเจ้า ก็ยกย้าย
 ทำอย่างอื่นไป ที่สุดจนการหยาม ๆ คาย ๆ ที่คนกล้า ๆ บ้า ๆ ไปทำ
 เมื่อคนที่ทำไม่มีอันตรายอันใด ก็ก็ถือว่าเป็นตลกใจเจ้า เช่นกับนิทานเขา
 เล่าโรมยบนกควายควายเราเถะแก่ๆ เมื่อได้ควายมาแล้วมีมาผูกไว้ ที่
 ใต้ศาลา ควายนั้นออกวิ่งไป กระซากเชือกที่ผูกใต้ศาลาจนศาลาถลาย
 เมื่อผู้ที่ทำเช่นนั้นไม่มีอันตรายอันใด ก็ก็ตกลงใจว่าเจ้าชอบการที่เป็น
 กลัดกัน ๆ เป็นคัน การที่ถือคติไม่มีข้อบังคับเป็นแต่การทดลองเช่นนั้น
 จึงไม่เป็นเหตุให้เชื่อก็อมัน จนถึงเป็นปฏิญาณะกระต้างแรง
 ครั้นเมื่อพราหมณ์นำศาสนาอิศวรมารายน์เข้ามา ก็จึงว่าศาสนานี้มี
 กฎหมายบังคับความประพฤติของคน แต่วิธีลักษณะอาการก็ไม่สู้ผิดกัน
 ไปกับเจ้าผี ซึ่งเคยถือมาแต่ก่อนนัก เมื่อรับมาถือก็เข้าใจว่า เป็นผี
 อย่างเท่านั้นเอง แต่เป็นผีที่ขึ้นไปกว่านั้นอีกหน่อยหนึ่ง ฤาเป็นเจ้า
 แผ่นดินของผี ถึงว่าจะนับถือดีขึ้นไปกว่าผีที่เคยนับถือมาแต่ก่อน ก็
 ไม่มีใครปฏิบัติตามกฎหมายแบบอย่าง เป็นแต่หยิกขมูราหลวม ๆ อยู่
 อย่างเช่นผีอย่างเท่านั้นเอง ครั้นเมื่อพระพุทธรศาสนาเข้ามา เป็นดั่ง

แปลกไปใหม่ ไม่เหมือนอย่างที่เคยถืออยู่แต่ก่อนเลย เปนการดัดซึ่ง
 เข้าใจยากต้องรำเรียน ครั้นเมื่อรำเรียนรู้แล้ว ก็ยังเห็นความอัศจรรย์
 ในคำสั่งสอนนั้นมากขึ้น ได้รับผลแห่งความประจักษ์แน่นอน ถือว่าที่ได้
 จากผู้โพธิ์ฤๅผู้ดีที่เคยถือมาแต่ก่อน ก็ทำให้ความเลื่อมใสศรัทธาเจริญ
 กว้างขึ้น เมื่อมีผู้รำเรียนมากขึ้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ยังยิ่งแพร่
 หลวยออกไป หยั่งลงตั้งมั่นในประเทศสยามแน่นหนามั่นคง ยิ่งกว่า
 ศาสนาพราหมณ์ เพราะเป็นคำสอนที่มีแก่นสารให้ผลปรากฏในประจักษ์
 ไม่มีดับดับพลัดพลัดเลย ถึงว่าศาสนาเก่าที่เคยถือมาทั้งดองอย่าง จะ
 ไม่ละทิ้งเสียได้ด้วยใจอ่อน ก็ยังเหลือองค์ความเกรงใจมากกว่าที่นับถือจริง
 ประเทศสยามเปนภูมิภาคที่สมควรจะทรงพระพุทธศาสนา มากกว่า
 ประเทศอินเดีย ด้วยที่นับถือเดิมนี้อ่อน จึงได้แพร่หลายมั่นคง
 มีผู้นับถือปฏิบัติกับบูชาพระสงฆ์ทั้งปวงทั่วหน้า ถึงตาพระสงฆ์ทั้งปวง
 ไม่มียามชกตณกันดารเหมือนอย่างประเทศอินเดีย ด้วยอาศัยบุญ
 ประเทศ เปนที่บริบูรณ์อย่างหนึ่ง ด้วยความนับถือของชนทั้งปวง
 ทั่วถึงเดิมนับประการหนึ่งจึงกล่าวมานี้

การซึ่งมีแบบอย่างมาจากประเทศอินเดีย ในเรื่องภิกษุทานกัถิ
 ภิกษุทานกัถิ เปนเรื่องสำหรับประเทศที่หาอาหารยาก แดหาผ้ายาก
 หงตั้ง ไม่ต้องกัถิในประเทศนี้เลย แต่หากผู้ซึ่งมีความเลื่อมใส
 ในพระพุทธศาสนา อยากจะหาซื้อหาอุบาย นำเพื่อกุศลต่าง ๆ
 ให้เจริญความยินดีปราโมทย์ในสันดาน ก็ยกย้ายทำไปตามดัดจริต ที่กล่าว
 มาแต่ก่อนอย่างนั้นบ้างอย่างนั้นบ้าง แต่มักจะเปนการไม่แท้ โดยมากอย่าง

เช่นว่าให้ผ้าบังสุกุลจีวรได้อานิสงส์มาก ก็มาทำย่อ ๆ เอาผ้าพาดโยง
 จากศพ แล้วเอาจีวรไปพาดบนผ้าชิ้น นิมนต์พระสงฆ์ตามที่ควรมีก่อ
 ขอบใจ มาชักผ้าชิ้นเป็นบังสุกุลจีวร ที่จริงผู้ทำก็รู้ว่าผ้าชิ้นพระสงฆ์
 จะเอาไปอะจิฐานเป็นบังสุกุลจีวรไม่รับ พระสงฆ์ก็ไม่ได้เอาไปอะจิฐาน
 เป็นบังสุกุลจีวรเลย แต่ก็ยังกลัวผ้าบังสุกุลอย่างนั้นอยู่ได้เสมอ เป็น
 การสังฆปาตว้าย่อ ๆ เพราะความจริงพระสงฆ์ในประเทศสยามนี้ ไม่
 ต้องการที่จะใช้บังสุกุลจีวรเลย ด้วยผ้าที่ทากกถวายมากมายเหลือใช้
 ยิ่งนัก ถึงการสดากภัตนั้นก็เหมือนกัน สักแต่ชื่อว่าสดากภัต เมื่อ
 ทำไปถวายที่วัดใดก็ได้ทั่ว ๆ กันทั้งวัดเป็นสังฆภัต แต่อีกเรียกเดี่ยวว่า
 เป็นสดากภัต ที่สดากภัตหลวงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็เป็น
 นิมนต์ภัต ยังเรียกว่าสดากภัต บันดาลสดากภัตของหลวงทั้งสิ้น
 ไม่เป็นสดากภัตแท้ เป็นแต่สมมติว่าเป็นสดากภัต เหมือนอย่างที่ทำ
 บุญการศพ สมมติว่าเป็นได้ทอดผ้าบังสุกุลนั้น

สถากภักตร์

บัดนี้จะว่าด้วยการสถากภักตร์ ซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ข้าพเจ้าได้
เคยจำได้ว่าได้รู้เห็นสถากภักตร์ไปวัดพระเชตุพน ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
ครั้งหนึ่ง มีกระบวนเปนอันมาก แต่กระบวนทั้งปวงนั้นจำไม่ได้หมด
ว่ามีอะไรบ้าง ไปจำได้อยู่สองอย่าง แต่ว่ามีสิ่งหนึ่งซึ่งเกี่ยวพันตัวหนึ่ง
หัวโตสักเท่าค้อนขนาดย่อม ๆ มีมือหลายมือถืออะไรที่อะไรหลายอย่าง
จำได้ไม่ได้ว่าถืออะไรบ้าง เห็นแต่เวลาเกี่ยวขึ้นเดินแล้ว เดินทรก ๆ มา
แต่ไกล ได้ตั้งศาลกั้นเห็นอพลับพลา แล้วแต่ตามตลอดจนท้ายอพลับพลา
อยู่ข้างจะรอบโอบมาดกว่าสิ่งอื่น อีกกระบวนหนึ่งนั้นพิเภกคน ๆ เรา
แต่งเปนโขน มีตมตามเปนกองโตก็อผลไม้ม่าง ๆ เรามีพิณพาทย์
ที่ พิเภกเดินนั้น เต้นตามเพลงพิณพาทย์ออกสนทนากันอีกอย่างหนึ่ง ได้
รู้จำไว้ ได้แต่สองอย่างเท่านั้น จะได้มีไว้ได้ไม่ทราบแน่ แต่ไม่ไว้ใจ
ตัวว่า การที่จำไว้นั้นจะถูกต้องฤาไม่ ก็ขอสอบถามใคร ๆ เรา
เราก็ว่ามีสถากภักตร์วัดพระเชตุพนจริง แต่จะมีกระบวนเช่นข้าพเจ้าจำได้
ฤาไม่นั้น เราไม่ทราบจำไม่ได้ ก็ยังขอหนักใจขึ้น กลัวว่าจะ
ไปเพื่อนเขาเล่นโขนชักกรอกเมื่อพื่อน้ำทิพย์มาเล่นเห็นไปคอกกระมัง แต่
ยังจำได้แน่นอนนัก จึงได้ค้นดูจดหมายเหตุเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ก็ได้
ความว่า สถากภักตร์นั้นได้ มีเมื่อปีมโรงอัฐศก ภายใต้ว้าพเจ้าได้สามรอบ

เต็ม แต่ไม่มีสัสดิจะตั้งเช่นที่ฉันเห็นไปนั้น เป็นแต่พรณาความ
กว้าง ๆ ว่า “ของหลวงไปนำ แต่งละครช้างในหามสัสดิภักตร์เปนคู่ ๆ
กัณฑ์ที่ตอ้งเกณฑ์ก็คิดทำประกวดกัน จัดหญิงก็สระจุกแต่งหญิงรุ่นสาว
มาตกแต่งให้นุ่งผ้ายกบ้าง นุ่งสังเวียนบ้าง ห่มผ้าขาวบ้าง หามสัสดิภักตร์
เปนสี่แถว แล้วก็มีคนถือธำรับขาวหวาน เครื่องไทยทานเปนขนมผลไม้
ต่าง ๆ ที่จะถวายพระสังฆในสัสดิภักตร์นั้น ตามไปเบื้องหลังเปนอัน
มาก นางแห่งก็แต่งเปนละครอื่นเครื่อง แฉนางเปนคู่ ๆ กัน หาม
สัสดิภักตร์ นางแห่งก็แต่งเปนยักษ์บ้างลิงบ้าง นางแห่งก็แต่งเปนเสียว
กางเกงพิไลไปข้างหน้า นางแห่งก็แต่งเปนหัวรวมกัน นางแห่งก็แต่งเปน
นางต่างภาษา ทุกละมู่งสิ่งของเปนอันมาก นางแห่งก็จัดเปนรถแ
เกวียนบันทุกสิ่งของเปนคู่ ๆ นางแห่งก็จัดเอาเด็กที่รุ่นมาแต่งตัวก็ผลไม้
ต่าง ๆ ไปเปนอันมาก ตามแต่บุญญาผู้ใดจะเห็นดีก็ทำไป มี
พิณพาทย์จีนพิณพาทย์ไทยไปบนเกวียนบ้าง ทุก ๆ กระบวน ดังกระบวน
ที่นำประสูติเสกไชยศรี ไปเลี้ยวบ้อมเผด็จฉัษกร เตินกระบวนไปวัด
พระเชตุพน คิดกระบวนหนึ่งคนที่อย่างน้อยทั้งหญิงทั้งชายเพียงร้อยเสก
ที่อย่างมากที่สุดร้อยเสก แต่ด้วยก็สิ่งของทั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นทอดพระเนตรอยู่บนพระที่นั่งสุทไธ
สวรรย์” ได้ความจากจดหมายเจ้าพระยาทิพากรวงษาว่าดังนี้ ได้ความ
จากผู้อื่น ก็ท้าวเจ้าจอมมารดาอินว่าตัวเองได้แต่งเปนคนแก่ คนหาม
สัสดิภักตร์นั้น คงคำเจ้าจอมมารดาหามทอง จีบหามถม แฉหามเงิน
ละครแต่งเปนพรหมณ์เปนสี่สระจุกสัสดิภักตร์ ก็อดดอกไม้รูปเทียน นอก
นั้นก็มีละครสัสดิภักตร์เปนมนุษย์บ้าง ยักษ์บ้าง ชีมนำเปนคู่ ๆ และมีแต่ง

เป็นเงินเดินเหินด้วย นี่เป็นกระบวนหลวง ได้ความจากผู้อื่นอีก ว่า
 กระบวนพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้า มีคนใหญ่อันหนึ่งวางบนต้อเดือนไป
 มีดาวบริวารเดินแวดล้อมไปด้วย แล้วจึงมีปราสาทสูงใหญ่หลังหนึ่ง
 วางบนต้อเดือนตากไปเหมือนกัน ของสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย มี
 ข้างบนทุกทุเรียน ของผู้อื่นก็มีเป็นดกร้างบ้างบ้าง ตักกระบวนหนึ่ง
 ไม่ทราบว่าเป็นของใคร มีทุเรียนประดับเป็นทุเรียนผลใหญ่ขึ้นต้อเดือน ได้
 ความเขียบ ๆ ไปอย่างนี้ แต่เรื่องเสด็จของข้าพเจ้ายังไม่ได้ยินใคร
 เชยถึง เป็นแต่มีสดากภักทรวงหนึ่งนั้นนับว่าเป็นลูกแม่ มีใช้ฉัน แต่
 กระบวนนั้น บางทีคนอื่นเขาจะชอบใจอย่างอื่น แต่ข้าพเจ้าเป็นคนโคม
 จะไปชอบใจโคมที่เขาไม่ชอบกันจึงไม่มีใครจำไว้ ฤกว่าไรก็ไม่ทราบ
 แต่สังเกตได้ว่า ถ้าเห็นเช่นนั้นไม่ชอบใจอย่างยิ่งแล้ว ไม่จำได้ ถ้าจำ
 ไปแล้วไม่ลืมเลย สดากภักทรวงนี้แหละ ชื่อว่าภักทรวงหนึ่งก่อน
 ฤกว่าหัดวัดพระเชตุพน ข้าพเจ้าไม่ได้สังเกตไว้เลยสักนิดเดียว ตาม
 ใครก็ดูรวม ๆ ไปหมดทั้งสี่

การสดากภักทรวงทั้งสองคราว คือวัดพระเชตุพน แลวัดบวรนิเวศ
 ต้องนับว่าเป็นการจร ส่วนสดากภักทรวงที่ลงเป็นการประจำนั้น ที่วัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม เป็นการมีในเดือน ๗ แต่จะเป็นขึ้นแปดค่ำ
 ฤกว่าสิบห้าค่ำจำไม่สนิท คงอยู่ในวันพระ เป็นแต่สดากภักทรวงของหลวง
 กับเจ้านายข้าราชการฝ่ายใน แห่ออกจากประตูราชดำริญ ผ่านหน้าพระ
 ทินังอนันตสมาคมไป เข้าประตูหน้าพระอุโบสถ ทอดพระเนตรที่ศาลานอก
 หนึ่งคือ สดากภักทรวงเช่นนี้ มีกระบวนแห่เป็นผู้หญิงถือธงชาย ๑๐

ขงจวาช ๑๐ มีพิณพาทย์ผู้หญิงดีสามหามดีไปในหว่างลำรับหนึ่ง ต่อ
 ไปดครี่มา บางทีก็อย่างละตองคู่ บางทีก็อย่างละคู่ คือยืนเครื่อง
 พราหมณ์ถึงยักษ ในหว่างดครี่มา มีพิณพาทย์อีกลำรับหนึ่ง ต่อ
 นั้นไปเป็นดครี่เล็ก ๆ ก็ดครี่ไม้คู่หนึ่ง ชูคู่หนึ่ง เทียนคู่หนึ่ง แต่
 แต่งตัวนั้น ยักเยื้องกันไปเป็นกราว ๆ บางกราวก็แต่งศีรษะจุกทั้งหกคน
 บางกราวก็แต่งเป็นพราหมณ์ทั้งหกคน บางกราวก็แต่งเรียกว่าอย่าง
 เจ้าหนุ่ม คือแต่งเป็นดครี่แต่โพกผ้าสีทับทิมติดขลิบ ค่อนั้นลงมาเป็น
 หาบหลวง ทองหาบหนึ่ง เงินหาบหนึ่ง กระเช้าที่หาบนั้น ใส่มะ
 เปนรับหมอกเหลี่ยมปักทองมีเงิน ร้อยสายไขโยงขึ้นไปเป็นด้าแหวก
 ในด้าแหวกนั้น ตั้งพานทองพานเงิน ข้างหนึ่งเป็นกระถางเจ้าเหนือ
 ข้างหนึ่งเป็นกระถางตั้งยา คนที่หาบแต่งตัวนุ่งสังเวียนนุ่งบั้ง ห่ม
 ขั้วในแพร ห่มคาดชั้นนอก ต่อไปจึงถึงงานกลางเจริญเครื่องโต๊ะเงินผูก
 ถุง ทั้งขาวหวานแดงเคียง พวงงานกลางนุ่งผ้าลาย นุ่งหิ้วยหมขั้วใน
 แพรชั้นนอกอีกติดดอกกราย ค่อนั้นไปจึงถึงหาบเจ้านายข้าราชการฝ่ายใน
 เดินเป็นคู่ๆ กระเช้าที่หาบทำเป็นกระถางเงินเป็นเครื่องรับปักทองบ้าง
 เครื่องอังกฤบ้าง ปลายคานที่หาบเป็นศีรษะนาคหางนาค มีกระถางใน
 กระเช้าทั้งสองข้าง มีซองพุดหมากรูปมัดเทียนมัดอยู่ในกระเช้า แล้ว
 มีธงกระดาษปักฉลากหมายที่ ๑ ที่ ๒ บอกชื่อเจ้ารอง ดมพาดศีรษะ
 คานลั่นหนึ่ง คนที่หาบนั้นแต่งตัวนุ่งสังเวียนนุ่งบั้งนุ่งขั้วใน
 ขั้วใหม่ก็มี ห่มคาดเย็บแบบเขมรขาวติดดอก ตามแต่ผู้ใดจะมีจะหาได้
 จำนวนหาบมากน้อยตามจำนวนพระสังฆที่มานั้น ประกติเห็นจะอยู่ใน
 ๓๐ รูป แต่ก่อน ๆ มา ใส่วัฏเรียนทั้งผดกระเช้าหนึ่ง กระถางเจ้า

เห็นวกระเช้าหนึ่ง พึงจะมากลึงกรวณขึ้นเมื่องานส้มโอรช้าง เห็น
 จะเป็นครึ่งพระเศวตรสุภาพรณ ไปเห็นนกระหลบอมอวนขึ้นอย่างไร
 รับสั่งให้ ไปทิ้งเสียทั้งต้น ภายหลังจึงได้กลายเป็นสระขาม้าง ผลไม้
 ต่าง ๆ บ้าง กระเช้าหนึ่งบางที่ก็มีทั้งสิ่งขยาผลไม้อด้วย หาบหลวง
 แด่เครื่องโต๊ะเงินนั้นเป็นเจ้าพระทั้งสองลำรับ นอกนั้นก็ถวายพระสงฆ์
 ตามที่ ๑ ที่ ๒ เป็นลำดับกัน เวลาทรงประเคนลำรับ ทรงประเคน
 กระเช้าสดากภัตรด้วยก็ด้วย การตั้งพระก็ไม่แปลกประหลาดอันใด
 จิต ๆ เหมือนเตียงนอนเบาะ ถ้ามีการส้มโอรช้าง ก็ติดสดากภัตร
 ตามธรรมเนียมเดิม ไปมีสดากภัตรในการส้มโอรช้างตามวัน พระ
 สงฆ์มาออกไปเป็นร้อยแปดรูป ก็เช่นนั้นก็ต้องเกณฑ์จ้านาย เจ้าคุณ
 ท้าวนาง เจ้าจอมมารกาใหม่ เจ้าจอมมารกาเก่าจนกว่าจะพอ บาง
 ก็ยกไปวัดราชประดิษฐก็มี วัดราชบพิธก็มี บางที่ก็เลยลืม ๆ ไปเสีย
 ไม่ได้ทำก็มี แต่ในแผ่นดินประจุบันนี้ สดากภัตรตามธรรมเนียม วัด
 พระศรีรัตนศาสดารามไม่ได้มี มีแต่การส้มโอรช้างแต่ไปวัดราชบพิธ
 เท่านั้น จะว่าเป็นพระราชกุศลก็เลิกแล้วที่ช่วยก็ว่าไม่ได้ จะว่ายัง
 คงอยู่ก็ว่าไม่ได้ รัชสมัยจะกลายเป็นการจร

๒๓ หล่อเทียนพรรษา

ส่วนการที่ยังคงประจำอยู่ในเวลานั้น ก็คือการหล่อเทียนพรรษา
 เทียนพรรษาคู่แรกในวัดหล่อด้วยวิธีดังที่
 มีนัยภักดิ์ทรงสั่งตั้งแล้ว มีเทียนพรรษาวัดละเล่มบ้างกว่านั้นบ้างทุก ๆ วัด
 เทียนนั้นมากน้อยตามกำหนดวัดซึ่งเกิดขึ้นทุก ๆ รัชกาล จนถึงปลาย
 รัชกาลที่สามเทียนเกิดถึงร้อยเล่ม กำหนดเทียนเล่มหนึ่งหนักได้สี่
 ๑๖ ชั่ง สี่สิบสี่เป็นอันมาก เวลาที่จะหล่อนั้น กับออกบุญ
 พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในเจ้าภวีสายอากร
 เอาเทียนมาหล่อหล่อ แล้วก็ไปการประชุมใหญ่ในวันเจ็ญ ๗ ขึ้น
 แปรค่าทุกปีในรัชกาล ถ้าปีใดมีอธิกมาสการหล่อเทียนไว้ ต่อวัน
 ขึ้นแปดค่าเดือนแปดบุรพาดำ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงทราบ
 ถักธูปของพวกข้าพระที่ได้ผลประโยชน์อยู่ในเทียนพรรษาทั่วทุกพระอาราม คือ
 ว่าจำเดิมตั้งแต่จุดเทียนพรรษาดังนี้ ก็คิดทอนเทียนนั้นเสีย เหลือ
 ไว้ยาวสักกับหนึ่ง เวลาเสด็จพระราชดำเนินกุฏิ ยังชำระดวง
 ไปพอให้รงน้ำมันได้ จุดเทียนพอรับเสด็จชั่วเวลากุฏิ สักชั่ว
 โมงหนึ่งทั้งเผื่อทั้งคอย แลก็กับเอาเทียนที่ตัดไว้ คั้นหนึ่งนั้นไปอีก
 ตกกลงเป็นเทียนพรรษาเล่มหนึ่ง ได้จุดบูชาพระ ตั้งหนึ่งหนักไม่ถึงบาท
 นอกนั้นก็ไปประโยชน์ของข้าพระทั้งสี่ เป็นอยู่เช่นนั้นโดยมาก
 จึงได้โปรดให้เลิกเทียนหยดยี่ [ให้ทำด้วยไม้] บัดนี้ถวายรัก

มีคทอง   คงไว้แต่ความร้างปายเปนนายผี   แล้วให้ทำกระบอง
 ตกัวแปรูปกัวย   ถวายทรงหยอดผีผิงพอเต็มกัวย   ตั้งลงใน
 ช่องปายเทียนไม้   จุดในวันแรก   ค่อยนั้นไปจ่ายน้ำมันให้เต็ม
 จุดแปนตเทียนค่น้ำมันที่จ่ายนั้น   ก็เป็นการเตกเถมอรเหมีอนกันจะเป็นหมก
 ทำแก้   ฤาญถถึงทรงนี้   ๗ เดือนไม่ทราบเคย   น้ำมันนั้นก็คงจ่าย
 อยู่   ส่วนเทียนผีผิงอย่างเก่านี้   ให้คงไว้แต่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เด่มหนึ่ง   พุทไสสอวรัยเด่มหนึ่ง   หอพระเจ้าสองเด่ม   เปนเทียนหลอด
 เด่มหนึ่ง   เทียนเวียรายเด่มหนึ่ง   พระพุทธรูปเด่มหนึ่ง   วัดพระเชตุพน
 เด่มหนึ่ง   วัดอรุณเด่มหนึ่ง   วัดราชโอรสเด่มหนึ่ง   วัดบวรนิเวศ
 เด่มหนึ่ง   วัดบรมนิวาสเด่มหนึ่ง   พระศรีสากยมุนีวัดสุทัศน์เด่มหนึ่ง
 ภายหลังเกิดพระปฐมเจดีย์ขึ้นอีกเด่มหนึ่ง   พระพุทธรูปราชเมือง
 พิศณุโลกอีกเด่มหนึ่ง   ครั้นเมื่อ ทรงสร้างวัดราชประดิษฐ   ไปรอก
 ให้หล่อเทียนเด่มย่อม   ๗ เปนสองเด่ม   ภายหลังเกิดขึ้นให้พระพุท
 ธินค์อีกสองเด่ม   หอดเกียรติธรรมปริตเด่มหนึ่ง   แอพระคันธาร
 ราชบุรีที่ทองชันามเด่มหนึ่ง   ครั้นในแผ่นดินประจวบนี้   มีขึ้นที่วัด
 ราชบพิตรอีกสองเด่ม   พระพุทธรัตนสถานสองเด่ม   เด่มใหญ่
 มีขึ้นที่วัดนิเวศธรรมประวัติเด่มหนึ่ง   พระศรีรัตนเจดีย์เด่มหนึ่ง
 ในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพิ่มขึ้น   เมื่อไม่มีวันนำแก้วแทน
 เทียนวันนำอีกเด่มหนึ่งให้เปนคู่กัน   ภายหลังนี้เกิดเทียนอย่างเด็กลงไป
 กว่าเช่นที่วัดราชประดิษฐ์ขึ้นอีกสองเด่ม   สำหรับพระพุทธรูปบุษยรัตน
 นัยรรวมเปนเทียนอย่างใหญ่ ๑๖ เด่มอย่างกลาง ๑๐ เด่มอย่างเล็ก ๒ เด่ม
 เทียนวัดพระเชตุพน   วัดอรุณ   วัดราชโอรส   ให้มีแปนวัดสำหรับ

รัชกาลละวัด   ในเวลานี้ท่านองจะยกวัดบรมนิวาศเป็นวัดสำหรับ
 รัชกาลที่ ๔   แต่เวลานี้เมื่อเปลี่ยนมาเป็นวัดราชประดิษฐ์แล้ว   เทียน
 วัดบรมนิวาศก็มีเลยไป   เทียนวัดนิเวศธรรมประวัติก็เกิดขึ้นตามเคย
 ของวัดบรมนิวาศ   แต่ส่วนเทียนวัดบวรนิเวศเป็นเทียนสำหรับองค์พระ
 เหมือนอย่างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม   ฤาทุกไขสรวรค์   พระบาท
 แดพระประทุมเจริย์   การหล่อเทียนเล่มเป็นช้างนำช้างใน   เทียน
 หอพระเจดีย์นพทรมณเทียร   แบ่งเข้ามาหล่อช้างใน   เจ้านาย
 ช้างในทรงหล่อ   นอกนั้นหล่อช้างนำทั้งสี่

รูปฐานฐานของเทียนพรรษานี้   วัดหลวงใช้อย่างหนึ่ง   วัดนำ
 ใช้อย่างหนึ่ง   วัดหลวงใช้อย่างบัวปลายเสาวัดหลวง   วัดนำใช้
 อย่างบัวปลายเสาวัดนำ   ซึ่งแบ่งเป็นอย่างกันมาแต่ครั้งกรุงเก่า   ต้น
 เหตุนี้เห็นจะเกิดประชันกันขึ้น   ครั้นขุนหลวงท้ายสระสร้างวัดมเหยงคณ์
 ขุนหลวงบรมโกศสร้างวัดกุฎีขาว   ก็เคยถือคติต่อลงมาจนถึงกรุง
 รัตนโกสินทร์นี้ด้วย   ถ้าการก่อสร้างอันใดในพระบรมมหาราชวังแล้ว
 ไม่ใช่วัดกมเตย   ถ้าการก่อสร้างอันใดในพระราชวังบวรแล้วไม่ใช่
 บัวเหลี่ยมเตย   เป็นธรรมเนียมคิดต่อกันมา   จนกระทั่งถึงเทียนพรรษา
 ก็พลอยเป็นเช่นนั้นด้วย

๒๔ ทำบุญ พระอริย สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททันตาภุมารัตน์

การพระราชกุศลในเดือน ๗ มีแต่ห่อเทียนพรรษา ก็เป็นการ
ห่อขย ๆ เช่นกล่าวมาแล้ว ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการเกิดขึ้นใหม่
ตั้งแต่สมเด็จพระศรีศากยวศิราช ๑๒๔๓ คือ การทำบุญวันขึ้นพระชนม
สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททันตาภุมารัตน์ แด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า
กรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์ แต่เคยทำกำหนดสัปดาห์ติดกัน คือวัน
ที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคมแต่เดิมมา บางปีก็ไม่ตกในเดือน ๗ แต่
มักจะอยู่ในเดือน ๗ โดยมาก จึงได้ยกมาวางไว้ในเดือน ๗
ครั้นภายหลังสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ ขึ้น
พระชนม์ตรงกับวันที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคมนั้นอีก จึงได้เพิ่มวันอีกของคี่หนึ่ง
การที่ทำนั้นก็อย่างเดียวกับทำบุญวันประสูติแต่สวรรคต ซึ่งดวงเดิมมาแต่
ยังมีได้กล่าวในหนังสือพิมพ์วิจิตรนิพนธ์โดย คือมีพระสงฆ์วัชร
ประภัสสร ๕ รูปวัชรสาบพิง ๕ รูปสักับปรณเฑาะไวย ๕ รูป
พระราชทานขึ้น สมเด็จพระนางเจ้า พระนางเจ้า ทรงถวายเครื่องไทยทาน
ต่าง ๆ แด่สักับปรณเฑาะไวยของหลวงวชิรญาณ ของสมเด็จพระ
นางเจ้าธิดาพระนางเจ้าวชิรญาณ เสด็จมาพระสงฆ์สวดพระพุทธรูป
อนันตศักดิ์รัตนสูตรตามปกติ สวดมนต์จบแล้วเทศนาของหลวงวชิรญาณ
หนึ่ง ของสมเด็จพระนางเจ้ากัณฑ์หนึ่ง เป็นเสร็จการพระราช

กุศลในวันเดียวกันนั้น   การที่ทำมาแต่ก่อนเคยทำที่พระที่นั่งบรมราชสถิตย
มโหฬาร   พระพุทธรูปประจำวันสำหรับพระอัยยิษฐาและพระอัยยิษฐาตั้งโต๊ะหมู่คน
ละหมู่   แต่ในบัดนี้โปรดให้ย้ายไปทำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ตั้งบุษบกไม่
มีเครื่องสูง   โปรดให้เชิญพระอัยยิษฐาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย
พระรูปสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอิศริยาตงภรณ์   พระอัยยิษฐาสมเด็จพระเจ้า
ลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศรีพัชรกิติยาภา   พระรูปสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าวิจิตรจิรประภา   พระอัยยิษฐาพระอรรคชายาเธอ   พระองค์เจ้า
เสาวภาคย์นารีรัตน์   ออกตั้งด้วย   เพิ่มพระตั้งสีฐานเป็น ๒๐ รูป
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ   เจ้าฟ้าจันทร์เสวีอัครราช   มีรองไทยแทนถวาย
พระตั้งด้วย   การนอกนั้นก็คงตามเดิม

การทำบุญพระอัยยิษฐาใหญ่   ในวันที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคมนี้
ไม่เป็นการพระราชกุศลซึ่งควรจะต้องอยู่ประจำแผ่นดิน   เปนงศ์ตามกาลสมัย
เหมือนหนึ่งเป็นการในล้นพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน   เมื่อต่อไปภายหน้า
การพระราชกุศลเช่นนั้น   ก็ควรจะเลิกละไม่ต้องทำ   ซ้ำยกมาว่าไว้ใน
ที่นี้   เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าการในปัจจุบันนี้เป็นอยู่บัดนี้   มีพระราช
กุศลเรื่องนี้เป็นการประจำเดือน ๗ อยู่อย่างหนึ่ง

คำตกเดือนในเดือน ๗ นี้   เกือบจะไม่มีอะไรสำหรับเดือน   เพราะ
ไม่เป็นการสถิตสำคัญอันใดสักอย่างหนึ่ง   ในการหล่อเทียนมีอย่างเดียว
แต่มหาดเล็กจะคอยเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอทรงหล่อเทียน   ซึ่งไม่มีใครมา
หลาด้วยแล้ว   นอกนั้นก็เป็นการตามธรรมเนียมทั้งสิ้น

การพระราชพิธีเดือน ๙

ในเดือนแปดนี้ การพระราชพิธีที่มีมาในกฎมณเฑียรบาลในรายย่อ
จดหมายไว้ว่า “เดือนแปดเข้าพระวัดส้า” แต่ในรายพิธีการ
จำหน่ายว่าขาด ไม่ได้ดัดยความอันใดเลย ในจดหมายขุนหลวง
หาว่าติดถ่วงแต่การพระราชกุศล ไม่ได้พูดถึงการพิธีอันใด คັນตุ้การ
พราหมณ์ที่กรุงเทพฯ นี้ มีแต่บานแพนกชื่อพิธี ว่าเดือนแปด
พระราชพิธีวันต้นปีปฐมวสา เข้าพระวสาตั้งเบญจราชาลัยถวาย แด่ให้
อาจารย์ประกอบศีลศีลสำรอนั้น แด้วจดลงไว้ข้างท้ายว่ายก มีข้อความ
รวมอย่างถึง ที่พระมหาราชครูพิธีเองก็ไม่เข้าใจว่าแปลว่าอะไร แต่
ในหนังสือของนพมาศถึงได้กล่าวไว้ว่า เป็นการในพระพุทธศาสนา ก็เว้น
กล่าวถึงพราหมณ์ ซึ่งเป็นตระกูลของตัวไม่ได้ แต่การที่พราหมณ์ทำนั้น
ดูเป็นอนุโลมตามพระพุทธศาสนาหาเป็นพิธีที่ยื่นแปลกเปลี่ยนอย่างไรกันไม่
เพราะฉะนั้นการพระราชพิธีเดือนแปดนี้ จึงน่าจะเรียกการพระราชกุศล
มากกว่าจะเรียกการพระราชพิธี ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แต่ก่อนแล้ว ว่า
การพระราชพิธีพราหมณ์ ในเดือนแปดนี้ ชรอยแต่เดิมมาจะเป็นพิธีที่
เป็นการไม่สุจริตในไตรทวารอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อถึงพระพุทธศาสนา
แล้ว จึงได้ยกเลิกเสียช้านานมา จนไม่มีผู้ใดจะจำได้ว่าเคยทำอย่างไร
พิธีพราหมณ์ ซึ่งนางนพมาศได้กล่าวไว้ ก็จะเป็นพิธีตั้งขึ้นใหม่ พอ

อย่าให้อยู่เปล่า แทนของเก่าที่เลิกเสียนั้น เพราะฉะนั้นจึงจะบอกกล่าว
 ด้วยเหตุผลซึ่งพระสงฆ์ของจำพรรษา ตามนิยมซึ่งมีมาในพระวินัยคัมภีร์
 มหาวิไลให้ทราบแล้วก่อน ประเพณีไม่มีธรรมเนียมประเทศก็อันเดียว
 ชนที่เกี่ยวไปมาอยู่เสมอ จากเมืองโน้นไปเมืองนี้ คือคนที่เกี่ยวกำขาย
 กัด ที่ไว้ตัวเป็นสมณไม่มีห่วงบ่วงใย เกี่ยวไปเที่ยวมาอยู่เช่นพวก
 ซึ่งเรียกเดียรถีย์แลบริพารชกถือคติต่าง ๆ กัด เมื่อถึงฤดูฝนก็หยุดแรม
 อยู่ในเมืองใด เมืองหนึ่งสี่เดือนแล้วจึงได้ออกเดินต่อไป ถึงแม้ว่า
 พระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จเกี่ยวไปมาอยู่ในเมืองทั้งปวง ตลอดคัมภีร์ประเทศ
 มิได้เสด็จอยู่ในเมืองใดเมืองหนึ่งประจำทุกปี เมื่อถึงฤดูฝน พระองค์
 ก็ยอมเสด็จหยุดฤดูฝนในเมืองใดเมืองหนึ่ง เหมือนเช่นคนทั้งปวงประพฤติก
 ษ์อยู่ พระสงฆ์ทั้งปวงเมื่อมีมน้อยอยู่ แลดำรงในโลกุตตรคุณ
 ก็หยุดอยู่จำพรรษาในที่สงัดแห่งใดแห่งหนึ่ง เหมือนเช่นพระพุทธเจ้าทรง
 ประพฤติอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ไม่มีความอันใดซึ่งพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติ
 ให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษา การที่ตั้งมาจนครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จ
 ประทับอยู่ที่เวฬุวันกระถินทระกัณฐะนิวาปีสถานณเมืองราชกฤห์ มีพระสงฆ์
 พวกหนึ่งเรียกว่าฉัพพัคคีย์ เกี่ยวไปมาตลอดฤดูหนาวฤดูร้อนฤดูฝน ไม่
 ได้หยุดแรมฤดูเลย เมื่อคราวฝนตกแผ่นดินชุ่มด้วยน้ำฝน เกี่ยว
 เขี่ยมะขากัดก้อน ๆ แลหญ้าวัชพืชเขียว แด่สัตว์เล็ก ๆ ตายด้วยกำดั่ง
 เขี่ยม้าย่า ชนทั้งปวงก็พากันติเตียน ว่าแต่พวกเดียรถีย์บริพารชกเขา
 ก็ยังหยุด ที่สุคนษณียรัทวารังยอกไม้หลบหลัดฝน แต่พระสมณ
 สัตย์บุตรทำไมจึงมาเกี่ยวข้องทั้งสามฤดู เขี่ยหญ้าแค้นไม้ ที่มีอินทรี
 เป็นของเปลือย ทำสัตว์ทั้งหลายให้ตายเป็นอันมากฉนั้น เมื่อภิกษุ

ทั้งหลายได้ ยินคำก็เต็นั้น จึงนำขึ้นกราบทูลพระพุทธเจ้า ๆ จึงอนุญาต
ให้พระสงฆ์จำพรรษา แต่ยังมิได้ นิยมเวลาชัดเจน พระสงฆ์มีความ
สงสัยว่า ปณบมตกทั้งฤดูฝน แลใกล้ฤดูฝนจะมีอะไรเป็นเครื่อง
กำหนด พระองค์ จึงตรัสอนุญาตให้ยู่หนึ่งเดียวในวัดสำมะ คือกาลที่
นิยมว่าเป็นฤดูฝน ภิกษุยังมีความสงสัยอีก จึงได้ทูลถามกำหนดว่า
จะอนุญาตให้เป็นคราวเดียวฤๅหลายคราวเช่นโอบง พระองค์จึงตรัส
ว่า ปณบมตกราว เจ้าพรรษารั้งแรกตั้งรับมณมีอาสาฬหะ คือเพ็ญ
เดือนแปดไปแฉ้วหนึ่ง ฟังเช้าวันสัปดาห์นั้น มณมีอาสาฬหะไปได้
เดือนหนึ่ง คือตั้งแต่เพ็ญเดือนแปดถึงแฉ้วเดือนหนึ่ง ฟังเช้าวันสัปดาห์
หลัง ภายหลังมาท่านพิกคิยัคคิยัธวัธวณเฒ่าหนึ่งเอง เจ้าพรรษา
แล้วเที่ยวไปในกลางพรรษา เชาติดยันอีกเหมือนครั้งก่อน จึงได้ทรง
ห้ามว่า เมื่อเจ้าพรรษาดังห้ามไม่ให้เที่ยวไป ถ้าภิกษุใดเที่ยวไป
ในกลางพรรษาต้องอาบัติทุกกฏ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จะแก่ง้อออกจาก
อาวาสไปเสียไม่จำพรรษา ฤๅอธิฐานจำพรรษาดังอยู่ไม่รวมสามเดือน
ไม่ได้ เว้นไว้แต่มีอันตรายใหญ่เกิดขึ้นก็จะอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีอันตราย
ไม่จำพรรษาอยู่ครบสามเดือนต้องอาบัติทุกกฏ เพราะเหตุนี้พระสงฆ์จึง
ต้องอยู่จำพรรษา คืออยู่ในวัดแห่งเดียว ไปข้างไหนไม่ได้สามเดือน
จึงเป็นธรรมนิยมนิยมว่าเมื่อถึงกำหนดพรรษา ภิกษุจะจำพรรษาไม่มี
เดาศันนี้ไม่ควร เมื่อจะเจ้าพรรษาให้เปล่งวาจาในที่พร้อมกันว่า
อิมัสมิทวาเส อิมัสเตมาสว วตัสสุปมึ สามหน แปลเนื้อความว่า
ข้าพเจ้าเข้าถึงกาลฝนคือจำพรรษาในอาวาสนี้ ตลอดสามเดือนอันนี้ ก็
อธิฐานพร้อมกัน เช่นนี้เป็นอธิฐานกำหนดเขตวัด เมื่อกลับ

ถึงที่อยู่ปากवादเสนาคัน ตั้งน้ำใสหน้าผาไวแล้ว ให้อริฐานที่อยู่อีกชั้นหนึ่ง
ว่าอิมมิงวิหาร อิมมิงเตมาตัง วัดสังขุ.ปมิ วิธีซึ่งอริฐานนี้ เป็นความ
คิดของพระอรรถกถาจารย์ ที่จะทำให้เป็นการมันไม่แปลแต่ตั้งใจเปล่า
ให้ออกจากเสียด้วย เหมือนอย่างอริฐานอะไร ๆ ทั้งปวง เช่นผ้า
ผืนเป็นต้น การที่อริฐานนั้นก็แปลว่าตั้งใจผูกใจจะทำสิ่งนั้น ถ้าจะไม่
ออกปากอริฐานแปลแต่ผูกอาโดยไว้ ในใจก็ใช้ได้

เหตุซึ่งถือว่าเป็นการใหญ่ในเรื่องพระสงฆ์จำพรรษา เป็นข้อที่จะไ้
บำเพ็ญการกุศล ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้นับถือพุทธศาสนาแต่โบราณนั้น
ด้วยเหตุว่าภิกษุในรัชสมัยประเทศ ประพฤติการผิดกันกับภิกษุ
ในกรุงสยาม ตั้งแต่พระพุทธรูปเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ตลอดมา ท่าน
ไม่อยู่ในวัดใดวัดหนึ่งแห่งเดียวเป็นกำหนด แต่ไม่ใคร่จะอยู่ในวัดที่อยู่
ในบ้านในเมือง นอกจากจะเวลาอุปัฏฐากตามเคียน ย่อมเที่ยวไปอยู่
ในป่าในเขาอาศรัยแต่หม้อบ้านเป็นระยะ พอเที่ยวภิกขาจารเวลาหนึ่ง
เวลาหนึ่ง ความประพฤติเช่นนั้นก็เป็นพระพุทธรูปเจ้าธรรมเจริญ ข้อนั้น
อันซึ่งไ้บัญญัติสำหรับให้ ภิกษุประพฤติ ก็งดรอยความประพฤติเช่นนั้น
โดยมาก คือให้มีบริวารแต่แปดสิ่ง ไม่ให้ละเมิดถึงของไว้มาก เพื่อ
ที่จะไ้เที่ยวไปข้างไหนไ้ โดยง่าย ไม่มีห่วงใยเป็นต้น เมื่อพระสงฆ์
ประพฤติตัวมีห่วงใยน้อยลงก็เที่ยวไปเที่ยวมาอยู่เช่นนั้น ก็ไม่มีกฎในวัดซึ่ง
เป็นที่ห่วงหนาว่า เป็นกฎขององค์นั้นองค์นี้ เมื่อไปจากที่นั้นแล้ว
กฎก็ไม่มี ข้างของอันใดเก็บไว้ ไม่ต้องถนอมประแสง ต่อจนถึงอุปัฏฐาก จึง
ไ้ คิดตั้งใจมุ่งหมายว่าจะอยู่จำพรรษาในวัดใด แล้วแสวงหาที่อยู่
ในวันนั้น จนต้องมีพระเรียกว่าเสนาสนคาหาปะกะ ก็เป็นอยู่

แบ่งปันให้อยู่จะได้ ไม่เกิดวิวาทกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นภคินีก็รักที่มัวใจ
 เลื่อมใส ก็มิขัดข้องที่จะได้ช่วยซ่อมแซมถาวรที่พระสงฆ์ได้ตามเดิมน
 ข้อซึ่งพระอรชกถาจารย์ว่าไว้ ให้มีภคินีผู้เสนาสน์ คัดนำใช้น้ำฉุน
 ให้พร้อมบริบูรณ์ แล้วจึงให้อริฐานที่อยู่นั้น ก็เพราะเสนาสน์นั้นรกร้าง
 แดไม่มีของที่จะใช้สอยอยู่บริบูรณ์ จึงต้องนำภคินีมาแต่งจัดหาไว้ให้
 พร้อมบริบูรณ์ พอที่จะอยู่เป็นสุขได้ตลอดตามเดิมน ก็แต่ในระหว่าง
 ที่พระสงฆ์มาอยู่ในที่แห่งเดียวตามเดิมนั้น จะไปเที่ยวภิกขาจารในที่
 ไกล ๆ เปลี่ยนตำบลไปไม่ได้ จำจะต้องภิกขาจารอยู่ในเขตจังหวัดใด
 ใด ๆ เพราะถนัดหายภคินีใจเลื่อมใส จึงได้มีความอุสาหที่
 จะถวายทานแก่สงฆ์ มีถวายบิณฑบาตเป็นต้น ยิ่งขึ้นกว่าฤกษ์อื่น ๆ
 แต่ในเวลาเมื่อพระสงฆ์อยู่ในที่แห่งเดียวตามเดิมนั้น ก็เป็นโอกาส
 ของสัปบุรุษทั้งหลายที่จะได้เข้าไปดูหาฟังธรรมเทศนาภิกขาจารโบสถ์ฟัง
 การจำศีลภาวนาฟังธรรมเทศนาจึงได้มากในฤกษ์ตามเดิมน ด้วยเหตุ
 ว่าในฤกษ์อื่น ๆ พระสงฆ์ท่านไม่ใคร่อยู่ประจำที่ ตลอดลงมาจนถึงเครื่อง
 สักการบูชาต่าง ๆ เบนคั้นว่าเทียบพระสงฆ์ท่านไม่ เทียบร้อยไม่รัก
 ถิ่นไม่ชำระไม่ สักพัน ที่จัดถวายพระสงฆ์ในเวลาเช้าพรรษานั้น ก็
 ให้เป็นของพอที่จะทนอยู่ได้ แดจะต้องใช้ ในกำหนดตามเดิมน เวลา
 ที่พระสงฆ์อยู่ในอาวาสนั้น เมื่อต้องตามเดิมนแล้วท่านก็ต่างคงคั่งค้างไป
 ความประพฤติของพระสงฆ์ในประเทศอินเดียเป็นดังนี้ การที่ทาสใด
 ในเรื่องเจ้าพรรษาทั้งหลาย จึงได้เป็นตามเดิมนตามเดิมนอยู่หมดยกอย่าง
 แต่กรั้นเมื่อพระพุทธศาสนาทั้งในกรุงสยาม ความประพฤติของภิกษุ
 ทั้งปวง ไม่เหมือนอย่างเช่นภิกษุในประเทศอินเดีย มาประพฤติกุศล

ในที่แห่งเดียวไม่ได้เที่ยวไปเที่ยวมา ตามชาติชาวสยามเคยประพฤติ
 กฎีเสนาคนก็เป็นกฎมีเจ้ารอง ขึ้นชื่อว่าขององค์หนึ่งหนึ่ง ก็รู้ว่า
 จะมีเสนาณะคาหาปะระ ก็สมมุติกันไปโคม ๆ เหมือนอย่างกับเดินตั้ง
 พิธี ที่ที่พระสงฆ์ก็อยู่ในที่เดิมหนึ่งแล้วทั้งสิ้น การที่จะซ่อมแซมบัคควาก
 เสนาคนอื่นใดก็ไม่ต้องทำ เคยอยู่มาอย่างไรก็อยู่ไปอย่างนั้น การ
 ที่จะต้องเสาะแสวงหาเครื่องใช้สอยอันใดตลอดมาจากต้นน้ำขึ้นไปนั้น ก็ไม่
 ต้องแสวงหา ด้วยมีพร้อมบริบูรณ์ ปนปรกติอยู่แล้ว การที่ทายก
 จะต้องปฏิบัติถวายอาหารบิณฑบาตเป็นต้น ก็ถวายเสมออยู่แล้ว การ
 ที่จะหาโอกาสรักษาอุโบสถศีลแห่งพระธรรมเทศนา ในเวลาไม่ใช่ฤดูฝน
 เมื่อใดก็ได้ระดมอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการเข้าพรรษาในกรุงสยามนี้
 ก็เหมือนอย่างกับทำพิธีไปตามแบบโบราณเท่านั้น เมื่อถึงกำหนดอธิฐาน
 เข้าพรรษาพระสงฆ์ก็อธิฐานไป แต่ในใจก็รู้ ตั้งอยู่ว่าถึงออกพรรษาแล้ว
 เราก็จะอยู่ในที่นี้ต่อไป ไม่เป็นการแปลกปลาดอันใดขึ้นในใจพระสงฆ์โดย
 การที่ทำบุญถวายทานแก่พระสงฆ์มากขึ้นในฤดูฝน ก็เป็นแต่ประโยชน์
 วิเศษของพระสงฆ์ที่จะได้มากขึ้นเท่านั้น การที่รักษาอุโบสถแห่งพระธรรม
 เทศนา เช่นนี้เทศน์จำวัดดาดำเดือนนั้น ก็เป็นแต่โอกาสที่พระสงฆ์
 เข้าพรรษานั้นมาดักเตือนใจให้คนรักษาศีลแห่งพระธรรมมากขึ้น แต่ที่ที่
 จะมีเทศน์เช่นนั้นไปตลอดทั้งปี ก็ไม่วัชกรรมกลักที่จะแสดงธรรมเหมือน
 อย่างแต่ก่อน เพราะฉะนั้นเมื่อรวบความลงข้างปลายแล้ว พอจะกล่าว
 ได้ว่า การที่พระสงฆ์เข้าพรรษานี้เป็นพระราชนิธิสงฆ์ที่ เหมือน
 อย่างกับพราหมณ์ทำพิธีเหมือนกัน การพิธีอันใดที่ทำ ๆ อยู่ก็คงมีต้นเหตุ
 เช่นนี้ทุกอย่าง เว้นแต่เดือน ๆ ลงมาจนไม่รู้รากง่าของเดิมว่าเกิดขึ้น

ด้วยอันใด เพราะฉะนั้นในเดือนแปดนี้จึงว่าชาวพระราชพิธีไม่ได้ ต้อง
เรียกว่าพระราชพิธีเจ้าพรหมเป็นพิธีสงฆ์

บัดนี้จึงว่าด้วยการพระราชพิธีเจ้าพรหม อันประเพณีมาในกรุง
สุโขทัย ซึ่งนางนพมาศได้กล่าวไว้ทั้งการหลวงการราษฎร์ จะได้
เก็บข้อข้อความที่ว่าด้วยการหลวงมากบ้าง เพื่อผู้ที่แต่งการราษฎร์จะ
ได้มีข้อความว่าบ้าง ข้อความในหนังสือนางนพมาศนั้นว่า “ครั้นถึง
เดือน ๘ นกัรตฤชบุษยาใหญ่ การพระราชพิธีอาสารามาศี พระ
วรมุขรพุทธชินโรตโนพระศาสนา จะเจ้าพรหมเปนมหาสันนิบาต
ทุกพระอาราม ฝ่ายพรหมณาจารย์ก็จะเจ้าพรตสมาทานศีล บริโภค
ถนอมวธบุษาคณ (ฤกฤษณ์) พิธีถึงเดือน ส้มแดงพระเจ้าอยู่หัว
จึงดำรัสตั้งนายนักการ ให้จัดแจงตกแต่งเสนาสนะทุกพระอารามหลวง
แล้วถึงทรงถวายบริวารสมณะ เป็นต้นว่าเตียงคางที่หนึ่งนอนเสื่อผ้าดาดปู
เป็นสังฆทาน แต่ม้าจะสาวาถิลพัตร สดากถักกิดานภักตรทั้งประทับ
เกียนจำนำพรหม บุษยาพระบรมธาตุพระพุทธรูปปฏิมากรพระบริษัทธิธรรม
สันไตรมาศ ถวายขุบเทียนชวาลาน้ำมันตามได้ประทับ แต่พระภิกษุ
สงฆ์บันดาเจ้าพรหมในพระอารามหลวง ทั้งในกรุนนอกกรุนทั่วถึงกัน
ตามลำดับ ประการหนึ่งทรงพระราชอุทิศเครื่องกระยาตั้งเวฬุพลัดกรรม
พระเทวรูปในเทวสถานหลวงทุกสถาน ทั้งตั้งการหมั้นพรหมณาจารย์
ซึ่งเจ้าพรต อานนศิรเวทเพทางคธครบุษยาพระเป็นเจ้า ด้วยเสวตร
พัศราภรณ์แต่เครื่องกระยาบวช ทั้งประทับรูปเทียนวิเจดณให้บุษาคณ
(ฤกฤษณ์) โดยทรงพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาโดยสาครเชือกนี้”
ต่อไปนี้จึงว่าด้วยราษฎร์เป็นข้อความอีกยาว เมื่อพิเคราะห์ดูตาม

ที่วามัน ก็จะได้เห็นได้ตามที่ใดกล่าวมาแล้ว ว่าพิธีอาสารของพราหมณ์
 นั้นเห็นเป็นทำเอาอย่างไปจากพระพุทธศาสนา การที่จำพรรคนั้นดูก็ไม่แปลก
 อันใดกัน กับที่นางนพมาศได้กล่าวถึงราชธิดาพวกนั้นจำกัด มีกำหนด
 ต่าง ๆ อย่างยิ่งจนถึงคัดออกสามเดือนสี่เดือนก็มี แปลกยิ่งกว่าที่พราหมณ์
 กินเครื่องกระยาบวช ก็เหมือนกับสัปรุขข้างญวนข้างจีนเขาถือศีลแล้ว
 กินเจ ด้วยการพิธีนั้นดูก็ไม่แปลกแปลกอันใด นอกจากบูชา
 อยู่อย่างนั้น แต่การหล่อเทียนพรรษาอยู่ข้างจะกาฬโหฬารโตไปกว่าขึ้น
 หลงนี้มาก ถึงกับมีกระบวนแห่ ๆ เทียนไปวัด แต่ดูก็น่าที่จะกล่าวซ้ำ
 ถึงเรื่องแห่งระชันอีก ว่าการซึ่งแห่เทียนพรรษาในครั้งนั้นเห็นจะไม่ปน
 การจำบากอันใด มากกว่าที่ถ้าจะทำขึ้นในชั้นหลัง ๆ เมื่อเลิก
 ทหารประจำการสำหรับพระนครเสียแล้ว ด้วยในจดหมายนั้นกล่าวไว้
 เป็นหน้าที่ของกรมทหารที่จะแห่เทียนไปวัด เมื่อไฟพลัดทหารมีพรักพร้อม
 ชุ่ยก็เห็นจะไม่ดีเป็นการจำบากนัก ในข้อความที่กล่าวไว้ใหม่ว่า “ครั้น
 ถึงวันจากศุภฤกษ์ก็ขึ้นเป็นธรรมเนียมผูกขานนักการทหารบกทหารเรือ ก็
 ตั้งกระบวนแห่เชิญเทียนประทีปจ่านำพรรษาขึ้นทูลบนบานหาม แดงเรือ
 เอกไชยใส่บุษบกบัลลังก์ทูลประโคมกลองอินทเทวีไตรสังข์ระฆังทิวแถว แห่ไป
 ตามท้องตลาดมารคเกษตรมารค ประหารราชธิดาก็ขึ้นสู่การอนุโมทนา
 พระราชกุศล ครั้นประทับถึงพระอารามหลวงตำบลใด ชาว
 พนักงานก็เชิญเทียนประทีปเข้าในพระวิหารหอธรรมมณฑลเจียร โรงอุโบสถ
 จุกตามไว้ ในที่นั้น ๆ ทุกพระอาราม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระ
 ราชอุทิศสักการบูชาพระรัตนไตรยสิ้นไตรมาศสามเดือน” ต่อขึ้นไปว่า
 ด้วยการแห่เทียนของราชธิดา แล้วจึงไปกล่าวถึงการที่เสด็จพระราชดำเนิน

- พระอารามหลวงว่า “ ครั้นวันกาฬมฤตฺติกฤตวันชยแสง
พระพุทธรูปในสถูปนิบาตประชุมกัน เจ้าพระยาณพระอุโบสถทั่วทุกพระ
อาราม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ตั้งพระราชกำหนดออกว่า หน้าพระธาตุ
พร้อมด้วยพระอรชยาและพระบรมวงษาพระสมณเถา ” ต่อนี้ไม่ว่า
ความรอบกับราษฎรทั้งปวง ไม่เฉพาะแต่พระเจ้าแผ่นดินและราชตระกูล
แต่ทั้งการซึ่งจะให้ทราบว่าได้เข้าไปวันนั้นไปทรงการ อันใด แต่ข้อซึ่งไม่
กล่าวชัดเฉพาะพระองค์เจ้าแผ่นดินในครั้ง รอยท่านจะไม่ใคร่จะได้ทรง
อันใดนัก จะแปลว่า ปณมัสการตามธรรมเนียมจึงได้เกิดอันความรวม
เข้าเดียวว่า “ บัณฑิตาชนทั้งปวงในตระกูลต่าง ๆ มีรัตติยตระกูลแด
พรหมณ์ แด่ตระกูลคบคิดเป็นต้น ต่างรักประเทียมนบวการทั้งบุตร
หลานญาติมิตร ออกไปสถูปนิบาตพร้อมเพรียงกัน ณพระ
อารามใหญ่น้อยที่ทุกแห่งทุกตำบล อุทิศอุทิศถวายแด่เจ้าจักรก
ถวายแด่ภิกษุสงฆ์สามเณรทั่วถึงกัน แล้วมหาชนชายหญิงต่างตั้งเบญจารุก
ประคิษฐ สมาทานอุโบสถศีลอันมีองค์แปด ในสำนักนี้พระมหาเถรเจ้า
ทั้งหลาย บ้างก็ออกวาจาเทกว่าข้าพเจ้าจะรักษาศูโฆก เปนปฏิหาริย์บ้าง
อุโบสถศีลอันมีองค์สี่เดือน บ้างก็สมาทานเป็นสมาธินิพัทธอุโบสถ
คือรักษาศีลในพรรษาสิ้นไตรมาสสามเดือน บ้างก็สมาทานเป็นเอกมาสิก
นิพัทธอุโบสถ คือรักษาศีลตั้งแต่เพ็ญเดือนสิบเอกไปจนถึงเพ็ญเดือนสิบสอง
เต็มอุทกวัน บ้างก็สมาทานเป็นอัมมาสิกนิพัทธอุโบสถ คือรักษาศีล
ตั้งแต่อุทกวันในสุภะมัชฌิมาหิมาจนถึงเดือน บ้างก็รักษาคู่ปรกติอุโบสถ
เดือนละแปดครั้ง บ้างก็สมาทานเป็นปฏิชากรอุโบสถ มีวันละวันหนึ่ง

เคือนหนึ่ง รัชกาลคือสืบเกล้าวัน แด่ดัตถ์พึ่งพระบรมกถักดำแดงพระบรม
 เกศนา แด่พระภิกษุสงฆ์ส่ายพระบริตในทั้นั้น ๆ เสมอเป็นนิจ
 ทุกวันมิได้ขาด คราบเท่าเส้นไครยมาศดำมเคือนโดยนิยมนั้น ค่อน
 ไปแสดงคั่นเหตุ ซึ่งเกิดเหตุของบุษบาของแห่งในการเข้าพระรามีพุ่มเป็นคน
 ซึ่งนางนพมาศเคยมาว่าคั่นคั่นคิด เหมือนอย่างพานพระวันหมากคอกบัว
 ดอยประทีปเป็นคั่นว่า “อันว่าพิชิตารามาศบุษบาใหญ่ ข้าน้อยได้คิด
 ละครทำพนมคอกไม้ทอง แด่ดอโกศุมภ์ประทุมทองอันวิจิตรด้วยฉากเขียน
 นำวันถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงบุษบาพระรัตนไครยบ้างพระเทวรูปบ้าง
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พึงพอพระอิศราไครย จึงดำรัสรับว่า ข้าน้อยเป็น
 คนฉลาดคิด ไปรบพระราชนัดการรางวัลเป็นอันมาก แต่ฉัน
 มาหาชนชายหญิงทั่วทั้งพระนคร ก็คือเขาเป็นอย่างต่างพนมคอกไม้
 แด่ดอประทุมชาติมีพรรณต่าง ๆ บุษบาพระรัตนไครยในพระราชนิธิ
 อาสาธรมเกล้าขึ้นทุกปี ฝ่ายนางในทั้งหลายก็ถืออย่างละครทำพนมคอกไม้
 ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับพระราชนัดการรางวัล ตามฝีมือแต่บุญญา
 ด้วยกันเป็นอันมาก จึงพระบาทสมเด็จพระร่วงเจ้าแผ่นดิน มีพระ
 ราชบริหารดำรัสรับว่า เบื้องหน้าคั่นไป ชนชายหญิงในพระราชนาเขต
 ประเทศสยามภาษา บันดาเป็นสัมมาทิวให้ละครทำพนมคอกไม้คอกบัว
 บุษบาพระรัตนไครยในพระราชนิธิอาศารมาศ ให้เรียกนามพนมคอกไม้
 พนมพรรษา จงอย่ารู้ด้วยสัญญาคราบเท่าถักดำปาดาน ข้าน้อยนพมาศ
 ถัดถึงซึ่งชื่อเดียวว่าเป็นคนฉลาดปรุกฏญาณอยู่ในแผ่นดิน ได้ชื่ออย่างหนึ่ง
 เรื่องคอกบัวเจ้าพรหมนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ข้าง
 จะทรงเป็นพระราชบุรุษมาก รับสั่งว่าต้องคำราชของเกล้า ถ้าไปใดไม่มี

ผู้ถวายกอบัว ถีบตั้งบนไปจนผู้ที่เคยถวายต้องทำมากถวาย จะเป็น
 พวกเจ้านายในพระราชวังหลัง ฤๅกรมขุนอิศราณราชกุมารพวกใดพวกหนึ่ง
 เคยถวายอยู่ แต่เดี๋ยวนี้หายไปไม่เห็นมี เพราะวิธีที่ใช้กันเดี๋ยวนี้
 มักจะให้ มีของเครื่องรองเป็นสิ่งที่ใช้ โต อย่างต่ำที่สุดจนถึงกลังไม้
 ขี้ตอไฟ กระการบัวหมากพรมซึ่งเป็นรองโปรดในรัชกาลที่ ๔ นั้น เห็น
 เป็นวันยุติเมอดกันเสียไม่มีใครทำ รูปร่างกระการบัวนั้นใคร ๆ ก็คง
 เคยเห็นอยู่ด้วยกันโดยมาก แต่บางทีจะนึกไม่ออก คือมีกระดางดิน
 ปิดกระดางทองมีลายดอกไม้นั้นด้วยน้ำยา ในกระดางมีไม้ทูกอันหนึ่ง
 เสียบดอกบัวกระดางแดงซ้อนกันสามชั้น ยอดดอกเป็นอังกษทอง
 ครอบปากกระดางมีดอกเด็บบ้าง ๗ รายรอบ กระการบัวอย่างนี้รับสั่งว่า
 เป็นอย่างโบราณแท้ ที่เป็นของเก่าจริงมาอีกนั้นหมากพรม คือ
 เป็นพานแว่นฟ้าอันด้วยดินต้องขึ้น ทาสีเขียนหน้าขาว ที่ปากพานมีกระดาง
 เจริมเหมือนใบตอง แล้วมีกรวยกระดางทาสีขาว ๆ ตั้งที่ตรงกลาง
 รอบด้านมีดินปั้นก้อนกลม ๆ รูปร่างเหมือนปลั๊กดิน ต่างว่าหมาก ทาสี
 เขียวฤๅสีชาวกก็ได้ แล้วมีน้ำยาสีอื่นขีดเป็นเส้นแหว่งหักง่าแหวก เห็น
 จะต่างว่ารอยผ่าเป็นคำคำ มีทองอังกษติดที่ใจดำแหวก ตอนนั้น
 ขึ้นไปมีรูปภาพสีผึ้ง เป็นหงษ์บนเทพพนม ฤๅเป็นใบไม้ ติดไม้เสียบกับกรวย
 เป็นชั้น ๆ เรียงขึ้นไปจนถึงยอดพุ่มเป็นทองอังกษ ตัวสีผึ้งที่ติด
 นั้นห่าง ๆ ไปรุ่งแต่เห็นกรวยที่เป็นแกนข้างใน ถ้ายกขึ้นหมดมีอย่างแตก
 เพราะเชิงพานชั้นบนเล็ก นี่ก็เป็นของโปรดอีกอย่างหนึ่ง ที่ชาวไม่ได้
 เห็นกัน เพราะเป็นของมีมาช้านาน

เป็นที่น่าสงสัยอยู่อย่างหนึ่ง ว่าเมื่อครั้งเมืองสุโขทัย เจ้านาย

แต่ผู้ มีบัณฑิตทั้งปวง จะต้องบวชเมื่ออายุครบมีบวชฤๅไม่ ดูไม่มี
ปรากฏถ่วงถ่วงในหนังสือบางนพมาศเลย ถ้าหากว่าจะมีบวชรับพรรษา
เช่นธรรมเนียมทุกวันนี้ ก็น่าที่นางนพมาศจะได้กล่าวไว้ ในหนังสือนี้บ้าง
เพราะดูก็เป็นการพระราชกุศลสำคัญอยู่ บางทีเราจะไม่บวชกันเฉพาะ
รับพรรษาเหมือนกับชั้นหลัง ๆ การที่จะบวชเรียนจะเป็นการจรรไปเสีย
จึงไม่ได้กล่าว

ส่วนในหนังสือขุนหลวงหาวัด กล่าวถึงพิธีอาสาธ ว่าบวชนาค
หลวงเท่าพระชนมายุ แต่ไม่ได้กล่าวถึงทรงผนวชเจ้านาย การที่
บวชนาคเท่าพระชนมายุนี้เห็นจะเป็นในแผ่นดินพระบรมโกศ ทรงพระ
ราชศรัทธาตั้งธรรมเนียมขึ้นใหม่ เกื้อช่วยคนบวช แต่การบวชนาค
เท่าพระชนมายุนี้ เห็นจะไม่ใช้จนช่วยไถ่ค่าตัว ถ้าช่วยไถ่ค่าตัวถึง
หลัสิบเจ็ดสิบจนก็จะหลยสิบซัง ที่คำนำไตรบาตรบริวาร ทุกปี
ทุกปีคงจรมิไม่อาจทำ ขรอยจะใช้นาคมหาดเล็กแต่งตัววรจรรวการ
ไม่ว่าหมู่ใดกรมใด พระราชทานแต่ผ้าไตรบริวารอย่างบวชนาคมหาดเล็ก
ที่เป็นนาคหลวงในชั้นหลัง ๆ ฤๅจะนับทั้งพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าด้วย
ประการใดก็ไม่ทราบ ดูว่าก็จะเปนอันได้บริจาคพระราชทรัพย์มาก
พอควรอยู่แล้ว ต่อขึ้นไปว่า “ครั้นวันเพ็ญเดือนแปด จึงทรงเทียน
พอสาวัดหลวงทั้งในกรุงนอกกรุง (ที่เรียกว่า ในกรุงเห็นจะหมายถึงใน
กำแพงที่น้ำด้อมรอบ นอกกรุงเป็นนอกกำแพง จึงว่าต่อไปว่า) แด
หัวเมืองเทศเมืองโท เปนเทียนเปนอันมาก” มีความในจดหมาย
ขุนหลวงหาวัดเพียงเท่านี้ การเห็นหนอันใด เห็นจะไม่มีมาแต่บัดนี้
ส่วนที่กรุงรัตนโกสินทร์นี้ การพระราชพิธีพราหมณ์ในเดือนแปดไม่มี

อันใด ไม่ได้พระราชทานเครื่องสักการบูชาเทวรูปอย่างใด เป็น
ไม่รู้ไม่เห็นกันเลย เริ่มการก็มีแต่ทรงผนวชเจ้านาย การทรงผนวช
เจ้านายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นพระองค์แรกที่เดิมนั้น คือ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพราะฉะนั้นเจ้านาย
ภายหลัง ที่เป็นเจ้าพี่พระองค์เจ้าหม่อมเจ้า ทั้งในวังหลวงวังหน้า
ไม่มีพระองค์ใดที่ได้ทรงผนวชที่อื่น นอกจากวัดพระศรีรัตนศาสดารามเลย
เว้นแต่ที่การเป็นที่รังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะฉะนั้นจึงได้ถือกันว่า
ถ้าเจ้านายองค์ใดไม่ได้ทรงผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ย่อม
เป็นคนที่ไม่ดีคนชั่ว ฤ่จะเสียคนต่อไปแน่นอน พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือจนชั้นบวชเณร ด้วยมีเหตุอันคือ
หม่อมเจ้าสิทธิเดชกษัตริย์ ครบปีที่บวชเณร ในปีที่พระราชหลังพระศพ
กรมหมื่นวิศุณนารณิกการ จึงโปรดให้ออกไปทรงผนวชเณรที่พระเมรุ
อย่างบวชนาคก็ ครั้นเมื่อหม่อมเจ้าสิทธิเดชกษัตริย์เสด็จวิจิตรไป ก็รับ
สั่งพาไปว่า เพราะไม่ได้บวชที่วัดพระแก้ว

การทรงผนวชรับน้ำพรหมานี้ ไม่ว่าเป็นการใหญ่การปรกติอย่างใด
คงจะอยู่ในระหว่างชั้นที่ คำไปเข้าชั้นสิบเอ็ดคำสิบสองคำเป็นเขต แต่
การทรงผนวชนี้มีแบบอย่างต่างกัน จะพรรณาไปให้ครบอย่างก็จะยิ่งยาว
ขอว่าแต่การปรกติประจำปีก่อน วันที่จะสวดโกฐพระองค์เจ้าหม่อมเจ้า
ซึ่งจะเป็นนาคนั้น นาคอกไม่รูปเทียนเข้ามากราบถวายบังคมลาในท้อง
พระโรง เมื่อวันสวดโกฐ ทรงเครื่องที่มหามงคลพระมหาปราสาท ภูษา
มาดาจำเริญพระเกษราแดพระมัสสุ แล้วตรงหน้าพระแท่น มีวันตำกรตั้ง
แต่พระองค์ทรงผ้าเย็บนับ ผ้ายก ผูกองพระองค์กรุด้วยพระกรซ้าย

พระกรรขวานงเดียว คากวัดพระองค์กับผ้าทรง ทรงพระจามรงค์แปดนิ้ว
 พระเท้ากั ถั่วทรงเสด็จกับพระกตคามถอ มาจากพระมหาปราสาท
 เข้าห้องพระโรง ในห้องพระ โรงตั้งบายศรีแก้วทองเงินอยู่ตรงกลาง
 ต่อข้างตั้งเทียนแถววยกอกไม้ทั้งเครื่องบริวารต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นของ
 พระราชทานภายหลังทรงผนวช แต่ผ้าใครที่จะทรงผนวชระงพานทองคำ
 ต้องขึ้นบาตรรองพานถม ตั้งที่ตรงหน้าบายศรีตรงพระภักตร์ เจ้าที่จะ
 ทรงผนวช เมื่อยังไม่ได้เปลี่ยนธรรมเนียมขึ้น ราชาศันเดียนลงทศหน้า
 พระแท่น มีพระอยู่คู่กับเป็นที่ประทับ ไม่ได้เสด็จขึ้นพระแท่น ครั้น
 เมื่อเปลี่ยนเป็นธรรมเนียมขึ้น เจ้าที่ทรงผนวชนั่งเก้าอี้ ถัดไปพระที่นั่ง
 โทณ แต่เดียนลงตั้งที่พื้นห้องพระโรงเหมือนกัน ในเวลาเมื่อเข้า
 มานั่งคอยยังไม่เสด็จออก ฝ่ายพระภักตร์เข้ามาสู่ที่เฝ้า ต่อเมื่อเสด็จ
 ออกแล้วรับสั่งให้ฝ่ายพระภักตร์ ไปข้างบายศรี จึงได้ก้มบังพระภักตร์
 ไปข้างบายศรีตรงผ้าใคร พราหมณ์จุคนเวียนเทียน แต่ก่อน ๆ
 มาเมื่อเวียนเทียนแล้วก็ปนแล้วกัน แต่ครั้นเมื่อถึงในรัชกาลที่ ๔ มี
 พระราชทานผ้าพระมหาสังข์ โคมกุมแดงทรงเจิม ธรรมเนียมนี้ก็คิดมา
 จนปัจจุบันนี้ เมื่อสัสมโฆษแล้วธรรมเนียมแต่ก่อนบังคับให้ประนมอยู่ใน
 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ภายหลังมาไม่มี ใดควรวินบังคับบัญชา
 ต่างองค์ต่างกลับไปวงกันทั้งสิ้น แต่ก่อนมาพระสงฆ์ซึ่งนั่งหัดกบาศ์ในการ
 ทรงพระผนวชนี้ ก็ใช้พระราชาคณะลำดับด้วยตามลำดับ สัมเด็จพระ
 พระดังพระราชเป็นอุปฐนาย ถ้าเจ้านายที่จะทรงผนวชมาลก็แบ่งเป็นสองวัน
 ถ้าน้อยกว่าวันเดียว ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ถ้าหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวช
 ในคณะธรรมยุติกาก็ตามหาณิกายก็กึ่งกัน ก็มักจะแบ่งออกเป็นสองวัน

เปนธรรมเนียมติดตัววันเสี้ยววันหนึ่ง   เปนมหานิกายปนวันหนึ่ง   ในชั้น
 หลัง ๆ ลงมานี้   ก็จะมีเจ้าหน้ายทรวงมณฑลในคณะมหานิกาย
 ที่มีแต่คณะธรรมยุติก   แต่ก็มีโยทรวงมณฑลมหานิกายสักองค์หนึ่งสององค์
 มหานิกายก็ได้เข้าในหัตถบาลาควันหนึ่ง   พระสงฆ์ซึ่งมานั่งหัดภิกษาคั้น
 ดินเพนในพระอุโบสถ   ถ้าตั้งพระราชนิพนธ์ออกวัดก่อนเพนนาน ๆ
 ก็มิได้ทรวงมณฑลเข้าไปพดาง   เมื่อเวลาเพนก็หยุดดินเพน   เจ้าที่
 ทรวงมณฑลแล้ว   ส่วยบนพระอุโบสถหนึ่งครึ่งหนึ่งหว่างพระทวารข้างเหนือ   แด
 พระทวารกตาง   ที่ยังมิได้ทรวงมณฑลส่วยที่หน้าพระอุโบสถ   ถ้า
 เสด็จออกส่ายไปก็เสด็จพระเสี้ยก่อน   เจ้าที่ทรวงมณฑล   แต่งพระองค์
 ที่ทิมครพระมหาปราสาทเหมือนอย่างเมื่อสมโภช   แล้วทรวงเสด็จกัน
 พระกลดก้านดอมีมหาดเล็กตาม   เปนกระบวน ๆ ตามลำดับยศ   ออก
 ไปที่เถยปลูกขี้ใหม่   ตรงพลับพลาเปลื้องเครื่องราชมาตามนำหอมวิเชียร
 กรมองค์เจ้าที่ทรวงมณฑล   เมื่อถึงพร้อมกันแล้วก็เสด็จขึ้นเถย   ภูเขา
 มาดำรงไปกันพระภักตภควายอยู่ที่บันไดเถยด้วยคนหนึ่ง   กำกับอีกคนหนึ่ง
 เสด็จประทับทอดพระเนตรอยู่ที่พลับพลาเปลื้องเครื่อง   เจ้าพนักงานคลั่ง
 นำเงินขึ้นถวายจนพระหัตถ์   แล้วจึงไปจ่ายให้รุษหมื่นนำเงินไปถวาย
 เจ้าทรงไปรยทุกเถย   กำหม่อมเจ้าองค์ละห้าตัว   พระองค์เจ้าองค์ละ
 สิบตัว   ท่านพวกพนักงานที่ขึ้นไปอยู่บนเถยทั้งสามคนนั้น   ย่อมถือเอา
 โอภาสที่ตัวได้   ไปกำกับอยู่   พัดเจ้านายให้เจกตัวก่อน   ที่จะรอนทั้งทานแล้ว
 มิได้เถยเปนอันขาด   ถึงการตั้งให้ทั้งทานแล้ว   ก็มีกระตือรือร้น
 หนึ่ง ๆ กันอยู่   มิได้ทั้งทานได้ทันทีเนื่อง ๆ   เห็นจะเป็นเรื่องค่อตามกัน
 อย่างไร   ข้าพเจ้าเองก็ไม่เคยถูกพัด   แม้การอีกอย่างหนึ่งก็ต้องขึ้นพระ

ต้องกอดแหวน ท่านภูษามาตาผู้กำกับนั้นเป็นผู้รับแหวน การที่ทั้งท่านนั้น
ก็มีหน้าที่เกิดอันตรายอยู่บ้าง แต่อันตรายนั้นหากจะเกิดขึ้น ก็ด้วยเจ้านั้น
พระไทยอยู่ข้างจะโลเลเอง เจ้าพวกราชไทยที่ตามไปมักจะเข้าไปด้อมอยู่รอบๆ
เกย เพื่อจะให้เจ้าโปรยลงมาให้ตรง ๆ ใต้ง่าย ๆ ซึ่งเจ้านั้น
ก็อยากจะโปรยลงไปให้มหาดเล็กของตัว ข้ายคนอื่นมันเห็นเงินปลิวลง
ไปราว ๆ มันก็อดไม่ได้ ต้นเบียดเสียดกันเข้าไป เกยก็ปลุกไม้สุม่น
หนัก รวนกันกระแทกเข้าในเงินน้ำกั้วจะล้ม ถ้าเจ้านายที่ดี ๆ เขา
ก็ไม่โปรยลงไปใกล้เกย แต่อย่างนั้นก็ไม่ใคร่พัวพันโดนเสาเกยเยือกไป
เยือกมา ครั้งหนึ่งต้องครั้งแทบทุกคราว แต่ยังไม่ว่ากันว่าเกยล้ม
เลยสักครั้งหนึ่ง ถ้าล้มลงไปแล้ว จะงามถึงไม่ได้วชนแน่ เมื่อโปรย
ทานเสร็จแล้วเสด็จเข้าไปในพระอุโบสถ รอพิณพาทย์ไว้ ไม่ประโคม
จนเจ้าที่ทรงผนวชไปถึงกำแพงแก้ว จึงได้ประโคม แล้วขึ้นพระ
อุโบสถทางพระทวารกลาง ตรงเข้าไปจุดเทียนทองเล่มหนึ่ง ที่ปักอยู่
ที่ราวเหล็กกรอบฐานชุกชี แล้วจึงถนัดมือออกมาตั้งรายริมผนังด้านหันกลาง
ในระหว่างพระทวารกลาง แลพระทวารข้างเหนือ มีผ้าไตรแถบสาร
ตั้งอยู่ตรงหน้า ภูษามาตา จึงได้หยิบผ้าไตรส่งถวายเจ้าเข้าไป ขอ
บรรพชาตามลำดับ การที่ทรงผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้
ชานาคน้อยอย่างเก่า คือถูกขึ้นยี่นว่าอุกาสร์วันทามิกันเตสึบ ๆ กันมา ทั้ง
ที่ทรงผนวชฝ่ายคณะธรรมยุติกาถมาหานิกาย จนตลอดถึงเมื่อเจ้าพี่
บวชเณร รับสั่งว่าเป็นการออกหน้าออกตาประชุมใหญ่ คนเก่า ๆ
เขาจะขวางหูให้ว่าชานาคนตามธรรมเนียมเก่า แต่ครั้งเมื่อพระเจ้าลูก
เธอทรงผนวช ภายหลังมา ใช้ว่าเอาหางันเคอย่างธรรมยุติก

แต่หม่อมเจ้ายังคงใช้ ยืนยันว่า ถูกาตวันทามิกันเคยอยู่ตามเดิม ต่อมา
ถึงแผ่นดินประจวบนี้ หม่อมเจ้าซึ่งทรงผนวชอย่างธรรมเนียมชุกา จึง
ได้พลอยว่าเอาหางันเตมาบ้าง การซึ่งบอกอนุสาสน์นั้น ก็คงใช้ ยืนยันบอก
นอกหัตถมาศดังเช่นเดิมมา มานี้จึงบอกอนุสาสน์เป็นครั้งแรกขึ้นเมื่อ
ข้าพเจ้าบวชเณร เพราะครั้งนั้นโปรดให้ธอนิสสัยด้วย เป็นครั้งแรก
ที่ตามเณรได้ธอนิสสัย แต่รับสั่งว่าเป็นอย่างใหม่ ไม่ให้ตั้งว่าถูกา
ตวันทามิกันเต เหมือนอย่างเช่นที่ทรงผนวชพระกันมาแต่ก่อน ด้วย
เป็นการเกิดขึ้นใหม่อย่างธรรมเนียมชุกา แลรับสั่งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระปวเรศวิยาภางกรณ ตั้งชาติบัตรบอกอนุสาสน์ในท่ามกลาง
พระสงฆ์อย่างเช่นบอกกันอยู่ในธรรมเนียมชุกา การซึ่งให้ธอนิสสัยตามบอก
อนุสาสน์ครั้งนั้น เป็นการทรงพระราชดำริขึ้นใหม่ในทันใดนั้น กว
จะตกลงกันต้องรออยู่ชั่วหน่อยหนึ่ง เพราะไม่เคยทำ แต่ทรงอธิบายชี้
แจงการตลอด ก็เป็นการตกลงกันไปได้ ธรรมเนียมธอนิสสัย เด
มบอกอนุสาสน์ตามเณรจึงได้ มีแต่ขึ้นมาเป็นคราวแรก การทรงผนวชเจ้า
ที่หลาย ๆ องค์พร้อมกัน ที่เป็นภิกษุเมื่อทรงผนวชแล้ว นิ่งที่ปดาย
อาคันตังษ์ ในเวลาทรงผนวชองค์อื่นต่อไปจนแล้วเสร็จ จึงได้
ถวายผ้าพระสงฆ์ที่มานั่งหัตถมาศ ธรรมเนียมแต่เดิมมาไม่ว่าเจ้าฟ้าแ
พระองค์เจ้าหม่อมเจ้า พระสงฆ์ที่มานั่งหัตถมาศได้ ผ้าอาบฉันเดียว แต่
ครั้นเมื่อรัชกาลที่ ๔ เจ้าฟ้าไชยเจ้าไตรรัตน์เพชร พระองค์เจ้าไชยเจ้าไคร
แต่ที่ทรงผนวชตามธรรมเนียมจึงเป็นผ้าอาบฉันหนึ่ง คงได้กระจากเครื่อง

บริโภคองค์ละกระเจาต เหมือนการพระราชพิธีได้กั้นค้ เมื่อเจ้าที่ทรง
 ผนวชถวายผ้าแล้วจึงได้มารับของพระราชทาน รับรองหลวงแล้วจึงว่า
 จะมีวังนำเสด็จมาอยู่ในที่นั้น ก็ต้องเข้าไปรับของข้างในที่ปากฉากก่อน
 แล้วจึงออกมามารับของวังนำเสด็จนายผู้ราชต่อไป ว่าเป็นธรรมเนียมดังนี้
 แต่เดิมมา เมื่อรับผ้าเสร็จแล้วที่เป็นเจ้าพระก็ไปนั่งที่ปลายอาสน์ซึ่ง
 ที่เปนเจ้าฉมนั่งอยู่แต่เดิม คือริมผนังด้านหุ้มกลอง ทรงพระดำเนินไปทก
 พระสงฆ์จะกาเจ้าที่ทรงผนวชก็กวอดหน้าด้วยทุกองค์ เปนเสร็จการทรง
 ผนวช ถ้าอย่างมาบ่งตามวันก็มี แต่ต้องวันแคว้นเดียวเป็นวัน

การฉลองเทียนพรรษา

เทียนพรรษาที่ต้องลงทุนลงรอนมากอย่างแต่ก่อน ก็เป็นที่น่าจะชื่นชมยินดีในส่วนพระราชกุศล แลเป็นที่น่าจะขอทูลให้พระสงฆ์ได้อุญโฆทนา เพราะฉนั้นยกเสียดเทียนพรรษาหัวเมือง เมื่อประทับประดาเกร์ของทิมพ์ สี่ม้งภายนอกเสร็จแล้ว มาถวายคั้วทรงจบพระหัตถ์ ส่งขึ้นไปก่อน จะให้จุทหนักดางเดือน ที่เหลือนอกนั้นเป็นส่วนกรุงเทพ ฯ ให้ยกเข้ามาตั้งที่เจดีย์ท้องพระโรง มีส่ายสัญญาจ้งรอนแล้วให้ มีการสวดมนต์ พระสงฆ์ราชาคณะ ๒๐ รูป เริ่มสวดมนต์ทั้งคั้วนั้น ๑๓ คำ แต่พระพุทธรูปใช้พระห้ามสมุทรฉนเวยตามธรรมเนียม รุ่งขึ้นวัน ๑๔ คำ เดี๋ยพระ ก็คล้ายกันกับฉนเวยนั้นเอง แต่มีศุภรัตเข้ามาตโกนทูลจำนวน เทียนที่นำพระสงฆ์ เพื่อจะให้ ไททงอุญโฆทนา พระสงฆ์กลับไปแล้ว ทรงพระสุหร่ายประพรมแดเจิมเทียนพรรษานั้นทุกเล่ม เจ้าพนักงานจ้งนำไปตั้งในพระอุโบสถต่าง ๆ ตามกัมีกำหนด ในวันขึ้น ๑๔ คำ เวลากลางคินนั้นว่า คั้ววันขึ้น ๑๕ คำเวลาเช้า จ้งตั้ง พระราชดำเนียรออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เดี๋ยพระสงฆ์ราชาคณะ ๓๐ รูป ทรงจุดเทียนพรรษาในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เทียนพรรษาที่จุดนั้น ต้องใช้ ไฟฟ้าต้องด้วยพระแว่นลงยาราชาวดี เรื่องที่ใช้ไฟฟ้าต้องด้วยแก้วหนาเช่นนี้ ถือว่าเป็นไฟบริสุทธิ์ เป็นธรรม

เมื่อมองชาวอินเดียนประหลาดมาแต่โบราณ ได้พบหนังสือหลายแห่งที่
 กล่าวถึงเรื่องไฟส่องด้วยแว่นเช่นนี้ ไล่ทั่วไปในการทั้งปวง ตั้งแต่
 ต้องไฟที่จุดขึ้นบูชาหัตถ์เป็นต้น และบางทีตัวแว่นนั้นเอง ฤๅศิลา
 แดงเหล็กซึ่งใช้ทำให้เกิดเพลิงขึ้น ก็เป็นเครื่องบูชาของคนบางจำพวกด้วย
 แต่ไฟนี้จะเรียกว่าเป็นสำหรับการมงคลอย่างเดียวก็ได้ ต้องถือว่าตน
 ดำรงที่คิดเห็นชอบใจใช้ไฟอย่างนั้นนั่น ก็ว่าเป็นไฟบริสุทธิ์ที่มาจาก
 ดวงพระอาทิตย์ ไล่ทั่วไปทั้งการ มงคลและการอวมงคล ไฟฟ้าเช่นนี้
 ที่ใช้อยู่ในราชการ ก็ถือว่าเป็นการมงคลนั้น ก็จุดเทียนไขใน
 การพระราชพิธีต่าง ๆ ดิถีเชือกวันเจ้าทิพย์ ที่เป็นส่วนการอวมงคล
 ก็พระราชทานเพลิงเจ้านายใช้ส่องด้วยแว่น พระราชทานเพลิงข้าราชการ
 ใช้ตะเกียงไฟ อีกส่วนหนึ่งเป็นเครื่องบูชาที่บริสุทธิ์ ก็จุดเทียน
 พรธษาจุดเทียนรุ่งในการวิสาขบูชา จุดเทียนพระมหามงคลเทียนเท่า
 พระองค์ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา นับว่าเป็นบูชาด้วยเพลิงบริสุทธิ์
 แต่ในการที่ต้องใช้เพลิงส่องแว่น ถ้าไม่มีโอกาสที่จะต้องจากดวงอาทิตย์
 ได้ ก็ต้องใช้ ศิลาแดงเหล็กไฟ แต่มิเป็นส่วนที่ดำหรับใช้ ในการ
 มงคลแต่อวมงคล ชีตไฟเป็นของเกิดขึ้นใหม่ จะใช้ ได้ฤๅไม่ได้ยังไม่
 เคยมีผู้ใดตัดสิน ถ้าจะเป็นอันใช้ ไม่ได้ ก็คงจะเป็นเพราะเป็นของที่
 คนทำแท้มากไปกว่าเหล็ก ที่เอามาสูบลดลงแต่ทำให้แบน ๆ เป็นรูป
 เหล็กสำหรับตะเกียงไฟ แดงศิลาที่ไม่ค่อยมาจากภูเขา ยังพอจะถือว่า
 เป็นของเป็นะอะได้ ชีตไฟนั้นจะเป็นพริ้นน้อยไปสักหน่อยหนึ่ง แต่ใน
 การเผาศพนั้นน่าเพลิงไม่ติด ข้าพเจ้าก็เคยใช้บ่อย ๆ แต่ถ้าถูกที่
 สดกดำกัญธองแว่นไม่ได้ ก็ต้องยอมตะเกียงไฟโลกกาทำให้ลดลงมาแต่

ชั้นเดียวอย่าให้ ถึงสองชั้น แต่การที่จุดเทียนพรรษาเต็มแรกนั้น เคย
 จุกในหอพระเจ้าเป็นที่หนึ่ง ด้วยว่าเวลาเช้าเสด็จทรงบาตรในการ
 นักษัตรฤกษ์พรรษา การบิณฑบาตพรรษาคั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำมา เป็น
 เวลาที่พระสงฆ์สามเณรบวชใหม่ ได้เข้ารับบาตรในพระบรมมหาราชวัง
 พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าทั้งพระทั้งเณร ได้เข้ารับบาตรด้วยกัน แต่พระ
 มหาเถรเด็ก กรมธรรมการต้องทำบาฏฐิวันถวาย คือโปรดให้ผู้ใด
 เข้ามาจึงจะมาได้ การทรงบาตรพระใหม่นี้ มีของโทษทานมิได้
 เพิ่มเติม คือเป็นผ้าเช็ดปากผ้าเช็ดหน้าใบชา ของเด็ก ๆ น้อย ๆ
 เปลี่ยนกันไปทุกวัน เฉพาะใต้ใต้พระที่บวชใหม่ ส่วนของเพิ่มเติม
 ตามเทศกาลมีรูปเทียนไม้ ดีพันหมากพุดนั้น ได้ทูลไปแก่พระสงฆ์ที่มา
 บิณฑบาต เมื่อทรงบาตรเสร็จแล้ว เด็กจึงจุดเทียนพรรษาในหอ
 พระ แล้วจึงเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ครั้งเมื่อตกลงมาใน
 รัชกาลที่ ๔ ชั้นหลัง เด็กก็ออกทางพระที่นั่งอนันตสมาคม เด็ก
 ขึ้นทางพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เทียนพรรษาที่หอพระ ก็เป็นอันจุก
 ภายหลังวัดพระศรีรัตนศาสดารามไป เมื่อมีเทียนพรรษานั้นที่พระพุทธรูป
 ทรงจุกเทียนพรรษาที่พระพุทธรูปก็ก่อน แล้วจึงเสด็จออกวัดพระศรีรัตน
 ศาสดาราม การตั้งเทียนพรรษาวัดพระศรีรัตนศาสดารามแปลกอยู่อย่างหนึ่ง
 ซึ่งถ้าไม่สังเกตก็จะไม่นึกถึง คาร์วาคะตั้งอันใดกำลังใดเป็นใหญ่แล้ว ต้องตั้ง
 ไว้ข้างฝ่ายเหนือฤกษ์ฝ่ายขวามือออก สิ่งใดเป็นน้อยฤกษ์ต่ำกว่าแล้วต้องตั้งไว้
 ฝ่ายใต้ฤกษ์ฝ่ายขวามือ แต่เทียนพรรษานี้เทียนวงหลวงตั้งข้างใต้ เทียนวงนำ
 ตั้งข้างเหนือ ถัดจากที่ประทับของเจ้าของเทียนเป็นประมาณ ถึงที่พระที่นั่ง

พุทฺธโชติธรรมในพระราชวังบวร ก็ตั้งเช่นนั้นเหมือนกัน ทรงจุตเทียน
 พรรษาแล้ว ถวายคืนไม้เงินทองพระมหามณเฑียรันปฏิมากรคู่หนึ่ง
 แด่เครื่องสักการะพุ่มต้นไม้ขนาดใหญ่ เทียนรูปแพะเผดดอกไม้ว่อง
 พานทองสองชั้นสองลำรับ สำหรับพระสัมพุทธพรรณี ย่อมลงมา
 สำหรับหนึ่ง แล้วถวายคืนไม้เงินทองแด่พุ่มต้นไม้ขนาดกลาง พาน
 ทองสองชั้นรองรูปเทียนดอกไม้ ที่พระพุทธรูปพัชรพัฑโลก แด
 พระพุทธรูปเจ็ดล้านภาโดยอีกสองแห่ง แล้วจึงได้ถวายพุ่มพระราชณะ
 ต่อไป พุ่มนั้นจัดลงในตะแกรงเรียกว่าตาแกรงตากรอย กำหนด
 ให้กว้างคอกหนึ่งสูงสี่นิ้ว เกณฑ์กรรมต่าง ๆ ให้สั้นกำหนดถ้ายิบ
 ในหมายับกับว่า ให้ทรงตราอย่าให้เม็ดพริกไทยติดได้ แต่ที่
 แดเห็นอยู่นั้น บางในเม็ดกันไผกัถดได้ บางใบถูกพุชชาทั้ง
 ลูกก็เห็นจะถดได้ หมายถึงกันไปตามบุญตามกรรมเช่นนั้น แล้ว
 ส่งให้ทหารในปัดกระต่ายเรียบดาบ้าย ๆ ตามบุญตามกรรม เปน
 เครื่องสำหรับบันจุของถวายพระ คือพุ่มสี่พุ่มหนึ่งกระถางต้นไม้
 กระถางหนึ่ง กระถางเลี้ยงเปนกระถางเดิม ปากกว้างกว่าแปดนิ้ว
 ฤๅสิบนิ้ว ในนั้นมีเทียนเท่าหมากคำคำหนึ่ง เทียนมัทหนึ่งร้อยเล่ม
 ไม่ สัพพะไม้ธูปดินไม้ชำระอย่างละมัด หมายพลูของหนึ่ง บรรดา
 พระสงฆ์ที่เป็นราชาคณะพระครูเจ้าคณะ ทั้งในกรุงแคว้นหัวเมืองที่ใกล้
 คือเมืองนนทบุรี ประทุมธานี นครเขื่อนขันธ์ นครไชยศรี แด
 เจ้าพระเจ้าเนตรพระมหาดเล็ก บางองค์ข้ามรับต่อพระหัตถ์ในพระ
 อุโบสถ พระครูเปรียญกานานุกรม พระพิธีธรรมพระปริตทั้งปวง
 นั้นรายอยู่ตามพระระเบียง ก่อนเวลาที่เสด็จโปรดให้เจ้านายไปถวาย

แล้วทรงแจกเทียนชนวนที่สำหรับจุดเทียนพรรษา แก่พระบรมวงศานุวงศ์
 ให้ไปจุดเทียนพรรษาคามพระอารามต่าง ๆ การจุดเทียนพรรษานี้
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่าเคยได้พระราชทาน
 ไปทรงจุดเทียนที่วัดพระเชตุพนทุกปีเสมอมา จนตลอดสิ้นรัชกาลที่ ๒
 ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงได้เสด็จพระราชดำเนิน
 ทรงจุดเทียนพรรษาที่วัดพระเชตุพน ในเวลาบ่ายวันขึ้น ๑๕ ค่ำนั้น
 เสมอทุกปี จนนายข้าพเจ้าได้สืบขอมา จึงโปรดให้ข้าพเจ้า
 ไปจุดต่อมา จนตลอดแผ่นดินประจวบนี้ พังจะมาเปลี่ยนให้ลูก
 ชายใหญ่ไปจุดได้ต้องปี กรมหลวงราชริสาสนิก เป็นผู้ซึ่งทรง
 เปนพระธุระในเรื่องจุดเทียนพรรษามาก โดยจะไม่ได้เสด็จเข้ามาใน
 วัดช้านานเท่าใด ถ้าวันจุดเทียนพรรษาแล้วเป็นเสด็จเข้ามาไม่ได้ขาดเคย
 เว้นไว้แต่ประจวบจนเสด็จลุกขึ้นไม่ได้ เมื่อหายประจวบแล้ว
 ยังต้องจุยอยู่ก็ให้อู้งมา ท่านประพุดิเช่นนี้จนสิ้นพระชนม์ จึง
 ได้ความจากท่านรับสั่งเดิว่า เจ้านายเดียนั้นสหายต้องไปจุดเทียนพรรษา
 แต่คนละวัดสองวัด เมื่อในรัชกาลที่ ๒ มีผู้ซึ่งจุดเทียนพรรษาอยู่
 สามองค์ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าองค์หนึ่ง พระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าองค์หนึ่ง ท่านองค์หนึ่ง กับใครอีกองค์หนึ่งต้ององค์
 ข้าพเจ้าจำไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าแลพระปิ่นเกล้าเสด็จไป
 น้อยวัด ท่านต้องไปก่อยี่สิบวัดแต่เข้าจนคำจึงได้กลับ ท่านรู้ลึก
 พระองค์ว่าการจุดเทียนพรรษานี้เป็นหน้าที่ของท่าน ที่พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงมีหน้าที่ไว้ จึงได้ทรงพระอุสาหตามเคยเสมอมา
 ตลอดจนถึงรัชกาลประจวบนี้ เมื่อในรัชกาลที่สามก็ว่า พระเจ้า

ถูกเธอเสด็จไปจุตโดยมาก แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๔ นี้ พระเจ้า
 ถูกเธอไปจุตก็หลายวัด แต่เฉพาะวัดเดียววัดเดียว คือแต่เดิม
 ข้าพเจ้าไปจุตวัดราชบูรณ ถ้วยอาไศรยเหตุที่วังพระองค์เจ้ามั่งคงเดิม
 ที่เปนลุงข้าพเจ้า อยู่ที่วังกรมหมื่นนฤบาลมุนีมาศยเคียวนี้ ที่บ้าน
 พระยาพิไชยสงคราม อันนั้นถึงมือทำการครั้งแรก จะเป้นบ้านข้าพเจ้า
 ในที่นั้น เมื่อไปจุตเทียนวัดราชบูรณ จะได้ แวะไปที่บ้านลุง
 แถบนั้น โหม่นนั้นด้วย พระองค์ เจ้าโสมนัสซึ่งโปรดให้เป็นลูกเลี้ยง
 สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว ก็เป้น
 ผู้ได้ มรณูกนั้น โปรดให้ ไปจุตเทียนพรรษาวัดโสมนัสวิหาร
 กรมหลวงพิชิต สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป้นคา ๆ
 หลาน ๆ กันอยู่ จึงโปรดให้ ไปจุตเทียนวัดประยุรวงษ์ เพื่อ
 จะได้ แวะบ้านนั้น ส่วนกรมหมื่นกุศลระรงค์ศักดิ์โปรดให้ ไปจุต
 เทียนวัดเครือวัลย์จะได้ ไปแวะบ้านเจ้าพระยาสุรารักษ์ ซึ่งเป้นคาจริง ๆ
 ที่พระราชทานพระเจ้าลูกเธอ เป้นแต่ที่มีต้องการอย่างอื่นอยู่เช่นนั้น
 เพราะพระเจ้าลูกเธอยังทรงพระเยาว์อยู่โดยมาก พระน้องยาเธอที่ได้
 ทรงจุตเทียนพรรษา ก็เห็นมีแต่กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเป้น
 เจ้าน้ำที่เก่าแก่ นอกนั้นก็พระเจ้าราชวรวงษ์เธอบ้าง หม่อมเจ้าบ้าง
 รายกันไปมากพระองค์ ที่วัดบวรนิเวศ วัดรังษี วัดมหารณพาราม
 วัดบุญศิริ วัดเทพธิดา วัดราชนันทา ในห้าหกวัดนี้ มักจะตกอยู่ใน
 พระองค์เจ้าแห่ม่อมเจ้า ที่ทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร พระราช
 ทานเทียนชนวนในเวลาที่มารับฟุ่ม ในแผ่นดินประจุบันนี้ พระเจ้า
 น้องยาเธอ แดหม่อมเจ้าจุฑาภัยในรัชกาลที่ ๔ เมื่อผู้ใดได้

รับเทียนชนวนแล้ว   ก็รับโคมไฟฟ้าไปด้วยโคมหนึ่ง   แล้วให้
มหาดเล็กรับฟุ่มเควี่ของหมันดี: าร   ดำรงรับในพระอุโบสถไปด้วย
วัดโตเทียบพรรษาที่เดิมก็มีฟุ่มเควี่ของศักดิ์การนั้นเท่ากัน ไชยมาก   เว้น
ไว้ไม่กี่ตัวสำคัญ. รับวัดพระเชตุพนวัดบวรนิเวศเป็นต้นจึงได้ มีฟุ่มมาก   ถ้าถูก
วัดพระเชตุพนแล้ว   ก็ยังมีบ้างมากจึงจะรับลงไปหมด   แต่เทียบ
ที่พระศรีรัตนเจดีย์   พระมณฑป   หอพระมณฑปเขี้ยวธรรม   หอพระ
คันธารราษฎร์ท้องสนามหลวง   หอเสด็จธรรมปรีดี   ที่เหล่านี้
พระราชทานพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ไปจุ   จำนวนเทียนพระ
วัดโตมีเท่าใดก็เอาไปดังนี้

ที่หอพระในพระบรมมหาราชวัง   เทียนหล่อใหญ่ ๒ เล่ม
หอพระเด็กยธรรมปรีดีเทียบหล่อเด็ก ๑ เล่ม   หอพระคันธารราษฎร์
สนามหลวงเทียบหล่อเด็ก ๑ เล่ม   พระที่นั่งพุทธโธธรรม์พระราชวัง
บวรเทียบหล่อใหญ่ ๑ เล่ม   พระที่นั่งพุทธมณฑลเทียบหล่อเด็ก
๒ เล่ม   พระพุทธบุษยรัตนเทียบหล่อเด็ก ๒ เล่ม   วัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม   ในพระอุโบสถเทียบหล่อใหญ่ ๒ เล่ม   หอพระ
คันธารราษฎร์เทียบหล่อเด็ก ๑ เล่ม   วิหารยอดเทียบหล่อเด็ก ๑ เล่ม
พระศรีรัตนเจดีย์เทียบหล่อใหญ่ ๑ เล่ม   หอพระมณฑปเขี้ยวธรรม
เทียบหล่อเด็ก ๑ เล่ม รวม ๖ เล่ม   วัดราชประดิษฐ์เทียบหล่อ
เด็ก ๒ เล่ม   วัดราชบพิธเทียบหล่อเด็ก ๒ เล่มในพระอุโบสถ
เทียบหล่อเด็ก ๑ เล่มที่พระเจดีย์   วัดมหาธาตุเทียบหล่อเด็ก ๑ เล่ม
ในพระวิหาร   เทียนหล่อเด็ก ๑ เล่มในพระอุโบสถ   วัดพระเชตุพน

ในพระอุโบสถเขียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม   วิหาร ๔ ทิศเขียนสดัก ๔ เล่ม
 พระพุทธไสยาสน์เขียนสดัก ๑ เล่ม รวม ๒ เล่ม   วัดสุภะสันเขียน
 หล่อใหญ่ ๑ เล่ม ในพระวิหาร   เขียนสดัก ๑ เล่ม ในพระอุโบสถ
 วัชรบรรณิเศเขียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม ในพระอุโบสถ   เขียนสดัก ๑ เล่ม
 ในพระเจดีย์   เขียนสดัก ๑ เล่ม ในวิหารพระศาสดา   วัชรบรรณิเศเขียน
 สดัก ๑ เล่ม ในพระวิหาร   เขียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ
 วัชรบรรณิเศเขียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม ในพระอุโบสถ   เขียนสดักหล่อไตรเล่ม ๑
 ถวายพระเจดีย์ ๑   พระวิหารเล่ม ๑ รวม ๔ เล่ม   วัชรบรรณิเศ
 เขียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม ในพระอุโบสถ   เขียนสดักหล่อพระพุทธไสยาสน์
 ๑ เล่ม   ที่พระวิหาร ๑ เล่ม รวม ๓ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก
 ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก
 ในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม รวม ๒ เล่ม
 วัชรบรรณิเศเขียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม
 วัชรบรรณิเศเขียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม
 วัชรบรรณิเศเขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก
 ในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียน
 สดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศ
 เขียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม   วัชรบรรณิ
 เขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ใน
 พระอุโบสถ ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิ
 ฐิฐิเขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดักที่หน้า ๑ เล่ม
 วัชรบรรณิเศเขียนสดัก ๑ เล่ม   วัชรบรรณิเศเขียนสดัก ๑ เล่ม

วัดบพิตรภิมุขเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดสัมพันธวงษ์เทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดทองจรมชาติเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดราชกุฎีเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดประทุมคงคาเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดยานนาวาเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดเทพธิดาเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดราชันยดาเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดพิไชยญาติเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดอเนกการามเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดโสมนารามเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดทองนพคุณเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดเทพศิรินทราวาสเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดเสด็จวัดแก้วเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดเขมาภิรตารามเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดหิรัญบุรีเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดศรีสุทธารามเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดกัลยาณมิตรเทียนสถักในพระอุโบสถ
๑ เต็ม ในพระวิหาร ๑ เต็ม	วัดอินทารามเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดจันทารามเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดอภัยทานวิการามเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดกุหาสุวรรณเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดสังฆะระจาเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดราชสถิตารามเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดเรื่อวัดเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดนาคตลาดเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดพระยาทำเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดระฆาเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดสมณิทรเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดสุทธาวาสเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดศาลาเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดกฤษณ์เทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดสีโฆธารามเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดกนิษฐาเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดเทวราชกุญชรเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดจักรวัดราชวาศเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดสามพระยาเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดสังฆะระจารามเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดรังษีสุทธาวาสเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดไพชยนต์พลเสพเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดโปรกษเทียนสถัก ๑ เต็ม
วัดเฉลิมพระเกียรติเทียนสถัก ๑ เต็ม	วัดมณารามเทียนสถัก ๑ เต็ม

วัดมหารณพารามเทียนสลัก ๑ เล่ม   วัดโสมนัสวิหารเทียนสลัก ๑ เล่ม
 วัดพระนามบัญญัติเทียนสลักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม
 รวม ๖ เล่ม   วัดส้มเกลี้ยงเทียนสลัก ๑ เล่ม   วัดเวฬุาริน
 เทียนสลัก ๑ เล่ม   วัดประทุมวันเทียนสลัก ๑ เล่ม   วัดมหา
 พุฒมารามเทียนสลัก ๑ เล่ม   วัดบรมวงศดเทียนสลัก ๑ เล่ม
 วัดวงษมุตวิหารเทียนสลัก ๑ เล่ม

การเสด็จพระราชดำเนิน ถวาย พุ่ม

เมื่อ พระราชทานแจกเทียน ให้พระบรมวงศานุวงศ์ไปจุดตามวัด
เสด็จแล้วเสด็จขึ้น เป็นงานในเวลาเช้าเวลาบ่าย เมื่อในรัชกาลที่ ๔
เสด็จ พระราชดำเนินออกทาง ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม เสด็จวัดพระเชตุพน
ก่อน แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับทางพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพื่อ
จะทรงจุดเทียนถวายนาคที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ก็พระดำริห์ซึ่งจะฉัน
ในการสัปดาห์ปรกติ ถาได้นกตกในวันแรมค่ำหนึ่งเวลาเช้า แต่ในวันนั้น
ประจวบนั้นก็มีพระราชกิจเพิ่มเติมขึ้นอีก ก็ต้องเสด็จพระราชดำเนิน
พระพุทธรูปท้าย แดพระพุทธรูปต้นสถานพระที่นั่งบรมพิมานก่อน
แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินวัดพระเชตุพนทางพระที่นั่งอนันตสมาคม เสด็จ
ขึ้นพระอุโบสถก่อน ทรงจุดเทียนพรรษาถวายเครื่องสักการะเสด็จแล้ว
จึงได้เสด็จพระราชดำเนินถวายเครื่องสักการะที่พระโถกนารก แล้วทรง
จุดเทียนพรรษาดถวายเครื่องสักการะใน พระวิหารทั้งสี่ทิศ พระเจดีย์
ทั้งสี่องค์ แดพระพุทธรูปไสยาสน์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกทาง
ประตูข้างการเปรียญ ข้ามถนนไปตำหนักกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ถวายเครื่องสักการะพระอัมรินทร์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินถวายพระพิมพ์ธรรม
ถวายพุ่มเตุเฉพาะองค์เดียว ถึงว่าเมื่อพระธรรมเจดีย์ยังอยู่ไม่ได้พระ
ราชทาน เพราะเหตุว่าพระพิมพ์ธรรมเป็นผู้รักษาพระอัมรินทร์ การ
เสด็จพระราชดำเนินวัดพระเชตุพนนี้ ถวายพระพิมพ์ธรรมเสด็จทุกแห่ง อยู่
ในชั่วโมงครึ่งทุกปี

วันรวมข้าหนึ่งเวลาเช้า เสด็จพระราชดำเนินออกสดับปกรณ์กาลดา
 นูลาดเหมือนอย่างเดิมนั้น ๆ ทุกคราว แปลกแต่มีเครื่องสักการะสำหรับ ข้า
 พระราชา ทรงประเคนองค์พระตะกุ่ม เมื่อพระสงฆ์ดับธวัช เสด็จ
 พระราชดำเนินออกเปิดเครื่องพระมหามันต์นฤมิตมากร ในรัชกาลที่ ๔
 มีเสด็จพระบวรราชวัง ตามจำได้ว่าในวัน ๑๕ ค่ำนั้น เมื่อพระ
 บาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าฯ ทรงสบายปรกติอยู่ ก็เสด็จพระราชดำเนิน
 ลงมาเฝ้าในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุทียนพระราชมงคล
 แล้วทูลว่าข้าพเจ้าเองไม่ได้จำได้ว่าเสด็จลงมาเคย เคยเห็นแต่เสด็จลงมา
 ในกรอื่น ๆ คือก็เฝ้าอยู่จนกว่าจะพ้นวัน วันหนึ่งไม่เคยได้เฝ้าว่า
 มาดกว่าสามครั้ง แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เสด็จพระราชดำเนิน
 พระบวรราชวังมีครั้งหนึ่งไม่ขาดเลย ถ้าจะเนิ่นสละครั้งก็มีไต่ถาม
 การที่เสด็จพระราชดำเนินนั้น อยู่ในเวลาที่เที่ยงฤๅบ่ายโมงหนึ่ง ประทับ
 ที่พระที่นั่งสิริโมกษนฤมิตการพระเสริมแล้ว จึงเสด็จขึ้นบนพระที่นั่ง
 พุกไธสวรรย์ จุทียนพระราชมงคล แล้วสดับปกรณ์พระอัฐิรามพระราชวัง
 สดเมพระองค์ พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าฯ เสด็จออกมานั่งที่ปากฉาก
 ข้างใต้ทรงที่ประทับ เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินเช่นนั้น มีพระ
 ยานรงค์วิไชยเดโชวัน ยังเป็นจมนมหาดนิตอยู่ ตั้งเครื่องพระสุจารศม์เครื่อง
 แก้วมุกดาหาร ประทับอยู่จนบ่ายสองโมงบ้างสามโมงบ้าง จึงได้
 เสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ไม่มีการเสด็จพระราชดำเนินพระราชวัง
 บวรเคย เป็นแต่เสด็จออกสดับปกรณ์ แลเปิดเครื่องพระแก้วแล้ว
 เสด็จขึ้น บางทีก็ย้ายเสด็จพระราชดำเนินจุทียนพระราชมงคลพระเชตุพน

มาในวันแรมค่ำหนึ่ง ถ้าเช่นนั้นเวลาเช้าก็จะไม่มีใครเสด็จพระราชดำเนิน
ออกเปิดประตูของพระแก้ว ด้วยเป็นเวลาแคว้นอันจันทน์

ในวันแรมสองค่ำ เมื่อรัชกาลที่ ๔ เสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ
แต่มีเสด็จพระราชดำเนินเวลาค่ำโดยมาก ทรงนมัสการพระชินศรี
พระเจดีย์พระศรีสุรัสวดี แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินบนพระตำหนัก
กรมพระปอระควริยาตงกรณ์ พระราชาคณะถาบันกรมปรีญาในวัด
บวรนิเวศนั้น รับเสด็จอยู่บนตำหนักพร้อมกัน ทรงถวายพุ่มข้าว
ทุกรูป แต่พระอินทนิมไนได้พระราชทานด้วย แล้วประทับรับสั่งอยู่บน
หำกุ่มมั่งต้องยาบบ้าง เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระที่นั่งหย้าเป็นการ
เยี่ยมเยียนด้วยทุกปี การถวายพุ่มทั่วทั้งวัด มาเกิดมีเสด็จพระราชประคิษฐ
ในชั้นหลัง ตั้งแต่มีพระสงฆ์มาอยู่ เมื่อไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน
จากเห็นพระราชาวัชรเสศุพนแล้ว เสด็จพระราชดำเนินในวันแรมค่ำหนึ่ง
ซึ่งเปนวันพระเสด็จเข้าพระราชทรางถวายพุ่มทั้งวัด ครั้นมาถึงแผ่นดิน
ปัจจุบันนี้ ก็เสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ ในวันแรมสองค่ำ
เหมือนอย่างแต่ก่อน แต่พระเสด็จอินทนิมไนวัดบวรนิเวศ ที่ทรง
คั้นมาแต่เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรมีอยู่โดยมาก ที่ไม่ทรงรู้จำนั้น
มีน้อย จึงได้ทรงถวายพุ่มเดียวขึ้นทั้งวัด เมื่อพระสงฆ์ถึง ๕๐ เสด็จ ๖๐
รูปเช่นนั้น จึงได้ย้ายลงมาประทับพร้อมกันในพระอุโบสถ เว้นไว้
แต่พระเจ้าอินทนิมไนที่ทรงผนวชวิภุมุตตามเณร ยังคงเสด็จพระราช
ดำเนินไปถึงที่ตำหนักแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับมา ถวายพุ่มที่วัดราช
บพิงเจดีย์ราชประคิษฐทั่วทั้งวัด เสด็จพระราชดำเนินแต่เวลาเย็น อยู่ใน
ยามหนึ่งจึงได้กลับพระบรมมหาราชวัง

สถานที่ที่เครื่องสักการะถวาย ในการเข้าพรรษาในพระบรมมหาราชวัง
 ที่หอพระเจ้านั่งหนึ่งสำหรับพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แด่สำหรับพระ
 พุทธรูปท่าพระชนมพรรษา ใช้พุ่มยี่อม ๆ เท่าจำนวนพระ หอพระบรมอัฐิ
 สำหรับพระพุทธรูปพระชนมพรรษาดำมรัชกาล หอพระน้อยสำหรับ
 สมเด็จพระสังฆราชและพระพุทธรูปโฆษาจารย์ พระที่นั่งบรมพิมานสำหรับพระพุทธรูป
 พระชนมพรรษารัชกาลที่ ๔ พระที่นั่งไพศาลทักษิณสำหรับพระสยามเทวา
 จิราช พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสำหรับพระพุทธรูปยี่สิบต้นน้อย พระตำ
 พุทธพรโณภาค พระพุทธรูปเสด็จาน สำหรับพระพุทธรูปยี่สิบต้นมีคันไม้
 ทองเงินด้วยคันหนึ่ง พระพุทธรูปมณฑลสำหรับพระเจดีย์ พระพุทธรูปสี่ทิศ
 พระฉลองพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าสุภัทรมหาราชินี สมเด็จพระเจ้า
 ลูกเธอเจ้าฟ้ากนิษฐาธิราชเจ้า กรมหมื่นเพชรรัตน หอศาสตราคมหอเสด็จบรมมหาราช
 พระภูมิหอแก้ว วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมณฑปรัตนวิมลมาร
 พระพุทธรูปห้าพระองค์ พระพุทธรูปเสด็จานโดย พระตำ
 พุทธพรณีย์ พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป หอพระมณฑปธรรม หอ
 ราชกรมานุสร หอราชพงษานุสร พระคันธารราษฎร์ พระวิหาร
 ยอด พระศรีมหาโพธิ หอพระนาค เถยมาคามของเก่า เดียวนี้
 ไม่มีพระพุทธรูปแล้ว ก็จะเห็นไปรวมกันอยู่วิหารยอด หอพระคันธาร
 ราษฎร์ห้องสนามหลวง ในพระราชวังบวร พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
 พระที่นั่งจันทรทิพย์คืออิศริยาราชานุสร วัดพระเชตุพน พระพุทธรูปวิมลมาร
 พระพุทธรูปโดยคันพระโลกนาถ พระวิหารทิศทั้ง ๔ พระเจดีย์ ๔ พระศรี
 มหาโพธิหนึ่ง พระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมานุชิตหนึ่ง วัดบวรนิเวศ
 พระพุทธรูปสี่ริมคันไม้ทองเงินด้วยคันหนึ่ง พระศรีศาสดา พระนิรันตราย

พระมุนตวันออก พระมุนตวันตก หอไตร พระโพธิ์พินาศ พระพุทธไสยาสน์
 พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธอัฐิญาณ พระพุทธมัญญายักษ์
 อภิราชประดิษฐ พระพุทธเสด็จ พระชินราช พระชินศรี พระศาสดา
 พระนิรันตราย พระศรีมหาโพธิ์ หอไตร อภิราชมพิธ พระประธาน
 พระนิรันตราย พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ อภิราชมพิธ บันไดที่มีเทียน
 พรรษา ที่มีเจ้าอธิการจะนำขึ้น นี้นั้น ทุก ๆ วัด หนึ่งวัดบวมนิเวศ
 วัดประทุมฉนวนราม ต่อเจดีย์พระศรีมหาโพธิ์ไว้พระราชทานเทียน ๑๖ เล่ม
 รูป ๑๐ ดอก พุ่มเล็กพุ่ม ๑ มาวัดในรัชกาลที่ ๔ ครั้นในรัชกาล
 ประจุบันนี้ก็จะไปอยู่ตามเดิม เดิมวัดโพธิ์มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งได้เหมือนกัน
 หนึ่งต้นนี้ใครที่ส่งมาถวาย ญะ ยี่ ก็เจ้าอธิการจะด้วยจำรับหนึ่ง

ส่วนพระราชทานเทียนมาถวาย ก็คือ ทรงเจ้า เขมรบุรี ราชบุรี
 ตพบุรี ตระบุรี ก็ได้พระราชทานเทียนมาถวาย เจ้าอธิการจะเทียนร้อยเหมือนกัน
 แต่ให้เจ้าพนักงานส่งออกไปลงวัดก็ได้ ก็พระมิ่ง ตกเรือเสียหายโดยมาก
 ครั้นมาในแผ่นดินประจุบันนี้พระสงฆ์หัวเมืองเข้ามากรุงเทพฯ ในการ
 ผดองไตรพากันมาทวงที่เจ้าพนักงานในกรุงว่า ไม่ได้เทียนเนื่อง ๆ
 ภายหลังตกลงยินยอมกันเองกับเจ้าพนักงาน ให้เก็บรอไว้จนเวลาถึง
 ไตรจึงได้มารับโดยมาก การถวายเทียนเจ้าอธิการจะเข้พรรษานั้นก็ยัง
 เป็นการเดิมมาเช่น พระสงฆ์ที่โต้วกับจะถวายก็เทียนร้อยมีเทียน
 พุ่มแต่ต้นนี้ ก็กระนั้นแต่ แต่กระจำ กับกระเพียงแก้วกับเป็นการ
 อันหนัก เมื่อจะส่งเทศน์ก็ได้ วัดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 จะรดเทียนกระทองเหลืองทองเกลื่อนไปตามพระระเบียง มากกว่าอย่างอื่น ร้อง

ลงไปก็กระจามทั้งอยู่ข้าง พุ่มกับขึ้นไม้หัก ๆ โคน ๆ เกดอันกลาง
 อยู่ก็มี การซึ่งผัดกันไปจนออกพระราชวังจึงมารับนั้น ก็มปล
 ว่ารับเทียบรักกันเอง แต่กรั้นภายหลังมานี้ เวลาเช้าพระราชแล้ว
 เคยเสด็จพระราชดำเนินพระราชวังมาบิเา ทรงถวายพุ่มพระพุทธรูป
 แดพระสงฆ์วัดกนิเภาธรรมประวัติ จึงโปรดให้เป้นกำหนดเสียว่าวันแรมแปดค่ำ
 ให้พระราชทานพระยานุกรมเปรียญ ในกรุงเก่าณหัวเมืองที่ใกล้เคียง
 มารับพระราชทานฉะพระอุโบสถบ้าง การเปรียญบ้าง ศาสดาบ้าง แด
 ทรงถวายพุ่มเหมือนอย่างในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็เป้นอันได้ ไป
 จริง ๆ ที่วัดกัน คงมารับในเวลาฉดองไทร แต่หัวเมืองมีกษ
 ใต้ฝ่ายตะวันออก

เครื่องสักการะสำหรับวัดกนิเภาธรรมประวัติก็น พระพุทธรูปมด
 ชวรโมภาส ๑ พระสาวก ๘ พระนิรันตราย ๑ พระถอยภาค ๑ พระ
 จงกรม ๑ พระศรีมหาโพธิ ๑ พระคันธารราษฎร์ ๑ พระฉดองพระองค์
 สมเด็จพระเจ้าดุดเธอเจ้าฟ้าอิศริยาถนกรณที่การเปรียญ ๑ พระนาคปรก
 ศิลา ๑ หอไทร ๑ พระสงฆ์อันนับแต่สามเณรวัดกนิเภาธรรมประวัติ
 ได้เทียบแพหนักเล่มละกึ่งคั้ง พุ่มขนาดกลาง วัดเสนาสนาราม
 วัดชุมพลนิกายาราม วัดกระวิศาราม วัดมณีนชดิษฐ์ ได้เทียบกำพุ่มเล็ก
 เหมือนวัดบรมนิวาส

อนึ่งตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มา โปรดให้ข้างในออกถวายพุ่มพระเจ้า
 มรณวงษเเจอ กรมพระปวเรศอิศริยาถนกรณ ที่พระระเบียงวัดพระศรี
 รัตนศาสดารามในวันขึ้นสิบห้าค่ำ แดบางมีที่ข้าพเจ้าจำได้นั้นเมื่อข้าพเจ้า
 มวชนเณร โปรดให้ข้างในไปถวายพุ่มพระสงฆ์สามเณรที่วัดบรมนิวาส

วิจารณ์หนึ่ง แลวัตรราชประภัสสรุทลายครั้ง ในรัชกาลประจันนั้นการ
 ถวายพุ่มพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศคงอยู่ เพิ่มพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสขึ้นอีกองค์หนึ่ง แลเมื่อเสด็จพระราชดำเนิน
 เกาะบางปอิน โปรดให้ช้างโนไปถวายพุ่มพระสงฆ์ วัดนิเวศธรรมประวัติ
 ทุกปี

อันนี้ในวันน้ำกัฏฐาเข้าพรรษาส่วนวันนี้ มีการสวดมหาชีวิต้าหลวง
 ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาแต่โบราณ เนื่องพระมหาชาติ
 คำหลวงไปบนพระโอรสโอรสเถรธรรม ได้ทรงเรียบเรียงขึ้นไว้
 ด้วยบทเพลง ปกป้องใจ มีข้อความประพันธ์ในพระโองการโปรดฯ
 วิเศษนี้ให้ ๓๖ หน้า ๔๒๗ แล้ว ข้าพเจ้าไม่กล้าเข้าเฝ้าพระ
 บารมี จึงเอา พระราชดำริว่า จักนำเสด็จพระมหาชีวิต้าหลวงนั้น
 เปนกลอนร้อยให้มีความรู้ของพระเจ้าทองธรรม ว่าพระองค์ทรงทราบ
 อักษรวิจิตร ที่ภาษามกระดษาไทยจะหาภาษาอื่นต่าง ๆ ได้ซึ่ง แด
 ประกอบกับพระภิกษุญาณ ถลาคในการที่จะประพันธ์มุกตลิตร่าย
 กาพย์โจรสลัดให้ไพเราะให้เป็นอย่างนี้ การที่ทรงแปลภาษาจาก
 มรรคมาภาษาอื่นให้ ประดิษฐ์โคลงฉันท์คำพริ้งต่าง ๆ สดับกันไป ข้าไสร
 รัชชานนท์ เสนอว่าควรดัดคำให้ยาวไว้ให้สมควรแก่เนื้อความ ๆ ก็ที่ทรง
 แก่น้ำใจเช่นนี้ เปนอย่างแปลประหลาดเกินขึ้นใหม่ มิได้มี
 ประสงค์ที่จะ ดัดแบบจากที่ใด เหมือนอย่างนักปราชญ์ทุกวันนี้ พอใจ
 แก่เสียงหรือคำคำนั้นเลย ถ้อยคำซึ่งกล่าวไว้ในพระมหาชีวิต้าหลวง เปน
 คำที่ดัดขึ้นเกินกว่าคำพูดที่เราพูดกันอยู่ทุกวันนี้ ที่แปลไม่ออกว่า
 หมายความว่าอย่างไร มีมาก เป็นหนทางที่ผู้มีความรู้เดิมมีปัญญาจะ
 พิจารณาตรอง ดัดสวดมหาชีวิต้าโบราณ เสด็จหาทางมาแห่งศัพทซึ่ง

ใช้กันอยู่ในภาษาไทย ที่แปลไม่ออกไม่ทราบกันเหตุที่มาได้ กว้างขวาง
มาก แต่เป็นที่น่าเสียดายอยู่ ด้วยหนังสือมหาชาติคำหลวงนี้ขาดหาย
เสียในกระบวนแต่เมืองเสียมหายฉบับหาไม่ได้ ที่ยี่สิบอยู่ด้วยนี้ คือ
ทศพร ทิมพานต์ วัชรประเทศ ฐก มหาพน กุมาร มหาราช
นทกัณท์ ส่วนฉบับคำอื่นๆ มีไม่กี่เล่มติดกัน แต่ให้การแสดงความ
รู้เห็นใจกัน ในลักษณะราชนิพนธ์ของเก่า แต่ซึ่งเรายังได้พบอ่านเท่าที่
มีวันนี้ มีไม่กี่เล่มมา สักเล่มอยู่แล้ว ควรจะสรรเสริญว่าน ที่ได้
พบจะเกิดผลอะไรไว้ ให้เราได้อ่านด้วยคำของคนโบราณซึ่งเนิ่นนานจะ
รู้เข้าใจ

แต่เมื่อจะพิจารณาให้รู้ความรู้ ของพระเจ้าทรงธรรมโดยละเอียดแล้ว
ก็เห็นว่าพระบารมีพระทรมานพระโอรสมีมากจริง แต่ทรงทราบอักษรวิชัย
ในภาษาไทยภาษาถิ่นอื่นๆ ได้โดยสมบูรณ์ในกาลครั้งนั้น แต่ถึงว่าทรงทราบ
มากเช่นนั้น ก็ให้เขาเป็นพระราชาอยู่ในการที่จะต่อสู้ต้อง เสาหา
ธรรมที่ลี้ภัยวิเศษโดยละเอียดนักไม่ จะเป็นแต่ทรงสนทนากับการหนึ่งถือ
มากกว่าที่จะประหลาดพระองค์ ทรงต้องเลือกพันให้ ได้จริงในทางธรรม
เหตุใดจึงได้กล่าวดังนี้ เหตุว่าเวลาที่พระองค์ทรงประพฤติกองปวง มีบอก
หนังสือพระธรรมเป็นต้นนั้น ก็แปลว่าการที่จะรู้แจ้งอักษรวิชัยในภาษาภมร
เมื่อจะทรงเรียบเรียงเป็นพระราชนิพนธ์ ก็เรียบเรียงเพียงชั้นมหาเวศสันดร
ชาดก ซึ่งแปลว่าออกสนทนากับชนอัน เพื่อจะเดินทางอักษรวิชัยทั้ง
ภาษาไทยภาษามกจะอย่างเดียว ส่วนการในพระพุทธศาสนา ไม่มี
ปรากฏว่า พระองค์ได้ศึกษารวมถึงปลดปล่อยการซึ่งเศร้าหมองอย่างใด
ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์กว่าชาติก่อนเลย เมื่อว่ารวมยอดแล้ว การซึ่ง

พระองค์ได้เกิดถึงกษัตริราชสมบัติปราบคาภิเศกขึ้นนั้น ก็อาจจะขอให้
เห็นได้ ว่าพระองค์ทรงสังเกตเห็นไปรพทางเดาเรียนมากกว่าการปฏิบัติ จึง
ไม่สู้สนพระทัยที่จะบำรุงในทางปฏิบัติมากนัก

อนึ่งมหาชาติกำหนดงั้น มีท่านองค์ที่สวดประกอบด้วยเมื่อกษัตริย์องค์
ดึกขั้ จนไม่สามารถที่จะจำได้ ได้ ฤๅจะนึกทำให้ถูกขึ้นใหม่ ต้องมี
เครื่องหมายที่ขึ้นที่ถึงที่สุดที่คำ ระตะเต็มไปทุก ๆ วรรค ท่านองค์นั้น
ก็ไม่คล้ายคลึงเทียบเทียมกับท่านองค์อื่นเลย เป็นท่านองค์อันเกิดขึ้นจาก
พระราชภาริหรือพระเจ้าทรงธรรมนั่นเอง ส่อให้เห็นว่าท่านคงเป็นผู้ชำนาญ
ในการสวดเรียนต่าง ๆ ทุกอย่าง มีพระสูตรเสียงอันไพเราะคล่องแคล่ว
อาจจะบัญญัติท่านองค์ใหม่ ให้แปลกเปลี่ยนกับที่เคยมีมาแต่ก่อนได้
แล้วทรงพระอุดำหิ์นักหัดด้วยพระองค์เอง ให้ราชบุรุษผู้เจ้าพนักงานรับ
เครื่องราชบรรณาการ เป็นกรมนี้ที่สวดด้วย ขรยว่าคนพวกนี้ จะเป็น
คนที่รับราชการอยู่ในพระราชมณเฑียรสถานนั้น ด้วยเป็นภิกษุสามเณร
ฤๅกฤๅษีที่เป็นศิษย์ทรงใช้สอยสั่งสอนมาแต่เดิม ถือมาหมายเป็นเจ้าหอ
เดิม ด้วยได้เคยทรงใช้สอยสนิทสนมมาแต่ก่อน จึงได้ใช้สอยรับขึ้น
รับแรก แต่เมื่อใกล้เคียงเป็นที่ไว้วางพระราชฤๅไทยไปรคปราบมาก
ถ้าเป็นเช่นนั้น คงต้องทรงซื้อสร้อยนาฬิกาที่สายโต ๆ พระราชทานให้
แขวนโยงลงไปตามกัน เพราะคนพวกนี้เป็นคนสนิทชิดชมได้ทรงชักชวน
ให้สวดได้เนื่อง ๆ ดีกว่าที่จะเอาผู้อื่นมาฝึกหัด พระสงฆ์ผู้ชำนาญ
ในการสวดเรียนต่าง ๆ ย่อมจะเป็นฝ่ายสมัครใจมีดีนาพระโดยมาก ดีมา
จนเราได้พบได้เห็น แล้ววิชาซึ่งพระสงฆ์ศึกษาในเวลานั้นเล่า ก็นับว่า
ผ่านวิบัติสนาพระอย่างนี้พระธรรมเป็นใหญ่ ตลอดจนมาจนกรุงรัตนโกสินทร์นี้

จึงเห็นว่าคุณวิเศษของพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งเป็นที่นับถือของคนทั้งปวง
 จานกึงเป็นเจ้าแผ่นดินไฉนนั้น จะเกิดขึ้นทางวิบัติทางชะงัดพระธรรมมาก
 กว่าทางคั่นกฐะ เมื่อจะสังเกตดูในพระราชนิพนธ์พงษาวดารก็จะเห็นได้ว่า
 ตั้งแต่เหนือแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมขึ้นไป การที่จะสรรเสริญเวทมนต์
 คาถาอันใด น้อยกว่าตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมลงมา ตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้า
 ทรงธรรมลงมาแล้ว มักจะกล่าวถึงอยู่คงพันชาติต้องหนนหาตัว
 ทำเสน่ห์ได้ให้ถมเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น เพราะเหตุว่าพระเจ้าทรงธรรมเป็น
 แต่พระราชคณะองค์หนึ่งเท่านั้น สามารถที่จะชิงสมบัติจากพระเจ้าแผ่นดิน
 อันสืบพระวงศ์เนื่องในประเพณีกันมาถึงยี่สิบชั่วกษัตริย์ จึงเป็นเหตุให้
 คนเชื่อถือในทางวิชาเหล่านั้นแก่กล้าขึ้น ซึ่งแผ่นดินกรุงสยามในระยนั้น
 ชุมโรกไปด้วยน้ำมันคั้นน้ำมันนั้น คงจะเป็นเหตุเพราะพระราโธบายของ
 พระเจ้าทรงธรรม ที่จะรักษาสิริราชสมบัติของพระองค์ให้มั่นคงให้ มีผู้
 ประทูลรู้อย่างใด แต่เพราะเหตุที่คนที่เชื่อถือเท่านั้น ย่อมเชื่อถือฤทธิเดช
 ต่าง ๆ อันพระอรรถกอาจารย์เจ้าพระณาไไว้ ก็ต้องเชื่อมีญะอันครงาน
 อนาคตจะมีด้วย เมื่อถึงเช่นนั้นแล้วก็ต้องถือว่าผู้ซึ่งเกิดมาภายหลัง ย่อม
 จะเสื่อมลงไป เสื่อมลงไปจากผู้ที่เกิดก่อน อีกประการหนึ่งถ้าเจ้าแผ่นดิน
 องค์ใดไม่ว่าในพงษาวดารไทยฤๅพงษาวดารต่างประเทศแห่งใด ยกย่อง
 พระองค์ว่าดีกว่าพระราชโอรส ซึ่งจะสืบสันตติวงศ์ ฤๅที่จริง ๆ พระ
 ราชโอรสตามไม่ทันได้เสียกัน ราชวงษอันนั้น ก็มักจะเสื่อมสูญลงไปใน
 เร็ว ๆ นั้น เหมือนอย่างพระเจ้าทรงธรรมนี้ พระราชโอรสก็ริบวงลงไป
 เป็นปกาณะนางที่เดียว ผู้ซึ่งได้ไว้เรียบนิรชาตามทาง ถึงแม้ว่าเป็นพระ
 ราโธบาย แต่ยังเป็นทึนนิมของกันอยู่ ก็อาจประทูลรู้อย่างจริงเอาแผ่นดิน

ได้โดยง่าย ตามทางซึ่งพระเจ้าทรงธรรมได้ทำอุบายไว้หนึ่งเอง ^{ข้อ}
 ดายก็เพราะปลุกกันต่อ ๆ มา จนแผ่นดินไม่มีความสุขได้โดยตลอดจนเดีย
 กรุง ยี่มีหน้าเข้ามาเบียดเบียนเอากรุงธนบุรีไปด้วย ซึ่งอธิบายมานี้อยู่ข้าง
 จะ^{ขึ้น}โดยเกินเหตุเป็นแต่อยากจะพูดออกความเห็นเท่านั้น ขอ^{ขึ้น}รวมเนื้อความ
 ดังว่า พระเจ้าทรงธรรมนั้นทรงหนักในทางอภิวรรตอย่างหนึ่ง การปฏิบัติ
 ของพระองค์ในเวลาที่ทรงผนวชนั้นเป็นฝ่ายวิปัสณา^{ขึ้น}ธุระ ตามฉันทิธำจารย์
 เคยถือมา มีใช้สวดท่องหารธรรมที่ดัดมาปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ อย่าง
 เช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรง
 ดันชักในทางที่จะทำ ๆ นองสวดเวียนต่าง ๆ ความฉันทิของพวกอาจารย์
 วิปัสณาขอ^{ขึ้น}เจ้าน้อยอุปปรกติ จึงได้ทรงศึกษานองมหาชาติคำหลวง
 ได้ว่าเวียนสวดกันมาทุกกาลวันนี้ ก็ว่ามีผู้แต่งหนังสือมหาชาติคำหลวง
 เพิ่มเติมที่ขาดลงได้ ก็ไม่สามารถที่จะกะแบบทำนองสวดลงในหนังสือ
 นั้นได้ มหาชาติคำหลวงที่สวดอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันนี้
 ก็สวดอยู่ที่ที่ขาดนั้นเอง

การสวดมหาชาติคำหลวง เป็นธรรมเนียมมีมาแต่ในแผ่นดินพระเจ้า
 ทรงธรรม โนยหนึ่งเรียกว่าโอเอ พิหารราย คำที่ว่าโอเอพิหารราย^{ขึ้น}
 ได้^{ขึ้น}ด้อมกับผู้หลักผู้ใหญ่^{ขึ้น}ว่า จะหมายเอาสวดพระมหาชาติคำหลวง
 ฤจะหมายเอาที่นักเวียน โรงทาน อ่านหนังสือสวดเป็นทำนองตามคำดาราย
 ก็ได้ ความว่าที่นักเวียนโรงทานสวดตามคำดารายนี้ พึงเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔
 คำว่าโอเอ พิหารรายมีเรียกมาก่อนนั้นแล้ว ตามความเข้าใจของผู้ที่บอก
 นั้น ว่าคำโอเอ พิหารรายนั้น คือสวดพระมหาชาติคำหลวงนั่นเอง
 ดูคำ^{ขึ้น}จะความนี้ไม่ยุติกันกับชื่อที่เรียก คำที่เรียกว่า “โอเอ” ดูไม่

คำสรรเสริญเท่านั้น เป็นคำก่อนจะอยู่ข้างเขา ๆ ว่าสวดไม้ก็ แดคำ
 “พิหารราย” นั้นเล่า ก็บ่งตรงว่าไม่ได้สวดในพระวิหาร ฤาพระ
 อุโบสถใหญ่รวดตามวิหารน้อย ๆ ที่รายอยู่โดยรอบ แดคำ “ราย” นั้น
 คงเป็นพหูพจน์ในภาษาไทยเหมือนว่าหลาย ๆ แห่งมีใช้ห่อหุ้ม ถัดก็
 จะสวดพระมหาชาติคำหลวงอยู่ในพระอุโบสถฤาพระวิหารใหญ่แต่หนึ่งเดียว
 แล้วจะเรียกว่าโอ้เอ้ พิหารรายความไม่ลงกันเลย จึงพิเคราะห์เห็นว่า
 การที่สวดพระมหาชาติคำหลวงก็ ฤาจะเรียกว่าโอ้เอ้ พิหารรายก็
 คงได้ความชัดว่าสวดในวัดพระศรีรัตนฯ ซึ่งเป็นวัดในพระราชวัง
 เมื่อตรวจดูแผนที่วัดพระศรีรัตนฯ ก็เห็นได้ว่ามีปราสาทสามองค์ คือ
 ไพรทริย์มหาปราสาท เวชยันต์ปราสาท ไธสวรรย์ปราสาท เรียง
 กันไปตามองค์ มีระยะห่างห่าง ๆ กันเป็นปราสาทย่อม ๆ ที่ได้สร้างขึ้น
 เป็นพระราชวัง ครั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้สร้างกรุง ครั้นแผ่นดิน
 พระบรมไตรโลกนาถที่ ๑ มีใช้ทรงธรรม ยกวังทำเป็นวัด ถ. มาสร้าง
 พระราชวังใหม่ย้ายริมน้ำ ปราสาททั้งสามองค์นั้นก็ปนวัดไป จึงสร้าง
 พระเจดีย์ขึ้นกลางในหว่างปราสาทนี้อีกสามองค์ ชักทั้ง ยืน ดินถึงกัน
 ได้รอบ ปลายแถวของพระเจดีย์ แดปราสาทข้างวัดนอก เป็นพระ
 วิหารใหญ่ที่ประดิษฐานพระศรีรัตนฯ ปลายแถวข้างใต้ก็มีพระวิหาร
 ใหญ่อีกหลังหนึ่ง แต่ย่อมลงไปกว่าวิหารพระศรีรัตนฯ เพศมาก พระวิหาร
 แดพระเจดีย์กับปราสาทนี้ เป็นแถวกลางพื้นเดียวติดกันตลอด คล้าย
 พระพุทธปรารักษ์ปราสาทพระมณฑปศรีรัตนเจดีย์ ที่ด้านวัดนั้นมีพระวิหาร
 อย่างย่อม ๆ รายเป็นระยะไป เหมือนศาลารายรอบพระอุโบสถ วัดพระ

ศักรัตนคำศัการาม   แต่ใหญ่ว่าเดิมมันให้ จะไม่เท่ากันทุกหลังด้วย
ตั้งอยู่เป็นระยะรายไปโดยรอบ คำที่เรียกว่า “พิหารราย” นี้ ขรย
ว่าการมีชื่อขึ้นด้วยพระมหาชากำหนดขึ้น   จะไม่ได้ซ่อมด้วยคนใดคนหนึ่ง
พอครบสี่รับหนึ่ง   จะซ่อมด้วยกันมาก ๆ แล้วเลือกคนแต่ที่สะดวกได้ซ่อม
ทำนองสมเด็จพระราชประสงค์   เข้าไปสะดวกภายในพระวิหารใหญ่เป็นที่ทรงฟัง
ส่วนพวกที่มีชื่อไว้มากด้วยกันนี้   ให้ไปสะดวกตามวิหารราย สำหรับ
อุปฐากยกทั้งปวงไปส่ง   พวกเหล่านั้นก็จะสะดวกบ้างไม่สะดวกบ้าง   ที่สะดวก
ไม่ก็อาจจะคงคนทั้งปวงทีเดียว   จึงเรียกเป็นคำขึ้นหรือเสียว่าโอ้อือ พิหารราย
แปลว่าสะดวกที่วิหารรายนั้นแล้ว   ไม่ได้เห็นกันในวิหารใหญ่   แต่ครั้งเมื่อ
ตกมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้   ผู้ซ่อมขึ้นแต่ดำรงเดียว   ดำหรับสะดวกในพระ
อุโบสถ   คนทั้งปวงสนใจขึ้นมาก   ในกรณีที่เคยไปฟังโอ้อือ พิหารราย
จึงได้เรียกติดไปว่าโอ้อือ พิหารรายเป็นคำติด   ส่วนในราชการก็คงใช้
ว่าสะดวกหาชาติกำหนด   เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จะทรงพระราชดำริเห็นชื่อไม่ตรงกับความจริงเช่นนั้น   แต่ครั้งจะให้ ผู้หัด
สะดวกหาชาติกำหนดขึ้นให้มาก   คนในกรมนั้นก็น้อย   แลดูไม่เป็น
ประโยชน์อันใด   ด้วยทุกวันนี้ก็ไม่มีผู้ใคร่สนใจฟัง   ด้วยฟังก็ไม่ใคร่จะ
เข้าใจ   จึงได้โปรดให้สำนักเรียนโรงเรียนอันหนึ่งชื่อสะดวกตามที่ตัวเล่า
เรียน   เป็นทำนองยานี่มีผู้รังกณาก   ตามแต่ผู้ใดจะมักสะดวกเรื่อง
ใดทำนองใดทุกคำการราย   คำละละละคน   พระราชทานเงินคนหนึ่งวัน
ละสี่ถึงเป็นรางวัล   ถ้าผู้ใดที่สะดวกก็อารยักกันมาไว้   คำลาที่เป็นทางเสด็จ
พระราชดำเนิน   ถ้าดำรงสะดวก   บางมีก็ได้พระราชทานรางวัลเพิ่ม
เติมบ้าง   เป็นการดลยให้เด็กเรียนมีใจผู้ซ่อมในการอ่านหนังสือ   แต่ส่วน

ที่สวนพระมหาวิภาวดีหลวงสำหรับใหญ่ขึ้น คงสวนอยู่ในพระอุโบสถตาม
 อย่างแต่ก่อน เริ่มตั้งแต่วันขึ้นสิบสี่ค่ำไป จนถึงวันแรมค่ำหนึ่งเป็น
 กำหนดตามวัน ที่ซึ่งสวนนั้นตั้งเคียงโถงไม่มีเพดาน มีคูน้ำโดยสำหรับ
 รองหนังสือ แต่ไม่ได้มีนักดาบบริวาร มีเครื่องนมัสการตะบะมุกสำหรับหนึ่ง
 มีพานหมากโกนธรรณยานาถียงตั้ง กล้าย ๆ เคียงพระสวน ผู้ที่สวน
 คือขุนทิมนบรรณาการ ขุนธารกำนันเป็นต้น นุ่งขาวห่มขาวสัคนสวนว่า
 ภาวสาธกคนว่าคำแปลสองคน ถึงเวลาที่พระสงฆ์มาฉันอยู่กับพื้นพระอุโบสถ
 พวกที่สำแดงธรรมสี่คนนั้นก็นั่งอยู่บนเตียง ต่อทรงจุฬศรียงนมัสการทรง
 คัดจึงได้หยุดลงจากเตียง เมื่อพระสงฆ์ฉันไปแล้วก็ขึ้นสวนบนเตียงต่อไป
 ใหม่ ผู้ที่สวนนี้ได้เงินคนหนึ่งวันละ ๑ บาท

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งามไปครั้งหนึ่งมาครั้งหนึ่ง รับสั่ง
 ให้เข้ามาสวนที่พระที่นั่งทรงธรรมในพระบรมมหาราชวัง ให้ข้างในฟัง
 คนแก่ ๆ เก่า ๆ ที่มีรูปเหมือนคนใด มานี้ จุฬบุช พ้าเหมือนนรธา พ้าเพ็ก
 วันแรกดูแน่นหนาที่เป็นสาวเข้ก็มีมาฟัง รุ่งขึ้นวันที่สองก็หายไปหมด
 เหลือแต่ท่านพวกที่กลับตาหลับตา เหมือนอย่างเช่นยายหงเป็นต้น แลที่
 ไหล ๆ เหมือนอย่างเช่นยายหุ้งสวรรค์เป็นต้น นี้พัวอยู่หัวทุกคน ก็ตกลง
 เป็นได้ มีบ่เดียว รุ่งขึ้นก็เลิกไป พวกเด็กที่สวนตามศาลาราย ก็นุ่ง
 ขาวห่มขาว มีรูปเทียนเครื่องบูชาตั้งน้อยทุก ๆ ศาลาเหมือนกัน ถูก
 กรีกกรีนคืออยู่ ถ้าเจ้าพระยาไม่มีสวนตามศาลารายแล้วสวนในพระอุโบสถ
 นำศาลาเดินอาจจะไม่ใคร่เป็นเจ้าพระยา เมื่อมีสิ่งอยู่เช่นนั้น พอเจ้าพระ
 ราชะเบียงไป ความรู้สึกก็เคยชินมาแต่เด็ก ๆ นั้น ก็รู้สึกชัดเจนว่าเจ้า
 พระยา ถ้าจะมีสวนเช่นนี้ในเดือนหกเดือนเจ็ด แล้วทำดีเดือนหกเดือน

เจ็ดเสียให้หายขาด เข้าไปในวัด นำตากดินอายุคงเป็นเจ้าพรหม
เหมือนกัน ว่ามาด้วยเรื่องมหาชาติว่าหาเงินความเท่านี้

อนึ่งการเปลี่ยนเครื่องพระมหามณีนันทน์ปฏิมากร ซึ่งมีกำหนดในเวลา
เปลี่ยนฤดู บัดนี้สามครั้งล่วงมาซึ่งหาได้กล่าวถึงไม่ บัดนี้ล่วงถึงกาล
เจ้าพรหมเป็นเวลาที่มันจบฤดูเบ็ดเสร็จเครื่อง พระมหามณีนันทน์ปฏิมากร
ครั้งหนึ่ง จึงจะรอตถาวรรวบรวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน พระมหามณีนันทน์
ปฏิมากรนั้นทรงเครื่องเป็นสามฤดู คือตั้งแต่เดือนแปดแรมค่ำหนึ่ง เข้า
ฤดูสามฤดู ไปจนถึงเดือนสิบสองขึ้น ๑๕ ค่ำ ทรงเครื่องอย่างห่มของ
คือผ้าทรงนั้นทำด้วยทองคำเป็นลาย ๆ จำให้ติดตายประดับพลอยทับทิม ด้าย
ทรงเข้าเป็นอันหนึ่ง เมื่อประกอบแล้วก็เหมือนหนึ่งผ้าทรงอย่างห่มของ พระ
ศกทำด้วยทองคำถวาราชาวดีดั้นเงินแท้ ที่ปลายพระเกศ ทำเป็นเป็น
ทักษิณาวุธ ประดับด้วยนิลเม็ดน้อย ๆ ทั่วไป พระรัศมีถวาราชาวดี
ดีด้า ๆ ตั้งแต่เดือนสิบสองแรมค่ำหนึ่งไปจนถึงเดือนสิบสองขึ้น ค่ำเป็น
เหมือนฤดู เครื่องทรงเปลี่ยนเป็นผ้าทรงคลุม ผ้าคลุมนั้นทำด้วยทองคำ
เป็นหลอดถวาราชาวดีร้อยดวงเหมือนดาวฉาย คลุมทั้งสองพระพาหา
พระศกใช้วงเดิมไม่ได้เปลี่ยน ตั้งแต่เดือนสิบสองแรมค่ำหนึ่งไป จนถึงเดือน
แปดขึ้นสิบห้าค่ำเป็นฤดู ห่มเครื่องตัว เป็นเครื่องทองคำถวาราชาวดี
ประดับเพชรพลอยต่าง ๆ พระมุกด์ทรงเป็นมงกุฎมีท้ายเทริดยอดประดับ
เพชรเม็ดใหญ่ งามที่เปลี่ยนเปลี่ยน เครื่องทรงทั้งสามฤดูนี้ เมื่อถึง
กำหนดการจะถึงก็ยกเชิญไปส่งมอบยก มีบันไดไม้จิงขึ้นข้างบ้านหลัง
ใต้ถุนพระราชนิเวศน์ไปส่งหน้าพระแก้ว บนถนนนี้มีโอรสตัวพระสุคนธ์
สองโอรส พาหน้ารับมาขึ้นพระองค์สองคน เมื่อเสด็จขึ้นไปถึงบนถนน

นั้นแล้ว ทรงหยิบพระธำมณีรัตนาวุธ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เสด็จอยู่หัวทรงถวายบูชไว้ ในมัจฉามีคัมภีร์มณฑลด้วยบัลลังก์มณฑก ตรง
 พระภักตร์พระมหามณีรัตนาวุธมากร มารินพระสุณรังในพระรังนั้น
 ดรงพอที่พระองค์ทรงเห็นแล้ว เจ้าพนักงานเชิญธำมณีรัตนาวุธออกจาก
 หนึ่งมาถวายที่ทรงดำรงพระอิศารังหนึ่ง แล้วจึงทรงมีรับพระองค์หนึ่ง
 ชำระล้างดองด้วยพระองค์ แล้วจึงทรงมีรับพระองค์หนึ่ง ชำระ
 สุคนธ์ให้เห็นแล้ว เจ้าพนักงานจึงได้ถวายพระศกฏาพระมงกุฎตามฤ
 ทรงถวายพระมหามณีรัตนาวุธด้วยพระหัตถ์ แล้วก็เสด็จกลับลงมา
 พระสุคนธ์ซึ่งเสด็จในพระรังนั้นทรงรินลงในโอแก้ว พระสุคนธ์ที่คือน้ำ
 ชำระพระองค์นั้นบรรจุขึ้นนั้น ถิ่นลงในโอแก้ว ครั้นเมื่อเสด็จพระราช
 ดำเนินมาถึงพันพระอุโบสถแล้ว ประทับที่มณฑปพระสุคนธ์มณฑป
 ชุกชีคามเหนือ ทรงรินพระสุคนธ์ในโอกลงในพระธำมณีรัตนาวุธแล้ว
 ทรงรดพระเศียรก่อน แล้วจึงรินลงในน้ำซึ่งชำระพระองค์ทั้งสองผืนให้ชุ่ม
 ผืนสองผืนนี้เป็นผ้าชำระพระภักตร์ บางทีที่พระราชทานแก่ผู้ใดหนึ่ง ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาจะพระราชทานก็ได้เฝ้าอยู่ในเวลานั้น ข้าพเจ้าได้รับพระ
 ราชทานผืนหนึ่งก็บังจะได้มอทุกกรวด แล้วจึงทรงรินพระสุคนธ์ในพระรัง
 นั้น ลงในหม้อแก้วหม้อทรงหม้อกม เจือน้ำอบที่อยู่ในหม้อนั้นเต็มแล้ว
 สำหรับแจกจ่ายประพรมทั่วไป แล้วจึงรินพระสุคนธ์ลงในพระรัง รดพระ
 ราชทานพระบรมวงษานุวงศ์ทั่วทุกองค์ ส่วนข้าราชการที่มาเฝ้าในเวลานั้น
 ก็ทรงรินพระสุคนธ์ในพระรัง ลงในพระสุร่ายประพรมราชทานทั่วไป
 แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระรัศมีพระรัศมีพุทธพรณี พระรัศมี
 นั้นมีสี่ คือ กว้างของหนึ่ง หาดหนึ่ง แก้วขาวหนึ่ง แก้วน้ำเงินหนึ่ง

ถูกฝนใช้แก้วน้ำเงิน ถูกหนาวใช้แก้วขว้างน้ำมากบ้าง ถูกร้อนใช้กำไต้
ทอง มีดวงนิลเปลี่ยนดังที่กันไต้ทั้งสี่ แล้วทรงสุหร่ายประพรมพระคันพุก
พรรณนี้ แดพระพุทธรูปห้าจุฬาลงกรณ์ แดพระพุทธรูปเจ็ดล้านภาโดย
แล้วจึงทรงจุรูปเทียนนมัสการต่อไป ในขณะที่เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน
ลงมาจากเกยนั้นแล้ว เจ้าพนักงานคลังทองชั้นประทับเครื่องแต่งพระองค์
พระมหามณเฑียรบันฑิตมากราบบังคมทูลว่า เมื่อเสด็จแล้วพราหมณ์จุฬาวุ่น
เวียนเทียนสามรอบ ประโคมเครื่องดนตรีของไชยพิณพาทย์มโหรีทุก เป็น
เสด็จการเปิดเครื่องคราวหนึ่ง อย่างนี้เสมอทุกปีมาแต่บัด

คำตกเตือนในการทรงผนวช วันสามโกษา ภาษามาตาค้องเชิญ
พระมหาสังฆมณฑลไว้ ที่โต๊ะข้างพระที่นั่ง แด่ต้องเก็บใบมคมให้พอ
เจ้าที่ทรงผนวช เพราะภาษามาตาก็จำนวนอยู่เองแล้ว ไม่ควรจะ
ให้ ใบมคมขาดไปพอกัน เจ้าที่ทรงผนวชต้องให้หน้าเข้ามาทาง
พระที่นั่ง จนได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กลับหน้าไปข้างบายศรี
จึงกลับได้ เมื่อพราหมณ์บ่อน้ำมพร้าวแล้ว ก็ต้องกลับหน้ามาทาง
ที่เข้าในทันทีเหมือนกัน เวลาทรงผนวช มีสำคัญเรื่องพระเต้าชโยนทก
เคยเกิดความเสมอ ด้วยเวลาชโยนทกเด็กไม่มีใครสังเกต ควรจะสังเกตว่า
ถ้าเจ้าที่ทรงผนวช ออกมารับน้ำเจ้านายซึ่งนำเสด็จแล้ว คงจะทรง
พระเต้าชโยนทก การส่งมณฑลต้องเทียบเคียงวันตกเป็นพิธีมด ๆ ไม่
ใครจะเสด็จพระราชดำเนินออก ส่วนการเสด็จพระราชดำเนินทรงจุเทียน
พรรษามีวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นต้น จำจะต้องมีโคมไฟฟ้าชวาก
ไม่ได้ การเสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ วัดราชบพิธ วัดราช
ประดิษฐ จำจะต้องเตรียมพานเทียน เหมือนอย่างที่เคยเตือนไว้

แล้วในเคื่อนหัว   การเปิดเครื่องพระแก้ว   เวลาที่เสด็จพระราช
 ดำเนินขึ้นบนเกย   มหาตมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จตามเสด็จพระราชดำเนิน
 ขึ้นไปนั่งอยู่ที่บันไดเกย   เวลาจะเสด็จพระราชดำเนินกลับลงมา   ต้อง
 ถ่วงน้ำหนักก่อน   คอยอยู่ที่ปลายบันได   พานเทียนนั้นคือทรงเปลี่ยน
 พระรัศมีพระสัมพุทธพรรณีด้วยจักรทอง   การนอกนั้นไม่มีอันใด

พระราชพิธีเดือน ๙

ได้กล่าวมาแต่เมื่อเดือน ๗ ว่าเป้นพิธีไว้ด้วยกันในกฎมณเฑียรบาล แต่
จุฬามายขุนหลวงหาวัด ได้ตัดสินไว้แต่ก่อน ว่าจะยกพิธีจุฬามาร
มาว่าในเดือน ๙ ตามกฎมณเฑียรบาล เพราะฉะนั้นจึงจะได้กล่าวถึง

พิธีจุฬามาร

การพระราชพิธีนี้ เปนเสด็จพระเคราะห์ฤๅษีเพ็ญทานอย่างหนึ่ง
แต่ในจุฬามายขุนหลวงหาวัดไม่ได้พูดถึง ทั้งเดือน ๗ เดือน ๙ ขรอยจะ
ไม่มีพิธีจุฬามารในครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นต่างอารยกัน ใน
จุฬามายขุนหลวงหาวัดก็มีความย่อเพียงว่า “เดือน ๗ นั้นชื่อพิธีจุฬามาร
คือเอาเงินนั้นขึ้นให้เท่าพระองค์ แล้วจึงเสด็จพระเคราะห์ฤๅษีให้แก้
พราหมณ์” มีข้อความเพียงเท่านี้ จะสันนิษฐานว่าพระราชพิธีนี้เป็น
การเคยทำอยู่ปะนิจ จนไม่เห็นเป็นการแปลกประหลาดจึงไม่กล่าว
พิธีการ ฤๅจะเข้าใจว่าเป็นพิธีไม่ได้ทำ กล่าวเพียงแต่ให้ครบเดือน
ตามตำราที่มียกพอใช้ ได้ แต่เมื่อรู้ตามทางที่ว่า จุฬามียอนเป็นอย่าง
กตาง ๆ นอกจากดวงยี่งั้น ก็จะเป็นแต่ทำการเสด็จพระเคราะห์ ฤๅ
พระราชทานเงินแก่พราหมณ์ ไม่ได้ให้ออกไป “กับดูล” ตามอย่าง
ที่กล่าวมาในกฎมณเฑียรบาล แต่พระมเหสีไม่ได้เกี่ยวข้องในการพระราช
พิธีด้วย ถ้าเทียบอย่างกตางเช่นนี้ก็น่าจะเป็นจริงได้ ด้วยในเวลา
ซึ่งขุนหลวงหาวัดได้เห็นนั้น เปนกรุงเก่าชั้นหลัง จะลดทอนการแห่งหน

ใหญ่โตลงมาเสียแล้ว แต่ที่มาในกฎมณเฑียรบาลนั้นเป็นการใหญ่
พระราชพิธีตั้งที่พระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก มีตราฐใหญ่ตั้งอยู่กลางพระโรง
กันม่านทองรอบ เสด็จโดยขบวนใหญ่ ทรงพระราชนทรยาน พระครู
พราหมณ์ลูกขุนและกุลศัสมย์เป็นคู่เคียง พระอรรคมเหสี ก็ทรงเทวียน
เมียบพระโหราพระราชครูและเมียบกุลศัสมย์ นำเสดเป็นคู่เคียง เดินกระบวน
ทักษิณพระมหาปราสาทเก็รรอบ แล้วจึงเสด็จขึ้นพระมหาปราสาท
ประทับในม่านกัน มีเจ้าพนักงานประจําหน้าที่ คือชาววังนั่งนอกม่าน
พระครูทั้งสี่เสดสมุหประฐาน ก็อจุศัสมย์ทั้งสี่นั่งในม่าน พระศรี
อรรคราชคือพระคลังคือพระขรรค์ พดเทพคือพิณ วงศ์คือคอกหมาก
พระยมราชคือแพนไชย ขุนศรีสังขกรเป็นสังข์ พระอินทโรด
อินทเทวี พระนันทเกษมคือซองไชย ขุนคนคู่คือมโหรีทัก เสด็จขึ้นกับกุล
คือประทับในทาสข้างขวาข้างซ้าย 'ใส่สรพทพัย' พระเจ้าแผ่นดิน
ทรง 'ถัม' (คือขัง) แล้ว พระอรรคมเหสีเจ้า 'ถัม' พระราช
ทานทพัยนั้นแก่พราหมณ์ แท้ถัมแล้วมีสมโภชการเลี้ยง ในนั้นว่า
'ช้ายเงินชวาทอง' แต่จะเป็นสิ่งใดก็ไม่ทราบ เห็นจะเป็นบายศรี เป็น
เสด็จการพระราชพิธี มีเนื้อความที่เก็บได้เพียงเท่านี้

พิเคราะห์การที่จัดวางตำแหน่งในการพระราชพิธีนี้ชอบกลอยู่ ดูเหมือน
หนึ่งจะมีเรื่องอะไรเป็นตัวอย่างเช่นกับพิธีศรีษะมพวย ว่าพระเป็นเจ้าดัง
มาเยี่ยมโลกย์ มีเทวดาฤๅทั่วโลกมาดมากับซึ่งรู้ว่าเสดงกด้วย สมุห
ประฐานซึ่งก็อยู่ต่าง ๆ คงจะมีที่หมายเป็นคัวแทนเทวดาองค์ใด
องค์หนึ่งทั้งสี่ การที่ไม่มีสมุหนายกสมุหพระกระดาโหมในที่นี้ คงจะ
เข้าใจได้ว่าตำแหน่งทั้งสองนั้นยังไม่ได้ตั้งขึ้น จนถึงแผ่นดินพระบรมไตร

โลกนารถ ซึ่งย้ายวังลงมาตั้งริมหน้า ภูมิณเทียรมาด^๕เป็นแบบครึ่ง
 ดมเด็จพระรามาริบัติที่^๕รันทร ที่ ๑ ก่อนเวลาที่^๕ตั้งตำแหน่งทั้ง^๕สอง
 จึงได้ยกจากตุลคมภักดีเป็นสมุหประธาน ตามแบบเสนาทั้ง^๕สี่ แต่จะสืบ
 หาต้นเหตุเรื่องเทียบของพระราชพิธี^๕ จากพราหมณ์ ในทุกวันนี้ก็ไม่ได้
 ความ แต่ถามผู้^๕ที่อุสาหา สืบเสาะกันในเรื่องตำนานพราหมณ์ต่าง ๆ
 ที่เขาแปลเป็นภาษาอังกฤษออกใหม่ ๆ คงจะหาเหตุผลประกอบให้^๕รู้ต้น
 เหตุของพระราชพิธี^๕ได้ อนึ่งการที่มี^๕พระอรรคมเหสี ถ้าขึ้นคนเราทุกวัน
 นี้^๕คงจะให้^๕คิดกระบวน^๕นั้นก็จะเป็นการยาก เพราะเหตุ^๕หญิงของเรา
 เด็กเครื่องแต่งตัวที่เป็นเครื่องยศเสียช้านานแล้ว แต่เครื่องแต่งตัว^๕ผู้หญิง
 มีปรากฏอยู่ในภูมิณเทียรมาด ดกกันเป็น^๕ชั้น ก็คือว่าพระอรรคมเหสี
 พระราชเทวีทรงราโชปประโยค มีมงกุฎ เกือกทอง อภิรมฐานขึ้น พระ
 ราชยานมี^๕จำรอง พระราชเทวีพระอรรคชายา ทรงราโชปประโยค ดกมงกุฎ
 ทรงพระมาตามวยทางหงษ์ เกือกกำหยัด^๕สักหลาดมี^๕อภิรมสอง^๕ชั้น เทวียน
 มี^๕มกรชู ลูกเธอเอกโท ทรงพระมาตามวยกดมเสื้อ^๕โศภณายทอง หลาน
 เธอเอกโทได้^๕ศิริเพ็ญม่วยกดม เสื้อ^๕โศภณแพรคารากรเดว แม่^๕เจ้า^๕ذنอง
 พระโอรส (คือท้าวบาง) ได้^๕ذنองเกล้า^๕ เสื้อ^๕แพรพรรณ ชนม์
 (คือเจ้า^๕จอม) หนู^๕นิกได้^๕เกี้ยว^๕ดอกไม^๕ไหว^๕แซม นาง^๕ก้าน^๕ด
 (คือ^๕พนัก^๕งาน) นาง^๕รับ^๕นาย^๕เรือน หนู^๕นิก^๕เกี้ยว^๕แซม โธ^๕นเกล้า^๕รัก^๕แครง
 เมียนาหมั้นหัว^๕เมือง^๕ทั้ง^๕สี่ เมือง^๕งานได้^๕ศิริ^๕เพ็ญ^๕นุ่ง^๕แพร^๕เครา^๕พ เมียน^๕จุ^๕ตม^๕ภัก
 เกล้า^๕หนู^๕นิก^๕เกี้ยว^๕แซม^๕นุ่ง^๕แพร^๕จม^๕รวด เมียน^๕นา^๕ทำ^๕พิน^๕นา^๕ดาม^๕พิน หนู^๕นิก^๕เกี้ยว
 แซม หมั้น^๕คันท^๕อง^๕บ่า ชนม์^๕หมั้น^๕พระ^๕ก้าน^๕น^๕กั^๕ ราช^๕ยาน^๕กั^๕ อภิ^๕รม^๕กั^๕ โภ^๕ก
 หุ^๕กระ^๕ต่าย^๕เสื้อ^๕ขาว นุ่ง^๕ผา^๕เชิง^๕วดี^๕ย^๕ ชื่อ^๕เครื่อง^๕ประ^๕คัม^๕ผม^๕เด^๕ผ้า^๕นุ่ง^๕หม^๕เกล้า^๕

รูปแปลกๆไปทั้งนั้น จะคนรูปแปลกดีหรือดูลายไม่ว่าใครดู เพราะกา
 ลังมาถึงหาร้อยปีแล้ว ไทยเราไม่สนใจในการที่จะเขียนรูป แลถ
 ือกันว่าเป็นการค้าสูงบ้าง เป็นที่รังเกียจว่าจะเอาไปทำให้เป็นอันตรายต่าง ๆ
 บ้าง จึงไม่มีผู้ใดกล้าที่จะเขียนรูปผู้มีบันดาศักดิ์ แต่เพียงราชอุรควัย
 กันเอง ถ้าจะเขียนรูปกันให้เหมือน ก็เป็นที่สงสัยๆเป็นการดูถูกกัน
 เสียแล้ว การที่จะเขียนรูปให้เหมือนนี้ จึงไม่เป็นวิชาของคนไทยที่
 ได้เล่าเรียน มาหลายร้อยปี จนถึงลายรูปกันใหม่หลัง คนแก่ๆ ก็ยัง
 มีความรังเกียจมาก เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ได้เห็นรูปเจ้าแผ่นดินตามผู้มีบันดา
 ศักดิ์เก่าๆ ซึ่งถึงว่าจะเขียนรูปไม่เหมือน แต่เครื่องแต่งตัวคงยังปรากฏ
 อยู่เช่นรูปเขียนเก่าๆ ของฝรั่ง แต่เป็นเครื่องแต่งตัวอย่างหนึ่ง ที่ยังพอ
 ได้เห็นแนวๆได้บ้าง เมื่อปีฐานอัฐศกจุลศักราช ๑๒๒๘ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงกระทำ เป็นเวลาถึงวัดร้างวัด
 ราชประดิษฐที่กรุงเทพฯ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรวัดราช
 ประดิฐฐาน ที่กรุงเทพฯ ได้ทอดพระเนตรเห็นลายเขียนที่ผนังโบสถ์ มีรูป
 ผู้หญิงสวมเครื่องประดับที่ศีรษะต่าง ๆ ไม่เหมือนรัตเกล้านคร คำว่าวัดว่า
 เป็นเครื่องแต่งตัวอย่างที่เข้ามาในอุทมนต์เขี้ยวบาล ด้วยวัดราชประดิฐฐานนั้น
 คงจะต้องสร้างก่อนแผ่นดินพระไชยราชา จึงเป็นที่พระมหากษัตริย์
 เมื่อยังเป็นพระเทียรราชาออกไปทรงผนวชอยู่ในวัดนั้น เป็นวัดของ
 พระเจ้าแผ่นดินในบรมราชวงษ์เชียงราย ซึ่งสืบเนื่องมาแต่สมเด็จพระรามา
 ธิบดีที่หนึ่งทรงสร้าง ในขณะที่นั้นลายเขียนยังอยู่เกือบจะเต็มผนังทั้งแถบ
 ได้โปรดให้กรมขุนราชสีห์ถอดถ่ายลงมา ครั้นภายหลังข้าพเจ้าไปอีก
 ครั้งหนึ่ง หาดูภาพวาดลงมามาก ลายเขียนก็ยังอยู่เกือบครึ่งผนัง

แต่ครั้นไปเมื่อปีก่อน^๕ หลังคาชำรุดทั้งหมด ยังเหลือลายเขียนอยู่บ้าง
 พอเห็นเข้าได้ก่นึก แต่รูปทั้งปวงนั้น เป็นเวลาที่ผู้หญิงยังไฉ่ผมมวยทั้ง^๕ดิน
 เกดอย่างที่เราเรียกว่าโสร้งโคงญาโสร้งโคง ก็รวบรวมขึ้นไปเกล้านวมมอม
 เป็นห้องยาว ๆ มีเกี้ยวพาพวงมาโดยสวมโดยมาก การที่ผู้หญิงเด็ก
 เครื่องแต่งตัวเหล่านี้เสีย ก็จะเปนด้วยพระเจ้าแผ่นดินในชั้นหลัง ๆ ไม่มี
 พระอรรคมเหสี ฤๅมีแต่เน้อย ๆ ไปเช่นพระนารายณ์มหาราช ก็จัดจาง
 ไปเน้อยอย่างหนึ่ง เพราะตัวผมสั้นแป้นผมปักเกมประบำ เต้นกระบวนตก
 แต่งผมด้วยสังข์น้ำมัน ไม่มีที่สอดสวมนเครื่องประดับ เครื่องแต่งตัว
 ผู้หญิงจึงได้ค่อยสูญไปสูญไป ใครจะตกแต่งเข้าก็เป็นเรื่อว่า โดยการ
 เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา ซึ่งเป็นอยู่ทั่วทุกประเทศ เหมือนตัวผมปัก
 แดไฉ่ผมยาวในประจุบันนี้ เครื่องประดับก็ด้วยผู้หญิง ก็เป็นอันตามสูญ
 จานไม่มีค่าเสียอื่น การที่มีแห่เสด็จในพระราชพิธีตุลาการ ก็คงจะเป็น
 อันเด็กไปในหมู่ที่เด็กเครื่องประดับก็เช่นนั้นเอง แต่พระราชพิธีนอกจาก
 มีแห่เสด็จ จะได้เด็กเสียเมื่อใดก็ไม่ไ้ความชัด แต่ในกรุงรัตนโกสินทร์
 นี้ไม่เคยมีพระราชพิธีเช่นเคย เปนพิธีสูญแล้ว

การ พระราชพิธี พยุพณ สภา

พิธีนี้เหตุใดจึงไม่มีในกฎมณเฑียรบาล   แต่ในจดหมายขุนหลวง
 หาวักทั้งสองแห่ง   ก็ไม่ทราบเลย   จะว่าไม่เคยทำที่กรุงเก่าก็ว่าได้
 ด้วยในตำราของพราหมณ์ก็มีอยู่ว่าเดือน ๙   พระราชพิธีพยุพณสำเ
 มหาเมฆบูชา   มีวิธีซึ่งจะทำชัดเจน   หนึ่งการพิธีขอฝนนี้   ก็ดูเป็น
 พิธีสำคัญ   มีเครื่องเตือนที่จะให้เด็กไม่ได้ยืม   ก็ถึงว่าเจ้า
 แผ่นดินจะดำรงอยู่ในทิศพิราษรรมมิได้ประวนแปร   ซึ่งคนบางพวก
 มักพาใจ   ว่าดินฟ้าอากาศ   มักจะเป็นไป   ตามอาการของ
 เจ้าแผ่นดินประดุจ   การฝนแล้งเข้าแพงขึ้น   ดูก็ไม่ใคร่จะเลือกเวลา
 มีเรื่องราวโบราณแต่เรื่องใหม่ ๆ หลายเรื่อง   ที่ได้กล่าวถึงว่าเวลา
 ฝนแล้งเข้าแพง   เจ้าแผ่นดินนั้นตั้งอยู่ในยุกติธรรม   ทรงพระกรุณา
 แก่อาณาประชาราษฎร์ที่ต้องอดอยาก   ทรมานพระองค์ต่าง ๆ เพื่อจะ
 ให้ฝนตก   เช่นมีมาในคัมภีร์มหาเวทย์พงษาวดารดังกา   พระเจ้าแผ่นดิน
 ลงประยอมอยู่ในสถานพระเจดีย์   ด้วยตัวอิฐฐานว่า   ถ้าฝนไม่ตกลง
 มาจะถนอมพระเจดีย์จนพระองค์ถอยขึ้น   ก็จะไม่ได้ตั้งจุลกฐนเป็นต้น   ก็เป็น
 ความศักดิ์ของพระเจ้าแผ่นดิน   ที่ปกครองแผ่นดินอยู่ในเวลาเข้าแพงนั้น
 ฝนก็แล้งเข้าก็แพงได้   หนึ่งในประเทศที่ใกล้เคียงกรุงสยาม   เช่น
 อินทียร์แลเมืองจีน   ฝนแล้งเข้าแพงถึงคนตายนับด้วยพันด้วยหมื่น   ก็มี
 ตัวอย่างเป็นอยู่นี้เอง ๆ จะพาใจผู้ปกครองแผ่นดิน   ว่าทำให้ฝนแล้งเข้า

พวงนั้นเป็นการไม่ควรเลย แต่กระนั้นก็ยังยังคิดเห็นกันอยู่โดยมากว่าเป็น
ไก่อ ในพระราชพงษาวดารกรุงเก่า ก็มีเข้าพวงหลายครั้งจะทั้งพระราชพิธี
นี้เสียเห็นจะไม่ได้ แต่บางทีจะคิดเห็นว่าเป็นพระราชพิธีจริง เพราะเป็นไก่อ
ฝนบริบูรณ์ ก็ยกเว้นเสียไม่ทำ ต่อมาฝนแล้งจึงได้ตั้งพระราชพิธี
ตามที่มีเป็นแบบอย่างสืบมาจนถึงทุกวันนี้

แต่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา คงจะเป็นพระราชพิธีประจำปี นางนพมาศ
ได้กล่าวถึง โดยเนื้อความละเอียด แต่พิธีที่ทำนั้น ดูต่างออกไปกว่า
ตำราพราหมณ์ของเรา เห็นจะเป็นเรื่องต่างครันอีก พิธีตามตำรา
พราหมณ์ ทำเป็นอย่างจะขอฝนให้ตกเดี๋ยวนี้ ด้วยเอาไครยเสก
เวทมนตร์เรียกบ้าง ด้วยเอาไครยอธิษฐานพระพิรุณบ้าง แต่พิธีศรีอยุธยา
เป็นดังทำขอให้บริบูรณ์ทั่วไปแก่คนเมือง ข้อความที่นางนพมาศกล่าว
ไว้เห็นว่า “ครันถึงเดือน ๙ พราหมณาจารย์ก็พร้อมกันกระทำการพระ
ราชพิธีพรมสาคร ตั้งเกยตั้งเกยที่หน้าสถานเทวสถานหลวง ประดับด้วย
ฉัตรธงอันกระทำด้วยญักคาญาคันนาก อย่างทองดีดัดโลหะดีอย่าง ๆ หนึ่ง
เต็มไปด้วยเบือก ปลุกชาติดาลดีมีพรณต้อง คือเข้าเจ้าเข้าเหนียว
ตามอย่างนั้นได้มุดดินอันเจือด้วยไคณย์ ปลุกกั้วางอย่างหนึ่ง ปลุกมั่ว
หว่าอย่างหนึ่ง ปลุกหญ้าแพรกหญ้าตมาอย่างหนึ่ง ตั้งไว้บนนางกระดาน
แบบปักตรงหน้าเกย ครันถึงวันกำหนดฤกษ์ หมู่พราหมณ์ทั้งหลายมี
พระครูพรหมพรตพิทักษ์บรมหงษเป็นประธาน ค้างหม้อมเบญจางค์
บวงสรวงดังเคยพระเป็นเจ้า ตั้งสัตยาธิฐานขอฝนให้ตกชุกชุม ทั่วทุก
นิคมคามเขตรอบขันฑสีมา กรุงพระมหานครศรีอยุธยาราชธานีบุรีรัฐ
ให้ชุ่มชื้นชาติดาลดีอันมีพรณต่าง ๆ ซึ่งเป็นของเลี้ยงชีพประชาชนหญิง

สมณพราหมณาจารย์ทั่วทั้งแผ่นดิน จึงบริบูรณ์ด้วยเมตตากรุณา ปราศจาก
 กิเลส ด้วยอำนาจสัตตาทกแด่พระสยาม อนึ่งได้เห็นว่าทาสชาติ
 ทั้งหลาย มีดั่งเงาแผ่นดิน ขอจงบริบูรณ์ด้วยพืชผลให้เต็มเหตอ จะ
 ได้เป็นเครื่องกระยาบวชบำบองดวง อนึ่งเจ้าพรณรูกชาติต่าง ๆ มี
 ม่วงพรวัวเป็นต้น ขอจงบริบูรณ์ ด้วยดอกดวงพวงผล จะได้เป็น
 อาหารแห่งหมู่มนุษย์ นิกรทั้งอง ประการหนึ่งคตินชาติต่างพรณอัน
 เขียวชาติ งามด้วยยอดดอใบ มีหญ้าแพรกหญ้าตานาเป็นต้น
 สำหรับเป็นรักษาหารช้างม้าโคกระบือ ขอจงออกตามชายหนอง
 กุดของน้ำไหล ด้วยอำนาจสัตตาทกให้บริบูรณ์ ครั้นกล่าวคำอธิฐานแล้ว
 จึงพราหมณาจารย์ทั้งสี่ ผู้ทรงไว้ซึ่งพระเวทเพทางศาสนา แต่งกาย
 สยายมวยผมนั่งอุทกด้านอุก ก็เอาริงประธมาถมอดดูเมฆมืดฝน
 อันรายยันตร์พรุณศาครตามรอบข้างละดีคู่ ซึ่งบังนุชาไว้คั่นละกันโดยดัก
 กัจฉารพ พระครูพรหมพรตพิชเฝ้าตั้งจิตดำเนินนำ หมู่พราหมณ์ทั้งหลาย
 ก็ให้ห้อมออกจากเทวสถานไปยังเกย ขึ้นตักยี่นอันบนเกย ๆ ละคน
 ต่างอ่านโองการประกาศแก้สัตตาทก โบกธงธงกวัดแกว่งบริกรรม
 อิศรวเทวธรณตามตำหรับไตรเพทต้นวารสารคาม แล้วก็ลงจากเกย
 ขึ้นเข้าสู่พระเทวสถาน พราหมณ์ทั้งหลายผู้พระมนต์พรุณศาคร ผลัด
 เปดยันนกันขึ้นยืนบนเกย โบกธงธงกวัดแกว่งวันละสองเวลา คือเข้า
 แดเย็นถ้วนเคารพสามทิวาในวันนักขัตฤกษ์” ลงท้ายนางนพมาศ
 แดคงเวลาที่ควรได้ ไปเห็นพระราชพิธีนี้ ว่าได้คามนิดาไปเมื่ออายุ ๗ ขวบ
 จึงได้จำไว้ได้ การพิธีที่คุโยไทย มีแต่พิธีพราหมณ์ การซึ่งเกิดพิธี
 ดังนี้จะยังมีในภายหลัง แต่พิธีพราหมณ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นคน

ละเอียดกันกับที่นางพมาศักดิ์ว่าทำพร้อมกันกับพิชังซี แต่แยกออกไปทำอยู่ที่ทุ่งส้มบอยเพราะอยู่ข้างจะเรือว่าหยาบคาย การตกแต่งโรงพระราชพิธีแต่เทวรูป ก็คล้ายกันกับพระราชพิธีอื่น ๆ คือปลูกโรงพิธี चौกว้าง ๕ ศอก ยาว ๑๐ ศอก ต้องห้องเฉียงรอบ แต่ในประธานไม่มุงหลังคา มุงไว้แต่ที่เฉียงรอบ สำหรับที่จะให้พระผู้เป็นเจ้าของที่ตั้งในโรงพิธีนั้น ต้องอยู่กลางแดด ก็มานั่งรอบมีโถรทวาร ไม่อุณาเทวา พรหมโองการ ทั้งแปดทิศตามธรรมเนียม นำโรงพิธีในหมายว่าทิศพายัพ พระมหาราชครูว่าทิศบูรพา ห้างออกไปสามศอก ปลูกเกยสูง ๔ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๒ ศอก ๕ นิ้ว มีพนักถ้ำด้าน บันไดขึ้นลงตรงหน้าเกยออกไป ชุตตระกว้าง ๓ ศอก ยาว ๓ ศอก ถัดศอกหนึ่งมีรูปเทวตาเดนาเกลปดาเหมือนสระที่ต๋นนามหลวง ยกเสี้ยนแต่รูปพระสุกตตรงหน้าสระออกไปเป็นรูปเมฆสองรูป คือเป็นรูปบุรุษสัตว์เบียดอกายแล้วทาบนิ้ว การที่จะขึ้นขึ้น ต้องตั้งกันขึ้น ขึ้นพร้อมกันกับที่พิชังซี มีบายศรีปากชามหนึ่งจะดำรงเทียนหนักเล่มละบาทหนึ่งจะเล่ม เงินติดเทียนเป็นก้านหนึ่งจะบาท เบี้ย ๓๓๐๓ เบี้ย เข้าสารดีสัต ผัวขาวของหลวงจ่ายให้ข้างขึ้นข้างเขียนนั่งห่ม ข้างเหล่านี้ต้องรักษาดีในวันขึ้น เทวรูปที่ตั้งในการพระราชพิธี คือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหมชดา พระมหาพิณเศวร วันแรกตั้งพระราชพิธี มีกระบวนแห่ ๆ พระเป็นเจ้าของออกไปตั้งโรงพิธี กระบวนแห่ก็เหมือนกันกับการพระราชพิธีจรดพระนังคัล แต่เทวรูปนั้นตั้งกึ่งกลางโรงพิธี การบูชาเวธาคำทำเหมือนพระราชพิธีอื่น ๆ แต่ไม่ได้ตั้งนพเคราะห์ การที่เป็นวิเศษสำหรับพิธีนั้น คือเวธเข้าพระมหาราชครูพิธี ขึ้นบนเกยอ่านเวทโหมกรณผู้ขาวซึ่งรายันต์พรรณดาตร ยาว ๕ ศอก กว้างเท่าผืนผ้า ติดปลายไม้ด้ามดอก

ยาว ๓ วา โบกไปมาสามครั้งเป็นลำดับ แล้วเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น
 พราหมณ์ ไทรทาจาร์ยกเปิดถนน ทั้งตั้งมณฑปในโรงพระราชนิเวศน์ซึ่งเป็น
 กตางเจ้ง เพราะมิได้มุงหลังคานั้น ชักประจำ คากาซึ่งสำหรับใช้
 ประทานนั้น เปลี่ยนตามวันทั้ง ๗ วัน ครั้นเวลาหัวโหม่งเข้าเขต
 พักตอนหนึ่ง ตอนบ่ายชักประจำไปอีกจนเวลาเย็น พระมหา
 ราชครูชั้นโบทอง เหมือนอย่างเวลาเช้าอีกครั้งหนึ่งก็ระดั้เป็นเด็ก ไปจน
 เวลาอีกจึงได้บูชาพิธีตามธรรมเนียม ทำเช่นนี้ทุกวัน ถัดมาเจ็ดการ
 พระราชพิธี การพิธีพราหมณ์นี้ เปนอันรื้อฟื้นพระราชพิธีดั้งเดิม ที่ทำ
 อยู่ท้องสนามหลวง เมื่อพิธีข้างในเด็กเมื่อใด ก็พลอยเด็กด้วย
 มีกระบวนแห่พระเปนเจ้ากตัม ในราวรับสั่งเกล้าว่า เห็นมาเวียนทักษิณ
 พระราชวงศาวชิรายโสเจ้านันดินแล้วจึงโคกดับเทวดาตาม แต่ได้ถาม
 พระมหाराชครูว่า ภายหลังนี้ไม่ได้มา ด้วยไม่มีผู้ใดสั่งใคร คงดงเป็น
 รวนเด็กไปเหมือนอย่างแห่พระประหน้า ในการพระราชพิธีสมเด็จพระนิต
 ประโยชน์ที่พราหมณ์ใด คือผู้ซึ่งชักประจำได้มาชวนให้คนตะ
 ดำรับ ได้เงินทักษิณบูชา ๖ บาท หม้อกุ่มหม้อตะเพียง ผ้าขาว
 หม้อมะพร้าวเข้า ตามอย่างพิธีอื่น ๆ การพิธีพราหมณ์คือพิธี
 พราหมณ์เทียบกัน ครั้งกรุงสุโขทัยแต่ในประจวบนี้ ไม่เหมือนกันเช่นนี้
 ส่วนการพระราชพิธีสงฆ์ เห็นความได้ชัดว่าคงเกิดภายหลังพิธี
 พราหมณ์ แต่เอาอย่างพราหมณ์นั้นแหละ ด้วยในประเทศอินเดีย
 ซึ่งเป็นประเทศที่เกิดพระพุทธเจ้าต้นนั้น เปนประเทศที่มีฝนกตักถัน
 ไม่ทั่วถึง แต่เกิดวิฤตติการต่าง ๆ จนถึงคนต้องอดอาหารคายบ่อย ๆ
 จนถึงในประจวบนี้ก็ยังเป็นอยู่เนื่อง ๆ พราหมณ์ซึ่งเป็นผู้มีความ

รู้เป็นท้นับถือของคน ในประเทศนั้น จึงได้ คิดวิธีที่จะบูชาเดินไหว้ขอ
 ร้องต่อพระเป็นเจ้า ซึ่งเขานับถือว่าเป็นผู้สร้างแต่เป็นผู้ ให้ โทษ
 ให้คุณแก่มนุษย์ที่ไปง แต่วิธีที่ท้นนับถือจะไม่เหมือนกันทั่วไป ตาม
 อธิยาไศรยของผู้ ซึ่งแรกคิดขึ้น ด้วยเหตุว่าไม่ตามารดที่จะถามพระ
 เป็นเจ้าว่าจะชอบอย่างไรได้ จึงก็องคิดทำตามใจที่คิดว่าเห็นว่าการทดลอง
 เมื่อสืบข้อเท็จจริงได้ปรากฏว่า ดำรานั้นก็จะเป็นแบบอย่างต่อมา
 ถัดมา ที่ตั้งพิธีฝนพร้อมกันสามแห่งสี่แห่งในที่ใด ๆ กัน แต่ความคิด
 เห็นที่จะทำพิธีนั้น ต่างกันไปทั้งสามแห่งสี่แห่ง เมื่อฝนตกลงมา
 ถัดกันทั้งสามแห่งสี่แห่ง พิธีนั้นก็จะตั้งสามแห่งสี่แห่ง ถัดกันทั้งสาม
 เป็นสามอย่างได้อย่าง แต่ถึงแม้ว่าจะตั้งสักกี่ครั้งก็ไม่ได้ ไม่
 สักกี่ครั้งก็ไม่ได้ เมื่อผู้ใดตั้งขึ้นที่ใด ก็คงเป็นที่ชอบใจของ
 ผู้ ซึ่งมีความนับถืออย่างเดียวกัน ด้วยจะได้จริงมิได้จริงก็เป็นความ
 ประสงค์อันดี เหมือนอย่างคนสองคน คนหนึ่งมาพบเราเข้าให้พร
 เราก็อธิษฐานว่าคำที่คน ๆ นั้นให้พรไม่เป็นการแน่นอนที่จะได้จริงเช่นนั้น แต่
 เรายังชอบใจถ้อยคำของคน ๆ นั้น เพราะมีความปรารถนาดีต่อเรา
 ฝ่ายคนอื่นอีกคนหนึ่งมาถึงมาซึ่งให้พร เราก็รู้ว่าคำแรงของคนผู้นั้นจะ
 ไม่เป็นจริงตามปาก แต่เป็นการแสดงหน้าใจร้ายต่อเรา เราก็ไม่ชอบ
 ใจจะฟังถ้อยคำผู้นั้น เพราะเหตุนี้ พิธีฝนทำเหมือนหนึ่งให้พรให้ฝน
 ตกบริบูรณ์ จะได้จริงฤาไม่จริงก็ไม่รู้ใครใคร่กัน เข้าเป็นการ
 เกาถูที่กัน คือความปรารถนาที่จะอยากได้น้ำฝนนั้นแรงกล้าอยู่ด้วยกัน
 ทั่วหน้าแล้ว จึงเป็นที่ชอบใจเกิดมีพิธีหรือฝนต่าง ๆ ขึ้น แต่ยังไม่
 รู้ตามสัญญาจนถึงบัดนี้

ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น   เมื่อว่าโดยอย่างอุกฤษฐ์แล้ว
 พระพุทธเจ้าก็หาได้เกี่ยวข้องในการดินฟ้าอากาศอย่างหนึ่งอย่างใดไม่   แต่
 ยังมีเหตุการณ์ที่กล่าวถึง   ว่าพระพุทธเจ้าได้เกี่ยวข้องในการธุระเรื่อง
 นี้บ้าง   แต่ก็เป็นผู้ซึ่งเจตนาอย่างอุกฤษฐ์แล้ว   ก็จะต้องกล่าวคดีกัน
 ข้อความที่กล่าวถึงนี้เสีย   ว่ามากเกินไป   ความนั้นก็อยู่ข้างจะเป็นจริง
 แต่ก็จะกล่าวอะลุ่มอะล่วย   ให้พอไม่เกรงครหานี้   ก็จะต้องว่า   พระ
 พุทธเจ้าถึงได้ละเลิกกับทั้งศาสนาจากพระสันตानแล้ว   แต่พระองค์
 ยังประกอบไปด้วยพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่   เมื่อได้เห็นมนุษย์แ่
 ตั้ตัวทั้งปวง   ต้องมีทุกข์อันใหญ่หลวงด้วยทุกข์ภายใน   ก็คง
 จะเป็นเหตุให้เกิดพระมหากรุณาขึ้นในพระหฤทัยได้เป็นแท้   แต่การ
 ที่พระองค์ได้ทรงกระทำตามที่ได้กล่าวมาในเบื้องพระคันธารราชวร   จะได้
 ตั้งพระหฤทัยทำจริงตามได้ตั้งพระหฤทัยทำจริง   แต่ไปประกอบกาด
 ที่ฝนจะตกตงมาก็ดี   จนที่ปวงในเวลานั้น   ย่อมได้ยินญาซื้อถ่อการ
 ขอสฝนไต่อยู่ทั่วกัน   เมื่อได้เห็นมหัศจรรย์เช่นนั้น   ก็คงต้องเข้าใจว่าเป็น
 ด้วยพุทธานุภาพ   ก็หาเรื่องนิทานอันนี้   จะเป็นของมีผู้   คัดอ่านตกแต่งขึ้น
 ภายหลังแท้ ที่เกี่ยวข้อง   ไม่มีคำเงื่อนไขเหตุผลอันใดซึ่งเนื่องมาจากองค์
 พระพุทธเจ้าเลย   ก็คงเป็นความศรัทธา   ของผู้ซึ่งนับถือพระพุทธ
 ศาสนาเหมือนอย่างผู้ ที่มาถึงแล้วให้พร   เพราะฉะนั้นการบูชาพิธีขอฝน
 ของผู้ ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา   จึงยังมียั่งยืนสืบมาจนถึงบัดนี้
 เรื่องราวซึ่งกล่าวถึง   ว่าพระพุทธเจ้าได้บันดาลให้ฝนตกใหญ่ครั้ง
 หนึ่งอย่างไร   ได้กล่าวมาแล้วในประกาศพระราชพิธีหิรัญมรดก   เพราะ
 ฉะนั้นจึงขบถไม่กล่าวซ้ำในที่นี้   แต่เพราะเหตุที่มีนิทานกล่าวถึง

เช่นนี้ จึงได้เกิดพระพุทธรูปประจำการพระหัตถ์จากวัดพระหัตถ์ชัย
 หวาย ซึ่งได้สมญาว่าพระคันธารราษฎร์ เป็นพระสำคัญซึ่งสำหรับ
 ใช้ในการพระพิธีอย่างหนึ่ง แต่ในท้ายเรื่องราวของพระคันธาร
 ราษฎร์นี้ มีเรื่องราวดำรงตัวราชธิดา ที่พระเจ้าได้คิดไว้ ไม่
 เด่าถึง เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ โยธิตาธรวิเศษธิดา ว่าพระยาปลาดช้อน
 ชาโศรยอยู่ในบึงตำบลหนึ่ง คราวนี้เป็นเวลาเย็นน้ำในบึงแห้งขาดเป็นตม
 ฝูงกาตบปีกปลาไม่ขึ้นอยู่ใกล้ตมอยู่ พระยานพิจังธุระขึ้นในตมแหงน
 ตูยลาล้างเงาพระมี ตั้งใจจะจับปูเป็ดแล้วจะดื่มน้ำ ว่าณภิตตะณะยะปะ
 ชุณณะปะกัน ว่าน้ำกะปะ ชุณณะปะพะยา เป็นผู้มีอำนาจอาจะ
 ให้ฝนตกได้ รอท่านคงมันรองให้น้ำฝนลงขึ้น เด็ดจึงให้หาฝนตกลง
 เป็นท่อนใหญ่ ท่วมบึงบ่อที่ป่องเกิด จึงทำพิธีขุมทรัพย์ของฝูงกา
 ที่พลายให้ พิณาสไป ทำปูเป็ดให้ ไก่เคี้ยวเพราะอดอาหาร แดขอ
 ท่านจงกรุณา เบื้องปลาดช้อนเจ้ากับปูเป็ดทั้งหลาย ให้ฝนไทย
 พิณาสไต่เคี้ยว พิณอำนาจหมู่กาจะระมาเบียดมัน เป็นไก่ขันใหญ่
 หวดน้ำเกิด ด้วยอำนาจเจ้าชายฐานของพระยาปลาดช้อน หัวฝน
 ใหญ่เป็นท่อน รก กับมันจะตกลงมาไหลตมดินท่วมบึงบ่อทั่วทุกสถาน
 หมู่กาวิเศษ ก็ได้ไขไขไทยให้ขึ้นกัน เพราะฉะนั้นจึงได้ชุดสระมีรูปปลาดช้อน
 ในการพระราชนิพนธ์ด้วย ยังมีเรื่องราวจึงเกี่ยวข้องในการพระราชนิพนธ์
 พรุนศาสร ซึ่งมีรูปแสดงเป็นถือความในอากาศ ซึ่งสัตว์ครอบฝนมาใน
 คัมภีร์พระธรรมกถึกแห่งหนึ่ง มาในเรื่องตำราสระฝน ซึ่งว่าแต่งเป็น
 ภาษามคธหนึ่งหนึ่ง ความมุ่งหมายก็เห็นจะกล่าวถึงพระกระของก็เหมือนกัน

แต่ชื่อเสียงเด่นในความแปลกเพี้ยนกันไปบ้าง จะเล่าตามที่มาในคัมภีร์
 พระอรุณกถาก่อน ในคัมภีร์นี้บอกชื่อพระเจ้าสุทนต์ เริ่มเรื่องว่า
 พระเกรเจ้าองค์นี้ ได้ปรากฏนาฏาณันดรอันหนึ่ง ฌณาทมฺลประพทุมศตร
 ตัมมาตัมพุทฺธเจ้า แล้วบำเพ็ญกุศลให้เป็นอุปลินสฺสยแห่งพระอรหันต์ เป็น
 ลำดับมา จนถึงมาเกิดในตระกูลตมฺนเศรษฐี มีนามว่าสุทนต์ ครั้นใน
 พุทธกาลนี้ ได้บรรพชาอุปสมบทในวันเมื่ออนากปิ่นจักกขบที ฌถอง
 พระเชตะวัน เจริญตมณธรรมบรรพตฺพระอรหันต์ พระผู้ทรงพระภักย์ได้ยก
 ย่อง ว่าเลิศกว่าภิกษุบริดฺธยั บันดาซึ่งเป้นอรณวิหารี ครั้นเมื่อได้
 บรรพตฺพระอรหันต์แล้วเที่ยวมาโดยลำดับ ถึงพระนครราชคฤห์ พระเจ้า
 พิมพิสารทรงทราบ ก็เสด็จมายังสำนักพระมหาเถรศรีวิปริยานว่า จะ
 ทำที่อยู่ถวาย แต่เพราะราชกรมากก็หาได้ทำถวายตามคำปฏิญาณไม่
 พระเกรเจ้าไม่มีเตนาศน์ ก็อยู่รวมในที่แจ้ง ในเวदानั้นเป้นฤคณที่ควร
 จะตก ก็บันดาลไม่ตก มนุษย์ทั้งหลายคิดหวาดหวั่น ที่ฝนไม่ตกตาม
 ฤคกาล จึงพร้อมกันเข้าไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ พระเจ้าพิมพิสาร
 ทรงพระดำริห์หาต้นเหตุ ว่าซึ่งฝนไม่ตกนั้นจะเป้นด้วยเหตุใด จึงทรง
 อนุมาณว่าเห็นจะเป้นเหตุด้วยพระเกรเจ้าพักอยู่กลางแจ้ง จึงรับสั่งให้ทำ
 กุฏิมุงแฉ่งด้วยใบไม้ถวาย ครั้นเมื่อพระเกรเจ้าเข้าไปในกุฏิแล้วนั่งใน
 ที่ลาดด้วยหญ้า ฝนก็ตกเล็กน้อยยังหาเต็มตามที่ไม่ว่า พระเกรเจ้าก็คิดจะ
 กำจัดโทษ ก็ขอฝนไม้ดีไม่งามนั้น จึงได้กำถั่วคาทา แต่คงว่าคนพิน
 ันตรรายแล้ว ให้เทพยดาทราบ ว่าขอด้วยถั่วคาทาทั้งหลายจึงยังฝนให้ตก
 ในที่ที่บังเกิด อันตรายภายนอกไม่มีแก่เราแล้ว เพราะกุฏิของเรามุง
 ดีแล้ว ควรเป้นฐานที่ตั้งแห่งความสุขดำรงอยู่ และมีบานประตูหน้าต่างอัน

ชีวิตนี้ก็ไม่มีความสุข
 หนึ่งอันตรายภายในก็ไม่มีแก่เรา เพราะจิตของเรานั้นด้วยสมาธิ
 หนีพิเศษจากกิเลสแล้ว ในบัดนี้เราปรารถนาเริ่มความเพียร เพื่อศึกษา
 ขรรณคดีวิชาการอยู่ณพระนิริยาบท ขอเทพยเจ้าจงยังฝนให้ตกทั่วทั้ง
 ทั้งปวงเกิด ครั้นกล่าวพระคาถาอันจบลงแล้ว ในทันใดนั้นมหาเมฆ
 ด้งขึ้น ฝนตกทั่วทิศ ด้วยอานุภาพพระสุฤก ควรเป็นอัศจรรย์ ใจความ
 ในพระธรรมกถา ได้กล่าวเรื่องราวมาดังนี้

ถ้าจะคิดดูตามเรื่องราวที่กล่าวนี้ กับการที่ทำในพระราชนิธิ์ ดูไม่
 ต้องกัน คือเป็นรูปพระสุฤกเกร นิ่งหงนหน้าดูอากาศตั้งไว้ ที่ปากสระ
 ก็ถ้าฝนไม่ตกเพราะพระมหาเถรอยู่กลางแจ้ง ไปเป็นรูปพระมหาเถรไว้
 กลางแจ้ง ก็นั่นที่จะเป็นเหตุให้ฝนไม่ตก ดูเหมือนว่าจะต้องทำโร
 รมคลุมรูปพระมหาเถรนั้นให้มืดสนิท แล้วจึงส่งคาถาซึ่งพระมหาเถร
 กล่าวแก่เทพยดา อวการที่ท่าแต่ยกคำที่กล่าวจึงจะตรงกัน

การที่ปั้นรูปพระมหาเถรนั่งกลางแจ้งนั้น เห็นจะมาจากความนิทาน
 ซึ่งแต่งเป็นภาษามคธ แต่มีท่านนักปราชญ์รู้อย่างมากได้กล่าว ว่าเป็นหนังสือ
 แต่งขึ้นภายหลังที่ เนื้อความในนิทานนี้ ซึ่งเรียกว่าสุฤกสูตร
 ว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มีบริวารประมาณ ๕๐๐ ได้
 จาริกไปในมคธชนบท ถึงยังคุตตวนิกมประทับอยู่ในที่นั้น ในขณะ
 นั้นเกิดฝนแล้งเข้าแพง พระองค์จึงตรัสแก่พระสุฤกเถร ว่าสุฤกไปสิ
 ทำนจนเอาไครยความกรุณาแก่โลกย์ นิ่งนั้นก็แจ้งเข้าอาไปกนิณตมาบัติ
 แล้วให้ฝนตกลงมา ให้ประโยชน์ความคู่สำเร็จแก่เทพยดาแถมมนุษย์
 พระสุฤกเถรรับพุทธพจน์แล้วออกไปนั่งณกลางแจ้ง เข้าอาไปกนิณตมาบัติ

แล้วแต่ขึ้นไปบนอากาศแปลงอุทานวาจาอธิฐานขอฝน เมื่อเทวดาได้ฟัง
คำอธิฐานก็ชอบใจ อุโมทนาในถ้อยคำพระมหาเถร แต่ตัวคาถา
ที่พระมหาเถรกล่าวนั้นยาก จะว่าเป็นคำอุทานตลอดไปก็ไม่ได้ จะว่า
จบลงเพียงใดก็ไม่ได้ รวบรวมใจความนั้นขอให้เทวดาช่วยบ้าง อ้าง
คุณพระรัตนไตรยบ้างขอให้ฝนตก แต่ท่านผู้รู้ ๆ ท่านถวีสวดกัน
เสียว่าเถอะเถอะนิก จึงไม่ยอมให้ลงในหนังสือนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ได้
ลงคำแปลคาถานั้นมาโดยละเอียด ซึ่งกล่าวถึงนี้เพื่อจะให้ ได้ความสันนิษฐาน
ว่าการซึ่งบรรพพระพุทธองค์หนึ่งแห่งหน้อยูกดางแจ้ง ในการพระราชพิธี
พราณดาตรนี้ มาตามทางนิทานที่เรียกว่าสุภักดีสูตร เป็นลัทธิเกิดขึ้น
แต่ผู้ ที่เชื่อถือหนังสือสุภักดีสูตร จึงได้มีคติอยู่ในการพระราชพิธี แต่
ส่วนคาถาซึ่งสวดสำหรับพระราชพิธีนั้น ไม่ได้สวดตามเรื่องสุภักดีสูตร
ไปสวดตามเรื่องที่มาในพระธรรมกถา คำที่สวดกับรูปที่ปั้นไว้
ไม่ตรงกัน ถือเสียว่าเป็นคนละลัทธิ ถึงลัทธิสุภักดีสูตรจะเหลวแหลก
ประการใด ถิ่นเขาเป็นเหมือนคนมาให้พร ให้ได้เงินหม้อทองหม้อ
ก็ไม่ควรที่จะไปรู้ ให้พรนั้นว่าข้าไม่เอา ฤๅเหลวไหลประการใด
ตกลงเป็นเรื่องที่มีความปรารถนาดีแล้ว เป็นใช้ ได้เช่นกล่าวมาข้างต้น

ยังมี พระพุทธรูป อีก อย่างหนึ่ง เป็นของมาแต่เมืองมอญ พระมอญ
พอใจ เอา มา ถวาย ตั้งแต่ ใน รัชกาลที่ ๔ มา จนถึง ใน รัชกาลปัจจุบันนี้มี
มาก หลาย องค์ เป็น รูป พระเถระ นั่ง ก้ม ๆ หน้า มีใบไม้คลุม อยู่ บน ศีรษะ
และมี เข็ม ตุ่ม บัด ตาม หัวไหล่ ตาม เช้า หลาย แห่ง ฐาน รอง นั้น เป็น ดอกบัว
คว่ำ ดอกหนึ่ง หงาย ดอกหนึ่ง ใต้ ฐาน มี รูป ดอกบัวใบ ไม้ เต่า ปลา บู่
บันนูน ๆ ขึ้น มา เป็น พระ ทำ ด้วย แก่น พระศรีมหาโพธิ์ รัด บัด ทอง เบา ๆ
ว่า เป็น พระสำหรับ ขอฝน มี เรื่องราว นิทาน ไฉน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงเล่า อยู่แต่ ข้าพเจ้า จำ ไม่ ได้ ใน ท้อง เรือง นั้น ดี คล้าย ๆ พระ
สุกตะ ฤๅ สุกตะเถระ นี้เอง ได้ สอบ ถาม พระสุเมธอาจารย์ แจ้ง ว่า เป็น รูป
พระสุกตะ ที่ ขอ ฝน นั้นเอง เข็ม ตุ่ม ที่ บัด อยู่ ตาม พระองค์ ซึ่ง ท่าน เรียก ว่า
หมุด ว่า เป็น ช่อง ที่ บรรพ พระบรมธาตุ พัง ดุ ที่ กล่าว นั้น ดี คล้าย ทำ เรื่อง
สุกตะ อย่างไทย ๆ ไม่ แปลก อะไร

แต่ ได้ สอบ ถาม พระ คุณ วงษ์ แจ่ม ความ ไป คน ละ เรื่อง อ้าง ผู้ บอกล่า มี
เรื่อง ราว ยืด ยาว ว่า เมื่อ ท่าน ออก ไป นมัสการ พระบรมธาตุ ที่ เมือง รามกุน
กลับ มา ถึง วัด กะนอมซอน พัก อยู่ สอง คืน ภิณฑพม่า รูป หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ใน
วัด นั้น นำ พระ เซ่น นี้ มา ให้ องค์ หนึ่ง พระ นั้น พระ ยะ สัตถ์ วิหาริต ของ ท่าน
ได้ ถาม ว่า พระ เซ่น นี้ เรียก พระ อะไร พระ พม่า นั้น บอ กว่า เรียก พระ
หัก ชินสาชา ได้ มา จาก เมือง อังวะ ผู้ ถาม จึง ถาม ว่า เหตุ ไฉน จึง มี หมวด
ธรรม อยู่ บน ศีรษะ พระ พม่า อธิบาย ว่า พระ อุปคุตตะเถระ องค์ นี้ อยู่ใน
ปราสาท แล้ว ได้นำ เกลิน ไป ใน กลาง ฝน เหมือน อย่าง มี ร่ม กัน ไม้ แห้ง ถาย
บาง ที่ เห็น นั้น บน น้ำ ลอย ขึ้น ล่อง แสง แดก ไม่ ต้อง ถาย มี คำ กล่าว ถิ่น ว่า

ชาว เมือง รามกัน ผู้หนึ่ง ได้ตัด ฆาตร พระอุปคุต แล้ว ได้ เป็น เศรษฐี
 ชาว เมือง รามกัน ทั้งปวง จึง พา กัน หุง เข้า แต่ยังไม่ สว่าง เคย ตัก ฆาตร พระ
 อุปคุต จน ทุก วัน นี้ ก็ ยังมี ความ นับถือ พระอุปคุต เช่น นี้ แพร่ หลาย มาก ขึ้น
 แต่ไม่ มี ผู้ ไท ไท โอกาส ตัก ฆาตร พระอุปคุต จึง ได้ กล่าว ว่า ถึง ว่า ไม่ ตัก
 ฆาตร แต่ เพียง ได้ ทำ สักการบูชา ก็ จะ มี ผลานิสงส์ เหมือน กัน จึง ได้ พา
 กัน สร้าง รูป พระ อุปคุต ขึ้น ทำ สักการบูชา ซึ่ง ทำ เป็น ไบ บัว ลมุน อยู่บน พระ
 เคียง นั้น สมมุติ ว่า เป็น เจา ที่ กัน น้ำฝน แล แดก รูป เหมือน ไบ บัว พวก
 เมือง อังวะ ทราบ เรื่อง จึง เลื่อน ไป ทำ แพร่ หลาย มาก ขึ้น

นับหนึ่ง ว่า พระเจ้า อังวะ องค์ นี้ ประสงค์ จะ ไล่ว สร้าง พระพุทธรูป
 ด้วย ถึง พระศรี มหาโพธิ แต่ มี ความ สงสัย อยู่ ว่า จะ ควร ฤา ไม่ จึง ให้
 ประชุม พระเถระ และ พระภิกษุ พระเถระ ทั้งปวง เห็น พ้อง กัน ว่า เป็น การ
 ควร จึง ได้ แต่ง บรรณาการ ให้ อำมาตย์ ๘ คน กับ ไพร ๓๖๐ ให้ ไป
 เชิญ ถึง พระศรี มหาโพธิ ที่ ว่า นี้ ตุ ที่ เหมือน จะ ไป อินทรีย์ ก็ พา กัน ไป ตาย
 สูญ เสีย เป็น อับ มาก เหลือ มา ๑๖ คน ไม่ ได้ พระศรี มหาโพธิ มา จึง
 ให้ ไป เชิญ ถึง เมือง ชาว พระศรี มหาโพธิ ที่ เมือง ดัง กล่าว มา แล้ว ให้ สร้าง
 เป็น พระพุทธรูป ว่า ตัก ถ้าง คือ กหนึ่ง เศษ เหลือ นั้น ให้ สร้าง พระสาวก พระ
 พุทธรูป ที่มี ปลา ปู ลมุน อยู่ ไ้ ฐาน นั้น สำหรับ สังเกต ว่า เป็น รูป พระอุปคุต
 พระพุทธรูป เดิม นั้น สร้าง ด้วย หัก ขิณ สาขา ของ พระศรี มหาโพธิ จริง แต่
 ภายหลัง มา มี ผู้ สร้าง มาก ขึ้น ก็ ใช้ กิ่งไม้ อื่น บ้าง ข้อ ความ ที่ กล่าว มา นั้น
 ท่าน ทราบ จาก พระพม่า รูป นั้น บ้าง ที่ ผู้ใหญ่ เล่า มา แต่ เดิม บ้าง ดัง นี้

ทั้ง ตุ เรื่อง ที่ เล่า ก็ เป็น เดียว ๆ ไป กับ เรื่อง เดิม อย่างไร จะ ถูก ก็ ตักสิน
 ไม่ได้ แต่ พระเจ้า นั้น ใช้ ทั้ง ใน การ พระราชพิธี ไป หลาย องค์ ยัง รูป

พระมหาเถร อีก องค์ หนึ่ง ที่ แชน เป็น ลาย ยาว เรียก ว่า พระมหาเถร แชนลาย
ก็ เป็น พระ ตั้ง ชื่อ ฝน อีก มี เรื่อง รว เล่า เป็น เกล็ด ๆ อย่าง เดียว กัน กับ
พระ ที่ คลุม ใบ บัว ข้าพเจ้า ก็ จำ ไม่ได้ เสีย อีก จะ ถาม ผู้ ไ้ ก็ ยัง นึก หน้า
ไม่ ออก ว่า ผู้ ไ้ จะ จำ เรื่อง รว ได้ แต่ พระองค์ นี้ อยู่ ที่ หอ พระคันธารราษฎร์
ห้อง สนาม หลวง เป็น พระหล่อ ด้วย ทองสัมฤทธิ์ รมดำ ไม่ได้ บัด ทอง

การ ซึ่ง มี พระพุทธรูป ฤา รูป พระ เถระ สำหรับ ขอ ฝน ต่าง ๆ นี้ ก็
คง จะ เกิด ขึ้น ด้วย มี เหตุ สม ช้อง เหมาะ ครั่ง หนึ่ง เช่น เล่า ว่า พระพุทธเจ้า
จะ เสด็จ ลง ทรง น้ำ ใน สระ โยก ขวนี้ เป็น เวลา ฝน แดง น้ำ แห้ง ขอด ฝน
ฝน ตก ลง มา มาก ใน เวลา นั้น ก็ นับ ว่า เป็น ด้วย พุทธานุภาพ นัย ไ้ พระเถระ
ทั้ง หาย เหล่า นี้ บางที จะ ไป มี การ อธิ ไ้ ประกอบ เหตุ ให้ ฝน ตก ก็ เลย
นับ ถือ ว่า พระมหาเถร องค์ นั้น มี อานุภาพ อาจ จะ ยับ ภาล ให้ ฝน ตก เหมือน
กัน กับ พวก ที่ ถือ ศาสนา โรมัน กาคะ ลิก นับ ถือ แปล ยอน เซนต์ ที่ พวก หมอ ๆ มี ศ
ชั้น นารี แปล กัน ว่า นัก บุญ คือ เป็น ลูก ศิษย์ พระ เยซูส คริสต ของ คน เป็น ต้น
ท่าน พวก เหล่า นี้ ก็ เป็น เจ้า ของ ต่าง ๆ กัน การ ที่ พวก โรมัน กาคะ ลิก ถือ
เช่น นี้ ก็ เป็น ชั้ ไ้ มา ตาม ลัทธิ กรีก ที่ ถือ ว่า มี เทวดา สำหรับ การ สิ่ง นั้น
สิ่ง นี้ เขา ที่ เป็น ผู้ ลือ พุทธ ศาสนา เล่า ก็ โดย ถือ ลัทธิ พราหมณ์ ว่า มี เทวดา
สำหรับ สิ่ง นั้น สิ่ง นี้ ถึง การ ที่ นับ ถือ เทวดา ยัง ไม่ ขาด ก็ ย่อ น ลง ไป เสีย
มาก แล้ว นับ ถือ พระพุทธ ศาสนา มาก กว่า แต่ พระพุทธ ศาสนา ไม่ แก่ ความ
อยาก ความ หยาน สด ๆ ได้ ทั้ง ไ้ ก็ ต้อง แส หา พระพุทธ เจ้า บ้าง พระเถระ บ้าง
มา บูชา เสด็จ รวง แทน ฤา ให้ ช่วย แวง เทวดา ด้วย ถือ ว่า มี อานุภาพ มาก กว่า
เทวดา เรื่อง พระเถระ ขอ ฝน ทั้ง ปวง นั้น คง เป็น มา ด้วย เหตุ อัน นี้ อย่าง หนึ่ง
ยังมี อีก อย่าง หนึ่ง ก็ เป็น แล ความ คิด ของ ผู้ ไ้ ผู้ ไ้ หนึ่ง คิด ขึ้น เช่น พระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง พระบรมมาน มิจฉาติฐิ เป็นพระนั่งอยู่ใน
 ครอบแก้ว มีพล อยู่ตรง หน้า เว้น กำบัง มาแตก จม อยู่ตรงนั้น ก็เกิด ขึ้น
 ด้วย เจริญ เซอเบมัลมรุก เข้า มา เว้น ดิด ที่ สันดอน ประสงค์ จะ นำเพ็ญ พระราช
 กุศล เหมือน อย่าง เปน การ สมโภช พระพุทธศาสนา ที่พวก มิจฉาติฐิ ไม่ มา
 ย้าย ได้ ก็สร้าง ขึ้น ยังมี ที่เป็น คู่กัน คือ ทรมาน เข้า พระพุทธเจ้า นั่ง อยู่บน
 ฐานใน ครอบ แก้ว ตรงหน้า ออก มาเป็น ท้องนา มี เข้า กำบัง เปน รวง ตาม ครอบ
 แก้ว ก็เขียน เปน รูป ห้างคน ชับนกด แล ฝูง นก ที่บิน พระพุทธรูป ครอบแก้ว
 ที่ เรียกว่า ทรมาน เข้านี้ ก็ ใช้ ตั้ง ในการ พระราช พิธี แรก นา

เพราะ ฉะนั้น พระ พุทธรูป ก็ที่ รูป พระเถระ ก็ที่ ที่ ใช้ ใน การ ขอ ฝน นี้
 บางที ก็จะเป็น นึก ขึ้นใหม่โดยไม่มี เหตุ มีมูล เปน แต่ประสงค์ จะขอ อานุภาพ
 ให้มา รงับ ความ ขยาก กระวน กระวาย เช่นนี้ ก็จะเป็น ไปได้

พระ พุทธรูป อย่าง พระ คันธาร ราชวร ที่ ใช้ ตั้ง ในการ พระราช พิธี นี้
 ก็มี ฉากการ แล สัติน ฐาน ต่าง กัน คือ พระ พุทธ คันธาร ราชวร พระ องค์ใหญ่
 ซึ่ง อยู่ ในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม นั้น เปน ของพระบาท สมเด็จพระ พุทธ
 ยอด พ้าจุฬาโลกย์ ทรง สร้าง ขึ้น ตาม ใน ประกาศ ที่ พระ บาท สมเด็จพระ จอม
 เกล้าเจ้า อยู่หัว ทรงไว้ว่า สำเร็จ ฌมี เถาะ เบญจรงค์ รุก คักราช ๑๑๔๕ เติม
 ลง รัก บัศ ทอง แต่ภายหลัง มา ใน แผ่น ดิน พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้า
 เจ้า อยู่หัว ทรง ถ้ำ ไหล่ทอง ขึ้น ใหม่ แล คิด เพ็ชร เม็ด ใหญ่เป็นพระอนุโลม
 พระ พุทธรูป พระ องค์นี้ เปน พระนั่ง ผ้าทรง เปน อย่าง ที่ พาด สัก ขาวฏี ตาม
 ธรรมเนียม ดวง พระภักตร์ แล ทรวด ทรง สัติน ฐาน เปน อย่าง พระโยราณ

พระ รัศมี กลม เปน รูป คดก บัว ตุม เกดียง ๆ ด้วย พระ บาทสมเด็จพระ พุทธยอด
 พ้าจุฬาโลกย์ ได้ทอด พระเนตร เห็น พระโยราณ จึงให้ ข้างถ่าย อย่างหล่อ

ให้เหมือน พระพุทธรูป ทั่ว อย่าง แต่ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระราชดำริ ตาม เรื่อง พระ คณธรรมาธิบดี ใน ท้อง เรื่อง นั้น เวลา ที่พระ พุทธเจ้า จะเสด็จ ลง ทรง ในสระ โยกขรณ์นั้น ว่าเสด็จ ยืน อยู่ ที่ ปาก สระ จึง ไปรด ให้หล่อ องค์ ย่อม อีก องค์ หนึ่ง ทรง ผ้าอุทกสาฎก ทั่ว ขาย คลุม พระพา หา ข้าง หนึ่ง เสด็จ ยืน อยู่ บน บัว กลุ่ม ที่ ฐาน มี คัน ขัณฑ์ ลง ไป ตาม คัน ให้ เปน ที่ หมายถึง เปน คัน ขัณฑ์ ลง ใน สระ พระ พุทธรูป คณธรรมาธิบดี จึง มี อาการ เปน สอง อย่าง แต่ ก็ ใช้ ใน การ พระ ราชนิธิ ทั้ง สอง องค์ ยัง พระ คณธรรมาธิบดี จึง ก็ ยก พระหัตถ์ คล้าย กัน ก็ ยก คณธรรมาธิบดี สอง องค์ แต่ ทรง พระภักตร์ เปน อย่าง หนึ่ง มี แต่ พระ เมล็ด ไม่ มี พระ รัศมี ผ้า ที่ ทรง จะ ว่า เปน จีวร ก็ ใช้ เปน ผ้า อุทกสาฎก ก็ ใช้ ใช้ คลุม สอง พระ พาหา แหวก ที่ พระ ขว้าง ทำนอง เปน เลื้อย หลวง ฉนวน อย่าง เช่น พระ จัน ทั้ง ปาง พระ หัตถ์ ที่ ยก นั้น น่า สงสัย ว่า บาง ที่ จะ เปน ใช้ บท อย่าง ทำ กง เด็ก แต่ ไม่ ถึง กรัด นิ้ว ขอก ทำ เปน กรัด ทรง ๗ แต่ ปร่าง หมอ คง คง มา ที่ พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า อยู่ หัว ทรง นับ ถือ ไปรด ปราน มาก ไปรด ให้ ทำ จอก น้ำมนต์ วาง ใน พระหัตถ์ ข้าย ซ้อน สำหรับ ตัก น้ำมนต์ ลง ยันต์ สวด ใน ท่วง นั้ พระ หัตถ์ ขวามือ มี จง กล ดิด เทียนทอง อยู่ ที่ ฐาน ทรง พระ ภักตร์ แล้ว ไปรด ให้ กำ ไหล่ ทอง ทั้ง พระ องค์ แล เครื่อง ประ คั้ย สำหรับ ทั้ง พระ ราชนิธิ พืช มงคล แล พระ อนุสาคร เปน พระ คณธรรมาธิบดี อีก อย่าง หนึ่ง ครั้น มา ถึง ใน รัชกาล ประจุบันนี้ พระ ที่ หลุด จาก ทรง พระ ราชนิธิ ถวาย พระ เจ้า แผ่นดิน แต่ ก่อน มี อยู่ สอง ปาง คือ พระ รอง หนาว แล พระ คณธรรมาธิบดี จึง ได้ เลือกร พระ คณธรรมาธิบดี เปน พระ ชนม์ พรหมฯ ตาม ที่ ได้ กล่าว ไว้ ใน นิธิ เตือน ห้า แล้ว นั้น แต่ พระ อาการ ของ พระ พุทธรูป นั้น ยัง เปน ข้อ วิจิ

ษย์ อยู่ด้วย มี คำเล่า มาว่า เมื่อ จะจาก พระพุทธรูป ปางต่าง ๆ ทรง พระ
 ราชอุทิศ ถวาย พระเจ้าแผ่นดิน กรุงเก่า นั้น ทรง พระ ปาง นั้น จะจาก ถวาย
 องค์นั้น ได้ มี พระ กระ แล ประกาศ ว่า ขึ้นหลัง ๆ ลงมา ให้ ยืน ให้ เดิน บ้าง
 ก็ ได้ เหา พระ พุทธรูป ที่ นั้น ๆ ไป ถวาย ขึ้น แรก เพราะ ขึ้น แรก ท่าน ยืน นั่ง
 แน่น อยู่ ทำนอง ที่ ว่า นั้น ดู เหมือน หนึ่ง ว่า ถ้า พระ เจ้า แผ่น ดิน องค์ ไท
 อยู่ใน ราชสมบัติ ยืน ยืน ยืน ยาว ๆ ปลาย คั่น พระ วงษ์ จะ ใช้ พระ นั่ง องค์ ไท
 ที่ อยู่ใน ราชสมบัตินั้น ยืน ยืน ยืน ยาว ๆ ซึ่ง เปน การ หมด แผ่นดิน ไป โดย
 ไม่ ประคอง ให้ ใช้ พระ ยืน แต่ ครั้น เมื่อ พิศุทธ ทั่ว ตาม ราช พระ นาม ก็
 ไม่ เปน เช่น นั้น พระ เจ้า แผ่นดิน ใน บรมราชวงษ์ เชียง รวย ตั้งแต่ สมเด็จ
 พระ รามาริณ ที่ ๑ ลงมา จนถึง พระ มหินทราราช ไร พระ เจ้า แผ่นดิน
 ๑๖ พระ องค์ ใช้ พระ พุทธรูป นั้น ทั้ง ๑๖ ก็ พระ เจ้า แผ่นดิน ใน ๑๖ พระ
 องค์ นี้ เจ้า ทอง จันทร์ ได้ สมบัติ ก็ เพียง ๗ วัน พระ รามศวร ฆ่า เลีย
 พระ เจ้า ราม อยู่ ใน สมบัติ ๑๕ ปี ต้อง นิเวศ พระ รัชฎาธิราช อยู่ ใน สมบัติ
 ๕ ปี พระ ไชย ราช ฆ่า เลีย พระ ยอด ห้า อยู่ ใน สมบัติ ปี เศษ ขบถ ภายใน
 ฆ่า เลีย พระ มหินทราราช อยู่ ใน สมบัติ ปี เศษ เลีย กรุงเก่า รามัญ ก็ ถ้า
 จะ ใช้ พระ ยืน เปน ที่ เหมาย อันตรายจริง เช่น นั้น ท่าน เหล่า นี้ ก็ ควร จะ ใช้
 พระ ยืน เหตุ ไฉน จึง ใช้ พระ นั่ง ส่วน พระ มหา ธรรม ราช พระ แวดวง
 พระ เอกา ทศรฐ พระ ศรี เสาวภาค เปน พระ ยืน ทั้ง สี่ องค์ ถ้า จะ
 ว่า ตาม คำ ที่ ว่า ก็ ควร ยืน แต่ พระ ศรี เสาวภาค องค์ เลีย ครั้น ค่ำ
 มา ใน วงษ์ พระ เจ้า ทรง ธรรม ตาม องค์ ก็ ดี อยู่ แต่ พระ เจ้า ทรง ธรรม องค์
 เลีย ค่ำ มา อีก สอง องค์ ไม่ เปน การ ทำไม จึง พละ ยืน ไป ด้วย กัน ทั้ง สาม
 องค์ มา สมความ ที่ ว่า อยู่ แต่ ขึ้น วงษ์ พระ เจ้า ปราสาททอง มี นั่ง แต่

พระเจ้าปราสาททอง องค์เดียว นอกนั้น ยืน ทั้งสิ้น จึงเห็น ความว่า
 ขรอยผู้ที่ พัง พระ กระ แล นั้นจะไม่ เข้าใจ ชัด เจน ที่มี พระ กระ แล นั้น จะ
 ทรง หมาย ความว่า พระพุทธ รูป ทั้ง ๓๔ ปางนี้ จะ ตั้ง อยู่ ใน ที่ แห่ง เดียว
 กัน ก็คง จะต้อง เวียง เปรน แดง ๆ พระเจ้าแผ่นดิน แดง ๆ คง ต้อง อยู่ แดง
 น้า พระเจ้าแผ่นดิน ขึ้น หลัง ๆ ก็ต้อง อยู่ แดง หลัง ถ้า จะ ใช้ พระ นั่ง ไว้
 แดง หลัง พระ ยืน อยู่ แดง น้า ก็คง บัง แดง หลัง จึง รับ ตั้ง ว่า ขึ้น แดง ๆ
 ให้เป็น พระ นั่ง ขึ้น หลัง ๆ ให้เป็น พระ ยืน เมื่อตั้ง ใน หมู่ เดียว กัน จะได้
 แล เห็น คลอกลไม่ บัง กัน พระราช ดำริห์ คง เป็น แต่ หมาย ความ เพียง ขึ้นเท่านั้น
 แต่ผู้ พัง คิด มากไป แล้ว ไม่ ไต่ ตริ ตรอง เทียบ เคียง ตู จึงได้ กล่าว ไม่ ตาม
 ความ เข้าใจ ของ ตัว ที่ ข้าพเจ้า กล่าว เช่น นี้ ก็มี ข้อ คง ไสย อยู่ อีก อย่าง หนึ่ง
 ซึ่ง จะมี ผู้กล่าว คัด ค้าน ได้ ว่า เหตุใด พระเจ้าแผ่นดิน ใน วงษ์ พระ มหารัชม
 ราชา จึงได้ เป็น พระ ยืน จะ เป็น ด้วย ทรง หมาย ว่า เป็น ปลาย วงษ์ เชียง รวย
 ตาม เช่น พระยาวลาร นับว่า เป็น ๒๐ พระองค์ วงษ์ พระเจ้า ทรง ธรรม เป็น ต้น
 วงษ์ ตั้ง ขึ้น ใหม่ จึงได้ เป็น พระ นั่ง ดอก กระ มัง ถ้า จะ ว่า เข้า ทาง อ้อม
 เชื้อเอา ว่า พระมเหสี ของ พระเจ้า ปราสาททอง แปล พระองค์ ซึ่ง เป็น พระ
 ราช อิดา พระเจ้า ทรง ธรรม ร่วมพระมารดา เกี่ยวกัน ได้ เป็น พระมารดา
 เจ้า พ้าไชย องค์หนึ่ง พระมารดา พระ นารายณ์ องค์หนึ่ง ตาม คำ ชนหลวง หาวัด
 ว่า จึงรวม วงษ์ พระเจ้า ปราสาททอง เข้า เป็น วงษ์ เดียว กับ พระเจ้า ทรง
 ธรรม เช่นนั้น แล้ว ก็ เป็น พอ จะ ว่า ได้ แต่ ถ้า จะ ว่า อีก อย่าง หนึ่ง ตาม เรื่อง
 เกียรติ ที่เล่า ว่า พระเจ้า ปราสาททอง เป็น พระราช โอรส สืบ ของ สมเด็จ พระเอกา
 ทศรฐ แล้ว จะมี ต้อง นับว่า วงษ์ พระเจ้า ปราสาททอง เป็น วงษ์ เชียง รวย
 ขึ้น มาได้ ราช สมบัติ ฤฯ ข้อ ความ ที่กล่าว ทั้ง สอง ฝ่าย นี้ ไม่มี ใน พระราช

พระราชาร ซึ่ง กรม สมเด็จ พระ ปรมมา นุชิต ทรง เรียบ เรียง ท่าน แยก วงษ์ พระ
 เจ้า ทรงธรรม กับ พระเจ้า ปราสาททอง ออกเป็นคนละวงษ์ แต่ มี ข้อสงสัยจริง
 อยู่ อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ข้าพเจ้า ก็ยัง คิด ไม่ ตกลง ตลอด ว่า เหตุ ที่ ทรง เลือก
 พระกวาง พระเจ้า แผ่นดิน กรุงเก่า นั้น จะ ทรง หมาย ความ อัน ไฉน บ้าง ฤๅไม่ ถ้า
 มี ที่ หมาย บาง แห่ง ก็ เห็น ได้ บาง แห่ง ก็ มี ที่ ไม่ แล เห็น ได้ โดย ที่ เห็น
 ได้ ง่าย ชัด เจน นั้น คือ พระยอช พ้า เปน พระพุทธรูป นั้ ยก พระหัตถ์ ขวา ปลง พระ
 ชนม์ พระที่ นั้ สุริยา มรินทร์ เปน พระลิลลา ที่ ไม่ เห็น เสีย โดย มาก ถ้า เช่น
 นั้น พระพุทธรูป สำหรับ พระ นครวัด ใช้ พระ ห้าม สมุท จะ เปน ที่ หมาย ว่า
 พระเชชา นุภาพ มาก พระ กวาง เนตร เปน ของ พระ เอกา ทศรฐ จะ แปล ว่า
 เปน ผู้ ชื่น ชม ยิน ดี ใน สมบัติ แล อำนาจ ที่ มี ไชย ชำนาญ แล้ว ได้ บ้าง คอก
 กระมัง เพราะ ฉนั้น พระ ยืน จึง ไ้ ไป แยก อยู่ ใน วงษ์ พระ มหา ธรรม ราช
 แต่ ครั้น เมื่อ มา ถึง พระ เจ้า ทรง ธรรม นำ จะ เขี่ยบ รอย พระพุทธรูป เดิม ที่
 ทำไม กลาย เปน นั้ เวื่อ ชนกันไป ก็ ไม่ ทราบ พระ บ้าง ไฉน โดย พระ คณ มกุฎายาศ
 ของ ท่าน โอรส อีก สอง องค์ นั้น ก็ ดู ไม่ มี เค้า มูล อะไร เลย จะ ว่า พระ
 เชษฐา เปน เด็ก จึง ให้ ชอบ ช้าง ชอบ สิง ท่าน ก็ ไม่ เด็ก จะ ว่า พระอาทิตย์
 วงษ์ ต้อง ถูก กอด เพราะ ที่ เลี้ยง แม่ นม ต้อง ตาม เอา พระ อาหาร ไป เทียบ บ่อน
 ให้ ฉนั้น มกุฎายาศ แปล ว่า ตะกลาม ก็ ดู หัก เหลือ เกิน นัก แต่ เวื่อ นี้ ยัง ชอบ
 กลมาก นำ คิด แต่ ถ้า จะ เปน ผู้ ที่ รู้ เรือ ง ราว ใน พระ พุทธ ศาสนา มาก ฤ
 แต่ ไม่ ทราบ เค้า พระ กระแส ที่ เคย ทรง พระราช ดำริ ภาร ทั้ง ปวง อย่างไร ก็
 คง จะ พา เข้า วัด เข้า วาไป ไม่ ถูก ถ้า จะ เปน แต่ ผู้ รู้ แต่ พระ กระแส ไม่ สัน
 ทัด ใน เรือ ง ราว ใน พระ พุทธ ศาสนา ก็ จะ ไป ลง รอย พระ นัน มกุฎายาศ เพราะ
 ตะกลาม เช่น ข้าพเจ้า ว่า นั้น แล จึง ยัง คิด สิ้น เรือ ง นี้ ไม่ ตลอด ได้ แต่ ข้อ

ซึ่งว่า ด้วย เบื้อง พระยีน พระ มิ่งนี้ ข้าพเจ้า ยัง คง เห็น ช่าง ทรง มุ่งหมาย
ใน เรื่อง ที่ หัก มากกว่า หมาย ความ ลึก ซึ่ง ไป เท่าที่กล่าว แต่ มี คำ ที่ กล่าว
ขึ้น เช่นนี้ แล้ว ก็ ควร จะ ระแวง ไม่ ให้ เปน ที่ สงสัย

เพราะฉะนั้น เมื่อ เวลา จะ สร้าง พระพุทธรูป พระชนมพรรษา ข้อที่ ปฤกษา
กัน เลือกร พระคันธาร ราชบุรุษ เพราะ เปน พระปาง เหลือ อยู่ นั้น อย่าง หนึ่ง เพราะ
เหตุ ที่ ท่าน ผู้ใหญ่ ๆ ท่าน ก็ เห็น ว่า เมื่อ มี ฤกษ์ เบื้อง ตก ซึ่ง ข้าพเจ้า เกิด
นั้น ฝน แล้ง มาแต่ ปี ชวด จัตวาตก ครั้น ถึง ปี ฤกษ์ ต้น ปี ฝน ก็ แล้ง นึก จน เข้า
ก็ ขึ้น ราคาส่งเข้าใน นา ก็ เสีย มาก เวลา เมื่อ ประสูติ ข้าพเจ้า ใน วัน ไต นั้น
ฝน ตก มาก ตาม ชาลา ใน พระราชวัง ท่วม เกือบ ถึง เข้า เห็น กัน ว่า เปน การ
อัศจรรย์ อยู่ พระองค์ เจ้าอินทนิล จึง ได้ ประทาน เข้า เปลือก เปน ของ ขวัญ คลอด มา
แล้ว พระบาท สมเด็จ พระจอมเกล้า ก็ พื่อ พระไทย รับสั่ง ประภาษ ถึง เรื่อง นี้ เบื้อง ๆ
รับสั่ง ให้ ข้าพเจ้า เปน น้ำ ที่ สำหรับ ทำ พิธี ฝน แต่ เล็ก มา ท่าน ผู้ใหญ่ จึง ได้ ตก ลง
กัน ให้ ใช้ พระคันธาร ราชบุรุษ เปน พระชนมพรรษา แต่ ไป เกิด ข้อ รังเกียจ กัน
ด้วย เบื้อง จะ นั่ง ฤกษ์ จะ ยืน ตาม เหตุ ที่ ว่า มา แล้ว คำ จัก ลิน นั้ ตก ลง ว่า ถึง
ที่ยืน เปน ถูก ต้อง ตาม ที่ กล่าว มาก ก็ จึง แต่ เปน พระพุทธรูป พึ่ง เกิด ขึ้น ใหม่ มี องค์
เกี้ยว พระ เก่า ๆ ที่มี มาก เปน พระคันธาร ราชบุรุษ นั้ ทั้ง สิ้น จึง ได้ ตก ลง ให้
สร้าง พระคันธาร ราชบุรุษ นั้ กรม สมเด็จ พระบาราม ประมัญษา ท่าน ปะริต พระชนม
พรรษา นั้ มาก จึง ได้ ขอ หล่อ ขึ้น อีก องค์ หนึ่ง ต่าง หาก ไม่ ถ้า ไหล่ ทอง
ท่าน ได้ ไป ถึง พิธี ฝน หลาย ครั้ง ก็ ว่า ชลิ่ง ตั้ วิเศษ

จึง ได้ ขอ ให้ พระองค์ นั้น เข้า มา ตั้ง ใน การ พระราช พิธี พุทธ สภากร ด้วย
ซึ่ง เปน อัน มี พระคันธาร ราชบุรุษ แปลก ออก ไป อีก อย่าง หนึ่ง มี ตาม พระภักดี

แปลน พระ อย่าง ใหม่ ใน แปลน ดิน ประจุบัน นี้ พาก สังฆาฏิ กว้าง ไม่ มี ยอด
พระ เมชาติ มี พระรัศมี เหลี่ยม เหมือน อย่าง ใหม่ ๆ พระคันธาร ราชฎี ที่ ตั้ง
ใน การ พระราช พิธี มี แปลน ที่ อย่าง ด้วย กัน ดังนี้

การ พิธี พุทธ ศาตร แปลน พิธี ประจำ ปี เว้น แต่ ถ้า ปี ไต ฝน บริบูรณ์ อยู่
แล้ว ถึง เว้น เสีย ไม่ ทำ เพราะ ดู เหมือน หนึ่ง ว่า จะ ขอ ชำ ให้ มาก เกิน ไป การ
ที่จะ ได้ ทำ พระราช พิธี ฤกษ์ ไม่ได้ ทำ มี เชษฐ กำหนด อยู่ เพียง เดือน ๙
ถ้า ฝน ภายใน เดือน ๙ เข้า มา บริบูรณ์ ก็ จะ ไป แล้ง ใน ปลาย มือ ประการ
ใด ก็ ไม่ เคย ทำ พระราช พิธี ถ้า ฝน ตก ปี ภายใน เดือน ๙ แล้ง จึง ได้
ทำ พิธี แต่ การ ที่จะ ทำ พระราช พิธี นั้น มี วิธี แก่ ไข อย่าง อื่น แล้ง
พิธี อย่าง น้อย ไป หลาย ๆ วัน ก่อน เมื่อ เห็น ฝน ยัง ไม่ ตก บริบูรณ์ จึง ได้ ตั้ง
พิธี ใหญ่ ต่อ ไป อาไธย การ ที่ ทำ พิธี ล่วง นำ เช่น นี้ พอ ฝน มั่น ให้ การ
พระราช พิธี ใหญ่ ได้ ชื่อง ตาม ที่ เคย ตั้ง เกิด ว่า แปลน เวลา ฝน มัก จะ ตก นั้น ด้วย
การ ล่วง นำ พระราช พิธี ซึ่ง แปลน แบบ อย่าง โบราณ มา ก็ คือ ให้ โขลง
ร้อง นาง แมา อย่าง หนึ่ง ตัก ต้น คน ที่ สอ อย่าง หนึ่ง ช้าง บำรุงา อย่าง หนึ่ง
วิธี ร้อง นาง แมา นั้น ก็ ไม่ ประหลาด อัน ไต เด็ก ๆ ร้อง แปลน อยู่ ด้วย กัน
หัว หน้า ไม่ ต้อง การ จะ กล่าว ถึง ตัก ต้น คน ที่ สอ นั้น เสา ก็ ตัก เสา ต้อ ๆ
อย่าง นั้น เอง ไม่ ต้อง กล่าว ถึง จะ ขอ ว่า ด้วย ช้าง บำรุงา ซึ่ง แปลน การ
เล็ก เล็ก ไม่ ได้ เล่น มา ชำ นาน วิธี ที่จะ ให้ ประกา กัน นั้น ช้าง มี น้ำ มั่น
สอง ช้าง บัก แค้น ดลึง เบญ พาด ห่าง กัน ยี่สิบ วา ห้าย แท่น ขอ ไป มี เสา
ป้อง สอง แถว ๆ สะห้า คั่น แปลน สิบ เสา ระยะ เสา ปอง ห่าง กัน คอก หนึ่ง
เสา ปอง นั้น ทำ ด้วย ไม้จริง โต ลง ก่า สูง หนึ่ง คอก หนึ่ง มี แฉก ตั้ง บน
ลัด ยัง ใน ระหว่าง กลาง แท่น ช้าง ทั้ง สอง ช้าง มี ให้ เห็น กัน เมื่อ นำ ช้าง

ซึ่งแฉ่งเครื่อง มัน มี หมอ ถือ ขอ เกราะ ชี คอ ความดู ท้าย ถือ ขอ เรียก ว่า ขอ
ข้าง พลาย ปลาย ต้ม ขอ นี้ มี บั้น ต้ม ยาว ๔ ศอก บ้าง ๕ ศอก บ้าง มา
ยื่น แทน ผูก คลึง อย่าง ข้าง ยืนโรง เวียน ร้อย แล้ว เมื่อ จะ ให้ บำรุงา เมื่อ ไค
จึง คิด เชือก บาต ที่ เท้า หลัง ข้าง ละ สอง เส้น ทั้ง สอง ข้าง ปลาย เชือก บาต
พัน เสา ปอง เปน ลำดับ กัน ไป ทั้ง ทำ เสา แล้ว จึง ถอด ปลอก ปลอก เชือก
มัด ขา นำ ข้าง ลง จาก แท่น ชัก แฉ่ง บัง คา เสียบ ข้าง ทั้ง สอง ข้าง ยัง ห่าง
กัน อยู่ ก็ สัก เชือก ออก จาก เสา ปอง ที่ ตะ คู้ ที่ ตะ คู้ โยให้ ไกล กัน
เข้าไป พองา ประ กัน ข้าง ทั้ง สอง ที่ กำลัง คลึง มัน ก็ ย่อ ตัว โคม ประทะ
ประ กัน เลี้ยว ดัง กัก ก้อง แต่ ไม่มี อัน ทราย ถึง ตัว ข้าง ด้วย มิ ได้ หย่อน
ให้ มาก จน ถึง แทะ กัน ได้

ฝ่าย หนึ่ง กล่าวว่า ไม่มี แพ้ ชนะ กัน แต่ อีก ฝ่าย หนึ่ง กล่าวว่า มี แพ้
ชนะ กัน การ ที่ แพ้ ชนะ กัน นั้น คือ ข้าง ไค ได้ ล้าง จัก งา ข้าง หนึ่ง แฉ่ง
หงาย ขึ้น ไป เหยียง สมัย ไม่ กลับ ลง ได้ ข้าง ที่ ต้อง จัก นั้น แพ้ มัก จะ ร้อง
ให้ เสี่ยง เมื่อ แพ้ ชนะ กัน ๆ ประ งา กัน พอ สมควร แล้ว หมอ ก็ ไค ให้
ถอย หลัง ถอย มา ใน เวลา ที่ จะ ให้ ถอย นั้น เปน การ ยาก ลำบาก ของ หมอ
ด้วย ข้าง กำลัง ไค ทะระ กล้า ทั้ง สอง ข้าง บางที ก็ หัน หน้า กลับ ถေး งา เสียบ เชือก
บาต ที่ หย่อน อยู่ ข้าง หลัง นั้น ยก ขึ้น ตัว ไป บน หลัง หมอ ต้อง คอย ก้ม
หลบ หลีก เชือก ให้ ว่องไว ถ้า หลบ ไม่ พ้น เชือก กำลัง ข้าง หัน มา โดย เหว
เชือก พาน ตัว มี อัน ทราย ต่าง ๆ บาง คราว ก็ ถึง ชีวิต เมื่อนำ ข้าง หมด กัน
ออกมา ได้ แล้ว รักษา ไว้ ให้ สงบ หาย คลึง ทั้ง สอง ฝ่าย หมอ ความดู จึง
ได้ ว่า เหยาะ เบียด กัน หมอ ความดู ข้าง ตัว ที่ ชนะ ว่า ก่อน ลักขณ ที่ ว่า นั้น
มี ทำ แฉ มี ชื่อ เรียก ต่าง ๆ ความ แต่ ผู้ ไค จะ ชำนาญ ทำ ไค ทำ ที่ หมอ

วิธี ขอฟนล่วงนำ ซึ่ง เกิด ขึ้นใน แผ่น ดิน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือแต่ พระ วิมลรัตน กิริณี พระ วิมลรัตนกิริณี นี้ ลง มาถึงกรุง เทพ ฯ ใน ปี ฉลู เบญจจก สมัยเดียวกับ ปี ชั่วพเจ้า เกิดขึ้น ในวันที่แต่เช้า มา ยืนโรงสมโภชใน พระบรมมหาราชวัง ฟนก็ตก มากอีกครั้งหนึ่ง จึง ต้องเป็นพนักงาน ขอฟนด้วยอีก การที่ให้ ไปขอฟนนั่น คือแต่งเครื่องทอง แลขกถม มี กระบวนแห่อย่างช้างเผือกลง น้ำในเวลาสมโภช แห่ ออกจากใน พระบรมมหาราชวังไป ยืนแทนผูกคอต้งที่ เกยว่า พระ ที่นั่งสุดโหลสรวยเวลาบ่ายๆ ทุกวัน มีโปรดให้ข้าพเจ้าโปรด น้ำ บน เกย ครั้งหนึ่ง จะ เป็น ด้วยเหตุใด พระ ราช ประสงค์ อย่าง ไตไม่ทราบเลย เพราะ เวลานั้นยังเด็ก อยู่ อนึ่ง การที่พิธล่วงนำ เช่นนี้ เป็นธรรมเนียม มีมาแต่ โบราณ รับสั่ง ให้สังฆการีไปมเตียง พระสงฆ์ทุก ๆ พระอารามหลวง ให้สวด ขอฟน แต่ครั้ง เมื่อ ในแผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว จึง ได้มี พิธีหลวง อย่าง น้อยขึ้น พิธีหลวง อย่าง น้อยนี้เริ่มลง มีขพร้อมกัน กับ พระสงฆ์สวด ตาม วัด ทำบนหอพระ ที่ ห้องสนามหลวง ตั้ง พระพุทธรูปที่ เกยต่อ ออกมา กับเจดียง หอม มี โตะทอง ใหญ่ โตะหนึ่ง ตั้ง พระคันธารราษฎร์จีน พระมหาเถร แขนลาย พระ ขอฟนของ รามัญหลาย องค์ มีราว เทียนไม้ได้ตั้ง เครื่องนมัสการ เทียนที่ทรง จุดนมัสการนั้นเล่มละ สอง สติงตาม กำลังวัน ในวันที่ทำพิธีนั้น รูป เท่ากัน คอกล้มตาม สี่วัน เท่ากัน พระสงฆ์ที่สวด มนต์ ก็เท่า กันกับกำลังวัน ใช้พระราชาคณะนำ องค์หนึ่ง นอกนั้น พระพิธีธรรม ทั้งสิ้น ทรงจุดเทียนนมัสการ แล้ว ประพรม น้ำหอม ทรงเจิม แล้วจึง ทรงตั้ง สัตยาธิฐาน พระสงฆ์ สวด เจ็ด คำ นาน ถึงท้าย สวดมนต์ สวด คาถา ขอฟน เริ่มต้น ตั้งแต่ความอรหังสัมมา สัมพุทธ โอ ไปจนจบ สวด เท่า กำลังวัน พระสงฆ์ นั้น นั่ง ความ

เฉลี่ย หอ พระหัน หน้า เข้าข้าง ใน การ พิธี น้อย เช่นนี้. เสกข์ พระราช
 ดำเนิน ออกโดยมาก ถ้าไม่เสกข์ พระราชดำเนิน ก็โปรด ให้ข้าพเจ้า
 ไป ทำ ทุก ครั้ง ไม่มี ผู้อื่น ผลัก เปลี่ยนเลย แต่ไม่ได้ ประทับ อยู่จน สวด
 มนต์ จบ ทรง จุก เทียน แล้ว ประทับ อยู่ ข้าง บ้าง เว้น บ้าง แต่ไม่ ท้น พระ
 สมเด็จพระ หอ ขบ ก็ เสกข์ กลับ ถ้า วัน ไฉน ตก ก็ พระราช ทาน รวง วัล พระ สม
 หารั บ นั น มาก บ้าง น้อย บ้าง ที่ เพียง องค์ ละ เทือง ก็มี เข้า สาร องค์
 ละ กั ก มี เงิน องค์ ละ บาท เป็น อย่าง มาก การ พระราช พิธี อย่าง น้อย
 เช่นนี้ จึง คิด ๆ กัน ไป ถ้า วัน สิบ วัน จน ถึง สิบห้า วัน ก็มี บ้าง ไม่เป็น
 ภา หนะ สุก แต่ฝน ตก มาก แล้ว ก็ โปน หยุด เล็ก ถ้า เช่น นั้น ก็ ไม่ ตั้ง พระ
 ราช พิธี ใหญ่ ต่อไป ถ้า ตั้ง พระราช พิธี ใหญ่ ก็ สวด ไป จน บรรจบ วัน ตั้ง พระ
 ราช พิธี แต่ สวด ขณเฑาะว์ ตาม วัธ ใน เวลา ตั้ง พระราช พิธี ใหญ่ ก็ สวด อยู่ ด้วย

การ พระราช พิธี พระ รณ ภาต ใหญ่ เคย ทำ มา ทุก รัชกาล แต่ เห็น จะ ต่าง ๆ
 กว่า ใน รัชกาล ที่ ๔ แล ใน รัชกาล ประจุบัน นี้ ด้วย ได้ ได้ กาม คว้า ใน รัชกาล
 ที่ ๓ เคย ทำ อย่างไร ที่ ไหน ก็ได้ ความ จาก ผู้ ที่ แจ้ง ความ นั้น ว่า จำ ได้ ว่า
 ทำ คือ ครั้ง ทำ ที่ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม พิธี ก็ ยึด ด้วย เทศ ผล คือ พระบาท
 สมเด็จ พระพุทธ บรม ฟ้า ทรง สว่าง พระคันธาร ราช ฎา ใหญ่ ขึ้น ก็ ประดิษฐาน
 ไว้ ใน วัด พระศรีรัตนศาสดาราม อีก ประการ หนึ่ง การ พระราช พิธี พระ รณ ภาต
 ใน รัชกาล ที่ ๔ ถึง ว่า ยก ออก ไป ทำ ที่ พลับ พลาง ท้อง สนาม หลวง ก็ ยัง โยง
 สาย สิบ ญวน เข้า มา ที่ พระ มหามณเฑียร ภูมิ มา กร ใน วัด พระศรีรัตนศาสดาราม
 ใน ตาม รัชกาล นั้น คง จะ ทำ ที่ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ทุก ครั้ง ต่อ
 รัชกาล ที่ ๔ จึง ได้ ย้าย ออก ไป ทำ ที่ พลับ พลาง ท้อง สนาม หลวง พระแท่น
 มณฑล ใน การ พระราช พิธี จัด เหมือน พิธี มงคล เติม แต่ พระแท่น สวด

ตั้งท้ายพลับพลาข้างเหนือ มีกระโจม เตียนไชย น้ำหนัก ชั่ง แลได้เทียบ
ไชย เหมือน พระราช พิธี สัมพัทธฉันทน์ พระพุทธรูป ที่ตั้ง บนพระแท่นตั้งประ
มรณาตุระย้า กนิร ครอบ พระเจดีย์ กรม พระ คันธารราชฎร องค์ใหญ่ พระ
ไชยวัฒน์ ประจำรัชกาล พระห้าม สมุท พระไชยเนาวโลหนชัย พระทรมานเข้า
พระธรรม มีกระบวน แท้ พระ แหม่อน อย่าง พิธี พิษ มงคล โยง สาย สิญจน์
พระแท่น ค่อก พระแท่น ถึง กัน เหมือน อย่าง พระราชพิธี ที่มี ต้อง ภาณ ทั้ง ปวง

ที่ น้ำ พลัษพลา กลาง แจ่ง ซุด สระ กว้าง สี่ คอก ยาว สี่ คอก สี่ เหลี่ยม
ลึก คอก หนึ่ง พุนหิน เป็น คัน รอบ สูง สิบ หนึ่ง มีน รูป พระ สุกต นั้ พิง ฝั่ง
สระ หัน หน้าไป ข้าง เหนือ รูปหนึ่ง ถ้าว ทาสีกรม หน้า ทาแดง ผ้ามัยสี่เหลี่ยม
นั่ง ชัก สมอ แขนง หน้า ดู ห้า มุม สระ มี นาค มุม ตะว โลกบาล มุม ตะรูป
ที่ กลาง สระ มี รูป พระอินทร์ พระยาปลา ช่อน แด ยาวาร สิบ รูป มี กบ เค้า
ปู ปลา บ้าง ตาม สมลวร มี ราชวัตร ฉัตร กระดาษ กัน สี่มุม ทั้ง ศาล ตก ไหว
บูชา ห้า ศาล ที่ พลัษพลา โองตั้ง เทวรูป รอบ กำแพง แก้ว พลัษพลา ห้อง
สนาม หลวง มี ราชวัตร ฉัตร กระดาษ ปลุก ตัน กล้วย อ้อย วรสายสิญจน์ รอบไป
การ พระราชพิธี มี ต้องภาณ อย่าง น้อยเช่นนี้ มีกำหนด พระสงฆ์ เพียง ๒๕ รูป
คือ เปน แม่ การ เลี้ยงรูป หนึ่ง นั่งปรก ๔ สวด ๔ สำหรับ ๗ ละ ๕ รูป
แต่ เข้าจน เทียง แต่ เทียงจน คำ แต่ คำจน สอง ยาม แต่ สอง ยาม จน รุ่ง
เวลา เบ็น สวด มนต์ พร้อม กัน เข้า ชัน พร้อม กัน เวลา เพน มั่น ๑๒ รูป
แม่ การ โน การ พระราช พิธี ทรุณ สาคว นี้ เปน น้ำ ที่ พระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรม
พระปวเรศวริยาลงกรณ์ เสด็จแต่ เวลา จุก เตียนไชย สวด มนต์ วัน เตียว
ก่อนนั้นไป สวด มนต์ แล มั่น เปน วัน ละ ๒๔ รูปเท่านั้น ไม่มี คั้ง น้ำ วง ค้าย
สริม จุก เตียนไชย เวลา บ่าย ทราหมณ์ ไททจากรย์ คิถ พระราช พิธี ท่ง

สมัยย่อย จึง เกณฑ์ พรหมณ์ พฤตมียาค มา เข้า สังข เวลา จุต เทียนไชย
 มีชัย ไม่นับเทวะ ด้วย ทรง ถวาย สยงจิวรกายพระแลย่ำน้ำเงิน พระสงฆ์
 ห่มผ้า แล้ว จึง จุตเทียนไชยคาถา ที่ พระสงฆ์ สวดใน เวลา จุตเทียนไชย ก็ ใช้
 พุทโธ สัพพัญญู ตระญาโน เหมือนอย่าง พระราชพิธี สัมพัจฉริยต์ เปลี่ยนแต่
 บทท้าย ที่ ต่อ เขตัสสะธานุภาเวนะ เปนเทโวรัสสะตุกาลละโต วัตสันตะรา
 ยามาเหตุ ปลายสง อย่างเดิม ว่า สัพพะโสคติ ภะวันตุเต แล้ว ราชบัณฑิต
 ทิพย์อ่าน คำประกาศ ต้น เปนภาษา มคธ สรเสริญ พระพุทธคุณ แล้ว ว่า สัก เ
 ประกาศ เทวตา แล้ว จึง กล่าว คาถาภาสิตซึ่งมาในเทวตาสังยุต ที่มีข้อความ
 เกี่ยว ข้อง ด้วย เรื่อง ฝน หย แล้ว จึง ได้ กล่าว คำ นมัสการ เปน สยาม พากย์
 แปล จากภาษา มคธ นั้นเอง ในคำ สรเสริญ พระพุทธคุณ แต่มีได้แปล
 สัก เ ประกาศ เทวตา ต่อ ท้าย สรเสริญ พระพุทธคุณว่า พระผู้มี พระ ภาค
 พระองค์ นั้น ได้ ดำรัส ภาสิต พระคาถา สอง พระคาถานี้ ไว้ ว่าแต่บัณฑิตระ
 ที่ น้ำ ไหล ไปทั้งหลาย มีน้ำฝนเป็นอย่างยิ่ง เหล่า สัตว์ทั้ง หลาย ผู้ อาศัย
 ณ แผ่นดิน ย่อม เลี้ยงชีวิต พึ่ง น้ำฝน ดังนี้ แล้ว จึง ลงคำ อธิฐาน ว่าพระพุท
 ธิภาสิต ทั้งสองนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายคิดตามก็ เห็นเป็นความจริงด้วยอำนาจคำ
 จริงนี้ จลาหก เทพธิดาทั้งหลาย จงให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้สรรพัญญา
 หางของงาม บริบูรณ์ ด้วย รวงผล เปน ประโยชน์ แก่ ประชุมชนทุกประการ แล้ว
 จึง ไขความ พิศดาร ในสอง พระคาถา นั้น ต่อไป ว่าเทพธิดาองค์หนึ่งทูลว่า
 ของรักซึ่งจะเสมอด้วยยุทรไม่มี ทรัพย์สินของอันมนุษย์จะพึงถนอม ซึ่งจะยิ่งกว่า
 ไคไม่มี แสงสว่างซึ่งจะยิ่งกว่าพระอาทิตย์ไม่มี สระที่น้ำ ไหลไปทั้งหลายมีสมุทร
 ลาวเนอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสคอยแปลงเสียให้ชื่อว่าของรักซึ่งจะเสมอด้วยคนไม่
 มี ทรัพย์สินของ อัน มนุษย์ จะ พึง ถนอม ซึ่งจะ เสมอ ด้วย เขาเปลือกไม้มี

แสงสว่าง ซึ่ง จะ เสมอ ด้วย บัญญา ไม่มี พระที่นำไหลไปทั้ง หลาย มี
น้ำฝน เปน อย่าง ยิ่ง แล้ว จึง กล่าว คำ อธิฐาน เช่น ว่า มา แล้ว อีก ครั้ง หนึ่ง
ก่อน นั้น ไป จึง ว่า ด้วย คาถา เทพยศาทูล ตาม ว่า สิ่ง อะไร เปน วัตถุ ที่ อยู่ ของ
มนุษย์ ทั้งหลาย อะไร เปน สหาย อย่าง ยิ่ง ของมนุษย์ ทั้งหลาย สัตว์ ทั้งหลาย
ผู้ อาศัย ใน แผ่น ดิน สิ่ง อะไร เลี้ยง ชีวิต ทรง วิเคราะห์ ว่า บุรุษ เปน วัตถุ ที่
อยู่ ของ มนุษย์ ทั้งหลาย ภริยา เปน สหาย อย่าง ยิ่ง ของ มนุษย์ ทั้งหลาย
สัตว์ ทั้งหลาย ผู้ อาศัย ใน แผ่น ดิน สิ่ง น้ำ ฝน เลี้ยง ชีวิต แล้ว ก็ ลง คำ อธิฐาน
เหมือน ที่ กล่าว มา แล้ว เพิ่ม แต่ ที่ ปลาย ว่า ตาม พระบรมราชประสงค์
ทุกประการ เทอญ ก็ เปน จบ กัน เท่านั้น แล้ว พระสงฆ์ ก็ สวด มนต์ ต่อ ไป
มี สวด คาถา ภาควาอะระหัง ลัมมา สัมพุทโธ นัย จบ ตาม กำลัง วัน เหมือน
อย่าง พระราชพิธี อย่าง น้อย ถ้า ดู วัน ที่ มี กำลัง มาก เช่น ศุกร เปน ต้น
อยู่ใน สอง ชั่วโมงเศษ ตาม ชั่วโมง จึง ได้ จบ

ข้อ ความ ใน คาถา ที่ สำหรับ สวด นี้ เกือบ ี่เอื่อง ต่าง ๆ มา รวบรวม กัน
ผูก เปน คาถา แต่ เดิม มา ที่ พระสงฆ์ สวด ขอ ฝน ก็ ใช้ คาถา สุกตีสัตถ์ ต่อ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง เปน พระราชธุระ ใน เรื่อง การ พระ
ราชพิธี ให้ มี ราชบัณฑิต อ่าน ประกาศ ขึ้น ด้วย เปน ต้น จึง ทรงผูกคาถา
ให้ คิด เนื่อง เปน ประพันธ์ อัน เดียว กัน สำหรับ การ พระราชพิธี เริ่ม เนื้อ ความ
ใน คาถา เริ่มต้น ตั้งแต่ ภาควาอะระหัง ลัมมา สัมพุทโธ ฉะนั้นจะ รว
ยก ความ ว่า พระผู้มี พระภาค อหังค ลัมมา สัมพุทโธเจ้า ผู้ ประเสริฐ กว่า ผู้
เพ่ง ขาวมณั ทั้งหลาย พระ องค์ เปน ผู้ อุดม พิเศษ สูง สุด กว่า ผู้ มี ฤทธิ์ ทั้งหลาย
พระ หฤไทย เยือกเย็น ไป ด้วย ความ เข้มตึง ใน หมู่อัตถ์ เปน คำ สรรเสริญ เบื้อง ต้น

ต่อ นั้นไป จึง กล่าว ถึง เรื่อง นิทาน พระคันธาร ราชครู ดำเนิน ความ ตั้ง แต่ พระ
 พุทธเจ้า เสด็จ ญ่จำ พรรษา ณ เซตวัน อาราม ของ อนาถปิณฑิกคฤหบดี เมือง
 ศาวตถิ ใน กาล นั้น แวัน แคว้น โกศล ชน บพ เกิด ฝน แล้ง เข้า แพร่ พระ
 ผู้ทรง พระ ภาค เสด็จ ไป บิณฑบาต ประชุม ชน อารามนา เพื่อ จะ ให้ ฝน ตก
 พระองค์ อาศัย ความ กรุณา ใน ประชุม ชน เสด็จ ถัด ประทับ ที่ ฝั่ง สระ โบก ชรณี
 ที่ น้ำ แห้ง จะ สนิทาน พระ กาย ทรง ผลิต ฝ้า อัน ตรวาลก ทรง อุทก สากูก ชาย
 ข้าง หนึ่ง คลุม พระองค์ ใน ขณะ นั้น มหาเมฆ ตั้ง ขึ้น มา ข้าง บัณฑิติย ฝั่ง
 ฝน ให้ ตก เพียง พอ ประโยชน์ ความ ประสงค์ ของ มหาชน ต่อ นั้นไป จึง เปน
 คำ อธิฐาน ว่า ด้วย ยานภาพ พระพุทธเจ้า นั้น ซึ่ง ยัง ปรากฏ ญ่ ถอด มา
 ถึง กาล ประจุบัน นี้ ขอ เทพเจ้า จง บันดาล ให้ ฝน ตก โดย กาล อัน ควร ให้
 มั่ง คั่ง สมบูรณ์ ด้วย ธัญ ผล เสมอ ไป นี้ เปน ตอน หนึ่ง ต่อ ไป อีก ตอน หนึ่ง เปน
 คำ อธิฐาน เริ่ม ตั้ง ต้น แต่ มหาการุณโก นาโก พระพุทธเจ้า ผู้
 ประกอบ ด้วย พระ มหากรุณา แล เปน ที่ พึง ของ สัตว์ เปลี่ยน ความ เทียว แรก
 ว่า อติถายะ สัพพะปาณินิ ทรง นำ เทญ ยามนี้ เพื่อ ความ ต้อง การ แก่ สรรพสัตว์
 จบ ที่ ๒ ว่า ทิถายะ สัพพะปาณินิ เพื่อ ประโยชน์ เกื้อ กุล แก่ สรรพสัตว์
 จบ ๓ ว่า สุขายะ สัพพะปาณินิ เพื่อ ความ สุข แก่ สรรพสัตว์ แล้ว ไป ร่วม
 ความ ว่า ได้ บันลุ ถึง พระ สม โพธิญาณ อัน อุดม แล้ว ด้วย วาจา ภาสิต อ้าง
 พระ กรุณา คุณ ชันธ เปน สัตยาธิฐาน นี้ ใน จบ ต้น ว่า เทโว วัธสะคุมมมะโต
 ขอ เทพเจ้า จง บันดาล ให้ ฝน ตก โดย ธรรม จบ ๒ ว่า กาสะโค โดย กาล
 จบ ๓ ว่า ฐานะโส โดย ฐานะ สวค คำ อธิฐาน นี้ เปน สาม จบ แล้ว จึง ว่า
 ด้วย เรื่อง พระ สุกุต เริ่ม ตั้งแต่ สุกุโต จะ มะหา เถโร มะหา กาโยมะโท ทะโร
 เปน ต้น จน ตลอด คำ อธิฐาน ของ พระ เกร เจ้า ตาม ที่ ได้ กล่าว มา แล้ว

คือนั้นไป ยก คำ อธิฐาน ของ พระยาปลา ชื่อน มาว่า ตั้งแต่อนุสัศวรา
 สัตว์ธัมมิง ประมัตถ์ถึง วิจิณ ตะยัง เนื้อ ความ เบื้อง ต้น ซึ่งยังไม่ ได้ กล่าวมา
 ใจ ความ ว่า ข้าพเจ้า ตาม รลึก ถึง ธรรม ของท่าน ผู้ระงับ ทั้งหลาย คิดค้น
 หา ประมัตถ์ อยู่ ได้ ทำ ลัก กิริยา ซึ่ง เปน ของ เทียง ยัง ยืน ในโลก คือ
 จำ เติม แต่ ข้าพเจ้า รลึก จำ ตนได้ ย่อมไม่ รู้ ไม่ เหน ว่า ได้ เคย แกล้ง เบียด เบียน
 ลัก วัธอื่น แม้แต่ตัว หนึ่ง ด้วย ลัก วาจา ภาสิตนี้ ขอ ประ ชุน ณ เทพย เจ้าจง
 ยัง ฝน ให้ ตก เกิด คือนั้นไป ลง ร่วม ความ กับ ลาคา อะภิต ณะนะ ยัง ประชุน
 ณะ นิธิง กา กัสสะนาสะยะ ซึ่งได้ กล่าว มา ข้าง ต้น แล้ว ไป ลง ความ
 ข้าง ปลาย ว่า เอรุรุบั้ง ลัก จะ กิริย กัสสะ วา วิยะมุตตะมิง ข้าพเจ้า ทำ ลัก กิริยา ซึ่ง
 เปน ความ เพียร อัน อุดม ข้าใคร่ยก คำ ดัง อำนาง ความ ลัก ให้ ฝน ตก ได้ ตาม ปราตนา
 ธรรม อัน ไท อัน หนึ่ง ซึ่ง จะ เสนอ ด้วย ความ ลัก ไม่มี การ ที่ ทำ ลัก กิริยา ปลด เปลื้อง
 ตน แล วิสัย ย ให้ พ้น มรรณ โภย ได้ นี้ เปน ลัก ยามมี ของ ข้าพเจ้า คาลา ที่ สวด
 มี เนื้อ ความ เพียง เท่านั้น เมื่อ สวด มนต์ จบ แล้ว จึง สวด ภาณ วา ต่อ ไป ภาณ
 วา นั้น สวด สุกุติ สุกุร มี ราช บัน ฑิต นุ่ ขาว ห่ม ขาว ชัก ประ คำ ญู ที่ ปาก สะ
 คน หนึ่ง ผลัด เปลี่ยน กัน ทั้ง กลาง วัน กลาง คืน กว่า จะ เสร็จ การ พระราช
 พิธี ที่ ย่น เกย ข้าง หอ พระคันธาร ราชฎ์ ตั้ง พระ คันธาร ราชฎ์ จัน พระมหา
 เถร แชน ลาย พระ บัว เข็ม ราช ัญ มี รูป เทียน ธงไม้ เครื่อง นมัสการ ตาม วัน
 อย่าง พิธี น้อย ยก แต่ พระ สังฆ สัตว มนต์

การ พระ ราช พิธี พุทธ สาคร ไม่มี กำหนด ที่ วัน เลิก สุก แต่ เติมน ไชย ยัง ยาว
 ญู ถ้า ฝน ยัง ตก น้อย ก็ ตั้ง ต่อ ไป บาง คราว ถึง ห้า วัน หก วัน จึง ได้ เลิก ก็มี
 เมื่อ เลิก พระ ราช าคณะ ที่ นั่ง ประก ซึ่ง เปน ผู้ใหญ่ กว่า ทุก องค์ เปน ผู้ ตบ
 เทียน ไชย พระ สังฆ สัตว คาลา ตบ เทียน ไชย ตาม ธรรมเนียม แต่ ใน เวลา

เลี้ยง พระเข้าตลอดจนวันดับเทียนไชย ไม่มี การ เสด็จ พระราชดำเนินตลอด
พระ ราช พิธี เสด็จ พระ ราช ดำ เนิน แต่เวลาเย็น จน พระ สังฆมณฑล มนต์จบ
ถ้าฝนตกมากก็ พระราชทาน รวง วัล ถึง แด่ องค์ละบาท จนถึงองค์ละ ๔ บาท
ตาม ฝน มาก ฝน น้อย อนึ่ง การ พระ ราช พิธี พุทธ สารนี้ ไม่มี กำหนด ที่
บาง ปี ก็ยก ขึ้นไป ตั้ง กรุงเก่า ใน รัชกาล ประจจุบันนี้ยก ขึ้นไป ตั้ง ที่ วัด นิเวศ
ธรรม ประวัติ ครั้ง หนึ่ง

อนึ่ง การ ห้าม ปราคม อยู่ข้างจะกวัด ขัน ในสิ่ง ซึ่ง ถือว่าไม่บริสุทธิ์ คือ
ทั้ง กัน แต่พระ เจ้าแผ่นดิน ซึ่ง จะ เสด็จ ออกไป ทรง ตั้งสัตยาธิฐาน ขอฝน นั้น
ต้อง ทรง น้ำ ชำระ พระกาย ด้วย ดิน สอ ทองให้ หมดจด แล ห้าม มิให้ถูก ต้อง
กายสัตว์ ใน จังหวัด พลับ พลา ซึ่ง วงสายสัญญา ก็ ห้าม มิให้ ผู้หญิง เข้าไป
ถ้า การ พระ ราช พิธี พุทธ สาร ครั้งใด ก็ เปน การ เตือน ร้อน ของ พระเจ้า
ถูก เธอที่ เปน พระ ราช บุตรี อัน ต้อง ห้ามมิให้ ตาม เสด็จ ตั้งแต่ รัชกาลที่ ๔
มา ทุก ครั้ง ถึง พระสังฆมณฑล ในการ พระราช พิธี ก็มีหมายให้ตั้ง ที่
ทรง น้ำ แต่จะรวมเสีย ฤๅ ประการใดไม่ทราบ บัน ตามผู้ที่ จะ เกี่ยว ข้องใน
การ พระ ราช พิธี ตลอด จน ข้าง บัน ก็ บังคับให้ ชำระ กายให้ หมดจด ทั่วไป
ถ้า ฝน แล้งใน ปีใด ราษฎร ทั้ง ปวง ก็ บ่น หาว่า เมื่อไร จะ ตั้ง การ พระ ราช พิธี
เจ้า นาย แล เสนาบดี ผู้ใหญ่แต่ ก่อน ๆ ก็ พอใจ เปน สุระ กราบ ทูล ตัก
เตือนให้ตั้ง การ พระ ราช พิธี มี อยู่เนื่อง ๆ แต่ ประคิน นั้น พระเจ้าแผ่นดิน ทรง
ทั้ง รายงาน น้ำ ฝน ต้นเข้าอยู่ เสมอ เมื่อทรง เห็น ว่าฝนไม่ ประคิน ตามฤๅ กาล สม
ควร จะ ตั้งพระ ราช พิธี ก็ โปรด ให้ตั้ง พระ ราช พิธี ไม่ทัน มี ผู้ กราบ ทูล ตัก
เตือน ฤๅ ร้องหา นั้น โดยมาก การ พระ ราช พิธี พุทธ สารนี้ เปน ที่ ชอบใจ
ของ ราษฎร ชาวนา มัก จะ คอย สังเกต ว่า ถ้าตั้งพระ ราช พิธี ฝน มี บริบูรณ์

ก็แปลที่อุ้นใจโง่กันไปไม่ใคร่จบ ถ้าฝนขัดข้องก็มักจะบ่นหนัก ออก
หนักใจไม่ใคร่สบายไป พระราชพิธีพรุนสาคร จึงเป็นเครื่องประคองใจ
ของราษฎร ให้แปลที่ชื่นชมยินดี มีความนิยมอยู่โดยมาก จึงเป็น
พระราชพิธีที่ยั่งยืนมา ด้วยประการฉะนี้

อนึ่งข้าพเจ้าลืมกล่าวถึงการบูชา ขอฝนอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งได้ลง
พิมพ์ไปแล้วจะแซกไม่ทัน การบูชาเช่นนี้จะมีมาแต่ครั้งใดก็ไม่ปรากฏ
แต่ดูเหมือนจะมีมาช้านานเป็นของโบราณ จนในคำให้การขุนหลวงหาวัด
ก็ได้มีกล่าวถึงว่า “ถ้าฝนไม่ตก ให้เขาคำโองการออกอ่านฝนก็ตก”
ดังนี้ คำโองการนี้เห็นจะไม่ใช่เรื่องอื่นเสียแล้ว คงเป็นคำรำที่ จะว่าท่อง
ไปนี้เอง บางทีจะเกิดขึ้นในแผ่นดินบรมโกศนั่นเอง ก็จะได้ด้วยตั้งแต่แผ่นดิน
พระเจ้าทรงธรรมมา เรื่องเล็กๆ เบี้ยว เชื้ออะไรต่ออะไรยับเยินมีมาก ยิ่งขึ้น
หลังลงมา ตูยั้งหนักแก่มือขึ้นไป จนเหลวเกือบไม่เป็นขึ้นได้ เหมือนโยคี
คนหนึ่งที่เกิดหมายชื่อไว้ว่า อาคมาราม สัจญา ศรี เต่าว่าตัวบวชเป็นโยคี
แล้วออกเดินบิณฑบาต ได้พบเมืองถึงสองร้อยเศษ เห็นหงษ์กินร นาค เมือง
หนึ่งไกลมาด้วยหนูแดงมา เห็นถึงใหญ่ตาแดงเหมือนแสงไฟ มีบวร
ประมาณสักห้าพันเศษ ได้เห็นศาลรามสูร มีขวานแดงได้ไปที่สังขเมฆาธาร
มีดอกบัวที่ตมโตเท่าบาตรที่บานโคเท่าตม เกวียน ได้พบฤๅษีถอดคันไม้
บริกรรมอยู่จนเลียบยาวถึงตัว บางองค์นกกระจะออกก็อาไศรยทำรังอยู่ใน
หนวด บางองค์นั่งอยู่กับพื้นแผ่นดิน ไบไม้หล่นลงมาจนมืดกาย แล้วยัง
บอกต่อไปว่ามีอีกมาก จะพรรณนาไปก็ยาว ถ้อยคำที่โยคีแจ้งความนี้เป็นที่
น่าเชื่อถือไม่ควรถือว่าสิ่งลึกลับ เพราะพระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งให้พระราชวงศ์
เมืองไปซักไซ้ไต่ถาม แลถึงพระหลบ ทบสวน หลายอย่าง ก็แจ้งความยั่งยืน

ไม่พิน เพื่อนแฝงแกล้ง อายุโยคี นั้นกว่าร้อยปี ผม ยาว กว่า สี่วา ก้น แค ผล
ไม่เป็นอาหาร กำลัง กายสิทธิ์ แลฉาน นั้นแก่ กล้านัก โยคี นั้นอยู่ที่ วัด นางแมน
นอก กรุง คือ นอก กำแพง เมือง นี้ แล ถ้อย คำ ของ ชุน หลวง หาวัด คือ เจ้า พ้า
อุทุมพร กรม ชุนพรพินิจ ที่ เป็น กรม พระราชวัง แล้ว เป็น เจ้า แผ่นดิน ทรง เชื่อ
ถือ มั่น คง เช่นนี้ พอ จะ เป็น ตัว อย่าง ให้ เห็น ได้ ว่า ใน เวลา นั้น ผู้มี บันดาลศักดิ์
ใหญ่ กิติ ผู้มี บันดาลศักดิ์ น้อย กิติ ที่ อายุ มาก กิติ อายุ น้อย เช่น ชุนหลวง
หาวัด นี้ กิติ จะ เชื่อ ถือ แล มีความ รู้หลัก เป็น ประการ ไก ข้าพเจ้า จึง สามารถ
ที่จะ ประมาณ เอา ว่า ถ้า คำรา ของฝน เช่น จะ ว่า ต่อไป นี้ จะ เกิด ขึ้น ใน แผ่นดิน
พระ บรมโกษ เอง ก็ เห็น จะ ได้ คำว่า นั้น แล้วย เจ้ายะ เปรอะ อย่าง ยิง ได้ ทำ การ
บูชา แหก ใน พระราช พิธี อยู่ แล ก่อน นั้น คือ ใน เวลา พระราช พิธี พรุณ ศาตร
มาย ๓ โมง พระราชมณเฑียร ฤาษี กโกลโยนิ นัง ๑ ยืน ๒ มา ค้าง ที่ แทน กลาง
แจ้ง นำ หอ พระราช พิธี เข้า ใน พระบรม มหาราชวัง มี เครื่อง บูชา รูป เทียน เข้า ออก
ออก ไม่ จัดลง กระบะ เครื่อง บูชา เหมือน ข้าง ขวัก ขาว กระฐิน แล ชุน หมื่น
พระราชมณเฑียร อาน เทพ ชุมชุม จม ๑ เป้า สังข์ สอง คน อาน วันละ สาม จม ทุก วัน
แล้ว ตั้ง รูป พระ ฤาษี นั้น มี แดง ตรา ฝน ไว้ ตลอด พระราช พิธี

การ ที่ จะ อาน เทพ ชุมชุม นี้ มี ข้อ บังคับ ไว้ ว่า เมื่อ จะ ถึง วัน ย้าย พระมหา
เทพ ชุมชุม นี้ ให้ นมัสการ เป็น บัญชา ค ประดิษฐาน ตั้ง นโม ตาม จม แล้ว ว่า
พระไตรสรณาคม แล้ว จึง ว่า คำ นมัสการ พระคัมภีร์ อีก สาม จม แล้ว ตั้ง อธิฐาน
ปรารถนา ก่อน แล้ว จึง อาน ใน เรื่อง เทพ ชุมชุม นั้น ขึ้น ต้น ขอ นมัสการ พระรัตน
ไตรย แล นมัสการ คุณ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีสักระยุมณี พระ
พุทธรูป พระสถูป พระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธเจ้า ทั้งห้า พระองค์ พระศรี อริย
เมตไตรย พระพุทธเจ้า อีก ๒๘ พระองค์ แล พระพุทธเจ้า ตามัญญ์ พระองค์ แล

พระธรรม แปล หนึ่งสี่ พัน พระธรรม ขันธ พระแก้ว พระบาง พระแก่นจันทน์
 พระพุทธรูป หินดี แล้ว ค่อยไป ออก ชื่อ พระ อหังค์ ปันกัน และไป กับ ชื่อ พระพุทธรูป
 เจ้าแต่ก่อน ๆ แล้วไปลงนวลโลกุตระ ธรรม ปีที่ ๕ ธรรมฐาน ๔๐ วิภังค ๔๐ แล้ว ไหว้
 พระพุทธรูป อันมีในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งพระจุฬามณี พระเชตะวัน พระรัตนบัลลังก์
 ภายใต้พระศรีมหาโพธิ์ พระสารีริกธาตุ พระปัจเจกโพธิ์ แล้วไหลไปพระสิริสุทฺ
 โธชน พระสิริมหาเมฆา แล้วไป ออก ชื่อ กษัตริย์โสฬศ บางองค์ ซึ่งได้ อุปถัมภ์
 พระพุทธรูป สาสนา ถลอลลงมา จนพระเจ้าศรี ธรรมมาโคกราช แล้ว ออกชื่อ เทวตา
 พรหมมณีน ๆ ทั้ง พระอิศวร พระนารายณ์ พระอุมา เป็นต้น อีกมาก หลาย องค์ จน
 ถึง เทวตานพ เศวตวิธ แล เทวตา ที่รู้จักง่าย ๆ เช่น นาง มณี เมฆตา เป็นต้น
 แล ฤๅม เทวตา แล ขึ้น กามาพร ๖ พรหมโลก อีก ๑๖ ออกชื่อ ตลอด เชิญ
 พระอินทร์ แล เมษี ทั้ง คราว ท้าวโลก ฆาต พระยายมราช นายนิรียาต โขมก
 พ้าฝ่ายกษัตริย์ แล มู่เจ้า ต่าง ๆ มี สมิง พราย เป็นต้น เทวตา แล ยักษ์ ที่เป็นอาวักข
 เทวตา แล เทวตา คิมพระเมรุ เลยไปจนถึงปลาตเพียนทองข้างน้ำ ต้นไม้ ประจำ ทวีป
 แล้วจึงนมัสการพระฤๅษี ที่อยู่ในป่าพระหิมพานต์แปลหนึ่งสี่พันที่ออกชื่อก็หลายองค์
 มี ฤๅษี กโกลย โกลย เป็นต้น แล้ว เลยไป ถึง เพศยาสระ กิณวอไร ๆ อย่าง ยี่
 โกรราพี ไตรภุม แล้วไป หา สัตว์ ซึ่งมี ฤทธิ คือ ช้าง เขาวรรณ ช้าง
 ฉัททันต์ อู โปสถ อัฐทิศ ราชสีห์ แล้วไป จับ เวียงจักรพรรดิ แล เจ้า แผ่น
 ดิน ใน เวียง นิทาน ราม เกียรติ อุณรุท เช่น ท้าว ทศรถ บรมจักร กฤษณมณีน เป็นต้น
 จนถึง ท้าว พระยาจามร แล ยักษ์ เช่น สัตถาสูร มุต พระดำ นก ลำ พาที มี
 ชื่อ ตาม แต่ จะ นึก ได้ หมด ชื่อ เหล่านี้ แล้ว จึง ค่อย ว่า เทวตา ว่า เมื่อ พระ
 พุทธเจ้า จะ เข้า สู่ ปรีติพพาน ได้ ฝาก พระพุทธรูป สาสนา ไว้ แก่ เทวตา ประจำ ทวีป
 ทั้งสี่ มี พระ อินทร์ เป็นต้น ได้รับ ปญญาณ ว่า จะ ช่วย ดำ ชู พระ สาสนา

พระสัพพัญญู ถ้วน ห้า พัน พระวสา บัดนี้ มี เชิญ ร้อน ทุกเส้นหย้า ทัว ทุกสรรพ
สัตว์ ชัด พ้า ฝน ไม่ ตก ลงมา ตาม ฤๅ ชุ บรณาราช ประเพณี มี วิบัติต่าง ๆ
ผิด อย่าง บรณาราช ผิด พระ พุทธโอวาท ให้ เคื่อง ใต้ ผ้า พระบาท พระ
บรมเศวต บรม นารถ บัดนี้ พระบาท สมเด็จ พระ พุทธเจ้า อยู่ ทัว จึง ใช้ ให้
ข้าพเจ้า มาทำ พิธี ร่าย พระ มนต์มหา จินตา ต่อ นั้น ไป ป่น พิมพ์ พ้า ถึง
พระมหา บรมลัทธิชน พระไตร สรณาคม เมตตา พรหมวิหาร ไตรลัทธิชน ญาณ
แล อไร ต่าง ๆ ขอ ให้ กิจจัด วิบัติ ราช โภจ โจร โภจ อคคี โภจ อทุก โภจ จรรไร
ทั้ง ปวง แล้ว เชิญ พระกรรมฐาน ๔๐ วิภังษา ๔๐ ลง อยู่ใน คีตะ ท้าว
มหา พรหม อยู่ หน้า ผาก พระ อินทร์ อยู่ แขนซ้าย พระนารายณ์ อยู่ แขนขวา
แม่ น้ำพระ คงคา มารอง ดวง ใจ แล้ว ข้าเภา พระ เสาร์ มา ไร่ ข้าง ซ้าย
เภา พระนารายณ์ มา ไร่ ข้างขวา แล้ว เภา พระ อังคารไป ไร่ ข้าง ซ้าย เภา
พระ อาทิตย์ มา ไร่ เปน คัว เภา พระ อิศวรมา ไร่ ใน ดวง ใจ ทำ การ สิ่งใด
ให้ สำเร็จ ดัง ปราณนา แล้ว ขอ คุณ พระ มหากษัตริย์ แล เทวดา ให้ มา ประสิทธิ์
ลง ห้าย กลาย เปน คาลา ไม่ เปน ภาษา คน สอง สาม คำ แล้ว ก็ จม ยุบลง ไป
เฉย ๆ อยู่ ข้าง ระเวรว่า เปน ของ คนเถื่อน ๆ อไร แดง ขึ้น เบื้อง ใต้ ยาว กับ สรรเสริญ
จรเข้ ฤๅ บัด พิธี สักการะ แสง แต่ เล่า ย่อ ๆ มา นี้ ก็ ชุ บ้า พอ ใช้ อยู่ แล้ว
ขอ ยุติ เสีย ที่ แต่ การ บุกา เช่น นี้ เดียว นี้ ไม่ ได้ ทำ มา เสีย นาน แล้ว นับ ว่า
เป้น คำ ราธูญ

คำ ตักเตือน

การ กิณี ฝน อย่าง น้อย มหาต เล็ก ต้อง คอย รับ เทียน นมัสการ ประจำวัน
แล เทียน พาน ตามเคย ไป ถวาย ที่ เกย บน หอ พระ ภูเขา มาตา คอย ถวาย พระ
สุทนต์ แล แบ้ง ทรง เจิม สนม คอย ถวาย เทียน ชนวน ตระ มะ มุก ใน หอ พระ
มหาต เล็ก ต้อง ถวาย เทียน พาน ด้วย อีก ครั้ง หนึ่ง

พระราชาธิราชใหญ่ ภูษา มาลาหง อย่ำไ้ ถ่ม เทียนทอง สำหรับ จุดเทียน
ไชย แต่ก่อน เคยซาก มา มี ศัก อย่ำ ฆะ มหาต เล็ก อย่ำ ถ่ม โคม ไฟฟ้า แล้ว
ให้ คอย ฉวย เทียน พาน ภูษา มาลา ฉวย พระ สุธรรมา แด ทรงเจิม เสด็จขึ้น
ทอดพระ หน้า ที่ มหาต เล็ก ภูษา มาลา สนม เหมือน พระ ราชาธิราช น้อย แล้วให้
มหาต เล็ก คอย เชิญ เสด็จ พระ เจ้า ลูก เอย แต่ ถิ่น พาน เทียน ตาม ไป จุด เครื่อง
นมัสการ เทวรูป ที่ พลับ พลา น้อย พ่วย ทุก วัน

อนึ่ง ใน การ พระ ราชา ธิราช พรหม ชาติร ใหญ่ เสด็จ พระ ราชา คำ เนิน ออก
ทรง จุด เทียน เครื่องนมัสการ ทอง ใหญ่ ใน พระ อุโบสถ วัด พระ ศรีรัตน ชาติศาวราม
ก่อนแล้ว จึง เสด็จ พระ ราชา คำ เนิน พลับ พลา ท้อง สนมหลวง ทุกวัน มี พาน เทียน
สำหรับ วัด พระ ศรี รัตนชาติศาวราม ซึ่ง มหาต เล็ก เคย ฉวย ด้วย

การพระราชกุศลในวันประสูติแลสวรรคต

การ พระราชกุศล อย่างนี้ มีกำหนด ตาม วัน ซึ่ง ตรง กับวันประสูติ แล
สวรรคต ของพระบรมอัฐิแลพระอัฐิ นั้น ฎ ไปตามเดือนวันต่าง ๆ กัน
แต่ข้าพเจ้า สืบเสาะหา ได้ กล่าวตามรายเดือน ที่ได้ บำเพ็ญ พระราชกุศลนั้น ไม่
ครบนี้ เมื่อ นี้ ขึ้น ได้ แล้ว ก็คิด เห็น ว่าการ พระราชกุศล นั้น เป็นแบบ เดียว กัน
ทุก ครั้ง เป็น แต่ต่าง วันกัน ไป เท่านั้น ควร จะรวม ว่าใน ที่แห่งเดียว เหมือน
อย่าง เป็ลลิ่ง เครื่อง พระมหาณิ รัตนปฏิมากร ได้ จึง ได้ รวบรวม เดือน เก็บ
ซึ่ง เป็น เดือน สวรรคต พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ นับ ว่า เป็น
ที่หนึ่ง แล เป็นเดือน ที่ มีการ น้อย พอ จะแจกแจง ได้

การ พระราชกุศล เรื่องนี้ ทั้งเกิด มีขึ้น ในรัชกาล ที่ ๔ การ ที่ทำ นั้น
เป็นการข้างใน คือ เชิญ พระบรม อัฐิ ไม่ ต้อง มี ประโคมกลองชนะ ด้วย
พระราชประสงค์ จะให้ เป็น แต่การเงียบ ๆ จึง ได้ ทำที่ พระที่นั่ง ไทศาล ทักษิณ
ตรง หอ พระอัฐิ ลงมา เหมือน ทำในหอ พระ อัฐิเอง การ ที่จัด นั้น พระ
บรม อัฐิ ทั้ง แว่น ห้า ทองคำ สองชั้น บุษบก ทองคำ มี เครื่อง สูง บัง แหกตั้ง
เครื่อง ราชู ประโศค บริโศค บนม้าทองใหญ่ สอง ข้าง แว่น ห้า เครื่อง นมัสการ
โต๊ะ ทองคำ ลงยา ราชวดี มี เครื่องทอง น้อย สำหรับ พระบรมอัฐิ สำหรับ ๑ ถ้า
มี พระอัฐิ ใช้พานทอง สองชั้นใหญ่รอง ตั้งบนโต๊ะเงิน ม้า นมัสการ
ทอง น้อย อีก สำหรับ ๑ โยง พระภุษา เล่ม หยาบ ให้เนื่อง กัน กับพระบรมอัฐิ
พระภุษา โยงใหญ่รอง พาน มหา กฐิน มี แต่เฉพาะ ที่ พระ บรม อัฐิ ตั้ง โต๊ะ

หมื่นที่ผนัง ด้านหุ้ม กลอง ทรง รูป พระเทวະ กรรม ทั้ง พระพุทธรูป ประจำ พระ
ชนม์ พระราชนัน ของ พระบรมอัฐิ แล พระอัฐิ พระสงฆ์ ซึ่งใช้ ในการ พระราช
กุศลนี้ มีกำหนด พระบรม อัฐิ ๑๐ รูป พระอัฐิ ๕ รูป แต่ ถ้าพระอัฐิแยก
ออกจากหาก ใช้สิบรูป แต่เป็นการเปลี่ยน แปลงตามสมัยรัชกาลอยู่ดังนี้

คือ เมื่อรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทำวัน ประ
สูตรคราว ๑ วันสวรรคตคราว ๑ พระสงฆ์คราวละ ๑๐ รูป ไตร ๗ ๑ ผ้าขาว ๘ พับ
กรม สมเด็จพระอมรินทราบาศย์ มารวม พร้อม กัน กับพระบาท สมเด็จพระ พุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระสงฆ์ คราว ละ ๕ รูป ผ้าไตร คราว ละ ไตร ผ้าขาว
คราว ละ ๔ พับ

พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทำทั้ง วันประสูตรแล้ววันสวรรคต
พระสงฆ์คราว ละ ๑๐ รูป ผ้าไตร คราวละ ๑๐ ไตร

พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มี เสด็จ พระ สวค มนต์ มี เทศนา
แต่ วัน ประสูตร วัน สวรรคต ตบปกรณพร้อมด้วยกาตา นุกาล พระที่ นั่งอมรินทร์
วินิจ ฉัย พระสงฆ์ คราวละ ๑๐ รูป ไตรคราวละ ไตร ผ้าขาว คราว ละ ๘ พับ
กรม สมเด็จพระศรีสุลา โลย มีแต่คราวที่ พร้อม กับ วันประสูตรพระบาท สมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์ ๕ รูป ผ้าไตร ๗ ๑ ผ้าขาว ๔ พับ

กรมสมเด็จพระศรี สุธิเณน ทราบาศย์ ทำตาม วัน ประสูตร แล้ววันสวรรคต
ของท่าน ไม่ได้รวม ในการ พระบรมอัฐิ พระบาท สมเด็จพระ พุทธเลิศ หล้า
ใช้พระสงฆ์ คราวละ ๑๐ รูป ผ้าไตร คราวละ ๑๐ ไตร แปลกแต่ที่ ตั้งพระ
อัฐิ ใช้โต๊ะจีน พระอัฐิ รองพานสองชั้น ใหญ่ มีเครื่อง อุปโภคบริโภค
ตั้ง สองข้าง พระภูษาโยงใหญ่ ใช้พาน มหากฐิน เครื่อง นมัสการ ใช้ โต๊ะ
หมพานทอง สอง ชั้น มีเครื่อง ทอง น้อย ตำรับ ๑

แต่ครั้ง เมื่อ ถึงรัชกาล ประจุบันนี้ พระอัยยิกกรม สมเด็จพระ ศรี สุริเยน
 ทรามาตย ยก ไป ทำ พร้อม กับพระบรมอัยยิก พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
 นภาลัย พระบรม อัยยิกใช้ผ้าไหม คราวละไหม ผ้าขาว คราว ละ ๔ พับ
 พระอัยยิก ใช้ผ้าไหมคราวละไหม ผ้าขาว คราว ละ ๔ พับเหมือนอย่างพระบาท
 สมเด็จพระ พุทธยอดฟ้า จุฑาโลกย แล กรม สมเด็จพระอมริน ทรามาตย

เพิ่ม การ พระราช กุศล วันประสูติ แล วัน สวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลกรมสมเด็จพระ เทพศิรินทรามาตย ขึ้น ใหม่ แต่วันประสูติ
 แล วัน สวรรคต พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ้อง กับ การ พระ
 ราชกุศล ออกพรรษา การ ออกพรรษา แต่ก่อน เคย เลี้ยง พระสงฆ์ อยู่วัน
 ละ ๒๐ รูป ทั้ง ๒ วัน แล้ว พระสงฆ์ที่ ทำบุญใน การ พระบรม อัยยิกจะลดลง
 เป็น ๑๐ รูปตามแบบ เกิมก็ ไม่ควร จึงได้ คง เป็นวันละ ๒๐ รูปผ้าไหม
 เป็นวันละ ๒๐ ไคร เชิญ พระบรมอัยยิก ออกตั้ง สดปกรณ ที่ พระที่นั่ง อมรินทร์
 วิจิตรนิย ซึ่งเป็นที่เลี้ยงพระ ในการ ออกพรรษา อยู่เดิม นั้น จึง ต้อง กลายเป็น
 มี ประโคม แตรสังข์ มโหรีอีก กลอง ชนะ เป็นการนอก พระราชวังแปลกไปงาน
 หนึ่ง แต่กรม สมเด็จพระเทพ ศิรินทรามาตย คง ใช้ตาม แบบ กรมสมเด็จพระ
 พระศรี สุริเยน ทรามาตย เมื่อในรัชกาลที่ ๔ นั้น

ในการ ทำบุญ พระบรมอัยยิก แล พระอัยยิกตั้งปวงนี้มีสดปกรณ ๒๐๐ รูป
 ใน เวลา พระสงฆ์ฉันแล้ว เวลา ค่ำ ลาก มนต์ จบ มี เทศนาถ้อย ๑ เครื่อง
 ถ้อย ๑ ผ้าจิว เนื้อดี มีน ๑ ๐๐๐ เทียน ๑๐๐ หมายกลุ แลสิ่ง
 ของเครื่องบริโภคน้ำ ๗ เงิน ๓๐๐ เทียน ๓ คำสั่ง เหมือน กัน ทุก ครั้ง เว้นไว้
 แต่ พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน กลาง เดือน ๑๑ เคยมี
 เทศนาพิเศษ เครื่อง ถ้อย ๑๐๐ แพร บริหารกรฐิน เงิน ๓๐๐ คำสั่ง
 อยู่แล้ว จึงได้ คง ไว้ตาม เดิม

การ ที่ ทำ นั้น เวลา เข้า เลี้ยง พระสงฆ์ เมื่อ รัชกาล ที่ ๔ ไม่ ไปรดใน
 การ ที่ พระ เจ้า แผ่นดิน ทรง ถวาย สำรับ เป็น สังฆทาน พระ สงฆ์ รับ สำรับ แล
 อบโลกแล้ว จึง ทรง ประเคน ซึ่ง เป็น อรรมเนียม มี มา ทุก รัชกาล แต่ ก่อน ๆ
 ด้วย ทรง เห็น ว่า ของ ที่ พระสงฆ์ ดั้น ไม่หมด เหลือ ไป ให้ ลูกศิษย์ กิน เป็น กิน ของ
 สงฆ์ พระสงฆ์ ผู้ ที่ รับ แล ที่ ให้ นั้น ต้อง อาบาศิ จึง ได้ ทรง เติบ เลี้ยง เวลา
 พระสงฆ์ ถวาย พร พระ ขบ ลง ก็ ทรง ประเคน ที่ เที่ยง เป็น ส่วน บุคลลิก แก่
 ใน การ ทำ บุญ พระอัฐิ เช่น นี้ เลย ทรง เป็น การ พิเศษ อย่าง หนึ่ง คือ มี
 คน โทกรอก น้ำ ด้วย ครอบ ทรง ถือ ลง มา ด้วย เวลา พระสงฆ์ ถวาย พร พระ ขบ
 แล้ว สดปกรณ ผ้า ไทร ผ้า ขาว พับ พระสงฆ์ กลับ ไป นั่ง ที่ เวียง ร้อย แล้ว
 จึง เสด็จ พระราช คำเนิน ไป ที่ ดัน แลว ทรง วน น้ำ ลง ใน ถ้วย แก้ว แล้ว รับ สิ่ง
 ด้วย ภาชนะ มคอ ข้าพเจ้า ไม่ เข้า ใจ ว่า อะไร แล ไม่ สนใจ จะ พัง ด้วย เห็น
 แต่ เมื่อ ขบ ลง แล้ว ทรง ประเคน ด้วย น้ำ นั้น พระสงฆ์ รับ ไป ลูบ หน้า บ้าง วน
 ลง ใน ชัน น้ำ บ้าง ส่ง ต่อ ๆ กัน ไป จน ตลอด แถว แล้ว จึง ได้ ทรง ประเคน แต่
 มา ใน แผ่นดิน ประจุบัน นี้ ข้าพเจ้า ไม่ เข้า ใจ ก็ ไม่ได้ ทำ อย่าง นั้น เลย เป็น
 แต่ ประเคน สำรับ ตาม อรรมเนียม เมื่อ พระสงฆ์ ดั้น แล้ว ใน ชัน หลัง ๆ
 ทรง ชัก เงิน ที่ สำรับ แจก เจ้า นาย แล เจ้า พนักงาน ออก พระราช ทาน ให้ สังฆ
 กาวี ถวาย พระสงฆ์ องค์ ที่ มา ดั้น องค์ ละ สิ่ง ก็ เลย เป็น คำว่า ชาว คลัง จัก
 มา พอควม องค์ ละ สิ่ง ต่าง หาก พระ ที่ ดั้น กลับ ไป แล้ว จึง ได้ สดปกรณ
 ราย ร้อย มี สวด มาติกา ถวาย ยะดา อีก ครั้ง ๑ พระราช ทาน เงิน สดปกรณ ราย
 ร้อย สำหรับ พระสงฆ์ รูป ละ เพื่อ ให้ สังฆการี แล้ว พระราช ทาน แจก พระบรม
 วงษานุวงษ แล ข้าราชการ ที่ เฝ้า ใน พระวงษ เสมอ องค์ ละ สิ่ง เหลือ นั้น
 พระราช ทาน ให้ เจ้า นาย องค์ ไค องค์ หนึ่ง ซึ่งเป็น ผู้บังคับ เจ้าพนักงาน บาง

กรม มี กรมหมื่นอุดมรัตนราช ซึ่ง บังคับ กรม สังฆการี เป็นต้น ให้ แยก
เจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้อง ใน การ ทำ บุญ นั้น ทั่ว ทุก กรม เปน เสร็จ การ ใน เวลา
เช้า ครั้น เวลา คำ พระสงฆ์ ที่ ถิ่น เวลา เข้า นั้น มา สวดมนต์ อีก เวลา หนึ่ง
ไม่ได้ ทรง คัด สวด อัมมจักกัปปวัตตนสูตร จบ แล้ว มาคึกา ต่อ ภายหลัง
มา ใน รัชกาล ประจุบัน นี้ เมื่อ หนังสือ สวด มนต์ บิรมโงศก ออก แล้ว วัน
ประสูตร จึงได้ สวด อัมมจักกัปปวัตตนสูตร วัน สวรรค์ สวด ฌนัคตลักขณสูตร
เมื่อ สวด มนต์ จบ แล้ว สดักปรณผ้า เช็ด ปาก ชุป เทียน แด ทรง ประเคน
หมาก พลุ ใบชา แล้ว พระสงฆ์ ที่ เทศนา เข้า มา นั่ง เข้า แถว พระสงฆ์ ที่
สวด มนต์ นั้น เวลา ที่ พระเทศน์ เข้า มา รับ สั่ง ให้ พระเจ้าลูกเธอ ไปเชิญ
เสด็จ เจ้า นาย ข้าง ใน ขึ้น ไป ทรง ออรม ที่ ชาน พัก มี โคระ ดอกไม้ ชุป เทียน
เครื่อง นมัสการ ด้วย ทุก องค์ เวลา เทศน์ จบ สดักปรณผ้าจีวร ของ หลวง แล้ว
เจ้านาย ฝ่าย ใน ถวาย ผ้า สบ หมาก พลุ ชุป เทียน องค์ ละ สำหรับ การ ที่
ถวาย ของ พระใน ประจุบันนี้ ยัง คง อยู่ แต่ เครื่อง นมัสการ นั้น เจ้านาย ขึ้น
หลัง ท่าน จะ ทรง เห็น เว่อ ว่า รุง รัง อย่างไร ดู เลิก หาย ไป เจียน ๆ ไม่มี เหตุ
การ อันใด พระสงฆ์ ที่ สวด มนต์ รับ สัพพี อติเมธ ถวาย พระพร ลา กลับ พร้อม
กัน กับ พระเทศน์ เปน เสร็จ การ ใน เวลา คำ

แต่ การ ทำ บุญ พระยัษฐิ ใน ชั้น หลัง ตั้งแต่ พระพุทธ มณฑเียร แล้ว
เสร็จ บ่ายไป ทำ ที่ พระพุทธ มณฑเียร มุข เหนือ ตาม พระราช ประสงค์ ใน
พระบาท สมเด็จ พระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วย เรื่อง ที่ ทรง พระราช คำไว้ จะ ให้
พระพุทธมณฑเียร ไม่ เปน ที่ ร้างเปล่า แล จะ ให้ เปน ที่ เกีย แว่น พ้า แล บุชบก
ทอง คำ ไม่ต้อง ให้ ยก ไป ยก มา ซึ่ง เปน เหตุ ให้ ข้าราชการ ไตรม มาก นั้น
การ พระราช กุศล ทั้งปวง ก็ คง อยู่ ตาม เดิม เปน แต่ เปลี่ยน ที่ เท่านั้น

กำหนด วัน ทำ บุญ พระบรม อัยยิ แล ราย วัด พระสงฆ์ ซึ่ง ใช้ประจำ
 อยู่ ใน การ พระบรม อัยยิ พระอัยยิ ดังนี้ พระบาท สมเด็จพระพุทธ ยอด พ้า
 รุลาโลกย์ วัน ประสูติ เดือน ๔ แรม ห้า ค่ำ พระสงฆ์ วัด พระเชตุพน วัน
 สวรรคต เดือน ๔ แรม ๑๓ ค่ำ พระสงฆ์ วัดพระเชตุพน บ้าง วัดสระเกษ
 บ้าง กรม สมเด็จพระอมรินทราบาศย์ พระสงฆ์ วัด รัชฎาธิฐาน พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย วัน ประสูติ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ วัน สวรรคต
 เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ถ้าเป็น อภิเษกใช้เดือน ๘ อุตสาธ พระ
 สงฆ์ วัด อรุณราชวราม กรม สมเด็จพระศรีวิเยนทราบาศย์ พระสงฆ์ วัด
 เขมาภิรตาราม พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ประสูติ เดือน ๔
 แรม ๑๐ ค่ำ พระสงฆ์ วัดราชโอรส สวรรคต เดือน ๕ ขึ้น ค่ำ ๑ พระ
 สงฆ์ วัด สุทัศน์เทพวราราม กรม สมเด็จพระ ศรีสุทาลัย พระสงฆ์ วัด หนึ่ง
 กรม สมเด็จพระเทพ ศิรินทราบาศย์ ประสูติ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ถ้า
 เป็น ปี่ อภิเษกก็ ใช้เดือน ๘ อุตสาธ สวรรคต เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ
 พระสงฆ์ วัด เทพศิรินทร์วาศ ทั้ง สอง คราว แต่พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว นั้น วัน ประสูติ แล วัน สวรรคต คบ กัน อยู่ คือ ประสูติ เดือน ๑๑
 ขึ้น ๑๔ ค่ำ สวรรคต เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จำนวน พระสงฆ์ ก็ มาก
 ถึง ๔๐ รูป แล พระสงฆ์ ที่ เคย มี ใน การ ออก พรรษา แต่ก่อน ก็ เคย
 ใช้พระราชาคณะ วัด ต่าง ๆ กรม สมเด็จพระบวรราชปรมัยยิกะ จึงได้ ทรง
 บังคับ วัน ประสูติ ให้ เป็น พระสงฆ์ วัดต่าง ๆ แต่เลือก วัด ที่ ได้ ทรง สถาปนา บ้าง
 ทรง ปฏิสังขรณ์ บ้าง คือ วัด โมฬีโลกย์ วัดมหาพฤฒาราม วัดไชยพฤกษ
 มาลา เป็นต้น ต่อวัน สวรรคต จึง ได้ ใช้ วัดราชประดิษฐ ทั้ง วัด พระสงฆ์
 ที่ถวาย เทศน์ ก็ อยู่ข้าง จะ เกือบ ประจำ ตัว เป็น พระสงฆ์ ใน วัด ที่ ทรง สร้าง บ้าง
 เป็น หลาน เื่อ ใน รัชกาล นั้น บ้าง

คำตก เตือนใน การ พระราช กุศล เรื่อง นี้ ถ้า แปลแต่ก่อน ก็จะต้องเตือน
เรื่อง ทั้ง เครื่อง นมัสการ แต่ในประจักษ์นี้ ถึง เครื่อง นมัสการ เตียบเสร็จแล้ว
ก็ไม่ ต้อง มี อะไร เตือน ยังมี อยู่ อย่าง เดียว แต่ ถ้า พระ อัมมฤ ออก พร้อม กับ
พระบรม อัมมฤ เครื่อง ทองน้อย ที่ หึง อยู่บนโต๊ะจีน นำพระ อัมมฤ แปลว่า
สำหรับ เจ้าแผ่นดิน นมัสการ พระอัมมฤ มิใช่สำหรับ พระอัมมฤ ทรง ธรรม ซึ่ง
ควร จะ จด ใน เวลา ทรง จด เตียน เครื่อง นมัสการ ทรง ธรรม เครื่อง ทอง น้อย นำ
พระ อัมมฤ เช่นนี้ ต้อง ทรง จด ก่อน นำพระสงฆ์ ขึ้น ฤา เวลา สวดมนต์ มหาเถร
ต้อง คอย ถวาย เทียน ชนวน มี เรื่อง ที่ จะ เตือน อยู่ อย่าง เดียว เท่านั้น

พระราชพิธี เดือน ๑๐

ในกฎมณเฑียรบาล ราชบัญญัติ บอกละว่า ภัทร บทธวีธ สารท
แต่ในราชละเอียด มีความ ขัด ขกไปว่า เดือน ๑๐ การ พิธี ภัทรบท ทอด
เชือก ตาม เชือก ถวาย บังคม เล่ม ลูกขุน ถือน้ำ พระ พิพัฒน์ เมื่อ ตู
ใน คำให้ การ ขุน หลวง หาวัด บอกละ ขัด ขกไป อีก นึก หนึ่ง ว่า “เดือน
๑๐ ชื่อ พิธี ภัทรบท” แล้ว ก็ เลย ก่อ ความ ว่า “ฉลอง นาค หลวง” แล้ว จึง
ว่า ขอ แลว่า ทอด เชือก ตาม เชือก สำนาน ข้าง ต้น ม้า ต้น เมื่อ ได้ ทราบ ความ
เท่า ที่ จดหมาย ไว้ ใน หนังสือ สอง แห่งนี้ ต้อง เข้าใจ ว่า พิธี ชื่อ ภัทรบท
สำหรับ ทำ ใน เดือน ๑๐ ก็ คือ พิธี สารท นั้น เอง เมื่อ ตาม พราหมณ์ ทุกวัน
ก็ ได้ ความ ตาม จดหมาย ย่อ ว่า เดือน ๑๐ พระราช พิธี มี แก่นัก ชัด เสร็จ สด
คร่า แผล ไว้ ว่า สารท กลาง บั สงฆ์ พราหมณ์ ร่วม กัน เมื่อ ได้ เลียง ทู
ว่า การ พิธี ที่ ทำ นั้น คือ พิธี สารท ฤ็ มี อย่าง อื่น อีก ก็ ได้ ความ ว่า
พิธี สารท นั้น เอง จึง เกือบ จะ ตก ลงใจ แน่ ว่า พิธี ภัทรบท เป็น พิธี สารท
พิธี การ หลวง เช่น ทำ อยู่ ทุกวัน นี้ เอง

แต่ ที่ แท้ ไม่ ใช่ เช่น นั้น เลย เป็น คน ละ พิธี ที่ เดียว พราหมณ์
เดียน ขึ้น แน่ ข้าพเจ้า ได้ พบ ใน หนังสือ นพมาศ ได้ ความ ขัด ว่า พิธี
ภัทรบท เป็น พิธี ของ พราหมณ์ ทำ อย่าง ไสยศาสตร์ แต่ ไม่ ได้ เกี่ยวกับ พุทธ ศาสน์
แต่ เป็น เรื่อง นำ นำ พิธี สารท พิธี เดือน ๑๐ คง เป็น อัน ที่ พราหมณ์ ทำ
ส่วน ของ พราหมณ์ เอง ใน กลาง เดือน พิธี หนึ่ง เพื่อ จะ เป็น การ ชำระ บาป

ของตัว ให้บริสุทธิ์ไว้ทำการ พระราชพิธีสารท ซึ่งจะมีต่อปลายเดือน
 ภายหลังพิธีแรก คือ พิธีกลางเดือนนั้น เรียกว่า พิธีภัตตบถ พิธีหลัง
 คือ พิธีปลายเดือนนั้น เรียกว่า พิธีสารท การพิธีกลางเดือน พิเคราะห์
 ศุภชัยกัน กับ พิธีศิวาราตรี ที่เป็นพิธีของพรหมณ์ทำเอง ทำนองเดียว
 กันกับ มหาปวารณา ไม่มีเงินทักษิณบูชา แต่เครื่องสักการต่าง ๆ ของ
 หลวงจำเริญเหมือนอย่าง การพระราชพิธี ซึ่งทำเป็นของหลวงทั้งปวง เมื่อ
 พรหมณ์ ประพฤติศาสนาของตัวเสื่อม คลายลง จนไปตรงกับ คำมุ่ง คำดู
 การพิธีซึ่งไม่มีประโยชน์ แต่ไม่มีใครบังคับให้ทำจึงได้ละเลยเสียไม่ทำ
 ทั้ง พิธีศิวาราตรี แล พิธีภัตตบถ พิธีศิวาราตรี ก็ฟังมากลับมีขึ้นใหม่
 ในรัชกาลที่ ๔ เป็นตัวอย่าง จะช่วยกล่าวไปไปถึง พิธีพรหมณ์ ซึ่ง
 หลวงโพรหม มาแต่เดิมแล้ว แต่การทำอุโบสถเดือนละสองครั้ง มหาปวารณา
 ปีละครั้งของพระสงฆ์ แต่ก่อนก็ไม่ได้ทำมากกว่าทำ ฟังจะมาเข้ม
 งวดกันขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงเป็นพระราชอุปัชฌาย์ คราวแรก จนมีชื่อ
 วัดว่า เป็นวัดปวารณาเดิม ปวารณาตาม เป็นพยานอยู่จนเดี๋ยวนี้ ก็
 เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าการที่ทำอุโบสถ แล ปวารณา ไม่มีผล
 ประโยชน์อันใด แต่ไม่มีผู้ใด ครวญครางบังคับบัญชาให้ทำการ สวดปาฏิโมกข์
 ทำอุโบสถ จึงต้องมีเครื่องล่อคือ กระดาษแล ผ้าไตร ก็มี สวดปาฏิโมกข์
 มากขึ้น แต่ปวารณายังไม่มีอะไร ก็เจียนอยู่จนถึงเลิกกระดาษปาฏิ
 โมกข์วันมหาปวารณา มาแต่เสีย แยก แล ครวญครางกัน เข้มงวดขึ้น จึงได้
 มีพระปวารณา ชักตัวอย่าง มาว่านี้ เพื่อจะให้เห็นว่า การพิธีที่เป็น
 ส่วนของผู้ถือศาสนาทำเอง เมื่อความศรัทธาเสื่อม คลายลง ก็ทำให้
 ย่อ ๆ ลงไปจนเลยหายไปได้ เช่นพิธีศิวาราตรี พิธีภัตตบถ แต่พิธีศิวา

ราชรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ทรงเกณฑ์ให้ทำขึ้นใหม่ได้ พิธี
 ภัทรบทยังไร จึงไม่ทรงให้ทำก็ไม่ทราบ ฤ็จะเป็นด้วยทรงพระราชดำริ
 เห็นว่าเดือนที่ทำพิธีคือ ราชรีเป็นเดือนว่างพิธีอื่น แต่ในเดือน ๑๐ น
 มีพิธีสารทอยู่แล้ว ปล่อยให้รวมกันเสียทีหนึ่ง อย่างไรไม่ทราบ แต่ถ้
 จะเลี้ยงว่า ถ้าพิธีภัทรบทมีจริงดังว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 มิโปรดให้ทำเสียเหมือนพิธีคือ ราชรีแล้ว ฤ็ การที่ว่า มีพิธีต่างหาก จะ
 เป็นข้าพเจ้าเดา มากเกินแล้ว ข้าพเจ้าจะขออ้างพยาน ยกหนังสือซึ่ง
 นางนพมาศได้แต่งไว้ มากล่าวให้พิจารณาดูในที่นี้ ในหนังสือนาง
 นพมาศนั้นว่า “ครั้นเดือน ๑๐ ถึง การพระราชพิธีภัทรบท เป็นนักขัตฤกษ์
 มหาชนทำมธุปายาสทาน แลจะเจีรวงเข้าศาลี เป็นปฐมเก็บเกี่ยว
 ชีพพรหมณทั้งปวงก็เริ่มการพลีกรรม สรวงสังเวชบูชาพระไกรสร ตั้ง
 บัญจรสาครเต็มด้วยน้ำในพระเทวสถาน ขอบรมน้ำด้วยเครื่องสุคันธชาติแล
 บุษบชาติ ให้มีกลิ่นหอมเป็นอันดีแล้ว จึงเชิญพระเทวรูป ๑๖ ปาง
 ลงโสรจสงฆ์ อ่านพระเวทย์แผยศิลาโดย เพื่อจะให้ข้าบัต อุบัติจรรไร
 ภัยพยาธิทุกข์โทษต่าง ๆ อันว่าหมู่พรหมณ์บรรดา ซึ่งได้เล่าเรียนไตร
 เพท ย่อมถือสิทธิ์ว่าเดือน ๑๐ เป็นปฐมคัพภศาลี มหาชนเก็บเกี่ยว
 มาทำมธุปายาสทาน เลี้ยงพรหมณเพื่อจะให้เป็นมงคลแก่ข้าในนา
 อันเมล็ดรวงเข้านั้นเป็นปางพระไพศพ แม้นชาติพรหมณผู้ใดยังมิได้
 ถอยบาปจะพึงมีโรคมธุปายาสแลยาคุ อันบุคคลกระทำด้วยปฐมคัพภ
 ชาติศาลี ก็บังเกิดทุกข์โทษอุบัติจรรไรแก่ตน ทั้งปราศจากความสวัสดิ
 มงคลแก่นรชาติทั้งหลาย เหตุตั้งนั้น พรหมณาจารย์ผู้รู้เพทางคสาคร
 จึงกระทำพิธีภัทรบทถอยบาป”

ความว่าด้วยพิธีภัทรบทยกมูลเหตุ

ชัดเจน ว่า เป็นพิธี ลอย บาป เพื่อจะ รับ มอญ ปายาศ แด ยาคู ลัพท สาสี
 ชัด เจน ดัง นี้ แต่ ถึง ว่า นาง นพมาศ ไม่ กล่าว ถึง พิธี ภัทร ยท ชัด กว่า
 คำว่าอื่น ๆ ก็ ไป ว่า ถึง พิธี สารท ปณ เข้า เสีย ใน ระหว่าง กลาง ๆ คือ ไป
 กล่าว ถึง การ ถูศีล ซึ่ง คน ทั้ง ปวง ทำ มอญ ปายาศ แด ยาคู ถวาย พระสงฆ์ ด้วย
 อ้างว่า เป็น การ พุทธศาสน์ แล ไสยสาคร เจือ กัน ข้อ ซึ่ง นาง นพมาศ มิ ใต้
 แยก ออก เป็น สอง พิธี ให้ ชัด เจน ก็ ควร จะ เห็น ใต้ ว่า หนังสือ ที่ นาง นพมาศ
 แต่ง นั้น ไม่ ได้ ตั้งใจ จะ แยก ออก เป็น พิธี ๆ ว่า เดือน หนึ่ง มี ก็ พิธี ตั้ง
 เช่น ข้าพเจ้า แต่ง นี้ ประสงค์ เอา แต่ ราย เดือน เป็น ที่ ตั้ง เกือบ จะ เลือกว่า
 เดือน หนึ่ง จะ ว่า ถึง พิธี หนึ่ง จน ครอบคลุม สอง เดือน คง เป็น อย่าง เช่น ตั้งใจ
 จะ ทำ เช่น เปรียบ ว่า ทวาทศมาส แท้ ความ ซึ่ง ข้าพเจ้า จะ คัด มา ชี้ ให้ เห็น
 เดียวนี้ ประสงค์ แล จะ ให้ เข้าใจ ชัด ว่า พิธี ภัทร ยท กับ พิธี สารท ต่าง กัน
 เป็น สอง พิธี จึง จะ ขอ ข้าม ความ ที่ นาง นพมาศ กล่าว ต่อ ที่ ได้ ยก มา
 ว่า แล้ว ไป เกือบ ความ แล ที่ จะ ต้อง การ ขึ้น ว่า ให้ เห็น ชัด เจน ใต้ ดัง ความ
 ที่ จะ ว่า ต่อ ไป นี้ “ ครั้น ถึง วัน ขึ้น ๑๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ค่ำ ๑ หมู่
 พราหมณาจารย์ ผู้ ซึ่ง จะ ลอย บาป คือ พระ ศรี มโหสถ บิลา ข้าน้อย นี้ เป็น ต้น
 ค้าง ก่อ ตั้ง ข้าง กรม ด้มฤทธิ ย่าง มา ยัง พระ เทวสถาน ยุธยา พระ เป็น เจ้า
 แล้ว จึง เชิญ บัญจะ มหา นที ใน ชัน สารท ซึ่ง สมมต ว่า เป็น น้ำ ดำย บาป
 ใส่ สังข์ ใส่ กรว แล้ว ก็ นำ ลง ไป ยัง ทำ น้ำ พร้อม ด้วย ยววิวาร ยศ แห่ง หน้า
 ดุ ทรง พระ อาทิกษย์ อัน สอง แสง แม่น เห็น บริสุทธิ ปราศ จาก เมฆ หมอก จึง
 เอา เป็น อุทิศ ต้อง ที่ จะ ดำย ลอย บาป บาง คน ก็ กระทำ ใน เวลา ราชวี เอา
 บริสุทธิ แห่ง ทรง พระ จันทร เป็น อุทิศ พราหมณ ทั้ง หลาย นั่ง ห้อยเท้า
 เปียย สาย น้ำ ไหล อ่าน อิศวร อาคม สั้น วาระ สาม คาบ จึง วัน ราชวี ใน

ลัทธิ ใน กรม ลงใน ตำรา คดา แล้ว จุ่ม กาย สบาย มวยผม อาบน้ำ ลำ เกล้า
ชำระ ขัด สี่ กริช กาย ให้ปราศ จาก เหนือ โคลง บริสุทธิ สบาย กาย สบาย จิตร์ เปน อัน
ดี แล้ว จึง ขึ้น นั่ง บัง ผั่ง น้ำ ผลัด ออกจาก สากู หัก ผั่ง ทั้ง ห่ม ถอด จาก กาย
วาง เหนือ แขน หวด บ้าง วาง เหนือ เพื่อย สะบัก บ้าง ขอนไม้ บ้าง ให้ ลอย
ตาม กระแส น้ำ ไหล ซ้ำ ร่าย พระ เวท ลอย มา ไป บอก บริสุทธิ ต่อ พระ คงลา
แล้ว กลับ ขึ้น บัง เสด็จ ฐาน แห่ง คน แล ตน ” ต่อ นี้ ไป เริ่ม ความ ว่า พิธี ลอย
มา ไป นี้ ลอย ได้ แค่ สาม วัน วัน ต้น พราหมณ์ ที่ เปน มหา ศาสต ะ กุล ลอย
ไป หมก อยู่ อยู่ เสีย เพียง เท่า นี้ ไม่ทราบ ว่า จะ มี ความ อย่างไร ต่อ ไป
แต่ ใน ความ ที่ ดัง อยู่ นี้ คง จะ กล่าว ว่า วันที่ ๒ พราหมณ์ ขึ้น นั้น ลอย
ที่ ๓ พราหมณ์ ขึ้น นั้น ลอย แต่ ถึง ความ ขาด เช่น นี้ แต่ พอ ได้ ความ
สันนิฐาน ใน เรื่อง ที่ ประสงค์ จะ กล่าว ว่า พิธี ภัทร บวต่าง กัน กับ พิธี สารท
อยู่ แล้ว

แต่ ข้อ ซึ่ง ขำขำ เข้า ได้ บก พิธี ศิวา ภาครี แล พิธี ภัทร บวช ขึ้น เปน คู่ กัน
กล่าว โทษ พราหมณ์ ว่า ละเลย การ ใน ศาสนา ของ ตัว เพราะ ไม่ มี ผล ประโยชน์
เสีย นั้น ทักสิน เขา เปน เด็ดขาด ที่ เต็ม ว่า ก็ อยู่ ข้าง จะ แรง เกิน ไป หน่อย
ด้วย ทำนอง การ พิธี ของ พราหมณ์ ครั้ง กรุง ศุโขทัย แล พราหมณ์ ครั้ง กรุง เก่า
อยู่ ข้าง จะ ต่าง แดก กัน หลาก อย่าง ถ้า บาง ที่ พวก ศุโขทัย เขา จะ ทำ
ใน เดือน ๑๐ พวก กรุง เก่า จะ ทำ เดือน ๓ เพราะ เปน คน ละ อาทวิธ อย่าง
ไร ไม่ทราบ เลย แต่ สังเกต ตักสิณ ที่ ทำ เปน คน ละ อย่าง ข้าง พิธี ศิ
วามาตร ใช้ น้ำ สรง พระ ศิว ลึงค์ ข้าง ะบาป ข้าง พิธี ภัทร บวช ใช้ น้ำ สรง
เทวรูป ๑๖ ปาง เปน น้ำ ล้าง บาป บาง ที่ ก็ จะ ทั้ง สอง อย่าง ได้ เช่น
ได้ กล่าว โทษจริง บ้าง ถอด กระ มัง แต่ มี ข้อ เกี่ยง อยู่ อีก อย่าง หนึ่ง ว่า

ถ้าพรหมณ์จำจะต้อง ลอย ขาป สอง ครั้ง เช่นนั้น พรหมณ์คู่ โข โไทยไม่
 ได้ทำพิธีศิวา ราตรี จะมี เปน อัน ละ การ ลอย ขาป เสีย ครั้ง หนึ่ง ๆ ถ้า
 จะแก้แทน พรหมณ์คู่ โข โไทย จะต้อง กล่าว ว่า ให้ พิเคราะห์ ดู หนึ่ง สือ นาง
 นพมาศ แดง ไม่ได้ จังใจ จะ นับ ราย ชื่อ พิธี เช่น ได้ กล่าว มา เมื่อ ตะ กั้น
 ใน เดือน สาม นั้น มี พิธี อาบย เทาเท ที่ ได้ กล่าว ไว้ สุนทรย์ สนาน แล้ว พิธี
 ศิวา ราตรี เปน แต่ พิธี ของ พรหมณ์ เล็ก น้อย อีก ประ การ หนึ่ง นาง นพมาศ
 เปน ผู้หญิง มี มารยาต อัน เรียบ ร้อย ระ วัง ถ้อยคำ ที่ จะ กล่าว ข้อ ความ
 อันใด ที่ ไม่ เปน การ สม ควร ที่ ผู้หญิง จะ กล่าว ถึง ก็ ไม่ กล่าว ถึง ละ ทั้ง เสีย
 เหมือน อย่าง พิธี พรหม สาร ก็ คง มี บั้น เมฆ เหมือน กัน แต่ หลีก เสีย ไม่
 กล่าว ถึง บั้น เมฆ เลย ถึง ว่า พระ ศิว ถึง ลี จะ เปน ของ นับ ก่อ ของ พรหมณ์
 ใน ประ เทศ อัน เดียว ไม่ เปน ที่ รัง เกียจ ว่า หยาบ คาย อัน ไต แต่นาง นพ
 มาศ เปน พรหมณ์ เมือง ไทย ซึ่ง พ้น บ้าน พ้น เมือง ก่อ กัน ว่า เปน การ หยาบ
 จัง ละ เสีย ไม่ กล่าว ถึง พิธี ศิวา ราตรี ทาง แก้ว มี อยู่ เช่น นี้ การ ทุ้ง เกียจ กัน นั้น
 ต้อง ยก ไว้ จะ กล่าว แต่ ความ มุ่ง หมาย ของ หนึ่ง สือ ที่ จะ แดง ไป บัด นี้ ว่า
 ใน เดือน ๑๐ นี้ มี พิธี อย่าง หนึ่ง แต่ เห็น จะ เปน พิธี เปล่า มี ใช้ พระ
 ราชพิธี ที่ เรียกว่า ภัทรบท ทำ ใน กลาง เดือน ซึ่งมี ชื่อ อยู่ ใน คำ รา จด หมาย
 เรื่อง พิธี ต่าง ๆ ชื่อ ต้อง กัน เปน อย่าง เดียว ทุก ฉับ ไต่ ทำ ใน กลาง เดือน
 แต่ เปน พิธี สูญ ซึ่งมี ไต่ ทำ อยู่ ใน บัด นี้ อย่าง หนึ่ง

การ ที่ จะ ต้อง กล่าว ใน เดือน ๑๐ มี การ พระราชกุศล ซึ่ง เกิด ขึ้น ใหม่ คือ
 ด้กับาตร น้ำผึ้ง แล การ เติลิม พระชนม์ พระรา การ ด้กับาตร น้ำผึ้ง เปน ของ เกิด
 ขึ้น ใหม่ แล กร้อย ๆ อยู่ การ เติลิม พระชนม์ พระรา ก็ เลื่อน ไป เลื่อน มา ถ้า จะ
 กล่าว ตาม ลำดับ การ พระราชกุศล สอง อย่าง นี้ ก็ คง จะ กิ่ง กำหนด ก่อน พระราช

พิธีสารทโดยมากแต่เป็นส่วนที่เป็นพระราชกุศล มิใช่เป็นการพระราชพิธี
ประจำพระนคร เรื่องที่กล่าวถึงเดี๋ยวนี้ จะว่าด้วยการพระราชพิธี เพราะฉะนั้น
ดูเหมือนจำเป็นที่จะต้องกล่าว การพระราชพิธี ซึ่งเป็นการประจำพระนคร มี
มาแต่โบราณก่อน บัดนี้จึงจะได้กล่าว ด้วยการพระราชพิธีสารท ซึ่งอยู่ข้าง
จะนับว่าเป็นการเนื่องกับพิธีภัตตบถ ซึ่งได้กล่าวแล้ว นั้นต่อไปเป็นลำดับ

สารทซึ่งเป็นนักขัตฤกษ์เป็นที่นิยมของคนทั้งปวงทั่วไป ว่าเป็น
สมัยที่จะได้ทำบุญ เมื่อปี เดือนวันขึ้นสว่างมาถึงถึงกลางรอบด้วยเหตุว่า เขา
ถือเอากำหนดพระอาทิตย์ลงไปที่สุดทางใต้ กลับขึ้นมาเหนือ ถึงถึงกลางเป็น
ต้นปี ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นไปเหนือจนสุดทาง จะกลับลงใต้มาถึงถึงกลาง
ก็เป็นอันพอครบรอบปี ซึ่งไม่ทำการพระราชกุศลในกลางเดือนเหมือน
การอื่น ๆ เช่นลอยกระทีปเป็นต้น ก็เพราะกำหนดที่จะถึงหกเดือนไปอยู่ใน
ปลายเดือน ๑๐ ขึ้นเดือน ๑๑ เหมือนกับปีใหม่ ก็อยู่ในปลายเดือน ๔
ต้นเดือน ๕ นั้น

ขึ้นเมื่อถึงถึงกลางปีแล้ว ก็เป็นกำหนดที่จะได้นำพระพิพัฒน์สัตยา
อีกครั้ง ๑ ครั้งจะถือในวัน เดือน ๑๐ ขึ้นเดือน ๑๑ ขึ้นค่ำ ๑
แต่เพราะเหตุที่เปลี่ยนแปลงกำหนดไปดังได้กล่าวแล้ว ในการถือน้ำเดือน ๕
การถือน้ำเดือน ๑๐ คือถือน้ำสารทจึงได้เลื่อนเข้ามาอยู่ในวันเดือน ๑๐
แรม ๑๓ ค่ำก่อนพระราชพิธีสารท เพราะฉะนั้นเซนต์วันกลางปี
จึงต้องแยกห่างกันไปด้วยพระราชพิธีศรีสังฆาณกาล ไม่ติดต่อกันเหมือน
เดือน ๕ ทั้งที่ขึ้นขึ้นนับว่าเป็นพิธีเนื่องกันอยู่ ฉะนั้น การพระราชพิธีคเชน
ทวิคัลลน ทอดเชือกตามเชือกได้เริ่มในวัน เดือน ๑๑ ขึ้น ๔ ค่ำตามพระ
พุทธมณีกทอดเชือก วัน เดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำตามเชือกแลเดินสณาน การ

พระราชพิธี ถือน้ำ เทชะดิน ๑๐ แด่คเชนทร์ศีลวันนาค ทอด เชือก ตาม เชือก
เดือน ๑๑ นี้ ได้กล่าว รวมไว้แล้วใน ถือน้ำ แด่คเชนทร์ศีลวันนาค เดือน ๕ จึงจะ
ไม่กล่าวซ้ำ อีกในเดือน ๑๐ นี้ การที่แปลกกัน ในพิธี ต่อพิธี ถือน้ำ แปลก
แต่ไม่ได้ตั้ง พระพุทธรูป ประจำพระชนม์พรรษา แต่ไม่มี พุทธยาตราเลย ตั้ง
สวดในวัน แรม ๑๒ ค่ำ คเชนทร์ศีลวันนาค ข้าง พระที่นั่งมุก เครื่องแบบ ถม
สำหรับฝน แต่โบราณมาในการ เติมน้ำ เดือน ๑๐ นี้ ถึงเดือน ๕ มี
สวดใหญ่เดือน ๑๐ ก็เป็นอันเลิกไม่มี จะมีก็แต่ครั้ง กรุงศรีอยุธยา แด่
คเชนทร์ศีลวันนาค อย่าง น้อย ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มาเท่านั้น

บัดนี้ จะกล่าว ถวายพระราชพิธีสารท การ พิธีสารทนี้ เป็นของพราหมณ์
พุทธศาสนาทำ ตาม อย่างพราหมณ์การ ที่ถวญเข้า ปายาส ฤ็เข้า ทิพย์ กิ ติ ทำ
ยาคูด้วยเข้า ใหม่ซึ่ง ออก รวง เปน น้ำ นม กิ ติ กิ เป็น สัตถิ ของ พราหมณ์ ฤ็ของ
ประเทศ ซึ่ง นันถือ พราหมณ์ ทำเลี้ยง พราหมณ์ ซึ่ง เปน ที่ นับถือ ของ คนใน
ประเทศนั้น มา ก่อน มี พระพุทธ ศาสนา ข้านาน คำคือ คน จำพวก ที่ เรียกว่า
พราหมณ์ ซึ่งใน หนังสือ ต่าง ๆ เรียก ครวง คู่กัน อยู่ กับ สมณะ เช่น กล่าว ว่า
(เปน ที่ รื่นอก สมณะ พราหมณาจริย) เปน ต้น เช่นนี้ ต้อง เข้าใจ ว่า
พราหมณ์ กับ พระนั้น เสมอ กัน แต่เมื่อ มา พิเคราะห์ ดู พราหมณ์ ทุกวัน นี้
แล ตั้งแต่ ความ นับถือ ของไทย เรา ทุกวัน นี้ พราหมณ์ เดว กว่า พระมาก หลาย
เท่า ไม่น่าจะ คงคิด เปน คู่กันเลย จน มีผู้ แก่ ลำที่ ใช้ว่า สมณะ พราหมณาจริย
เป้น สมณาจริย เลีย เปลา ฤ็ เช่นนี้ ก็มี การ ซึ่ง เปน เช่นนี้ เพราะเหตุใด
เพราะเรา เห็น ว่า พราหมณ์ นั้น ไม่ มี กับ คน ๆ ธรรมดาเลย เวลา จะ ไป ไหน
ฤ็ อยู่บ้าน เรือน ไม่ ไล่ เข้า วัง หรือ ไป ใน การ มงคล ก็ มี ผ้า สี ต่าง ๆ อย่าง
คน เรา ธรรมดา แปลก แด่ ไว้ มวย เกล้ามวย ที่ ต่าย ทอย การ ที่ เปน เช่น นี้

เพราะ ความ เรี่ยว ของ พราหมณ์ ซึ่ง มาอยู่ ใน ประเทศอื่นไม่มี ตระกูลพราหมณ์
มาก ก็เลื่อมทรมลงไป ตระกูลก็เจือปนกับคนใน พื้นเมือง ความ ประพฤติ
ก็หัน เทียนไป ตาม คนในพื้นเมือง ก็อย่างเดียวกัน กับ พวกแขกเจ้าเซน ถ้า
พวก ฝรั่งเศสไปบุ ก่อที่เรียก กัน ว่า ฝรั่งเศส เข้า วัด ที่แท้เดิม ก็ เป็นแขก เป็น ฝรั่งเศส
จริง ๆ แต่ ครั้น เมื่อ มา มี เทียว ของ พัวพันกัน เข้า กับ คนใน พื้น เมือง นาน
มา ก็ คลาย ลง เป็น ไทย ยัง คง ถือ อยู่ แต่ศาสนาเดิม เท่านั้น เอง

พราหมณ์ซึ่ง เขา นับถือ กัน เป็น คู่กับ สมณะ นั้น คือมี คน ตระกูล หนึ่ง
ซึ่ง ต้น เดิม จะ เกิด ขึ้น เพราะ เหตุใดไม่มี ผู้ใด จะ รู้ ได้ เพราะ กาลล่วง มา
หลาย พันปี ต้อง รู้ ได้ แต่ตาม ที่ พราหมณ์ เขา เล่าเอง ว่า เป็น ผู้เกิด จาก
พรหม ความ นับถือ ของ คน พวก นี้ เป็น ที่ นิยม ทั่วไป ใน พวก ชน ชาติ
ฮินดู ทั้งปวง ที่มี หลายตระกูล แตกกันจะออกไป อีก พราหมณ์ นั้น มี ประเพณี
ที่จะ พึ่ง ประพฤติ มาก มาย หลายอย่างนัก เป็นคัมภีร์เกิดมา ในตระกูลพราหมณ์
จะไป แต่ง งาน มี สามี ภรรยา กับ ตระกูลอื่น ก็ ไม่ได้ จะ กิน เข้า กิน น้ำ ร่วม
กับ ตระกูลอื่น ก็ ไม่ได้ ขยำ ว่า กิน ร่วม เลย ถ้า พราหมณ์ ผู้ใด ผู้หนึ่ง
เจ็ย จวน จะ ตาย กระจาย น้ำ อย่าง ยิ่ง เพียง เท่าใด เมื่อไม่มี พราหมณ์ อยู่ ใน
ที่ นั้น ไม่สามารถ จะไป ดัก น้ำ กินเองได้ ผู้ใด จะ ดัก น้ำ มา ยื่นให้ ก็ รับ
ไม่ได้ กินไม่ได้ ห้าม นั้น ห้าม แต่ ของ บริโภค แต่ ถ้า เป็น เงิน ทอง เข้า
ของ ผู้ใด จะให้รับได้ พราหมณ์ พวกนี้ ถ้า เป็น ผู้หญิง ต้อง มี การ วิวาหะ
อาวหะ แต่ ภายใน อายุ ๑๒ ปี ลง มา ถ้า อายุ เกิน ๑๒ ปี ขึ้นไป จะ
ทำ การ วิวาหะ อาวหะ กับ ผู้ใด ไม่ได้ ต้อง นับ ว่า เป็น คน ที่ เสีย คน แล้ว
ต้อง เป็น นางพราหมณ์ สำหรับบูชา เทวรูป ใน เทวสถาน ไป จน ตลอด สิ้น

ชีวิต เพราะฉะนั้นจึงมักต้องทำการ วิวาหะ อุวาหะ เสียแต่ยังเด็ก ๆ หรือ
 แต่แรกเกิดมาก็เที่ยว ถ้าเด็กหญิงผู้ใด เลวร้าย เด็ก ซึ่งได้ ทำการ
 อุวาหะ วิวาหะ ไว้แต่ยังเด็ก อยู่ ภายหลัง เสียต้อง นับว่า เปน ม่าย ทั้งไม่
 ได้ อยู่กิน ด้วย กัน เช่น นั้น ยาง ที่ เด็ก อายุ ขวบ หนึ่ง สอง ขวบ เปน แม่ ม่าย
 เด็ก ม่าย เช่น นั้น เมื่อ โศก ขึ้น อายุ ครบ ๑๒ ปี ต้อง โทน ศีสะ แกลง ด้วย ผ้า
 หยาบ จะ สวม เครื่อง ประดับ อันใด ก็ ไม่ได้ เกณฑ์ ให้ ชัก ประคำ สวด
 มนต์ภาวนา ไป จน คลอด ขึ้น ชีวิต ทรัพย์สิน มรดก ของ ยิดา มารดา จะ รับ
 จะ รักษา ก็ ไม่ได้ ต้อง ตก ไป แก่ ญาติ ผู้อื่น ที่ เปน ผู้ ชาย ถ้า ญาติ
 ผู้ นั้น มี ใจ เมตตา กรุณา อยู่ ก็ เลี้ยงดู ถ้า ไม่ มี ใจ เมตตา กรุณา สะเลย
 เสีย จะ ไป พ้อง ร้อง แห่ง โลก ก็ ไม่ได้ ต้อง ขอทาน เขา กิน แต่ มี ข้อ
 มังคล สกิด ข้าง ฝ่าย ชาย ไว้ เหมือน กัน ว่า ถ้า ผู้ใด ไม่ มี บุตร ที่ จะ สืบ ตระกูล
 บิดา แล มุ่ ของ ผู้ นั้น จะ ต้อง ตก นรก ขุม หนึ่ง ซึ่ง เรียกว่า ปุ่ต ถ้า ลูก
 ของ ตัว มี ภริยา มี บุตร ชาย ก็ เปน อัน พ้นทุกข์ ถ้า มี หลาน หลาน สืบลงไป
 อีก ทวด มุ่ แล บิดา ก็ ได้รับ ผล อัน พิเศษ เลื่อน ขึ้นไป ตาม ลำดับ มี นิทาน
 ตัว อย่าง ปรากฏ มา ใน คัมภีร์ มหา ภารตะ ว่า มี พราหมณ์ ผู้ หนึ่ง ชื่อ ชวตักะ
 ประพฤติ พรก ติง ความ เขียว ได้ อดาน สมายติ เทียว ไป ณ มัสการ สถานที่ ศักดิ์
 สิทธิ ต่าง ๆ ครั้น เวลา ค่า ก็ เข้า อดาน สมายติ อาไศรย แค สม เปน อาหาร
 ไม่ นอน เลย เมื่อ เทียว ไป วัน หนึ่ง พย บรพ บุรุษ ของ ตัว ห้อย ศีสะ ลง ตรง
 ปาก หลุม อัน ใหญ่ เท้า ชี ขึ้น สู่ ห้า ชวตักะ จึง ได้ ตาม ว่า ท่าน ทั้ง หลาย นี้
 เปน ผู้ใด จึง มา ต้อง ผูก ห้อย ศีสะ อยู่ ทั่ว ขื่อ ของ เถา วีระนะ ตรง ปาก ช่อง
 หลุม ใหญ่ มี หุ่น ทั้ง หลาย กัด แทะ เนื้อ อยู่ โดย รอบ ใน ที่ นี้ บรพ บุรุษ นั้น
 จึง ได้ ตอบ ว่า เรา ทั้ง หลาย เปน ฤาษี ซึ่ง เรียกว่า ตาม คณะ ว่า ยะยะวะระ

ซึ่ง ต้อง มาได้ ความ ลำบาก เช่นนี้ เพราะไม่ได้ มี พืชพรรณ เรา ทั้งหลาย มี
 ลูก อยู่ ชื่อ ว่า ชรคักระ แต่เป็น ความ ทุกข์ ของ เรา เพราะ ลูก เรา ผู้ นั้น
 ประพฤติ ตัว ละ เว้น เสีย มิ ให้ มี พืชพรรณ ด้วย ไม่ มี ภริยา เรา จึง มา ต้อง
 ทน ทุกข์ ลำบาก เห็น ปาน นี้ เมื่อ ชรคักระ ได้ ทราย เช่น นั้น จึง แผลง ตัว ว่า
 ตัว เป็น ชรคักระ แล รัย ปฏิญาณ ว่า จะ มา หา ภริยา ให้ ได้ มี บุตร สืบ ตระกูล
 แต่เพราะความไม่ ชอบใจ ใน การ ที่ จะ มี ภริยา ของ ชรคักระ จึง ใจ ตั้ง ปฏิญาณ
 ว่า ต่อ เมื่อ พบ หญิง ผู้ใด มี ชื่อ ว่า ชรคักระ เหมือน ตัว แล มี ผู้ มา ยก ให้ เป็น
 ทาน จึง จะ รับ เป็น ภริยา เพื่อ จะ สงเคราะห์ แก่ บรรพบุรุษ นั้น อย่าง เดียว ครั้น
 เมื่อ ชรคักระ เทียบ ไป จึง มี พระยา นาค ชื่อ วาสูกิ ที่ มี ความ รื่น รน ด้วย
 ต้อง คำ แข่ง แห่ง มารดา นำ น้อง สาว ผู้ ชื่อ ว่า ชรคักระ มา ยก ให้ เป็น ภริยา ได้
 อยู่ กัน ด้วย กัน จน มี บุตร ชื่อ อัมภิกะ ภายหลัง บวช เป็น ภุชสี มี คุณานุภาพ
 มาก เมื่อ ชรคักระ มี บุตร เช่น นั้น บรรพบุรุษ ของ ชรคักระ ก็ได้ พ้น จาก ทุกข์
 ที่ กล่าว มา แล้ว นั้น เพราะ ฉะนั้น คำ ซึ่ง เรียก ว่า ยุกระ เขา จึง ยก มูลเหตุ
 ว่า มา จาก คำ ปุตุ คือ ชุม นรก ที่ บรรพบุรุษ ต้อง ไป ทน ทุกข์ เพราะ ไม่ มี
 ลูก หลาน ที่ จะ สืบ ตระกูล ครั้น เมื่อ มี ลูก ออก มา ลูก นั้น เรียก ว่า ยุกระ เพราะ
 เป็น ผู้ ทำให้ บรรพบุรุษ ของ ตน พ้น จาก ชุม นรก ที่ เรียก ชื่อ ว่า ปุคัน นี้ แผลง
 ถึง ว่า ฝ่าย ผู้ชาย ไม่ มี ข้อ บังคับ ที่ พราหมณ์ ผู้ใหญ่ จะ ลงโทษ แก่ ตน ใน
 ประจุบัน เพราะ ข้อ ที่ ไม่ มี ภริยา เหมือน อย่าง ผู้หญิง ที่ ไม่ มี สามี นั้น ก็ ตี
 แต่ยังมี ข้อ ซึ่ง ปรากฏ มา ใน คัมภีร์ ที่ พราหมณ์ เชื่อ ถือ ว่า เป็น การ ลงโทษ
 แก่ บรรพบุรุษ ได้ เช่น นี้ จึง เป็น เครื่อง บังคับ ให้ พราหมณ์ ผู้ชาย ต้อง แสวง
 หา ภริยา ไม่ ละเลย เสีย จน ผู้หญิง ต้อง ตกไป เป็น ม่าย ได้ มาก เกิน ไป แล
 พราหมณ์ ทั้ง ปวง มัก เป็น คน หา เลี้ยง ชีวิต ด้วย ขอทาน ก็ ย่อม จะ ทำ ไป

ถึง พราหมณ์ ที่มี ทรัพย์ สมบัติ บริบูรณ์อยู่ ก็ ไม่ ละ เว้น การ ขอทาน หรือ
 บิณฑบาต ซึ่ง คน ทั้ง ปวง เติ้มใจ จะ ให้ ด้วย ถือ ว่า เป็น เนื้อ นามบุญ อัน
 วิเศษ เพราะ พราหมณ์ พวก นี้ คน ทั้ง ปวง นับถือ ว่า เป็น ตัว พรหม นั้น เอง
 แต่หาก มี กรรม การ ที่ ได้ ทำ ผิดไว้ จึง ต้อง มา ใช้ กรรม ใน โลกย์ มนุษย์ เป็น
 ผู้ มี คติ เพียง นำ แนนอน แล้ว ว่า ถ้า สิ้น กรรม เมื่อ ไฉน ก็ จะ ไป สู่ พรหม โลกย์
 ผู้ ไฉน ทำ อันตราย พราหมณ์ เป็น ยาล กรรม อัน ยิ่งใหญ่ พราหมณ์ ย่อม เป็น ที่
 เคารพ ของ ชาต อื่น ๆ มี ชักติยชาติ เป็น ต้น น้ำ ที่ ของ พราหมณ์ ที่ จะ ต้อง ทำ
 นั้น ก็ คือ ต้อง ตื่น แต่ พระ อาทิตย์ ยัง ไม่ ท้น อุกฤษฏ์ อาบ น้ำ ขำระ กาย แล้ว พู่อ
 น้ำ ที่ ชุ่ม ด้วย น้ำ ซึ่ง ถือ ว่า เป็น การ บริสุทธิ เข้า ไป ทำ สักการะบูชา พระ
 เป็น เจ้า แล้ว จึง ทา อาหาร กิน ต่อ ไป การ เล่า เรียง ก็ เรียง คัมภีร์ เวท
 ซึ่ง เป็น ตำรา สะสม มา แต่ โยราณ ที่ พราหมณ์ ทั้ง ปวง ถือ ว่า พระ ฤาษี ผู้ มี
 นาม ว่า กฤษณะ ไทว ปายณะ ผู้ มีความ รู้ มาก ได้ เรียบ เรียง ไว้ ตาม ที่
 วิยสะ ผู้ เป็น เชื้อ พรหม ได้ แต่ง ขึ้น เป็น คำ กลอน แล้ว ไป สาสยาย ถวาย พระ
 พรหม พระ พรหม เห็น ชอบ สสมควร ด้วย จึง ยก ขึ้น เป็น ข้อ ยักยัด สาสนา
 สำหรับ โลกย์ ได้ ประพฤติ ตาม ต่อ กัน มา แต่ แรก สร้าง โลกย์ แล พราหมณ์
 ทั้ง ปวง มัก เป็น ผู้ รู้ คัมภีร์ ไทว ศาสตร์ ซึ่ง เป็น วิชา อย่าง หนึ่ง นับ ใน เวท องค์
 ๖ อย่าง รู้ คติ ทาง ดำเนิน ของ พระ อาทิตย์ แล พระ จันทร์ พระ เคาระห์ ต่าง ๆ
 เป็น ผู้ ทำ ปิติน สำหรับ ที่ จะ ให้ คน ทั้ง ปวง ใช้ วัน คืน เดือน ปี ถูก ต้อง กัน
 เป็น ผู้ ทาย สร้อย ปราคา จันทร ปราคา เป็น ผู้ สำหรับ เสนอ ไหว้ เสด็จ ถลอม ใน
 เวลา ที่ คน ทั้ง ปวง ไป บูชา พระ เป็น เจ้า เป็น ผู้ นำ ยัก เสนียด รรไร ของ คน
 ทั้ง ปวง แล การ อื่น ๆ ใน เรื่อง เหล่า นี้ ซึ่ง คน ทั้ง ปวง ถือ ว่า พราหมณ์ เป็น
 ผู้ มี คุณ แก่ โลกย์ เพราะ เป็น นาย นำ ที่ จะ นำ ให้ พุท ถึง พระ เป็น เจ้า เป็น ต้น

ธรรมดา คน ซึ่ง จะ ประพฤติ ตัว เป็น เช่น นี้ ก็ คง ที่ บ้าง ชั่ว บ้าง เป็น ธรรมดา ด้วย มาก ด้วย กัน เพราะ ฉนั้น พราหมณ์ บาง พวก จึง ได้ บัญญัติ ศักดิ์ สิทธิ์ ต่าง ๆ แยก ย้าย กัน ออก ไป บ้าง ความ นับถือ ก็ มี แดก เป็น พวก เป็น เหล่า กัน ออก ไป จะ ชี้ ตัว อย่าง พราหมณ์ นับถือ พราหมณ์ ซึ่ง ข้าง เจ้า ไ้ ไป พบ เอง ใน เวลา ไป อินเดียน เมื่อ อยู่ ที่ เมือง บอมเบ มี พราหมณ์ คน หนึ่ง เป็น มหาศาล ตระกูล ใหญ่ ได้ มา หา ข้าง เจ้า ว่า เป็น โอกาส ดี ที่ ได้ มา พบ ท่าน พราหมณ์ ผู้นี้ มี บิรวาร บำรุง ไพร่ มาก เทียว จาก ไป ตาม หัว เมือง ต่าง ๆ เพื่อ จะ ไป รด สัตว์ การ ที่ ไป รด สัตว์ นั้น อย่างไร ฤฯ คือ ผู้ โฉ มี บุตร สาว ซึ่ง ยัง มิ ได้ มี สามี ก็ เชิญ ท่าน พราหมณ์ ผู้นี้ ไป อยู่ ด้วย วัน หนึ่ง แล้ว ท่าน พราหมณ์ ก็ ละ ไป ที่ อื่น ลูก สาว ซึ่ง เสีย ตัว แก่ พราหมณ์ นั้น ถือ ว่า เป็น ได้ รับ ความ สวัสดิ ศิ มงคล อย่าง ยิง แล้ว ทำ การ ขาวาห วิวาห กับ ผู้ อื่น ต่อ ไป ผู้ ซึ่ง ได้ รับ หอญ ที่ ท่าน พราหมณ์ ได้ เยี่ยม เยียน แล้ว นั้น เป็น ผู้ มี หน้า มี คา ได้ เมีย ดี กลับ เป็น เช่น นี้ ไป ได้ พราหมณ์ ย่อม ทำ มา หา กิน มี เวือก ส่วน ไรวินา เป็น ทหาร ผึก ซ้อม ศาสตราวุธ ได้ ทุก อย่าง ไม่มี ข้อ ห้าม ปราบ แล มี การ บุษายัญ เมา ตัว ทั้ง เป็น เพื่อ จะ ได้ ขึ้น สวรรค์ บ่อย ๆ แล ถ้า เป็น แม่ ม่าย สมัค จะ เมา ตัว ก็ ทำ รูป สามี ที่ ตาย ด้วย ไม้ วาง เคียง ตัว เมา ไป ด้วย ใน กอง เพลิง ก็ เป็น อัน ได้ ไป อยู่ ด้วย กัน ใน โลก ย่น น้า การ ที่ ภรรยา ตาย ตาม สามี เช่น นี้ ตาม เรื่อง ราว โบราณ ของ พราหมณ์ ดู เหมือน จะ เป็น ประเพณี ที่ จำ จะต้อง ตาย ตาม กัน เกือบ ทุก คู่ จน มี คำ กถา ว่า ปรากฏ มา ใน คัมภีร์ มหาภารตะ ใน เรื่อง นาง สกุนด ละ คัด พ้อ พระ สามี กล่าว ว่า “ที่ สุด จน เมื่อ สามี จะ ไป จาก โลก ย่น นี้ ลุ่ม โลก ย่น ภริยา ผู้ ซื่อ ตรง ก็ ย่อม คิด ตาม ไป ด้วย ใหญ่ ที่ นั้น ถ้า ภริยา ต้อง ไป ใน ที่ นั้น (คือ ยม โลก ย่น) ก่อน ก็ ต้อง ไป คอย

สามี แต่หากว่าสามี ไป ก่อน ภริยา ซึ่งผูกพัน รัก ใคร่ ย่อม ตามคิด
 ไป ในเบื้อง หลัง, เพราะฉะนั้น จึง ได้ ความ สันนิฏฐาน ว่า ภริยา ตาม ตาม
 สามี เช่นนี้ เห็น จะมี โศก มาก แล การ ทำลาย ชีวิต บุชา พระ เปน เจ้า ต่าง ๆ
 ก็มี อีกมาก เปน อเนก ประการ ยัง เปน ไป เสมอ อยู่ จน อังคฤช ได้ เปน ใหญ่
 ใน ประเทศ อินเดีย แล้ว ช้านาน จึง ได้ ห้าย เลี้ยว แต่ การ อื่น ๆ ซึ่ง ไม่ เปน สำคัญ
 ถึง ชีวิต เช่น พราหมณ์ เทียว จาก ไป ไป รด ลูกสาว คน ทั้ง ปวง อังคฤช
 ไม่ได้ ห้าม ปราบ ยัง คง มี อยู่ จน มี ที่ เข้า เพ้า ไป อินเดีย คน พวก ที่ ก่อ สาสนา
 พราหมณ์ หรือ ตัว พราหมณ์ เอง มัก จะ เปน ผู้ ที่ มี ใจ ร้าย การ ที่ จะ
 บังคับ กดขี่ กระหนาบ กระเทือน เมือง สาสนา แล้ว ชวน จะ เปน ขบถ ลูก ชื่น
 จ้าง ๆ ดู ความ เจ็บ แค้น ด้วย กัน นั้น แง่ กล้า มี ใจ เจริญ ร้อน ใน พวก พราหมณ์
 ด้วย กัน ตลอด ไป ถึง ขาด ยืน ที่ ทั้ง ปวง การ ที่ ประเทศ อินเดีย ต้อง ถูก
 แหก ก่อ สาสนา หมัก เข้า แหก แฉก เปน เจ้า เปน นาย มา เลี้ยว ช้านาน ก็ เพราะ
 เหตุ ที่ ต่าง คน ต่าง ถือ ขาด ไม่ สม ฐานะ ปอง ของ กัน แต่ กระนั้น แหก ก็ ต้อง
 ยับ เย็น เพราะ ไป เกี่ยว ข้อง ด้วย สาสนา บ่อย ๆ ครั้น เมื่อ ฝรั่ง ได้ แผ่นดิน
 จาก แหก บ้าง จาก ยืน ที่ บ้าง รู้ ฤทธิ หลีก เลี่ยง เสีย ไม่ ใคร่ เกี่ยว ด้วย การ สาสนา ก็
 ค่อย เรียบ ร้อย แต่ กระนั้น อังคฤช ก็ ยัง เกิด เหตุ ใหญ่ ได้ ยับ เย็น มาก เหมือน กัน
 ภายหลัง นี้ ต้อง ระวัง เรื่อง สาสนา เปน อย่าง ยิ่ง จึง ได้ รักษา มา ได้ พราหมณ์
 ทั้ง ปวง ก็ ยังมี แพร่ หลาย อยู่ ใน ประเทศ อินเดีย ยัง นับ ถือ ยัง ยืน กัน
 อยู่ ไม่ ลด ถอย การ ที่ พุทธ สาสนา ตั้ง ไม่ คิด ได้ ใน ประเทศ อินเดีย ก็ เพราะ
 ทน พราหมณ์ พวก นี้ ไม่ ไหว ด้วย พระ พุทธ เจ้า บัญญัติ ฤทธิ ตรง กัน ข้าง
 เสีย กับ พราหมณ์ มาก หลาย อย่าง นัก เปน คັນ ว่า พราหมณ์ มี เมีย ได้ แล
 ถือ ว่า ถ้า ไม่ มี ลูก สืบ กระจะ กุล ต้อง ไป คด นรก พระ พุทธ เจ้า ทรง เห็น ว่า เพราะ

เหตุที่มีเมียมีลูก   แปลเหตุให้เกิดความคิด ฟุ้งงันแปลเครื่องก่อเกิด
 โลภะ โทสะ โมหะ มาก   ตัดเสียไม่ให้พระสงฆ์มีเมีย   พราหมณ์ถือลัทธิ
 ลอยนาลด้วยผ้าถุงผ้าห่ม   แปลพิธีภัทรบท   พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์
 เอาผ้าถุงผ้าห่มนั้น แลกลับมาถุงห่ม   พราหมณ์ถือว่า ถ้าต้อง โทณมแปล
 ผู้ซึ่งไม่มีใครควรคบหาได้   แปลชาติชาติ   เช่นลงโทษแม่ ม่าย
 พระพุทธเจ้ากลับให้พระสงฆ์ โทณหัว   พราหมณ์ถือว่า จะรับของจากผู้อื่น
 ทำมากินไม่ได้เป็นชาติชาติ   ก้อง หุงกินเอง   พระพุทธเจ้ากลับห้ามไม่ให้
 ให้หุงกินเอง   กลับขอเขากิน   จะพรรณา ถึง การ ที่ตรง กันข้าม เช่นนี้
 ไปเท่าใดก็ไม่รู้หมด   ซึ่งพระพุทธเจ้าบัญญัติให้ กลับตรง กันข้ามกับพราหมณ์
 เกือบทุกเรื่องไปเช่นนี้   เพราะเหตุใด   เพราะเหตุที่ พระองค์เห็นว่า   เป็น
 ถือลัทธิไปทางข้าง ศิขูมานะ   ไม่มีประโยชน์อันใด   เป็นแต่ชักพาให้คน
 หลง   ถือไปตามทางที่ผิด ๆ   ถิ่นแลคิดดูเถิด   เมื่อพระพุทธเจ้า เวลา
 ยังไม่ได้ตรัส ร้อนครัดมา สัมโพธิญาณ   ถิ่นว่าเป็นผู้ถือศาสนา เหมือน
 คนทั้งปวง เช่นนั้น   แล้วแต่ละ ทั้งเสีย ไปตั้ง ลัทธิ ขึ้น ใหม่   ถึงว่ามี
 ผู้ใดถือตามมาก (แต่เห็นจะไม่ มากเหมือน อย่าง เช่นที่ พระอรรคดาจารย์
 ได้พรรณาในหนังสือต่าง ๆ   ถ้า มากเช่นนั้น   คนเห็นจะถือ พุทธศาสนา
 แล้ว ทั้งโลกย์)   ศาสนาเดิม คนถือมา หัว ทั้งแผ่นดินมานานหลาย พันปี
 พระพุทธเจ้า ดำรง พระชนม์ อยู่ก็ ไม่สัก ที่สิบปี   ถึงว่ามีคน นับถือพระพุทธ
 ศาสนา มาก ก็ทนพวกเก่า ที่มาก กว่า ไม่ไหว   นี่หากว่า ธรรมของ พระพุทธ
 เจ้า   เป็นธรรมที่ปราศจากเวร   ปราศจากเบียดเบียนผู้อื่น   จึงไม่เกิด
 เหตุการใหญ่โต ขึ้น   เช่น พระเยซูส้าง ลัทธิ ใหม่   จนถึง ตัว ต้องตรึง
 ไม้กางเขน   เพราะ พวกที่ถือศาสนาเก่า ไม่ไหว   มาเป็นเหตุด้วยมือ

พระ ศาสตรา คับ ชันธ ปรี มิพพาน แล้ว ชำมาน ก็เปรม แต่เพียง พระ พุทธศาสนา
 ค้อง กระ จัด กระ จาย แม่ ออก ไป ใน ประเทศ ที่มี ได้ ถือ ศาสนา พราหมณ์
 เครื่อง ครัด มา แต่เดิม มี ทวีป ลังกา เปน ต้น พุทธศาสนา ที่ บัง เหลือ อยู่ ใน
 ประเทศ อิม เดียบ ก็ต้อง อลุ่ม อล่วย เข้า หา ศาสนา พราหมณ์ เดิม ข้าพเจ้า
 ได้ ไป เห็น เอง หลาย วัด แต่ วัด หนึ่ง ที่ เมือง เบนาริส คือ เมือง พาราณสี นั้น
 ได้ เข้า ไป จนถึง ใน โบสถ์ มี พระ พุทธ รูป ศิลา ชาว อย่าง พระ ศิลา พม่า เปรม
 พระ พุทธ รูป เปา คี ๆ ไม่ แปร ปลด ปลากด อัน ไท เลย การ บูชา ก็ ต่าง ลัทธิ กัม
 กับ ฮินดู แต่ เมื่อก่อน ชื่อ ศาสนา เขา ไป ว่า เสียน เยนะ คือ ฮินะ ได้ พบ ผู้ ซึ่ง ถือ
 ศาสนา นั้น เปน ชุม นาง อยู่ ใน บังคับ อัง กฤษ ผู้ หนึ่ง ชื่อ คิว ประ ตา ท เปน
 ผู้ รุ้ มาก เปน อาจารย์ สอน หนังสือ สันสกฤต มี ศิษย์ เย็น อยู่ ประ มาณ สัก
 ๓๐ คน ได้ เล่า ว่า ศาสนา เบนนี้ คือ ศาสนา พระ โคตม แต่ หาก
 ผู้ ที่ ถือ นัม มีความ กตัญญู พวกร ฮินดู ที่ ได้ เคย ไม่ มีความ กุณา ต่อ ผู้ ที่ นับ ถือ
 พุทธ ศาสนา จะ เบียด เบียด จึง ได้ อ้าง ว่า ถือ ศาสนา พระ พุทธ เจ้า องค์
 ก่อน ๆ ขึ้น ไป ไม่ นับ ถือ พระ โคตม แต่ ครั้น เมื่อ กาม ลัทธิ ที่ ถือ ว่า ยัก
 เยื้อง กัม ไป อย่าง ไท บ้าง หรือ ก็ บอก ว่า เปรม แต่ ชั่ว เล็ก พระ สงฆ์ มี ไม่ได้
 มี แต่ อาจารย์ สำหรับ สัก สอน ตาม ถึง นับ ถือ อย่างไร ก็ สวด อิติปิ โสภควา
 หาร สัมมา สัม พุทโธ เข้ม เรา สวด นี้ เอง เปน แต่ การ บูชา อยู่ ข้าง จะ เจื่อ
 ไป ข้าง ฮินดู มี เรือง ทรง น้ำ พระ เรือง ขอบ น้ำ อะไร เประ เชน อยู่ ตาม ลาน
 วัด การ ที่ ใจ ถือ อย่าง หนึ่ง ประ พุติ ภาย นอก อย่าง หนึ่ง เช่น มี ก็มี เปน
 ลำ คับ ต่อ ๆ มา จน ถึง ศั ว คิว ประ ตา ท ที่ ข้าพเจ้า พบ เอง เมื่อ เวลา ที่ ได้
 พบ ใน ที่ ประ ชุม การ รับ รอง แ่่ง กั ว เบน แยก แต่ ครั้น เมื่อ ไป พบ ที่ วัด แล ที่
 โรง เรียน ก็ แ่่ง ศั ว มุง ผ้า ชาว ปล่อบ ขาบ โจง ชาย อย่าง เช่น ฮินดู ศั ว เขา

ไว้เล่าเอง ว่าที่ ต้อง แ่ง เปน แหก เช่น นี้ ก็เพราะ เจ้า แผ่น ดิน แหก แ่
ก่อน ๆ ไม่ชอบ แ่ง ทั่ว อย่างอื่น ๆ จึง ต้อง แ่ง หัน เทียน ความพอเอาตัวรอด
ลง มา จน ฝรั่ง ไป เปน ใหญ่ ใน บ้าน เมือง ไม่ได้ บัง คับ กตชี ในการ แ่ง ทั่ว
แต่ ธรรม เนียม คน ที่ ทำ ราชการ แ่ง เปน แหก คิด มา แต่ เมื่อ เจ้า เปน แหก ก็ยัง
คง อยู่ การ ซึ่ง ก็ สาสนา แล ประ พุติ สัตถิ หลบ หลีก ไป เช่น นี้ เปน ธรรม
เนียม เคย มี มา ใน อิน เตีย ตาม ลำ ดับ

เมื่อ พราหมณ์ มี สืบ เมือง กัน มา ช้า นาน หลาย พัน ปี เช่น นี้ จึง เปน
ที่ นับถือ ของ คน ทั้ง ปวง ใน หนังสือ ต่าง ๆ ซึ่ง ชน ที่ นับถือ พระ พุทธ สาสนา
แ่ง ที่ สุด จน อัมมจัก กัปปวักขณสูตร เปน ต้น ซึ่ง อธิบาย ว่า เปน พุทธ
ภาสิต แท้ ก็ ยัง เรียก สมณะ กับ พราหมณ์ เปน คู่ กัน พราหมณ์ เปน ที่
นับถือ ไม่มี ผู้ใด อาจ หมิ่น ประมาท ถ้า พราหมณ์ เหมือน อย่าง เช่น บ้าน เรา
อย่าง นี้ แล้ว ก็ เห็น จะ ไม่ ยก ขึ้น เปน คู่ กับ สมณ พราหมณ์ เปน ที่ นับถือ
อย่าง เอก อย่าง นับถือ พระสงฆ์ เช่น นี้ จึง ได้ เปน ที่ ลำหรับ ผู้ ซึ่ง ปราภณา ความ เจริญ
คือ อยาก จะ ให้ เข้า ใน นา บริบูรณ์ จึง เอา เข้า ที่ กำลัง ต้อง มา ทำ ยาคุ เลี้ยง พราหมณ์
แล กวน เข้า ปายาค เลี้ยง พราหมณ์ เมื่อ ว่า เช่น นี้ ก็ จะมี ที่ สง โสภ อยู่ อย่าง หนึ่ง
ถ้า ดี กล่าวไว้ว่า พราหมณ์ จะ รับ ของ บริ โภค จาก ผู้อื่น ไม่ได้ เหตุใด
คน ทั้ง ปวง จึง จะ ทำ ยาคุ เข้า ปายาค ไป ให้ พราหมณ์ บริ โภค ได้เล่า อธิ
บาย ว่า ถ้า ถูก คือ คน ทำ ครว เปน พราหมณ์ แล้ว พราหมณ์ ทั้ง ปวง บริ โภค ได้
การ ที่ ต้อง หา นาง พรหมจารี กวน เข้า ทิพย์ นี้ แต่ เต็ม จะ เปน นาง พราหมณ์ เข้า
ไป คอก กระมิง

เพราะการ ที่เป็น ประเพณี ในประเทศอินเดีย ซึ่งยังไม่มีพระในพุทธศาสนา
 ฤา มี แล้ว กระจัด กระ จายไป อยู่ เสีย ที่อื่น ทำ บุญ สาราท คือ ฤๅ เข้าวง
 เปน น้ำ นม นี้ แก่ พราหมณ์ เมื่อ การ พระ ราชพิธี ของ พราหมณ์ ตก เข้า มา ใน
 แผ่น ดิน สยาม ก็ พอลอย ประ หลุด ตาม ตัทธิ พราหมณ์ ด้วย สม คำ ซึ่ง นาง
 นพ มาศ ได้ กล่าว ไว้ ว่า เปน ฤๅ ที่ ชน ทั้ง ปวง กระ น เข้า ปายาศ แต่ ทำ
 ยาคู เสีย พราหมณ์ เมื่อ สมณ แล พราหมณ์ เปน คู่ กัน อยู่ เช่น นั้น ผู้ ซึ่ง
 นับ ถือ พระ พุทธ ศาสนา ใน ชั้นแรก ที่ เข้า วิชา ใหม่ เคย ถือ ศาสนา พราหมณ์ เติม
 ได้ ทำ บุญ ตาม ฤๅ กาล แก่ พราหมณ์ มา อย่างไร ครั้น เมื่อ มา เข้า วิชา ถือ พุทธ ศาสนา
 แล้ว เมื่อ ถึง ทำ หน้าที่ สัก เคย ทำ บุญ ผู้ ไฉน เลย จะ มี เด็ก เสีย ไม่ ทำ
 เมื่อ เชื้อ ฤๅ ว่า พระ พุทธ เจ้า แล พระ สังฆม เป็น เนื้อ นา บุญ อัน วิเศษ ยิ่ง ขึ้น ไป
 กว่า พราหมณ์ ก็ ต้อง มา ทำ ถวาย พระ สังฆม เหมือน เช่น เคย ทำ อยู่ แก่ พราหมณ์
 ถ้า ผู้ ไฉน ละทิ้ง ศาสนา พราหมณ์ เติม ของ ตัว ให้ ขาด ไม่ได้ เพราะ ความ เกรงใจ
 ก็ ถึง เปน ทำ ทั้ง สอง ฝ่าย ถวาย ทาน แก่ สมณ ด้วย พราหมณ์ ด้วย พิธี
 พราหมณ์ จึง ได้ มา ระ คน ปน เจือ ใน พุทธ ศาสนา จน นาง นพ มาศ ซึ่ง เปน
 ผู้ ถือ สอง ฝ่าย ได้ กล่าว ว่า “ฝ่าย ข้าง พระ พุทธ ศาสนา พระ ราช พิธี ภัทร บค
 นี้ เปน สมัย หมุ่มหา ชน ทำ มฤๅ ปายาศ ยาคู ยัง คาส พระ ภิกษุ สังฆม แล
 เสีย สมณ พราหมณ์ ทั้ง บูชา พระ รัตน ไตรย ด้วย พวกรณ ผัว กระ ทำ เปน ชง
 แล้ว อุทิศ ส่วน กุศล ผล บุญ ให้ แก่ ญาติ อัน ไป สู่ ปรโลก ฤๅ อัน เปน ปรัตตบุปชีว์ เปรด
 แล นัก ขัดถูกษ์ พระ ราช พิธี ภัทร บค นี้ พุทธ ศาสนา ไสย ศาคร์ เจือ กัน โดย
 โมราณ ราช ” ตอน ปลาย ที่ กล่าว ถึง ทำ ชง แล อุทิศ ต่อ ปรัตตบุปชีว์ เปรด นี้
 ความ มุ่งหมาย นาง นพ มาศ จะ กล่าว ด้วย เรื่อง เข้า ฤๅ แต่ ข้าพเจ้า ไม่ ประสงค์
 จะ กล่าว ถึง เรื่อง นั้น ใน ที่ นี้ ประสงค์ แต่ เฉพาะ ความ ซึ่ง นาง นพ มาศ ได้ อธิ้ง ว่า

เป็นพิธี พราหมณ์ แด่สงฆ์ เจ็ด กัน แต่ข้าพเจ้า ปฏิเสธว่าไม่ เป็น พิธีสงฆ์
เป็น พิธี พราหมณ์ มีผู้มาทำให้แก่สงฆ์ จึง เลยติด มา เป็น พิธี สงฆ์ ด้วย
แต่การ ซึ่ง ทำ ทาน เช่น นี้ เป็น การ ไม่ มีโทษจึงได้เป็น ความ ประพฤติ ของ ผู้ที่
นับถือพระ พุทธศาสนา สืบ ต่อ มา

เมื่อตรวจดูใน คำ ประการ สำหรับ การกระทำความผิด ซึ่งเกิด
กวน เข้า มรุษายาค ฤๅ เข้า พิภพ ขึ้น จะมี มรุษเหตุมา แค้นใจใด ก็ ไม่ ปรากฏชัด
เหมือน อย่าง ยาคู ท่าน ก็ คง คั่น กัน หนัก แล้วที่จะ หามรุษเหตุ ให้เข้าระย
ทาง พระ พุทธ ศาสนา ไป มี เจา อยู่ ที่ เวียง นางสุชาวา ถวายเข้าปายาค
ก่อน อภิสิทธิ์ โหรี กาล แต่เขาก็กวายนในเรือน หกแล เป็นการ จมไว้ การประจักษ์
จะ ไปยก เอา มา เป็น มรุษเหตุ ก็ ชัด อยู่ จึงได้ ไม่ มี มรุษเหตุใน คำ ประการ
เป็น แต่ว่า เคย ทำ มา แต่โบราณ ซึ่ง ก็ แท้ เป็น พระราชพิธี พราหมณ์ นี้ เอง
แต่เรื่อง ยาคู นั้น คั่น หลุด ออกมาได้ พยายามเป็นมรุษเหตุขึ้น ประการ เรื่อง
ที่ คั่น เอา มา ได้นั้น คือมาใน คัมภีร์ ธรรมบท แห่งหนึ่ง มาใน คัมภีร์
มโน ภพ พรหม อีกร์ แห่งหนึ่ง เป็น เรื่อง เดียว กัน ว่า พระ พุทธเจ้า ทรง แสดง
บุพพชาติ ของ พระ อัญญาโกณฑัญญ์ ที่ ได้ บำเพ็ญ กุศล แด่ ปราณ ที่ จะ
บรรลุ พระอรหัตตผลวิมุตติ ก่อน จน ทั้ง ปวง ให้ พระภิกษุ ทั้ง หลาย พัง ว่า เมื่อ
พระ พุทธ วิบสสิ ได้ อธิปัตติ ใน โลกย์ ภูมิ ภิกษุ สอง พี่น้อง คนหนึ่ง ชื่อมหากาฬ
คนหนึ่ง ชื่อจุลกาฬ หว่านเข้าสาธิตลงใน นาใหญ่ แห่ง เดียว กัน ภายหลัง
จุลกาฬ น้อง ชายไป ที่ นา เข้าสาธิต ซึ่ง กำลัง ทอง ผ่า เนติล เข้า ออก เดียวกัน
เห็นว่า มีรส อร่อยหวาน จึง มีความ ปราณา ที่จะทำทานเข้าสาธิตที่ กำลัง
ทอง นั้น แก่ พระสงฆ์ จึงไป บอก แก่ พี่ชาย ตาม ความประสงค์ พี่ชาย จึงว่า
แต่ก่อนก็ไม่เห็น ใคร เคย ทำ มา ต่อไปภายหน้า ก็ คงจะ ไม่มี ผู้ใด ทำ อย่าง

ทำเลยเข้าจะเสียเปล่า จุลกาฬิกี้ไม่ฟัง อ้อนวอน อยู่บ่อย ๆ พี่ชายจึงว่า
 ถ้าเช่นนั้น ก็ให้มัน ฆ่า ออกเป็น สองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นของเรา ส่วน
 หนึ่ง เป็น ของเจ้า ส่วน ของเจ้านั้น ตามแต่จะ ทำเกิด จุลกาฬิกี้ ยอมแบ่ง
 ที่ ฆ่า เป็น สองส่วน แล้ว จึง หา คน มา ช่วยกัน เก็บ เข้าใน ฆ่า ส่วน ของตัว ฆ่า
 เมล็ด เข้าซึ่ง กำลัง ต้อง ให้ต้ม ด้วย น้ำนม สด ล้วน ไม่เจือ น้ำ ฆ่า แล้ว เจือ
 เนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาล กรวด เป็น คั้น กายแก่ พระ ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรเจ้า
 เป็น ประธาน ครั้น เสร็จ การ กัดคอกิจ จึง ทูล ความ ปรากฏา แต่ พระพุทธรเจ้า
 ว่า คัถาสาลี ทาน นี้ จึง เป็น เหตุให้ ข้าพเจ้า บรรลุธรรม วิเศษ ก่อน ชน ทั้ง
 ปวง ครั้น เมื่อ จุลกาฬิกาย ทาน แต่ พระภิกษุสงฆ์ แล้วไป ตูนา ก็ เห็น ตา ตาษ
 ไป ด้วย รวงเข้าสาละ เหมือน คน ผูกไว้ เป็น ช่อ ๆ ก็ ให้ เจริญ ความ บิ ติ ยิง ขึ้น
 ครั้น เมื่อ เมล็ดเข้า ครว จะ เป็น เท่าเมา ก็ ให้ เข้าเมา เป็น ทาน อีก ครั้ง หนึ่ง เมื่อ
 เกี้ยวเข้า อีก ครั้ง หนึ่ง เมื่อ ทำ เซนต์ คือ คบิต ฟาง เป็น เชือก สำหรับ มัดพ้อม
 เข้า อีก ครั้ง หนึ่ง เมื่อ ทำ พ้อม อีก ครั้ง หนึ่ง เมื่อ ขน เข้า ไว้ ใน ตาน อีก ครั้ง
 หนึ่ง เมื่อ นวด เข้า อีก ครั้ง หนึ่ง เมื่อ รวม เมล็ด เข้า อีก ครั้ง หนึ่ง เมื่อ
 ขน ขึ้น ผาง อีก ครั้ง หนึ่ง จึง เป็น อัน ได้ ทำ ทาน ใน อุตุ เข้ากล้าอัน หนึ่ง ถึง แก้ว
 ครั้ง เข้า ในนาจุลกาฬิกี้ ได้ บริบูรณ์ ยิ่ง ขึ้น มิ ได้ ยกพร่อง ไป จุลกาฬิกี้ ซึ่ง
 มาเป็น พระ โทณ ทัตถุญ ได้ ทำ ทาน เป็น การ ไถญ อีก ครั้ง หนึ่ง ถึง เจ็ดวัน
 เมื่อ พระ ประทุมุตระ ได้ อุปบัติ ใน โลกย์นี้ ก็ มีความ ปรากฏา อย่าง เดียว
 กับ ที่ได้ ปรากฏา ไว้ แล่ก่อน เพราะ ฉนั้น พระ ทัตถุญ โทณ ทัตถุญ จึง ได้
 ครัสรู้ เป็น องค์ พระ อรหันต์ ก่อน พุทธสาวก ทั้งปวง มี เรื่อง รว ที่ได้ กล่าวถึง
 กาย เข้า อ่อน เป็น ทานแก่ พระ สงฆ์ ให้ ผล เป็น ติฐธรรม เวทนีย มี มาในพระ
 อรรถกถา ดังนี้ จึง เป็น เหตุ ที่ยก มา ประ กอบ เรื่อง ที่จะ ให้ การ พระราช พิธี

ๆ การ พระราชกฤษฎีกา อันนี้ เป็นอัน ทำ ตาม ที่มา ใน พระพุทธศาสนา ก็ เป็น อัน นับ ได้ ว่า เป็น การ กฤษฎีกา ซึ่ง ทำ ตาม ตัวอย่าง เช่น ที่ นับ ถือ พระพุทธ ศาสนา แต่ ปาง ก่อน ได้ ทำ มา จะ ถือ ว่า เป็น การ จำ เป็น ที่ ผู้ ถือ พระพุทธศาสนา จะต้อง ทำ เพราะ มี ข้อ บังคับ ไว้ ให้ ทำ ซึ่ง จะ นับ ว่า เป็น พระราช พิธี ใน พระพุทธ ศาสนา นั้น ไม่ได้ แต่ เนื้อ ว่า ที่จริง แท้แล้ว ก็ เป็น การ เอา อย่าง พราหมณ์ การ พิธี เดิม นั้น เป็น ของ พราหมณ์ ตาม ที่ ได้ กล่าว มา แล้ว แต่ เรื่อง ตัว ยาคู แล เข้า ปายาส ที่ กล่าว ถึง ใน หนังสือ ต่าง ๆ ที่ เป็น ของ ทำ ใน ประเทศ อื่น เลย เรา จะ นึก หมายถึง เข้า ปายาส เหมือน เข้า ทิพย์ ยาคู เหมือน เข้า ยาคู ของ เรานั้น เห็น จะ ไม่ได้ ข้าพเจ้า ได้ ให้ ค้น ตาม หนังสือ ต่าง ๆ ที่ กล่าว ถึง อาหาร สอง อย่างนี้ จะ ให้ ได้ ความ ว่า ทำ อย่างไร เพราะ เห็น ว่า พระ ธรรม กถา นัก จะ เล่า เรื่อง อะไร ต่าง ๆ ละเอียด ต่าง ที่ จะมี คำ ราถวน เข้า ปายาส คำ รา ทำ ยาคู เหมือน อย่าง คำ รา ทำ ดับ เข้า แขนง ซึ่ง นิส เตะ เสน ได้ อธิบาย ใน หนังสือ อาหาร บัณฑิต ของ เขา ย่าง ก็ได้ ความ ว่า ๗ ไป ไม่ ชัด เจน เห็น จะ เป็น เพราะ อาหาร สอง อย่างนี้ เป็น ของ ทำ กัน อยู่ เสนอ กิน กัน อยู่ บ่อย ๆ จน ไม่ ต้อง กล่าว ถึง เหมือน กับ จะ หา ตำรา หุง เข้า บั้ง ปลา ใน เมือง ไทย ก็ จะ หา ไม่ ได้ นอกจาก หนังสือ ประติทิน บัณฑิต ที่ ว่า ด้วย ปากะ วิชา ซึ่ง ขอบ ใหม ใน เร็ว ๆ นี้ เพราะ จัด รุ อยู่ ทั่ว กัน แล้ว ไม่ ต้อง อธิบาย ได้ ความ แค่นี้ เป็น คำ เห็น อย่าง เช่น เข้า ยาคู ที่ ได้ กล่าว มา ใน เรื่อง จุลลภาฬี ก็ ดู ต้อง ผิด ต้อง คม ไม่ ได้ บัณฑิต เห็น ยาคู ของ เรา ผิด กัน เลย ตั้งแต่ ตัว เมล็ด เข้า มา แล้ว เรื่อง ที่ จะ ประกอบ ก็ ใช้ นม ใช้ เนย ซึ่ง เป็น อาหาร ทิพย์ ของ คน ประเทศ นั้น เจือ งาน ไป ด้วย น้ำตาล เป็น ยาคู หวาน ส่วน ยาคู ที่ นี้ มา ใน พระวินัย ที่ พระสงฆ์ ตื่น ขึ้น เข้า ตื่น ยาคู ก่อน เป็น อาหาร เข้า อย่าง เหลว ๆ

เช่น ฝรั่ง จะ เรียกว่า โลภฟูล จะว่า เปน เข้า คัม ก็ ไม่ใช่ ดู เหลว กว่า เพราะ ต้ม
 ได้ แต่ใน หนังสือ บุปผสิกขา วังณนา ที่ พระ อมรา ภิก ขิต (เกิด) แต่ง
 แด หนังสือ พระ วินัย คำแปล ตีพิมพ์ ที่ สมเด็จ พระ วันรัต แต่ง ท่าน แปลคำ
 เข้า ยาคู นี้ ว่า เข้า คัม ทุก แห่ง ที่ แปลว่า เข้า คัม นั้น เห็น จะ เปน ความ ประสงค์ ที่ จะ
 ให้ คน ไทย เข้าใจ ชัด ช่าย โดยง่าย เพราะ ถ้า จะ แปลว่า ยาคู ก็ จะต้อง เข้าใจ ว่า
 เปน ของ หวาน ที่ เจือ โข เข้า สี เขียว ๆ เช่น เลี้ยง พระ พิธี สารท ที่ ไม่มี เวลา ที่ พระ สงฆ์
 จะ ฉ้น นอกจาก การ พระราช พิธี ฤา การ จร เปน ครั้ง เปน คราว ถ้า ใช้ ว่า เข้า คัม แล้ว
 ก็ เปน ถูก ถ้อย ที่ พระ สงฆ์ จะ พอใจ ฉ้น อยู่ เมือง ๆ ท่าน กล่าว ใน หนังสือ นั้น ประสงค์
 ความ ประพฤติ ของ พระ สงฆ์ มิ ได้ ประสงค์ จะ กล่าว ถึง ประเภท แห่ง ยาคู ว่า
 เปน อย่างไร ๆ ยาคู ฤา เข้า คัม ที่มี มา ใน พระ วินัย นี้ ยังมี แปลก ออก ไป
 อีก กว่า ของ เรา ทั้ง สอง อย่าง คือ เจือ ขิง เจือ โข กระเพรา แด เกลือ จะ ทำ ให้
 รส เค็ม ๆ ชุ่ม ๆ ไป ข้าง เทือก สกต สกต แฉ่ง อะไร เช่น คน แก่ ๆ พอใจ
 กิน เข้า คัม ถ้อย เกลือ แด พริก ไทย ฤา อย่างไร ยาคู เช่น นี้ พระ สงฆ์ ฉ้น
 ใน เวลา เข้า ก่อน เวลา ฉ้น อาหาร จึง เปน อัน ฉ้น อาหาร สด อยู่ แต่ วัน ละ หน
 เทียว ไม่ได้ จำ เข้า สด เข้า เหมเหมือน พระ สงฆ์ ทุกวัน นี้ ยิน ทายาต จึง
 ได้ เปน ครั้ง เทียว ก็ พอ คง ได้ ความ ว่า ยาคู มี สอง อย่าง คือ ยาคู เค็ม ที่ เปน
 เข้า คัม อย่าง หนึ่ง ยาคู หวาน ที่ เปน เข้า ย่อน คัม เจือ น้ำตาล อีก อย่าง หนึ่ง
 ถ้า จะ เทียบ กับ เข้า ยาคู ของ เรา ก็ จะ ใกล้ ข้าง ยาคู หวาน แต่ รส ชาติ สิ้น
 แด ภิวิยา ที่ ทำ ต่าง กัน แต่ ไม่ เหมือน กัน เลย

เข้า ปายาส นั้น ยิ่ง มีด หนัก ไป ใน ที่ กล่าว ถึง เมื่อ นาง สุชาดา หุง ถวาย
 พระ พุทโธเจ้า ก็ได้ ความ แด ว่า หุง ด้วย นม โส สก ใน มงคล ติปนี ว่า ด้วย
 นิทาน เสดฐ รุจี ี่ พระ หนึ่ง หุง เข้า ปายาส กิน ก็ ว่า ใช้ เข้า สาร น้ำตาล น้ำ นม

คุไม่ เหมือน กับ ข้าว ที่พบ ที่ เขา กวน ไกล มาก ไป ยิ่ง กว่า กระยา สารท ๆ
 คุ ยัง ไกล เข้า ปายาศ นั้น มาก แต่ ไป มี กรอบ ๆ กรอบ ๆ เสีย ด้วย จึง ได้
 ชัก ให้ ผิด เรื่อง ไป จน ทำให้ เห็น ว่า เข้า เหนียว แก้ว ๆ เข้า เหนียว แดง จะ ไกล
 กว่า แต่ ชื่น ชื่อ ว่า อาหาร ของ ไทย จะ ไป เปรียบ กับ ของ พวก ประเทศ อิน เตีย
 แล้ว เปน ต้อง ไม่ เหมือน กัน อยู่ ยัง คำ ถึง โดย จะ ไป ได้ ตำรา มา ชัด เจน
 หง ชื่น เปน ไม่ มี ใคร กิน ได้ เปน แน่ เพราะ ชื่น ชื่อ ว่า เนย แล้ว เปน ของ
 พึ่ง เกลียค ของ คน ไทย อย่าง ยิ่ง แต่ เปน อาหาร ที่มี รส ร่อย ของ ชาว อิน เตีย อย่าง ยิ่ง
 เหมือน กับ กระบี่ เปน ของ พึ่ง เกลียค ของ คน ชา ดิอื่น แต่ เปน ของ ร่อย อย่าง ยิ่ง ของ คน
 ไทย โดย มาก บรดา กับ เข้า อัน ไถ ถ้า เจื่อน มน เนย ก็ เปน กับ เข้า วิเศษ น้ำมัน เนย นั้น ใช้
 แทน กระติ ด้วย ใช้ แทน น้ำมัน ด้วย ถ้า จะ เทียบ เข้า ปายาศ ที่ ทำ ของ พัน ลี ร้อย ปี เคียง ล่วง
 มา ให้ ได้ จริง เทียบ กับ อาหาร ของ พวก อิน ดุ ๆ พวก เขก จะ ไกล กว่า
 เทียบ อาหาร ไทย มาก เมื่อ เข้า พเจ้า ไป ที่ เมือง พาราณสี พระ เจ้า พาราณสี
 จัด ของ มา เลี้ยง ทั้ง โตะ อย่าง ฝรั่ง แต่ มี ช่อม ช้อน เภา ภาะ ทัว คล้าย กัน กับ
 เลี้ยง โตะ อย่าง ไทย บรดา บน โตะ นั้น ตั้ง อาหาร เต็ม ไป ทั้ง โตะ มี เบ็ด ไก่
 ที่ บัง อย่าง ไร แล้ว บัด ทอง คำ เปลว ทั้ง ทัว มี ขนม ต่าง ๆ ที่ บัด ทอง คำ
 เปลว หลาย อย่าง ตั้ง รอม ใน แล้ว มี ขาม เข้า ตั้ง อยู่ ริม จาน ที่ วาง ช่อม ช้อน
 มี มาก หลาย ที่ ราย ไป รอบ โตะ เข้า เช่น นั้น แล เห็น เปน เมื่อก เข้า เหมือน เข้า
 เหนียว แก้ว แต่ ดี เหลือ ง ๆ เปน มัน ย่อง ที่มี เมื่อก จิต มิตร โย ก็มี มี
 อะไร เปน ชื่น ๆ คล้าย พัก ฉาบ เครื่อง จัน อับ เก็ก อยู่ ใน นั้น ก็มี ชิม คุ มี รส
 หวาน จัก มี รส น้ำมัน เนย แล กลิ่น กล้า จน กิน ไม่ได้ ไม่มี เข้า อย่าง
 ชาว ๆ เลี้ยง เลย ต้อง หัน ไป กิน เบ็ด กิน ไก่ ทั้ง นั้น เข้า ปายาศ คง จะ เปน
 เข้า คล้าย ๆ เช่น นี้ เห็น จะ ไม่ สะเอียด เหมือน เข้า ที่พบ แล ไม่ กรอบ เหมือน

กระยาสารท คกลง เปน เข้า ทิพย์ แล กระยาสารท ของเรา นี้ ก็ เปน อย่าง ไทย
ทำ สำหรับ คนไทย กิน อร่อย เปน แท้ ยี่ม ชื่อ ของ เก่า มา ใช้ เท่านั้น

เข้า ทิพย์ ที่ เรา กวน อยู่ ใน การ พระ ราช พิธี ทุกวัน นี้ เห็น จะ เกิด
ขึ้น ด้วย นึก เาเอง ดู ตั้งใจ จะ ให้ มี ถั่ว งานม เนย แล ผลไม้ ต่าง ๆ ให้ พร้อม
ทุกอย่าง เปน อัน รวบรวม รส ต่าง ๆ มา ลง เปน อัน หนึ่ง อัน เดียว จน
เรียก กัน ใน คำ ประกาศ ว่า เนก รส ปายาส สิ่ง ของ ที่ ใช้ ใน เครื่อง กวน นั้น
เมื่อ ตรวจ ดู ตาม บัญชี่ จ่าย ของ มี จำนวน คือ ถั่วดำ ถั่วขาว ถั่วแม่ตาย
ถั่วราชมาศ อย่างละ ๓ ถัง ถั่วเหลือง ๓ ถัง ๑๐ ทนนาน ถั่วทอง ถั่ว
เขียว อย่างละ ๔ ถัง ถั่วกระดัง ๖ ถัง เมล็ด งา ๕ ถัง ผล เตี้ย ๓
ถัง ๑๐ ทนนาน สาธุ วิธาด ๒ ถัง สาธุ ลาน ๑ ถัง เมล็ด เต็ง อุดิธ ๓ ถัง
เข้า โศท ๓๐๐๐ คอก เข้า ฟ้าง ๒๐๐๐ รวง เข้า เม่า ๕ ถัง เผือก มัน
เทศ อย่างละ ๓๐๐ คีละ กระเจี๊ยบสด หัวไทย อย่างละ ๓ ถัง เข้า สาร
หอม ๒ ถัง ผลไม้ แดง ๑๐ ทนนาน ผล บัว ผล มะกล่ำใหญ่ อย่างละ ๓ ถัง
น้ำนมโค ๑๐ ทนนาน เนย ๔ ทนนาน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย อย่างละ ๑๐ ทนนาน
มพร้าว แก่ ๕๕๐ ผล มพร้าวอ่อน ๕๐๐ ผล ขมิ้นเทศ หนัก ๔ ชั่ง น้ำ
ตาล กรวด หนัก ๒๕ ชั่ง น้ำตาลทราย หนัก ๕๐ ชั่ง น้ำตาล หม้อ ๓๐๐ หม้อ
เข้า คอก ขนเม บังจิต ไม่มี กำหนด ผลไม้สด ที่ ทำ ได้ คือ หับ หิม น้อย หน้า เาะ
ล้าง ล้าง ลมุด พลับสด สาธุ หัวจีน กล้วยหอม กล้วยไข่ กล้วย ส้ม
ต่าง ๆ คือ ส้มเขียวหวาน ส้มมะเขิน ส้มซ่า ส้มเกลี้ยง ส้ม ตังถ่าน
ผลไม้แห้ง คือ ถั่วจี ลำไย พุทรา รว พลับแห้ง อินทผาลำ ผลไม้แช่อิ่ม
คือ ผลชิด ผลสะทอน ผลไม้ กวน คือ ทุเรียน กวน สับปะรด กวน แล
เข้า อ่อน ที่ เปน น้ำ นม ขะเมสด อ้อยแดง ของ เหล่า นี้ ไม่มี กำหนด ว่า เท่า

ไร แต่ครั้งเมื่อสอบถาม ตามที่ได้ถามจริง ๆ ประสม ส่วน อย่างไร ไปได้
 ความว่า ได้ใช้ถั่วต่าง ๆ อย่างละ ๒ กัง คงเหลือ อย่าง ละถึงหนึ่ง
 ม้าง สองถึง ม้าง งามใช้สามถึง คงเหลือ สองถึง ผลไม้แดงใช้ ๕ ทนาน เหลือ
 ๕ ทนาน มะกล่ำใหญ่ได้ใช้แค่ ๕ ทนาน เท่านั้น เหลือถึง ๕๕ ทนาน
 ผลเดียวกับผลบัวใช้ อย่าง ละถึง เหลือ อย่าง ละ ๒ ถึง เข้า ฟ้าง เข้า โศก นี้
 ใช้ อย่าง ละ ๒๐๐ ผัก เหลือ ถึง พันเศษ สอง พัน เศษ เมล็ด แดง อุดิใช้
 ถึงเดียว เหลือ สองถึง นม นั้นไม่ได้ ความว่า ใช้ อย่างไร แต่เนยแล้ว
 โด น้ำ วุ่นเดียว เปน แม่ ซึ่งว่า ๔ ทนานนั้น จะ ชั่ง อย่างไร ไม่ทราบ สาธุ
 ตามใช้หมด สาธุ วิลาต เหลือถึง หนึ่ง ชะเอมเทศจ่ายหนัก ๔ ชั่ง แต่ได้
 ใช้เล็กน้อย เมื่อก่อนเทศจ่าย อย่างละ ๓๐๐ ใช้ อย่างละ ยี่สิบ สามสิบ ค่ะ
 เท่านั้น น้ำตาล กววด น้ำตาลทราย น้ำตาล หม้อ มะพร้าวอ่อน มะพร้าวแก่
 เหล่านี้ ไม่ได้ ความว่า ใช้ สัก เท่าใด แต่เห็นจำนวนจ่ายมากมายนัก
 ถ้าประมาณ ดูกับส่วนที่ลด ก็คงจะเหลือกว่าครึ่งตัว เพราะฉนั้น การที่จะ
 เอาส่วนแม่ของเข้าทิพย์นั้นไม่ได้ เจ้าพนักงานผู้ถาม แก่ ไช ออก แอศไป
 ว่า ของเหลือก็ ใช้ ในการ พระราชกุศลอื่น ๆ ต่อไป แต่ที่จริง ก็เห็นจะเป็น
 ที่เหลือไป เสีย นั้น แลโดยมาก วิธีที่จะระคน ถึง ของทั้งปวง นี้ ให้เปนผง
 สำหรับ กวน นั้น คือ ของที่ควร จะเห็นผ่าน เปนชิ้นเล็ก ๆ ก็เห็นผ่าน ที่ควรจะ
 โขลกคำก็โขลกคำ ที่ควรจะเบียดจะหุง เช่นสาธุ วิลาต สาธุตาม ผลเดียวกับ
 เข้าสารหอม ก็เบียดก็หุง เกล็ด ด้วย ของทั้งปวง น้ำตาลสำหรับ กวน มี
 ชื่อต่าง ๆ คือน้ำผึ้ง น้ำอ้อยสด น้ำอ้อยแห้ง น้ำตาล กววด น้ำตาลทราย
 นั้น ก็ดู เปนแต่สังเขป ที่ใช้จริง ๆ เปน พ้นนั้น ก็น้ำตาล หม้อ อย่าง เดียว กระ

ที่ที่ใช้, ใช้ คั้น ด้วย น้ำ มะพร้าว อ่อน เป็นอันได้ เจือ อยู่ ทั้ง มะพร้าว อ่อน
มะพร้าว แก่ ขอมเทศ ขอมสก เข้า อ่อน ที่เปนนํ้า นม ใช้ ลงกรกโชลก เจือ
นํ้า คั้น นํ้าที่ใช้ นั้นใช้นํ้ามันค้ ผลไม้ที่ ควร จะคั้นนํ้าเช่น ทับทิม แล ส้ม ต่าง ๆ
นั้นก็ คั้น นํ้า สำหรับใช้เจือ เมื่อ เวลา กวน พร้อม กับเนย ด้วย พื้นที่ใช้ติด
ไฟเคี่ยว กระติกละ กวน นั้นใช้ ไม้ไผ่ พอกุญแจไม้พุทรา สอง อย่าง เชื้อไฟ
ก็ใช้สอง ด้วยแวน ซึ่ง เรียก ว่าไฟ ห้า เมื่อ ตรวจดู เครื่อง ที่ใช้ ใน เข้าทิพย์
ของเรา ก็ เห็น ว่าเป็น เนื้อหนัง อยู่ นั้น ก็คือ เรื่อง เข้า ๆ แล กระติ กับ นํ้า
ตาลปน รนมน อย่างไทย ๆ ที่เขาผลไม้ต่าง ๆ มา เจือนั้น ไม่ได้ นึกหวัง
จะให้ ผลไม้ นั้น รุ้สึกเลย เปน แต่ ลึกกว่ามี อยู่ ใน นั้น เรื่อง นมเนยมี พอให้
สม กับที่ เปน พิธี ที่แท้ ก็ ไ้ เจือ กระทะละ ซ้อน ซบ ๑ ๆ สอง ซ้อน เท่านั้น
ไม่ได้ เกิน กว่า นั้นเลย แต่ กระนั้น อุปาทาน ของ คนไทย ๆ เรา ที่รู้ว่า เจือ
เนย ด้วยไม้ เข้าใจ ซัก ว่า เจือ สำหรับ ออก ชื่อให้ดัง ครี บาง คน กินไม่ได้
เลย ร้องว่า เหม็น เนย ตาง คน ก็ ทัก ว่า ยืน เหม็น เนยไป มีบนกันแทบ ทุก ปี
แต่ที่ แท้ นั้น เหม็น ชื่อเนย จริง ๆ ไม่มี คัว เนย ที่ สำหรับ พอ จะให้ เหม็น ได้เลย
นี่ เปน คัว อย่าง ที่ ให้ เห็น ความ กลียุค เนย ของไทยได้ ถ้า กวน อย่าง แบบ
อินเดีย จริง ๆ แล้ว เปน ต้อง เหลือ ทั้งแปด กระทะ ถึง จะ บั่น ลูก กอน กลิ่น
ตาม แบบ คนที่ กลียุค เนยที่มี เปนอันมาก ก็ คงถึง กระที่อื่น กลิ่น เปน แน่

การกวน เข้าทิพย์ ถึงว่าไม่ได้ ออก ชื่อในหนังสือ เก่า ๆ ชัดเจน ก็
คงจะ ได้ กวน มาแต่ ครั้ง กรุงเก่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จึง
โปรด ให้มี การกวนเข้าทิพย์ ในรัชกาลที่ ๑ นั้นตลอด มา ใช้ พระเจ้าลูกเธอ
ฝ่าย ใน ทรงกวน ทั้งสิ้น ตาม ที่ถือ กันว่า ผู้ ซึ่งสำหรับ กวน เข้าทิพย์ นั้น
ต้อง เปนสาว พรหมจารี คือ ที่ ยัง ไม่มีสามี นั้น ประการ หนึ่ง อีกนัยหนึ่งคือ

หญิง ซึ่งยัง ไม่มี ฤๅ กล่าว ว่าเป็นพรหมจารีแท้ แต่การ ที่ ถือ อย่างหลังนี้ อยู่
ข้าง จะมาจากซิมซาบ ก็ ถ้า จะคิด ตามคำที่ ว่าพรหมจารี ซึ่งตามจำนวนใน
พุทธศาสนา คือผู้ที่ ประพฤติ อย่างพรหม ไม่บริ โภคกามคุณ ผู้ซึ่ง
ยัง ไม่มี ฤๅ ปรากฏจากเตยงตา จะถือ ว่าประพฤติ อย่างพรหมอย่างไรได้ เพราะ
ไม่ได้ คิด จะละเว้น เปน แต่ ยัง ไม่ ถึง กำหนด ถ้าจะ ใช้พรหมจารี ให้แท้แล้ว
ดู เหมือน จะต้อง ใช้ผู้ที่ บริโภค กามคุณ ได้ แต่หาก มา ละเว้น เสีย เพื่อจะ
ประพฤติ ให้เหมือนพรหม แต่คำว่า พรหมจารี ที่มีมาในคัมภีร์พราหมณ์ ซึ่งเรียก
ว่ามหา ภารตะ นั้น ดู ต่างกันกับ พรหมจารี ที่มี มาใน พุทธศาสนา เขากล่าว
ปริยายไว้ ในเรื่องจำแนกพวกผู้ ประพฤติคน ๔ จำพวก จำพวก หนึ่ง เรียกว่าคฤหัสถ์
จำพวก หนึ่ง เรียกว่าภิกษุ จำพวก หนึ่ง เรียกว่าพรหมจารี จำ พวก หนึ่ง เรียกว่า
วัน ปรชฺญ ในจำพวกที่ เรียกว่า พรหมจารี นั้น จำจะต้อง ประพฤติ คือ
เวลาที่ อยู่ด้วยอาจารย์ ต้องรับ คำสั่งสอน แลทำตาม ซึ่งอาจารย์ จะบังคับ
ให้ ทำ แลจำ จะต้องรับ การงาน ของอาจารย์ ไม่ต้อง รอ คำสั่ง อาจารย์ก่อน
จำ จะต้อง ขึ้น ก่อน นอนภายหลัง อาจารย์ จำจะต้อง เป็นผู้อ่อนน้อม แลต้อง
ออก ถอน ความ ปรารถนา ทั้ง ปวง ให้ อยู่ ใน บังคับ ตัว แลต้อง ถอน ถอน
คือ ตั้ง อยู่ ใน ขันติ เปนผู้มี พยายาม กล้า แล มีความ เพียร ที่ จะเล่า
เรียน ต่อ เปน ผู้ที่ ประพฤติ เช่นนี้ จึง เปน ผู้ควร ที่ จะ คิดว่า จะ สำเร็จ ได้
สม หมาย ความประพฤติ ของพรหมจารี ที่ กล่าว มานั้น ดังนี้ แต่ ความมุ่ง
หมาย ของพรหมจารี ที่มุ่ง จะได้นั้นคือได้ ความรู้ ที่ได้ เล่าเรียนเวท ซึ่งเป็น
ตัว คัมภีร์ เดิม ที่พระพรหม หยิบ ออกจาก กองเพลิง เปนต้น แลเวททางค์ ซึ่ง เปน
วิชา ประกอบ กัน กับ เวท ๖ ประการ มี วิชาโหร เปน ต้น แลศาสตร์
คือกฎหมายแบบ อย่าง ความประพฤติ สำหรับ คัก สิ้น นิต แลชอบ มีมนุสฺราศาสตร์

เปน ต้น แลมนคร คือ ถ้อยคำที่ สวดเศก ออมนวนต่อ พระเปนเจ้า ฤๅคำ
 อธิฐาน วิชา ทั้ง ปวง มี เปนพิมพ์ ที่สำหรับ พวกพรหมจารี จะเล่า เรียน ถ้า
 อาจารย์มัน มี วิชา วิเศษยิ่ง ขึ้นไป คือ วิชาลัญชีวะชุปชีวิต ที่ตาย ให้กลับ
 เปนขึ้นได้ เปน พิมพ์ เมื่ออยู่ไป กับ อาจารย์ ๗ ชอบใจใน การ ปฏิบัติที่ตัวได้
 ทำ เมื่อใด ก็ประสิทธิ์ วิชามัน ให้ นับว่าเปนพรหมจารีที่ตนได้ถึงความเพียร
 ในเวลาเมื่อตั้ง อยู่ในพรหมจารี มัน ก็ยอมทั้ง ความเพียรในการ ที่จะหมามกาย
 เพิ่ง ต่อณาม สมบัติ ไป ด้วย ผู้ที่ประพฤติพรหมจารีเช่นนั้น ย่อม มี เวลา จะละ
 ความ เพียร มา มี ภรรยา ฤๅมีภรรยา ไป ด้วย ใน เวลา ตั้ง ความ เพียร
 ไป เช่นนี้ คำว่า ที่เรียก ว่า พรหมจารี นั้น ไม่ ประสงค์ จะ แปลความว่า
 ละ การ บริโภค การเหมื่อนอย่าง พรหมจารี ในพระพุทธศาสนา ประสงค์
 เอาความ เพียร ที่จะ ให้ได้ วิชา แล จะให้บรรลุนามสมบัติ ซึ่งจะทำให้เปน
 พรหมเปณที่ ตั้ง พรหมจารี มี เปน สองอย่าง อยู่ เช่นนี้- พรหมจารี ที่ใช้ ความ
 เขັติภัยนี้ จะหมายเอาพรหมจารี พวกใด ก็ไม่ทราบ แต่ตามความ เห็น
 ของ ข้าพเจ้า จะคิด ลึก เกินไป ฤๅ ประการใด สงสัย อยู่ เห็น ว่า คำที่ เรียก
 ผู้ความ เขັติภัย ว่าสาว พรหมจารี มี เติมจะ เปน พรหมณี คือก กระมัง ข้อ ที่
 ถ้อยคำม ชี้ม ซาบ กัม อยู่ต่อไป อีก ว่า นาง พรหมจารี มัน ต้อง เปนคน
 ที่ ยังไม่มี ฤๅ จึงจะ เปน พรหมจารี เท่านั้นเล่า ถ้า จะ คิดไป ตาม ทาง ที่
 ว่า พรหมจารี เปน พรหมณี แล้ว ก็ จะ เคย ใช้ นาง พรหมณี ที่ ยังไม่มี สามี
 ธรรมดาพรหมณี ที่มี ฤๅแล้ว ก็ มี สามี ทั้งสิ้น ฤๅ ถ้า ไม่มี สามี ก็ คง
 เปนคน เสียคน แล้ว จะ มาใช้ ใน การมงคล ไม่ควร จึงต้อง เปนการ เลือก
 หั้น เอานาง พรหมณี ซึ่ง ยังไม่มี ฤๅ ที่ เปน คนบริสุทธิ์มากวน การที่ เราพลอย
 ถ้อยไปว่า คู่ใด ที่ ยังไม่มี ฤๅ จึงจะ เปนพรหมจารี เท่านั้น จะ เปนด้วย ทั้งแว้งๆ

ในเรื่อง เขาเลือก นางพรหมณี แต่ไม่รู้มูลเหตุแลลัทธิศาสนา พรหมณี
 จึงได้เข้าใจ กัน เป็น การ ชัมชาม รวมๆ สืบมา ก็ถ้า หากเมื่อว่า การ กวน
 เข้าทิพย์ เป็นการ จำเป็นจะต้องใช้ นางพรหมณีซึ่ง ยังไม่มีสามี เช่นว่าภรรยาแล้ว
 นี้ พรหมณี ในเมืองไทย เวลานี้ มีน้อย จะหาภรรยาพรหมณีซึ่งยังไม่ถึงกำหนด
 ขาวหาวิวาห์มงคลได้ยาก จะมีเวลาซึ่งต้องในการที่จะทำพระราชพิธีขึ้น พระ
 เจ้าแผ่นดินองค์ใด องค์หนึ่งจึงได้ทรงตัดสินว่า เมื่อไม่มีภรรยาพรหมณีจะกวนเข้า
 ทิพย์แล้ว เอาลูกเจ้านาย ที่นับว่าเป็น ขัตติย ชาติสูงกว่า ตระกูล พรหมณี มา กวน
 จะไม่ได้ๆ ท่าน พรหมณีผู้จะทำพิธี นั้น ก็ก่อน จะอยู่ข้าง เรียวลง ด้วยจะ
 หาธิดา พรหมณีก็ ไม่ได้ด้วย จึงได้ตกลง เป็นว่า ยอมใช้ ได้ ตาม กระแส พระ
 ราชดำริ การ กวน เข้า ทิพย์จึงได้ยก เป็น นำที่ ของ ลูกเจ้านาย กวน แต่
 เลือกเอาลูกเจ้านายเป็นพรหมจารีคือที่ไม่มีสามี เป็นพรหมจารีตามอย่างพระพุทธ
 ศาสนา ที่ทรง พระเยาว์ ให้ ได้ขนาด กับนางพรหมณี ซึ่งยังไม่ มีสามี ที่เคย กวน
 มาแต่ก่อนนั้นด้วย จึงได้ เรียกว่า สาวพรหมจารี แลวิธี ที่เลือกเด็ก อายุอ่อน
 ที่กลายเป็น ชัมชามไป จึงได้ยังเหลือ ชัมชาม อยู่จน บัดนี้ ครั้น ต่อมาใน
 รัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ การ กวน เข้า ทิพย์ ละเว้นไป คง มีแต่ยาคุเสมอมา
 ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ กวน เข้า ทิพย์ เพิ่ง มาเกิดขึ้นใหม่ อีก ใน รัชกาลที่ ๔ การ
 ที่เปลี่ยนแปลง ในวิธี ที่ทำ ก็ คงจะมี หลาย อย่าง ที่จับได้ ชัด เช่น ขนมน บัง
 ดังนี้ แต่ก่อน คงไม่มี แต่ใน ครั้งนั้น ใช้หม่อมเจ้า ลูกเจ้านายต่าง
 กรมยังไม่ได้ตั้ง กรมไม่ เฉพาะแต่ที่ยัง ทรง พระเยาว์ กวน เรือยไป จนเป็น
 สาวใหญ่ๆ เช่น หม่อมเจ้า ทับทรวง ใน พระองค์เจ้า เกยร เป็นต้น ก็มี ทรง
 พระ ปุราภรณ์ ให้ พระเจ้า ลูก เสด็จ กวน อยู่ไม่ขาด แต่ยังทรง พระเจริญไม่พอ
 ก็พอเสด็จ สวรรค์คิด เสีย ครั้นใน แผ่นดินปัจจุบันนี้ ใช้ตามแบบ รัชกาล

ที่ ๔ แต่ได้มี พระเจ้าน้องนางเธอ แล พระเจ้าลูกเธอ กวน สองคราว
 การที่ ตก แล่ง กัน อยู่ข้าง ใหญ่โต แล ที่ ๆ กวน ก็ ไม่ เปน ปฏิรูปเทศ จึง ไม่
 ได้ เปน การ ติด ต่อ กัน ไป ทุก ปี กลับ ลง เปน อย่าง เก่า ครั้น นาน มา หม่อม
 เจ้าที่ ทรง พระเยาว์ มี น้อย หม่อม เจ้า ที่ ขึ้น มา ญี่ ใหม่ ขึ้น หลัง ยัง ไม่
 ทรง พระเจริญ ด้วย ต้อง หา ใน ระหว่าง เกษา กัน ค้ แล้ว แต่ ยัง ไม่ ทน เปน สภา
 ใหญ่ ก็ หา ยก ขึ้น ทุก ปี ลง ต้อง มี หม่อม ราชวงษ์ เจือปน นาน เข้า ก็
 เรื่อย ลง ไป จน หม่อม หลวง เมื่อ ขึ้น หลัง ๆ ลง มา นี้ ถึง คน สาม ญี่
 เข้า ปลอม ใช้ บ้าง ก็มี แต่ ค้อ ไป ภาย หน้า ถ้า เจ้า นาย ขึ้น หลัง ทรง พระ
 เจริญ แล้ว ก็ คง จะ ไม่ ต้อง มี คน อื่น เจือปน การ แล่ง ตัว พัง สวด ของ พวก
 สภา ทน มา นี้ แต่ ก่อน มา ก็ เห็น จะ นุ่ง ขาว ทั้ง สาม วัน แต่ ครั้น ใน แผ่น
 ดิน พระ บาท สมเด็จ พระ จอม เกศา เจ้า อยู่ หัว โปรด ให้ แล่ง เครื่อง ดี สอง วัน
 ใน วันที่ แล่ง เครื่อง ดี นั้น นุ่ง จีบ แต่ วัน กวน เข้า ทิพย์ นุ่ง ขาว เดิม ก็ ใช้
 นุ่ง จีบ แต่ เจ้า นาย ที่ ต้อง กวน เข้า ทิพย์ มัก เปน เด็ก ๆ ไม่ รักษา ภิรยา ให้
 เรียบ ร้อย ผ่า นั้น บาง แล แสง เดิน ปลิว กระจุย กระวาย ไป จึง โปรด ให้ นุ่ง ใจ
 กระเบน เสี้ย ว่า ที่จริง ดู ก็ ควร จะ นุ่ง ขาว ทั้ง สาม วัน ตาม ธรรมเนียม ที่
 พัง สวด ทั้ง ปวง ใช้ นุ่ง ขาว เปน พื้น ยก เสี้ย แล่ง งาน บ่าว สภา เพราะ เห็น ว่า
 แล่ง ตัว นุ่ง ขาว ไม่ มี ลี สัน ทำให้ ผู้ ที่ แล่ง นั้น เสี้ย สรวาย ไป การ ที่ พัง สวด
 พิธี สภา ทนุ่ ห่ม สีนี ก็ เห็น จะ เปน เรื่อง จะ ให้ สรวาย นั้น เอง ใช้ สรวม สรวาล
 สาย สรวอย ผูก ของ ขื่อ พระ หัตถ์ พระ บาท เว้น แต่ ที่ สภา โต แล้ว ก็ ใช้ แต่ สรวาล
 แล สาย สรวอย แต่ พระ องค์ เจ้า กวน ใน ขึ้น หลัง นี้ ทรง ผ่า เปียบบั ทรง
 สกัก ตาด บัก ที่ ยัง ทรง พระเยาว์ ก็ ใช้ เครื่อง ประดับ เต็ม ที่ แต่ ที่ ทรง พระ
 เจริญ แล้ว ไม่ ได้ ใช้ พระ สรวาล แล่ง อย่าง ไป กระจุย นี ที่ พระ องค์ เจ้า กวน

นั้น คราวใด ก็เป็นการ ครึกครื้น ใหญ่ คน ดู หลาย ร้อยคน แต่บาง ปี ที่มี
แต่การ พระราชพิธี ไม่มี กวนเข้า ทิพย์ ก็มี บ้าง เหมือน อย่างเวลา พระบรมศพ
ขุยมะ พระ มหา ปราสาท เป็น ต้น

ส่วน ใน การ พระ ราช พิธี ที่ พระ ราช ธรรม ์ นั้น ทั้ง ตาม แบบ เหมือน
พิธีอื่น ๆ ที่ ใน พระบรม มหา ราช วัจ ไม่มี แปลก ประหลาด อัน ไต เลย การ
พิธี สงฆ์ พระ แทน มณฑล จัด คล้าย พระราชพิธี สัม พัณณินท์ แต่ยก พระ บรม
ธาตุ แดพระพุทธรูป ต่าง ๆ เลี้ยง ทั้งสิ้น คง อยู่แต่ พระไชยวัฒน ์ ประจำ รัชกาล
ที่ ๕ ไม่มี เทียนไชย เพราะไม่ได้ สวด ภาณวาร ที่ พระ แทน สำหรับ พระ
สงฆ์ สวด เป็น ที่ ตั้ง สิ่ง ของ ต่าง ๆ ซึ่ง จะ ใช้ ใน การ กวนเข้า ทิพย์ พระสงฆ์
ที่ สวด มนต์ เปลี่ยน กัน ทั้ง สาม วัน คือ ใช้ พระราชา คณะ พระครู เจ้า วัด พระ
ครู นิคม ภัทร พระ มหาต เล็ก บาง องค์ ซึ่ง ได้ รับ พุ่ม ใน วัด พระศรีรัตน
ศาสดา ราม ฤา ที่ ได้ บิณฑบาต ใน พระบรม มหา ราช วัจ บัน กัน เป็น สาม
พวก วัน แรก คณะ ไต้ วัน กลาง คณะ เหนือ วัน หลัง คณะ กลาง แด คณะ
ธรรมยุติกา พระสงฆ์ มาก บ้าง น้อย บ้าง ขึ้น ๆ ลง ๆ ตาม ที่มี ตัว ไม่กำหนด
แน่ไต้ แต่คง ไม่ต่ำ วัน ละ ๓๐ ไม่เกิน วัน ละ ๕๐ รูป ทั้ง สวด เริ่ม พระราช
พิธี ใน เวลา บ่าย วัน แรม สิบ สาม ค่ำ สวด พรหมจารี ที่ มา นั่ง ทั้ง สวด นั่ง
ใน ฉาก มี สายสิญจน์โยง มงคด เหมือน อย่าง เจ้านาย โสกันต์ ทรง จุด เทียน
เครื่อง นมัสการ แล้ว อาลัยชน อ่านคำ ประกาศ คำ ประกาศ เดิม เป็น คำ
ร้อยแก้ว จอง กัน ไม่มี กำหนด แต่ภายหลัง พระยา ศรี สุนทรโวหาร แต่ง ขึ้น
เป็นคำ ร่าย ได้ ใช้ อยู่ ทุก วัน นี้ เริ่ม คำ ประกาศ นั้น รัช พระ บรมราช
โองการ ประกาศ แก่ พระสงฆ์ ซึ่งจะ สวดพระ พุทธมนต์ แด เทพยดา ซึ่ง รัช ษา
พระนคร แล ใน สถาน ที่ ต่าง ๆ ใน ประกาศ นี้ ยก พระนาม ย่อ อย่าง กลาง ทรง

พระราชดำริที่ว่า การ กวน เข้า ทัพย์ เปน พระราช พิธี เคย ทำ มา แต่ โบราณ
ทั้ง เปน เวลา ที่ ได้ ถวาย ทาน ยาคู ใน เวลา ที่ เข้า เปน น้ำ นม ซึ่ง เกิด มี ขึ้น แต่
ปฐมรัชกาล การ กวน เข้า ปายาส นั้น เปน พิธี เพื่อ จะ ให้ เกิด สวัสดิ์ มงคล
แก่ พระบรมวงษานุวงษ์ แล ข้า ราชการ บรรดา ที่ อยู่ ใน กรุง เทพ ฯ รับ พระ
ราชทาน รับ โภค โดย อัน ตรา ย่าง ๆ ส่วน ยาคู นั้น นับ ว่า เปน เหตุ ที่ จะ บั๊อง
กัน เข้า ใน นา มี ให้ มี อัน ตรา ย่าง ด้วย มี นิทาน กล่าว มา ว่า พระ โทณ ชัย ญะ
เมื่อ เปน กุมภ มี จุลกาฬ ได้ ถวาย ยาคู แก่ พระ สงฆ์ สาธุ พุทธ วิสัย สี่ เข้า
ใน นา ก็ งาม บริบูรณ์ ขึ้น เปน ธิฐ ธรรม เวที นี้ พง พระ ราชดำริ เห็น ว่า ควร
จะ ทำ จึง ให้ นำ เข้า รวง ซึ่ง เปน น้ำ นม มา จ่าย แยก ไป ให้ พระ บรม วงษ
านุวงษ์ ทั้ง ฝ่าย น้ำ ฝ่าย ใน แล ข้า ราชการ ทำ ยาคู แล โด พัก เหลือง เปน ภาชนะ ที่
รอง ประทับ ด้วย ทอง ไม้ ต่าง ๆ เปน ประณีต ทาน ถวาย พระ สงฆ์ แล ก็
พระราช ดำเนน ออก เลี้ยง พระ สงฆ์ ตาม วัน

จึง มี พระ บรม ราช โองการ ให้ ประกาศ แก่ พระ สงฆ์ ซึ่ง จะ สวด พระ พุทธ มนต์
ขอ ให้ มี จิต ร่ม มั่น ด้วย เมตตา แล ยึด เอา คุณ พระ รัตน ไตรย ทั้ง สาม เปน ที่ พึ่ง แล
ด้วย อำนาจ พระ รัตน ไตรย อัน เปน นิธิ โสณ บุญ เสขร ขอ ให้ เกิด สวัสดิ์ มงคล
แล รับ โภค โดย แล ผู้ ที่ ได้ รับ พระ ราชทาน เข้า ปายาส นี้ แล ขอ ให้
เทพยดา จง นำ สุรา มฤคย์ มา เจือ โปรง ปราย ใน อเนกรต ปายาส ให้ ลุ่ม กัน สรรพ
อัน ตรา ย่าง ทุก ประการ ต่อ ไป จึง เปน คำ อธิฐาน ว่า ด้วย อำนาจ พระ มหา กรุณา
ของ พระ เจ้า แผ่น ดิน ซึ่งมี แก่ ประชาชน ทั้ง ปวง แล อำนาจ พระ ราช กรุณา
ที่ ได้ ทรง บำเพ็ญ ใน เวลา นี้ จง ให้ มี พระ ชนมย์ ยืน นาน ปราศ จาก พระ โรค ให้
ศัตรู เปน ที่ เกรง ขาม แล ขอ ให้ ฝน รด ติม เพียง พอ งาม ใน เวลา ที่ เข้า เปน รวง
แล ผล ไม้ ต่าง ๆ เมื่อ ถึง ฤกษ์ ก็ ให้ ออก บริบูรณ์ ทั้ง ทุก สิ่ง ทุก อย่าง ด้วย

อำนาจบุญฤทธิ์ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้นำราชาราชการ แล ประชาชาษฎร คำสัตย์
ซึ่งได้กล่าวนี้ ขอให้สำเร็จ เปน สวัสดิ์ เทอญ เมื่อ อ่าน ประกาศ แล้ว พระสงฆ์
จึงได้ สวดมนต์ วัน แรก สวด จุฬาราชปริต วัน กลาง สวด มหาราชปริต วัน
หลัง สวด อรรพจัก กัปปวัตตนสูตร แล มหาสมัยสูตร รุ่ง ขึ้น เดือน พระ วัน แรก
เปน โฉนด ราชาราชการ วันที่ ๒ เปน ของ พระ บรมวงษานุวงศ์ ฝ่าย น้า
วันที่ ๓ เปน ของ พระบรมวงษานุวงศ์ ฝ่าย ใน

วิธีที่ทำโดยยากัน แต่ก่อน ๆ มา คราว ว่า ใช้ พัก เหลือง กลิ้ง เปน รูป
ต่าง ๆ ประดับ ด้วย ดอกไม้ พัก ทอง มะละกอย้อมสี เครื่อง สัต มี กระบะ
ๆ ถาดทอง ใบหนึ่ง ที่ ใช้ เปน โต๊ะไม้ รอง ย่าง ก็มี เคอย่าง ย่อม ๆ ขมก้นใน
กระบวน มีมือ ข้าง แทะ พัก ทอง มะละกอย้อมสี ดอกไม้ สัต แต่ ที่ ทำ นั้น ไม่
ต้อง เหมือน ดอกไม้ จริง จะ ให้ งาม ขึ้น ไป กว่า ก็ ร้อย เท่า ก็ ได้ ถ้า ยิ่ง งาม ขึ้น
ไป เท่า ไฉน ยิ่ง ดี แบบ เดียว กัน กับ ข้าง เขียน ไม่ ต้อง เขียน ให้ เหมือน จริง การ
ที่ ทำ นั้น ต้อง ทำ ใน เวลา กลาง ค่ำ อยู่ ข้าง จะ เปน การ เอะ อะ ประการ ประชัน กัน มาก
แต่ เจ้านาย ฝ่าย ใน ท่าน ไม่ โปรด ดอกไม้ พัก ทอง มะละกอย้อมสี เห็น ไม่ เหมือน
จริง แล ไม่ มี กลิ่น หอม ทั้ง ไม่ ได้ มี พระ หัศดี จัด ทำ อะไร ด้วย ใน โฉนด
คุณั้น เลย จึง เปน จรรยา นิยม ถ้า พระ องค์ ใด ถูก โท ต้อง ยก เข้า มา ถวาย
แต่ เข้า ถอน ดอกไม้ พัก ทอง มะละกอย้อมสี หอม แล ดอกไม้ สัต เดียว
ไม้ กลัด บัก ประดับ แยก ที่ สำหรับ ประดับ นั้น ตุ ไม่ ใคร จะ แปร ลก กัน นัก ข้าพเจ้า
เคย เล่น ดอกไม้ พัก ทอง มะละกอย้อมสี ถอน ออก แล ได้ เคย ช่วย ประดับ ดอกไม้
สัต เสมอ ทุก ปี อยู่ ข้าง จะ ขำ นาน มาก ยอก โดน นั้น ตุ เปน จำ เปน จะ ต้อง ใช้ ดอก
มณฑา มีด เปน ชื่อ สัต ดอก เปน ยอด ดอก หนึ่ง รอง ลง มา สาม ดอก โดย

มากกว่าดอกอื่น ๆ ถ้าผิดจากดอกมณฑาทิ เปน ดอกขจรซ้อน บ้าง ดอกกุหลาบ
 บ้าง มัก เปนช่อใหญ่เหมือนกัน รอง ลงมา ก็ เปนดอกจำปา ดอก จำปี
 กลีบ บัก เรียง เปน วง รอบ แล้ว จึง ถึง ดอกกุหลาบ เปน ท้องไม้ อีก รอบ หนึ่ง
 แล้ว ดอกจำปา ดอกจำปี เปน ขอบ นอก อีกสองรอบ เปนหมดส่วนผ่า ในส่วน
 หัวโก นั้นก็ ประดับ เปนรอบ ๆ เช่นนี้ เหมือน กัน ตามแต่ พระองค์ใด จะโปรด
 สลักสีดอกไม้อย่างไร แปรลกกัน ไป ต่าง ๆ แต่คงจะไม่ใช้กุหลาบจำปีจำปา
 มณฑาทิ อย่างนี้ เปน พัน หั้ว ๆ ไป ถ้า วันโกข้างใน แล้วก็เป็นดอกไม้สด
 ครัดไป ทั้ง ล้น ถ้า วันโกข้างนอกแล้วหาดอกไม้สด สักดอกหนึ่ง ก็ ไม่มี เปน
 ดอก ไม้ พัก ทองมะละกอ ทั้ง ล้น ข้าง ฝ่ายผู้ชาย ก็ ชื่นว่า โกเจ้านายผู้หญิง
 ว่า ไม่ รู้จักงาม เอาแต่ ดอก ไม้ เข้าพอก ข้าง ผู้หญิง ก็ ชื่นว่าผู้ชาย
 ว่า ไม่ เห็นเป็นดอกไม้ ดอกไหนอันใด เปน แต่ พักทองมะละกอ همین เชียว همین
 บุคไป ทั้ง โกเถียงกันเช่นนี้ ตู มี อยู่เสมอไม่ขาด ที่จริง ประดับ ดอกไม้
 ของเจ้านายข้างใน ก็งาม ไป อย่าง หนึ่ง เล็ก แต่ เปนแบบเดียวไม่ว่าใคร จะ ยก
 ย้าย แล เปน วง ๆ แฉ่น ทับ กัน ไป ไม่มี ผู้มี มือ ข้าง ในนั้น เลย ถ้า จะ ประ
 ดับเหมือน อย่าง เช่น เจ้านาย เกียวนี้ จัด งาน ดอกไม้ อย่างใหม่ ๆ สดสี
 สด สรรให้ มากก็ จะงาม พอใช้ ส่วน ของผู้ชาย นั้นเล่า ที่จริง ก็ เปนผู้มีมือ
 ข้าง ที่ ต้องใช้ มีด เล็ก มีด น้อย แทะ ซอก แฉก ต่าง ๆ ดอกไม้ แต่ละดอกก็ ต้อง
 แทะกัน ช้านาน เปนที่ เทียบ มี มือ ตี มี มือ ขวัก กัน ได้ เสียแต่ไม่ตั้งใจ จะทำ
 ให้เหมือน ดอกไม้ จริง ๆ เลย มัก จะ ไป เข้า เรือง ดอกไม้ จึงเสีย โดย มาก
 ถ้า ผู้ที่ ตู ไม่ใช้ คน ที่ เรียกว่า “ เปน ” คือ ที่ เคย ทำ ได้ ฤๅ ที่ เคย เห็น มาก ๆ
 แล ดู ก็ ไม่ น่า พิหวง งง ง่าย อัน ใด ให้ เมื่อย ๆ ไป ต่อทั้ง ที่ ทำ เปน ๆ ติชม
 กัน จึง ได้ เห็น แล เข้าใจว่า ที่ อย่างไร ชั่ว อย่างไร การแต่ง โกมา แผลง ขึ้น ใหม่

ในโก ของ สมเด็จพระยาบรม มหาศรี ศรีบริรักษ์ ใช้ ดอกไม้ฝรั่ง ที่ เปน
 คราว กำลัง ท่าน เล่น บู้ บู้หนึ่ง คือ ดอก รัก เร่ ดอก เหนียง นก กระ ตุง
 แด ดอก เบญจมาศ กุหลาบ ฝรั่ง ต่าง ๆ ทั้ง อย่าง ดอก เล็ก ๆ ประดับ ทั้ง ดอก
 ทั้ง ใบ สลับ กัน ไป ไม่ ไหว้ จัง หวะ เปน ดอกไม้ ใบไม้ ที่ บ้าง โก แปลก มา ใหม่
 พระบาท สมเด็จพระจอม เกล้า เจ้าอยู่หัว โปรด ชม ชอบ มาก ได้ พระ ราชทาน
 รางวัล ด้วย แต่ ไม่ มี ผู้ใด อาจ ทำ ตาม อย่าง นั้น คง มี บู้ แด โดเดียว
 โทนอก นั้น เล่น เพิ่ม เต็ม ทาง เกร็ง ดั่ง เปน ชั่ว เปน ชั่ว มี ของหวาน จัด ตั้ง
 จาน ตั้ง บ้าง เครื่อง ไชย ทาน ต่าง ๆ ประดับ ประดา บ้าง บ้าง ที่ ก็มี มาก ๆ
 แต่ บัง ไม่ ไค ถึง โก ทุก วัน นี้ พอ บก เข้า ประเคน ข้าง สำหรับ ไค เปน บ้าง โด
 ที่ ได้ บว จึง จะ ต้อง ยก เข้า ไป แด เฉพาะ โด แต่ ใน ประจุบัน นี้ มีความ คิด
 ยัก ย้าย เปลี่ยน แปลง ออก ไป ทั้ง ตัว โด แด เครื่อง ตก แต่ง สดุด สดำนาง ตงงาม บ้าง
 ขึ้น กว่า แด ก่อน หล้าบ เहां จน ถึง ใช้ เครื่อง กล เครื่อง โด บ้าง ก็ มี เปลี่ยน
 รูป ทุก ปี ไม่ ไค ซ้ำ เปน กระจก ใหญ่ ข้าง เล็ก ๆ ตุ สดุด สดำนาง หน้า ตุ มาก
 แด โด ๆ ขึ้น ไป จน การ ที่ จะ บก เข้า ไป ประ เเคน พร้อม กับ สำหรับ นั้น เปน
 ไม่ ต้อง คิด ถึง ไค แด ตั้ง เรียง เปน แถว อยู่ ตรง หน้า พระ เहां นั้น ของ
 เจ้า นาย ข้าง ใน ก็ ไม่ ใช้ ดอกไม้ เหมือน อย่าง แด ก่อน ไป เล่น ท่วง ที่ ประ
 ดับ ประดา แข่ง กัน กับ ข้าง หน้า ตุ ก็ คล้าย ๆ กัน ทั้ง สาม วัน ถ้า ผู้ใด
 ถือ แบบ เहां ใช้ แด โด รong ลาค หรือ รong กระบะ ด้วย ถือ ว่า เปน แบบ อย่าง
 มี พิภพ ฐานะ ไม่ บอม เปลี่ยน ใหม่ แด เสีย คาย เงิน ถึง จะ ประดับ ประดา
 ตก แต่ง ตงงาม เहां ไค ก็ คง ลง ไป เข้า พวก พระยา พระ กรอง แกร่ง ที่ เกตุ ท
 เหลือ เมื่อ ขาด ไม่ ใคร จะ ไค ประเคน พระ ที่ มา ฉ้น

การ ที่ จะ จำหน่าย โด ยาค นั้น เจ้าพนักงาน จัด โก ของ ผู้มี บรรดา ศักดิ์

ใหญ่ ๆ ที่ไม่ได้ขึ้น เปน เข้าพระ ตั้งไว้ที่หนึ่ง ดู เหมือน หนึ่ง จะ เปน
เกียรติยศใหญ่ ที่ได้ เปน ส่วน ของ พระพุทธเจ้า แต่ที่ แท้ แผล วัง เลว แต่
ทรงใจ จึง เอาไป ขึ้น เข้า พระ แล้ว จะ ได้ ยก เอา ไป ให้ พระ ที่ เลว ๆ ๆ ๆ
ที่ มา นั้น แล้ว แล ที่ จะ มา ขึ้น ต่อไป เปน ได้ ข้าง อีก โถ หนึ่ง ส่วน โถ ที่ เหลือ
อยู่นั้น สังฆการี มี องค์ ลาก ขึ้น พระ ไว้ คอย กวาย เมื่อ เสกข์ ออก ทรง คัด
แล้ว จึง เสกข์ พระ ราช ดำเนิน ทอด พระเนตร โถ ทรง บัด ลาก ขึ้น พระสงฆ์
ตาม แต่ จะ ไปรด พระ ราชทาน องค์ โถ โถ ญาติ ที่ เกณฑ์ มา นั้น คง จะ เหลือ
พระสงฆ์ อยู่ ใน วัน ละ ๓ โถ ๔ โถ โดย มาก จึง ทรง เลือก พระราชทาน
พระ องค์ เจ้า พระ พระ องค์ เจ้า เณร ที่ ไม่ได้ มา ขึ้น บาง ที่ ก็ ข้าง ใน พระ
ราชา คณะ ผู้ ใหญ่ ซึ่ง ไม่ ใช่ว่า ที่ มา ขึ้น บ้าง ตาม แต่ จะ มี โถ เหลือ
มาก เหลือ น้อย ถึง ซึ่ง ต้อง ห้าม ใน โถ ญาติ นี้ คือ ห้าม มิ ให้ ใช้น โถ แก้ว
แทน โถ พัก เหลือง ซึ่ง เคย ไม่ ไปรด มา ทุก ครั้ง ที่มี เสร็จ องค์ แต่ จะ
ตก แต่ง อย่างไร สุด แต่ ให้ มี โถ พัก เหลือง เปน เครื่อง บรรจุ ยาคุ อยู่ แล้ว เปน
ใช้ได้ พัก ทั้ง ผล ซึ่ง มิ ได้ ปอก เปลือก แล มิ ได้ ตก แต่ง อันใด ด้วย มี มือ
ช่าง ที่ ความ ประสงค์ ของ ผู้ ที่ ทำ นั้น ก็ ประสงค์ จะ อด ที่ หา พัก โถ นั้น
ได้ ใหญ่ ที่ มี ตัว อย่าง เล่า มา ว่า เมื่อ ครั้ง แผ่นดิน พระ บาท สมเด็จ พระ
นั่งเกล้า เจ้า อยู่หัว มี หนึ่ง มี พัก เหลือง เข้า มา แต่ เมือง จีน ผล ใหญ่ หลาย ๆ
กำ ข้าง ราชการ ที่ เปน คน ลำ ลำ เภา ขึ้น มา ทำ โถ ยาคุ หลาย คน ด้วย กัน ไม่
ได้ ตก แต่ง อันใด มาก นัก แล ไม่ ได้ ปอก เปลือก พระ บาท สมเด็จ พระ
นั่งเกล้า เจ้า อยู่หัว ก็ ไปรด ปราณ เชย ชม ครั้น มา ถึง ใน รัชกาล ที่ ๔ มี
ผู้ หา พัก เหลือง ผล ใหญ่ ได้ ทำ เข้า มา เช่น นั้น บ้าง ก็ ไม่ ไปรด รับ ถึง
ว่า เปน การ มั่งง่าย การ เชื้อ ที่ จะ เลี้ยง ยาคุ พระสงฆ์ ทำ ไม่ จึง ต้อง บรรจุ โถ
พัก เหลือง นี้ คง จะ ไม่มี ผล เหตุ อย่างอื่น นอก จาก ที่ จะ ให้ เปน ของ ประณีต ของ ราม

ลวคมนตรีวันที่ สาม ไม่ได้ ประโคม พระขึ้น รอ เวลา กวน เข้า ทิพย์
 มี อ่าน ลำ ประกาศ แล พระสงฆ์ ลวค มนต์เหมือน อย่าง สอง คืน มา แล้ว ลวค
 มนต์ จบ แล้ว พระสงฆ์ ก็ อติโรค กวาย พระพร ลา กลับไป ไม่ได้ มี ประโคม เหมือน
 กัน แล้ว พระ ราชทาน น้ำ พระมหา สังข์ ใบ มะตูม แล ทรง เจริญ สภา พรหม
 จารี ทั้ง ปัง แต่ ที่ ไม่ได้ เปน หม่อม เจ้า พระราชทาน น้ำ ด้วย พระเต้า แล้ว
 ท้าว นาง ก็ นำ ออก ไป ที่ โรง พิธี โรง ซึ่ง ทำ ขึ้น สำหรับ กวน เข้า ทิพย์ แท่น นั้น
 คือ หอนิพเพชฌัญญา ทุกวัน นี้ พระราชทาน ชื่อว่า หอราช พิธีกรรม แต่
 ภายหลัง เปน ที่ ประทับ สมเด็จพระ เจ้า น้อย ยาเธอ แล พระ เจ้า น้อย ยาเธอ แล
 เปน ที่ ใกล้ หอธรรม สังเวช ซึ่ง เปน ที่ไว้ พระ ศพ จึง ได้ ปลุก โอง ขึ้น ใหม่
 ทรง นำ พระมหา ปราสาท ลงไป ล้วน เมื่อ ที่ นั้น ทำ เปน โรง ราชยาน ก็ ใช้
 โรง ราชยาน นั้น เปน โรง พิธี เมื่อ ย้าย พระ ราช พิธี ไป ทำ ที่ พระ ที่ นั่ง อนุมัติ
 สมาคม คราว นั้น นั้น เลิก กวน เข้า ทิพย์ แต่ ใน ครั้ง นั้น ทำ พระ ราช พิธี ที่
 พระ ที่ นั่ง อมรินทร์ วิมลชัย ปลุก โอง กวน เข้า ทิพย์ ตรง ท้อง พระ โรง หลัง ขวาง
 ออกไป การ ที่ ตก แต่ง โรง ใน พระ ราช พิธี นั้น คือ ก่อ เสา กระ ทะ สิบ เสา
 เรียง ตาม ยาว เปน แถว กัน ๘ เสา เปน ที่ กวน เข้า ทิพย์ อยู่ ด้าน สลัก
 สอง เสา เปน ที่ กวน กระ ยา สารท เครื่อง ดัน นำ เคา ทั้ง แปด นั้น ตั้ง ม้า วาง โต๊ะ
 ตะลุ่ม กุญ เครื่อง ที่ จะ กวน ซึ่ง หลัง เคา เข้า ไป ยก พื้น พอ ต่ำ กว่า ปาก กระ
 ทะ หนึ่ง เป็น ที่ สำหรับ สภา พรหม จารี นั่ง กวน กระ ทะ ละคู่ ตาม ลำ แขน
 หัก ตั้ง เทาะ รูป มี รูป เทียน ดอกไม้ บูชา ตาม ทิศ เปน น้ำ ที่ ของ มหาเสก
 ต้อง ออก ไป จุก เทียน บูชา เทวสถาน ที่ ต้น แถว ตั้ง เครื่อง บูชา พานถม ด้วย
 แก้ว อย่าง เครื่อง ทอง น้อย เปน ของ วิเศษ บูชา ไหว้ ไม่ ทราบ เห็น จะ เปน คร
 บัร ยาย มี ขวบน้ำ ส้ม นม เนย ตั้ง อยู่ ที่ นั้น ด้วย เปน น้ำ ที่ ท้าว อินทร สุริยา

แล ท้าว วิเศษ ปลัด เทียบ ระดม มา ช่วย กัน ทุก โง่ ผู้ ซึ่ง ทำ การ กวน เข้า ทัพ
ทั้ง ปวง ถวาย มงคล ทั่ว กัน ครั้น เมื่อ สาว พรหมจารี ขึ้น นั่ง ประจำ ที่ แล้ว
เสด็จ พระ ราช คำ เนิน ขึ้น ไป ทรง วิน น้ำ ใน พระ มหา สังข์ ลง ใน กระ ทะ แล้ว
ทรง เติม พาย ที่ หาด อยู่ ปาก กระ ทะ ๗ ละ สอง พาย ด้วย ยันต์ มหา ธนา โถม
แล เครื่อง หมาย ตาม ทุก เล่ม พาย แล้ว ทรง วิน น้ำ ใน พระ เค้า ศิลา จา รุก อภิษร
แล พระ เค้า เทวะ มิต คือ ไป ทั่ว ทุก กระ ทะ โปรด ให้ พระ เจ้า ลุง เธอ ทรง วิน น้ำ
ส้ม แด เติม เนย ตาม ไป จน ทั่ว ลอก ทั้ง แยก กระ ทะ เส็จ แล้ว พวก ท้าว ปลัด เทียบ
วิเศษ ซึ่ง ประจำ กระ ทะ จึง ได้ เทลง เครื่อง ที่ จะ กวน ลง ใน กระ ทะ ซึ่งมี กระ ติ
แล น้ำ คาล เคี้ยว ได้ ที่ แล้ว สาว พรหม จารี จัย พาย ลง มือ กวน ประ โคม แตร
สังข์ ช้อง ไชย พิณ พาทย์ มโหรี พระ มหา ราช ครุ พิธี รด น้ำ สังข์ ทุก กระ ทะ แล้ว
ก็ เสด็จ ขึ้น พอ เสด็จ ขึ้น สาว พรหม จารี ก็ เปน อัน เล็ก กวน กดัย เข้า ใน พระ
บรม มหา ราช วัง ท่อนั้น ให้ มี พาย มาก กวน ประ โคม พิณ พาทย์ จน ลุค เส็จ กระ
ยา สาท อีก สอง กระ ทะ ก็ กวน พร้อม กัน

บรรดา ผู้ ซึ่ง จะ ได้ รับ พระ ราช ทาน เข้า ทัพ ก่อน นั้น คือ มี พาย ผู้ กวน
มี อำนาจ ที่ จะ ลวัก ไป ได้ คน หนึ่ง เติม โย พาย ที่ จะ คอน ไป ได้ แล เวลา ลุก
แล้ว จัก มา คึง เครื่อง ใน เวลา คำ ก่อน แล ยรจุ เตียบ ล้ม รุก ทั่ว ขนาด ใหญ่ ไป
ทั้ง ยม เตียบ พระ มณฑล ๔ เตียบ สำหรับ เปน เครื่อง ตัน แล จัก ลง อ่าง หยก
สำหรับ คึง นำ พระ สยาม เทวา อีราช อ่าง หนึ่ง เวลา เข้า เสด็จ พระ ราช คำ เนิน
ออก เตียบ พระ โปรด ให้ ยก เตียบ ยม พระ แ่น มณฑล ลง มา จัก เข้า ทัพ
ประ เคน พระ สงฆ์ นั้น แล้ว จึง ได้ แยก เข้า ทัพ นั้น พระ ราช ทาน พระ บรม
วงษา วงษ์ แล ข้าราชการ การ ทั้ง ฝ่าย นำ ฝ่าย ใน แล พระ สงฆ์ มาก น้อย ตาม

บรรดา ศักดิ์ เข้า ทิพย์ ที่ แจก นั้น นี้ ห่อ เปน สาม ขนาด ๆ ใหญ่ สำหรับ พระมณ
วงษามงฆ์ ขนาด รอง ลงมา สำหรับ ข้าราชการ ขนาด เล็ก สำหรับ ข้าราชการ
การ ชั้น ต่ำ ๆ ลง ไป ที่ ออฟฟิศ ต่าง ๆ จำรวน ไป มาก ๆ ก็มี พระสงฆ์ ที่
เคย ได้รับ พระราชทาน เข้า ทิพย์ อยู่ ก่อน นั้น คือ เจ้า พระราชาคณะ กานา
นุกรน ปเรียนุ คลอด จน พระ พิธี กรรม พระ ปรีติ พระ อนุจร ได้ มา เดิน แล
วัด พระ เขต พน ทัว ทั้ง วัด ครั้น ภายหลัง ใน รัชกาล ที่ ๔ พระ ราช ทาน วัด
นวร นิเวศ แล วัด ราช ประ ติษฐ์ อีก สอง วัด ใน แผ่น ดิน ประ จุนั้น นี้ เกิด วัด
ราช นพิธ วัด นิเวศ ธรรม ประ วติ วัด เทพ ศิริ นทาวาส วัด ปรมัย ยิกาวาส ขึ้น
อีก แล มี ห่อ ทรง นาค ทรง ประ เคน บ้าง

อนึ่ง ใน วัน เดือน ๑๑ ขึ้น ค่ำ หนึ่ง เปน วัน สด ปกรณ์ กาลา นุกาล แต่
พระ สงฆ์ ซึ่ง ฉ้น ใน พระ ราช พิธี สาร ทนาก จึง ได้ แบ่ง พระ สงฆ์ ซึ่ง จะ มา สด ป
กรณ์ กาลา นุกาล นั้น ให้ ได้ วัน เข้า กระ ทง จัด ตั้ง บน โต๊ะ ลาว นี้ ผ้า เช็ด
ปาก แดง ผ้า เช็ด หน้า ขาว ทำ เปน อง นึก ยอด ผ่า ซี่ ให้ เข้า เรือง เข้า กรู ซึ่ง จะ
ได้ กล่าว ต่อ ไป ข้าง หน้า ของ ที่ สด ปกรณ์ นั้น ก็ ใช้ ผ้า สบง ผืน หนึ่ง ตาม เคย
มี กาน้ำ ซึ่ง กรอก น้ำ ด้วย เสิร์ จี โย หนึ่ง ร่ม รอง เท้า โย การ ที่ เ็น ทำ ขึ้น นั้น
คือ พระ สงฆ์ ฉ้น โย ยาคู นั้น เปน เวลา ฉ้น เข้า เมื่อ พระ สงฆ์ ที่ ฉ้น ใน การ พระ
ราช พิธี กลัน แล้ว จึง ได้ สด ปกรณ์ ทรง ประ เคน เข้า กระ ทง กล่อง เข้า บัด แล
กาน้ำ ร่ม รอง เท้า เพื่อ จะ ให้ วัน ไป ฉ้น เพน ทิ วัด ๆ ใน พระ มณ นทารา ชวัง
แห่ง ไท แห่ง หนึ่ง ตาม อธิยา ไศรย แต่ ครั้น เวลา ล่า ลง มา เปน เลี้ยง พระ สาย
ก็ กลาย เปน ต้อง ส่ง เข้า กระ ทง นั้น ไป ถวาย พระ ฉ้น เลี้ยง ก่อน แต่ กาน้ำ ซึ่ง
กรอก น้ำ แล้ว นั้น ไม่ได้ ถวาย ด้วย พระ ต้อง ไป หา น้ำ ฉ้น เอง กาน้ำ
ยก มา ไว้ ทรง ประ เคน พร้อม กัน ร่ม รอง เท้า อยู่ ข้าง จะ โลม ถ้า ถูก พระ สงฆ์

ที่ไม่เคยมา แลซา ๆ ขมุกด้วย รับทาน้ำไป แล้วถือเอียงคว่ำ หก เบื้องผ้า
อ่อน บ่อย ๆ แต่พระสงฆ์ ที่ขึ้นในการพระราชพิธี ทั้งสามวันนั้น ได้ผ้า ซุปฮาบ
องค์ละ ผืน อย่าง พระราชพิธีใหญ่ ทั้ง ปาง

ในการ พระราชพิธีสารทนี้ เปนกำหนด ทรงบาตรใบ การ นักชดถุกษ
อีกครั้งหนึ่ง ทั้ง สามวัน ของทรงบาตร มี วิเศษ ขึ้น คือเข้าทิพย์แลกระยาสารท
แต่เข้าทิพย์ นั้นได้ ทรง วัน เดียว แต่วัน หลัง กระยา สารท เปน ขนบ ตาม ถู
ทำนอง ก็ จะ มาจาก เข้า ปายาส แต่จะให้ อย่ย ถู ปากไทย เท่า นั้น

เมื่อทรง บาตร แล้ว เสด็จ พระราช ดำเนิน ขึ้น หอ พระ ใน หอ พระ นั้น
มี กระ พงเข้ากรู ตั้ง บน โต๊ะ เนิม กระพง ห้าง กระพง เข้า เปเรต ตั้งบน โต๊ะ
เงิน อีก โต๊ะหนึ่ง เข้ากรู แลเข้าเปเรตนี้ พระ บาท สมเด็จ พระจอมเกล้า
เจ้า อยุ่ หวัง ไม่ ไปรอก อย่าง ยิง ถ้า ทรง ทอด พระ เนตร เห็น เมื่อ ใด ก็ รับ สั่ง
เป่น การ ล้อเล่น ต่าง ๆ แต่ บัง ทรง จุก เตียน แลวัน น้ำหอม เป่น การ เล่น
เสมอ ทุก ปี แลทรง แปลลาลา ที่ สำ รบย บชา ซึ่ง รับ สั่งว่า พุท ไม่ เป่น
ภาษา คน เทียว ล้อ เจ้า แก่ ก้าวนาง ต่าง ๆ เกือบ จะ ทุก ปี กระ พง เข้ากรู นั้น
ใช้กระ บุง มีกระ บอกลัก หวบบิล อยู่ กลาง กระ บุง แล้วหุ้ม ใบ ของจัก ของ
กิมลาว หวบบิล ใน กระ บุง ถูๆ กระ พง นั้น แล้ว มี ต้นไม้ บัด ที่ กระ บอกล
กลาง กระ บุง บน ต้นไม้ นั้น มีธง จเร ชัด ด้วย เชือก ผ้า นุ่ง ผ้า ห่ม เล็ก น้อย
แขวน รุ้ง ไร มี ดอกไม้ ใจ ประ คับ ช่วย ให้จาง ด้วย ที่ ลำ ต้น ของ ต้นไม้
นั้น ผูก ละลวด แดง ซ่อหนึ่ง ถู สอง ซ่อ มี เตียน รูป เลียนไม้ ถัก อย่าง ละ
ดอก เนิม ที่ ปาก กระ บุง สำหรับ ทรง จุก เมื่อ ทรง บูชา พระ พุทธรูป แล้ว กระ
พง เข้ากรู นั้น ยก ไป ถวาย พระ สงฆ์ ฉนิ เข้า เปเรต อีก โต๊ะ หนึ่ง มี กระ พง เล็ก ๆ
มี เข้า วาง อยู่ ผืน หนึ่ง อย่าง นี้ (เห็น จะ ไม่ ถึง ข้อ หักค้ำ ตาม อา รามิก

โหวทาร์) มีของ กิน ลาวหวาน กอง ปน ๆ กัน โยบ อยู่หน้า มีธง เล็ก ๆ
 มัก อันหนึ่ง ดอก ตะแบก ดอกหนึ่ง ๆ ดอก โยบ ปน อยู่กับ อาหาร มี
 หมาก ลำหนึ่ง พลุ จีบ หนึ่ง มี รูป เล็ก ๆ ดอกหนึ่ง เทียน เล็ก ๆ ดอกหนึ่ง เสียบ
 ลงไป กับ เช้า ค้อ ๆ เช่น นั้น กระ พง เช่น นี้ มี ๘ กระ พง มี กระ พง แก้ว
 อีก กระ พง หนึ่ง ขวต คอ ปล้อง กรอก น้ำ ดอกไม้ ผล ขวต หนึ่ง สำหรับ วิน
 ลง ใน กระ พง เวลา เมื่อ บุษบา ๆ ๆ ฤทธิ ข้าพเจ้า ไม่ สู้ เข้าใจ วิถี ลาว ยกัน
 อย่างไร ชัก เหน เป็น แต่ ขวต เทียน เล่น อยู่ เสมอ แต่ การ ลาว ยเข้า กรุ น
 พอ สืบ หา มนต์ เหตุ ได้ ชัก เหน ดัง จะ กล่าว ต่อ ไป นี้ คือ ว่า มี มา ใน เปตะ
 วัตถุ ตั้ง เชป ความ ว่า มี พราน เนื้อ คน หนึ่ง เมื่อ ไปไล่ เนื้อ กลับ มา ถึง
 บ้าน ก็ แยก เนื้อ ให้ แก่ เด็ก ๆ ทั้ง ปวง วัน หนึ่ง พราน ไป ไม่ ได้ เนื้อ จึง
 เก็บ ดอก ตะแบก ๆ ดอก ราว พลุ ฤทธิ ว่า ประ ดับ ดาย แล หาย มา เป็น อัน
 มาก ครั้น เมื่อ มา ถึง ประ ตู บ้าน เด็ก ๆ ทั้ง ปวง ก็ มา ขอ เนื้อ ตาม เคย
 พราน จึง แยก ดอก ตะแบก ให้ คน ละ ช่อ ครั้น พราน นั้น ดาย ไป เกิด ใน เปตะ
 นิ กาย มี ดอก ตะแบก เป็น เทริด ประ ดับ สี ระ เติบ ไป ใน น้ำ หวัง
 จะ ไป หา อาหาร ที่ บ้าน ใน เวลา นั้น โทติ ยะ อมาตย์ ของ พระเจ้าพิมพิสาร
 ออกไป ชำ ระ ความ ผู้ รับ ตาม หัว เมือง ต้อง เรือ มา เห็น เปรด นั้น ได้ ถาม
 ได้ ความ แล้ว ก็ มีความ กรุณา จึง ว่า ข้า ลัก ษณ์ ของ เรา มี ทำ ไฉน ท่าน จึง จะ
 ได้ เปรด นั้น ตอบ ว่า ถ้า ใน เรือ นี้ มี อูมา สก ตั้ง อยู่ ใน สรรณะ ท่าน
 จง ให้ ข้า ลัก ษณ์ นั้น แก่ อูมา สก แล้ว ฤทธิ ส่วน กุศล ให้ แก่ เรา อมาตย์
 นั้น ก็ ทำ ตาม เปรด ได้ อนุโมทนา ตั้ง อยู่ ใน ความ สุข แล้ว จึง ตั้ง ว่า ให้
 ท่าน ทั้ง หลาย กรุณา แก่ เปตะ นิ กาย เมื่อ ทำ กุศล ถึง โลก ๆ แล้ว ให้ ฤทธิ

ส่วน บุญ ให้ ครั้น เมื่อ อำมาตย์ กลับ มา ถึง บ้าน นิมนต์ พระ พุทธ เจ้า กับ
พระ สงฆ์ มรุต มา ถวาย ทาน แล้ว กราบ ทูล เรื่อง เปเรต นั้น ให้ ทรง ทราบ
พระ องค์ จึง ทรง อธิษฐาน ให้ มหาชน ประชุม พร้อม กัน แล้ว แสดง เประนิกาย
ให้ ปรากฏ มี เรื่อง รว กล่าว มา ดังนี้

เรื่อง เปเรต นี้ เปน สัตว์ จำ พวก หนึ่ง ซึ่ง มี ชื่อ เรียก ใน ศาสนา พราหมณ์
โบราณ ตาม ตำรา สันสกฤต ว่า บัตรี หมาย เอา ว่า เปน ผี จำ พวก หนึ่ง
ซึ่ง เปน บุษย์ ตายาญ ญาติ พี่ น้อง ของ ชน ทั้ง ปวง ตาย ไป เปน บัตรี มี ออก ชื่อ แล
เล่า เรื่อง รว ที่ มา ทำ วุ่น วาย ย่าง ๆ ก็ ๆ เปเรต คือ ออก จาก บัตรี นี้ เอง ที่
มา มี กล่าว ถึง ใน พระ พุทธ ศาสนา ด้วย ก็ จะ เปน อนุโลม มา จาก ศาสนา เดิม
ซึ่ง คน ใน ประเทศ อินเดีย ก็ กัน อยู่ ว่า มี มา แต่ โบราณ แล้ว นั้น จะ ตัดสิน
คัด คำน เลี้ยว ว่า ไม่มี กล่าว ถึง ใน พระ พุทธ ศาสนา แต่ เดิม เลย ก็ ยาก อยู่
แต่ การ ที่ ทำ การ กุศล เปน สิ่ง ที่ ดี อยู่ แล้ว โดย จะ อุตริ ให้ แก่ สัตว์ หมู ไต
พวก ไต ก็ ไม่ เปน การ ทำให้ กุศล สิ่ง ที่ ดี นั้น เสื่อม หวาม ไป จึง ต้อง ถือ
ว่า เปน อัน ไม่มี ชัก ที่ จะ คัด คำน อัน ไต แต่ การ ที่ เปเรต เหล่า นั้น จะ ได้ รับ
ประโยชน์ ก็ ต่อ เมื่อ ทำ ทาน อุตริ ให้ เหมือน นิทาน ตัวอย่าง ซึ่ง โกฏิย อำมาตย์
ได้ ทำ แต่ เรื่อง เข้า เปเรต ก็ ไม่ได้ ทำ บุญ สุน ทน อัน ไต เปน แต่ เอา ไป กอง
ไป ทิ้ง ให้ อย่าง เล้ง เผล เปน ที่ นำ สง ไลย นึก ก็ ถ้า หา กว่าการ ที่ จัด อาหาร ลง กระทง
เล็ก ๆ ไป ทิ้ง เช่น นั้น เปเรต จะ ได้ รับ จริง แล้ว พวกรว ที่ ตาย ไป เปน เปเรต ควร จะ
บอก แก่ โกฏิย อำมาตย์ ว่า ให้ เอา เข้า สัตตุลลิก ช้อง หัก กหนึ่ง ใส่ ใน กระทง
ถอย น้ำ มา เกิด ขำพ เจ้า จะ ได้ กิน เปน อาหาร ทิพย์ ฤฯ ขอ เศษ ผัว อะไร ทั้ง ลง
มา ให้ อีก สัก หนอย หนึ่ง จะได้ เอา มา เปน ผัว ทิพย์ นี้ เปเรต ก็ ไม่ ว่า เช่น นั้น
บอก แก่ ขอ ให้ ทำ ทาน อุตริ ให้ การ ที่ เกิด เล้น เปเรต ขึ้น นั้น เห็น จะ มา จาก ทาง อื่น

คือลัทธิฮินดูเป็นต้นเค้า ด้วยเขาถึการเส้นผิบบา ตา ยาย คล้ายกัน กับ
 จีนที่เส้น ศพ เส้น ข้าง ถ้าผู้ใดไม่มีบุตร ชายสืบตระกูลไม่ได้ ชนม เส้นศพ แล้วก็
 เป็นผู้มีความทุกข์ในภพนี้ ถ้าจะเอาผู้อื่นมาเส้นแทน ก็ไม่ได้ เฉพาะ
 ต้องบุตร ชนม นั้นจึงจะได้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะฉะนั้นจึง ต้องมีลัทธิ
 ที่จะหาบุตร นับแรกออกไปได้เป็น ๑๒ จำพวก คือ บุตร ที่เกิด ด้วย ภรรยาคน
 ที่แต่งงาน ๑ บุตร ที่เกิด แก่ ภรรยา ของตน กับผู้ที่ รู้ จบใคร่เพศ กัน มุ่ง ต่อ
 ความ ปรารถนา ๑ บุตร ที่เกิด จาก ภรรยา ของ ตน โดยผู้อื่น ซึ่ง เห็น แก่ทรัพย์สิน
 จึงเป็นเครื่อง ลักการ ๑ บุตร ที่เกิด แก่ภรรยา ภายหลัง สามีตาย แล้ว ๑ บุตรที่เกิด
 แก่นางสาว ฤๅหลาน ที่เกิด แก่บุตร ที่ บิดารับ เป็น ลูก (คือ อธิบาย ว่า
 บิดามีแต่บุตร หญิง ให้บุตร หญิงนั้นไป มีสามี ครั้นบุตร หญิงนั้น มี บุตร ออก
 มา เป็นชาย บิดา ทำ พิธี ตาม แบบ รับมา เป็น ลูก) ๑ บุตร ซึ่ง เกิด แก่ภรรยา ที่
 ไม่บริสุทธิ์ (หมายความว่า มาก ชู้หลายผัว) ๑ บุตร ที่เขาให้ ๑ บุตร ที่ซื้อ
 มาโดย ความ เสนา ๑ บุตร ที่ใจตัว เด็ด สมัค เอง ๑ บุตร ที่ได้ มา ด้วย แต่งงาน
 กับ เจ้าสาว ซึ่งมีกรรม มาแล้ว ๑ บุตร ของ พี่ชาย น้อง ชาย ๑ บุตร ซึ่ง เกิด ด้วย
 ภรรยาที่มี ซากิ คำ กว่าตน ๑ บุตร เหล่า นี้เส้น ศพ ได้ ๖ จำพวก เส้น ศพ ไม่
 ได้ ๖ จำพวก ใน บุตร ๖ จำพวกข้าง ต้น นั้นนับว่า เปนผู้รับ มรดกสืบ ตระกูล
 ได้ ด้วยเป็น เชื้อ วงษ์ ของ ตน ด้วย เปน บุตร ที่เส้น ศพ ได้ บุตร ๖ จำพวก
 ข้าง หลัง เปนผู้รับ มรดก แล สืบตระกูลไม่ได้ เปน แต่นับว่า เปน เชื้อ วงษ์
 เปน บุตร ที่เส้น ศพ ไม่ได้ บุตร ที่เกิด ด้วย ฤๅษี ฤๅพรหมณ์ มา เพราะ กับ
 ภรณานั้น นับใน พวกที่เส้น ศพ ได้ ลัทธิ ที่ถือ การ จำเป็น จะ ต้อง มีบุตร เปน
 สำคัญ เช่น นี้ ยัง ถือ กัน แขง แกรง ชุ่ม ใน ประเทศ อินเดีย ทุกวัน นี้ การ
 เส้น ศพ ก็ยังมี ชุ่ม เสมอ ถึง อังกฤษ มา เปน ผู้ปกครอง ทน บำรุง เจ้า นาย

พวกอื่น ๆ ก็ต้องยอมรับว่า • บุตร ที่บิดา เขา รับ ตาม ศาสนา เช่นนี้ • เป็น
 บุตร สืบ ตระกูล ได้ ด้วยเหมือน กัน • ไป ห้าม เลี้ยง แต่ ที่ เมื่อ เวลา ผัว ตาย แล้ว
 านี้ ผู้เป็น ภรรยา จะ รับ ลูก เลี้ยง ใน เวลา ผัว ตาย ไม่ได้ • ด้วยได้ เลบ เกิดเหตุ
 มา หลาบ ครั้ง • ด้วย านี้ นั้น ประสงค์ จะมี อำนาจ • เป็น ผู้ รัง ราช การ แทน
 ผัวต่อไป • จึงได้ คิด หาเด็ก มารับ เป็น ลูก เลี้ยง • ตัว ว่า การ แทน • เมื่อ เด็ก
 ลูก เลี้ยง ที่ เป็น วายา คน ใหม่ โต ขึ้น • ยอม มอม สมนัก แล อำนาจ ให้ โดย ปกติ
 ก็มี • ที่ ไม่ ยอม ให้ เกิด วิวาท กัน ขึ้น ก็มี • เพราะ เป็น การ นุ่ ใน ส่วน านี้
 เช่นนี้ • ยัง กฤช จึง ได้ ไม่ ยอม รับ ลูก เลี้ยง • ซึ่ง เลือก เมื่อ เวลา ผัว ตาย
 ก็ ยังมี เหตุ เลี้ยง แล ้วย ย่าง เขา ว่า • วายา ผู้ ตาย ได้ รับ เป็น บุตร เลี้ยง
 เมื่อ จน จะ ตาย • เช่น นานา ใด ซึ่ง ยัง กฤช ไม่ ยอม รับ • ภายหลัง เป็น
 ขบถ ล้วย ลือ โห่ าย เขา ใน เวลา ที่ สด หาร แด ของ ยัง กฤช เป็น ขบถ • ก่อ
 เหตุ ใน ญ โท ใน ประเศ อื่น เต็ม ด้ • การ ที่ เขา ทำ เข้า ญ คง จะ มา ตาม ใน
 หนังสือ ที่ มี ชื่อ มา ใน พุทธ ศาสนา • แต่ เข้า เปเรศ นี้ • เห็น จะ คิด มา แต่ ผู้ ที่
 เคย เห็น มี ญ่า ตาย ยอ ว่าย อื่น ๆ • ถ้า มี คน นี้ ดี ร้าย ก็ จะ มา จาก ตาย อยู่ ใน
 เวื่อ เลี้ยง มี • จอมลา การ ที่ เลี้ยง ๆ ทั้ง ปวง ไม่ ต้อง ใช้ ของ มาก • ครั้น เข้า
 ใจ ว่า ของ มี ยอ ว่าย ของ มาก • เหมือน อย่าง บักร มุรา เวลา ได้ ขนม เล็ก
 ขนมน้อย • แต่ ถ้า จะ กิน ก็ ไม่ พอ อิ่ม • แต่ ลำ ที่ โหระ ว่า นั้น สาร พัก จะ ดี วิเศษ
 เกิน กว่า จึง ใจ รัย อย เท่า พัน เท่า แล ก็ ไม่ เป็น ปล • เพราะ ของ เหล่า นั้น จะ
 กลบ ไม่ เป็น มาก • ไม่ เลี้ยง แล เวลา เวลา ที่ เป็น นาย องค์ เต็ม • เลี้ยง
 ทั้ง เวลา บิหาร ลอย ไป ้วย บิหาร นั้น ญ ด้วย โกฎี ทั้ง นั้น • การ ที่ ใช้ ของ
 น้อย ๆ • เลี้ยง ให้ เช่นนี้ • ผู้ คน คิด เห็น จะ คิด เพื่อ จะ ให้ เป็น แต่ แสด งบ ความ
 เลว ทร • ด้วย เห็น อยู่ แล ด้ ว่า ถึง จะ หา ของ ไร่ ให้ มาก มาย เท่า ไ • ก็ ไม่

บก พร่อง ลงไป ไม่เหมือนเลี้ยง พระที่ฉันได้ ต้องเติม ของ ซึ่ง เปนที่ ขึ้น ชม
ยินดี ของ พายก ตลอดไป จนถึง เข้าพระ ซึ่ง รู้ อยู่ แล้ว ว่าการที่ กวาย เข้า พระ
นั้น ใช้ จะไป ได้ แก่ พระพุทธ เจ้า อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด คือ จะ ได้ รับ สิ่ง ของ
นั้น โดย ทาง เส้น ฤา ทาง อุตส่าห์ ย่อม บัญญัติ ไม่ มี คง เปน แต่ อามิส บุชา อย่าง
เดียว กัน กับ รูป เทียน ดอกไม้ ไม่ ต้อง ใช้ มาก สิ่ง ละห้อย เล็ก ห้อย น้อย ก็ พอ
แต่ ซึ่ง เชื้อ ก่อ กัน ว่า ของ น้อย จะ ไป กลาย เปน มาก ใน โลกย์ นานี้ เห็น จะ
เกิดขึ้น จาก เรื่อง ทำบุญ เพียง หนึ่ง ได้ ร้อย เพียง พัน เพียง เปน ไป ตาม อธิยา
ไศรย คน เช่น ที่ เรียก ว่า เก็บ เบี้ย ได้ วัน เห็น เปน ก่ำ ที่ จะ ได้ อย่างไร ก็ ไหยา
ทุก อย่าง การ ที่ ทำ เข้า กุ กระทง ไทใหญ่ สำหรับ กวาย พระ เมื่อ ภาย หลัง นั้น
เห็น จะ มา ตาม ทาง นิทาน เรื่อง เปเรต ซึ่ง เปน พราน ที่ กล่าว มา แต่ เรื่อง เข้า เปเรต
เห็น จะ มา จาก เรื่อง เส้น

ใน หนังสือ นพมาศ กล่าว ว่า เข้า กุ ที่ ทำ กัน ใน ครั้ง นั้น ประสงค์
อุทิศ ต่อ ปรัตติย ชีวี เปเรต ก็ ดู ต้อง กัน กับ คำ ที่ เล่า ๆ อยู่ใน ชั้น ระดับ นี้
การ ที่ จำแนก ชื่อ เปเรต ต่าง ๆ ดู เปน ตาม คัมภีร์ ชัม ชาบ มากกว่า ที่ มา ใน พระ
บาลี ฤา อรรถ กถา ขึ้น สูง ๆ เช่น ใน คัมภีร์ โลก สันฐาน แล มิ ลิน ทัญญา
ที่ มา ใน คัมภีร์ ขึ้น สูง คือ มา ใน จตุตถ ปาราสิก คัมภีร์ อาทิ กรรม แต่ จำ
แนก ประเภท เปเรต ก็ ต่าง กัน กล่าว ไว้ ใน โลก สันฐาน แล คัมภีร์ อาทิ กรรม
คัมภีร์ ละลิต สอง พวก ใน ละลิต สอง พวก ทั้ง ของ คัมภีร์ นั้น ก็ ไม่ ตรง กัน
ว่า ไป คน ละ อย่าง ทั้ง ดู ก็ เปน การ ง่าย ที่ จะ คิด พรพณา เปน แต่ ว่า ให้
แปลก ๆ กัน ไป จะ เอา สัก สอง ร้อย พวก ก็ เห็น จะ ได้ แต่ ใน มิ ลิน ทัญญา
นั้น มี ย่น กล่าว โดย สังเขป อีก ชั้น หนึ่ง คือ ว่า ถ้า จะ ย่น เข้า ก็ คง เปน สี่
จำพวก ที่ เขา จะ บัน อากูร ตาม ที่ คล้าย ๆ กัน เปน พวก หนึ่ง พวก หนึ่ง

คือ อุตุปชีวี เลี้ยง ชีวิตร ด้วย มลทิน แห่ง ครอบงำ แห่ง เลือด ทั้ง ปวง พวก
 นั้น ขบปัสสิดะ หยากเข้า หยากเข้า อยู่เป็นนิคย์ พวกหนึ่ง นิธามะคณทิกะ
 เพลิง เฒ่า อยู่ภายใน เป็น นิคย์ พวกหนึ่ง ปรัชคูปชีวี เลี้ยง ชีวิตร ด้วย ผล
 แห่ง ทาน ที่ ผู้อื่น ให้ จิตร ระวาง แต่ ที่ จะ รับ ส่วน กุศล อย่าง เดียว พวกหนึ่ง
 เปต พวกหนึ่ง คือ เปต ที่ ทำ เข้า กุ อุทิส ให้ คำ ที่ เรียกว่า เข้า กุ นั้น
 ขรยจะ มา จาก ภาษา มคธ ว่า กระ แปลว่า เข้า อย่าง หนึ่ง ตาม ตติชนนารี
 ซิลเคอร์ แปลว่า เข้า คม ให้ สุก แล้ว แต่ เรียก ชิม ซาบ กัน ไป ก็ กลาย เป็น กุ
 ครั้น เมื่อ กุ แปล ไม่ ออก แล้ว จึง มี ผู้ เฒ่า เป็น กุ ต่อ ไป อีก เพื่อ ให้ ได้ ความ
 แต่ เทุ ไต จึง มา ทำ เข้า กุ กัน ใน กุตุ สารท ไม่ได้ ความ ฤๅ จะ ทำให้ เป็น
 คู่ กัน กับ เข้า ผล กระ มอ น้ำ ซึ่ง ได้ ทำ ใน เวลา ดุสุ สด มี บ้าง ดอก กระ มัง
 นึ่ง ใน การ พระ ราช พิธี สารท นี้ ก็มี เข้า บิณฑ เช่น ได้ พรวรณา แล้ว
 เมื่อ สงกราน ดัน นั้น เหมือน กัน เพราะ เป็น พิธี กิ่ง กลาง มี

การ พระ ราช กุศล กาลานุกาล

ใน กำหนด พระ ราช พิธี สารท ได้ กล่าว ถึง เข้า กระ พง แด ของ
 สัตย์ ปกรณ์ มา เสร็จ แล้ว ใน ที่ นี้ จึง ไม่ ต้อง กล่าว พิธสาร ขอ บอก
 แต่ ว่า ใน วัน เดือน ๑๑ ขึ้น ค่ำ ๑ เจ้าพนักงาน ได้ เชิญ พระ บรม อัญญิ แล
 พระ อัญญิ เฒ่า จำนวน ที่ เคย สัตย์ ปกรณ์ มา แต่ ก่อน ออก ไป ประดิษฐาน บน
 พระ ที่ นั้ง เสาวนัตถ์ แด โทะ จัน ทั้ง ใน พระ ราช วัง ขวร แด หอ พระ นาค ก็มี
 การ พระ ราช กุศล ตาม เคย เหมือน กาลานุกาล อื่น ๆ พระ สงฆ์ ที่ สัตย์ ปกรณ์
 ก็ เกือบ จะ เป็น สำ รับ เดียว กัน นั้น เอง

คำ ตักเตือน ใน พระราชพิธี สารท

การ สวดมนต์ใน เวลา คำ ก็เป็น ตาม ธรรมเนียม เรียบร้อยดี อยู่
มี แต่ ใน วัน กวน เข้า ทิพย์ ภูษา มาลา ต้อง เก็บ ไบ มคม ให้ พอ แก่ ที่ ระ
พระ ราชทาน เจ้า กวน เข้า ทิพย์ คือ อย่า ให้ คำ ว่า สิบหก ไบ ลง ไป ถ้า
คำ ลง ไป แล้ว เคย เคย มา หลาย ครั้ง ถ้า มาก จน ถึง สาม สิบ สอง ไบ ยิ่ง ดี
หนึ่ง ไบ มคม ที่ เก็บ มา นั้น เป็น อย่าง ใช้ ไม่ได้ แท้ ๆ มัก จะ ต้อง ห้อยหู มาก
กว่า หัก คือ เทียบ อ่อน เหลือ เกิน ด้วย เก็บ มา ไว้ ซ้ำ ๆ ไป รวบ กระ
ซาก มา แต่ ที่ ไบ อ่อน ๆ จน สิ้น แสง การ ที่ ได้ เตือน ใน หนังสือ วชิรญาณ
แต่ ก่อน ก็มี แต่ ภูษา มาลา ไม่มี ผู้ใด ได้ รับ หนังสือ วชิรญาณ ท่าน อธิ
บดี ผู้ ซึ่ง บัง คับ ภูษา มาลา ทุก วัน นี้ ก็ ทรง หนังสือ ไม่ ออก ฉัทร มงคลครอบ
พระ กรัง ยัง ขาด ได้ ถึง นิ น ทา ไว้ ดังนี้ คง ไม่ รู้ ช่าง เป็น ไว ยังมี เรื่อง
ที่ เคย กา ทฬี ใน พิธี สารท อีก อย่าง หนึ่ง คือ เข้า กระ พง ที่ สำหรับ สดับ ปกรณ์
พระบรมอัฐิ นั้น เคย มา ตั้ง อยู่ ที่ หลัง ฉาก มุข ได้ แต่ ก่อน มา ถ้า เวลา
จวน เพน แล้ว เถ้า แก่ เคย ขน ส่ง มหาศ เล็ก ทาง พระ ทวาร ฉาก ข้าง ด้าน ตก
มหาศ เล็ก ส่ง กรมวัง แล ทนาย เล็ก นำ ลง ไป กวาย พระ สรง ที่ มา คอย สดับ ปกรณ์
แต่ บาง ปี มหาศ เล็ก เคย ๆ อยู่ กรม วัง ก็ เคย ไป เรียก เอา เอง ก็มี ถ้า
ถูก เคย เข้า ด้วย กัน หมด แล้ว เป็น เกิด ความ ทุก คราว การ อื่น ๆ ก็ ดู ไม่
ใคร มี ชัก ช้อง ขาด เหลือ อัน ไต นึก

เรื่องตักบาตรน้ำผึ้ง

การ ตัก บาตร น้ำ ผึ้ง นี้ ไม่ได้ เป็น พระราชกฤต ซึ่ง มี มา ใน เรื่อง รว
เก่า ๆ ปรา กฏ ใน หนังสือ แห่ง ไท เป็น การ พัง เกิด ขึ้น ใหม่ ใน รัชการ ที่ ๔
เหมือน อย่าง วิสาขบูชา แล มาฆบูชา ทำ อนุ โลม ตาม ผู้ ซึ่ง นับ ถือ พระ
พุทธศาสนา แก่ ก่อน ได้ เคย ทำ มา แต่ การ ที่ ทำ นั้น ถ้า ไม่ ลื จะ เป็น การ
สำหรับ แผ่นดิน แท้ นึก ทำ เป็น ส่วน ธรรมยุติกา ฤๆ เฉพาะ แต่ วัด บวรนิเวศ
ด้วย อีก เป็น การ ของ วัด มากกว่า ของ บ้าน คือ เมื่อ เวลา ทรง ผนวช อยู่
ที่ วัด บวรนิเวศ ได้ เคย มี การ วิสาขบูชา มาฆบูชา ตักบาตร น้ำผึ้ง เมื่อ ได้
เสด็จ เสด็จ ถวียงราช สม บัด แล้ว จึง ได้ ทรง ยก เข้า มา ทำ ใน วัด พระศรีรัตน
ศาสดาราม อีก ส่วน หนึ่ง พระ สงฆ์ ที่ ณั ใน การ ตัก บาตร น้ำ ผึ้ง เดิม
ก็ ใช้ ราชาคณะธนา นุกรม วัด บวร นิเวศ วัด เดียว ทั้ง สิบ รูป ต่อ ภาย
หลัง เมื่อ ทรง สร้าง วัด ราช ประดิษฐ์ จึง ได้ มี พระ ราชาคณะธนา นุกรม
วัด ราช ประดิษฐ์ เข้า ใน จำนวน สิบ รูป นั้น ด้วย ครั้น ภาย หลัง เมื่อ มี เจ้า
บวช เณร ย้าย เข้า มา เสด็จ พระ ที่ พระ ที่ ณั พุทธ มณฑล เขียว มุข ได้ มี เจ้า
พระ เจ้า เณร ที่ บวช ใหม่ เดิม นอก จาก จำนวน สิบ รูป ขึ้น ไป อีก ต่อ มา
ภาย หลัง ก็ เลย เป็น แขน เจ้า พระ เจ้า เณร ทรง ผนวช ใหม่ เข้า มา ณั แล ได้
น้ำ ผึ้ง ที่ ทรง บาตร นั้น ด้วย - เป็น ผล ของ เจ้า พระ เจ้า เณร ด้วย กลาย ๆ ครั้น ใน
รัชกาล ประ จุบัน นี้ เชิญ พระ พุทธ บุคยรัตน ไป ประ ดิษฐาน ที่ พระ พุทธรัตน
สถาน แล้ว จึง ย้าย เสด็จ พระ ไป ที่ พระ พุทธรัตน สถาน แต่ ที่ แคบ ไม่ พอ
พระ สงฆ์ จึง ต้อง แยก ไป ณั ที่ พระ คำนั ทรงแผนวช บ้าง แต่ ก่อน ทรง

บาตร ที่ मुख หลัง พระอุโบสถ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ภายหลังจึงย้าย
 มาที่ พระที่นั่ง ทรงธรรม ครั้น เมื่อ ไปเลี้ยงพระที่ พระพุทธรัตนสถาน
 ทรง บาตร ก็ย้ายไปที่ ซาสาใต้ต้นจันทน์ นำประคองถาดน้ำประเวศมา
 จนทุกวันนี้ บาตร ที่ทรงนั้น มีบาตร พระพุทธรูป ในที่ต่าง ๆ แลบาตร พระ
 สงฆ์ มีแต่ตัว บาตร ไม่ได้ หุ้มถลก ตั้งเรียงบนม้า ทรงด้วย ชันเงินทรงบาตร ๆ
 ละ ชัน มีผล สมอ ทั้ง ลงไป ใน บาตร นั้น บาตร ละเกล้าผล ถีบ ผล ตาม แต่จะมี
 มาก มีน้อย ต่อ นั้น ไปเจ้านาย ฝ่าย ใน เสด็จ ขึ้น มา ทรงบาตรน้ำ ผั่ง ตาม
 แต่พระ องค์ใด จะ ทรง คร่ช้อ มาก น้อย เท่าใด ไม่มีกำหนด แต่น้ำ ผั่ง คง
 ได้ เต็ม ทุก ๆ บาตร เพราะบกพร่อง บาตร ไต่ก็ คง เต็ม จน เต็มจำนวน บาตร
 ที่ ทรง บาตร น้ำ ผั่ง ดังนี้ ใน การทรงบาตร น้ำ ผั่ง นั้น เสด็จ ลง ทรง จุกเคื่อง
 นมัสการ ทรง คีล พระ สงฆ์ ถวายพร พระ ทรง ประเคนแล้ว เสด็จ ทรง บาตรน้ำ
 ผั่ง เมื่อ เสด็จ กลับ ก็ พอ โกล่กับ เวลาที่ พระสงฆ์ ถันแล้ว ทรง ถวายไทย
 ทาน หมายพลู รูป เทียน แล น้ำ ผั่งขวด ขัด ขนาด เล็กขวดหนึ่ง พระสงฆ์ถวาย
 อนุโมทนา ด้วยกาเล แลยัสสะทาเนนะ แล้ว ก็เสด็จ ขึ้น มี การ เทศนาเรื่อง
 คัก บาตร น้ำ ผั่งต่อไป การ เทศนา เปน ถิ่น หลวงแต่ไม่ได้ เทศน์ น้ำที่ นั่ง
 เทศน์ ที่ พระที่นั่ง ทรงธรรม เจ้านาย แล ข้าราชการ ฝ่าย ใน ทั้ง เรื่องที่ เทศน์
 นั้น ว่า ด้วย นิทาน เรื่อง คัก บาตรน้ำ ผั่ง ที่มี มา ใน เกสัชชชันธ์ เปนการ
 แสดง มุส เหตุอนุโมทนา ใน มุสทานที่ได้ทำใน วัน นั้น ข้าพเจ้า เห็น ว่า ควรจะ
 นำ มุส เหตุตาม ทางที่ เทศนา นั้น มา กล่าว ในที่นี้ พอจะ ได้รู้ เรื่อง ตลอด ว่า
 เหตุการ อย่างไรจึงได้เกิด คัก บาตรน้ำ ผั่ง ขึ้น แล น้ำ ผั่ง ซึ่ง ดู ก็ ไม่ เปน
 ประโยชน์อัน ไฉน ก็ ถู เข้าสารไม่ได้ ทำไมจึงได้ต้องถึง คักบาตรคักตก

ดู ก็ น่า จะ ตาม อยู่ แต่ เรื่อง ที่ ข้าพเจ้า จะ เล่า นั้น จะ ไม่ เติบ เนื่อ ความ แต่ ตาม ที่ เทศนา อย่าง เดียว จะ ขอ แสดง ความ เห็น แล ตาม ที่ ตัว ทราบ เพิ่ม เติม ปน ลง บ้าง ตาม สม ควร แก่ ชั่ว ความ

ใจ ความ ใน เกสัช ชันธ์ นั้น ว่า พระพุทธเจ้า เสด็จ อยู่ ใน เมือง สาลวักกิ ประทับ ณ เชตวัน อาราม แห่ง อนาคต นิมิต্ত จัก หลบ ที่ ครั้ง นั้น พระภิกษุ ทั้ง หลาย อาพาธ เนื่อกว่า ๘๐๐ คน แปร กัน ว่า ใช้ เกิด ใน สรรพ กาล อาการ ที่ เปน นั้น คือ “ฉัน ยากู แล ภักธ ไม่ จัง อยู่ ตาม ปกติ ได้” ยากู ที่ ต้ม แล้ว ก็ พิ บัด ชัน เสีย ออก เลี้ยว จาก มุข ทวาร ไม่ อยู่ ได้ นาน ใน อุทฺธ ประเทศ” คำ ที่ ว่า นี้ เปน โวหาร แปร จาก ภาษา มคธ ถ้า พุทฺธ กัน อย่าง ไทย ๆ ก็ ว่า ใน ฤ กุ นั้น พระสงฆ์ ฉัน ยากู ก็ ที่ อาหาร อื่น ก็ ได้ ให้ เกิด โรค อา เจียน ออก มา เสีย อาหาร ไม่ จัง อยู่ ได้ เปน เหมือน กัน มาก ๆ ก็ พากัน หิว โหย อ่อน เพลีย ไป ร่าง กาย ก็ ผ่าย ผอม เสื่อ หมอง ผิว เหลือง ชัน เหลือง ชัน เมื่อ ผอม ไป ชัน นั้น เห็น ก็ สว่าง ชัน ตาม กาย เพราะ โรค ที่ เปน นั้น พระ พุทธเจ้า ทอด พระ เนตร เห็น ครุฑ กาม พระ อานนทฺ์ พระ อานนทฺ์ ก็ กราบ ทูล ตาม เหตุ ที่ เปน นั้น ครั้น เมื่อ พระพุทธ เจ้า เสด็จ เข้า อยู่ ณ ที่ สงัด จึง ทรง พระ ปริ วิ ติ คก ถึง ทุกข พิ บัด ซึ่ง เกิด ขึ้น แก่ พระ สงฆ์ นั้น จึง ได้ ทรง พระดำริห์ จะ หา สิ่ง ใด อนุญาติ ให้ แก่ พระสงฆ์ ให้ เปน ยากู ด้วย เปน อาหาร ด้วย แต่ จะ ไม่ ให้ เปน อาหาร หยาบ เมื่อ ทรง พระดำริห์ เช่น นั้น จึง ทรง คิด เห็น ยา ทำ อย่าง คือ เนยใส อย่าง หนึ่ง เนยข้น อย่าง หนึ่ง นํ้า มัน อย่าง หนึ่ง นํ้าผึ้ง อย่าง หนึ่ง นํ้า อ้อย อย่าง หนึ่ง ถือ กัน ว่า เปน ยา ด้วย เปน อาหาร ด้วย แต่ ไม่ เปน อาหาร หยาบ เนยใส เนยข้น ที่ กล่าว ใน ที่ นี้ จะ เข้า ใจ ว่า เปน บัด เดอ แล ชีส ตาม อ อย่าง เช่น ของ ฝรั่งเศส ชายา เดียว นี้ ไม่ ได้ ทั่ว นานิต เนย

ชั้นนั้น เบลอ กว่า บัดเดอ ที่เรา เรียกว่า เบล เบลอ ของฝรั่ง สัปดนนั้น กลับ เบล
 กว้าง ยิ่ง ขึ้นไป เป็นน้ำมัน แต่เป็นของ เกิด ด้วยน้ำ นม ทั้งสองอย่าง ต้องเข้า
 ใจว่า เป็น เบล อย่าง ซ้องหัดล ชนิก หนึ่ง เช่นนี้ ส่วนน้ำมันนั้นเล่า ก็หมายเอา น้ำ
 มันมาเป็นทีตั้ง แต่ท่านรวบรวม น้ำมัน บรรดาที่ ออกจากผลไม้ แลแปดสัตว์
 เข้าไว้ใน หมวกน้ำ มันนี้ ด้วย น้ำ มันนี้ เป็น อันมี อย่างเดียว ไม่ ทั้ง คืด ถึง
 น้ำอ้อยนั้น รวม น้ำตาลต่าง ๆ เข้าใน หมวกนั้น ด้วย เก๊ส ๕ อย่างนี้ พระ
 พุทธเจ้า ทรงเห็น ว่า ควรจะอนุญาต ให้พระสงฆ์ ทั้งหลาย ถิ่นในเวลา เข้า ชั่วเที่ยง
 จึง ได้ ทรงอนุญาต แก่พระสงฆ์ ทั้ง ปวงเป็นครั้งแรก คำ ซึ่งเรียก ว่าอนุญาตใน
 ที่นี้ ถ้าจะว่าตาม ความเห็น เราไทย ๆ ในเวลา เข้า ชั่วเที่ยง อาหาร เหล่านี้
 ก็ ไม่ เปนที่ ห้ามปราม ไม่ ให้ พระสงฆ์ ฉันทมาแต่ก่อน เมื่อ อนุญาต ก็ ไม่ ได้
 อนุญาตให้ ฉันท นอก การ คือ นอกเวลา ที่พระสงฆ์ ฉันท อาหาร ได้ ตาม ปกติ
 ถ้า เปนเวลา ทุกวันนี้ ก็ น่าจะเรียกว่า ฉันท ฤๅ สัก ให้ ฉันท ด้วย ความมุ่งหมาย
 คิด เห็น ว่า จะให้ แก่โรค ด้วย แก่ หิว ด้วย ไป มี มีน กันอยู่ ลำหนึ่งที่ว่า ทำ ไม่ จึง
 ต้องหา ที่ ไม่ ให้ เปนอาหาร พยายาม เพราะในเวลา เข้า เช่น นั้น อาหาร พยายาม
 พระสงฆ์ ยังฉันท ได้ อยู่ เห็น ว่าที่ ทำ ไม่ ให้ เปนอาหาร พยายามนั้น คือ จะทรง
 เห็น ว่า อาหาร พยายาม ไม่ ย่อย ซึมซาบ ไป ได้ โดยง่าย ต้อง ไป ตั้งอยู่ ชั่ว
 นาน จึง ได้ กระท้อน อาเจียน ออก มา เสีย ถ้า เปนอาหาร ละเอียก เช่น นี้ ถึง ว่า
 อาหาร พยายาม จะอาเจียน ออกมา เสีย อาหาร ละเอียก คงจะเหลือ อยู่ ได้ เปน กำลัง
 แก่ หิวไทย แลของ ทำอย่างนี้ ในประเทศ นั้น ถือกัน ว่า เปน ยา บาง ที่
 จะเป็น เครื่องบำบัด โรค ที่ เปนนั่น ได้ ด้วย ครั้น เมื่อ พระสงฆ์ ได้รับ อนุญาต
 เช่น นั้น ก็ ทำ กัน บริโภค เก๊ส ๕ อย่าง แต่ไป กลับ เกิด ขี้จุกขี้คอก มาก ไป
 ความสำนวน เทคนิคว่าว่า “โภชนะ ที่ เสว้าหมอง ของบริโภคนามปกติทั้งหลาย

ยังไม่ ชอบใจแต่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว จะกล่าวไปถึงโภชน ที่ระคนให้เหี้ยม
ด้วยสัปปิยวนิต เปนต้น นั้นเล่า ครั้น มารจะคนเข้า ให้เหี้ยม ด้วยสัปปิยวนิต
เปนต้นแล้ว ก็ยังไม่ เปน ที่ชอบใจ มันไม่ได้ โดย พิเศษกว่า โภชน ที่เสว
หมอง ตาม ปกติ อีกเล่า อาไศรย สรทิกา พาร นั้นด้วย บริโภค มัน ภัต ตา
หารไม่ได้ ด้วย ทั้งสอง โทษนี้ ภิกษุทั้งหลาย นั้นก็ ฝ่าย ผอน หนัก ไป กว่า แต่
ก่อน” ข้อความที่ว่ามานี้ คือแปลว่า อาหาร เติมที่ เปน อันโอเคเบธล์ ไม่
นำ กิน ฤา กินไม่ได้ อยู่แล้ว นั้น มาลฤก เกล้าเข้าด้วย เนยเหลวเนยข้น เปนต้น
ก็ยังไม่ อันโอเคเบธล์ กิน ไม่ได้ หนักไป เมื่อ อาหาร ตามปกติก็ อาเจียนอยู่แล้ว
ยิ่ง คลุก เกล้า เข้าด้วย ซ้อง หักถั่ว ทั้งหลาย เหล่า นี้ก็ ยิ่ง ทำให้ อาเจียนมาก ขึ้น ด้วย
แลกิน เข้าไป ไม่ได้ ด้วย เพราะอาหารยิ่ง น้อยลง ไปเช่นนี้ พระสงฆ์ จึงผอมหนัก
ไป กว่า แต่ ก่อน ครั้น พระ พุทธเจ้า ทอด พระ เนตร เห็น จึง ตรัสถาม พระ
อานนท์อีก เมื่อ พระอานนท์ กราบ ทูล ให้ ทรง ทราบ แล้ว จึง ตรัส เรียกภิกษุ
ทั้งหลายอนุญาต ให้รับ เภสัช ๕ ประการ บริโภค มัน ได้ ในเวลา วิกาล คือ
ตั้งแต่เที่ยง แล้ว ไป จนรุ่ง สว่าง อีกชั้นหนึ่ง เพื่อจะให้ ได้ เลี้ยง เวลา กับ มัน
อาหาร แลอยู่ ข้าง จะสำหรับ แก่ ทิว ด้วย ตุ ก็ เปนการ ตก ลง เรียบ ร้อย กัน ไป
แต่ไม่ได้ มี กำหนด ว่า รับไว้ บริโภค ได้ เพียง ไต เปน ทาง ที่ ผู้ เสื่อมใส จะ
ถวาย คิลานบิณฑิย เภสัช บริกขาร แก่พระสงฆ์ มากขึ้น พระสงฆ์ รับ แล้ว ก็ เก็บ
ไว้ มัน ล่อ ๆ ไป ไม่มี กำหนด จนไปเกิดเหตุ ขึ้น คือ นี้พระอรหันต์ องค์ หนึ่ง
ชื่อ พระ บิณฑิ ทวัชระ ขำ นาญ ในอิทธีวิธญาณ วัน หนึ่ง พระเถระ เจ้า
ปรารถนา จะ ทำ ที่ อยู่ ที่ โฉม เขา ใน เมือง ราชคฤห์ ให้ ข้าราชการ ถวาย พระ
เจ้า พิน พิศาร เสด็จ ไป เห็น จึง คำ ตรัสถาม ว่า พระ ผู้ เปน เจ้า จะต้อง การ
ถวามิก บิณฑิ คน รักษา อาราม ฤา พระ ผู้ เปน เจ้า ถวาย พระพร ว่า พระ

พุทธเจ้ายังมีได้ออนุญาต พระเจ้าพิมพิสาร จึงว่า ขอ ให้พระผู้เป็น เจ้า กราบ
 ทูลแล้ว บอก ให้ ข้า พเจ้า ทราบ ด้วย แล้ว พระ ผู้ เป็น เจ้า จึง ให้ นำ ข้อ ความ
 นั้น ไป ทูล พระ พุทธเจ้า พระพุทธเจ้า ก็ ทรง อนุญาต ครั้น เมื่อ พระ เจ้า พิม
 พิสารเสด็จ ออก ไป ครั้ง ที่ สอง กามพระมหา เกร ได้ ความ ว่า พระ พุทธ
 เจ้า ทรง พระ อนุญาต แล้ว จึง ตรัส ว่า จะ กวายน รักษา อาราม คน หนึ่ง แต่
 ครั้น เมื่อ เสด็จ กลับ เข้า ไป มี ราชการ มาก ทรง ถ่ม เสี้ย ล่วง มา ข้า นาน
 จึง ทรง ระฤก ได้ รับสั่ง กาม สัพ พัตถ กะ อมาตย์ ว่า เรา จะ กวายน คน
 รักษา อาราม แก่ พระ บัณฑิต วัจ ณะ นั้น ได้ กวายน แล้ว ฤา ยัง อมาตย์ ทูล
 ว่า ยัง ไม่ได้ กวายน คำ รัส คำ ว่า ล่วง มา ได้ ก็ มาก น้อย แล้ว อมาตย์ ทูล ว่า
 ตั้งแต่ ทรง รับ มาวัน นั้น จน ถึง วัน นี้ ได้ ห้า ร้อย ชาติ พระ เจ้า พิมพิสาร จึง
 สั่ง ให้ กวายน อา รามิก มนุสย ห้า ร้อย คน ทวี ชัน ราช ตรี ละ คน หมู่ บ้าน
 เลข วัต นั้น คน ทั้ง ปวง จึง เรียก ว่า อา รามิก คาม บ้าง บัณฑิต คาม บ้าง พระ
 บัณฑิต วัจ ณะ ก็ เปน กุ ลุ ปณะ เข้า ออก อยู่ ใน หมู่ บ้าน นั้น วัน หนึ่ง มี การ
 เล่น มหรสพ เปน การ เชิด เกริก เด็ก ๆ ใน บ้าน นั้น แ่่ง ตัว ด้วย เครื่อง ประ
 ตัษ แล ดอกไม้ ต่าง ๆ เล่น การ มหรสพ พระ บัณฑิต วัจ ณะ เข้า ไป
 บิณฑบาต เมื่อ ไป ถึง เรือน แห่ง หนึ่ง ลูก หลิง ของ เจ้า ของ เรือน นั้น
 เห็น เด็ก ๆ ทั้ง ปวง แ่่ง ตัว ก็ เข้า ไป ขอ เครื่อง แ่่ง ตัว แล ดอกไม้ กับ บิณฑ
 บาตร พระ บัณฑิต วัจ ณะ ทราบ ว่า เด็ก นั้น ยาก จะ ได้ เครื่อง แ่่ง ตัว บ้าง
 จึง ก้อ เขา เสวียน หล้า อื่น หนึ่ง ส่ง ให้ แก่ มารดา ให้ สรวม คีตะ เด็ก หลิง นั้น
 เสวียน หล้า ก็ กลาย เปน ดอกไม้ ทองงาม คุ้ม ชม ถึง นาง ใน พระราชวัง ก็ ไม่
 มี ดอกไม้ ทองงาม เปรี๊ยะ เหมือน ได้ เมื่อ คน ทั้ง ปวง เห็น ดัง นั้น ก็ เข้า ใจ ว่า
 จะ ได้ มา ด้วย โจร กรรม จึง กราบ ทูล พระ เจ้า พิมพิสาร พระ เจ้า พิมพิสาร ก็

ให้จับข้าพระตะกุดนั้นไปจำไว้ ครั้นคราวที่สอง พระบิณฑุจะไป
ที่เรือนนั้นอีกไม่พบเจ้าของเรือน จึงได้ถามผู้ที่อยู่ใกล้เคียงได้ความว่า
เพราะดอกไม้ทองพวงนั้น เป็นเหตุให้ต้องจำ จึงได้เข้าไปในพระวาทวัง
แล้วทูลถามพระเจ้าพิมพิสารว่า เอาข้าพระตะกุดนั้นมาจำไว้ด้วยเหตุอันใด
พระเจ้าพิมพิสารจึงตอบว่า ดอกไม้ทองพวงนั้น แต่คนที่อยู่ใกล้เคียงข้าพเจ้า
ยังไม่มี คนจนเช่นนั้นจะไปได้มาแต่ไหน คงจะต้องไปขโมยเขามา
มาไม่คงสงสัยเลย เมื่อพระบิณฑุจะได้ยินเช่นนั้น ก็อริฏฐานให้ปราสาท
พระเจ้าพิมพิสารเป็นทองคำ แล้วถวายพระพรถามว่า ปราสาททองคำ
นี้พระองค์ให้มาแต่ไหน พระเจ้าพิมพิสารจึงตอบว่า ข้าพเจ้าทราบ
แล้วว่าเปนด้วยอานุภาพฤทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า ถึงดอกไม้ทองนั้นก็จะ
เป็นเช่นนั้น จึงรับสั่งให้ปล่อยข้าพระตะกุดนั้นจากเวรจำ เมื่อคน
ทั้งปวงได้ทราบ ก็มีความเลื่อมใสมากพากันนำเกสรทั้ง ๕ นั้นมาถวาย
มากจนล้นเหลือ พระผู้เป็นเจ้าไม่สะสมเกสรที่ได้นั้นไว้ แจกจ่ายให้
แก่ภิกษุที่เปนบริวาร ภิกษุที่เปนบริวารมีมากก็เก็บเกสรที่ได้แจกนั้นไว้
ในภาชนะต่าง ๆ จนถึงห่อผ้ากรองน้ำบ้าง ถังบ้าง ห้อยเกี่ยวไว้ตาม
บานหน้าต่าง เกสรเหล่านั้น ก็ไหลซึมซาบตามเอิบประอะ เปื้อนเสนาสนะ
หมู่ทั้งปวงก็เข้าประทุษร้ายเสนาสนะทั้งของเปนอันมาก คนทั้งปวงเห็น
ก็พากันติเตียนว่า สมณะสากยบุตถิย์เหล่านี้ มีคลังเหมือนพระเจ้าพิมพิสาร
มคธราช เมื่อภิกษุที่มกน้อยล้นโต มี ความละอายแลมักสงสัยก็พากัน
นยกโทษติเตียน แลกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงได้ประชุมพระสงฆ์
ถามภิกษุพวกนั้นรับแปลถึง ทรงติเตียนเปนอันมาก แล้วจึงตั้งบัญญัติสิก
ขาบทว่าเกสรทั้ง ๕ นี้ ภิกษุรับแล้วสะสมไว้บริโศคตลอดเจ็ดวัน

อย่าง ยิง ถ้า รับ แล้ว เก็บไว้ พันเจ็ดวันไป ของนั้น เป็นนิลลัคคีย์ ภิกษุ
 เจ้า ของ ต้อง อาบิ ปาจิตตีย์ เพราะ มีบัญญัติ เช่นนี้ ของ ทั้ง ปวง นั้น จึง
 เรียกว่า สัตตาคะกา ติก คือ มีกำหนดเจ็ดวัน ทั้ง แล้ววันรับไป เป็นกาลละ
 ถ้า ไม่ สะเลย ใน เจ็ด วัน ถ้า ไม่ ได้ พัง ใจเสีย ใน เจ็ด วัน ว่า จะ ไม่ กินเลย
 เมื่อล่วง เจ็ด วันไป ถึง วันอื่นที่ แปร ของ นั้น เป็นนิลลัคคีย์ เจ้าของ
 ต้อง อาบิ ปาจิตตีย์ นับ ตามของ มากของ น้อย ต้อง เสียสะ ของ นั้น ก่อน
 จึง จะ แสวงอาบิ ได้ เมื่อ เทศนา เล่าเรื่อง มา ถึงเพียงนี้ จะ จยลง จึง ได้ ว่าเพราะ
 พระ พุทธานุญาติ สมัย มี มา ณนี้ ยัถิชาติผู้ นัย ชื่อ พระ พุทธศาสนา จึง
 ได้ บุชา พระพุทธานุญาติ นั้น บริจาค น้ำผึ้ง อัน นัย ภายใน ยา ๕ ประการ
 ใน พุทธ บริตติ ใน สมัย ถึง สะระ ทะ ถ้า จน ใกล้ สะระ ทะกาล เป็นกรรมนิยม
 มี มา ด้วย ประการ นี้

เรื่อง ยา ๕ สิ่งนี้ ถ้า จะ คิด ความประเทษของภานรอก จาก น้ำผึ้ง แล้ว ก็
 เป็นของ แผลง ที่ หมอ จะ พัง ห้าม ไม่ ให้ คน ไข้ กิน ทั้งนี้ จะ เป็น เพราะเหตุ
 นั้น ถ้า อย่างไร การ ถวายเภสัช ทั้ง ๕ ใน สมรท กาลนี้ จึง ลง ถวาย อยู่แต่
 น้ำผึ้ง อย่างเดียว ถวาย ด้วยความ มุ่งหมายว่า จะ ให้ ไข้ เป็นยา ตามเรื่อง
 เก่า ไม่ ได้ ถวาย อย่าง หมดทุก น้ำตาลทรายโยธา เช่น ในเวลาอื่น ๆ แต่ ใน
 ประเทศ อิน เตีย ตลอด ลงมา จนถึง สังกาเภสัช ๕ อย่างนี้ อยู่ ข้าง หยอดกัน มาก
 จนถึง นิทาน ใน มหาเวส มี เรื่องราวกล่าว ถึง เรื่องน้ำผึ้ง ว่า ด้วยชาติ ก่อนของ
 พระเจ้า ศรี ธรรมาโคก แล พระ เจ้า เทวานัม บยติส เจ้านิโครธสามเถร ทั้ง สาม
 ชาติ ก่อนเป็น กฏ มกั พันธัง กัน เป็นพ่อค้า น้ำผึ้ง ทั้ง สามคน ที่ ไหว้วาง ฟักลงไป
 ชื่อ น้ำผึ้ง มา ได้น้อง สุดท้องชาย พระปัจเจกโคธิ องค์ หนึ่ง อยู่ ที่ เขา คันธมาทน์
 เป็นวันโรค อันควร จะ เยียวยา ด้วยน้ำผึ้ง ได้ ความ เวทนา รุ่มร้อน ด้วย โรค อัน

นั้น พระบิณฑุโพธิ์องค์หนึ่ง ทราบว่า โรคนั้นจะหาย ด้วยน้ำผึ้ง จึง
 เหาะ มายัง เมืองพาราณสี เพื่อจะหาน้ำผึ้ง พบผู้หญิงชาวบ้านที่ ร้ายจัง เขาหลง
 ไป ตกน้ำ จึงถามว่า บ้าน ชายน้ำผึ้งอยู่แห่ง ไต นาง นั้น ก็ ชี้บอก บ้านให้
 เมื่อไปถึง ที่บ้านก็ ไปหยุด ยืน อยู่ พ่อค้า น้ำผึ้งคนเล็กมี ความเลื่อมใส จึง
 รับยาตร ไป ริน น้ำผึ้ง ลง เต็ม บาตร แล้ว ส่งถวายพระบิณฑุโพธิ์ น้ำผึ้งก็ ล้นไหล
 ลง ยัง พื้น แผ่นดิน พ่อค้านั้น จึง ได้ ตั้ง ความปรารถนา ขอให้ ได้ เสด็จราช
 สมบัติ ใหญ่ ในลกฤษมพูทวีป แต่ให้มีอาณานิคมแม่ ไปเยื้องบนโยชนหนึ่ง
 ภายใต้อำเนน ดิน โยชนหนึ่ง เพราะเหตุ นั้น พระเจ้า ศีรธรรมาโคก จึงได้มี เศษ
 ญาพมาก น้ำผึ้ง แก่ โรคได้ จน ถึง เปน ผี เช่นนี้ ก็ แปลกกับยายบ้านมาก
 แต่ดู ยัง ไม่ รู้ วิเศษ เสมอ น้ำมัน เนย ซึ่ง เพราะไม่ได้ น้ำมัน เนย เท่านั้นถึงแก่
 ตายได้ มี เรื่องราว ในมหาวงษ์ เหมือนกัน ว่ามี เณร สององค์ พี่ชื่อบุติ
 น้องชื่อบุณทิต เป็นพระอรหันต์ พระติศเณร ถูกสัตว์แม่ลงบึ้ง ได้ ความทุกข์ เวทนา
 พระบุณทิต น้องชาย จึงถาม ว่าทุกข์ เวทนา ครั้งนี้ เห็นจะ หาย ด้วย อัน ไต ท่าน
 พี่ชายบอกว่า ถ้าได้ เปரிய มาสักซังหัดก็ หนึ่งก็หาย แต่ท่านคิดองคณ
 จะถือ ฮุดงค บิณฑุขยาต อยู่อย่างไร จึงได้สั่ง ว่า อย่าให้ ไป ขอ แก่ ท้าวพระยา
 ผู้ใด เปนศิลา นกักร ให้ แก่ ไป เทียบบิณฑุขยาต ในเวลาเช้า พ้นเพนแล้ว ได้
 มา ก็ ไม่เอา ท่าน น้อง ชาย ไป เทียบบิณฑุขยาต ตั้งแต่เช้าจนเพน ก็ ไม่ ได้
 ความเวทมนั้น กล้า ขึ้น พ้น กำหนด โดย จะได้ เปரியมายวิโรค สักร้อยหม้อก็
 ไม่หาย พระติศเณร ตาย พระเจ้า ศีร ธรรมาโคก ทราบเข้า จึง ได้สั่ง ให้
 ขุดสระใหญ่ไว้ ทั้ง สี่ประตูพระนคร ให้ ก่ออิฐ ถือปูนผิวข้างในให้มันคง แล้วยัง
 สระใหญ่ทั้งสี่ประตูพระนคร ให้ เต็มไป ด้วย น้ำมัน สระหนึ่ง เต็มไป ด้วย สลัป คือ เนย
 ใส สระหนึ่ง น้ำผึ้ง สระหนึ่ง ชันทลักร คือ น้ำตาลกรวด สระหนึ่ง อุตติศถวายแก่พระ

สงฆ์ อัน มาแต่จากทิศ เพื่อจะมีให้ลำบาก ต้องเที่ยวบิณฑบาต เกลี้ย ยัง
มีเรื่อง อื่น ๆ อีก ม้าง แต่ยกมา สองเรื่อง นี้พอเป็นตัวอย่างให้เห็น ว่าตาม
ความคิด ของ เรา จะคิดเห็นคุณ ประโยชน์ของยาน อย่างไร คิดไม่ ถึง ได้เลย
ถ้า ตามความ เห็นเรา แล้ว ต้องเห็น ว่า โลก ที่ พระมหาเถร เจ็บ ชั่วแต่ ถูกมุ้ง
เท่านั้น ถึง แก่ ความตายได้ ก็ โคม เติม ที่ ยา ที่ เสาะแสวง หา จะแก้
ยาก ก็ หาน้ำมัน เนยกิน แก่ ถูกหิมะ มุ้งก็ โคมอีก เหมือนกัน ถ้าเป็นใจ เราถูกมุ้ง
เข้า เช่นนั้น คงจะคิด หาซื้อ มุ้ง ญาแว้ง อัน โท มาลึง ให้ ขนมัน ออกเสีย ก็แล้ว
กัน แล ไม่ตาย เป็นแน่ ด้วย นี่ ท่าน หาเนย กิน ซ้องหัดดี เทียว เท่านั้น ถึง
แก่ ความ ตายได้ แต่ มุ้ง กัด เท่านั้น จะหายารักษา ยังต้องนึก ถึง เนย แล้ว
การ ที่ พระพุทธเจ้า ทรงนึก ถึงเนย ในเวลาที่ พระสงฆ์ บัวยสรวทิกาสว ก็ ไม่เป็น
การ อัจฉริยะอะไรยังเข้าเล่าเข้าเรื่องมากกว่า ถูกมุ้ง เรื่อง เนยเป็นอาหาร ทิพย์ ญา
เป็นยาทิพย์ของประเทศนั้น ก็ยัง ไปอยู่จนถึงเวลาปัจจุบันนี้ เมื่อข้าพเจ้า
ไป ที่อินเดีย ไปตาม ถนน ที่ เป็นแซก ล้วน มีร้าน ขายขนมสองข้างทาง เช่น
ถนน ที่ ตรง เข้ามา เยี่ยมมัมมัตติจิตที่ เมืองเดลีเป็นต้น . เป็นร้าน ขายขนม ทั้งสอง
ข้าง เมื่อ แล เห็นไปแต่ไกล มีขนม ใส่ภาชนะต่าง ๆ ตั้งเรียงราย
มี ไท ทำ นอง ไท กะเทียม ญา หม้อ เล่า อ้วย กรอก น้ำ มัน เนย ทั้ง อยู่
หลาย ๆ ไท ทุกวัน เยี่ยม เข้าไป ถึง ปากกรอก ถนน เหม็น เหลือ กว่าถึงที่จะ
ทนจน จะ อาเจียนเข้าไปไม่ได้ ต้องถอยมา แล เมื่อ กลับ จาก เมืองพาราณสี
(แบน นารัต) พระเจ้า อิศวรี ประสาทเจ้า เมือง พาราณสี ให้ นำ ขนม
มา ส่ง ให้ ใน รถไฟ ที่ พ่วง มา ข้างท้าย มี ขนม ยี่สิบ ตะ แกรงใหญ่ น้ำ มัน
เนย ใส ห้า ไท เป็น เวลาชุน ฤดูร้อน ไม่ ท้นรู้ เขา ก็ เอา ประ ทุก รก ข้าง ท้าย

มา ครั้น เมื่อ ถึง สเคซัน ลง มา เดิน ใต้ ถัด น้ำ มัน เนย พุง ช่าน ตาม จึง
 ได้ ความ ว่า เป็น ของ พระ เจ้า พาราณสี ให้ รก กระเทือน ไหม น้ำ มัน เนย แดก ไทหนึ่ง
 จึง ได้ ส่ง ถัด ถัด นัก ส่ง ให้ ยก ของ ทั้ง นั้น มา ให้ พวก แหก อยู่ ที่ สเคซัน
 นั้น ถิ่น ตู แ่ง ถิ่น หยิบ ๆ หยิบ ๆ ชว่ย เหลือ ทน ขนมนั้น ท่วง ที่ คล้าย ๆ
 ของ พลุ จม น้ำ มัน เนย แทน น้ำ คาล เชื้อม ผู้ ที่ เขา เคย ไป อยู่ ที่ ถิ่น เทียน นาน
 เขา เล่า ว่า ความ ที่ นัย ถือ แยก ถิ่น นั้น ถ้า เป็น ผู้ มี ชน จะ ถิ่น จึง จะมี น้ำ มัน
 เนย ถิ่น เมื่อ ถิ่น แล้ว ยัง ต้อง ขวด มั่ง มี ตะ คือ เขา น้ำ มัน เนย นั้น ทา ริม ผี ปาก
 ให้ เป็น มัน ย่อง แสดง ว่า ถิ่น เข้า มา แล้ว กับ เนย เป็น คน มั่ง มี กรมหมื่น
 สมมต ได้ เคย ชื้อ มา ให้ แหก ฮิม คู่ คน หนึ่ง ซึ่ง เข้า มา อยู่ ใน กรุง เทพ ๆ ถิ่น
 เขา คลุก กับ เข้า ถุก เขา น้ำ คาล ทนาย เจือ หนึ่ง ถิ่น เบิร์ต ชว่ย มาก น้ำ
 มัน เนย ที่ เหลือ อยู่ ถิ่น ลูบ ทา ไป ตาม เนื้อ ตาม ตัว ชว่ย สมาย เต็ม ที่ น้ำ มัน เนย
 นี้ เป็น เครื่อง สัก การบูชา อย่าง วิเศษ ด้วย ใช้ สำหรับ ประพรม ใน ไฟ บูชา ยัญ
 มากกว่า ตาม พัน ยี่ แล้ว เรื่อง ที่ ทา เทียน จุด โคม รอง เปรียง นี้ จะ ไม่ ใช้ อื่น
 ไกล เลย คือ เรื่อง บูชา ยัญ นั้นเอง คง จะ เห็น เป็น ถัด ถัด หอม ถิ่น
 เป็น แน่ เพราะ สิ่ง ของ เหล่า นี้ เป็น อาหาร แด เป็น ยา เป็น ที่ นัย ถือ ทั้ง เป็น
 เครื่อง บูชา สืบ มา ช้านาน พระ พุทธ เจ้า จึง ได้ อนุญาต ให้ เป็น ยา สำหรับ
 พระ สงฆ์ พระ สงฆ์ ผู้ ที่ ได้ รับ อนุญาต นั้น ก็ คง พอใจ สมาย ดี ที่ เตียว
 แด จะ ใช้ ถิ่น อยู่ เสมอ พระ เจ้า ศรี อรรมา โสภ จึง ต้อง ถึง ขุด สระ ไหว้ ไว้
 สำหรับ ให้ ไหว้ ๆ ไป ตก ใต้ ทุก เวลา แต่ สระ นั้น ผ่า ถัว ร้าง ทน ให้ เห็น
 เป็น ว่า แฉก วัน จะ ลอย เหมือน ถิ่น แฉก ใน หนอง น้ำ ถึง จะ ถิ่น แฉก วัน ได้ ก็
 เรื่อง มด ยัง หนัก ใจ มาก แต่ คด ลง เขา เป็น ใช้ ได้ ด้วย พว ความ ปาก มา
 ถิ่น ใน ชัน นั้น แด แต่ ส่วน พระ สงฆ์ ใน ประเทศ เรา ที่ ไม่ สมัค ชัน ยา ท้า

อย่างนี้ คือได้ความลำบากน่าสงสาร เมื่อเวลาบ่ายใช้ ที่จะฉันในเวล
เช้าไม่ได้เวลาบ่ายก็ฉันไม่ได้ ครั้นจะหาปลาและอาหารที่พระพุทธรเจ้า
อนุญาตให้ฉันได้ในเวลาวิกาล หมอก็เห็นว่าแสงแลแสงจริงด้วย ขึ้นกิน
เข้าไปก็ตายจริงด้วย คงใช้ได้บ้างแต่น้ำผึ้ง แต่น้ำผึ้งที่ได้ไปถึงบาตร
ใหญ่ ๆ ฤๅสองบาตร ก็นี้ พระสงฆ์สักองค์เดียวที่ข้าพเจ้าเคยเห็นฉันได้
หมดบาตร ฤๅจะนี้ ผู้อื่นจะฉันได้อีกบ้างก็คงจะมีอีก เพียงองค์หนึ่ง ฤๅ
สององค์เป็นแน่ นอกนั้นก็ไม่ได้เห็น เป็นประโยชน์อันใด มีอีกอย่าง
หนึ่ง ก็ถวญ ยาง นกยูง ฤๅ เลี้ยวตังเม เหลียนั้น ก็ทิ้งหาย หดคล หด่น ฤๅ
ใคร ๆ กินเท่านั้น คือไม่รู้สึกรว่าเปนหยูกยาอันใดเลย ถ้าสิ่งซึ่งจะ
ให้เป็นอาหารสำหรับภิกษุ บ่ายใช้ ในประเทศเราเช่นนั้น อโรวะมา ตียัง
กว่า น้ำเข้าต้มไป เปรนไม่ มี ข้าพเจ้านึกแม่ใจว่า ถ้าพระพุทธรเจ้ายังดำรง
พระชนม์อยู่ ถ้าทรงทราบ ประเพณีบ้านเมือง ช้าง เราแล้ว คงจะ
อนุญาตให้ภิกษุใช้ฉัน น้ำ เข้าต้ม ได้เป็นแน่ ความคิดซึ่งเห็นว่าควรอนุญาต
เช่นนั้น ข้าพเจ้า จะชี้แจงได้ ยืด ยาว แต่ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด ซึ่งจะกล่าว
เพราะจะแก้ไขอันใดไม่ได้ในเวลานี้ เพราะฉะนั้น การที่ถวายเภสัช ซึ่งเป็น
ยาด้วยเป็นอาหารด้วย จึงยัง คง นี้ที่พอจะทำได้ อยู่แต่น้ำผึ้ง อย่างเดียว
การ พระราช กุศล ถวายเภสัช จึงมีแต่ตักบาตร น้ำผึ้ง เภสัชอีก สี่ อย่าง นั้น
ต้องเป็นอันยกเลิกเสีย เพราะแสงโรด แลไม่เปนอาหาร ที่จะฉันได้

ในการ ตักบาตร น้ำผึ้งแผ่นดิน บัจจุบันนี้ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน
เสียหลายปี เปนแต่การ พระราช กุศล นั้น ยัง คง อยู่ตาม เคยอย่าง ทั่วทุก

การ เถลิม พระชนม์ พรรษา

เถลิม พระชนม์ พรรษา นี้ นับว่าเป็นการ พระ ราช กุศลแท้ ไม่ มี พระ
ราชพิธี พราหมณ์ เจือปน เลย เมื่อ จะกล่าวโดยทาง คันคว้าหา เหตุผล ตัวอย่าง
ชั้น ต้น ของที่ เกิด แห่ง พระราช พิธี พราหมณ์ทั้งปวง ใน หนังสือโบราณ ๆ
เช่น หนังสือ มหา ภารตะ ที่ ข้าพเจ้า กำลัง อ่าน อยู่บัด นี้ ยังไม่ ถึง ครั้ง ก็
ไม่ได้ พบ เห็นแบบ อย่าง ที่ เจ้าแผ่นดิน องค์ใด ทำบุญ วัน เกิด เลย ได้ พบ
แต่ใน พงษาวดาร อินเดียใน ชั้น หลัง เมื่อ แยก เข้าไป ครอบ ครอบ เป็นใหญ่
แต่เจ้าแผ่นดิน แยก ทั้งหลาย เหล่านั้น เมื่อมาเป็น เจ้าแผ่นดิน อยู่ใน ประเทศ
อินเดีย ก็ย่อม ละทิ้ง ศาสนา มหัทธ คือ เลื่อน ๆ ปน กันไป กับ ศาสนา
พราหมณ์แทบ ทุกองค์ ที่เลย ละทิ้ง ศาสนา มหัทธ จนไหลไปไม่รู้ ว่า ถือ
ศาสนา อะไร ที่เดียว ก็มี ที่ คง ถือ ศาสนา มหัทธ เคร่ง ครัด มี น้อย ตัว หนึ่ง
ๆสอง ที่เดียว ท่าน พวก เจ้าแผ่นดิน ที่ ถือ ศาสนา เลื่อน ๆ เหล่านี้ เมื่อ
ถึง วัน เถลิม พระชนม์ พรรษา แล้ว มี การ ประชุมใหญ่ เล็ก ขึ้น บน คา ช้าง
ช้าง พระองค์ ด้วย เงิน ทอง สิ่งของ เท่า น้ำหนัก พระองค์ แล้ว พระ ราชทาน เงิน
ทอง เหล่านั้น แก่ พราหมณ์ แล พระแขก ไปน พิธี สำหรับ เถลิม พระชนม์ พรรษา
เห็นว่า การ พิธี อันนี้ ตรง กับ พิธี ตูลา ภาร แท้ ที่เดียว ขรอย พิธี ตูลา ภาร
คือ ช้าง พระองค์ เจ้าแผ่นดิน ซึ่งมี อยู่ใน พระราช พิธี สิบสอง เดือน จะเป็น
พระราช พิธี สำหรับ เถลิม พระชนม์ พรรษา ของเจ้าแผ่นดิน แต่ก่อน เสีย ตอน
แรกนี้ การ ซึ่ง กำหนด พิธี ตูลา ภารไว้ ใน เดือน ๙ นั้น ขรอย เจ้าแผ่นดิน
เท่าที่เป็น ต้นตำรานั้น จะ ประสูติ ใน เดือน ๙ ฤกษ์ สมเด็จพระรามาธิบดี

ที่ ๑ อุ่ทองเองจะ ประสูติในเดือน ๔ จึงวางพิธี ตูลาภาว ลงไว้ ในเดือน ๔
 ก็จะได้ วิไลยศ คนแต่ก่อน ย่อม บัด บังวัน เดือน ยี่ที่เกิด ด้วยเชื่อ
 ว่าผู้ใด รู้วัน เดือน ปีแล้ว อาจจะไป ประกอบ การ เวทมนต์ทำ อันตรายได้
 ต่าง ๆ จึงมิได้ให้ปรากฏว่า เป็น การ เกลิม พระชนม์ พรรษา ครั้น ผู้ตั้ง
 คำรามนั้นล่วงไปแล้ว ผู้ที่ยัญซาการ ขึ้นหลังไม่รู้ถึง มูลเหตุ จึงไม่
 ได้ย้าย พระราชพิธี มาให้ ตรงกับ วัน ประสูติ ของ พระเจ้า แผ่นดิน ขึ้นหลัง ซึ่ง
 ดำรง ราชสมบัติ อยู่ ถ้า การ ที่คาด คณนี้ ถูก ก็ ควร จะ ว่า พระราช พิธี
 ตูลา ภาวนั้น เป็น พระราชพิธี เกลิม พระชนม์ พรรษา อย่าง ยุราณ แต่ข้าพเจ้า
 ไม่ ยืนยัน เป็น แน่ ว่า ถูก ตาม นี้ เพราะ วิชาที่ เรียน ยัง คั้น นึก พึ่ง จะ รู้
 แต่เรื่อง เจ้า แผ่นดิน ที่เก่าแก่ ขึ้น บุษายัญ พระราช พิธี ที่มี ปรากฏ ในหนังสือ
 ที่ได้ พบ เห็น ก็มี แต่ เรื่อง บุษายัญ อาศว เมธรา ชลียา เป็นกัน ยัง ไม่
 ได้ กล่าว ถึง พิธี ขึ้น หลัง นี้ เลย เรื่อง นี้ จะ ต้อง ขอ ผิดไว้ สยบ ส่วน คั้น ควา
 ต่อไป อีก ก่อน

แต่เรื่อง ทำบุญ วันเกิด ใน ประเทศ สยาม นี้ ไม่ เป็น แบบอย่าง เหมือน
 เช่น เมือง จีน ญี่ปุ่น ประเทศ ยุโรป ตุ ไม่ ใคร มี ผู้ใด ถือ ว่า จำ จะ ต้อง ทำ
 อย่างไร ใน วันเกิด ของตัว มัก จะ นั่ง เลย ๆ ไป ญี่ปุ่น รู้ลึก โดยมาก
 เมื่อ เวลา เกิด ๆ ที่ เปน เจ้า นาย ยาง ที่ ก็มี สมโภช แต่ สมโภช นั้น ก็ ตาม
 วันจันทร์ คติ ซึ่ง นัย ยรจย รอย แต่ ดู ก็ ทำ แต่ เมื่อ เกิด ๆ โต ขึ้น ก็ ไม่ ใคร
 ได้ ทำ ถ้า เปน คน โพร ๆ แล้ว ไม่ ต้อง ทำ อะไร เลย ไม่ รู้ลึก เกือบ ทั้ง นั้น
 เพราะ เหตุ ว่า การ ที่ นัย อายุ มาก ขึ้นไป อีก ปีหนึ่ง นั้น ไป นัย เสีย แต่
 เมื่อ เดือนห้า ขึ้น ค่ำหนึ่ง ญี่ปุ่น ตก ขึ้น ศักราช ใหม่ ว่า เปน อายุ มาก
 ขึ้นไป อีก ปีหนึ่ง แล้ว เปน พื้น ทุระ กัน อยู่ แต่ เรื่อง ร้าย เทวดา เสวย อายุ เมื่อ

ยี่สิบแปด เวลา จะเปลี่ยน ทักษะ   เป็น เจ้า นาย ก็มี คำว่า เสวตะ พระเคราะห์
 โหร ยุธา   เสวตี ขึ้น เกย ตั้ง เทวดา เก่า รับ เทวดาใหม่   มี สวทมนต์ เคียงพระ
 เป็น การ บัญชี เชื้อใน พระพุทธศาสนา ด้วย   ถ้า เป็น ชั้น ผู้ที่ ที่ มีความ รู้ ญาณ
 ใจ ศรัทธา ทำ บุญ   ญา เชื่อ หมอ ตู กลัว เทวดา ที่ จะ เสวย อายุ กงนี้ไป   ก็
 ถวาย สังฆทาน ย่าง ตัก ยাত্র บ้าง   มี ลัทธิ ที่ จะ เรียก ร้อง เช่น รับ พระ เสาร์
 พระ ราหู   เลือกรพระ คำคำ เป้นคั่น   แต่ การ ที่ ทำ ทั้งปวง นี้   ก็ ดู เฉพาะ
 ยี่สิบ จะ ต้อง รับ เทวดา โขมมาก   ใน ปี ปรกติ ก็ มัก จะ เฉย ๆ ไป   นัยหนึ่ง
 ที่ ถือ กัน ว่า ผู้ใด เคย รับ แล้ว ต้อง รับ ทุก คราว   เว้น เข้า ก็ ไม่ สบาย บ้ายใช้
 ญาณ อันตราย ไม่ รับ เสีย เลย ดี กว่า   ผู้ที่ เชื่อ ถือ เช่นนี้   ไม่ ทำ อะไร เลย
 จน คลอด อายุ ที่ เล็ก ก็ มี   บารวน ก็ ถือ แต่ ชื่อ วัน ที่ เกิด   เมื่อ ถึง วัน นั้น
 ก็ รักษา อุโบสถ ค่ำ   เหมือน วัน พระ อีกวัน หนึ่ง คลอดไป   การ เนิม พระชนม์
 พระรา ของ พระเจ้า แผ่นดิน เล่า   แต่ เนิม มา ก็ ไม่ มี แขน อย่าง ที่ กล่าว ถึง
 อย่าง หนึ่ง อย่างใด   นอก จาก รับ เทวดา คราว หนึ่ง คราว หนึ่ง   ต่อ มา ถึง ใน
 แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระ   นั้น เกด้า เจ้า อยู่หัว   จึง มา เกิด สร้าง พระพุทธรูป
 ประจำ พระชนม์ พระรา   เป็น ย่า เทัญ พระ ราช กุศล ใน การ เนิม พระชนม์ พระรา
 ทุก ปี   แต่ก็ ไม่ ตรงตาม กำหนด วันที่ บรรจบ รอบ   ตาม สุนิยคติกาล ญา จันทร
 คติ กาล อย่าง หนึ่ง อย่างใด   ลง ลัทธิ ล่วง เข้า ถึง ยี่สิบแปด   นัย ว่า พระชนม์
 พระรา เจริญ ขึ้น อีก ยี่หนึ่ง   ก็ สร้าง ขึ้น อีกองค์ หนึ่ง   การ ทำ บุญ วัน เกิด
 ทุก ๆ ปี   ใน เมื่อ บรรจบ รอบ ตาม ทาง สุนิยคติ กาล เช่น ทำ กัน อยู่ ทุก วัน นี้
 เกิด ขึ้น โดย พระ ราช ดำริห์ ของ พระ บาท สมเด็จพระ จอม เกด้า เจ้า อยู่หัว   ได้
 ทรง ทำ เป้น คั่น เนิม มา แต่ ยัง ทรง ผนวช   ใช้ ว่า จะ ตาม อย่าง จีน ญา อย่าง
 ฝรั่งเศส   ด้วย ทรง พระ ราช ดำริห์ เห็น ว่า   การ ซึ่ง มี อายุ มาถึง บรรจบ รอบ ปี

ไม่ตายไปเสีย ก่อน เปนลาภอันอุดม อย่างหนึ่ง ซึ่ง เปนที่ควร ยินดี เมื่อ
 ผู้มารู้สึก ยินดี เช่น นั้น ก็ควร จะบำเพ็ญ การ กุศล ซึ่ง เปน ประ โยชน์ตน แล
 ผู้อื่น สมกับ ที่มี น้ำ ใจ ยินดี แล ควรที่จะ ทำ ใจ ให้ เปน ที่ ตั้ง แห่ง ความ
 ไม่ ประ มาท ด้วย ไม่สามารถที่จะ รู้ ได้ ว่า จะ อยู่ ไป บรรจบ รอบ บิเช่น
 นี้ อีก ฤา ไม่ ควร ที่จะ บำเพ็ญ การ กุศล แล ประ พุติ หันหา สุจริต ธรรม
 วันเกิด มี หนึ่ง เปน เครื่อง เตือน ใจ ครั้ง หนึ่ง ให้ รู้ สึก ว่า อายุ ล่วง ไป ไกล คือ
 ความ มรณ อีก ก้าว อีก คืบ หนึ่ง เมื่อ รู้ สึก มี เครื่อง เตือน เช่น นี้ ก็ จะได้
 บัน เเทา ความ มา ใน ชีวิต ซึ่ง เปน ที่ ตั้ง แห่ง ความ ประ มาท เปน ตัว อกุศล ธรรม
 นั้น เสีย การ ที่ ทรง พระ ราช คำ วิห์ มา โดย ทาง ความ ลิด ของ บัณฑิต ชาติ
 ที่ นับ ถือ พระ พุทธ สาสนา แท้ ดัง นี้ จึง ได้ ทรง บำเพ็ญ พระ ราช กุศล เปน นิจ มา
 ช้านาน แต่ การ ที่ บำเพ็ญ พระ ราช กุศล ใน เวลา ทรง มณฑล แต่ ก่อน จะ
 ทรง ทำ ประ การ ไท บ้าง ได้ สืบ ตู ได้ ความ จาก พระ เจ้า บรมวงษเธอ กรมพระ
 ปวเรศวรียา ลง กรม แล สมเด็จ พระ พุทธโฆษาจารย์ ว่า เคย มี สวดมนต์
 เลี้ยง พระ บน พระ บัน หย่า ๑๐ รูป เปน การ อย่าง น้อย ๆ เจียน ๆ เสมมา
 แต่ การ พระ ราช กุศล ที่ จะมี คราว พิเศษ แปลก ประ หลาก อย่าง ไท ก็ ไม่ ไคร
 จะ จำ ได้ เพราะ ไม่ ไคร จะมี ไคร ทราบ พระ ราช คำ วิห์ พระ ราช ประ ดงค์
 ชัด เจน ด้วย พระ มาท สมเด็จ พระ จอมเกล้า เจ้า อยู่ หัว จะ ทรง บำเพ็ญ
 พระ ราช กุศล อันใด มัก จะ ทรง คั้น หา เล้า มุส ของ เก่า ฤา เหตุ การณ์ ที่
 เกิด ใหม่ เปน คັນ ว่า บิ ไท กาล กิณี่ มา เจริง มา กับ ร่วม ฮาดู ฤา อะไร ๆ ต่าง ๆ
 ตาม วิธี ไท ที่ ถือ ว่า ร้ายกาจ อย่างใด การ พระ ราช กุศล ก็ ทรง ยก ย้าย ไป
 ตาม กาล สมัย เช่น นั้น ด้วย แล ไม่ ไคร จะ คำร้ ชี้แจง ให้ ผู้ ไท ฟัง นัก เมื่อ
 ทรง พระ ราช คำ วิห์ เห็น ควร จะ ทำ อย่าง ไท ก็มี รับ ลัง ให้ จัด การ เช่น นั้น ๆ

ผู้ที่ได้รับ กระแส พระ ราช คำวิหี ใน เรือง เหล่า นี้ เป็น อย่าง มาก ก็ คือ พระ
เจ้า บรมวงษเธอ กรม พระ ปวศรวิยา ลงกรณ์ พระ องค์ หนึ่ง สมเด็จพระ เจ้าบรม
วงษเธอ กรม สมเด็จพระ บำราบปรบักษ์ องค์ หนึ่ง นอก นั้น จะมี อีก บ้าง ก็
พระ เจ้า บรมวงษเธอ กรม ชุน วจักร อรณภาพ สมเด็จพระ เจ้า บรมวงษเธอได้
รับ สั่ง แก่ ข้าพเจ้า เองว่า พระ ราช คำวิหี ใน เรือง การ พระ กุศล เหล่า นี้ ท่าน
เป็นผู้รับ พระ บรม ราช โอง การ มา สั่ง หมาย บาง ที่ ก็ เข้า พระ ไทย ตลอด บาง
ที่ ก็ ไม่ เข้า พระ ไทย ตลอด พระ ราช คำวิหี นั้น มัก จะ ลึก ชั่ง กว้าง ขวาง จน
คะเน ฤ็ เทา ไม่ ถูก โดย มาก เพราะ ฉนั้นการ พระ ราช กุศล ที่ ทรง มา แต่ ยัง
ทรง ผนวช ก็ ที่ การ เจริญ พระ ชนม์ พรมมา ที่ ทำ เมื่อ ได้ เสด็จ เกลิง กว้ดยราช
สมบัติ แล้ว ก็ ที่ จะ ว่า ลง เป็น แขน อย่าง เดียว อย่าง ไร ก็ ไม่ได้ เพราะ
ไม่ เหมือน กัน ทุก บั ข้า แขน อย่าง ที่ จะ พอสัก มา ให้ เห็น ข้า บั หนึ่ง ฤ็
สอง บั คือ ร้าง หมาย รับ สั่ง บั โด บั หนึ่ง ก็ สิบ สิบ คุณ ไม่ได้ เลย จน ลัก
ฉบบ์ เดียว จะ ไต่ถาม ผู้ใด เอา ให้ แน่ นอน ใน เวลา นี้ ก็ ไม่มี ตัว ผู้
ที่จะ ชี้แจง ได้ จำ เป็น ที่ จะ ต้อง เลา่ แต่ ตาม ที่ สั่ง เกิด จำ ได้ แล ที่ สืบสวน
ได้ พอ เป็น เค้า ๆ คือ ได้ ความ จาก พระ เจ้าบรมวงษเธอ กรม พระ ปวศรวิยา
ลงกรณ์ รับ สั่ง ว่า ท่าน ทรง จำ ได้ ว่า แต่ ก่อน ทำ ที่ พระ ที่ นัง โไฟศาล ทักซิณ
ตาม จันทร คติ กาล มี พระ สงฆ์ ๑๐ รูป เหมือน อย่าง เมื่อ ทรง ผนวช ภาย หลัง
มา หลาย บั จึง ได้ ทำ ตาม สุนิยคติ ขึ้น แต่ เเล้ง พระ สงฆ์ ๕ รูป ที่ พระ
ที่ นัง ราช ฤ็ ที่ ไม่มี สวด มนต์ ใช้ โต๊ะ ฝรั่ง นัง เก้า อี ว่า มี เช่น นั้น อยู่ หลาย
บั การ ที่ พระ ที่ นัง โไฟศาล นั้น คง อยู่ ตาม เติม ท่าน ได้ เสด็จ มา ฉ้น สอง ครั้ง
ภาย หลัง การ ที่ พระ ที่ นัง ราช ฤ็ นั้น มี พระ มาก ขึ้น แต่ จะ เป็น จำนวน เท่าใด
ก็ ทรง จำ ไม่ได้ สวด มนต์ บน พระ ที่ นัง ราช ฤ็ แล้ว ลง มา ฉ้น ที่ พระ ที่ นัง

อมรินทร์วันจิตต์ ครั้นเมื่อเสด็จไปอยู่พระที่นั่งใหม่ มีสวดมนต์เลื่องพระ
 ยนพระที่นั่งภาณุมาศ ๑๐ รูป แต่ท่านรับสั่งว่า เป็นทางจันทรคติ การ
 ซึ่งฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษา กองใหญ่ท่านรับสั่งว่า ไม่ทรงทราบ
 ยางที่ท่านจะไม่ถูกสวดมนต์ เพราะเป็นพระมหากายปน การที่สวดมนต์
 ๑๐ รูป ยนพระที่นั่งภาณุมาศนั้น เห็นจะเป็นสุริยคติ ใช้พระสงฆ์ธรรม
 ยุติกาทั้งสิ้น เพราะท่านไปทรงระฤกได้ถึงเรื่องเทศนา ๔ กัณฑ์ ทรง
 ออกพระองค์อยู่ว่า สัมเสียดโดยมาก จนเฉลิมพระชนมพรรษาใหญ่เมื่อปี
 ชวดฉศกก็ทรงจำไม่ได้เลย แต่ไปได้ความดีอย่างหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้า
 สัมเสียดนี้ไม่ออกเลย คือ การเฉลิมพระชนมพรรษานี้ เคยทำบนพระ
 ที่นั่งภูวดลทิศโน้น มีครั้งหนึ่ง ฤๅสองครั้ง จึงนึกได้

ส่วนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นั้น ก็ได้รับความแปลกใหม่ ๆ คือ ตอน
 เมื่อทรงผนวช แลประทับพระที่นั่งเก่านั้น ด้วยกัน กับที่เสด็จกรมพระปวศ
 รับสั่ง ตอนเมื่อเสด็จไปอยู่พระที่นั่งใหม่ ทำที่พระที่นั่งภูวดลทิศโน้นพระ
 ที่นั่งภาณุมาศด้วยกัน แต่ไปได้แปลกออกไปว่า ทำพระที่นั่งบรมพิมาน
 ก็มี ข้าพเจ้าจำไม่ได้เลย ว่าเป็นการเฉลิมพระชนมพรรษาฤๅอะไร
 แต่จำได้ว่า พระสงฆ์ขึ้นไปสวดมนต์ขึ้นบน แล้วลงมาฉันโต๊ะยาวที่ชั้น
 ล่าง นั่งล้อมรอบอย่างเลื่องโต๊ะฝรั่งมากด้วยกัน เคยเห็นจะก็เที่ยว
 ก็คราวไม่ทราบจนจำได้ ยังอีกเรื่องหนึ่งไปลงเป็นคำเดียวกัน ทั้ง
 เสด็จกรมพระปวศวิยาลงกรม แลสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ข้าพเจ้า
 เทพกระวีด้วยอีกองค์หนึ่ง ว่าในการเฉลิมพระชนมพรรษาเช่นนี้ ครั้งหนึ่ง
 ทำคำว่า พระสงฆ์ฉันอาหารต่าง ๆ มากมาย ให้กรมขุนวรจักรทำอาหารแก่

อย่าง เรียกว่า ปณิโกชนตามบาท คือ สัป ปิเนยโส นวนิต เนยขัน เกล้ง
น้ำมัน มธุ น้ำผึ้ง ฌานิต น้ำ อ้อย มัจฉะ ปลา มังสะ น้อย ชีระ นมสด ทะอิ
นม ต้ม อาหารทั้งนี้ จัดลงในกระหม่อมๆ แล้ว ลง กระ พงใหญ่ อีกกระ พง
หนึ่ง ทรงโปรดคน ตามคำพระเทพกระวี ว่าฉันไม่ได้เลย ต้อง กันไว้เสีย
ต่างหาก ลงฉันอาหารไทยๆทั้งนี้ การเลี้ยงเช่นนี้ ว่ามีคราวเดียว
นอกนั้น จะเสีย หาเอา ความ อัน ไท อีกก็จำไม่ได้ แต่ตามที่ข้าพเจ้าจำได้ของ
นั้น คือ การ ในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม นั้น มีพระ สมเด็จพระ มนต์ ๕ รูป
มี เทียนเท่า พระ องค์ และ เทียน พระ มหา มงคล มี จงกล บุษบา เทวสถาน พระกระษั
สำหรับ ที่ใช้ อยู่ ทุกวัน นี้เอง ที่ ทำ อยู่ ทุกวัน นี้ ก็ เปน แบบ เท่า ที่ เคย ทำ มา
ทุกปี แต่ดู ไม่มี ผู้ ไท ทราบว่า เรื่อง อะไร ข้าพเจ้า ลาม เสกข์ ทุกปี แต่ไม่
ได้ยิน ใคร เล่า อย่างไร เลย เสกข์ ออก ทั้ง สาม วัน การ สวด มนต์ นั้น มี
อย่างหนึ่ง สวด มนต์ ใน พระ ที่ นั่ง ภาวนา มาก จำรูญ ซึ่ง เปน ที่ พระ บรรอม
แต่ก่อน บน ลาน ท้า มี เรือนไม้ หลังคา ตึก คล้าย กัน กับ เถา เวื่อไฟ ตั้ง โต๊ะ
หมู่ มี พระ พุทธรูป แด พระ เจ้า ตั้ง เค็ม ไป มี เทียนเท่า พระ องค์ เทียน พระ
มหา มงคล แด เทียน รัตน เทียน หายนะ อยู่ ใน นั้น ด้วย แต่ แรก พระ สม
ขึ้น ไป สวด มนต์ บน นั้น มี เจ้า นาย ข้าราชการ แต่ เฉพาะ ที่ เลือก หัน น้อย องค์
เวลา สวด มนต์ จบ แล้ว ทรง เสก น้ำมัน แด ลง ยันต์ ต่าง ๆ ท่อ ไป จน ตึก มี เวลา
เว้นว่าง แต่ เสกข์ ลง มา เสวย แล้ว ก็ เสกข์ กลับ ขึ้น ไป ใหม่ จน เวลา จวนว่าง
ไม่มี ผู้ ไท เข้า อยู่ ใน เวลา นั้น ข้าพเจ้า เคย ขึ้น ไป รับ ใช้ ก็ รับ สั่ง ไล่ ให้ ลง
มา ขณะ ต่อ เวลา รุ่ง เข้า จึง ได้ ขึ้น ไป แล่ง ดอกไม้ ใน ที่ นมัสการ ทุกๆ
วัน เพราะ พนักงาน ไม่ได้ ขึ้น ไป ใน เก่ง นั้น ถ้า เวลา เสกข์ ลง มา ข้า
ล่าง บิด พระ ทวาร ร้อน อ้าว เข้า ไป เทื่อ แดก ไทรม ที่ เทียว จน คราวหนึ่ง

เทียน เท้า พระ องค์ ร้อม ละ ลาย พับลงมาใหม่ดูแล้วใหม่ ไช้หมู่ดู น่ากลัวเคมีที่
แต่ เณริน เปม เกษะ พระ ยาร มีเสด็จพระ ราช คำ เมิน ขึ้น ไป ทอด พระ เมศ
เห็น ยัง ไม่ หัน ลูกตาม ถึง คิดตัวเก่งขึ้น ทรง ขับ ด้วย ม้า พระ ธรรมนต์ ที่ ตั้ง อยู่
เมื่อ ไฟ ต้อย แล้ว จึง ทอด พระ เนตร เห็น สาย สัตยธรม ด้วย พรหมจารี กลุ่มหนึ่ง ซึ่ง
วาง อยู่บนโต๊ะ หมู่ที่ไฟไหม้นั้น ยังเปม กลุ่มที่ปรกติ เปม แต่ข้าง มอก
คำไป ด้วย อยู่ ใน กลาง เพลิง นาม ด้วย สาย สัตยธรม กลุ่มนั้น รับสั่ง ว่า ชลึง
สำหรับ ไต้ ผูก พระ กร เจ้า มาย ต่อ มา จึง แต่ เกิด เพลิง ไหม้ มั่น ช้ม แล้ว
ก็ เปม อัน เล็ก ไม่ ไต้ ไป ทำ ที่ เกว มั่น ลงมา ทำ ที่ ห้อง ฉาก ซึ่ง จัด ไว้ เปน
หอ พระ ทรง ที่ พระ บรรทม ข้าง ตวัน ออก แต่ ถึง เวลา ที่ สวด มนต์ อยู่ บน
ธำช พัก ที่ ลง มา สวด มนต์ ข้าง ล่าง แล้ว ก็ ที่ การ เเลียง พระ สงฆ์ ก็
เลียง อยู่ ที่ ห้อง นมัสการ พระสงฆ์ นั่ง เลี้ยว มา ตาม ผนัง ฉาก ห้อง พระบรรทม
แลมี โถยาจุเจ้าจอม มารดา ช้ม ไหวญ ๆ ถูก เณรที่ คน ละ โถ แต่ โถยาจุ นั้น
ดู ยาง ปีก มี บาง ปีก ก็ ไม่มี ข้าพเจ้า อยู่ข้าง จะ เลื่อน มาก เพราะ ไม่
ได้ ทราบ พระราชดำริ พระ ราช ประสงค์ ที่ จะ ทรง ทำ อย่าง หนึ่ง อย่าง ไต
ผลก็ ไม่ สู้ เอาใจ ใส่ มัก มา จำ ไต้ ชัด เจม มา เปน รูป ก็ เมื่อ ยี่ ชวด ฉศก
พระ ชนม์ พรหม ครอบ ๒๐ ปี ใน ครั้ง นั้น มี เจ้า มาย ชุนนาง ทำ บุญ วัน เกิด
กัม ชุก ชุม ช้ม แล้ว เรียกว่า ซายิต บ้าง แซยิต บ้าง เปน ทำ อย่าง จ้ม ชรอย
ก็ จะ เกิด ช้ม เมื่อ สมเด็จ เจ้า พระยา ชาญ ฟ้า ดิบ เอ็ด คือ ฟ้า ดิบ กวัน พวก จ้ม ที่
ประจย ฝาก ตัว อยู่ ทัว กัน จะ แะะ นำ ขอ ร้อง ให้ ทำ อย่าง ไ้ จึง ไ้ ทำ กัน ขึ้น
เปน ครั้ง แรก ภาย หลัง การ ทำ บุญ ช้ม มั้ ก็ ดู ทำ ทัว ไป ใน บรรดา ผู้ ซึ่ง มี
บรรดา คัด คัด ไหวญ มี ผู้ ไป มา หา สู้ ประจย ประเจง อยู่ ดู การ ที่ ทำ บุญ
ชุน ทัน อย่าง ไ้ ก็ เล็ก ม้อย เปน แต่ ประชุม คน แดง เกียรติกาย ให้ ปรากฏ ว่า

มีผู้นับถือมาก ตั้งโรง ครว เลี้ยง กัน ไปวันยัง คำ ๆ แล้วมีละคร และ
 ผู้ใด ที่นับถือ ก็มี ของไป ช่วยไป ให้กัน อย่าง ของ กันนั้น การ โรง ครว ก็
 ไม่ต้อง ออก เงิน ออกทอง อันใด เมื่อผู้ใดได้ บังคับ การ กรรมใด มี เจ้า ภาษี
 สำหรับ กรรม ก็ เกณฑ์ เจ้า ภาษี นั้น มา เลี้ยง แล้ว ขอ แรง ค้ำ โตะ ขวด บ้าน
 กัน บ้าง เปน การ สนุกสนาน ครึก ครื้น มาก ไม่ เฝ้าย ง่าย ๆ ง่าย ๆ เหมือน
 การ หลวง จน พระ บาท สมเด็จ พระ จอม เกล้า เจ้า ขมู่ หัว ทรง ทราบ ก็ พอลย
 พระ ราชทาน ของ ขวัญ ตามทาง คำถวญ วัน เดือน ปี ที่ ไปรทวง คำถวญ
 ขมู่ คือ พระราชทาน ของ ทศ เท่า ปี เงิน บาท เท่า จำนวน เดือน อัฐ
 ตะกั่ว เท่า จำนวน วัน สำหรับ ให้ ไป แจก บ่าย ทำ บุญ พระ ราชทาน พระ
 ราชทัณฑ์ เลขา ให้ พร ด้วย แต่ทอง เงิน อัฐ เหล่า นั้น ก็ ไม่ เห็น ใช้ ในการ
 บุญ อันใด เปน ประโยชน์ เกิด ขึ้น อีก ประคุด หนึ่ง เมื่อ ถึง งาน แซบใด ใคร ๆ
 ก็ เปน การ เล่า ลือ กัน ไป หมู่ใหญ่ ตั้งแต่ เริ่ม งาน จน งาน แล้ว ที่ บ้าน สมเด็จ
 เจ้า พระยา ถึง เจ้า นาย ลูกเธอ ต้อง ออกไป นอน ค้าง อ่าง แรม กัน ก็มี เจ้า
 นาย ขุนนาง ผู้ใหญ่ ผู้ น้อย ก็ ไม่มี ผู้ใด ขาด ได้ ถ้า ไม่ ช่วย งาน แซบใด
 กัน แล้ว ๆ เหมือน เกือบ ไม่ คู่ มี กัน ที่ เตียว เมื่อ งาน ข้างนอก ๆ เปน การใหญ่
 โต อยู่ เช่น นี้ แต่ การ เกลิม พระ ชนม์ พรหม ใน พระ บรม มหา ราชวัง ง่าย
 อย่าง ยิง ขุนนาง ผู้ใหญ่ แต่ จะ มา เข้า ก็ ไม่มี เพราะ การ ที่ ทรง นั้น เปน
 คน ละ อย่าง กัน กับ ที่ เขา ทำ ๆ กัน ขมู่ เมื่อ มา ถึง ปี ขวด ฉ คด กำลัง การ
 ทำ บุญ แซบใด สนุกสนาน ถึง อย่าง เอก ขมู่ นั้น จึง มี พระ ราช ประสงค์ ที่
 จะ ให้ การ เกลิม พระ ชนม์ พรหม เปน การ ครึก ครื้น บ้าง อา ใคร ที่ พระ ชนม มา
 ครบ ๖๐ ปี ต้อง แบบ ข้าง จัน เรียกว่า ขึ้น ตัวใหญ่ สมเด็จ เจ้า พระยา
 ท่าน ก็ เห็น ด้วย จึง ได้ คิด จัด การ เปน การใหญ่ มี พระ สงฆ์ สวด พระ พุทธ มนต์

ที่ห้อง พระโอง หกลีบ รูป เท่า พระชนมายุ แล้ว บ้าว ร้อง ให้ เจ้า นาย ข้าราชการ
 ทำ บุญ สวด มนต์ เลี้ยง พระ ทุก วัน ทุก บ้าน แล้ว ให้ จุก ปะตีป ตาม วัง เจ้า
 บ้าน ขุนนาง ราษฎร ทั่วไป เจ้า นาย แล ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ๆ ตั้งแต่ พระ
 บาท สมเด็จ พระ บรม เกล้า เจ้า อยู่หัว เปน ต้น จัก ของ ถวาย ต่าง ๆ ตาม แต่
 ผู้ใด จะ คิด ทำ คิด สร้าง ขึ้น แต่ ไม่ ผู้ ทั่ว กัน นัก เจ้า นาย ถวาย มากกว่า
 ขุนนาง พวก จีน ก็ ถวาย เทียน ดอกไม้ แล แพร มี เส็ด็จ ออก พระ ที่ นั่ง
 ถนน ครุมาคม คล้าย ออก แหก เมือง เจ้า นาย แล ขุนนาง อ่าน คำ ถวาย ไชย
 มงคล ที่ ละ คราว แล้ว พระ ราชทาน เหยียบ ญ ทอง คำ ตรา มงกุฏ หนัก คำ ถึง ทอง
 แดง จาบ ทั่วไป เปน อัน มาก เหยียบ ญ นั้น ที่ พระ ราชทาน พวก จีน มี หู ร้อย
 สาย ใหม่ สำหรับ สวม คอ ข้าง ต่าง มี ห่วง สำหรับ ห้อย พู่ ครั้น เมื่อ พระ ราชทาน
 พวก จีน ไป แล้ว ก็ พา กัน ห้อย คอ เฝ้า ใน เวลา แดง ตัว เติม บศ เติ ไทย ๆ
 ที่ ได้ พระ ราชทาน ก็ ไป เก็บ เจียบ ๆ อยู่ จึง รับ สั่ง ให้ ทำ ห่วง ติด เลื้อ เลียบ
 ย่าง ก็ ได้ เจ้า นาย ขุนนาง บาง คน ก็ ทำ ติด เลื้อ เปน ห่วง ขึ้น มา ติด กับ
 เข็ม กลัด ข้าง ต่าง ห้อย พู่ ก็มี ไม่ได้ ห้อย พู่ ก็มี ที่ ทำ เปน ดอก จันทน์
 ด้วย แพร สี ต่าง ๆ รอง แล้ว เบียด ติด กับ เลื้อ ก็มี ต่าง ๆ ตาม แต่ ใคร จะ ทำ
 ที่ ติด ก็มี ไม่ ติด ก็มี บาง คน ก็ เอา ไป ทำ หลัง คลับ ยา แดง สุก กล้อง บ้าง
 คลับ ยา ใส่ หีบ หนัก บ้าง งาน เจริญ พระ ชนม พรพรภา นั้น ทำ อยู่ สาม วัน มี
 เทศนา ๕ ถิ่น พ มี สรร มุรธาภิเศก การ ทั้ง ปวง นั้น ก็ เปน รูป เดียว กัน
 กับ เจริญ พระ ชนม พรพรภา ทุก วัน นี้ ทุก อย่าง เปน แต่ เปลี่ยน แปลง ไป ตาม
 กาล สมัย ที่ บ้าน เมือง ขาว รุ่ง ขึ้น แล คน ทั้ง ปวง เข้าใจ ชัด เจน ขึ้น แต่
 ใน ครั้ง นั้น ก็ เปน การ เอิก เกริก สนุกสนาน มาก ไปรทให้มี หมาย ประกาศ
 ห้าม ไม่ ให้ ข่าสักร ใน เวลา เจริญ พระ ชนม พรพรภา นั้น ด้วย แต่ การ ต่อ

มาโน มี ฉลุ มี ขาน มี เถาะ ก็ กล้วย ๆ ไป เกือบ จะ ลง รูป เต็ม คง อยู่ แต่ พระ
 ราช กุศล แต่ การ ข้าง นอก ยิ่ง ครึก ครื้น ใหญ่ โต มาก ขึ้น ก็มี จุด พื้น จุด ไฟ
 เลียน อย่าง เกลิม พระ ชนม์ พวกรา ออกไป อีก ด้วย จน ถึง เมื่อ จะ พระราชทาน
 สุกุพรรณบัตร เจ้า พระยา ยมราช เป็น เจ้า พระยา ภูธราภัย ที่ สมุหนายก สมเด็จ
 เจ้า พระยา ได้ รับ สุกุพรรณบัตร ไว้ แต่ เติม เป็น แต่ ว่า ที่ สมุท พระ กระลา โหม
 ด้วย ใน เวลา นั้น สมเด็จ เจ้า พระยา องค์ ใหญ่ ยัง อยู่ ครั้น ภาย หลัง จะ พระ
 ราชทาน สุกุพรรณบัตร ให้ เป็น ที่ สมุท พระ กระลา โหม ท่าน ไม่ ยอม รับ ละ ละ
 กัน อยู่ หลาย ปี ภาย หลัง ต้อง มา ตก ลง กัน เป็น ให้ เสด็จ พระ ราช ดำ เนิน งาน
 แขนบ แล้ว พระราชทาน สุกุพรรณบัตร ด้วย แต่ ไม่ ยอม รุ น้ำ พระราชทาน แต่
 น้ำสังข์ เป็น อัน ได้ เสด็จ พระ ราช ดำ เนิน ใน การ แขนบ สมเด็จ เจ้า พระยา ครั้ง หนึ่ง
 แต่ มี ชาว นั้น มา ก็ เริ่ม ทรง พระ ราช คำ วิหี เจริญ การ ที่ จะ ให้ มี แขนบ ใหญ่
 เป็น การ ตอบ แทน พระ บาท สมเด็จ พระ บั้น เกล้า กรมหลวง วงษา สมเด็จ
 เจ้า พระยา ซึ่ง จะ ถึง ร่วม กัน เข้า ใน บัม โรง สัมฤทธิศก มี เดียว กัน ทั้ง
 สาม ราย แต่ พระ บาท สมเด็จ พระ บั้น เกล้า สวรรค์ คต เสีย ก่อน กรมหลวง
 วงษา สมเด็จ เจ้า พระยา ยัง ไม่ ถึง วัน เกิด พระ บาท สมเด็จ พระ จอม เกล้า ก็
 เสด็จ สวรรค์ คต เสีย ได้ มา ทำ ใน แผ่น ดิน ปรະจុបນ្ទី ก็ ทำ เป็น การ ใหญ่
 ทั้ง สอง ราย แต่ ที่ กรมหลวง วงษา นั้น ดู เหมือน จะ น้อย ไป กว่า ที่ กะ ลาด จะ
 ทำ แต่ เติม มาก แต่ ที่ สมเด็จ เจ้า พระยา นั้น ยัง ไม่ ให้อา ราก ไร มาก ขึ้น
 งาน แต่ ก่อน ๆ เคย ทำ มา ทั้ง ตัว งาน แล บัรวาร เพียง เจ็ด วัน แปร วัน ใน
 บัม โรง สัมฤทธิศก นั้น มี ลคร มี จั้ว เลียง ดู เหมือน จะ ย่อย กัน ไป กว่า สิบ หัว วัน
 มรรคา เจ้า ภาชี นาย อากร ที่ มี จั้ว ฤๅ มี พวก พ้อง มี จั้ว ก็ หา จั้ว ไป เล่น แล
 เลียง ดู ด้วย คน ละ สอง วัน สาม วัน จน ทั่ว กัน การ ทำ บุญ วัน เกิด ฤๅ ที่

เข็ญว่า ชายิต นั้น ผู้ใด ทำได้ผู้นั้น จึง เป็น ผู้มี เกียรติยศ บัง ใหญ่ ๑๑
มี ประโยชน์ ชื่น อีก มุข หนึ่ง ดังนี้

แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าเองนั้น เมื่อครั้งไปบวชเณร กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์
รับสั่งแนะนำชักชวนตามกระแสพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชดำริทำการพระราชกุศลในวันประสูติตั้งแต่ยังทรงผนวช
เช่นได้กล่าวมาข้าง ต้นแล้วนั้น ข้าพเจ้าเกิดความเลื่อมใสเห็นจริง ด้วยจึงได้ เริ่มทำ
บุญวันเกิดนั้นมาตั้งแต่ปีชานอัฐศก๑๒๒๘ ทำอย่างอาราม คือมีดวงดมณต์เลี้ยงพระ
แลแจกผลากสิ่งของต่าง ๆ ตามที่มี เหลือใช้สอย แลพระสงฆ์ ในวัดบวรนิเวศ บ้าง
วัด อื่นบ้าง ครั้น เมื่อสิ้น มาอุปถัมภ์ถ้วนหลาย ในปีเถาะนพศก ๑๒๓๙ นั้น ก็
ได้ทำ อีก ครั้ง หนึ่ง อย่าง อาราม ๆ เช่น ทำที่วัด ไม่ได้ บอกเล่าให้ใคร รู้
ครั้น ใน ปีมีโรง สัมฤทธิ ศก ๑๒๓๐ เมื่อ ถึง วันเกิด นั้น ข้าพเจ้าเจ็บ หนักจน
ไม่ รู้สึก สม ประที ตั้ว แล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้า อยู่หัว ก็ทรง
พระประชวรด้วย จึงได้ เวน ไป ปีหนึ่งไม่ได้ ทำ ครั้น มาถึง ปีมีเสงเอกศก๑๒๓๑
เป็นเวลา พระบรม ศพยังอยู่ แล จะคิด ทำอะไร ก็ยังไม่ คล่องแคล่วไปได้ เลย
ค้าง ไป อีก ปีหนึ่ง ครั้น เมื่อ ปีมีเมียบโทศก จึงได้ ปฤกษา กับ สมเด็จพระ
เจ้าบรม วงษ์เธอ เรื่องที่จะหล่อ พระชนม์ พระราชตามแบบที่เคย หล่อ มาแต่ก่อน
เพราะ ใน เวลา นั้น ไม่มี ผู้ใดนึก ขึ้น อันใด ให้เลย การถือน้ำ เตือน ทำ ใน
ปีมีเสง เอกศก ก็ตั้ง พระพุทธรูปพระชนม์ พระราชแต่ รัชกาล กรม สมเด็จพระ
ท่านก็ทรง เห็น สมควร ที่จะหล่อ ตาม แบบ อย่าง แต่ก่อน จึง ได้คิด เริ่ม จะ หล่อ
พระชนมพรรษา ใน ต้น ปีมีเมียบ โทศก ๑๒๓๒ แต่ สมเด็จพระเจ้าพระยา ท่านไม่เห็น
ด้วย ท่าน ว่า จะมานั้ ไล่ ชนแค้น อาบ ด้วย พระพุทธรูป เปลื้องเงินเปลื้องทอง
เปล้า ๆ แต่ก่อน ท่าน ทรงพระขรา ท่าน จึง ทำ ต่อพระชนม์ พระราช ที่ยังเด็ก

ยังหนุ่ม อยู่ จะต้อง ทำ ทำไม เมื่อ อธิบาย กัน ไป ใน เรื่อง ที่ จะต้อง ตั้ง ก็หน้า
 เปน ต้น จึง ได้ ตกลง เปน อัน ได้ หล่อ ครั้นเมื่อหล่อพระแล้วก็ จะต้องฉลอง
 แล ข้าพเจ้า มี ความปรากฏา ที่ จะ ฉลอง พระพุทธรูปนั้น ในเมื่อถึงกำหนดวันเกิด
 ที่เคยทำบุญมาแต่ก่อน จึง ได้ คิดกำหนดการ ที่ จะฉลอง พระพุทธรูปพระชนม์
 พระราชวัย ทำบุญวันเกิดด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการใหญ่ ที่นรกซึ่งข้าพเจ้าจะได้ถึง
 เมื่อทำบุญ ในครั้งนั้นเป็นเวลา ที่เลี่ยนธรรมนิยม ผั้วใหม่ ๆ ได้ ไปเห็นเขาตกแต่ง
 ไฟกันในการรับรองที่สิงคโปรบัง ที่บัดเดเวียมัน พวกที่ไปด้วยกัน แลพวก
 ที่มีความ จงรัก รักก็ อยาก จะช่วย ตก แต่ง ใน การทำบุญ นั้นให้ เปนการครึกครื้น
 สนุกสนาน เหมือน อย่าง ที่ เคยไปเห็นมา แล จะให้ เปนที่ ชอบใจ ข้าพเจ้า ด้วย
 จึง ได้ มี ผู้มารับ เปน เจ้า นำที่ จะตกแต่ง ตมวาลาพระบรมมหาราชวัง ให้เปน
 การ สนุกสนาน แต่ สมเด็จพระยาท่านตกใจ ไป ว่า จะ ทำการแซบซี้ดอย่าง
 จีน ญาอย่าง ไทยแกมจีน ซึ่ง ถือ กันว่า เปน เกียรติยศ ใหญ่ สำหรับ ผู้ ใหญ่
 คือ สูงวัย แล สูง บวรศักดิ์ก็ ในเวลานั้น จึง เข้า มาห้าม ไม่ ให้ทำ โดยยก
 แบบ อย่าง จีนว่า ถ้า อายุ ยัง ไม่ ถึง ห้าสิบเอ็ด ปีเขาห้าม ไม่ ให้ทำ ถ้าผู้
 โท ทำแล้ว จะมี อายุ สั้น ก็ ได้ อธิบายกันมาก ว่า ที่ จะทำนั้น เปนการ
 ฉลองพระ แล ทำบุญกัน อย่าง ไทย ๆ แต่ ไม่ เกี่ยวกับจีนเลย ก็ ยัง ไม่ ตกลง
 ถึงเจ้า พระยาพิพากการ วงษมาคันตัวอย่าง ในเรื่องเงินต่าง ๆ อธิบาย จุ เปนการ ใหญ่
 โต กัน มาก ข้าพเจ้า ก็ ไม่ ยอม รับ ว่า เปน อย่าง จีน อยู่ ถ้ายเดียว ภายหลัง
 ตก ลง เปน อัน ได้ ทำ แต่ การที่จุด ไฟ นั้นประกาศห้ามปรามกัน แฉงแฉง ล่วง
 มาอยู่หลาย เดือน คนหนุ่ม ๆ ที่ ได้ รับ ทำก็ ไม่ ตั้ง ขึ้นทำ การที่ตระเตรียม
 ทำนั้น ก็ เฉพาะ ที่ ในวัง แห่ง เดียว แต่ จะ เปนด้วยการทุ้งเกียง กันนั้นได้ง
 ตั้ง มากอย่างไรวิน อย่าง หนึ่ง เพราะ ผู้ที่รับทำ ที่ในวังแล้วดื้อไม่ยอมเลิก เลย

ไปคิด ทำที่บ้านตัว ต่อไปอีกบ้าง ฤๅ อย่างไร ก็ ไม่ทราบ เลย   ไม่ได้ มีประ
 กาศ บอกเล่า อันใด เหมือน อย่าง มี ชาว ผดุง ๑๒๒๖   แต่ครั้ง เมื่อถึงงานเข้าจริง
 มี ผู้ จุกไฟ ใน ลำ แม่ น้ำ แล ตามถนน มาก ถึง หัววัน หก วัน   ด้วย การ ครั้ง นั้น
 หลายวันติด กัน   ครั้น เมื่อ จุกไฟ หลายวัน พวก ฝรั่งเศส ก็ ทยอย จุก ด้วย บ้าง แล
 มี ผู้ ให้ พร ใน วัน เกิด นั้น ขึ้น ด้วย   จึง ได้ มี เหยื่อ รวบรวม วัตร รก ผู้ ซึ่ง แต่ง
 ชุ้มไฟ ใน วง เปน รวบรวม ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓   การ แต่ง ชุ้มไฟ ครั้ง แรก นั้น เปน การ เช็ก
 เกร็ด สก่น กษาน อย่าง ยิง ที่ ราษฎร ไม่ เคย เห็น คง มา เช่น นั้น   ความ นิยม เติ้มใจ
 ใน การ แต่งไฟ ได้ มี ขึ้น ใน วัน หลัง ๆ มาก ขึ้น ทุก วัน   การ ที่ เห็น เปน ชั้ ชั้ ชั้ ชั้
 เสีย หาย อย่าง ไก่   ก็ ดู เปน ไม่ มี ผู้ ไก่ พุท ถึง   เมื่อ มี ผู้ ไป พุท ต่อ ว่า ฝรั่งเศส
 ฤๅ ช้าง เหม่ มล ตาม แบบ อย่าง ช้าง จีน ให้ ฝรั่งเศส พัง   ก็ ไม่ ถูก ยารมณ ฝรั่งเศส เข้า
 ได้   ด้วย เขา ถือ วัน เกิด เจ้า แ่ง ติน เปน แขน ชัน นั้ล ฮอลิเอ ก็ กลับ เห็น ดี ไป
 ด้วย   การ ที่ ยก ชั้ ชั้ ชั้ ชั้ อย่าง จีน นั้น ก็ เปน อัน สงบ   เปน แต่ ผู้ ซึ่ง เชื่อถือ
 คำว่า จีน   ฤๅ ไม่ เชื่อ ถือ แต่ ชอบใจ คำว่า   ก็ บ่น อูบ ๆ อับ ๆ ไป ด้วย
 ความ หวังใจ ว่า จะ ตาย เร็ว บ้าง   เปน ห่วง ด้วย ทรัพย์สิน สัมบัติ ของ คนอื่น จะ
 สิ้น ไร้ ไม่ ค่อย ไป บ้าง   ใน ปี นั้น เอง มี พระ บรมวงษา นุวงศ์ แล ข้าราชการ
 อ่าน คำ ถวาย พร อย่าง เกลิม พระชนม์ พรรษา มี ชาว ผดุง ๑๒๒๖   ขึ้น เปน คราว
 แรก   คำตอบ จึง ได้ มี คำ ชอบใจ ที่ จุกไฟ ติด ท้าย อยู่ ซึ่ง ดู ไม่ น่า จะ กล่าว
 แต่ ที่ กล่าว ใน เวลา นั้น เพราะ เปน ที่ หมายถึง ความ จง รัก รัก ก็   การ จุกไฟ
 ใน การ เกลิม พระชนม์ พรรษา   เปน อัน พริ้ม มุล ทัว ถึง ขึ้น โดย ลำดับ โดย
 ไม่ ต้อง กะเกณฑ์ ขอ ร้อง อันใด   ใน ปี ที่สอง คือ ปี มะแม ค่ำ คก ๑๒๒๗
 เว้น ไว้ แต่ บาง แห่ง   พัง มา เปน อัน จุก ทัว ถึง กัน ใน ปี รกา เบญจ จศ ๑๒๒๘

เป็น ถ้า อย่าง ยิง อยู่เท่า นั้น เพราะ ฉนั้น การ จุดไฟ ใน งาน เถลิง พระชนม์
 พระราชนิ เกิด ขึ้นโดย ความ เหมใจ ของ คน ทั้ง ปวงแท้ ไม่ได้ มี ขอ ร้อง
 อย่าง หนึ่ง อย่างใด เลย จน ถึง ทุก วัน นี้ ก็ เป็น นัก ชัดถูกช อย่าง หนึ่ง
 ซึ่ง คน ทั้ง ปวง รู้ สึก ว่า เป็น น้ำ ที่ ฤาเป็น ธรรม เนียม ที่ จะ ต้อง ทำ เหมชน
 อย่าง ครุฑ สงกรานต์ ก็ เป็น อัน ต้อง กับ แบบ อย่าง ประเทศ อื่น ๆ ยก เสีย
 แต่ เมือง จีน ฤา อย่างไร ที่ ยก มา ว่า กัน อยู่ นั้น

การ พระราช กุศล ใน การ เถลิง พระชนม์ พระรา มา ก็นั้น บ้าง ตาม
 มี ที่ ผิด ปกติ น้อยลง บ้าง ตาม มี เป็น ที่ ปกติ แต่ คง นับว่า ค่อย ทั่ว ขึ้น
 ตาม ลำดับ เป็น ตอน ๆ จน กว่า จะ คง รูป เช่น ทำ อยู่ ใน ประจัน นี้ ก็ หลาย
 คว่า ที่ เปลี่ยน ผล ตัก ยัก เยื้อง กัน ไป จะต้อง กล่าว แต่ บี้ ซึ่ง เป็น ปกติ เป็น
 ห้อง เวียง การ เถลิง พระชนม์ พระรา มี ชื่อ ปาง ฏ เป็น สอง ตอน คือ
 ตอน อย่าง ๑ เถลิง อย่าง ๑ คำ ที่ เรียก ว่า ตอน นั้น คือ ตอน พระพุทธ
 รูป ประจำ พระชนม์ พระรา ซึ่งมี มา แต่ ใน แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้า
 อยู่หัว ใช้ สมโภช ใน วัน สวด มนต์ ถือน้ำ เดือน ๕ แล วัน สรง น้ำ สงกรานต์
 เป็นการ ตอน ครั้น มา ใน แผ่น ดิน พระ บาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว
 ยก การ ตอน พระ ชนม์ พระรา มา ทำ ใน เดือน ๑๑ การ ตอน พระ ชนม์
 พระรา ใน แผ่น ดิน พระ บาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว ถ้า ดู ตาม จำนวน
 พระ สมที่ สวด มนต์ แล ที่ ทำ การ ใน ห้อง พระ โรง อยู่ ข้าง เป็น การ ไหว้ กว่า
 เถลิง พระ ชนม์ พระรา ยก เสีย แต่ บี้ ชวด ผล ๑๒๖๖ การ ที่ เป็น เช่น นั้น ก็
 จะ เป็น ด้วย แต่ เติบ เมื่อ แรก จะ ทรง ทำ นั้น ทรง เห็น ว่า วัน ตาม ทาง จันทรคติ
 นับ บรรจบ รอบ อย่าง ไทย ๆ นั้น เข้า ใจ ย่าง ทั่ว กัน การ พระราช กุศล เช่น
 วัน ประสูตร์ วัน สวรรคต พระ บาท สมเด็จพระ เจ้า อยู่หัว ทั้ง ๓ พระ องค์ ที่

ล่วงแล้ว แล การพระราชพิธีฉัตรมงคลก็ทำบุญตามจันทรคติ แต่ส่วน
ที่จะทำการเฉลิมพระชนมพรรษา นั้น เคยทรงมาแต่ก่อน ตามสุริยคติ
แต่โปรดว่าต้องกันกับทางคำนวณอย่างที่ใช้ในประเทศยุโรป ด้วย ถ้าใน
เวลาแรก จะกำหนดการเฉลิมพระชนมพรรษาตามสุริยคติ ผู้ซึ่งทราบ
วิชาโหร บุญก็จะเข้าใจ ผู้ซึ่งไม่ทราบก็จะบ่นสงสัยไปต่าง ๆ เห็นเป็น
เลือนไปเลือนมา เพราะนับเชื้อทางจันทรเสียบซึมซาบแล้ว จึงได้โปรดให้
ยกเลิกการฉลองพระชนมพรรษา มาฉลองในวันพระชนมายุบรรจบรอบ
ตามทางจันทรคติเป็นการบอกหน้าออกตา การเฉลิมพระชนมพรรษาตาม
สุริยคติไว้ทำเป็นการลับ ๆ ซ่อน ๆ ไม่ต้องบอกเล่าให้ผู้ใดรู้ ภายหลัง
เมื่อเกิดทำบุญซาบิตขึ้นแรก ๆ ก็ทำกันไปอย่างไทย ๆ ทางจันทรคติ
เมื่อทรงทราบทรงขอไม่ได้ จึงได้แนะนำให้ทำตามสุริยคติ ข้าพเจ้าได้
เคยได้บิณฑังเนื่อง ๆ เมื่อจนผู้ใดจะทำบุญวันเกิด เห็นเคยเข้ามา
กราบทูลทรงคำนวณวันพระราชทานบ่อย ๆ เพราะการที่นับวันฝรั่งนั้น
อยู่ข้างจะไม่มีใครทราบ เหมือนทุกวันนี้ ต่อปลาย ๆ ลงมาเรื่องนับวัน
อย่างฝรั่งค่อยเข้าใจกันขึ้น จึงได้รับสั่งบอกสมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นต้นว่า
เมื่อถึงวันเท่านั้นเคือนฝรั่งแล้วเป็นวันเกิด สมเด็จพระเจ้าพระยาเองยังได้เคย
แจงบอกเล่าแก่ข้าพเจ้าว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รับสั่งว่า วัน
เกิดตามสุริยคตินั้น ตรงกันกับวันฝรั่งทีเดียว ถ้าคำนวณวันเกิดแรก
นั้นให้รู้เสียว่าเป็นวันที่เท่าใดของฝรั่งแล้ว เมื่อถึงบรรจบปีคำนวณอย่าง
ไทยเข้าดู คงโดนกันเปรี๊ยะทีเดียว คำสมเด็จพระเจ้าพระยาซึ่งข้าพเจ้า
ยกมากล่าวในที่นี้ ถ้าคนทุกวันนี้ฟัง ก็จะทำให้เกิดเดิมนั้น แต่ที่
แท้ในเวลานั้นไม่เกิดเลย กำลังเข้มนวดเป็นวิชาลับอย่างหนึ่ง ซึ่งขยับจะบันทึก

กันด้วย การที่โศกกัน ขึ้นนี้ เพราะเรื่องวันเกิดข้าพเจ้า เมื่อคำนวณตามอย่าง โหราศาสตร์ไทย ๆ มักจะไปบรรจบรอบ ในวันที่ ๒๐ เวลาเที่ยงคืนแล้ว เนื่อง ๆ แต่วันกำหนดซึ่งลงไว้ใน ประดิทิน หมอบรัดเล เป็นต้น ว่า เป็นวันที่ ๒๑ เดือน เสงี่ยมเบือ เคลื่อนจากวันที่ข้าพเจ้าเกิดจริง ๆ วันหนึ่ง แต่เพราะเวลาที่บรรจบรอบนั้น มักจะล่วงเที่ยงคืนไปแล้ว การอะไรต่าง ๆ มี สรง มูรธาภิเษก เป็นต้น ข้าพเจ้า จึงให้เลื่อนไปไว้วันที่ ๒๑ เพื่อจะให้ เป็นเวลา กลางวัน พริก ร้อนกัน และจะไม่ ให้ต้อง เป็น ข้อ กุ่ม เถียง กัน กับฝรั่ง ซึ่งได้ ทราบ มา เสีย นาน แล้ว ว่า เกิดวันที่ ๒๑ สมเด็จพระเจ้าพระยา ท่านเข้าใจ ว่า เกิดวันที่ ๒๑ ครั้น เมื่อ ท่าน ทราบ ว่า โหร คำนวณ ตกใน วันที่ ๒๐ จึงได้เกิดเถียง กัน ขึ้น ยก คำที่ พระ บาทสมเด็จพระจอมเกล้า รัชกาลนี้ มาเถา เพราะท่าน เป็นผู้รับ นำ ที่ คำนวณวันเกิดให้ใคร ๆ มี ท่าน เจ้า พระยา อุรธา กัย เป็นต้น แทน พระ บาท สมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว แต่ที่ แท้ ท่าน ไม่ ได้ คำนวณ อย่างไทย ท่านนับ วัน อย่างฝรั่ง เช่นนี้ ในเวลา นั้น เป็น วิชา ลับ ที่ ไม่ มี ผู้ใด ทราบ ก็ เข้าใจ กัน ว่า คำนวณอย่างไทย จึงได้ ไปเกิดเถียงกันขึ้นกับโหร จนได้ ทราบ ความ จริง ในการ ที่ ผิด ไป เพราะ วันเกิด ของ ข้าพเจ้า ดัง เช่น กล่าว มา แล้ว

เพราะ การที่ จะ คำนวณ วันเกิด ตาม สุนทรคติ มี ผู้ทราบ น้อย เช่นนี้ พระ บาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึง ได้ ทรง ทำการ เสด็จ พระชนม์พรรษา เป็นการ ข้าง ใน ตลอด พระชนม์พรรษา เป็นการ ข้าง นอ แต่ เรียก ว่า ตลอดพระชนม์พรรษา เพราะตลอด พระพุทธรูป พระชนม์พรรษา การ ตลอดพระชนม์พรรษาแต่ก่อน ทำที่ พระที่นั่ง อนันตสมาคม พระพุทธรูป พระชนม์พรรษา นี้เก่า ๆ ทั้ง บนพระที่นั่ง เสวยราชนิเวศน์ แต่ องค์ ที่ ใหม่ นั้น ทั้งบน

พานทองสองชั้น แล้วตั้งบนโต๊ะจีน อยู่ตรงหน้าพระเถล ตรงพระที่นั่ง
บรมพิมานลงมาที่พระแท่นถม (เดิมตั้งอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม หน้าพระ
ที่นั่งเสวตวรจักร) ตั้งเทียนบูชาเทวองค์พระพุทธรูป ใช้เทียนเล่มละสองสิ่ง
ติดเชิงเทียน แก้วธูปใช้ธูปกระแจะ พระสงฆ์นั่ง मुख เหนือ ประทับข้าง मुख ได้
พระสงฆ์ใช้เทวพระพุทธรูป สวดมนต์เย็นฉันเช้า แล้วถวายเทศนา มง
คลวิเศษ เวลาค่ำถึงทหนึ่ง มีดอกไม้เพลิงด้วย ทั้งสองคืน การฉลองพระ
ชนมพรรษา เป็นการแทนมหาชาติที่เคยมีมาแต่ก่อน

ครั้นในแผ่นดินพระยุบถัน ในคราวแรกการเฉลิมพระชนมพรรษา กับ
การฉลองพระชนมพรรษาวันใกล้กัน จึงได้ฉลองที่พระที่นั่งอมรินทรวิน
ิจฉัย แล้วงานเฉลิมพระชนมพรรษาต่อไป ครั้นภายหลังงานเฉลิม
พระชนมพรรษาใหญ่ขึ้นตามลำดับ เมื่องานฉลองพระชนมพรรษา มี
กำหนดวันห่างกับเฉลิมพระชนมพรรษา จะออกไปทำทองพระโรงอย่าง
แต่ก่อน ก็จะเป็นงานใหญ่สองงานใกล้กันไป จึงได้ย้ายเข้ามาทำ
เสยที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ใช้บุษบกดยไม้ ที่ตั้งสมโภชในวัน
สวดมนต์ก็ใช้น้ำเคื่อนหัว มาตั้งพระพุทธรูปปีที่ล่วงมาแล้ว องค์ที่หล่อ
ใหม่แยกไปตั้งโต๊ะหมู่ไว้ต่างหากเหมือนอย่างที่ตั้งโต๊ะจีนแต่ก่อน เทียน
นมัสการเทวองค์พระพุทธรูป บัดเชิงแก้วเหมือนอย่างแต่ก่อน เว้นแต่
ใช้เล่มยาวขึ้นสองเท้า เพื่อจะให้ชนมได้ตลอดเวลาสวดมนต์ ใช้ตั้งราย
ตามฐานบุษบก แต่ธูปนั้นเปลี่ยนเป็นธูปจีน ก่อนเวลาที่สวด
มนต์ มีพระพุทธรูปทรงประพรมน้ำหอม แลทรงเจิมพระพุทธรูปด้วย
พระที่หล่อใหม่ ทรงห่มแพรสีทับทิมขึ้นใหม่ ที่นำบุษบกพระพุทธรูปตั้ง
พระเศียรน้ำพระพุทธรูป คล้ายกันกับเฉลิมพระชนมพรรษา พระสงฆ์

ที่ สวด พระพุทธมนต์ ใน รัชกาล ก่อน ใช้ พระราชาคณะ พระครู เปรี๊ญต่าง
 วัด แต่ ในรัชกาล ประจวบนี้ ใช้ พระสงฆ์ ราชาคณะ ถาณา นุกรมเปรี๊ญ
 จน อัน คับ วัดราช บพิธ สัน ทั้ง วัด ถ้า ปี ไกล ไม่พอ ก็ ใช้ พระราชา คณะ
 ถาณา นุกรม เปรี๊ญ วัด นิเวศน์ ธรรม ประวัติ เพิ่ม เติม เท่า จำนวน พระ
 พุทธรูป ของไทยทาน ที่ ถวาย ใน เวลา คำ นั้น บางที ก็มี ไตร สลับ แพร
 บ้าง ไท ผ้า บ้าง ยาม โหมกเทศ ที่มี พัก บ้าง ก็มี ใน คราว แรก ตลอด ทรง
 ถวาย ไตร พระสงฆ์ ห่ม มา แล้ว จึง ได้ สวด พระพุทธ มนต์ สวด ชัมมจัก กัปป
 วัตถ์ สุตระ แล เจ็ด คำ นาน กำหนด การ ตลอด พระชนม์ พรรษานั้น คง จะอยู่
 ใน วัน เดือน สิบ แรม ตาม คำสวด พระพุทธมนต์ แรม สี่ คำ ดั้น เว้น แต่ บาง
 ปี ก็ ได้ เลื่อน จึง ได้ เลื่อน สวด มนต์ ไป แรม สี่ คำ ห้า คำ ดั้น บ้าง สวด มนต์
 จน แล้ว จุล คอกไม้ เหลือง มี กลุ่ม กระ ดาง ราก ฝน แสน ห่า สร้อยธารา ตุ้ม
 เวลา เจ้า เลี้ยง พระ มี ของไทยทาน ที่เป็น ส่วน ของหลวง แล ส่วน ที่มี ผู้
 ถวาย ช่วย ใน การ พระราช ถูกล เท่า จำนวน พระชน มายุ บ้าง แต่ ไม่ มี
 กำหนด แน่ ว่า มาก น้อย เท่า ไ้ อีก บางที ก็ มี นก กัน ไป เสีย อย่างไร รอ
 ไว้ ถวาย ต่อ เสด็จ พระ ชนม์ พรรษา ซึ่ง มัก จะอยู่ ภายหลัง ตลอด พระชนม์
 พรรษา โดย ปกติ นั้น ก็มี เพราะ ฉะนั้น เครื่อง ไทยทาน จึง ช้น ๆ ลง ๆ ไม่ แน่
 ตาม แต่ จะ มี ผู้ ถวาย มาก แล น้อย แล สิ่ง ของ นั้น บางที ก็ ซ้ำ กัน หลาย ๆ สิ่ง
 เช่น โคม ตาม ใบ สี ใบ เปน ต้น เพราะ ทรง พระราช อุทิศ ไว้ ว่า ผู้ใด ถวาย
 ของ คำ รบ พระชนม์ พรรษา ทน กำหนด การ ตลอด พระพุทธรูป นี้ แล้ว ก็ ให้
 ใช้ เปน เครื่อง ไทยทาน ใน การ ตลอด พระ น้ ทั้ง ดั้น เมื่อ พระ สงฆ์ ฉน์ แล้ว
 ถวาย ยะดา มี สวด ยัส มิง ปเท เสก ปเปติ แล ยานี ลาภา รตน สุตระ คับ เทียน
 ครอบ พระ กริ่ง เหมือน การ ฉัตร มงคล วัน กลาง แล้ว ทรง ปล่อย ด้วง ตุ่น

ภริยา พระยา โสภักดิ์ ราช เศวรฐี เป็น ผู้จัด พระ ราชทาน เงิน เป็นเวลา ปีละ ร้อย
บาท เวลา บ่าย เจ้าพนักงาน ตั้ง บายศรี เวียน เทียน สมโภช พระพุทธรูป ครั้น
เวลา พลบ คำสรงมูรธาภิเศกใน ที่พระบรมม ไม้ได้ประโลม พิณพาทย์ แล้ว
สมเด็จพระ พุทธ โมชาจารย์ ถวาย เทศนา มงคล วิเศษต่าง ๆ เหมือน อย่างใน
รัชกาล ที่ ๔ มี ดอกไม้เพลิง อีก คั่นหนึ่ง เป็น เสร็จ การฉลอง พระพุทธรูป
พระ ชนม์ พรวรษา

การ เถลิง พระ ชนม์ พรวรษา ที่มีกำหนด งาน อยู่ เป็น ปกติ นั้น เป็น
สี่วัน บ้าง ห้าวัน บ้าง คือวันที่ ๑๙ เดือนกันยายน เป็นวัน เริ่ม สวดพระ
พุทธมนต์เสด็จ พระ เศวรหี ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันที่ ๒๐ เวลา
เช้า พระสงฆ์ ฉับ เวลา คำ พระสงฆ์ ชนม์ ยุติภา สวด มนต์ ที่ พระ ที่นั่งอมรินทร์
วินิจฉัย วันที่ ๒๑ เวลา เช้า ฉับ แล้ว สรง พระมูรธาภิเศก เวลาเที่ยง พระ
บรมวงษานุวงศ์ ข้าราชการ ถวาย ไชยมงคล ถ้า ปีที่ เป็นปฏิทินไม่มี การไว้ทุกข์
ใน ราชตระกูล มี การ เเลียง โต๊ะ ใน เวลา คำ ถึง สวด มนต์ ไว้ ต่อ
วันที่ ๒๒ พระสงฆ์ มหานิกาย จึงได้ สวดมนต์ ที่ห้อง พระ โรง วันที่ ๒๓
เช้า ฉับ แล้ว จึงได้ มี เทศนา ต่อไป อีก ๔ ถิ่นห์ ถ้า เช่น นั้น งาน เป็น ๔
วัน ถ้า ไม่มี เเลียง โต๊ะ พระสงฆ์ มหานิกาย สวด มนต์ ใน วันที่ ๒๑
วันที่ ๒๒ ฉับ งาน ก็ เป็น ๔ วัน แต่การ เทศนา นั้น ไม่ แน่ บางเวลา
มี พระราชกิจ อื่น ๆ อย่างไม่ พวดย ก็เลื่อน วัน ไป จน พ้นงาน ก็มี สวดมนต์
ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๓ วัน มักจะ เริ่ม ในวันที่ ๑๙, ๒๐, ๒๑, บางปี เลื่อน ไป
วันที่ ๒๐, ๒๑, ๒๒, การ ที่ เลื่อน ไป เลื่อน มา มัก จะ เป็น ด้วย การ เถลิง
พระชนม์ พรวรษา กระชั้น กัน กับ ฉลอง พระชนม์ พรวรษา นั้น อย่าง หนึ่ง กระชั้น
พระราช พิธี ถือน้ำ สรรท อย่าง หนึ่ง เป็น ปี เปลี่ยน ทักษา ซึ่งต้อง

ทรงพระมูรธาภิเศก ทรง กำหนด เวลา เติม นั้น อย่าง หนึ่ง จึงจะกำหนด เอา
 แน่ที่เดียว นักไม่ได้ จำจะต้อง พัง หมาย สงกรานต์ ฤๅ หมาย ที่ลง ใน
 ราชกิจจานุเบกษาตาม ปี่แปน ประมาณ ด้วย

การ สวดมนต์ ใน วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เกิดขึ้น ด้วย พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้า เจ้า อยู่หัว ทรง เคารพ ต่อ พระมหา มณีรัตน ปฏิมากร เป็นอย่างยิ่ง
 ถ้า การ พระราช พิธีใหญ่ ๆ อันใด เช่น บรม ราชาภิเศก โสกันต์เข้าไกรลาศ
 ก็โปรดให้ ถวายสายสิญจน์มาแต่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถึง พระแท่นมณฑล
 ด้วย เหมือน อย่าง พระราช พิธี สัมพัจฉรมณ์ ด้วย แต่ ก่อน มาพระ มหา มณี
 รัตนปฏิมากร เคย เสด็จ มา ตั้ง ใน พระแท่น มณฑล ด้วยทุก ครั้ง พึ่งเลิก เสวย
 เมื่อ เสด็จ ขึ้น ประดิษฐาน บน พระ เบญจาลัง ตาม ที่ได้ กล่าว มา แล้ว ในการ
 เสด็จ พระชนม์ พรรษา นี้ ก็นับว่า เป็นการใหญ่ ถึงว่า จะ ถวายสายสิญจน์
 มา ก็ยัง เป็น การ สมควร ที่ จะ ทรง สักการ บูชา พระ มหา มณีรัตน ปฏิมากร
 ใน เวลา ที่เป้น มหา สมัย มงคล การ นั้น จึงได้ โปรดให้ มี เทียน พระ มหา มงคล
 แล เทียนท่า พระองค์ ด้วย สำหรับ หนึ่ง มี พระสงฆ์ สวดมนต์ วันละ ห้า รูป เปลี่ยน
 ทั้ง สาม วัน เป้น สาม ลำดับ ตามใน บริเวณ พระ อุโบสถ หลัง พนักกำแพง
 แก้ว ตั้ง ไฉม รายรอบ แต่ ครั้น มา ถึง ใน แผ่นดิน ประจุบัน นี้ มี การ ตก แต่ง
 ศาลาราย แล กำแพง แก้ว พระ พุทธปรางค์ ปราสาท พระศรีรัตน เจดีย์ เติม
 เติม ขึ้น อีก ใน พระ อุโบสถ ก็จัด เทียน ราย จงกล ตาม ชั้น มุขบก แล มี
 เทียน เถา เล่มใหญ่ ๆ จุด ที่ตรงหน้า พระ พุทธ ยอด พ้าจุฬาลงกรณ์ พระ พุทธ
 เลิศ หล้า นภาลาย ข้าง ละ เจ็ด เล่ม ด้วย ทรง พระ ทวาร กลาง ขึ้นไป ตั้ง
 เสา ถึง จงกล บูชา เทวทณพเคราะห์ แก้ว ดัน มี รูป เทวดา ยัก ประจำ ทุกต้น มี
 เทียน รูป ดอกไม้ ฉัตร ธง ตามสี่ แล ตาม กำลัง ของ เทวทณ นั้น ๆ เมื่อเสด็จ

ออก ทรง ถวายใคร ย่อม พระสงฆ์ ที่ มา คอย สวดมนต์รับ ออกไป ครองผ้า
แล้ว ทรง จุดเทียน พระ มหา มงคล แล เทียน เท้าพระองค์ เทียน พาน ตาม
นำ พระ แล้ว เสร็จ พอ พระสงฆ์ กลับ เข้า นั่ง ที่ พร้อม จึงได้ ทรง จุด เทียน
เครื่อง นมัสการ ทองใหญ่ สังฆการี ว่า วิบัติ ที่เดียวไม่ ต้อง ทรง คืบ แล้ว
เสด็จ ทรง จุดเทียน รูป ตาม จกกล บุชา เทวดา นพเคราะห์ เจ้า กรม ปลัด กรม โหร
ว่า บุชา เทวดา ด้วย ภาษา โหร แล แปล เป็น ภาษา ไทย ตาม ลำดับ ที่ เวียน ของ
พระ เศวต นั้น ๆ ไม่ได้ ประทับ อยู่จน เวลา สวดมนต์ จบ ด้วย มี การ พระ
ราช ทูล อยู่ ข้าง ใน การ ที่ เสด็จ พระราช ดำเนิน วัด พระศรีรัตน ศาสตรา ราม
เช่นนี้ เหมือน กัน ทั้ง สาม วัน แต่ เวลา เข้า ไม่ได้ ถึง พระ ร่อไว้ มา
ฉนั้น ต่อ วัน พระสงฆ์ มหา นิภาย ฉนั้น ใน วันที่ ๒๒ ๒๓ ๒๔ แล ได้รับ
ของไทยทาน เหมือน กับ พระสงฆ์ มหา นิภาย ที่ สวดมนต์ ใน ห้อง พระโรง

สวดมนต์ สวดะพระเคราะห์

การ สวด มนต์ สวดะ พระเคราะห์ นั้น พึ่ง มา เกิด ขึ้น เมื่อ ยี่ชาน สัมฤทธิศก ๑๒๔๐ ซึ่ง เบนี่ เปลี่ยน ทักชา พระเสาร์ รักษา พระชน มายุ ซึ่งเป็นธรรมเนียม ที่ จะต้อง มี ไหว้ บูชา รับส่ง ตาม แบบ แด่ ก่อน การ เสด็จ พระ ชนม์ พรวรา ตั้งแต่ ปีเมศวร์ ศก ๑๒๓๓ มาทรง นำเพ็ญแด่ พระราชกุศล อย่าง เต็ม ใจ ได้ มี การ บูชา เทวดา ฤๅ บูชา พระเคราะห์ อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด ซึ่ง เกี่ยว ข้อง กับ ไหว้ เลย เพราะ ทรง ทำตาม อย่าง ที่ เคย ทรง มา แด่ เมื่อ ยัง ทรง ผนวช เป็น สามเณร อยู่ เป็นการ ใน พระพุทธศาสนา แท้ ครั้น เมื่อ ถึงกำหนด ที่ จะ เปลี่ยน ทักชา ไป เข้า แบบ อย่าง พระเจ้า แผ่นดิน แด่ ก่อน ที่ เมื่อ ถึง กำหนด เช่น นี้ ต้อง ทำการ รับส่ง อย่าง ไสย ศาสตร์ ซึ่ง เป็น ราช ประเพณี มี มา ได้ ชาติ สมเด็จ พระเจ้าบรมวงษ์เชื้อ จึง ใ้ ทรง จัด การ ตาม แบบ อย่าง แด่ ก่อน คือ จะ ให้ มี ไหว้ บูชา สวดะ พระเคราะห์ รับส่ง ด้วย แต่ ท่าน ไป ทรง คิด คำ ภาวนา บูชา ขึ้น ใหม่ ให้ ดี กว่า ที่ ไหว้ ทำ เผลว ๆ มา แด่ ก่อน คือ ให้ มี การ สวดมนต์ แซก ด้วย ใน ระหว่าง บูชา เทวดา นั้น เป็น ธรรมเนียม แด่ ก่อน ๆ ก็ เห็น จะมี คำ ภาวนา ทำ มา แต่ ข้าพเจ้า ไม่ เคย ทำ แล ไม่ ได้ เคย เห็น เป็น แต่ ไ้ ยืนเล่า เขา จัด คาถา ต่าง ๆ ตาม องค์ เทวดา ว่า เทวดา องค์ นั้น เสวย อายุ ให้ สวด คาถา อย่าง นั้น ก็ ขบตาม กำลัง วัน คือ พระอาทิตย์ สวด อุเทยยัน จักขุมา ๖ จบ พระจันทร์ สวด ยันทุนนิมิต ๓๕ จบ พระอังคาร ให้ สวด ยัสสา นุกาวโดยักขา ๘ จบ พระพุธ ให้ สวด สัพพาสิ วิธชาคินัง ๑๗ จบ พระเสาร์ ให้ สวด ยโตหัง ๑๐ จบ พระพฤหัสบดี ให้ สวด ปุณณัมโพธิสัม ภารณิพพัตตังโม รโยนิมัง ๑๙ จบ พระราหู

ให้สวด กิณนุสสัน ตระมาโนระ ๑๒ จบ พระสุกัรให้สวด อัป ปะสัน เนติมา นัลละ
 ๒๑ จบ พระเกตุให้สวด ชยันโต ๙ จบ จะสวด สลับ กับ ไหฺร ฤๅ สวด คน
 ละที่อย่างไรว ก็ ไม่ทราบ เลย แต่ท่าน ทรง เห็น ว่า ไค้มแท้ จึงได้ ไป ปฤๅษา
 เจ้าคุณ สมเด็จ พระ พุทธโฆษาจารย์ วัชรราชประดิษฐ จักพระสุกัรที่มีกำหนด
 นับได้ ครึ่ง กัน กับ คำสังเทวคา เช่น อริยมรรคแปดตรงกับพระอริยธรรมเป็นต้น
 ถ้าที่ไม่ครบ ก็ ใช้ สองสูตร สามสูตร พอให้ บรรจบ ครบ จำนวน คำถึง วัน
 จัด เป็น ส่วน ของเทวคา องค์ นั้น ๆ ตามลำดับ คือพระอาทิตย์ สวด อนุตถวิย
 ๖ พระจันทร์ สวด ธรรม ๑๕ พระอริยธรรม สวด อริยฐาน ๘ พระพุทฺธ สวด
 พล ๕ อินทรีย์ ๕ โขสมณค ๗ รวม ๑๗ พระเสวรี สวด ทศพลญาณ ๑๐ พระ
 พุทฺธคัมภีร์ สวด ทศ สัจญาณ ๑๐ อนุพุทธวิหาร ๙ รวม ๑๙ พระราหู สวด
 สติปฏิฐาน ๔ สัมมปโยชาน ๔ อธิธัมมา ๔ รวม ๑๖ พระสุกัร สวด อริย
 ทรัพย์ ๗ สัมปรัสนธรรม ๗ สัมมาสมาธิ ปริกขา ๗ รวม ๒๑ พระเกตุ สวด อา
 ฆาตวัตถุ ๙ มี คาถา แม่ ส่วน บุญแล ให้พร เจ้า ของงานผู้ที่บูชา แสขสลับ
 ไปทุกหมวด ถ้อยคำที่ไหฺร จะบูชานั้นก็ แต่งใหม่ ให้เป็น ภาษาคน คือ ขึ้น
 กว่า ภาษาไหฺรเดิม ที่แปลคำไทย ก็ ใช้เรียงเป็นคำง่าย ไหฺรเริ่มบูชา ไหฺว
 ครุแล บูชานพเคราะห์ ทั่ว กัน ก่อน แล้วพระสงฆ์ เริ่ม สวดมนต์ ตั้งแต่ ไค้ไปจนจบ
 คาถา ที่สำหรับ สวด ก่อนสุกัร ต่าง ๆ แล้ว หยุดไว้ ไหฺร จึง บูชา เทวคา
 รายองค์ ตั้งแต่ อาทิตย เป็น ต้น ไป ว่า ภาษาคน เป็น ทำนอง สำกัญญะ
 แล้วว่า ภาษาไทยแปล เชิญเทพคา องค์ นั้น กับทั้งบริวาร ให้รับอามิต พะ
 ธรรมพะสี แลให้บังกัน รักษาเจ้า ของงานผู้ทำ พอจบ องค์ หนึ่ง หยุดไว้
 พระสงฆ์ สวดสูตรต่าง ๆ สลับ กัน ไปทุก ๆ องค์ เทวคา เมื่อหมด แล้วไหฺร
 จึง ได้ ว่า คำ อธิฐาน แล คำให้พร วน ห้าย อีก ครั้ง หนึ่ง พระสงฆ์ ก็

สวด คาถาให้พร รวบท้าย แล้ว สวดคาถา เมตตสูตร ขึ้นอธิษฐาน แล ท้าย
สวดมนต์จึง เปน อันจบ อยู่ใน ๔ ชั่วโมง ทำ ชั่วโมง วิธีที่สวดเช่นนี้ กรม
สมเด็จพระ ท่านทรง ทำที่วัง มาช้านานแล้ว ครั้น เมื่อถึง ปีชาน สัมฤทธิศก ๑๒๔๐ เปน
เวลา ที่จะ ต้องทำ การบูชา เทวดา สวด คาถาตามแบบ อย่างเก่า ท่าน จึง ได้
นำแบบ ใหม่ นี้ มาแก้ไข ตกแต่ง ด้วยคำให้ ต้องกันกับ การหลวง มาขอให้
ทำ เสีย อย่างใหม่ ด้วย อย่างเก่า นั้น เมื่อว่า แห่ลกเหลวนัก ครั้น เมื่อ ได้ ทำ ใน
มีชาน นั้น เปนคราว แรกแล้ว ปีต่อ ๆ มา ท่าน ก็ ขอให้ ทำ เหมือน ๆ กัน ต่อไป
ตาม เคย ได้ ทำแล้ว จึง ได้มี การ สวดเสภา พระพระราชนิพนธ์ นำก่อน วันสวดมนต์
ใหญ่ขึ้น อีกวันหนึ่ง

การ ที่ จัด พระแท่น มณฑลใน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ก็ เปน อัน พัง มี ใหม่
ขึ้นใน ครั้ง นั้น เหมือน กัน พระแท่น มณฑล องค์ น้อย รวราย สาม ชั้น ทำ ขึ้น
ใหม่องค์หนึ่ง ตั้ง พระพุทธรูปใน แบบ พระแท่น มณฑล อย่าง เดียง ผัง
ตั้ง พระพุทธรูป นอกแบบ แล เทวรูป เครื่อง บูชา เทวดา พระแท่นหนึ่ง แต่
พระพุทธรูป แล เทวรูป ซึ่ง ตั้งบน พระแท่น ทั้ง สอง นั้น เกิด ขึ้น ตาม ลำดับ
แล้ว ผลัด เปลี่ยน กันไป ตาม กาลสมัย ะว่า ยืน ที่ เปรน แะไม่ได้

การ สวด มนต์ พระที่นั่ง อมรินทร์ วินิจนัย

การ ที่ จัด ตกแต่ง พระที่นั่ง แล สวด มนต์ ทั้ง ปวง คง ตาม แบบ เดิม
ตั้งแต่เริ่ม มี การ เจริญ พระชนม์ พรรษา ขึ้นไม่ได้ ยักเยื้อง เปลี่ยน แปลงเลย คือ
ตั้ง ม้า หมู่บน พระที่นั่ง เสวตฉัตร ที่ ม้า กลาง ตั้ง พระพุทธรูป ไชยวัฒน
สำหรับ แผ่น ดิน ประจุบันนี้ พระพุทธรูป ประจำ พระชนม์ พรรษาวัน แล
พระพุทธรูป ประจำ พระชนม์ พรรษาปี ม้า สอง ข้าง แลตรง หน้า ตั้ง เชิงเทียน พาน
ตุ้ม เครื่อง นมัสการ พอ สมควร ที่ ม้า หน้า แล ที่ พื้น พระแท่น ตั้ง พระแก้ว
เครื่อง สรง มูรธาภิเศก ต่าง ๆ ทั้ง ขึ้น หยก เชิง เทียน มี เทียน ทองบัก เหมือน

อย่าง พระราชพิธี ทั้งปวง ความ ชื่น เติ่ง ตา ก็ คึง เชิง เติ่น พาน พุ่ม ที่
 ฐาน เติ่ง ตั้ง ต้น ไม้ ทอง เงิน สี ทิศ แล มี ระบาย โคมไฟ ขวด บักตอกไม้ ตั้งรอบ
 ที่ พระแท่น ถม คึง เติ่น พระมหา มงคล เท้า องค์ พระพุทธรูป ประจำ พระ
 ชนม์ พระราช กลาง ตั้งโต๊ะ ถม วาง ครอบ พระเกี้ยว ยอดทอง เติ่ม แล ครอบ
 มยุรฉัตร ตั้ง พาน พุ่ม ทอง คำ สอง ชั้น สลับรายกันกับเชิง เติ่นตามสมควร
 เครื่อง นมัสการ โต๊ะ ทอง คำสูง ยาว ราชาวาที ข้าง พระแท่น เสวตรฉัตร ตั้ง
 คู่ เติ่น เท้า พระองค์ ทั้ง สอง ข้าง บนพระที่นั่ง บุษบกตั้ง เครื่อง ศิริ ราชกกุธ
 ภัณฑ์ แล พระแสง ประจำ รัชกาล มี เครื่อง นมัสการ ทอง น้อย ด้วย คำรับ
 หัน พระสงฆ์ ที่ สวด มนต์ นั้น ทรง พระราช คำไว้ว่า เมื่อ การ ถลง
 พระชนม์ พระราช ใช้ พระสงฆ์ เท้า องค์ พระพุทธรูป แล้ว ครั้น การ เติลิม
 พระชนม์ พระราช จะใช้ พระสงฆ์ เท้า จำนวน นั้น อีก เวลานั้น พระชนมายุ
 น้อย พระสงฆ์ ที่ จะ สวด มนต์ ก็ น้อย รูป การ ที่ จะ นำเพ็ญ พระราช กุศล ก็
 น้อย ไป ไม่ สมควร กับ ที่ เปน การ ใหญ่ ด้วย การ สวด พระเคราะห์ แล
 การ ที่ พระสงฆ์ มหานิกาย สวด มนต์ อีก วัน หนึ่ง นั้น ยังไม่มี จึงได้ โปรด
 ให้ นิมนต์ พระสงฆ์ อรรคมยุกิตา สวด มนต์ ถก สิบ รูป ประจำ เสมอ ทุก ปี ไม่ ขึ้น
 ลง เพราะเหตุ ที่ การ ถลง พระชนม์ พระราช ได้ สวด อรรคมจุก กัป ปาวัตน
 สุตไว้แล้ว ใน การ เติลิม พระชนม์ พระราช จึงได้ เริ่ม สวด มหา สมัย สุต
 ก่อน แล้ว จึงได้ สวด เจ็ด คำนาน ทรง ถวาย ไตร แล ย่ำมโหมนท เทศ ก่อน
 เวลา สวด มนต์ เหมือน การ ถลง พระชนม์ พระราช รุ่ง ขึ้น เข้า พระสงฆ์
 รับ พระราชทาน ถน แล ถวาย ขยันโต ใน เวลา สวด มุรธาภิเศก การ สวด
 พระมูธาภิเศก นั้น ก็ เหมือน กับ สวด มุรธาภิเศก อื่น ๆ แปรก แต่ พระเจ้า
 บรมวงษ์ เชอกรม พระปาวเรศวริยา ลง กรณ กวายน น้ำ ครอบ พระ กิ่ง ซึ่ง พระ

บาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไว้สำหรับ พระองค์ ท่าน
 ครั้น เมื่อล่วง มาถึง ปี จอ ฉศก ๑๒๓๖ เมื่อ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัด ราช
 ประดิษฐ์ ได้ เป็น พระกรรมวาจาจารย์ ใน เวลา ทรง ผนวช แล้ว จึงได้ โปรด
 ให้ ถวาย น้ำเต้าคิลาน อีก รูป หนึ่ง บันดา พระเถระใน ธรรมยุติกา ก็มี น้ำ
 พระพุทธ มนต์ตั้ง มา องค์ เต้าคิลาน แต่ มิ ได้ ถวายเอง เจ้าพนักงาน นำ
 ขึ้น ถวาย เต้า คิลาน นี้ มี มาแต่ ครั้ง แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า
 อยู่หัว โปรด ให้ ถวายขึ้น จะมี จำนวน เติม มาก น้อย เท่าไร ไม่ทราบ แล้ว
 พระราชทานไปไว้ตาม พระเถระใน ธรรมยุติกา เมื่อ ถึง เวลา เติม พระชนม์
 พรวชา แล้ว ก็ ค้าง องค์ ต่าง ทำน้ำ มนต์ ถวาย เข้า มา ทุก ๆ รูป ครั้น เมื่อ
 ถึง รัชกาล ประจุบัน นี้ ทำการ เติม พระชนม์ พรวชา ท่าน ก็ ทำส่ง เข้า มา ตาม
 เคย เป็น การ แปลก ขึ้น กว่า สมร มุรธาภิเศก ขึ้น ๆ แต่ พระเต้า คิลาน ของ พระ
 เถ้า นี้ เมื่อ สมร มุรธาภิเศก แล้ว ทรง ถวาย เครื่อง ไทยทาน พระสงฆ์ อยู่ ใน
 องค์ ละลาม สี สิ่ง เป็น เสรี การ ใน ส่วน เวลา นั้น การ ที่ ทำน้ำ มนต์ กับ
 เทียน ครอบ พระ กริ่ง ที่ ท้อง พระโรง นี้ ใช้ ทำ ใน เวลา สวด มนต์ วันที่ ๒๐
 ไม่ได้ รอไว้ ต่อ เวลา เข้า เหมื่อน อย่าง การ ฉลอง พระชนม์ พรวชา

การ สวดมนต์พระสงฆ์ มหานิกาย

แต่เดิม ก็ ไม่มี เกวียน พร้อม กัน กับ ปี ที่ สวดมนต์เสาะ พระเคาระห์
เพื่อจะให้ เป็น สวดมนต์ ตาม วัน แต่ ครั้น เมื่อ พระสงฆ์ เคย ได้ รับ พระราชทาน
หนึ่ง แล้ว ครั้น จะ งด เว้น เล็บ ดุ ก็ ไม่ สู้ ลว จึง ได้ ไป รด เกล้า ฯ ให้
มี การ สวดมนต์พระสงฆ์ มหานิกาย ติด ต่อ มา ทุก ปี กำหนด พระสงฆ์ ๓๐ รูป
ทรง ถวาย โศภะ ย่ำม ลักหลาด เหมือน อย่าง พระสงฆ์ สวดมนต์ ที่ วัด พระศรี
รัตนศาสดาราม ตาม แขนง นั้น ใน วัน พระสงฆ์ มหานิกาย นี้ สวด สิบสอง
ตำนาน แต่ ที่ ยัก เบื้อง ไป เป็น อย่าง อื่น บ้าง ก็ มี การ ตั้ง ปวง ก็ เหมือน กับ
วัน สวดมนต์ ใหญ่ เว้น แต่ วัน เลี้ยง พระ นั้น พระสงฆ์ ที่ สวดมนต์ วัด พระศรี
รัตน ศาสดาราม ตาม ลำดับ สิบห้า รูป มา ขึ้น ด้วย จึง รวม พระสงฆ์ ขึ้น เป็น
สี่สิบ ห้า รูป ทรง ถวาย เครื่อง ไทยทาน เหมือน กัน

ถวาย เทศนา

การ ถวาย เทศนา นี้ มี มา แต่ เริ่ม ตั้ง การ เจริญ พระชนม์ พรรษา เทศน์
เมื่อ ความ ตาม แขนง ที่มี มา แต่ รัชกาล ที่ ๔ คือ มงคลสูตร กัณฑ์ ๑ รัตนสูตร
กัณฑ์ ๑ เมตตสูตร กัณฑ์ ๑ เทวชาติคิน กถากัณฑ์ ๑ ประจำ ที่ ไม่ ได้
เปลี่ยน แปลง พระสงฆ์ รูปใด เทศน์ ก็ ขึ้น ตัว เว้น ไว้ แต่ ขวา อาวาส จึง ได้

ผลิตเปลี่ยน แต่ก่อน มาเริ่มงาน ก็ ถวาย เทคนีก่อน สวทมนต์ คือ มงคลสูตร
 รักษาศูตร ของ กัณฑ์ เหลือไว้ ภายหลัง ฉันทน์ เข้า แล้ว สอง กัณฑ์ เทคนีก่อน
 นั้น มี สายสิญจน์ โยงไป ที่ อรรมาสน์ พระสงฆ์ ที่ เทคนีก คือ กลุ่ม สายสิญจน์
 ด้วย ครั้น ตกมา ขึ้น ภายหลัง เมื่อ มี สวทมนต์ สวดะ พระเคราะห์ แล เลี้ยง พระ เข้า
 เสีย แล้ว ไม่มี เวลาว่าง จึงได้ เลื่อน เทคนิก ไป ไว้ วัน เลี้ยง พระ มหานิกาย
 ทั้ง สี่ กัณฑ์ แต่ บาง ปี ก็ เลื่อน ต่อ ไป อีก จน นอกงาน ก็มี แล้ว แต่ เวลา
 ว่าง จะมี เมื่อใด เครื่อง กัณฑ์ เทคนิก นั้น เหมือน เทคนิก วิเศษ เปน แต่
 เปลี่ยน ไตร ยาม เปน ของ สำหรับ เจริญ พระชนม์ พรรษา แล เพิ่มเติม เครื่อง
 ไทยทวนต่าง ๆ บ้าง มี เงิน ประจำ กัณฑ์ ๑๐ ตำลึง แล เครื่อง กัณฑ์
 ชนม ด้วย

การแจกทาน

แจกทานนี้ ได้มีในการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๑๒๒๖ ครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ตั้งแต่เริ่มมีการเฉลิมพระชนม์พรรษามา ก็ได้โดยพระราชทานผ้าสองลำรับ เงินสิบตำลึง แก่ข้าราชการที่ส่งอาบ มีกำหนดเท่าที่พระชนมายุ ทว่าขึ้นทุกปีตามลำดับ แบ่งเป็นผ้าผืนหนึ่ง ผืนใน กึ่งหนึ่ง ผืนนอกนั้น เป็นข้าราชการที่เข้ามาในการเฉลิมพระชนม์พรรษา โดยมาก แต่ผ้าผืนในมักเป็นข้าราชการที่ชราพิการ ไม่ได้ทำราชการแล้ว มาแต่บ้านบ้าง แก่เฒ่าบ้าง จึงโปรดให้มีตำรับเลี้ยงอาหารด้วยแต่ก่อนมา เมื่อผู้ซึ่งได้รับพระราชทานคือพระหัตถ์แล้ว ก็ถวายพรตามใจตัวจะกล่าว บางทีก็หนึ่งเคย ๆ ไปบ้าง ครั้นเมื่อพระยาศรีสุนทรโวหาร ท. จ. คนนี้เป็นผู้ถวายผ้าราชการผืนนอก เห็นว่าเมื่อข้าราชการได้รับพระราชทานแล้วถวายพรอย่างไหล ๆ เกิน ๆ บ้างไม่ได้ถวายพรบ้างว่าลา มาหลายปี จึงได้คิดผูกคาถาถวายไชยเป็นภาษามลล แลแปลเป็นคำไทยให้ว่าทุกคน คือว่าชย ชย เทโว นิรามโย นิรภัยโว ที่ขายโก โอโรโจะ โสคตินา เนกเมตตัง ขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระเจริญ พระชนมายุ ยิ่งกว่า ร้อยพรรษา คำถวายไชยเช่นนี้ ได้ใช้อยู่แต่ข้าราชการผืนนอก ข้าราชการผืนในยังย่นพึม ๆ พำ ๆ ภาหนึ่ง ๆ อยู่อย่างเก่า เพราะไม่มีใครแนะนำสั่งสอน ทรงพระราชดำริเห็นว่า ครั้นจะให้ต้องให้ย่นตามแบบข้าราชการผืนนอก ก็จะเป็นที่เดือดร้อน เพราะอยู่ข้างจะชราหลงไหล พันเพื่อน ญาติ ชาม อย่างยิ่ง อยู่ด้วยกันโดยมาก จึงโปรดให้ไปไปตามอย่างแต่ก่อน ส่วนที่แจกทานราชการนั้น พระราชทานตามพระชนมายุวันกำหนดขึ้นวันละสลึงแต่เดิมมา ถ้าปีใดเป็นปีที่มิพระราชกุศลวิเศษ ก็พระราชทานมากขึ้นอีกส่วนหนึ่ง

การประชุมพระบรมวงษานุวงศ์ แลข้าราชการ

ถวายไชยมงคล

ธรรมเนียมได้เกิดขึ้น เมื่อเฉลิมพระชนมพรรษาใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีชาวตลก ๑๒๒๖ นั้น เล็กๆ พระราชดำเนิน ออกบนพระที่นั่งเสด็จฉัตร พระที่นั่งอนันตสมาคม อย่างแขกเมืองใหญ่ ฝ่ายพระบรมวงษานุวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนนราธิป เป็นผู้ทรงอ่าน คำถวายไชยมงคล ฝ่ายข้าราชการ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ซึ่งยังเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ เป็นผู้อ่าน ด้วยท่านทั้งสองนี้เป็นผู้มีชนมายุมากกว่าพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบรมวงษานุวงศ์ข้าราชการ ทั้งปวง เมื่อเจ้านายอ่าน คำถวายไชยมงคล แล้วถวายบังคม ตามครั้ง เหมือนอย่างขุนนาง เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้เคยเห็น ข้าราชการก็เหมือนกัน แต่ไม่มีพระราชดำรัสอันใด เป็นแต่พระราชทานพรย่อ ๆ เล็กน้อยแล้ว ก็เสด็จขึ้น ในเวลาประชุมใหญ่นั้น พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จลงมา เพราะเป็นเวลาทรงพระประสูติอยู่ข้างจะชุกชุมมาก อยู่แล้ว แต่ครั้นเวลาเย็น ทรงพระอุสาศ์เสด็จลงมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ทรงทราบ เวลานั้น ข้าราชการก็ไม่มีใคร ข้าพเจ้าเดินดูเครื่องตกแต่งในพระที่นั่งอนันตสมาคมอยู่ ไม่ทันรู้ตัวเสด็จขึ้นมาจับคัส้านเหล็กหลังไปจึงเห็น ตกใจเป็นกำลัง รับสั่งให้เข้าไปกราบทูลพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน ออกมา พระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ถวายซองแด่ถวายไชยมงคล ครู่หนึ่งก็เสด็จกลับ
ด้วยไม่ทรงสบาย ดูเหมือนจะเป็นครั้งที่สุดท้ายที่ได้เสด็จลงมา พระบรมมหาราชวัง
ในเวลานั้น คนต่างประเทศก็มีถวายไชยมงคลเหมือนกัน แต่
เป็นคนละเวลา กับข้าราชการ ไม่ได้เสด็จขึ้นพระที่นั่ง แลไม่รู้จะเป็นการ
พริกกพร้อมกัน ครึ่งเดิวนัก

หนึ่งในการเฉลิมพระชนมพรรษานี้ มีการปล่อยปลาตามแบบเฉลิมพระ
ชนมพรรษาครั้งรัชกาลที่ ๑๒๒๖ เป็นเวลาวันละ ๑๐ คำถึง กรม
วังหลวงถวายพระราชกุศล ตามแบบ

ในวันที่ ๒๑ มี ยิงปืนใหญ่สุด ทั้งทหารบกและเรือรบซึ่งจอยุ่ใน
ลำน้ำ แต่ก่อนมาใช้เวลาละ ๒๑ นาทีถึงเวลาเช้า ๒ โมง เวลาเที่ยง เวลา
บ่าย ๕ โมง ตั้งแต่บัดนั้นถึงวันอาทิตย์ที่ ๒๒๕๔ ปีรัตนโกสินทร์ศก ๑๐๐ จึงได้
ยิงตัวกันสามเวลา ครบ ๑๐๑ นาที

การแต่งประทีปในพระบรมมหาราชวังเป็น ๕ คั่น แต่ข้างนอก
แต่ง ๓ คั่น เพราะการที่แต่งประทีปไม่ได้เป็น การกะเกณฑ์ ผู้ที่ตกแต่ง
ก็อยากจะให้ถวายตัวให้ทอดพระเนตร จึงได้เสด็จพระราชดำเนิน ประพาส
ตามลำน้ำ ในเวลากลางคืนวันที่ ๒๑ ทุกปีเสมอ มามีไฟชัก กระบวน
เสด็จพระราชดำเนิน นั้น ใช้เรือไฟลำเล็ก ๆ แล่นขึ้นไป เหนือ น้ำ ก่อน
แล้วจึงได้ส่องลงไปข้างล่าง เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน ถึงหน้าบ้านน้ำหัก
ใหญ่ ๆ บางราย ก็จุดพลุแทนปืน สุด ๒๑ นาทีบ้าง จุดพลุหนึ่งถึงกรวด
ตไล้ดอกไม้เทียนต่างสีบ้าง ตามแต่ผู้ใด จะหาได้ เป็นการแสดงความ
ชื่นชมยินดี

แลในวันที่ ๒๑ นั้น เจ้าพระยาภาณุวงศ์ มหาโกษาธิบดี เมื่อยังว่า
การต่างประเทศ จักการ เชิญคน ต่าง ประเทศ ประชุมเดินรำ ที่บ้าน ให้เป็น
การ เติมนิ พระเกียรติยศ ใน การ เติมนิ พระชนม์พรรษา ขึ้น เมื่อ ทรง ทราบ
จึงได้พระราชทานเงิน ทุน ในการที่จะใช้จ่าย นั้นให้ ต่อมา ก็มีการ เดิน รำเช่น
นั้น เสมอมา ทุก ปี เมื่อ เสด็จ พระราชดำเนิน กลับ ขึ้น มา ตามลำ แม่ น้ำ ก็หยุด
ประทับ ที่ศาลาว่าการ ต่างประเทศ ให้ คนต่างประเทศ ได้เฝ้าครู่หนึ่ง แล้ว
จึงเสด็จ ขึ้น พระบรม มหา ราชนิเวศน์ เมื่อ พระเจ้า น้อง ยาเธอ กรมหลวง
เทวะวงษาโรประการ ว่าการ ต่างประเทศ ย้ายการเดินรำมาที่วัง สราญรมย์
การเสด็จ พระราชดำเนิน ประพาสลำน้ำ คงอยู่ ต่อ เมื่อ เสด็จ พระราชดำเนินกลับ
แล้ว จึงได้เสด็จ พระราชดำเนิน ประพาส ทางบก ประทับ ที่ วัง สราญรมย์
ให้ คน ต่างประเทศ เฝ้า เหมือน อย่าง แลก่อน

การ เติมนิ พระชนม์พรรษา นี้ จะว่าให้เหนื่อยคน เปนแน่ นอก ไป ที่เดียว
ไม่ได้ จักการยัง เปน ประจวบแก่ มีลักษณะ ที่เปลี่ยนแปลง ไปตาม กาล
สมัย เปน คราว ๆ เมื่อ ก่อน มาแรก ที่ จัด ตั้งมีว เข็มขึ้น ที่ คลัง ลักษณะ สถาน
ในการ เติมนิ พระชนม์พรรษา ก็เปิดให้ ราษฎรมาดู ราษฎรพากัน มาดูวันหนึ่ง
หลาย ๆ พันคน จนกว่า จะแล้วงาน นับ ด้วยหมื่น ได้เปิด มา หลายปี
ครั้นเมื่อ จักการ ย้ายไป อย่างอื่น ก็ไม่ได้ เปิด การพระ ราชกุศลที่ เปน
วิเศษ บางปี ก็มีความ กาลสมัย คือ เวลา เข้า พง พระ ราชนิเวศน์ เข้า สาร องค์
ละถึง แล ปลาเดิม แก้วพระสงฆ์ ทั้ง ทั้ง แขวง จัง หวัด กรุงเทพ ฯ เวลา ที่ตั้ง
พระ ราชบุญญกิจ พิธีเกษียณ อายุ ก็จ่าย พระราชทรัพย์ พระ คลัง ข้างที่ ออก ช่วย
พาษ ปล่อย ให้ เปน ไทยหลายสิบคน เวลา เมื่อ เสด็จ พระราช ดำเนิน ประ พาส
เกาะสีชัง ซึ่ง เปน ที่ คน บัวย ไซ้ ออก ไป อยู่รักษาตัว ก็บริจาค พระราชทรัพย์

พระคลัง ข้าง ที่ พระราชทาน ให้สร้าง อาโอย สถาน สำหรับคน บ่วย ไซ้
ออกไป อยู่เปลี่ยน ลมอากาศ การ เหล่านี้ มีพิเศษ เปลี่ยน แปลงกันไป ไม่
เสมอ ทุก บั๊แล ไม่เหมือนกัน ทุก ครั้ง จึงไม่ ว่า ลงเป็น แบบ ได้ แน่

คำตักเตือนใน การฉลอง พระชนม์ พรรษา

แลเฉลิม พระชนม์ พรรษา

ข้อความ ที่ จะต้อง ตักเตือนนี้ ตุกี้ มีน้อย อย่างตอก เพราะครอบพระกริ่ง
ซึ่งจะ ดับ เทียนในวัน พระสงฆ์ ฉน์ การ ฉลองพระชนม์ พรรษา ตั้งอยู่ใน ที่
พระมณฑล แล้ว มีแต่ จะต้องเตือน กุษา มาว่า การ ตั้ง ฉลอง พระชนม์
พรรษา นั้น ไหร่ ไม่ได้ กำหนด ถูกซ์ เคย ตรงเวลาพลค่ำ ก่อน หุ้ม ๑ ทุกวัน
ไม่มีเวลา ยกเยื้อง เลย ในการ ฉลอง พระชนม์ พรรษา กิตี เฉลิมพระชนม์
พรรษา กิตี ที่ เปน ข้อสำคัญ ของมหาตเล็ก แลพนักงาน ข้างในนั้น คือโคม
ไฟ ห้า ซึ่ง สำหรับ ทรง จุด เทียน เท่า พระ องค์ แลเทียนพระ มหา มงคล ที่ วัด
พระ ศรีรัตน ศาสตรา ราม แห่ง ๑ พระ ที่นั่ง อมรินทร์ วินิจ ฉัย แห่ง ๑ พระที่
นั่งไพศาลทักษิณ แห่ง ๑ กั้เสด็จ พระราช ดำเนิน แห่ง ไคในเวลาค่ำแล้ว เปน
มีโคมไฟ ห้า ทุกแห่งทุกวัน ขาด ไม่ได้ เลย ไม่ควร ที่ จะเข้าใจว่า เพื่อ
จะ อย่างนั้น อย่างนี้ การอื่น ๆ กิตี ไม่สำคัญ อัน ไค

๕ เดือน ๑๑

พระราชพิธีประจำเดือน ๑๑ ในกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยพิธีแข่งเรือ
ความพิศดารในกฎมณเฑียรบาลกล่าวไว้ดังนี้

“เดือน ๑๑ การอาษาบูชา มีโหม่งครุุ่มซ้ายขวาระบามโหรักษ์กนิท
นาวันจันทร์ ข้างทรงพระมหาเมฆกุฎราชประโกล กตางวันทรงพระ
สุพรรณมาตา เย็นทรงพระมาตาสุกหว่าดักขมภู ส้มเค็ญพระอรก
มเหสีพระภรรยาทรงพระสุพรรณมาตานุ่งแพรลายทองทรงเสื้อ พระอรก
ชายาทรงพระมาตาวันนุ่งแพรดารากรทรงเสื้อ ถูกเรือหาดานเรือทรงศรี
เกทมวาทรงเสื้อ พระสนมได้ส่งของเกล้าดักขมภูส่งมา ส้มบรรลโธ
เรือคัน ไกรสรมุขเรือส้มเค็ญพระอรกมเหสี ส้มบรรลโธ ไกรสร
มุขนั้นเป็นเรือเลี้ยงทวย ถ้าส้มบรรลโธแพะไซ้ เจ้าเหลือเหลืออิมศุขเม
เปรมประชา ถ้าส้มบรรลโธชนะไซ้จะมียศ.”

แต่พิธีแข่งเรืออย่างว่าไว้ในกฎมณเฑียรบาล ได้ทำมาเพียงในรัช
กรุงเก่า มาถึงครั้งกรุงรัตนโกสินทรหาได้ทำไม่.

พระราชพิธีประจำเดือน ๑๑ ที่สงทำในกรุงรัตนโกสินทร มีดังนี้คือ-
วัน ๔ คำ พิธีทอดเชือกคามเชือก
วัน ๕ คำ แท้กเชนทรักัดนาน
วัน ๖ คำ ส้มโอรพระยาข้าง

โคลงพระราชนิพนธ์วาทศมาส

๑ ตามวันฉันเช้าที่

จักเอกราชาคณะ

ปรีดิ์และดมตะ

ยกแต่อาพาธไว้

๑ วันสืบดีศณะไต่

พระคณะเหนือวัน

เหล่ากรรมยุติกพร้อมกัน

ตามสืบรูปทอหน้า

๑ ตักปกรณัมรมชาติเบื่อง

ยี่สิบสองพระองค์สงฆ์

บวรวงนัมพระองค์

วันคำหนึ่งบอกข

๑ ราตรีมีเทศน์ทั้ง

วันละกัณฑ์จบการ

เป็นธรรมพิเศษทาน

ไตรยปริกขารกัณฑ์ทั้ง

ในพระ ที่นั่งแ

ทัวได้

อีกปลัด ใหญ่ณา

เลือกได้พอค

ไต่ฉัน

สืบห้า

ฉันคำ หนึ่งเฮย

ครบทั้งสามวัน

บรรพวงษ์ มากนา

เท่านี้

อีกดี รูปเฮย

แต่เข้าฉันเฉลิม

ไตรวาร

กะตั้ง

มีทุก มีเฮย

วัดถูกวันสืบคำถึง

๑ คตแรมแปดค่ำตั้ง

เด็กรักพยุหยาตราครดาด

สถลมารคกำหนดอา

ภวายกรฐินแต่เจ้า

๑ บันใหญ่คู่หนึ่งนั้น

กรมเกราะทองแต่งคน

เดื่อเกราะสิบสองคน

ม้าวิ่งสวนทางหน้า

๑ ขุนโจมพุดด้านเทิด

ขุนธำมัญชฌาย์

เกล็ดสะเฒ่าผกหางแพน

ต้องมักเดื่ออย่างน้อย

๑ ทหารแห่หลายนหมี่ถ้วน

มีอจับดินาศวณ

แคร่คตองร่ายกระบวร

เดินแบบแบบคาว

๑ ปัดหน้าตำแหน่งนั้น

ปัดที่ทูลถองปรา

เดื่อเข้ขวามครุฑา

ม้าวิ่งดับพัน โทกเกล้า

ตามจา รัตไชย

กลาศเต้า

วาศใหญ่ แด่

ภิกษุวังแรมฝน

นำพล นำไชย

ชีมา

หมวกเกราะ หมดไชย

หกม้าหมื่นขุน

ขงแหน แห่ไชย

คู่กล้อย

ยงยาบ

โปกเกล้าตามสพาย

แวงขัน

ทกผู้

กรวนคฤก

ถูกด้วยเพลงกลอง

พระยา

กฏเค้า

กบขัน แด่

สอเดื่อครุฑกรอม

๑ คำรวจดีสืบ^๕น

ถือหอถักแหหลาย

เสื้อเด็กนุ่งเชิดฉาย

เดินดีแถวเรียบร้อย

๑ ขุนหมื่นคำรวจได้

แปดหมื่นนายเวรสรรพ

นุ่งไหมหมดฉายฉนั้น

ขดกับดีแถวแล้ว

๑ พลพันทนายเลือกถ้วน

ปลัดจำเจ้ากรมยง

คู่รักรักษาองค์

อีกทวารไนให้

๑ คำรวจแปดเหล่าถ้า

ปลัดจำเจ้ากรมหาญ

เหล่าคตองประกอบการ

องครักษ์รักษาทั่ว

๑ ^{๕๕}ทงนคางค่างเม้น

เสื้อยศปักทองเดอ

กึ่งยศปักดำเสนอ

สรวมหมวกยอดทองถ้วน

ถือหวาย

ไม้น้อย

ไหมหมด แดพ้อ

ยาครย่ายปลาดยวบจน

รตมกัน

ถ้วนแถว

เสื้อยศ ขาหนา

ตาศเค้าคอตอน

อาของ

ยั้งใช้

เก่าใหม่ เดิศจะ

แห่ย่ายรายเรียง

เดิศจาญ

อีกห้า

กิจแห่ เทนเฮย

จิราฐไท้เกลิงกวัดย

เหมือนเดิม

หลาถ้วน

สนอมอย่าง หนึ่งนา

^{๕๕}กบงพันทอง

๑ มหาเด็กเด็ดยังน้อย
จำสั้มแพรตอง
แพรหุ้มสักบังทอง
เจ้าหุ้มหลอดนายให้

๑ กตองชนะมโหรีจักถ้วน
เสื่อหมวกกางเกงแดง
กตองเงินมาศอีกแดง
แครยสั้มแห่น้ำ

๑ เรียงเครื่องเครื่องเจ็ดชั้น
ห้าคู่ห้าชั้นหมาย
มังแทรกหกกลมด้าย
ฝ้ายกกางเกงชั้น

๑ พระเตมามีคิดเบอง
ซ้ายพระฉัตรไธยปรา
ท่ามกตางพระเกวพาห์
เสื่อหมวกพันขาวทั้ง

๑ ตั้งฆกักรันนังให้
ซ้ายกระบี่จุนรงค์
ขวาพระครุพาหทรง
ตองมังกายโพกผ้า

ครุยกรอง

สับไก

ดาบแห่ รัดเย

ดาบถ้วนสักทอง

ชั้นแขง

ตุ๊กจำ

รวมแปด สับเยย

อีกทั้งตั้งขังตอง

สั้หมาย

เท้านั้น

สั้อก มาพ่อ

ต้นอมบรวพอกแดง

หนววา

กฏตง

เดินแห่

ยกรัดกางเกง

ถ้อง ไธยนา

เคชกถ้ำ

จักรกฤษณ์ มาพ่อ

ต้นอมบน้อยต้นบิเพดา

๑ มหาดเล็กหว่างเครื่องนั้น

ค่างนุ่งสองบั๊กกาย

เสื้อครุยสอดสร้อยรวมกาย

เชิญพระแสงประนมนิ้ว

๑ งามพระที่นั่งคัน

หุ้มมาศกายแสดถน

พระทวยบั๊กกับพาน

ทามดับหกคนถ้วน

๑ พระยาเคียงนั้นได้สืบ

เกณฑ์เก็บจางวางกรม

สอดคั่นับเพลาถม

เข้มาบอย่างน้อยให้

๑ มหาดเล็กสืบหกให้

เข้มาบเดื่อเจ็ดดิน

ผ้าถนุ่งทรงเจ้าบิณฑ

ถือพุ่มมาศปรั้ง

๑ บังพระสุริยพระกลดนั้น

เชิญเรียมังแสงอา

พัดโบกอภิรมย์มา

ถนุ่งเสื้ออย่างน้อย

สืบนาย

ต้นอมบัว

โอ้อ่า

หนุ่มน้อยเสมอด้าน

พุดคาถ

เลิศถ้วน

เงินปลัก ถวายเฮย

สอดเสื้อกางเกง

สอดคั่น

ทั่วไค

บั๊กยก ทองเฮย

นอกชั้นครุยกทรง

แต่งอินทร์ พรหมเฮย

เทริดกั

สอดคั่นับ เพดานา

นอกบัวเรียงเคียง

ภูษา มาตา

ทิดยศถ้อย

อยู่กวัด ไกวพ้อ

นอกใส่ขาวครุย

๑ บำเรอภักดีอนุรักษรัฐ
จำปดัตถกรรมวงมี

พระทวยสุพรรณศรี
จงมื่นเจริญกายนวัน

๑ พระแสงมหาดเล็กได้
เครื่องใหญ่หย่อยหลายหลายตาม
บันทวนพิศเพรางาม
เจ้าพนักงานแต่งคัน

๑ กบฏทหารมหาดเล็กถ้วน
มุ่งมวงหมดเลื้อง
คันธพาศาครกรว
เดินเหี่ยวเท้าถุกถ้วน

๑ พระที่นั่งทรงเด็กถ้วน
อึกท่งกมเนองมา

พระวอดต่อตามคดา
ผูกแปดหามยาตรย้าย

๑ มาเทศท่งคัน
ผูกเครื่องกุดนงาม

ถ้วนม้ารวางนาม
จงเหยาะแย่งแยกก้า

การกั
ตั้งถ้วน

มัวแตก
แบ่งนำพระศรีด้วย

เจริญตาม
มากถ้วน

พวงกุ๊ ชาวเฮย
เร็ดค้ำมเจริญเดิน

ผู้ค
ชาบถ้วน

เป็นเหมาะ มั่นนา
ดาคัด้าอุปฐางค์

ราชา วดเฮย
ฝ่ายท้าย

เรียงเวียน
ทักถ้วนทุกองค์

จงตาม
ตั้งม้า

ปรากฏ มีเซ
หน่งม้ามัดคน

๑ ถัดถึงเหตาด่วนพวก

เกณฑ์หัดกอบนกลา

มลายูหอกคุมมา

แรกเทศกรรมท่าเรือ

๑ อาษายี่ปุ่นนี้

ทำบุญชญา

คงทองคาบดงหาญ

ทวนภูทวนทองแดง

๑ อาษาใหญ่ให้คาบ

ศรีเหตอาษาครอง

อาทมาทตามถนัดอง

อึกทหารในน้ำ

๑ เวทของนั้นได้เกิด

คบของหมู่เรือกันเจน

ครบสิบสี่อย่างเกณฑ์

หมู่ตะต้ามสิบให้

๑ อาษายี่ปุ่นนี้

แรกเทศมลายูจัก

แต่งตามเพศคนกัก

ถ้วนเลิศหลากหลากได้

อาษา

คดาค์เค้า

เรียงต่อ

แต่งถ้วนเต้โถ

ถ้วนธวาน จันเขย

เขยแกล้ว

เหิมฮัก เหิมแผ

โด้หัดถ้วนถ้วน

เขยถอง

ฤทธิ์หัว

มีมั้น

ง่าเงงงามหาญ

คาบเรน

จักได้

ครบห่อน ขาคนา

อยู่ท้ายขบวนหลัง

เกณฑ์หัด ฝรั่งนา

แจกไว้

แต่ดี อย่างเขย

บอกรักรวมเนียมเดิม

๑ ดิบเห่^๕ถำ^๕นให้^๕แต่ง
 ใ^๕เื่อ^๕ตอ^๕เต^๕นา^๕ก^๕ฏ
 กาง^๕เก^๕น^๕ง^๕ว^๕ร^๕ค^๕ฯ
 ต^๕ร^๕ว^๕ม^๕ห^๕ม^๕ว^๕ก^๕ห^๕น^๕ง^๕ด^๕ง^๕ถ^๕ว^๕น

๑ ป^๕ค^๕ห^๕ด^๕ง^๕ด^๕อ^๕ง^๕พ^๕ร^๕ไ^๕ด^๕
 ใ^๕เื่อ^๕ต^๕อ^๕ค^๕ย^๕า^๕ง^๕น^๕อ^๕ย^๕ข^๕ย^๕น^๕
 ถ^๕า^๕ย^๕น^๕ง^๕อ^๕ก^๕ร^๕ย^๕ด^๕ร^๕พ^๕
 พ^๕ร^๕ห^๕ร^๕น^๕ท^๕ร^๕พ^๕ร^๕ศ^๕ร^๕เ^๕ก^๕ด^๕ว

๑ ม^๕ี^๕น^๕ด^๕อ^๕น^๕ด^๕า^๕ก^๕ย^๕า^๕
 ถ^๕ว^๕น^๕เ^๕ด^๕า^๕ท^๕ห^๕า^๕ร^๕ญ^๕ว^๕น
 ม^๕ี^๕ค^๕ด^๕น^๕ก^๕บ^๕ค^๕ิ^๕น^๕ข^๕ว^๕น
 ถ^๕า^๕ห^๕ร^๕บ^๕แ^๕ห^๕น^๕ห^๕่^๕ห^๕อ^๕ม

๑ ช^๕า^๕ว^๕ว^๕ง^๕น^๕ง^๕เพ^๕ย^๕บ^๕พ^๕น^๕
 ค^๕ร^๕น^๕ห^๕่^๕ย^๕า^๕ด^๕ร^๕า^๕มา
 ถ^๕า^๕ง^๕ค^๕น^๕ด^๕า^๕ง^๕ค^๕ด^๕า
 ช^๕ม^๕พ^๕ร^๕ค^๕ษ^๕พ^๕ร^๕เ^๕า^๕

๑ ค^๕ุ^๕ห^๕่^๕ค^๕ุ^๕ด^๕ด^๕น^๕
 ย^๕ง^๕อ^๕ย^๕า^๕ก^๕ค^๕ุ^๕ฐ^๕ว^๕น
 ป^๕ไ^๕ค^๕ุ^๕ห^๕่^๕ง^๕ค^๕ิ^๕ค^๕ว^๕ร
 ค^๕ุ^๕ไ^๕ม^๕จ^๕บ^๕ค^๕ุ^๕จ^๕อ^๕ง

ข^๕ว^๕น^๕ย^๕ุ^๕ท^๕

ด^๕ุ^๕ร^๕ิ^๕ด^๕ว^๕น

ก^๕น^๕ห^๕ม^๕ค^๕ น^๕า^๕พ^๕อ

ท^๕ุ^๕ค^๕ุ^๕ห^๕ม^๕ห^๕มา^๕ย

ค^๕ิ^๕น^๕ก^๕น^๕ ข^๕ว^๕น^๕เฮ^๕ย

ย^๕ิง^๕ด^๕ว

ด^๕อ^๕ค^๕เ^๕อ^๕ม พ^๕ร^๕า^๕ว^๕เ^๕

ก^๕ด^๕น^๕เ^๕ก^๕ด^๕ง^๕ด^๕เ^๕ว^๕ง^๕ด^๕ร^๕ว^๕ย

ป^๕ด^๕า^๕ย^๕ข^๕ว^๕น

ย^๕า^๕ด^๕ร^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม

ก^๕ด^๕ุ^๕น^๕ค^๕เ^๕ร^๕ว^๕ง^๕ ค^๕ร^๕บ^๕เ^๕ย

ด^๕ุ^๕ค^๕ท^๕า^๕ย^๕ก^๕า^๕ย^๕ห^๕ด^๕ง

ค^๕า^๕ด^๕า น^๕อ^๕ก^๕แ^๕ย

ห^๕ม^๕อ^๕บ^๕เ^๕้า

ไ^๕ม^๕พ^๕ร^๕ิ^๕บ^๕ เ^๕ย^๕พ^๕อ

อ^๕ย^๕เ^๕ก^๕ด^๕้า^๕เ^๕ย^๕น^๕เก^๕ษ^๕ม

เ^๕ร^๕จ^๕ว^๕บ^๕ว^๕น ค^๕ุ^๕น^๕า

พ^๕ว^๕ก^๕พ^๕อ^๕ง

ว^๕ะ^๕น^๕ง^๕ ค^๕ุ^๕เฮ^๕ย

เ^๕ก^๕ด^๕อ^๕น^๕เ^๕ก^๕ด^๕ว^๕ค^๕า^๕ม

๑ เหล่าราษฎรก็ถาถกถุ้มเกิดขึ้น

ชายฉกรรจ์ประปน

ครนเมื่อเห็นต่างคน

คาจับมือคอยจ้อง

๑ เมียจนร้องแรงแร้

บ่าวทาสไม่มีมา

ต่างห่มต่างพอกหา

กลิ่นหอมแห่งใดบ้าง

๑ พวกมีมาพรั่งพร้อม

สาวห่มดีนุ่งลาย

บางคนแต่งส้มกาย

ดื้ออ่อนนวลควันอ้อย

๑ คึกแถวว่างแฉ่ง

ตามพวกใครก็ใคร

บางพวกเที่ยวเดินไป

สาวอยู่กลางแก่หุ้ม

๑ ชายเห็นชอบจิตรแก้ว

ไหนก็ไหนกันพบ

น้ำบ้าย่ายายครม

วางเถอะปนกอธ้อ

กลางถนน

แซ่ซ้อง

ต่างนั่ง เรียบเฝ้า

รับทั้งไปรยทาน

รูนกลา

ก็จ้าง

ที่อยู่ คุเฮย

แอมเช้าอาไศรย

มากหลาย แดเฮย

เรียบร้อย

ส้มแก่ เจียวพ่อ

นุ่งพันพอกว

อาไศรย คุเฮย

ถุ่มถุ่ม

นั่งโน้น นินา

แวดล้อมรจกัน

ตามประจบ

พูดจ้อ

ยักพูด

พ่อน้ำตายพุ่ม

๑ นกแดงหนุ่มหนุ่ม^๕

รอบแห่งไคไปรอ

เป็นที่แหวะแอมรอ

ทำเดียบเคียงเรียงชั้น

๑ ทุกจรรดไครตรวจหน้า

เยี่ยคยัคคักทั้งดอง

โรงเรือนแห่งคังของ

จันแกลดาวไทยม้าง

๑ เจ้าขุนนางต่างให้กรอม

เข้าคั่นนอนผ่อนชน

เที่ยวหาที่รอมกล

แก้วได้รักคนจึงฝ้าย

๑ จมรวบวนพยุหฐาน

รวบวนรามอึดถักถน

เสด็จทรงพระราชยาน

คำรวจแห่แบบบน

๑ แห่สองแถวครมถ้วน

นุ่งห่มดมตามยศ

กลองชนะเครื่องสูงดก

มหาตเด็กหน้าถ้วน

เที่ยวกรอ

แห่งนั้น

น่านนี้ เดินเหย

เช่นรู้กอด

ชนผอง

คราบร้าง

ฉายโอ้อวดเขย

ไต่คังบูชา

กรวดน

ถ้าย้าย

มอบฝาก ตูนา

ยาครเค้าตามรวบวน

ได้รักด่า

หนึ่งนั้น

ทองเด็ก

บอดแม่นตามเคย

กรมหมด

ถูกถ้วน

อีกกับ แครนา

เลิกให้ไปหลัง

๑ ขบวนแต่ดีอย่างหนึ่งน

ทรงรถเกรียงเหล็กดี

ม้าเทศหกม้ารี้

เทียมรับคอบเหยียดแต่

๑ คำวอนนโคธ

แต่แต่ดีบรมนรา

เดือยค้อย่างใหม่ปรา

หมวกยอศำด้อมเกล้า

๑ ทหารมหาดเล็กผู้

ต่างแต่งชุดนรพ

ฝน โภกมึกรบ

จักรระดับรับแต่

๑ ชดमारคพยุหยาตรย้าย

เรือรูปสัตว์จำนวน

เรือแซ่อกเรือญวน

เรือกงท่งทง

๑ ทหารญวนล้วนดอดเดือ

ด้ามคูอยู่แจวนำ

ท้ายธงปักทุกด้า

ฝนใหญ่แน่นฝนกล้า

ยังมี

ยุโรปแท้

เต็มอหมด เหมาะเฮย

เรือยรวฉฉอย

อาชา

วีราชเจ้า

กฎยิ่ง

กบม้งด้ายทอง

เด็กดบ

เทศแท้

คัวหมด นาท่อ

คอบเท้าตามขบวน

เป็นขบวน

คู่คง

แจวกคู่ น้าเฮย

คู่ให้ทรงรอง

จีนประจำ

แห่หน้า

อาวูร ชักเฮย

อยู่ยงด้าดตอง

๑ เรือแซ่แท้เหล้าดำฉวน

ดำหนึ่งหมุขจร

อีกดำชื่อสุกร

น้ำหวานวงกันเขียงแท้

๑ แซ่ชิงไซเยศอ้าง

อีกเพศภูกามตาม

จรเข้ชื่อคำราม

หนึ่งชื่อคนองน้ำ

๑ ชงพรบักเกิดท้าย

พลพวกแต่งดีดำ

อ่าอาตม์เหมาะกำยำ

เฮปากมีองำเงอ

๑ เตือทยานชดเพื่องพุ่ง

เตือชื่อคำรนดินชู่แขง

หหลวงหนึ่งเครตำแดง

หหลวงชื่อแสงสรวดีทริยาย

๑ ทหารบันปากนำเพียบ

เตือหมวกด้แดงหมาย

นำบันจำรงตาย

กถางคฤห์ต้องคองตัง

มาญมอญ

ชื่อแท้

กำเหาะ

โยกโย้เต็มตัง

ออกนาม

คู่ดำ

ร้องเรียก เรือแป

หกฉวนชบวนเดิม

ทุกดำ

หมวกเดื่อ

เข็มอีก หาญนา

ทุ่มเท่งชดฟู่

เรองแรง

คู่ฝ้าย

อยู่ฝ้าย สดคำเฮย

อยู่เบื่องหนเฉวียง

พลพาย

ทุกครั้ง

เงินคร่ำ

ผูกจ้าวทวนเรน

๑ ปกุนำน้าวรราช
ซ้ายราชวรานุถ

ขวาเทพวรานุถ
เรือกรามกนิยาทั้ง

๑ อาษาหกเหล่านัน
กตของแวกนึ่งในท่า

เวรสมทบปลัดคำ
น่านอกปลายรวผ้าย

๑ ทงนเรือกรามพร้อม
เสื่อต้นอบสรวมกาย

มงคตทักเกด้าหมาย
ตุเล็กดีแต่งถ้วน

๑ คำแหงหาญนชือ
หตวงพิทักษ์โยธา

อีกหตวงหนึ่งนรา

ต่างชือชาญชดสินธุ์ได้

๑ เรือกเดินชื่อนนประ
หนึ่งชือว่าละเตียงชด

หตวงน้ามเทพเคระเถถึง
อีกถึรินทรเคระ

ปลัดทุด นดองเอย
ชือตง

ต้วตักยศ เลิศพ่อ
คู่ได้แข่งเดิน

เวรนำ นอกนา
บิท้าย

รจจอก ถ้าเซย
ค่อท้ายเรือกลอง

พลพาย
ทอถ้วน

เหมือนหมก นาพ่อ
เล่มกถ้าพายไผ

นาจา ต่างเฮย
มอบให้

เรืองเคระ

คู่คงโคยกรม

ดองเจิง

คู่

คฤห์หนึ่ง นาพ่อ

ชือเจ้ากรมตอง

๑ มกรแดงฤทธิอ้าง

พระชื่อรามพิไชย

กับพระเผด็จสงคราม

มกรชื่อจำเริญ

๑ เหาชื่ออย่างดอง

หนึ่งชื่อถิ่นถาดมุก

หลวงตักถพิมานนิ

หลวงวิเชียรไพยนต์แต่ง

๑ เรือโคขมังกถนร่าย

โคชื่อผ่นตมุกหมุน

ชำนานญักถุน

ขุนอักษร์ตั้งหารชา

๑ ทงนถายเลิศถวน

คฤหัสถ์แต่งถน

พลพายหมวกเด็ดรรพ

เขนผูกข้างทอนหน้า

๑ กับรายนรภาพถถ

กับปราบเมืองมารตถ

หลวงหนึ่งชื่อศรีรัตน

หลวงมหาไชยอ้าง

ออกนาม เรือไชย

อยู่ยัง

อักษร์ ถิ่นไชย

แต่งไว้ในขบวน

ถอยถิ่น

บอกแจ้ง

คั่น คฤหัสถ์

เกลให้เคียงตอง

แรงรณ

แผ่นหน้า

ที่ปลัด กรมไชย

ศักดิ์มั่นเต็มตอง

น้ำมัน

แต่ผ้า

แดงหมด นาท่อ

คฤหัสถ์ราวเฉียง

ถถ

ถ่นมถ

รณ คฤหัสถ์

ชื่อของถถ

๑๑ อตุรดาภิรักษะเหิม
 หดองชอเด่นานนท์
 มีกษัตริย์มหายศ
 หดองชอพลตาไศรย
 ๑๒ พาดั่งทอแป้ได้
 ตักรัพรของเมืองนา
 ขุนพรหมรักษาวา
 ขุนอักษิณทรรักษามุ
 ๑๓ นำในเรือกราบคัน
 จมื่นปลัดกรมคำ
 พดพายเพียบประจำ
 เขียวพ้อเขียวหนองน้ำ
 ๑๔ ครูรเหอระเห็จคำ
 ขุนชื่อนัญชาพล
 เตรงไกรจักรครุหน
 ขุนฤทธิ์พิไชยรัง
 ๑๕ รูปดั่งดีคู่ถวน
 พนดอคิดเหมือนหมด
 กฤห์ดาลาคแดงด
 เวณคาบทอนผูกแห่น

หาญรณ
 หนึ่งผู้
 อย่างยักษ นกนา
 ที่เจ้ากรมเด่น
 สมญา เรือเขย
 เวศร
 ปลัดหนึ่ง นาพ้อ
 ฝ่ายซ้ายในทหาร
 เวงดำ หนึ่งเขย
 รวงห้า
 กทงกรม แดษ
 เขียวพร้อมชูปาย
 แดษด ขวาเขย
 ปลัดยง
 แห่งคู่ เรือแษ
 ฝ่ายซ้ายโทเคียง
 ดายรด น้ำเขย
 หมักมัน
 มีกมาศ กรวยนา
 หอกง้าวทางยง

๑ นายด่านนายเจ้าข้า
 เลื่อเล็ดลัดลันต่างดี
 เฒ่านกฏตายผี
 ครอบหมวกหนังแดงด้น

๑ ตำรวจนั่งท้ายเทิด
 โทกขลิบเลื่อสรวมงาม
 ลงดำละกนกาม
 วายพิคขงพลั่ว

๑ จำรงคนเรศได้
 เก้าคู่แม่นมั่นประจำ
 มั่นเด็กนั่งคฤหัส
 ลงแต่เจ้าคู้ต้อง

๑ พาดสู้ครพทง
 ให้รับกรรทองปรัค
 ดำละติมคนพรัค
 จำมีจำกครองรี

๑ เวื่อกรามกลองแขกผู้
 แม้ว่าเป็นเวรใคร
 แห่น้ำท้วงไป
 แดงเช่นน่านอกพ้อง

อินทรีย์
 ทักถ้วน
 พายแคง คนเฮย
 นุ่งริ้วกางเกง
 ขงด้าม ขายนา
 คอกรัว

ตำแหน่ง นาพ่อ
 พลิกเพื่อยดมัตชาย
 ลงดำ ลมอกเฮย
 คู่จ้อง
 หรัมหมก คนนา
 ถดไว้ช่อตอง

วายุภักษ์
 สิ้น
 พร้อมดี ดิมเฮย
 ที่ให้ดำละคน

นำใน
 จังต้อง
 นาค ขักเฮย
 ไม่เพี้ยนถื่นเหมือน

๑ ถัดถึงเรือกิ่งแก้ว

ประกอบกามกนกดมัต

มัตถกัมมุขมกวัณ

แต่งสุวรรณตฤกย้อย

๑ เครื่องสูงลงอยู่หน้า

ตามเครื่องห้าหนึ่งลง

คอนท้ายเจ็ดชั้นคง

อีกเครื่องห้าชั้นน

๑ มุขมกม่านตาตห้อย

พานมหากฐินรอง

รายคำรวจคั่นตอง

นักสราศนั่งท้ายหน้า

๑ ไชยเทอรหาหนึ่งน

หอดวงอโภยเสนา

หอดวงทองเอกไชยคตา

หอดวงสุเรนทรวชิตร้าย

๑ หลังกาคาขแย้งพน

หอกชคหางโมรี

ทวนมาศค้ำเบญจมี

แปดงแปดกแต่ภูธร้าว

ศรวิธมรรถ ไชยชัย

ชครชัย

เรืองโรจน์

ยอดหัตถ์เดอหา

ดื่อก

เจ็ดชั้น

องค์หนึ่ง

จัดให้ดังตอง

แหวกตอง ไชย

รับผ้า

ครบหก ตนพอ

เกิดค้ำมรชทอง

เนาวชา

ยาตร้าย

กดอคู่

คู่ตั้งชักเค็ม

แดงดี

ตามง้าว

เขนถึง คุ่นา

ทุกชั้นชนแดง

๑๑ ถ้าเรือตายรตนน้ำ

นักต๋รำน่าถ้อซง

มโหรีทักแดรง

พลเพียบแต่งคนต๋้าย

๑๒ อนันตนาคราชแม่น

รูปนาคหลากพิจิตร

รายเหล้าอรุณฤทธิ

ผกแผ่เจ้าเคี้ยวถ้วน

๑๓ มหาบุษบกตั้ง

ม่านตาดมูกประจำ

นักต๋รำน่าถ้อยน้ำดำ

บั้นจ้าวรงนเรศไ้

๑๔ เครื่องห้าชนครมห้า

เครื่องเจ้ากรรณต้องหมาย

พระกตคอยู่งานถวาย

บั้งพระสุริย์บั้งคน

๑๕ พระแสงดีนาคเพื่อย

แท่นหลักตั้งสำหรับ

แต่งง้าวมากถมปรั้ม

ทวนคู่อยู่ท้ายถ้ำ

คำผจง แจ่มเฮย

อีกท้าย

ทั้งคู่ เรือพ่อ

เด่ให้มันสืบดำ

นฤมิตร

เลิศถ้วน

ชดเกี้ยว เกี้ยวแป

ชบเขี้ยวแขงวัน

กลางดำ

แต่งไว้

หรั้มเทิด ชว้ชเอย

คว่ำคัวยเงินลง

เรียงราย

ตั้งน

พัตโบท ถมนา

แตกค้องต๋ององค์

นกลัม

อยู่หน้า

ทอดค่าง ที่เฮย

ที่เจ้ากรรมเชิญ

๑ เจ้าหมื่นมหาตม

เจริญพระแสงคันทอง

จางวางหมอบทูลฉลอง

อีกหนึ่งหุ้มแพรผู้

๑ แดงคนเค็มยศพร้อม

เยียรบันบั้นขามหลาย

ถ้วนเลื้อยอย่างนัยดา

แพรขลิบโพกเกล้าซ้ำ

๑ พดพายพายมาศจ้วง

ทรงประภาศมีศดู

หมวกคุ่มมีแดงดู

รวดดอกปุมเชิงพร้อย

๑ ที่นั่งรองตองอีกใช้

คาบแย่งบัลดั่งกมี

ผูกผ้ากำจามวี

๒ ๒ ๒ ๒

๑ พระยาคำรวจ้าย

นามอโยธยรณฤทธิ

พระยาอภัยนุรักษ์

เคียงแข่งแข่งตองข้าง

ฝ่ายตอง

ผู้

นำพระที่ นั่งเฝ้า

อยู่ท้ายแถวตอง

เพริศพราย

อย่างดำ

ตองมัก นุ่งเฝ้า

คาดเลื้อยกรวยทอง

เบ็ดขลุ่ย เร็ดเฝ้า

อย่างน้อย

เกือกเนตร นาคี

เดินสวนทางเกว

เรือศรี ประจบเฝ้า

มานก

แดงครบ เฝ้า

๒ ๒ ๒ ๒

ตามคิก

ออกอ้าง

เนาฝ่าย ขวาเฝ้า

ค่อท้ายเรือรอง

๑ ถัดถึงองค์รัชทายาท

ในใหญ่ซ้ายขวาตาม

ตำราจนออกกับต้นม

เรือกราบกันยาด้าน

๑ เรือพระมหาเทพทั้ง

พระพิเรนทรเทพหน

พระอินทรเทพพล

ดีพระตำราซ้าย

๑ พระอินทรเทษ

ขวาราชาวรินทร์เคียง

พระพรหมมบริรักษ์เรียง

พระสุริยภักดีเกล้า

๑ พระยามหานุภาพผู้

พระยาราชนครนายก

องค์รัชทายาททั้งวัน

ตำแหน่งตามมเหสี

๑ ราชโยธาเทพผู้

วิสุทธิโยธามาตย์ไป

พลพันพระฤไทย

พายหนักดงเล่มตั้ง

แปดกรม

สี่ถวน

อีกสี่ ลำเขย

แต่เจ้ากรมตะกรม

มหามน ตรีน

แห่งซ้าย

พายเพียบ ขวาเฮย

ยาตรเต้าดีเสมอ

นอกเฉวียง

คู่แก้ว

ริวนอก นาหอ

กั้นกัฏฐกรมต้นม

พลพัน

เช่นเดียน

โรมอริ แหกเส

แควดล้อมวงหลัง

ทหารใน

ไม่รั้ง

อโยสุ วินทร์เฮย

หน่วงนำวแข่งแขง

๑๑ ปลัดกรมตำรวจกัน

แต่ที่ใช้เวรนำ

อีกต้องปลัดกรมคำ

พายุแรงหนักแรงย้าย

๑๒ หอวงกรมวิทยุบาทเจ้า

หอวงราชเสวกชาญ

ขุนปลัดราชพิमान

กรมรักษาคชทั้ง

๑๓ จำหาญจำห้าวจำ

จำเร่งจำเขมมแรง

จำเผ่นจำโผนแต่ง

จำช่วงจำโชนเค้น

๑๔ มตโยธานุโยคเจ้า

ไชยโยครกชนะหลาย

โยธาบดดีหม้าย

ขุนภักดีอาสาตั้ง

๑๕ รักษาองค์ปถายหอกหัว

พระชื่ออภิบาลผดุง

หอวงบรมราชผู้ชาญ

ขุนอาจขุนอมมรดวัย

หกตำ

อยู่ท้าย

รวงฝ่าย หดงแฮ

หนองน้ำยาวเนิน

กรมหาญ

ชื่อตั้ง

อินทร์ประ ดาตเฮย

ดีผู้นำดำ

ผดุงแผดง

จำเขมม

คาบชุด ยุทธพ่อ

ตรวจไร่ไฟวัง

กรมทนาย เตือกแซ

สิบครึ่ง

นายเปรี๊ยะ มวยพ่อ

คู่ไว้ศักดิ์เสมอ

เห็นหาญ

เค็กม้วย

เขยวายุทธ นาเฮย

ปลัดทั้งต้องทวาร

- ๑ เวื่อทหารเกณฑ์หัดฉ้วน
พระชื่อศรดำแดง
อีกพระฉกเนศรแดง
หมั่นก่งศรก่งศิณห์ห้าว
- ๑ เวื่อทหารมหาคผู้
หลวงดำตรากรณฤทธิ
หลวงดำจักราณกิจ
หลวงวิทยากรณศักดิ์ดี
- ๑ หลวงอังกนิศรน้อยชื่อ
ตรีถิทธยานุการฉก
ศัถยุทธวิจิตรพรัก
เวื่อกราบพลพายช้อง
- ๑ นายรองผู้หน้อยนับ
เวื่อกราบแต่ตัวนาย
เบาะหมอนเครื่องยศราย
พายุค่อเรียงตามชน
- ๑ เวื่อแข่งพลไพร่พร้อม
จัดทหารเดวดง
ถ้าละสืบสองคง
ดั่งถูกเบ็ดโล่งแต่ด
- เริ่มแข
เคชกร้าว
ใหญ่รอบ รัฎา
หันเหียนเคียรบดิฉ
ไร้ฉิด
รอบรู้
กอบแม่น ย่าเขย
เค็กแกดักกลางดมร
พลารักษ์
อาจม้อง
พร้อมหก นายแฉ
กึ่งกึ่งกันยา
มากหลาย
ร่วมกัน
โอ้อ่า
แซกซ้อนชิงแข
ครบทุก
เพียบแต่
หูก เวื่อนา
แต่เมกถ้าเห็นจริง

๑ นายเวรจ๋ามหาทนต์
 เรือเหล่าหุ้มแพรมา
 ที่ไปรับวัดคณา
 เหลือสิ่งตามเสด็จถ้วน
 ๑ กัณยานาเวศ์ค้อน
 เกณฑ์จมนางปลัดจิง
 ออกพร้อมแข่งประคัง
 อนุรักษ์มาเรอภักดีไว้
 ๑ เรือปลัดถื่นนั้นปลัด
 ขวาพระนรินทร์เดิน
 ข้ายนพพระยาศรี
 พดไพร่แต่งตนคล้าย
 ๑ แะหลังคงชื้อไว้
 อักขรศรรมคตมัทมา
 คงภฤหุญทเกรของอา
 มอญหมคกรรเวียงจ้อง
 ๑ พระองค์เจ้าอักษกัมทั้ง
 เรือกรามกัณยาตม
 ภักวาม่านพั้งชม
 พดเพียบพายหนองน้ำว

กัณยา
 ดั่งถ้วน
 ไกลดั่ง ก่อนเคย
 ครบหน้าคัณยา
 ตอนหลัง
 ดีได้
 ทั้งดี ถ้วน
 ถูกล้ายปลายขบวน
 นามู
 ยาครยัย
 ถึงเทพ
 คู่หน้าปลัด
 วรดา รเยย
 คู่ค้อง
 อูรครบ ที่แผ
 เทิดท่ายขงแพร
 ค่างกรม
 ศักติเจ้า
 ทองมัท แ่งพ่อ
 แข่งบ้างนางแข่ง

๑ เสรีเจ้าแล้วจึงด่วน

นาเวศกันยากต่าง

ต้องช้างม่านแพรทาง

พายเพียบจรดจวนเจ้า

๑ ปางทรงที่นั่งตน

เรือนันตนาครจิต

กฤษณรัศมีทรงสถิตย์

เดอหตากเพรงพระเจ้า

๑ เสก้จงดพลไพร่พร้อม

ถ้วนครบคำรบด้าม

จึงหดวงพิศนุนาม

เฉื่อยฉ่ำฉ่ำเนียงแจ้ว

๑ เท่เอ๋ยพระเสก้จพร้อม

พลไพร่รับบรรดาน

พระที่นั่งเกิดอนสดธาร

พายจรดคันบทร้อง

๑ คู่รักเกิดนอกห้อง

ตงให้แดรเป่าดัง

มโหรีที่ถนัดประนัง

พายพ้อพายเมิดได้

ขุนนาง หลายเฮ

เลิศล้ำ

กันแดด ต้องเฮย

แซกซ้อนร้อนกราย

โสภิต

เจ็ดเกล้า

เกษียรสมุทร แม่นพ้อ

แคโพนฤณี

กราบงาม

คาบแก้ว

เสนอกล่าว ครวโคงเอย

จึงจ้องจรดพาย

คำฐาน

แซ่ซ้อง

ฟู่ฟ่อง

รับเข้ากรายพาย

เตี้ยดังจ

แดร์แดร์

นฤนาท

จรดด้ว้าวายเยอ

๑ เวทีทองกลองแขกวัน

มีเป่าเอื้อยอิง

จำกลองเบ็ดปะบึง

เรือเดือนลมวรว

๑ เรือตงทุกคร

ตงให้ออกเรือขยาย-

ธวัชรุกเร่งพลพาย

นำพิศศิตฉางง้าง

๑ เรือตามต่างออกพร้อม

เคียงแข่งแข่งแข่งวัน

ดำเรือดำพลพร

สายสมทนของคณพัน

๑ ถึงที่หนึ่งใกล้เกือบ

คงได้จำฉนิฉนิ

เรือกลองทอดทวนชัย

เรือที่นั่งหนักโน้มน้าว

๑ ครนถึงประทีป

กลองแขกทำแปดกวาง

เรือกุ่มเร่งรวปถาย

มีคันฉุดตงหื้อ

ตึงตึง หังแฮ

เกล็ดอกหัว

เบ็งกรุ่ม

ศัพทธวัชรวันโครม

คัจฉาย ธวัชเอย

เค็ดฉอนคว้าง

หนักทุก เต็มพ้อ

งัดท้ายพายตรง

เพรียงกัน

ครนครน

ฎกเอิก เกริกเอย

เฟื่องฟุ้งฟองฟู

ประทีป

เร่งธวัช

ตรงท่า ฉนวนเอย

ทวนพืดพวยทอง

วพาย

ค่าน้ำ

ไม้คอด รุกนา

แหมช้าด้ายเถย

๑ ปางเสด็จยุรยาคร^๕ชน
 แตรก็ส่ง^๕สนั่นดัง
 กตของชนะจำเรียก^๕จิ้ง
 จมหมกด้ามดาพร^๕้อม
 ๑ พระดำเนินสู่โบสถ^๕กตัง
 ทรงมอ^๕บจำรวทาน
 ส่ง^๕ขันธ์มมุติ^๕ดวครของกราญ
 ถวายเครื่องบริวาร^๕พร^๕้อม
 ๑ เสด็จเสด็จ^๕จกหนึ่ง^๕แล้ว
 เกิด^๕อนพยุหโดย^๕ชด
 ถู^๕วักที่^๕ดของ^๕ด
 เย็น^๕น่าย^๕กตกับ^๕คั้น^๕เช้า
 ๑ ชาวแพรว^๕บ้าน^๕จัต
 ต^๕ง^๕ท^๕บ^๕ฐา^๕เร^๕ียง
 เจ้า^๕ของ^๕แอบ^๕หม^๕ม^๕เค^๕ียง
 เท^๕ียน^๕ฐ^๕ป^๕จ^๕น^๕อบ^๕น^๕้อม
 ๑ บาง^๕แห่ง^๕แ^๕่ง^๕ก^๕ว^๕ค^๕แ^๕ว^๕
 รั^๕ม^๕ท^๕าน^๕ผู้^๕ม^๕ค^๕ณ^๕
 บ้าง^๕รั^๕ม^๕พ^๕ว^๕ก^๕เม^๕ีย^๕ฐ^๕
 วั^๕ง^๕ไ^๕ว^๕อ^๕ย^๕า^๕ก^๕ไ^๕ด้^๕ห^๕น^๕้า

เป้า^๕ดัง^๕ข^๕
 แซ่^๕ซ^๕้อม
 คุ^๕ร^๕ม^๕คุ^๕ร^๕ม^๕ จ^๕ัง^๕คุ^๕ร^๕ม^๕
 กับ^๕ท^๕ง^๕เ^๕ย^๕ง^๕แ^๕ร
 นม^๕ด^๕การ
 น^๕ิ^๕อบ^๕น^๕้อม
 เ^๕ร^๕ว^๕จ^๕ก^๕ิ^๕จ^๕ แ^๕ว^๕แ^๕ย^๕
 แ^๕ก^๕ท^๕ง^๕ไ^๕ค^๕ร^๕ย^๕มี
 ก^๕ด^๕า^๕พ^๕ด
 ม^๕าร^๕ค^๕เ^๕้า
 ส^๕ำ^๕ม^๕ด^๕ี^๕ ว^๕ั^๕ค^๕น^๕า
 ส^๕ู่^๕เ^๕บ^๕เ^๕อง^๕ม^๕ณ^๕เท^๕ย^๕ร
 ไ^๕ค^๕เ^๕ย^๕ง
 เ^๕ร^๕เ^๕อง^๕พ^๕ร^๕้อม
 คุ^๕แ^๕ห^๕
 น^๕ั่ง^๕เ^๕้า^๕เ^๕ด^๕ม^๕แพ
 ฐ^๕ด^๕ม^๕ุ^๕
 วั^๕น^๕ว^๕้า
 น^๕าง^๕อ^๕ีก^๕ ห^๕ด^๕าย^๕เ^๕ย^๕
 เ^๕น^๕เ^๕ย^๕น^๕น^๕เ^๕ย^๕ด^๕ม

๑ รุมนางต่างแต่งให้
เรือเหวดแปดแจวหา
กุ่มชอบแหวะจอตอ
นำวัดนำบ้านทั้ง

๑ พระเล็งจ้ายพยุหยาตรเค้า
อศัวยุทธกุด
ปางเมื่อสุดคันฝน
เฉลิมพระยศทั่วทั้ง

๑ ประชุมชนพรักพร้อม
ถือนท้าวทุกหญิงชาย
เที่ยวดูแต่ตามสบาย
ขอพระเกียรติเกริกก้อง
๑ ชดमारคพยุหยาตรน
ค้อออกนักษัตร

พรหมราชที่หัวพัน
เรือรูปสัตว์ผดึกแก่

๑ เรือญวนดำมกุ่ม
เลื้อยหนึ่งแซ่ตามตรง
แปดลำประจำวง
กว่าจะเลิกกรฐินถ้วน

ภรรยา

ที่ยัง

ไครยอยู่ ดูเ
รุ่มไม่ฝังรด

แดนรด

หนึ่งครั้ง

ฟ้าเบ็ด เมฆแผ่

แผ่นหัด้าแห่งด้ายม

มากหลาย

แซ่ซ้อง

เริงริน

หม่นถวายนพร

มีวัน พันทนา

ใหม่แท้

หมายบอก

เปลี่ยนกัษรรมนิยม

ให้คง อยู่เ

ดีถ้วน

มาแท้

เหต้ามมิ่งมอ

๑ เรือประตู่^๕อีกกับทั้ง

อีกปลัดกรมพระตำ

เวรสมทบแห่งประจำ

ตำรวจกลองปดห้า

๑ กองกลางเรือต่งนอก

ขุน^๕ชื่อจางไฉหาญ

นายเรือคู่ชำนานู

ขุน^๕ชื่อผดายุไพร่ผู้

๑ เรือกันแดด^๕กัณฑ์กล้า

ขุนพิไชยชาญยุทธ

ขุนนราฤทธิ์ไกรรุก

กรมตำรวจดีได้

๑ เรือต่งตำรวจทั้ง

ในใหญ่^๕นอกอีกด้นม

รองงานนักงานรคม

เกณฑ์ทุกกรมแต่ด้น

๑ เกณฑ์หัดอย่างฝรั่งต่ง

ขุน^๕ชื่อคงบินไฟ

ทั้งต่งปลัดกรมไฉ

ขุน^๕ไฉ่พลรบกล้า

เรือนำ กลองเฮย

รวงหน้า

รวนอก

คู่^๕ทั้งเรือเล็ก

นามชานาน

ปลัดรู้

นำ^๕แห่ง มานา

กัณฑ์กล้ากลางณรงค์

โดยคุณ

เรือใช้

ราญศึก ดยอนเฮย

ว่า^๕ทั้งต่งกรม

แปดกรม

แปดกัณฑ์

ในหม่

เลือก^๕พันพันนาย

แห่งใน

แม่นก้า

จิงรุก โรมพ่อ

มุ่ง^๕สู่หมายเคียร

๑ ถ้อมวงศ์ตั้งคน

หลวงอภัยพลชาญ

ฝ่ายขวาว่าแต่การ

หลวงชนะไพรินข้าง

๑ อาษาภิเศกตั้ง

ขุนอนุชิตสงคราม

ขุนรัตนฤทธิพิไชยนาม

เป็นพนักงานได้

๑ ทหารในเรือคังนี้

หมื่นหรือจงใจฉันทขวา

ซ้ายหมื่นจิตร์รักษา

วางแห่เคียงคัง

๑ คางคังแดงดอดพน

ดืบคังดระด้วย

คางคังน้ำถั่งดระด้วย

ชนกัณธวัธห้า

๑ ปืนหักถักนถั่งบั้งข้าง

คังทหน้ากษยา

เกณฑาทิดหม่นทหารมา

พลพดกพายเรือหนี

พนักงาน

ชื่ออ้าง

แห่นแห่

ฝ่ายซ้ายนายเรือ

ชั้นด้าม

มอมให้

ที่ปลัด กรมเฮย

ว่าค้านการเรือ

ต้องคดา

หมื่นน

เรือคัง คังเฮ

นอกชั้นเรือกลอง

เชิงกรวย

ตุ๊กจำ

เพราเพร็ค

แห่งชั้นชนขวา

รางทา เขียวเอย

เหมาะหม่น

ดงหก คนพ้อ

ดอดเดือดขวา

๑ เรือปลัดคำรวจัน
นำแห่งเรือทหารใน
เรือกลของจัตวาไป
พายหนักลงเล่มดง

๑ เอกไชยบุษบกดง
ศรีประภาศรีไชยนิ
ดำหรับรับไตรยกรฐิน
ลอยเลื่อนดำเดียวคว้าง

๑ เกวียนสูงลงกรมทง
ตำรวจต้นคองกง
แตรนักสราศดง
พายอ้าเดื่อเหลื่องดวน

๑ เรือชอมาบนพน
เกณฑไฟโรโพเรียงมา
ขุนปลัดชื้อบัญชา
พายไม้เหนอยหัดซ้อม

๑ เรือทองแขวนฟ้าที่
บ้านใหม่ไฟโรเล่มพาย
ขุนฤทธิพิไชยนา
ถึกับทุกเล่มได้

เวรไกล คดาเฮย
คู่ดง
นำคู่ ชักนา
ตกด้อยคอยที่

ลอยสินธุ์
เรืออ้าง

พายให้
ที่หน้าเรือหน้า

เจ้าของค

หกถ้วน

กรมที่

หมวกคัมปี้แดง

เนาชวา

ประจุพร้อม

พลว่า ถล่าวเฮย

อดสู้อยู่แรง

ซ้ายหมาย

หัดไว้

ปลัดดัก เดือนแป

เร่งสำราญพายทัน

๑๑ ตั้งคางคกขอมล้อม

กตางคกคาวคุด

ภาวื้อภาวื้อว้าว

เดือขลิตแดงอย่างน้อย

๑๒ คู่รักคู่นี้

ดงแคมไทรทักขาน

ว่าดำหนึ่งโบราณ

ม่านรอบม้วนชวนไว

๑๓ ทิ้งศรีมื่อไว

เพชรรัตนรายคารา

รัตนคิดถล่มญา

ทวยเทพถวายกรบั้ง

๑๔ ยิ่งท่งทรงกราบนั้น

ชื่อประจำท่งปงาม

กตัมมุกตักพวยตาม

ประพาศแดงจันทร์คัน

๑๕ ถวายเป็นท่งคัน

เต็มยกพวยประจำ

ทางเกยกรว้า

สรวมذنอบขาวมื่ออ้อม

เชิงมี

เรียบร้อย

แดงหมด นาท่อ

จ่ายกวนพดพาย

มีทหาร ปั้นเฮย

คูไ้

ตรงหนึ่ง บังคนเฮย

เมื่อใช้ปลัดตง

เทวา วิวิคค์เฮย

เอกอ้าง

บุษบก พิศาดแผ

ผดักเพี้ยนเปลี่ยนทรง

มีด้าม

เลิศถัน

เคินัก นาท่อ

ป้าไ้คักถวาย

วันดระดำ

จักพร้อม

เขี้ยวหมด แดแผ

ขลิตล้อมเท็ดองดี

๑๑ เรือศรีธรรมราช

จักรพรรดิภิรมย์รอง

พิมานอมรินทร์กลอง

วังประธานสายหงษ์

๑๒ พดพิริยพริกพรหม

จักแต่ดวันเดิมพาย

ทางเกดสอดสร่วมกาย

เม่นท่งเจ้าหงษ์

๑๓ มัดดังกดงกนก

ดีดาษของครุฑา

ผูกม่านแย่งรจนา

ดาวภูผาตาช้อย

๑๔ เรือตามตามบทพรหม

อย่างพยุหยาตราหมด

ค่างคนแต่งเต็มยศ

กว่าจะสิ้นกฐินดี

๑๕ บางแห่งที่ไม่ดี

เจ้ากับท่านขุนนาง

บารัคนบ่นครวญคราง

แต่งก็เต็มดูใกล้

อีกต้อง ดำเอย

แต่งตั้ง

เคบเล็ก ไร่นา

เฟื่องฟ้ากราบต้อง

เรียบราย

ยกกล้า

เดื่อสนอม แด่พ่อ

บ่เพี้ยนเดียนตาม

กันยา

แย่งพร้อย

ภจกหยอด แว่วเฮย

แต่งทงทรงรอง

ไม่ดก

ทุกผู้

เต็มอทุก วันนา

เมี่ยงแกว่งแต่งกาย

ขวัญวาง

แต่งได้

ออกแอด

เปราะเมื่อนปอดปอน

๑ ที่จันจุกบ้นบ้าง

แต่ท่มมม

ราพรรณกลั่นเด็ดดี

พูดไม่คิดได้หน้า

๑ ชายผ้าเอาหน้ารอด

ถึงจะมีไม้ม

เพราะการแต่จะมี

ถึงว่ากว่าจะสิ้น

๑ บ้างยืมบ้างเข้าบ้าง

เมื่ยคิดหาแต่งผิว

อันนอนที่เจ็ดตัว

บ้างเร่งเคื่อนของจาง

๑ เครื่องกมเครื่องนาถ้วน

เงินถึงทำมาแต่

กโณนเครื่องน้ำชา

กต่องมีนโคหาได้

๑ บ้างหาเครื่องยคบ้าง

หาเก็บจนเหลือเพื่อ

ทชดกชดเหลือ

หาเช่นเขาไม้ไ้

ตามท

บ้นบ่า

แคะก่อน

พูดเหล่นๆจริง

ไว้ที่

เสือกดิน

มีแต่ ละคร้งเอย

ตุ้กร้าจวน

ของตัว

ช่วยบ้าง

คุ้นชอบ

ช่างร้องเต็มที

พานกา หีบเอย

เชียงไ้

อันโค๊ะ รุกพอ

แต่งไรไปกรูณ

หาเรือ

เผื่อได้

เต็มชก แด้วญา

แทบกลั่นใจตาย

๑ วังวนจนสุดสิ้น

หัดสอนช่วยวังช่วยหา

เมื่อยเทียบวังเต็มปลา

ไม่เสร็จไม่กินเข้า

๑ การกฐินไม่สิ้นเรื่อง

จักถ่วงวบ้วยการวัน

ยังความที่ขึ้นวัน

ว่านักดูเหมือนบ้า

๑ มวยหมูเข้าไต่ฟ้า

อีกพระวงษานองษ์

เหล่าพราหมณ์กับพระสงฆ์

มีศรัทธาค้อยค้อย

๑ ถ้าสงฆ์ทุกท้าวถ้วน

วัตรราชฎีวัดหลวงตาม

นครนิคมคาม

ต่างไม่สู้กับกัน

๑ รังแรมไครมาศสิ้น

กอบกิจปวรณาตน

ทุกหมู่ประชาชน

ทุกทุกวัดฤๅแคล้ว

บัพญา

หน้อยเจ้า

หลายแห่ง

โกรธแค้นถึงดี

ว่าพรรณ

เนินช้า

มีมาก

มันเพื่อเอื้อเอง

บาทมงต์

ใหญ่หน้อย

หมู่ราช ฎุรเฮย

ต่างรู้ต่างทำ

อาราม

เขตรแคว้น

จังหวัด ดยามเฮ

ลากถ้วนพอเต็มอ

เขตรฝน

เสร็จแล้ว

ต่างทอด กรู้นเฮย

ต่างได้ต่างถน

๑ ขามเข้าหนาวเรื่อยว
 เปนพิศทลงกตายนกตาย
 แดดอ่อนผ่อนบักทราย
 บุรพทิศเมฆตั้งก้อน

ลมขาย
 เกดอ่อนร้อน
 ลงตู้ นิตยเฮย
 ตั้งฟ้าตั้งระคุ

N.C.

Ct
S 5/10/78

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

10643

Call No. 394.269593/Cul.

Author—Colarlungkon.

Title—The festivals of the 12th
Months his regality — —

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return
Balkrishna	29/6/77	29.6.77

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

G. R., 148, H. DELHI.